T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YUNUS EMRE'NİN ESERLERİNİN TAHLİLİ

DOKTORA TEZİ

BEHÇET DEDE

9371

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

BURSA 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

B E Ş İ N C İ B Ö L Ü M

ALTINCI BÖLÜM

TABİAT

S O N U Ç

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	:Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale.
AÜDTCFD.	:Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
c.	:Cilt.
Çv.	:Çeviren
DH.	:Dîvân-ı Hikmet.
ETY.	:Eski Türk Yazıtları.
İÜEFTDED.	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
(K.3.61)	:Kur'ân-ı Kerim 3.sûre 61.âyet.
M.E.B.	:Millî Eğitim Bakanlığı.
MFAD.	:Millî Folklor Araştırmaları Dairesi.
MKD.	:Millî Kültür Dergisi.
ÖAA.	:Ömer Asım Aksoy.
R.22(9)(Örnek)	:Risâletü'n-Nushiyye sayfa 22 beyit 9,Y.Emre Divanı 1965.
S.	:Sayı.
s.	:Sayfa.
TA.	:Türk Atasözleri ve Deyimleri,1000 Temel eser.
TD.	:Türk Dili Dergisi.
TDED.	:Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.
TDK.	:Türk Dil Kurumu.
TKD.	:Türk Kültürü Dergisi.
TTK.	:Türk Tarih Kurumu.
UÜİF.	:Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
1943.88(XX.2) (Örnek)	:A.Gölpınarlı'nın hazırladığı 1943 tarihli Y.Emre Divanı,sayfa 88,şiir XX,beyit 2.
198(XXI.3)(Örnek)	A.Gölpınarlı'nın hazırladığı 1965 tarihli Y.Emre Divanı sayfa 88,şiir XXI,beyit 3.

Ö N S Ö Z

Çalışmamızın konusu "Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili"dir.Yunus Emre,Dinî-Tasavvufî edebiyatımızın en mühim şairlerinden biridir.Ancak,Yunus'un hayatı,eserleri ve edebî şahsiyeti,edebiyatımızdaki yeri- Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar" isimli eseri hariç- ciddi ve derinlemesine bir araştırmaya tâbi tutulmamıştır.Yapılmış olan çalışmalar ya "Yunus Emre Divanı" ismi altında şiirlerini bir araya getiren eserlerden veya küçük monografilerden ibarettir.

Yunus'un kendi eliyle yazdığı veya tertip ettiği bir yazma divanı mevcud olmadığı için şiirleri zaman içerisinde diğer şairlerin şiirleri ile karışmıştır.Asırlarca Anadolu insanı tarafından ezberlenerek zevkle okunan bu şiirler,günümüze kadar pekçok şair tarafından taklid ve tanzîr edilmiştir.Dolayısıyla Yunus'un şiirlerini başkalarının şiirlerinden ayırmak oldukça güçleşmiştir.

Şiir Antolojilerine ve Edebiyat Tarihlerine Yunus adına alınan şiirlerin bir kısmı O'nun olmadığı halde,bu şiirlere bakılarak şair hakkında bir takım yanlış ve eksik yargılara varılmıştır.Bu yanlış ve eksik bilgiler yıllarca tekrarlanmaktadır.Halbuki Anadolu'da Türk dilinin ve edebiyatının kuruluşunda önemli bir yeri olan Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri üzerinde bugüne kadar çok ciddi incelemelerin yapılmış,sağlam bilgilerin ortaya koyulmuş olması gerekirdi.Ama ne yazık ki bu yapılamadı.

Fuad Köprülü'nün,Abdülbâki Gölpınarlı'nın ve Mehmet Kaplan'ın yapmış oldukları çalışmaların,bu konuda büyük bir boşluğu doldurduğu inkâr edilemez.Ancak,bu kanaatimizce yeterli değildir.Yunus, çok daha geniş ve derin ilmî araştırmalara lâyık bir şairdir.Bizim ondan öğreneceğimiz çok şey vardır.Bu da O'nu daha yakından tanımamızla

mümkün olacaktır.

Bu çalışma böyle bir düşünceden doğan isteğin sonucu olarak başladı.Bu konuda bana çalışma cesareti veren Prof.Dr.Âmil Çelebioğlu'na yeri gelmişken şükranlarımı sunmayı bir borç kabul ediyorum.

Çalışmamızın giriş bölümünde de izah edildiği üzere konumuzu a) XIII.ve XIV.asırların siyasî,sosyal,ekonomik ve kültürel durumu,b) Yunus Emre'nin hayatı,eserleri ve edebî şahsiyeti,c) Eserlerinin tahlili şeklinde üç ana bölümde ele aldık.Sonuç bölümünde ise elde ettiğimiz neticeleri vermeye çalıştık.

Bibliyoğrafya kısmında çalışmamız sırasında müracaat ettiğimiz;okuyup incelediğimiz kaynaklar A-Kitaplar-Ansiklopediler-Sözlükler,B-Dergiler-Gazeteler-Bildiriler,C-Tezler,D-Yazmalar,E-Yunus hakkında yapılmış bibliyografyalar halinde verildi.Bibliyografyaya varlığından haberdar olduğumuz halde ulaşamadığımız , göremediğimiz kaynaklar alınmadı.

"Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili" adı altında yaptığımız bu çalışmayı büyük bir dikkat ve titizlikle okuyup inceliyen,yol gösteren kıymetli hocam Prof.Dr.Bilge Seyidoğlu'na en içten teşekkürlerimi sunarım.Ayrıca,çalışmamın "Tasavvuf" bölümünde önemli yardımlarını esirgemiyen Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç,Dr.Mustafa Kara'ya teşekkür ederim.

Behçet DEDE
UÜEF.Türk Dili Öğretim
Görevlisi

G İ R İ Ş

Türk kültür ve edebiyat tarihinde XII.,XIII. ve XIV.yüzyıllar her bakımdan temel teşkil etmektedir.Bu yüzyılların kültür ve edebiyat kaynaklarının tam anlamıyla araştırılarak gün ışığına çıkarılması daha sonraki dönemlerde meydana getirilmiş bulunan eserlerin bilinmesini ve anlaşılmasını sağlıyacaktır.Çünkü,bu yüzyıllar Türk, Arap,Fars ve eski Yunan din ve kültürlerinin gerek Orta Asya'da gerekse Anadolu'da karışıp harmanlandığı devirlerdir.

Türkler,Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken İslâmiyet'den önceki din ve kültür ürünlerini ve İslâmiyet'den sonra kültürümüze girmeye başlamış bulunan Arap ve Fars kültür ürünlerini de beraberlerinde getirirler.Bu kültür ve edebiyat ürünleri Anadolu'da mevcud kültür ve medeniyetlerin ürünleri ile karşılaşır.Böylece özü Türk-İslâm kültürlerinden kaynaklanan yeni ve zengin bir Türk kültür ve edebiyatı meydana gelmiş olur.Fuad Köprülü;"İslâmiyet'ten sonraki Türk Edebiyatı'nda,millî ruhu ve millî zevki anlıyabilmek için en çok tedkike lâyık bir devir,halk lisânını ve halk veznini kullanmak sûretiyle geniş bir kitleye hitabetmiş ve eserleri asırlarca yaşamış büyük mutasavvıflar devri"dir,der.(1)

Bilindiği gibi tasavvuf düşüncesi, kaynağını özellikle İslâmiyet'den alan ve eski Yunan,Hint,Arap ve Fars ve Türk din ve inançlarının sentezinden ortaya çıkmıştır.Türk Edebiyatı'nın en büyük şairleri bu düşünce sistemi içerisinde yetişmiş ve eserlerini vermiştir. Bunların başında Mevlânâ Celâleddin Rumî ile Yunus Emre gelmektedir. Türk Tasavvuf Edebiyatı en güzel eserlerini yukarıda zekredilen devirlerde vermiştir.Bu sebeple bu yüzyılları araştırmak Türk Tasavvuf Edebiyatı'nı araştırmak,Yunus Emre'yi,Mevlânâ'yı araştırmak demektir bir bakıma.

---

(1) Fuad Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 2.Bs.Ankara 1966,s.1.

Yunus Emre hakkında yaşadığı dönemden başlamak üzere günümüze kadar binlerce söz söylenmiş ve yazı yazılmıştır.Şiirleri Anadolu halkının dilinde yüzyıllarca yaşamış,başka şairler tarafından tanzir ve şerh edilmiştir.Yerli ve yabancı araştırıcılar tarafından yapılan araştırmaları ve yazılan yazıları genel olarak dört grupta toplamak mümkündür.

1.Yunus Emre'nin yaşadığı devir ve yattığı yer meselesi,

2.Hangi tarikata ve şeyhe bağlı olduğu konusu,

3.Tasavvufî şahsiyeti ve şiirlerinin durumu,

4.Yunus'u sevenlerin özel duygu ve düşünceleri.

Son zamanlarda bulunan bazı arşv belgeleri Yunus Emre'nin yaşadığı deviri kısmen açığa çıkarmış bulunmaktadır.Ancak yattığı yer konusu halen basında tartışılmaktadır.Tarafsız ilim adamları bu konunun fazla önem taşımadığı görüşündedirler.Biz de çalışmamızda bu tartışmalara girmek istemedik.

Yunus Emre'nin hangi tarikata ve şeyhe bağlı bulunduğu konusu ise yeni vesikalar bulununcaya kadar açıklığa kavuşmıyacaktır. Çünkü ileri sürülen görüşler halk rivayetlerine ve şiirlerindeki bazı ifadelere dayanmaktadır.Bu tür ifadelerin geçtiği şiirlerin Yunus'a ait olduğu şüpheli görülmektedir.

Yunus'un tasavvufî şahsiyeti ve şiirlerinin durumu üzerinde duran yazılar ise birkaçı hariç, hemen hepsi şahsi yorumlardan ibarettir.Bugüne kadar Yunus Emre'yi bütün yönleri ile ele alan ve eserlerini tahlil eden -Köprülü'nün eserinden başka- bir çalışma yapılmamıştır.Çalışmamızı bu ölçüde geniş ve teferuatlı tutmamızın bir sebebi de budur.

Her konuda olduğu gibi, Yunus Emre konusunda da kayda değer ilk araştırmalar yabancı ilim adamları tarafından yapılmış.Bu araştırmaların ilkinin 1837'de Hammer tarafından yapıldığını görüyoruz.

J.v.Hammer,"Geschiote der Osmanichen Dichlkunt"(Eş'ar-ı Osmaniye Tarihi)(1837) isimli eserinin 2.,3.ve 4. ciltlerinde bugün için doğru sayılmasa bile,Yunus Emre hakkında ilk bilgileri verir.(2) Ondan sonra 1865'de Flügel,1869'da Lejean,1897'de ve 1899'da J.G.C.Anderson, 1900'da Gibb,1901'de Karl Foy,1902'de J.Mordtmann ve 1903'de Melioransky gibi müsteşrikler,eserlerinde ve yazılarında Yunus Emre ile ilgili bilgileri Batı ilim dünyasına sunarlar.

Bu başlangıçtan günümüze kadar pek çok Batılı ilim adamı, Yunus hakkında yazılar yazmışlar,şiirlerini Batı dillerine tercüme etmişlerdir.Bunların başında da J.Kingsley Birge,Yves Renier,Louis Bazin, Annemarie Schimmel ve Anna Masala'yı saymak mümkündür.

Türk yazar ve araştırıcılarından Âşık Paşa'dan başlıyarak günümüze kadar binlercesi,muhtelif vesilelerle menakıbnâmelerinde,tezkirelerinde,yazılarında Yunus Emre'den bahsetmişlerdir.Yunus hakkında, en geniş bilgiyi menakıbnâmalerde bulmaktayız.Ancak ileride üzerinde durulacağı gibi bu eserlerde verilen bilgiler halk rivâyetlerine dayanmakta olduğu için ilmî araştırmalarda güvenle kullanılamazlar.

Yunus Emre'yi hem Türk,hem de Batı ilim âlemine en doğru bir şekilde tanıtan Fuad Köprülü olmuştur.Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"(1918) isimli eseri yayınlandığı zaman büyük yankılar uyandırmıştır.Nitekim Prof.Cl.Huart,eser ve yazarı hakkında şunları yazmaktadır:"Yalnız Anadolu'nun XIII.'den XV.asra kadarki tarihi değil,bu ve bundan evvelki devrelerde bütün İslâmî Şark âleminde deverân eden fikirler,hattâ müsteşrikler arasında o kadar az ma'lûmdur ki,bunları ta'mika hizmet eden eserler memnûniyetle karşılanacaktır. Onun için biz,Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in yazdığı eser gibi,(eserlerin) intişârını selâmlamakla mes'ûduz."(3)

---

(2) Köprülü,a.g.e.,s.219,dpnt.2;s.223,dpnt.2,10;224,dpnt. 14;Adnan S.Erzi,Türk Kütüphanelerinden Notlar,Belleten(TTK),Ocak 1950, c.XIV,S.53,dpnt.43;Şehabeddin Tekindağ,Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre Hakkında Araştırmalar,Belleten(TTK),1966,c.XXX,NO:117,s.59-90.

(3) Köprülü,a.g.e.,Önsöz,s.XVI.

Cl.Huart'dan başka J.H.Mordtmann,Nemeth Gyula,Th.Menzel, Barthold.,Karaçkovski gibi ilim adamları bu eseri takdirle karşalamışlardır.Burada bu yazarların görüşlerini aktarmaya gerek görülmedi.

1918 tarihinde ilk baskısı yapılan Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'ın arkasından,Yunus Emre hakkında yeni araştırmalar yapılmaya başlanır.Yunus'un divanı yazma ve basma eserlerden alınarak yeni harflerle basılır.İlk defa,Burhan Toprak,1933'de üç cild halinde Yunus Emre Divanı'nı yayımlar.Bu divan oldukça hatalı ve Yunus Emre'nin olduğu şüpheli olan şiirlerle doludur.(4) Bunun arkasından pekçok kimse tarafından Yunus Emre Divanı hazırlanır.

Yeni harflerle yayınlanan divanlar arasında ilmî araştırmalarda faydalanılabilecek durumda olanlar;Abdülbâki Gölpınarlı'nın 1943'de, mevcud yazmaları karşılaştırarak hazırladığı Yunus Emre Divanı ile yine Gölpınarlı'nın kontrölünden geçen ve önsöz ile açıklamaları yazılan Eskişehir Turizm ve Tantıma Derneği Yayını:I olarak 1965'de yayınlanan "Yunus Emre Risâlat al -Nushiyya ve Divan" isimli eser ile Faruk Kadri Timurtaş'ın yedi yazma nüshayı karşılaştırak hazırladığı Yunus Emre Divanı'dır.Bu eser önce Tercüman 1001 Eser serisinde 1 numaralı eser olarak yayınlandı (1972).Sonra da Kültür Bakanlığı Yayınları:380 numara ile 1980 tarihinde çıktı.

Faruk Kadri Timurtaş,bir dilci gözüyle Yunus'un şiirlerini incelemiş,XIII, ve XIV.yüzyılların Türk dili özelliklerini de düşünerek yazmaları karşılaştırıp Yunus Emre Divanı'nı hazırlamıştır.Metin olarak,bizim de esas aldığımız 1980 tarihli divanda Risâletü'n-Nushiyye yoktur.Divanda toplam olarak 363 şiir bulunuyor.Bu şiirlerin 37'si Âşık Yunus'a ait olarak gösterilmiştir.(5)

Abdülbâki Gölpınarlı'nın hazırladığı 1943 tarihli Yunus Emre Divanı'nda Yunus'un hayatından sonra Risâletü'n-Nushiyye bulun-

---

(4) Burhan Toprak,Yunus Emre Divanı, 3 cilt,Ahmet Halit Kitabevi,İstanbul 1933.

(5) F.Kadri Timurtaş,Yunus Emre Divanı,Kültür Bakanlığı Yayınları:380,Ankara 1980,s.235-263.

maktadır(s.9-42). Daha sonra şiirler ve nüsha farklarına ait notlar yer almaktadır.Yunus Emre'ye aidîyeti şüpheli olarak işaret edilenlerle birlikte eserde toplam 359 şiir vardır.Bu divanın en önemli özelliği nüsha farklarına ait notların bulunmasıdır.Eserin 2. ve 3. cildi "Yunus Emre Divanı cilt 2-3" şeklinde 1948 tarihinde yayınlanmıştır.Bu ciddde "Başlangıç" bölümünde Yunus Emre ve başka Yunuslara ait bilgiler ve şiirler bulunmaktadır.Bu cildin de en önemli özelliği;Yunus'un geçirdiği mânevî devrelere ait açıklamalar (s. 397-410) ile Yunus Emre'de geçen dinî-tasavvufî mefhumlara dair izahlar (s.613-718) ve "Lugatçe"nin bulunmasıdır.1965 tarihli Yunus Emre Divanı'nda ise Risâletü'n-Nushiyye'den sonra Fatih yazmasında bulunan 203 şiir ile diğer yazma ve mecmualardan seçilen 100 şiir vardır. Toplam olarak 303 şiir bulunmaktadır.Bu divanın arka tarafında Fatih yazmasının fotokopisi bulunuyor.

Biz bu çalışmamızda bu üç Yunus Emre Divanlarını esas aldık.Bilhassa Timurtaş'ın 1980 tarihli Yunus Emre Divanı ile Gölpınarlı'nın kontrölünden geçen 1965 tarihli Yunus Emre Divanı'nı karşılaştırarak fişleme yaptık.Fişleme sırasında şiirlerindil,vezin,söyleyiş ve mânâ özelliklerine dikkat ettik.Tereddüte düştüğümüz anlarda,dil bakımından Timurtaş'ın 1980 tarihli divanı ile Gölpınarlı'nın 1943 tarihli eserine baş vurduk.Okuma yanlışlıkları konusunda ise Fatih yazmasının fotokopisine ve 1943 tarihli divanın nüsha farkları notlarına müracaat ettik.

Böylece karşılaştırmalı olarak fişlediğimiz Yunus Emre'nin şiirlerinin beyitlerini,önce geniş anlamda bir konu tasnifine tabi tuttuk.Daha sonra,her konudaki fişleri kendi içinde mefhumlara göre ayırdık.Eldeki malzemeyi tasnif ederken daha önce Yunus Emre gibi tasavvuf yönü ağır basan bir şair üzerine geniş ve tahlili bir çalışma bulunmadığı için,oldukça güçlük çektik.Bilhassa tasavvuf bölümünde zorlandığımızı söylemek isterim.Çünkü elimizdeki malzemenin muhtevası bugüne kadar yapılmış klasik divan tahlillerine benzemiyordu.

Fakat,metod ve model olarak daha önce yapılmış bulunan bu çalışmalardan büyük ölçüde yararlandık.(6)

Çalışmamızı Yunus Emre'nin yaşadığı çağın siyasî,sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı,Yunus Emre'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili şeklinde üç ana bölüm olarak düşündük.Fişleme ve tasniften sonra,önce Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin siyasî,sosyal,ekonomik ve kültürel durumunu araştırmaya çalıştık.Bu bölümde çalışmamızın konusunu ilgilendiren kaynakların yetersizliği ile karşılaştık.Mevcud kaynaklardan imkânlarımız ölçüsünde faydalanarak bu bölümü hazırladık.Sonra çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili bölümüne geçtik.Bu bölümü kendi içinde "Din ve Tasavvuf"(III.Bölüm),"Yunus Emre'de Sosyal Hayat"(IV.Bölüm), "Sosyal Hayat içerisinde Ahlâki ve Kültürel Değerler"(V.Bölüm),"Tabiat -Kozmik Âlem"(VI.Bölüm) ve "Sonuç" olarak plânladık.Tabii olarak her bölümü içindekilerde görüleceği üzere kendi içinde alt bölümlere ayırdık.

Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili bölümünde mümkün olduğu kadar sübjektif görüş ve hükümlerden kaçınmaya çalıştık.Beyitlerin anlamları önce şiirin bütünü içerisinde düşünülerek açıklanma yoluna gidildi.Daha sonra her beyit kendi içinde;kelime ve mefhumların kültür tarihi içinde kazanmış olduğu ve taşıdığı anlamlar bakımından ele alındı.Bilhassa "Din ve Tasavvuf" bölümünde azamî dikkat gösterilerek teferruata girmekten sakınıldı."Sosyal Hayat" bölümlerinde elden geldiğince kelime ve mefhumların kaynağına inmeğe çalışıldı.Bu bölümde de kaynak yetersizliği yüzünden oldukça sıkıntı çektiğimizi belirtmekte fayda vardır.Ancak her çalışmada olduğu gibi,bu çalışmada da arzu edilenin veya yapılması gerekinin yapıldığını söylemek mümkün değildir.

---

(6) Bu çalışmaların başında A.N.Tarlan'ın Şeyhi Divanı Tetkiki,2.Bs.İst.1964;M.Çavuşoğlu'nun Necati Beg Divanının Tahlili ve Sistematik İndeksi,İst.1971; H. Tolasa'nın Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,Ank. 1973; Cemal Kurnaz'ın Hayalî Bey Divanı(Tahlili),Ank.1987 eserlerini saymak mümkündür.

Çalışmamız sırasında Yunus Emre ile ilgili olarak yazılmış yüzlerce makale ve eser okunup incelendi.Bu konuda yazılmış yazıların ve eserlerin hepsini okuyup incelediğimizi iddia edecek değiliz.İmkânlarımız ölçüsünde Yunus hakkında yazılmış bulunan eserleri ve yazıları okuyup değerlendirmeye çalıştık.Göremediklerimiz,ulaşamadıklarımız mutlaka vardır.

Burada yalnız şunu belirtmekte fayda görüyoruz.Yunus Emre hakkında yazılmış yazı ve eserler arasında Fuad Köprülü,Abdülbâki Gölpınarlı,Mehmet Kaplan,Faruk Kadri Timurtaş,Anna Masala,Annemarie Schimmel gibi ilim adamlarının yazdığı yazı ve eserler dışında kalanlar amatörce yazılmış,bilinenleri tekrarlamaktan öteye geçemiyen yazı ve eserlerdir,Ama bir araştırıcının görevi olan konusunda yazılmış bütün yayınları görüp incelemek olduğu için,biz de elimizden geldiğince önemli önemsiz demeden bu yayınlardan faydalanmaya çalıştık.

Çalışmamızı yaparken karşılaştığımız güçlükleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür.

1.Yunus Emre'nin yaşadığı ve daha önceki çağlara ait kaynakların yetersizliği ve mevcudlarının da ilmi ve tendikli yayınlarının yapılmamış olması.

2.Tasavvuf ve Tasavvuf Edebiyatı konusunda birkaç eser hariç,çoğunun ilmî çalışmalarda istifade edilir durumda olmaması.

3.Henüz Anadolu Selçuklu döneminin bir kültür tarihinin hazırlanmamış olması.

4.Yunus Emre hakkında yapılmış çalışmaların ve yazılan yazıların çokluğu ve dağınıklığı.Bilindiği gibi ilmî araştırmalarda kaynak yetersizliği kadar,kaynak çokluğu da araştırıcılara güçlükler çıkarmaktadır.

Nihayet,Yunus Emre gibi büyük bir mutasavvıfın eserlerini tahlil etmenin sahasında uzmanlaşmış bir ekip işi olduğunu da burada belirtmiş olalım.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

YUNUS EMRE'NİN YAŞADIĞI ÇAĞ

Yunus Emre hakkında yapılan arşiv araştırmaları,Risâletü'n-Nushiyye'nin 556.beytindeki "Söze târih yediyüz yidîyidi" ifadesinin değerlendirilmesi ve şiirlerinde işaret ettiği bazı siyasî ve sosyal olaylar üzerinde yapılan inceleme ve yorumlar Yunus'un XIII.asrın sonu ile XIV.asrın ilk yarısında yaşadığını ortaya koymuştur.(1)

Bir sanatçıyı;şairi veya romancıyı bütün yönleri ile tanıyabilmek,eserlerini doğru değerlendirebilmek için,o sanatçının yaşadığı çağı her yönü ile tanımak,bilmek gerekmektedir.Sanatçının yaşadığı dönemin ve çevrenin siyasî,sosyal,kültürel ve ekonomik yapısı ne kadar iyi bilinirse,o sanatçı hakkında o kadar sağlam ve doğru hükümlerde bulunulur denebilir.Bu durum,Yunus Emre gibi ünü asırları aşarak günümüze kadar ulaşmış,sanatı her dönemde geçerli olmuş;görüş ve düşünceleri ile insanlığa yön vermiş bir şair için daha da geçerlidir.Onun için çalışmamızın başında Yunus Emre'nin yaşadığı dönemi inceliyerek siyasî,sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerini özet olarak vermeyi uygun bulduk.

XIII. ve XIV. ASIRLARDA ANADOLU

A - ANADOLU'NUN COĞRAFİ DURUMU:

Anadolu'da meydana getirilmiş olan kültür ve medeniyetlerden günümüze ulaşan maddî kültür eserleri ile yazılı eserlerin muhtevasında,bu topraklar üzerinde yaşamış bulunan milletlerin hatıraları hâlâ kendisini göstermektedir.Kültür ve medeniyetlerin meydana gelmesinde ve yaşamasında coğrafî şekillerin,iklimin büyük ölçüde rolü olduğu kabul edilmektedir.(2)

---

(1) Tekindağ,a.g.m.,s.59 vd.;Erzi,a.g.m.,s.85 vd.

(2) İ.Kafesoğlu,Türk Milli Kültürü,Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yay.Ankara 1977,s.10-13.

Anadolu coğrafi konumu bakımından Kuzey Yarımküre'de bulunuyor.Üç tarafı denizlerle çevrili,büyük bir yarım adadır.Kıyıları yer yer dik yamaçlar,derin vadiler ve yüksek dağlarla çevrilmiştir. Orta kısımlar ise bozkırlar,ovalar ve yaylalardan meydana gelmiştir.

Bir iç deniz durumunda olan Marmara denizi Asya'yı Avrupa'ya bağladığı gibi boğazlar da Karadeniz'i Akdeniz'e bağlar.Ayrıca boğazlar,Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin Akdeniz'e,Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkelerin de Karadeniz'e ulaşmalarını sağlar.Bu durum her devirde medeniyetin,kültürün ve ticaretin yayılmasına,gelişmesine büyük ölçüde yardım etmiştir.

İklim bakımından Karadeniz,Akdeniz ve Step iklimi gibi üç farklı iklim kuşağı içerisindedir.Bu iklim Anadolu'da her mevsim çeşitli ürünlerin yetişmesini sağlamıştır.Bu topraklar aynı zamanda gerek iklim gerekse yeryüzü şekilleri bakımından çok eski çağlardan beri insanların yerleşip yaşamasına uygun bulunmuştur.Her devirde Anadolu'ya gelen insanlar kendilerine uygun iklim şartlarını ve yeryüzü şekillerini (ova,yayla,sahil) seçme imkânına sahip olmuşlardır.

Anadolu'nun Asya-Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bulunuşu,iklim şartlarının müsait oluşu,yeryüzü şekillerinin yolculuğa uygun bulunması göç yollarının,ticaret yollarının bu bölgeye uğramasına,burada düğümlenmesine sebep olmuştur.Bilindiği gibi Anadolu yüzyıllarca çeşitli kavimlerin göçlerine sahne olmuştur.Tarihin her devrinde Uzakdoğu ile Ortadoğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi gören Anadolu,Eskiçağ,Ortaçağ ve Yeniçağ'ın başına kadar Çin'den başlayan ticaret yollarının son durağıdır.

Böylece göçlerle ve ticaret kervanları ile gelen çeşitli din ve kültürler Anadolu'da harmanlanmış,yeni yeni kültür ve medeniyetlerin meydana gelmesine sebep olmuştur.

B- TARİHİ-SİYASI DURUM:

Burada Anadolu'nun 1071'den önceki tarihi üzerinde durulmıyacaktır.Bilindiği gibi Anadolu,1071 Malazgird zaferinden sonra Türklerin ikinci vatanı olmuştur.Bu tarihten önce de küçük kafileler halinde Anadolu'ya gelen Türkler,o zaman bir varlık gösterememişler.Malazgird zaferi ile Anadolu'da varlıklarını kabul ettirirler.(3) Böylece kesin - olarak İslâmiyetin bayraktarlığını yapmaya başlarlar.

İslâmiyetin yayılması sırasında ve her devirde İstanbul ilk hedef olmuştur.Hz.Peygamber'in "İstanbul (Konstantiniye) muhakkak fethedileçektir" (4) hadisinin işareti doğrultusunda hareket eden Türkler de İstanbul'u almayı birinci plânda düşünmüşlerdir.Çünkü İstanbul, Asya ile Avrupa arasında her bakımdan stratejik önemi olan bir şehirdir. Bunun için Türk orduları Malazgird zaferinden kısa bir süre sonra İstanbul kapılarına dayanırlar.Ermeni yazarı Mateos'un bildirdiğine göre Türkler (yazar İranlılar diyor),1071'den sonra bir yıl içerisinde İstanbul'a ulaşırlar ve "Bütün Roma eyaletlerini,liman şehirlerini ve adalarını zaptettiler.Grek milletini mahpus gibi İstanbul'un içine tıkadılar."(5)

Anadolu içlerine doğru ilerleyen Türklerin Anadolu'da bilhassa stratejik ve ekonomik önemi olan,göçmen âşiretlerin sürülerini rahatça yayabilecekleri bölgeleri alarak yerleştiklerini görüyoruz.Nitekim, Alp Aslan'ın kumandanlarından Emir Danişmend,Mengüçek,Saltuk Pont ve Kapadokya (Kayseri,Ürgüp,Göreme)taraflarına ve Selçuk Kutulmuş'un oğlu Mansur da Likaonya,Firikya (Eskişehir,Bilecik,Sakarya) havalisine yerleşmeğe başlarlar."(6)

Kutalmış'ın oğlu Süleyman,1074 tarihinde Büyük Selçuklu devletinin hakimiyetini tanıyarak Konya'ya yerleşmiş ve burasını kendisine merkez yapmıştı.Arkasından akıllıca bir siyaset takib ederek aldığı yerlerin halkına dokunmamış,iyi davranmış;onları dinleri,örfeleri,adetleri,

(3) Osman Çetin,Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı,İstanbul 1981,s.22-28,56-60.

(4) Osman Turan,Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi II, İstanbul 1968,s.37-41.

(5) O.Çetin,a.g.e.,s.61.

(6) İ.H.Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi I. Ankara 1961,s.1 vd.,

ve yaşayışlarında serbest bırakmıştı.Takib edilen bu siyaset tarzı Bizans yönetiminden memnun olmayan halkı kendiliğinden Süleyman'a tabi olmaya yöneltmişti.Böylece kısa zamanda bir çok köy ve kasaba Süleyman'ın eline geçmiş,Sulçukluların sınırlarına dahil edilmişti. "Süleyman,Bizans İmparatorluğundaki saltanat mücadelelerinde müessir olarak işine gelen tarafa yardım etti;hadiselerden istifade ederek hududunu genişlete genişlete kuzeye doğru ilerliyerek İznik'i zabt ile merkezini oraya nakletti;İstanbul'u almak istedi;bir taraftan fütuhatı Marmara ve Ege denizlerine kadar dayandı.(1080)"(7) İznik'i kendisine merkez yapan Süleyman Bey 1075 tarihinde Anadolu Selçuklu İmparatorluğunu kurmuş olur.

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu XII.asrın son yarısında en güçlü rakibleri olan Danişmendlileri ortadan kaldırmıştı...Mengücükler,Saltuklar,Artuklar gibi bazı küçük beylikleri ise ya tamamen kendisine bağlamış yahut yok etmişti .. I.Gıyâseddin Keyhusrev 1207'de Antalya'yı alarak Akdeniz ticaret yolunu açarken, I. İzzeddin Keykâvus da 1214 tarihinde Sinob'u alır.Böylece Selçuklu İmparatorluğu,Karadeniz ve Akdeniz limanları ile Avrupa ticaret yollarını açmış bulunur.(8)

XIII.asrın başından itibaren Anadolu,artık bir Türk ilidir.Batılıların bu tarihten sonra Anadolu'ya "Turquie" adını verdiklerini görüyoruz.(9) Anadolu'ya yerleşen Türkler,eski kavim,din ve kültürlerin kaynaştığı bu topraklar üzerinde kendi din,kültür ve hayat anlayışlarını kısa zamanda yayarak "bir cihan imparatorluğu" düşüncesiyle hareket etmişlerdir.Fakat,Anadolu'da Türkleşme ve İslâmlaşma hızla devam ederken Alâaddin Keykubad döneminin sonlarına doğru Moğol tehlikesi baş gösterir.(1242)

---

(7) Uzunçarşılı,a.g.e.,s.1-22.

(8) M.Fuat Köprülü,Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,2. basım,Ankara 1986,s.70.

(9) Köprülü,a.g.e.,s.73; Uzunçarşılı,a.g.e.,s.22; Claude Cahen,Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,(çev.Yıldız Moran) İstanbul,1979,s.150-151; Faruk Sümer,Anadolu'da Moğollar,Selçuklu Araştırmaları Drg. I,Ankara 1969,s.4.

Moğol istilâsı Anadolu tarihini derinden etkileyen siyasi olayların başında yer alır.XIII.asır Moğol istilâsının bütün Asya ve Anadolu'yu kasıp kavurduğu,insanları kafileler halinde göçe zorladığı bir asırdır.Doğudan batıya doğru yürüyen Moğol ordusu, geçtiği her yerde katliâm yapıyor,etrafa şiddet saçarak kan ve gözyaşını sel gibi akıtıyordu.Orta Asya'dan İran'a,Azerbaycan'a sığınan Türkmen aşiretleri,oradan da Anadolu'ya sığınmak mecburiyetinde kalmışlardı.Moğollardan kaçarak Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya gelen göçebeler,Moğol ordusunun arkalarından geldiğini gördükçe daha batıya doğru göç etmişlerdi.Batıya doğru göçe zorlanan sadece göçebeler değildi.İki yüz yıldır bu topraklar üzerinde yaşamakta olan Türk halkı ve daha başka kavimler de topraklarını terk ederek batıya yerleşiyorlardı.(10)

I.Alâaddin Keykûbad döneminin ilk yılları Selçuklu İmparatorluğunun en güçlü,zengin ve huzurlu dönemidir."Anadolu"nun ,böyle kuvvetli bir devletin hâkimiyeti altında,hayat şartları müsait bir İslâm ülkesi olması;istilâlar ve katliâmlar yüzünden yurtsuz kalan göçebe kitlelerine emniyet telkin ediyordu."(11) Bu yüzden Anadoluya sığınan Türkmen âşiretleri Türkleşmeyi ve İslâmlaşmayı hızlandırdığı kadar huzursuzluğun da artmasına sebep olmuşlardı.Nitekim bu dalgalanma sırasında batı sınırlarına yerleştirilen bazı Türkmen âşiretleri kendi başlarına hareket etmeye başlar ve küçükte olsa bir takım iç isyanlar olur.Artık Selçuklu İmparatorluğu hem içten,hem de dıştan büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. 1243 tarihinde Moğollara yenilen Selçuklu ordusu bir daha kendisini toparlıyamaz.Kösedağ yenilgisinden (1243) sonra Anadolu,Moğol hâkimiyetine girmiş bulunur.

II.Gıyaseddin Keyhusrev ile başlayan taht kavgaları,dev-

---

(10) O.Çetin,a.g.e.,s.65-66.
(11) O.Çetin,a.g.e.,s.66.

let adamlarının siyasî entrikaları,kıskançlıkları büyük huzursuzluklara yol açar.Bu huzursuzlukları bahane eden Moğollar ve mahalli yöneticiler halka zulüm ve işkence etmeye başlarlar.Taht kavgaları sırasında sık sık Anadolu'ya gelen Moğol ordusu,bu toprakları kan ve ateş içerisinde bırakır.Asayişi temin için bıraktığı kuvvetler, sorumsuzca hareket ederek halkı canından bezdirir.Bu durumları Uzunçarşılı şöyle özetliyor:

"Anadolu İlhanîlerin bir vilâyeti olmuştu;işler bozuktu; yürümüyordu;halk moğollara verilen vergilerin altından kalkamıyarak eziliyordu;verilemeyen borç birikerek külliyetli yekün teşkil ediyordu. Uc beyleri artık Selçuk hükümdarlarını metbû tanımıyarak kendi başlarına hareket ediyor ve hattâ onunla çarpışıyordu.Bu uc beyleri, İlhanîlerin hazinesine her sene bir miktar para ve hediye göndermek suretiyle kendilerini taaruz ve müdahaleden uzak tutuyorlardı;moğollara vereceği vergiyi ödeyemeyen hükümet türlü bahanelerle müsadere usuliyle halkın malına el koyuyordu;verginin ödenmemesi yüzünden Moğol kuvvetleri bu parayı toplamak için Anadolu'yu dolaşarak bu bahane ile çapul yapıyordu."(12)

Bu durum Selçuklu hükümdarlarının artık bir Moğol valisi kadar yetkisinin kalmadığını göstermektedir.Felâketler arka arkaya gelmeye başlamıştır.1277 tarihinde Mu'îneddin Süleyman(Pervâne) 'ın öldürülmesi,1299'da çıkan meşhur Cimri isyanı,Babaîler ayaklanmaları,aşağı yukarı aynı dönemlerde baş gösteren kuraklık ve kıtlıklar Anadolu'yu yaşanmaz hale getirmiş,insanları tekkelere,tarikatlara sığınmaya mecbur etmiştir.

"Pervâne'nin ölümünden sonra devlet fiilen Moğolların eline geçtiği ve Selçuklu idâresi çöktüğü için soygunlar başlamış; buhranlar ve felâketler birbirini takip etmiştir."(13) Nitekim III.

---

(12) Uzunçarşılı,a.g.e.,s. 19 vd.; A y r ı ca Köprülü,a.g.e.,s.75; Osman Turan,Selçuklular Zamanında Türkiye,Ankara 1971,s. 457; Abdülbaki Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı, İstanbul 1948, c.2-3,s. 377.

(13) Osman Turan,a.g.e.,s.642.

Alâaddin Keykubad 1302 tarihinde Moğollar tarafından öldürülmüş,yerine Gıyaseddin Mes'ud II getirilmişti.İkinci Mes'ud'un da 1308 tarihinde ölümü üzerine Anadolu Selçuklu İmparatorluğu resmen tarihi karışmış olur.(14)

Bundan sonra Anadolu'nun idaresi İlhanlı valileri tarafından yürütülür.Bu valilerin görevi,ülkede sükûneti sağlamak ve vergileri toplayarak merkeze göndermekti.

Bu arada uclardaki Türk beyliklerinin yavaş yavay güçlenerek kendi yönetimlerini kurmaya ve bulundukları bölgenin sınırlarını genişletmeye başladıklarını görüyoruz.Bunun tabii sonucu olarak beylikler ile savaşmaya başlamıştır.Ayrıca beylikler bünyesinde taht kavgaları da eksik değildi.Böylece Anadolu'nun siyasi ve ekonomik durumu gittikçe bozulmuş,halk arasında büyük bir huzursuzluk baş göstermişti.

Âşiretlerin başında bulunun beyler,âşeretten beyliğe,beylikten devlet teşkilâtına geçmeye çalışıyorlardı.Bir taraftan devlet teşkilâtlanırken,bir taraftan da yeni topraklar elde ediliyor,yeni yeni köyler ve kasabalar kuruluyordu.Buralarda ve büyük şehirlerde camiler, medreseler,hanlar ve kervansaraylar yapılıyordu.Böylece Konya,Kayseri, Sivas,Kütahya,Kastamonu,Manisa,Denizli gibi şehirler büyük kültür merkezleri haline geliyordu.

Türkçe'den başka dil bilmeyen beyler,Arapça ve Farsça eserlerin Türkçe'ye tercümesini ve yeni yazılacak eserlerin Türkçe yazılmasını emrediyorlar.Bu sayede Türk dili kısa zamanda Anadolu'nun en yaygın ve en çok konuşulan dili haline gelmiş olur.(15)

C- SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

1.Sosyal durum:

a) Etnik yapı:Anadolu,Türkler tarafından fethedildiği tarihlerde Anadolu'nun etnek yapısı oldukça karışıktır.Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde çoğunluğu Rum,Emreni,Slav,Gürcü,Bulgar

(14) Uzunçarşılı,a.g.e.,s.21,40.
(15) " " s.90-91.

v.s. olmak üzere çok değişik ırklardan ve boylardan insanlar yaşamakta idi.Ayrıca Bizans ordusunda Balkanlardan ve Avrupa ülkelerinden getirilmiş değişik ırkalara mensup paralı askerler bulunuyordu.Bu askerler de zamanla yerleşik hayata geçmiş ve Anadolu'nun etnik yapısı böylece daha karışık bir hale gelmişti.(16)

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun,Anadolu beyliklerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve yıkılışında bu etnik toplulukların müsbet ve menfi olmak üzere önemli rolleri olduğu görül - mektedir.Bilhassa Anadolu'nun fethi sırasında Malazgird zaferinde, İstanbul'un fethinde etnik grupların müsbet rolleri olduğu bilinmektedir.

Ayrıca Moğol akınları sırasında Anadolu'ya gelen Türkmen âşiretlerinin yerleştirilmesinde takib edilen siyaset de Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslâmlaşmasını çabuklaştırmıştır.Fuad Köprülü bu kodaki kanaatlerini şöyle açıklıyor:

"Selçuklu İmparatorluğu,Anadolu'yu iskân ederken,büyük ve kuvvetli âşiretleri muhtelif parçalara ayırarak birbirinden uzak sahalara sevketmek suretiyle,irsî reislerin idaresi altındaki herhangi toplu ve kuvvetli etnik bir birliğin isyanı ihtimalini ortadan kaldırmak ve âşiret tesânüdünü kırarak millî bir teşekküle yol açmak ve böylece Selçuklu sülâlesinin menfaatini korumak istemiştir;çünkü Anadolu'nun daha ilk istilâsı zamanlarında,reis maiyetinde bulunan,parçalanmamış kesif etnik vahdetlerin nasıl müşkilât çıkarabilecekleri tecrübe edilmişti.Bugünkü Anadolu'nun birbirinden çok uzak yerlerinde, Oğuz Türkleri'nin -Kınık,Afşar-Bayındır,Salur-Bayat,Çepni v.b,- büyük şubelerinin isimlerinden herhangi birini taşıyan muhtelif köylere tesadüf edilmesi,Sulçuklular'ın bu "parçalayarak iskân" usûllerinin bir neticesidir."(17)

Bu yerleştirme siyaseti Anadolu'nun etnik yapısını daha karmaşık hale getirdiği gibi daha kısa zamanda Türkleşmesini de sağlamıştır.

---

(16) C.Cahen.a.g.e.,s.79-81;O. Çetin,a.g.e.,s.12-18.
(17) Köprülü,a.g.e.,s.87.

b) Sosyal yapı:

XII.ve XIII.asırlarda Anadolu'nun sosyal yapısı da en az etnik yapı kadar karışıklık gösterir.Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde her türlü sosyal hayat tarzı yaşanmaktadır.Şehirlerde, kasabalarda ve köylerde bölgenin özelliğine uygun olarak esnaflık,çiftçilik,zanaat,ticaret faaliyetleri devam etmektedir.

Ancak Türklerin Anadolu'yu fethi,Moğol istilâsı,Haçlı seferleri ve daha başka siyasi olaylar bu sosyal hayatı bir hayli sarsmıştır.Bütün bunlara rağmen Anadolu'da üç farklı sosyal hayat tarzının yaşandığı gözlenmektedir.Bunlar:

1.Şehir hayatı,

2.Köy hayatı,

3.Göçebelik hayatı.

(aa)Şehir hayatı: Araştırmalar XII.ve XIII.asırlardan itibaren Anadolu'da oldukça renkli ve hareketli bir şehir hayatı yaşandığını ortaya koymuştur.Türklerin Anadolu'yu fethi ile beraber Bizans şehirlerinde müslüman semtleri,mahalleleri kurulur.Şehirlere yerleşen Türklerden zengin olup ticaretle uğraşanlar,ticaret hayatına yeni bir canlılık kazandırır.Anadolu araştırmaları ile tanınan Batılı seyyahlar ve araştırıcılardan Marco Polo,Rubroukck,Haython,Saint Guentinli Simon,XIII.ve XIV.asırlarda Anadolu şehirlerinde zengin bir sosyal ve ticarî hayatın yaşandığını bildirirler.(18)

"Anadolu şehir hayatının inkişafında,her yerde olduğu gibi,ticaret ve sanayi inkişâfının en esaslı âmil olduğu tabiidir.Bazı şehirlerde nüfus kesafetinin artmasında siyasî sebepler bulunduğu kabul edilebilir;fakat muayyen bir devirde,bütün bir memlekette büyük küçük muhtelif şehirlerin mevcuduyetini görürsek,bunun mutlaka iktisadî sebeplerini aramak mecburiyetini duyarız"(19) diyen Köprülü,şehirlerin iktisadî zenginliğine işaret eder."Saint Guentinli Simon,on üçüncü yüzyılın ortalarında Selçuklu Devleti'nde yüz kent bulunduğunu söyler.İbn Said ise,Selçuklu Devleti'nde yirmi dört taşra kenti bulunduğunu ve her birinin de resmi valisi,kadısı,camiî,hamamları,hanları ve kumaş tüccarları

(18) Cahen,a.g.e.,s.160 vd.
(19) Köprülü,a.g.e.,s.112-113.

bulunduğu bildirilmektedir."(20)

Orta Asya'dan gelip Anadolu şehirlerine yerleşen zengin Türk aileleri, bir taraftan ticaretle uğraşırken diğer taraftan da emlâk edinmeye çalışırlar. Yeni mimarî eserleri; camiler, mescidler, medreseler yaptırırlar.

"Başlangıçta kentlerin halkları, buradaki Türk garnizonunun yanısıra, genellikle tutsaklardan, azad edilmiş kimselerden, kentde kalmış ya da oraya geri getirilmiş yerli halklardan oluşmaktaydı. (...) İran'dan ve Horasan'dan gelen İranlı unsurlar da daha sonra bunlara kalıtmıştı."(21) 1071 Malazgirt zaferinden itibaren Anadolu'ya gelen Türkmen göçlerinin Köprülü'nün de işaret ettiği gibi, parçalara ayrılarak uç noktalara yerleştirilmesi, bir noktada büyük şehirleri güvenlik altına almıştı. Büyük şehirlere yerleşen Türkler de, bu sayede rahat bir hayat yaşama şansına sahip olmuşlardı. Devrin büyük kültür merkezlerinden Konya, Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat gibi şehirler etnek bakımdan çok karışı olduğu gibi, dinî bakımdan da oldukça değişiklik göstermekte idi. Şehirlerde yaşayan halk, maddî kültür bakımından hemen hemen hiç bir farklılık göstermiyor, halk arasında din ve mezhep ayrılıklarından çıkmış bir huzursuzluk ve kavga da bulunmuyor.(22)

Çarşı ve pazarda yan yana yaşayan bu insanlar, kısa zamanda birbirlerinin dillerini öğrenmişlerdi. Osnan Turan'ın, İbn Bibî'den naklen bildirdiğine göre; o dönemde Anadolu şehirlerinde Türkçe, Rumca, Ermenice, Arapça ve Farsça gibi beş dil konuşulmakta idi. Rumlar ve Ermeniler kısa zamanda Türkçe'yi öğrendiği gibi Türkler de Rumca ve Ermenice'yi öğrenmişlerdi.(23)

Anadolu Selçuklu devletinin kurulması ile birlikte şehirlerde yönetimin yeniden düzenlenmesine çalışılmış, bu cümleden ola-

---

(20) Cahen, a.g.e., s.191.
(21) " " s.157.
(22) Köprülü, a.g.e., s.110-111.
(23) O.Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi, İstanbul, 1969, c.III, s.185.

rak şehirlere valiler,kadılar,vergi memurları,asayişi temin için görevliler tayin edilmişti.Buna bağlı olarak şehirlerde Türk ve müslüman nüfusu artmış oluyordu.

Özet olarak diyebiliriz ki Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde şehirlerde,fetih ve yerleşme dönemleri ile Moğol akınları ve beylikler arasındaki mücadeleler dönemi hariç tutulurşa,rahat,sakin ve zengin bir şehir hayatı yaşanmıştı.

(bb)Köy hayatı: Anadolu'nun eski yerleşik halkı,köylerde, küçük kasaba ve şehirlerde yaşıyordu.Köylü sınıfı nüfus itibariyle Anadolu nüfusunun mühim bir çoğunluğunu meydana getiriyordu.Selçuklu hükümdarları da zaman zaman Anadolu'ya gelen Türkmen âşiretlerinin büyük bir kısmını batı,kuzey ve güney sınırlarına,uc bölgelere yerleştirdikleri için yeni köyler kuruluyordu.

Fakat gerek Türk akınları,gerekse Moğol istilâları köylü halkı huzursuz etmeye başlamıştı.Uzun süren savaşlar,asayişsizlik,kuraklık ve kıtlık köylerdeki ve küçük şehirlerdeki halkı büyük şehirlere,kalelere sığınmaya zorlamıştı.Böylece Anadolu'da bir çok köy ya tamamen terk edilmiş yahut da mezra olarak kullanılma durumuna düşmüştü. Ne zamanki Anadolu Selçuklu devleti kurulur,ülkede asayiş sağlanır, halkın can ve mal güvenliği emniyet altına alınır o zaman,yani XIII. asrın sonralarına doğru Anadolu'da köy hayatı yeniden canlanmaya başlar.Göçebe Türkmen âşiretleri,yavaş yavaş göçebelikten yerleşik hayata geçmeye "il" tutmaya çalışır.Artık Anadolu'da "Köyler,ekseriyetle, etnik yahud dinî bir vahdet arzediyorlardı;birçok köyler,muayyen bir aşiretin muayyen bir şubesine mensub halk tarafından iskân edilmiş ve etnik ismini muhafaza etmişti."(24)

Anadolu Selçukluları döneminde köylerin de kendi özel yönetim teşkilâtları vardı.Köyler genellikle "kethüda" denilen yaşlı,

(24) Köprülü,a.g.e.,s.99-103; Osman Çetin,a.g.e.,s.96.

zengin ve nüfuzlu kişiler tarafından yönetiliyordu.Bütün köy delikanlıları bu "kethüda"ya bağlı olan bir"gençlik ocağı" etrafında toplanır, gençlerden birisi "yiğitbaşı" olarak tayin edilirdi.Böylece,köy delikanlıları teşkilâtlı,hazır bir kuvvet olarak köyün güven ve asayişini sağlarlardı. Yine "Köy içtimaî topluluğu içinde bir imam ile bir de zâviye şeyhi" bulunmaktaydı.Bu şeyhler XIII.yüzyıldan itibaren köy "gençlik ocakları"nı,köy delikanlarını da nüfuzları altına alarak,köylerde teşkilâtlanmaya başlamışlardı.Bunun sonucu olarak da tarikat usûl ve âdetleri köylere girmiş bulunur.(25)

Bu devirlerde Anadolu'da kurulmuş bulunan köylerin daha çok büyük şehirlerin,kasabaların,ticaret merkezlerinin ve ticaret yollarının çevresinde kurulduğu görülmektedir.Bunun,köylerin güvenliği, savunması,ürettikleri mahsullerin pazarlanması bakımlarından çok önemli olduğunu söylemeye gerek yoktur.(26)

Köylerdeki kültürel hayatın ise dinî eğitim ve öğretimin etrafında,tarikatların manevi atmosferi içerisinde geliştiği söylenebilir.Ayrıca sözlü kültürün öteden beri devam ettiğini unutmamak gerekir.Ne yazık ki o dönemlerden kalan ve köylerdeki kültürel hayatı anlatan yazılı kaynaklardan mahrumuz.

(cc)Göçebelik hayatı:Selçukluların iskân politikasına uygun olarak uclara,sınır boylarına yerleştirilen Türkmen âşiretlerinden bir bölümü Orta Asya'daki hayat şekillerini Anadolu'da da sürdürmek isterler.Yazın yaylalara çıkarak sürülerini otlatan bu insanlar,kışın sahillere ve sıcak bölgelere inerek kışı geçirirlerdi.Sürüler besleyen,besledikleri hayvanların ürünlerini satarak kendi ihtiyaçlarını temin eden Türkmenler,müslüman olarak her türlü taassuptan uzak,hattâ Orta Asya din ve kültürlerinin hatıralarını sakılayarak "Anadolu Türklüğünün en temiz,en canlı unsurunu teşkil " ediyorlardı.(27)

(25) Mustafa Akdağ,Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi, İstanbul 1974,c.I,s.26-28.
(26) Osman Çetin,a.g.e.,s.97.
(27) Köprülü,a.g.e.,s.94.

Her devirde ve her ortamda kültürlerin taşıyıcısı olan göçebe topluluklar Anadolu'da da aynı görevi yapmışlardır.Orta Asya Türk kültürünü Anadolu'ya taşıyan Türkmen boyları yüzyıllarca bu kültürü muhafaza etmişlerdir.Bugün halâ Türkmen köylerinde Orta Asya'dan getirilmiş olan örf ve âdetlerin korunduğunu,yaşandığını görüyoruz.

Anadolu Selçukluları döneminde büyük gruplar halinde, yaylalarda,ovalarda ve sahillerde yaşıyan;hayvancılıkla geçimlerini temin eden Türkmenler,hayvancılığın yanında küçük el sanatları ile de uğraşmakta idiler.Daha çok halıcılık,kilimcilik,demircilik,oymacılık ve saraçlık yapan bu insanlar,yaptıklarını şehir pazarlarına götürüp kendilerine lâzım olan ihtiyaç maddeleri ile ya değiştiriyorlar veya para ile satıyorlardı.(28)

2.Ekonomik durum:

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu döneminde,daha önce belirttiğimiz gibi XIII.asırdan itibaren zengin ve renkli bir şehir hayatı yaşanmakta idi.Şehir hayatı beraberinde sanayii,ticareti ve ekonomik faaliyetleri de getirmişti.Zaten var olan ticaret, Türklerin, Anadolu ticaret yollarını emniyet altına almaları ile birlekte yeniden canlanmıştı. I.Alâaddin Keykubâd zamanında "gerek Anadolu tacirlerinin,gerek İskenderiye-Antalya-Sinob yolunu daha emniyetli bulan Mısır tâcirlerinin" Rusya ve diğer kuzey ülkeleri ile yapmakta oldukları ticaret yolları emniyet altına alınmış,Karadeniz ve Akdeniz limanları serbest ticarete açık tutulmuştu.(29)

Anadolu'daki ekonomik hayatın gelişmesini sağlayan sebeplerin başında ülkenin coğrafi yapısı gelmektedir.Üç tarafı denizlerle çevrili olan bu topraklar çeşitli istikametlerden gelen ve kıyılarda limanlara ulaşan kervan yollarının son bulduğu topraklardır.Ticaret yollarının bir ağ gibi kuşattığı Anadolu'da her türlü ticarî emtia

(28) Köprülü,a.g.e.,s.104-105,116; Akdağ,a.g.e.,s.28,31; C.Cahen,a.g.e.,s.162-166.

(29) Köprülü,a.g.e.,s.104; Akdağ,a.g.e.,s.28-36.

alınıp satılıyordu.Bunların başında her türlü hayvanî ürünler;halı, kilim,deri ve deriden mamul eşya,her türlü ziraî mahsul,çeşitli madenler,bilhassa demir,bakır ve şap ihracatı dikkati çekmektedir.Selçuklu döneminin ekonomisini canlı ve ayakta tutan ticaret yollarını gözden geçirirsek o dönemlerin ekonomik hayatını da kasaca anlamış oluruz.

"Selçukî Türkiyesi'nin milletlerarası ticaretten en çok kazandığı iş sahası,Doğu ile Batı,hattâ Güney ile Kuzey arasındaki ticarî alış verişi sağlayan Anadolu yollarında yapılan kervan ulaştırımı olduğunda hiç şüphe yoktur.Başşehir Konya merkez olmak üzere,bu yollardan başlıcalarının geliş ve gidiş yönleri şöyledir:Antalya ve Alâiye limanlarından gelen bir ana yol,Konya üzerinden Aksaray-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum üzerinden İran ve Gürcistan'a,bu yolun Sivas'tan Güney doğuya ayrılan bir kolu Malatya-Diyarbakır-Mardin-Musul üzerinden Bağdad ve Basra'ya;İstanbul-İzmit-İznik-Eskişehir-Akşehir-Konya-Ulukışla-Adana-Halep-Şam üzerinden Mısır'a ve Halep'ten ayrılan diğer bir kol Kilis-Nusaybin-Musul-Bağdad ve Basra'ya;gene Antalya ve Alâiyeden gelip Konya'dan Kuzeye çıkan bir yol Ankara-Çankırı-Kastamonu-Sinop üzerinden Kırım doğusuna uzanıyordu."(30)

Bu yollarda yılın hemen her mevsiminde kalabalık kervan kafilelerine rastlanmakta idi.Anadolu'ya Asya'dan,Afrika'dan ve Avrupa'dan gelen tacirlerin her türlü ihtiyacını karşılayacak tedbirler alınmıştı.Kervansaraylar,şifahaneler,hanlar,hamamlar bu gaye için yaptırılmıştı.Bugün kalıntılarını gördüğümüz bu mimari eserler XIII.yüzyıl Selçuklu medeniyetinin;sanatının,ticaretinin çok yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Birçok araştırıcının da dikkatini çektiği gibi Anadolu'da "iktisadîyât" birbirine bağlı olarak üç koldan gelişme gösterir.Bunlar

(30) Selçuk Trak,İktisat Tarihi,İstanbul 1973,s. 333.

köy ve küçük kasaba çevrelerinde ziraata dayalı hayvancılık,hayvancılığa dayalı ziraat,yine küçük kasaba ve şehirlerde zanaata dayalı ticaret,büyük şehirlerde ve kültür merkezlerinde yürütülen ticarettir. "Özellikle on üçüncü yüzyılın başlarında ekonominin durumunu yeniden gözümüzde canlandırma olanakları bulduğumuzda,Anadolu'nun hem tarımda, hem sanayide,hem de ticarette gerçekten gelişmiş ve bolluk içinde olduğunu ve bunların birbirlerini desteklediklerini görürüz.Kösedağ yenilgisinin öncesinde ve sonrasında Anadolu'da bulunmuş Saint Guentinli Simon'un bazı konularda kolayca yanılgıya düşebileceğini kabul etsek bile,bu ülkeyi gözleriyle görmüş bir kişi olması çok önemlidir.Bu papazın anlattıklarının bir bölümü,Selçuklu Devleti'nde hem kentlerde hem de kırsal alanlardaki bolluğu ve refahı dile getirmektedir."(31)

Anadolu Selçukluları döneminde fetihler sırasında,savaşların,isyanların,yer değiştirmelerin ve mecburi iskânların sonucu olarak iktisadî hayat büyük ölçüde sarsılmıştı.Ülkede sulh ve sukûn sağlanınca ticaret yolları çalışmaya başlamış ve ekonomi yeniden çanlanmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş,bilindiği gibi Moğol istilâsı başlayınca Anadolu'da can ve mal güvenliği kalmamıştır.Bu,beylikler döneminde de devam etmiştir.Ta ki Osmanlı Beyliği diğer beylikleri ve Moğol tehlikesini ber-taraf edinceye kadar ticaret ve iktisadiyat ağır aksak yürümüştür.(32)

D- KÜLTÜREL DURUM

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun kültürel hayatı başlı başına bir araştırma konusudur.Kültür "bir toplumda,tabiatın dışında,insan elinden ve dilinden çıkma her şey"dir.(33) Kültürü meydana getiren din ve dine bağlı kurumlar,dil,edebiyat,tarih,coğrafya,felsefe,mimari,ticaret ve sosyal hayatın her türlü görüntüsü bir bütün olarak düşünülmelidir.Meseleye bu noktadan baktığımızda Anadolu Selçukluları döneminin

---

(31) Cahen,a.g.e.,s. 161.
(32) Trak,a.g.e.,s.337-338.
(33) Mehmet Kaplan,Kültür ve Dil,2.Baskı,İstanbul 1983,s.34.

kültürünün bir bütün olarak araştırıldığını söylemek güçtür.Bugüne kadar yapılan çalışmalar genellikle tarihî mahiyettedir.Anadolu Selçuklu kültürü kendi şartları içerisinde tek başına ele alınıp incelenmemiştir. Kültürü oluşturan konular, ayrı ayrı ele alınmış,araştırılmış ve değişik tarihlerde çeşitli yayın organlarında yayınlanmıştır.Bu araştırmaları toplu olarak bir arada bulamıyan bugünün okuyucusu ne yazık ki Anadolu Selçuklu kültürü hakkında sağlam bir bilgi bulmakta güçlük çekmekte ve önüne sunulan bilgilerle geçmişini değerlendirmeye çalışmaktadır.

Anadolu Selçuklu kültürünün başlıca üç kaynaktan etkilendiği ve bunlara bağlı olarak geliştiği söylenebilir.Bunlardan biri Orta Asya Türk kültürü,ikincisi İslâm dini,üçüncüsü de Anadolu'nun eski kültürüdür.Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında İslâm dininin rolü diğer ikisinden çok fazladır.Dine bağlı olarak gelişen Anadolu Türk kültürü dini kurumlar olan camiler,medreseler,tekkeler ve tarikatlar sayesinde kendisini kısa zamanda kabul ettirir.(34)

Bu gerçeği Anadolu Selçuklu devleti hakkında yapılan araştırmalar ortaya koymuştur.(35) Bu araştırmaların verdiği bilgiye göre, Anadolu'da Türk-İslâm kültür ve eğitim kurumları XII.asrın son yarısından itibaren kurulmaya başlar.Bilindiği gibi XII.asrın ilk yarısı savaşlarla,fetihlerle geçmiştir.Fethedilen yerlere yerleşen müslüman halktan şehirlerdekiler, önceleri ibadetlerini kiliselerde,derme çatma yerlerde yapmak zorunda kalmışlardı.Yerleşme hadisesi tamamlandıkça camiler,medreseler yapılmaya başlanmıştı.(36)

Anadolu'da ilk Türk mimari eserlerinin Danişmendliler(1092-1178), Artuklular (1098-1234),Saltuklular (1092-1202),Mengücüklüler(1119-1252)'in sahalarında yapıldığı görülüyor.Anadolu'da yapılan ilk caminin 1091-1092 tarihinde Diyarbakır Ulu Camii olduğu bildiriliyor.(37) Yine Anadolu'da ilk yapılmış olan medrese 1193 tarihini taşımaktadır.(38)

(34) O.Çetin,a.g.e.,s. 128-129.

(35) Uzunçarşılı,XII.ve XIII.Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimâi Müesseselere Bir Kakış,III.Türk Tarih Kurumu Tebliğleri,Ankara 1948,s.287-306. ---- Osmanlı Tarihi I, Ankara 1961,s.22 vd.; Osman Turan,Selçuklular Zamanında Türkiye,İstanbul 1971,s.457.

(36) Cahen,a.g.e.,s.246 vd.

(37) Oktay Aslanapa,Türk Sanatı,İstanbul,1984,s.101,120,140.

(38) Cahen,a.g.e.,s.246.

Anadolu'da yapılmış olan cami,medrese,kütüphane,şifahane, kervansaray,han ve hânekahlar gibi eğitim ve kültür kurumlarının yapılmasında devlet adamlarının,zenginlerin,din adamlarının,mutasavvıfların önemli rolü olmuştur.Hükümdarlar,vezirler,onların eşleri mimari eserler yaptırmada adetâ yarış etmişlerdir.Selçuklular zamanında Anadolu'da yapılan mimari eserlerin sayıca çoğalmasında,verimli çalışmasında Orta Asya'dan,Irak'dan,Suriye'den ve İran'dan gelip yerleşen büyük din bilginlerinin,mutasavvıflarının da yeri büyüktür.Bu konuda bir örnek olması bakımından Mevlâna'nın babası Sultan-ul Ulemâ Bahaeddin Veled'in tavrını burada anmak gerekir.

Bahaeddin Veled,Anadolu'ya geldiği sırada zamanın Erzincan hükümdarı ve eşi,O'nu Erzincan'a davet ederler.Sultan-ul Ulemâ;"... eğer beni istiyor ve benim âşıkımsanız,benim için bu şehirde bir medrese yaptırırsınız;böylece burada bir müddet kalmak mümkün olur" der. Bunun üzerine Erzincan'da bir medrese yaptırılır ve Bahaeddin Veled, o medresede dört sene kalarak halka ders verir,öğrenci yetiştirir.

Erzincan'dan Larende'ye geldiği zaman da şehrin "subaşı"sı olan Emir Musa,Bahaeddin Veled'i saraya davet eder.Bahaeddin Veled,eğer bir medrese yaptırırsa Larende'de kalabileceğini bildirir.Emir Musa da şehrin ortasında bir medrese yaptırır.Bahaeddin Veled de bu medresede yedi sene kalarak halkı irşad eder.Oradan Konya'ya geldiği sırada da saraya davet edilen Sultan-ul Ulemâ,"İmamlara medrese,şeyhlere hânekah,emirlere saray,tüccarlara han,başıboş gezenlere zaviye,gariplere kervansaray münasiptir" diyerek sarayda değil Altun Aba medresesinde kalmayı daha uygun bulur.(39)

Anadolu'nun büyük kültür merkezlerinde yaptırılmış olan cami ve medreselerin sayılarını kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamaktadır.Uzunçarşılı'nın bildirdiğine göre zamanın "İlim müessese-

(39) Eflâki,Âriflerin Menkıbeleri,Tahsin Yazıcı nşr.2.Bs, İstanbul 1964,.18-24.

ler"inden olan medreselerin sayısının camilere yakın olduğu,yine bu dönemlerdeki vakfiye kayıtlarından ilköğretim kurumlarının da bulunduğu anlaşılmaktadır.(40)

Anadolu'da bilhassa,II. Kılıç Arslan (1156-1192),oğlu Rükneddin Süleyman (1196-1204) ve I.Alâaddin Keykubâd (1220-1237) zamanlarında hızlı bir imar ve iskân faaliyeti yürütülmüştür.Bu imar ve iskân faaliyetlerinin yanı sıra hükümdarların Anadolu'ya gelen büyük din bilginlerini,mutasavvıfları koruduklarını,onlara derin saygı gösterdiklerini görüyoruz.Büyük mutasavvıfların her türlü ihtiyacı karşılandığı gibi adlarına camiler ve medreseler yaptırılır.Nitekim Şam ve Halep'de bulunduğu sıralarda pek hoş tutulmayan Şeyh Şahabeddin Sühreverdi,Anadolu'ya geldiği zaman, II.Kılıç Arslan tarafından büyük bir saygı ile karşılanır.Uzun zaman Anadolu'da kalan şeyh,II.Kılıç Arslan'ın oğulları adına eserler yazmış,öğrenci yetiştirmiş ve "İşrakiyyun" felsefesini yaymaya çalışmıştır.(41)

Selçuklular zamanında Anadolu medreselerinde Kur'an,Hadis, kelâm,tefsir,akaid,tecvid gibi İslâmî ilimlerin yanında tıp,astronomi, matematik,kimya,felsefe,tasavvuf ve gramer gibi müsbet ve sosyal ilimler de okutuluyordu.Birer külliye halinde yapılmış bulunan büyük medreseler devrin üniversiteleri durumunda idi.Ayrıca küçük kasaba ve köylerde de dinî eğitim yapan küçük medreseler bulunuyordu.(42)

Anadolu bir taraftan Türkleşirken,diğer taraftan da müslümanlaşıyordu.İslâmiyetin Anadolu'da yayılıp benimsenmesinde edebiyatın, tasavvufun çok büyük rolü olduğu muhakkaktır.Bunun yanında camilerin,medreselerin ve tekkelerin rolü de inkâr edilemez.Bizans yönetiminden,Türk ve Moğol akınlarından huzursuz olan gayri-müslim halk ile müslüman halk içten bir teslimiyetle camilere,medreselere ve tekkelere yönelmişlerdir. Bu yönelişin sonucu olarak XII.yüzyılda "İşrakiyyun" felsefesi benimsenip

(40) Uzunçarşılı,a.g.m.,s.304.

(41) " ,a.g.m.,s.289 vd.;.... a.g.e.,s.23-24.

(42) Afetinan,Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi,Malazgirt Armağanı,Ankara,1972,s.4.

yayılırken,XIII.yüzyılın başlarında Muhiddin-i Arabî'nın kurduğu ve yaymaya çalıştığı "Vahdet-i Vücûd" felsefesi büyük bir ilgi ile benimsenmeye başlanır.(43)

Selçuklu hükümdarlarından I.Gıyaseddin Keyhusrev (1204-1210), I.İzzeddin Keykâvus (1210-1219) ve I.Alâaddin Keykubâd (1219-1236), büyük din bilginlerini,mutasavvıfları ve ilim adamlarını koruyup sık sık onların sohbetlerine katıldıkları gibi kendileri de Arapça, Farsça,Latince gibi dilleri bilen birer şairdirler.(44) I.Alâaddin Keykubâd devri,Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun en parlak devri olarak kabul edilir.O'nun zamanında ilim,sanat ve tasavvuf büyük bir merhale katetmiştir.Anadolu'ya gelen Muhiddin-i Arabî, ilgi ile karşılanmış,kendisine gerekli olan şartlar hazırlanmış ve kısa zamanda öğrenci yetiştirmesine; "Vahdet-i Vücûd" felsefesinin yayılmasına zemin hazırlanmıştır.Yine tanınmış mutasavvıflardan Sadreddin-i Konevî,Necmeddin-i Dâye, Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî,Mevlâna Celâleddin bu devirde hürmet görmüşler,öğrenci yetiştirmişler,eser yazmışlardır.(45)

I.Alâaddin Keykubâd dönemi ne kadar verimli,müreffeh bir devir ise,ölümünden sonraki devir de okadar huzursuz,karanlık ve karışık bir devir olmuştur. I.Gıyaseddin Keyhusrev döneminde (1204-1210) devlet yönetiminde baş gösteren istikrarsızlık,dedikodu,adam kayırma ve haksız yere devlet adamlarının idam edilmesi,İmparatorluğu'un bünyesini içten içe çürütmeye başlar.Fakat,bu durum Müineddin Süleyman Pervâne'nin 1277 tarihinde idam edilişine kadar ticarette,edebiyatta,sanatta,imar ve iskânda fazla bir sarsıntı yaratmaz. Hayatının en verimli çağında,henüz 45 yaşında iken ölen I.Alâaddin Keykubâd'dan sonra başlayan karışıklık, Moğol saldırıları,Haçlı seferleri,çeşitli istikâmetlerden gelen tarikat şeyhleri ve müridleri;Kalenderiler,Hayderîler,Şemsiler ... Anadolu'nun zaten bozuk olan huzurunu iyice bozarlar.Tarikatlar arasındaki çekişme-

(43) Hasibe Mazıoğlu,Selçuklu Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler,Malazgirt Armağanı,Ankara 1972,s.297-316. Uzunçarşılı,a.g.e.,s.24-25,; a.g.m.,s.295.

(44)-(45) Uzunçarşılı,a.g.e.,25,; a.g.m.,s.296-297. Fuat Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 2.B.,Ankara 1966,s.172 vd. 217. Gölpınarlı,a.g.d.,s.375-376.

ler,isyanlar ülkenin iktisadî,siyasî ve sosyal yapısını temelinden sarsar.Halk malının,mülkünün endişesinden çok canının endişesine düşer.Böylece,"kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti hiç olmazsa ahirette te'min için tekkelere,şeyhlere koşmaktan başka çâre" bulamaz olur.Mahalli yöneticiler geçici hakimiyetler kurmak için halkın genel arzusuna uygun olarak ve şeyhlerin maddî ve manevi nüfuzlarından yararlanarak her tarafta tekkeler,zâviyeler yaptırırlar.Onlara zengin vakıflar tahsis ederler.(46)

"Bu arada mâzisi binlerce sene evveline giden ve yer yüzünün çeşitli fikir,felsefe,itikat ve mezheplerinin içine sızmış kabalistik (ledüni) motifler,âdeta kıyafet değiştirerek,İslâm dîninin içine de yol bulmuştu.Bu arada,birtakım bâtinî ve haricî temayüllü tarikat ve mezheplerle,sünnî imâna su katmakla mükellef şüpheli müesseseler,Anadolu'da yaygın bir nüfûza sahip bulunuyorlardı."(47)

Nihayet Anadolu insanı günlük hayatın hengâmesinden kaçarak tekkelere,tarikatlara;şeyhlere,dervişlere sığınır.Böylece halkın "ruhî teslimiyeti"nden kaynaklanan,eski Türk kültür,gelenek ve göreneklerini,bâtınî,melâmetî düşünceleri içine alan bir Türk tasavvuf edebiyatı meydana gelmiş olur.

Buraya kadar XII.,XIII.ve XIV. yüzyıllarda Anadolu Selçuklu devletinin siyasî,ekonomik,sosyal ve kültürel durumu özet olarak verilmeye çalışıldı.Şimdi de dil ve edebiyatı üzerinde kısaca durulacaktır.

E- DİL VE EDEBİYAT

1.Dil: XII.yüzyıldan itibaren Anadolu'da,belkide Anadolu tarihinin en karışık dil hayatı yaşanmıştır.Yukarıda da işaret edildiği gibi bu dönemden itibaren Anadolu'da en az beş dil konuşulmuş ve yazılmıştır.Bunlardan Arapça ve Farsça Selçuklu saraylarında ilim,ede-

(46) Köprülü,a.g.e.,s.175. Mazıoğlu,a.g.m.,s.299. Semiha Ayverdi,Onüçüncü Asır Anadolusunda Tasavvuf ve Hazreti Mevlâna,Türk Edebiyatı Drg. İstanbul,1972,sayı 12,s.19-23.Gölpınarlı,Yunus Emre,TD.Halk Edebiyatı Özel Sayısı 207,Ankara,1968,s.376.

(47) Semiha Ayverdi,Abide Şahsiyetler,İstanbul 1976,s.3-4.

biyat ve sanat dili,Rumca,Ermenice ve Türkçe günlük hayatta;çarşıda, pazarda konuşma dili olarak kullanılıyordu.(48)

Türk dili,Türk sözlü edebiyatının zenginliği ve örijinalliği sayesinde Anadolu'da kısa zamanda yaygınlaşarak benimsenir.Orta Asya'daki "baksı"lar,"kam"lar,"ozan"lar Anadolu'da halk şairi,saz şairi,derviş hüviyyetine bürünürler.Köylerde,Obalarda,tekkelerde saz çalıp destanlar söylerler.Türk dili saz şairlerinin dilinde daha da zenginleşir. Bu arada Türk dilini kaba,dikenli,zevksiz bulan şair ve yazarlar da yok değildi.Türkçe'nin duygu ve düşünceleri ifade etmede yetersiz olduğunu iddia edenlerin başında Mevlâna Celâleddin Rûmî'yi,Sultan Veled'i,Âşık Paşa'yı,Hoca Mes'ud'u görüyoruz.(49)

Âşık Paşa:

Türk diline kimsene bakmaz idi
Türkler'e hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yolı ol ulu menzilleri (50)

derken Hoca Mes'ud da

Bu ârâda özrüm hemin nengdürür
Ki Türk'ün dili gen degil,tengdürür(51)

diyerek bu konuda kendisinin özrünün bulunmadığı,Türkçe'nin dar olduğunu bildirir.Bunların yanında Sultan Veled'in,aşağıdaki beyitten anlaşılacağı gibi Türkçe'yi iyi bilmediği de anlaşılıyor:

Türkçe bilseydüm,aydaydum ben size;
Sırları,kim Tengriden degdi bize.
...
Türkçe eger bileydüm bir sözi bin ideydüm.(52)

---

(48) Köprülü,Türk Edebiyatı Tarihi,2.Bs.İst.1980,s.250-252; O.Turan,Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi,c.III,s.185.

(49) Mecdud Mansuroğlu,Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişimi,TDED.,c.IV.S.3,İst.1951,s.216 vd.

(50) A.S.Levend,Türk Dilinde Gelişme Ve Sadeleşme Evreleri, 3.Bs.,Ankara 1972,s.8.

(51) Köprülü,Edebiyat Araştırmaları,Ankara 196,s.273-274.

(52) Mansuroğlu,a.g.m.,s.216.

Selçuklu hükümdarlarının isimlerinden de anlaşılacağı gibi sarayın Arapça ve Farsça'ya karşı olan aşırı bağlılığı,devrin mutasavvıf ve şairlerinin Türk dili hakkındaki olumsuz tutumları,Türkçe'nin yazı dili olarak yayılıp gelişmesini geciktirmiştir.

Fakat,Moğol akınlarının beraberinde getirdiği değişik Türk unsurlarının dili ve edebiyatı,"Oğuzoa"nın Anadolu'da "mahalli lisan" olmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur.Bunun yanında Arapça ve Farsça bilmeyen,Arap ve Acem kültürlerine vâkıf olmayan bazı Türk beyleri, "millî lisanlarına kıymet vererek,Türkçe eserlerin yazılmasına,arapça, ve acemce bir takım eserlerin türkçeye teroüme edilmesine" önayak olduklarından,Türk dilinin yazı dili olması Beylikler döneminde kısmen de olsa çabuklaşmıştır.(53)

Ayrıca,önceleri Anadolu medreselerinde ders veren hocalar, Orta Asya,İran,Irak ve Suriye medreselerinde yetişmişlerdi.Zamanla Anadolu medreselerinde yetişen hocaların ders vermeye başlamaları da Türk dilinin benimsenmesine;yazı ve kültür dili haline gelmesine büyük ölçüde etki etmiştir.

Bütün bu durumlar muvacehesinde Türkçe,Anadolu'da XII. ve XIII.yüzyıllarda Arapça ve Farsça karşısında uzun ve zorlu bir mücadele vermiştir.Nihayet XIII.yüzyıldan itibaren Türk dili,edebiyat ve sanat dili olma özelliği kazanmıştır.(54)

Hem bir devlet dili hem de "edebî dil" özelliği kazanan Türkçe; "sırf dil bakımından ele alınacak olursa,Celâleddin Rumî'nin bir kısım manzumelerinde,Şeyyad Hamza'nın iki âşikâne gazeli ile bilhassa bir başka gazelinde Orta Asya türkçesi hususilikleri de "taşımaktadır." (55) O dönemdeki Anadolu türkçesinin "eski Türk yazı dili"nin özelliklerini taşıması,onun etkisi altında kalmış olması gayet normal karşılanması gereken bir dil hadisesidir.

---

(53) Köprülü,T.E.Tarihi,s.211-212,250-251,339; Ali Alpaslan, Âşık Paşa'da Tasavvuf(Basılmamış doktora tezi.İst.Ün.Küt.,Nu:323,İstanbul 1961,s.28-29.

(54) Mazıoğlu,a.g.m.,s.310; Köprülü,a.g.e.,s.251.

(55) Köprülü,a.g.e.,s.250-253;333 vd.; Mansuroğlu,a.g.m.,s. 221-222.

Bunun zamanla nasıl ortadan kaltığını Türk dili ve edebiyatı ile ilgilenen herkes bilmektedir.Çünkü,artık Anadolu medreseleri meyvelerini vermiş Yunus Emre,Kaygusuz Abdal,Hacı Bayram Veli gibi şairler yetiştirmiştir.

2.Edebiyat:Türk edebiyatı başlangıçtan günümüze kadar,meydana geldiği bölgelerin,dönemlerin,sosyal tabaka ve değişmelerin eseridir.Türk milletinin sosyal yapısını;zevkini,hayal gücünü,dünya görüşünü,duygu ve düşünce yapısını ortaya koymuştur.Türkler,Anadolu'ya gelip yerleştikten sonra da bu topraklara kendi sanat damgalarını vurmuşlardır.Bunu Anadolu'nun ve Rumeli'nin her tarafında açık olarak görmekteyiz.

Anadolu'ya gelip yerleşen Türk boyları arasında hem sayıca hem de kültürce en güçlü olan Oğuzlardır.Oğuzlar,kısa zamanda Anadolu'nun siyasî kaderine hâkim oldukları gibi,dilleri ve kültürleri de diğer Türk boylarının dil ve kültürlerini eritir.Böylece Anadolu'da meydana gelen "edebî lehçenin esasını" Oğuzca teşkil etmiş olur.

Aslında Oğuzca,daha Orta Asya'da iken,X.yüzyıldan itibaren diğer Türk lehçeleri arasında sivrilerek edebî bir lehçe olma özelliği kazanmıştı.Hatta zengin bir destanî edebiyatta meydana getirmişti. Bu edebiyat,göçlerle beraber Anadolu'ya kadar gelmiş Oğuz Kağan Destanının devamı sayılan Dede Korkut Hikâyelerinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Dilde olduğu gibi edebiyatta da Orta Asya,Anadolu Türk edebiyatını etkilemiş ve beslemiştir.Anadolu Türk edebiyatlarının temelinde Orta Asya dil ve kültürlerinin izlerini bulmak her zaman mümkündür.Bu arada Türk dili ve edebiyatı zamanla Anadolu'da bir çok yeni özellikler kazanmıştır.Arap ve Acem edebiyatlarının dil,şekil,konu ve hayal unsurlarının etkisinde kalmıştır.Ayrıca Anadolu'nun eski kültürleri - nin izlerini de Selçuklulardan itibaren meydana getirilmiş olan eserlerde görmek ihtimal dışı değildir.(56)

---

(56) Köprülü,Türk Edebiyatı'nın Menşei,Edebiyat Araştırmaları,Ankara 1966,s.50-130; Mansuroğlu,a.g.m.,s.216 vd.;A.Yaşar Ocak, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri,İstanbul 1983.

Fuat Köprülü,Türkçe'nin Anadolu'da kesin olarak ne zaman yazı dili haline geldiğini ve bir "edebî dil" özelliği kazandığını söylemenin mümkün olmadığını belirtir.(57) Ancak yapılan araştırmalar ve incelemeler, Anadolu Türk edebiyatının XIII.yüzyılın başından itibaren teşekkül ettiğini ortaya koymuştur.Bu edebiyatın başlıca dört koldan geliştiği anlaşılıyor.Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür.

a) Dede Korkut Hikâyeleri gibi destanî,Nasreddin Hoca Fıkraları gibi mizahî ve diğer sözlü ürünleri içine alan edebiyat.

b) Battalnâme,Danişmendnâme,Hamzanâme gibi eserleri içine alan dinî-destanî edebiyat.

c) Mevlâna,Yunus Emre,Sultan Veled,Ahmed Fakih,Şeyyad Hamza gibi şair ve mutasavvıfların temsil ettiği Tasavvuf edebiyatı.

d) İran ve Arap edebiyatlarının tesiri altında meydana gelen Hoca Dehhânî'nin ilk temsilcisi olduğu"Lâ-dinî" klâsik Türk edebiyatı.

Türk edebiyatı üzerinde ilk tasnif denemesini yapan ve bunu üçlü bir esasa bağlayan Fuat Köprülü'dür.O'nun yapmış olduğu bu tasnif daha sonraki edebiyat tarihçeleri tarafından da benimsenmiş ve tekrarlanmıştır.Nitekim Prof.Dr.Faruk Kadri Timurtaş'da bir yazısında bu esasa bağlı kalarak şöyle bir tasnif yapmış bulunuyor:"Yüksek zümre edebiyatı (klâsik edebiyat),Tasavvuf edebiyatı ve halk edebiyatı".(58)

Anadolu'da meydana gelen ve yukarıda tasnifini verdiğimiz Selçuklu dönemi Türk edebiyatı;"Türkler islâmiyet'i kabul ettikten sonra Orta-Asya,Azerbaycan ve Türkiye'de asırlardır süregelen yazılı edebiyat "ların etkisini taşır.(59) Anadolu Selçuklu edebiyatını değerlendirirken Türk edebiyatının geçirmiş bulunduğu bütün devirleri ve sosyal,ekonomik,kültürel şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir.

(57) Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,2.B. Ankara 1966,s.198. Türk Edebiyatı Tarihi,s.212 vd.

(58) F.K.Timurtaş,Türk Edebiyatı,Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976,s.414.

(59) Mehmet Kaplan,Türk Milletinin Kültürel Değerleri, İstanbul 1977,s.22.

Bizi burada yakından ilgilendiren Türk tasavvuf edebiyatıdır.Ancak çalışmamızın konusu bakımından bu edebiyatın teferruatına girilmiyecektir.Sadece konumuzla münasebeti açısından kısaca üzerinde durulacaktır.

Araştırıcılar, tasavvufun özünde çok çeşitli düşüncelerin etkilerinin bulunduğunu bildirirlerse de Anadolu'da teşekkül eden Türk tasavvuf edebiyatının kaynağını ve temel görüşlerini İslâm dini meydana getirir."Mevlânâ ve Yunus Emre'den itibaren,Anadolu'da Tanrı ve insan sevgisini işleyen çok zengin bir tasavvuf edebiyatı gelişmiştir."(60) Bu edebiyat Anadolu medreselerinde yetişen mutasavvıf şairler tarafından,tekke ve tarikat mensupları eliyle memleketin en ücra köşesine kadar götürülür.İslâm dininin esaslarını,şartlarını öğrenmek isteyen halk, Arapça bilmediği için, din adamları Türkçe İlmihaller yazarlar.Bu eserlerle birlikte ilahi kitapları,mesneviler yazılarak dağıtılır ve okunur.Böylece başlangıçta Arapça ve Farsça olarak temelleri atılan tasavvuf edebiyatı Anadolu'da, Mevlâna hariç, Türk şairlerinin dilinde Türkçe olarak anlatılır,gelişir.

Dil,vezin ve nazım şekilleri gibi dış özellikler bakımından "millî değerlere ve millî zevke" bağlı kalan şairler,temel düşüncelerde de mümkün olduğu kadar "millî ruhu" vermeye çalışırlar."Bir çok Türk dervişleri yeni dini ve tarikatlarını yaymak aşkıyla göçebe Türkler arasına geliyorlar,yeni mefkûreyi onların anlayacakları bir lisan ve zevk alabilecekleri bedî'î bir şekil ile yaymağa çalışıyorlardı.Böylece temeli kurulan tasavvuf edebiyatına, Türkler arasında asırlardan beri devam edip gelen halk edebiyatının bir model vazifesini görmesi işte bundan dolayıdır.(...) "biraz kuru ve basit eserler veren bu edebiyat,asırlar boyunca incele incele Türk'ün millî dehâsını gösterecek derecede husust bir mahiyet almış,Acem mutasavvıflarının en

(60) Kaplan,a.g.e.,s. 26.

yüksek mahsulleriyle ölçülebilecek eserler vücûde getirmiştir."(61)

Böylece Türk milletinin kahramanlık duyguları ile "inanma üslûbu" birleşerek Türk tasavvuf edebiyatını meydana getirmiştir.Bu edebiyat medreseden yetişen şairler ile tekkelerden,tarikatlardan yetişen şairlerin elinde gelişerek eserlerini vermiştir.Nihat Sami Banarlı, bu edebiyatı, "ortalama bir edebiyat" olarak değerlendirir ve şöyle der: "Bu edebiyat Halk edebiyatı ile Yüksek zümre edebiyatı arasında ve bu iki edebiyatı birbirine yaklaştıran ortalama bir edebiyat vazifesi görmüştür."(62)

Anadolu Selçuklu devletinin zengin bir iç hayatı vardır. Bu iç hayat Türklerin öteden beri sahip oldukları kahramanlık duygusu ile İslâmî iman ve inaçla asırlarca beslenmiştir.Bunun sonucu olarak, meydana gelen edebiyat iç dünyası zengin bir edebiyattır.O dönemlerde yazılmış bulunan eserlerde iki insan tipi ile karşılaşılmaktadır.Bunlardan biri eski Türk kahramanlığını temsil eden "alp" tipi,diğeri ise İslâmiyetten sonra kendini gösteren "veli","ermiş" tipidir.Bazan bu iki tip bir kahramanda birleşir."Bunların sentezinden doğan Alp-Eren tipleri,fetihlerin öncüleri olmuşlardır.Alp tipi, maddi planda bütün insanlığı bir devlet içinde toplamağa çalışırken,veliler bu insanları ruhen birleştirme gayesini güdüyorlardı.Mevlâna ve Yunus Emrelerin müdafaa ettikleri doktirin İslâmlıktan sonraki Türk imparatorluğunun ruhu olmuştur.Yunus Emre "yetmiş iki millete bir göz ile bakmakdan" bahseder. Türk imparatorluğu Yunus'un dediği gibi yetmiş iki millete bir göz ile bakıyor,onları birleştirmeğe ve kaynaştırmağa çalışıyordu."(63)

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Anadolu Selçuklu dönemi edebiyatı yeni bir dünya görüşü,insan anlayışı ile beslenerek daha sonraki yüzyıllara ışık tutmuştur.Bu edebiyatta tasavvufî düşüncenin hemen her görüşüne işaret edilmiş;ölüm,Allah sevgisi,insan sevgisi,fânilik ve

---

(61) Köprülü,T.Ed.İlk Mutasavvıflar,s.1 vd.

(62) N.Sami Banarlı,Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,c.I,2.B., İstanbul 1971,s.216.

(63) Mehmet Kaplan,Nesillerin Ruhu,3.B.,İstanbul 1974,s.214.

sosyal hayatın her anı en ince noktasına kadar gözlenerek dile getirilmiştir.İnsanın kendisi ile,çevresi ile,toplumu ile olan münasebetleri ele alınarak incelenmiştir.

"Bin yıllık yazılı Türk edebiyatı ve kültürü,İslâmiyet ile yoğrulmuştur.Türk'ün aktif mizacına ve hayat görüşüne uyan İslâmiyet,daha önce de belirtildiği gibi,Türklerin millî kabiliyetlerini geliştirmiş,onların maddi güçlerini,manevî değerlerle donatmıştır."(64) Selçuklular döneminde Anadolu'da meydana gelen edebiyat böyle bir ulvî görevi yerine getirmiştir.Ne yazıkki biz henüz bu dönemin eserlerini okuyup anlıyacak,yorumlayacak ve gerekli dersi alacak durumda değiliz.

---

(64) Mehmet Kaplan,Türk Milletinin Kültürel Değerleri,s.24.

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

YUNUS EMRE'NİN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

Türk tasavvuf edebiyatının Anadolu'da benimsenip yayılmasında,Türk dilinin yerleşip zenginleşmesinde emeği geçen en büyük şairlerden biri,belki de birincisi Yunus Emre'dir.Böyle olmakla beraber ne yazıkki onun hayatı hakkında halâ tam ve doğru bilgilere sahip degiliz.Yaşadığı dönemde yazılmış olan eserlerde Yunus'un hayatı ile ilgili olarak şimdiye kadar açıklayıcı bir bilgiye rastlanmamıştır.Ölümünden (1320) sonraki devirlerde yazılmış eserlerde,özellikle menâkıbnâmelerde verilen bilgiler ise hem çok az hem de oldukça karışıktır.

Ahmet Yesevi,Mevlânâ,Hacı Bektaş-ı Velî gibi büyük mutasavvıfların hayatları etrafında teşekkül eden müstakil menâkıbnâmeler, Yunus Emre'nin hayatı etrafında teşekkül etmemiştir.Çeşitli menâkıb - nâmelerde Yunus hakkında verilen bilgiler ise şairimizin hayatını aydınlatmaktan çok uzaktır.Üstelik bu menâkıbnâmeler çeşitli "hurafeler, mucizeli hareketler ve harikulâdelikler ile dolu"(1) olduğundan sûfilerin gerçek hayatlarını sisler,bulutlar arkasında gizlemiştir.Üzülerek söylemek gerekirse bu sisler bugün dahi dağıtılamamıştır.

Yunus Emre hakkında en geniş menkıbevî bilgileri "Manâ - kıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî (Vilâyet-Nâmâ) de buluyoruz.(2) Yazılış tarihi 1481-1501 olarak kabul edilen bu eser;"Anadolu'da yetişen ilk büyük mutasavvıfların hemen hepsini Hacı Bektaş veli mürîd ve mu'tekıdi şeklinde tanıtmak"(3) gayesini taşımıktadır.Bu itibarla bu tür eserlerin verdiği bilgileri ihtiyatla kabul etmek gerekiyor.Nitekim

---

(1) Ahmet Ateş,İsl.Ans.,Menâkıb maddesi,c.7,s.701-702.

(2) Abdülbaki Gölpınarlı,Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli, İstanbul,1958,

(3) Köprülü,T.Ed.İlk Mutasavvıflar,s.219 vd.

Fuat Köprülü (4),Ahmet Ateş (5), ve daha başka ilim adamları menâkıbnâmelerdeki bilgileri ilmî araştırmalarda kaynak olarak kullanmadan önce iyi bir tenkid süzgecinden geçirmek gerektiğini ısrarla belirtmişlerdir.

Büyük mutasavvıf şairlerin hayatları etrafında meydana gelen ve halk rivayetlerini bir araya toplayan menâkıbnâmeler Anadolu'da teşekkül eden dinî-destanî edebiyatın en zengin ve renkli eserleridir.Bu eserler,asırlarca Müslüman-Türk insanının duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş,dil ve sanat zevkini beslemiştir.Aynı zamanda velilerin,alp-erenlerin,şairlerin hayatlarını,eserlerini unutulmaktan kurtarmış,günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.Fakat yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu eserler, şairlerin,velilerin gerçek hayatlarını öğrenmemizde fazla yardımcı olamamaktadır.

Yunus Emre'nin hayatı da aynı akıbetle karşı karşıya bulunuyor.Yunus hakkında çeşitli menâkıbnâmelerde bulunan halk rivayetleri ve bilgiler Köprülü(6),Gölpınarlı(7),Tekindağ(8) ve daha başka araştırıcılar tarafından değerlendirilmiştir.Bu bu araştırıcıların eserlerinden,Yunus'un şiirlerindeki ip uçlarından faydalanarak büyük Türk şairi Yunus Emre'nin hayatını biraz daha derli toplu olarak gün ışığına çıkarmağa çalıştık.Bunu yaparken halk rivayetlerini de yeniden gözden geçirdik ve göz önünde bulundurduk.

A- YUNUS EMRE'NİN HAYATI

1. Yunus Emre'nin yaşadığı çevre:Son yapılan araştırmalara göre Yunus Emre,XIII.asrın sonu ile XIV.asrın başlarında yaşamıştır.Bu dönem,daha önce de belirtildiği gibi Anadolu Selçuklu devletinin siyasî,iktisâdı ve sosyal bakımlardan oldukça sıkıntılı dönemidir.

---

(4) Köprülü,Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten,c.VII,Ankara 1943,S.27,s.421-422,424.

(5) A.Ateş,a.g.m.,s.701-702.

(6) Köprülü,T.Ed.İlk Mutasavvıflar,s.219 vd.

(7) Gölpınarlı,Yunus Emre-Hayatı,İstanbul 1936, ve yazarın Yunusla ilgili diğer eserleri.

(8) Tekindağ,a.g.m.,s.59 vd.

Siyasî otorite sarsılmış,taht kavgaları başlamış,buna bağlı olarak iç isyanlar başgöstermiştir.Her tarafta kuraklık ve kıtlık hüküm sürmektedir.Halk büyük huzursuzluk içerisindedir.Yunus Emre'nin dediği gibi,"Danişmend okur dutmaz,derviş yolın gözetme,bu halk öğüt işitmez" olmuştur.

Böyle bir huzursuz çağda yaşadığı bilinen Yunus Emre,ne yazık ki eserlerinde doğup büyüdüğü,koşup oynadığı,okuyup yazdığı yer hakkında bilgi vermiyor.Yunus'a ait olduğu şüpheli görülen bir şiirindeki şu beyitte bazı Anadolu şehirlerinin isimlerini zikreden şair geleneğe uyarak bu yerleri gezmiş,görmüş olabilir.

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan Mar'aş u Şîraz
Gönül sana Bağdat yakın âlemlere dîvanesin
(A.Göl.,s.XVIII)

Yunus Emre'nin olduğunda şüphe bulunmayan bir başka şiirinde Konya'yı,Konya minaresini ve Mevlâna'yı anan Yunus'un ayrıca sık sık Tapduk Emre'yi saygıyla yadettiğini görüyoruz.Bu noktadan hareketle Yunus Emre'nin bu iki büyük velinin etrafında bulunduğunu ve onların yaşadıkları çevrede yaşadığını söylemek mümkündür.Mevlâna'nın Konya'da yaşadığı ve eserlerini verdiği kesin olarak biliniyor.Tapduk Emre'nin ise Sakarya çevresinde yaşadığı kabul edilmektedir.(9)

Yunus Emre'yi Konya ve Sakarya bölgelerini içine alan Orta Anadolu sınırları içerisinde yaşamış kabul etmek ve bu çevrenin o çağdaki şartları içerisinde değerlendirmek gerekir.Bu bölge daha önce de açıklandığı gibi hem Selçuklular döneminin hem de Beylikler döneminin en hareketli bölgesidir.(10) Şimdi bu bölgenin sınırlarını belirlemeye çalışalım:"Yunus Emre'nin yetişmiş ve faaliyetini sürdürmüş olduğu zemin/bölge Orta Anadolu'dur(...). Dörtgen bölge diye -

(9) Köprülü,a.g.e.,s.226-230. T.Ed.Tarihi,2.B.İstanbul 1980,s.265-268. / N.Sami Banarlı,a.g.e.,s.325 vd./ Gölpınarlı,a.g.e., Yunus Emre Divanı,1943,1948,1965.

(10) Uzunçarşılı,XII.ve XIII.Asırlarda Anadoludaki Fikir Hareketleri,III.Türk Tarih Kongresi Tebliğleri,Ankara 1948,s.287-306.

bileceğimiz bu kesimin kuzeylerdeki birer ucunda Kırşehir ve Karahüyük (Hacı Bektaş) vardır.Doğu açıklarında Kayseri ile Sivas yer almıştır.Ortalarında Aksaray,Nevşehir,Ürgüp,Göreme,Ihlara,güney alt ucunda Niğde;keza Niğde-Aksaray eski yolu üzerinde zamanın bir hayli ünlü ve önemli kalesi olan SİVRİHİSAR bulunur.Konya bu dörtgenin güney açıklarındadır.Karaman (Larende) ise,biraz daha uzaklarda kalır.(Karaman-Hacı Bektaş arası 240 Km.harita mesafelidir.Beri tarafta Eskişehir-Sarıköy ile Hacı Bektaş arası ise 275 Km.'dir)".(11)

Bu bölgelerin coğrafi,ekonomik,sosyal ve kültürel yapısı Anadolu Selçuklu devletinin temel yapısını meydana getirmektedir. Bölgenin iklimi,yer yüzü şekilleri,bitki örtüsü,insanlarının sosyal ve kültürel yapısı ortak özellikler göstermektedir.Bu özellikler Orta Anadolu'ya yakın diğer bölgelerde de hemen hemen aynıdır.Dolayısıyla Yunus Emre'nin eserlerinde bulabileceğimiz etnoğrafik malzeme diğer bölgelerde bulunan malzemelerin aynı ve benzeri olacağından Yunus'u belli bir köye,kasabaya veya şehire bağlamamıza şimdilik imkân vermemektedir. Sanatçıyı belli bir mekâna bağlayan unsurların başında,o sanatçının eserlerinde adı geçen yer isimleri,eşya isimleri;yiyecek,içecek maddeleri,ev eşyaları,giyecekler vs.dir.Bunlara tahlil bölümünde yeri geldikçe temas edilecektir.Yalnız burada kısaca şunu söylemek gerekir ki,Yunus'un şiirlerinde adı geçen etnoğrafik malzemenin büyük bir kısmı Anadolu'nun diğer bölgelerinde de kullanılmaktadır veya kullanılmıştır.

Tarafsız araştırıcıların araştırma ve kanaatlerine göre Yunus Emre,Eskişehir'in Sivrihisar kazasına bağlı Sarıköy'de dünyaya gelmiş ve çocukluğunu burada geçirmiştir.İlk medrese öğrenimini burada yapmış,daha sonra Konya'ya giderek öğrenimini tamamlamıştır.Nihayet Mevlâna'nın sohbetlerine katılmış,ondan feyiz almıştır.Anadolu'yu,Azerbaycan'ı,Suriye'yi gezmiş,köyüne dönmüş ve orada ölmüştür.(12)

(11) H.Soykut,Emrem Yunus Ahiliği,Kültürü-Yurdu,Ank.1982,s.31.

(12) Tekindağ,a.g.m.,s. 59 vd.;Timurtaş,Türk Dünyası El Kitabı,s.416 vd; Mazıoğlu,a.g.m.,s.313.; Köprülü,T.E.İlk Muts. s. 226- 230.

2. Yunus Emre'nin ailesi: Yunus Emre'nin ailesinin ne zaman nereden gelip Larende'ye veya Sarıköy'e yerleştiği hakkında kaynakların verdiği bilgiler yeterli ve tutarlı değildir. XII.,XIII ve XIV.asırların siyasi ve sosyal durumu,Anadolu'ya gelen göçlerin geliş istikameti göz önünde bulundurularak Yunus'un ailesinin de Orta Asya'dan,Horasan'dan geldiği ve yerleştiği bölgede o günün imkânlarına göre çiftçilik yaptığı,sürüler besliyerek geçimini temin ettiği kabul edilmektedir.(13)

Yunus Emre'nin ailesinin Horasan'dan geldiğini,Larende'ye yerleştiğini bildiren belgelerin bir değerlendirmesini yapan Prof. Dr.Hasibe Mazıoğlu,Şikârı Tarihinin güvenilir bir kaynak olmadığını belirtikten sonra şunları yazıyor:

"Konya Tapu Defterinden (NO:63.s.237-238) 924/1518 yılına ait olan kayıtta Yunus Emre'nin Oyruk Kuyu;Akça Kenise ve Bey Kuyusu gibi yerlerde oturan Cemaat-ı Evlâd-ı İsmail Hacı'dan olduğu,Karaman oğlu İbrahim Bey'den Yerce adlı araziyi satın aldığı,Yunus ölünce bu arazinin oğlu İsmail'e kaldığı yazılı olduğu ortaya konmuştur.Yine aynı tapu defterinde (NO:455,s.110) Şeyh Hacı İsmail'in dervişlerinden bir toplulukla Horasan'dan Lârende(Karaman) kazasına gelip orada yerleştiği (F.Nafiz Uzluk,Karaman Eyaleti Vakıfları Defteri,Ankara 1958,s.26-27) orada zaviyesi bulunduğu,oğlu Musa Paşa'nın ve onun oğlu Gögey Çelebi'nin birer zaviye yaptırdıkları yazılıdır.

"Bu kayıtlardan İsmail Hacı ile Şeyh Hacı İsmail'in aynı şahıslar olamıyacağı vesikalarla açıklandığı gibi (Ş.Tekindağ,Türk Yurdu, Yunus Emre Özel Sayısı,Ocak 1966.s.171) ikinci vesikada Yunus'un adı da geçmiyor.İbrahim Bey'in 1359-1398 yılları arasında,Yunus'un ölümünden çok sonra saltanat sürmesi nedeniyle de bu iki vesikaya kesinlikle güvenilemiyor.

---

(13) Köprülü,a.g.e.,s.226 vd.; Tekindağ,a.g.m.,s. 59 vd.; Mazıoğlu,a.g.m.,s.313.;Banarlı,Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,s.328. ve diğer kaynaklar.

Görülüyor ki ileri sürülen yeni vesikalar Yunus'un Karaman'da yattığını açıkça ortaya koyacak ve onun Sarıköy'de yattığını yazan kaynakları kesinlikle çürütecek kadar kesin ve açık görünmemektedir.Bu durumda aydınlatıcı yeni bilgiler bulununcaya kadar Yunus'un nerede yattığı şimdilik münakaşa konusu olarak kalacaktır."(14)

Ortaya çıkarılan yeni arşiv vesikalarının değerlendirilmesinden çıkan neticeye göre,o dönemde Horasan'dan gelip Larende'-ye yerleşmiş olan iki "İsmail ailesi" vardır.Bu ailelerden hangisinin Yunus'un ailesi olduğu hakkında Tekindağ şunları yazmaktadır:"Evvelemirde 924/1518 tarihli 63 ve 455 numaralı Konya Tapu Defterlerinde mezkûr cemâatlerden Cemâat-ı Şeyh Hacı İsmail ile Yunus Emre'nin mensup olduğu Cemâat-ı Evlâd-ı İsmail Hacı'nın birbirinden tefrik edilmesi icap eder.(...) Burada bahis konusu olan Yunus,isimleri geçen şehzadelerden birinden hüccet(:temessük) alan İsmail b.Yunus Emre (bk.Vesika II) nin oğlu Yunus'dur;bunun da 918/1512 de II.Bayezid devrinde âl-Karaman'dan merkû Nasûh Bey oğlu Pir Ahmed'e ait olan vakfiyede imzası "Şeyh Yunus Baba el ma'rûf post nişîn bî-Kirişçi Baba" olarak okunan zat olması kuvvetle muhtemeldir."(15) Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Yunus Emre'nin Şeyh Hacı İsmail ailesi ile bir alâkası yoktur.

O halde şimdilik Yunus Emre'nin ailesi hakkında yeni vesakalar bulununcaya kadar kesin bir şey söylemek mümkün değildir.Ancak muhakkak olan olan bir şey varsa o da Yunus'un Horasan'dan gelmiş bir aileye mensup olmasıdır.Ayrıca,Yunus Emre şiirlerindeki ifadelere göre evlenmiş-belki de iki kere- bir oğlu,bir kızı olmuştur.Yalnız şiirlerinde ne eşinin ne de çocuklarının isimlerini bildirmez.Bu konularda açık bilgiler vermez.Ancak yer yer anne-baba hakkından,anne-baba-çocuk münasebetlerinden,eş olarak kadının birtakım özelliklerinden bahseder.

3. Yunus Emre'nin hayatı: Yunus Emre'nin gerçek hayatı ile ilgili sağlam bilgi veren herhangi bir vesika henüz ele geçmemiştir.

---

(14) Mazıoğlu,a.g.m.s.313.
(15) Tekindağ,a.g.m.,s.68-73.

Ele geçen vesikalar ise ne yazık ki yeterli değildir.Yunus Emre'nin kendi eserleri arasında da gerçek hayatına ışık tutacak çok az bilgi bulunmaktadır.Bunlardan birisi ve en önemlisi ise Risâlet'ün Nushiyye de yer alan ve aşağıya aldığımız beytidir.Yunus bu beyitte eserini yazdığı tarihi açıklamış bulunuyor.

Söze târih yidîyüz yidiyidi
Yunus cânı bu yolda fîdiyidi
R.37(8)

Bu beyitin Yunus Emre divanının Karaman nüshasında biraz daha farklı olduğu görülmektedir.(16) Bunu da burada nakletmeyi uygun bulduk.

Ki târih dâhi yidi yüzde yidi
Yunus cânı bu yolda fidî yidi

Bu beyit ve beyitte zikredilen tarih üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır.(17) Burada bunları tekrarlamayı gereksiz görüyoruz.Yalnız yapılan yorumların iki noktada toplandığı anlaşılıyor.Bunlardan biri adı geçen tarihin Yunus'un Risâleyi yazdığı tarih olabileceği,diğeri ise Yunus Emre'nin Tapduk Emre'nin müridleri arasına kaltıldığı tarih olabileceğidir.(18) Fakat şu kesin olarak bilinmektedir ki Yunus Emre bu tarihte yani H.707/M.1307-8'de hayattadır.

Köprülü'nün dediği gibi;"Hakikaten Yunus'un eserlerinde kendi hayatına dâir pek az birtakım imâ ve ifşâlar mevcut ise de,(...) bunları da büyük bir ihtiyatla kullanmak icabediyor."(19)

Adnan Sadık Erzi,Bayezid Umumî Kütüphanesinde 7912 numara ile kayıtlı eski bir "mecmua"da "bir kronoloji cedveli"nde Yunus'un gerçek hayatı ile ilgili şu kaydı görür:"Vefat-ı Yunus Emre,Sene 720 Müddet-i ömr 82" .Bu kayıttan yola çıkan araştırıcılar Yunus'un 1238 tarihinde doğduğunu ve 1320 tarihinde öldüğünü kabul etmektedirler.(20)

---

(16) Tekindağ,a.g.m.,s.74;Türk Yurdu,sayı 319,s.173.
(17) Köprülü,a.g.e.,s.223,dipnot 10;Gölpınarlı,1965,s.XVI-XVII.;A.Sadık Erzi,a.g.m.,s.86.
(18) Köprülü,a.g.e.,s.223 ve dipnot 10.
(19) " " s.222.
(20) Tekindağ,a.g.m.,s.61,Türk Yurdu,s.169;Erzi,a.g.m.,s.88;Gölpınarlı,a.g.e.,s.XVI-XVII.

4. Yunus Emre'nin yetişmesi: Yunus Emre'nin eserleri incelendiğinde çok iyi bir medrese öğrenimi gördüğü kesin olarak anlaşılır. Yalnız, onun bu öğrenimi nerede, hangi medresede yaptığını, kimlerden ders aldığını açıklacak vesikalara ve bilgilere sahip değiliz.

Vilâyet-nâme'de ve bazı halk rivayetlerinde Yunus basit bir köylü iken bir kıtlık senesinde Hacı Bektaş Veli'nin yanına gittiği anlatılır.(21) Oradan Tapduk Emre'nin dergahına gönderilen Yunus, burada kırk yıl odun taşıyarak çile doldurur. Sonunda şeyhinin izni ile dili çözülür ve şiir söylemeye başlar.

Yunus Emre'nin yetişmesindeTapduk Emre'nin çok büyük rolü olduğu kabul edilmektedir.(22) Gerçekten Yunus divanında "Tapduk" ismini sık sık zikreder fakat, sadece "Tapduk" şeklinde anmış olması Tapduk-un bir insan, bir mürşid olup olmadığı şüphesini doğurmaktadır. Ne yazık ki "Tapduk Emre" hakkında ilmî değeri olan vesikalar mevcud değildir. Bu yüzden Yunus'un yetimesinde Tapduk Emre'nin ne derece rolü olduğunu açıklamak da şimdilik mümkün olmamaktadır.(23) Ancak aşağıdaki beyitler bize bu rolü kısmen açıklar mahiyettedir.

Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusında
Yunus miskin çigidi bişdi elhamdü lillâh
116(CXLI.8)

Tapdug'um aydur Yunus'a bu ışk Hakk'a irse gerek
Kamulardan ol yücedür ben ana nive varayın
108(CXXVI.6)

Yunus Emre, şiirlerinde bir salikin mutlaka bir erin eteğinden tutması, bir mürşide bağlanması gerektiği fikrini savunur. Kendisi de muhakkak bir mürşide bağlanmış olmalı, ama kim? Buna müsbet cevap verecek bilgilerden mahrumuz.

Şiirlerindeki bazı ifadelere göre Konya'ya giden Yunus, orada medrese öğrenimi görmüş ve Mevlâna'nın sohbetlerine katılmıştır.

---

(21) Vilâyet-nâme, s.48-49.

(22) Köprülü, a.g.e., s.227-231; Banarlı, Resimli Türk Ede. Tarihi, s.325.; Gölpınarlı, Yunus Emre Divanı 1983; Yunus Emre ve Tasavvuf 1961.; C.Öztelli, Yunus Emre, İst.1971, s.XVIII vd.

(23) Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Yunus divanında 16 yerde 'Tapduk" ismini zikrederken "Emre" lafzını hiç kullanmamıştır.

Mehmet Kaplan,"Aynı içtimaî,siyasî ve iktisadî şartlar altında yaşayan,aynı çeşit terbiye müesseselerinde yetişen,aynı endişe ve meselelerle meşgul olan ve aşağı yukarı aynı yaşta bulunan insan toplulukları arasında müşterek bir ruh teşekkül etmesi gayet tabiî bir hadisedir."(24) der.Bir başka edebiyat tarihçisi de;"...her sanatçı önce devrinin ve çevresinin adamıdır.O toplumda yetişmiş,o çevrede gelişip kişiliğini bulmuştur.Onda,kendisi ne denli uzak kalırsa kalsın, politikanın,rejimin,gelenek ve göreneğin etkisi olacaktır."(25) diyor. Bu ilmi gerçeklerden hareketle Yunus'un yaşadığı çağı daha yakından tanımak gerekmektedir.Zira sanatçının içinde yaşadığı çağı tanımak,o çağda yetişenleri tanımak demektir.

Yunus Emre'nin yaşadığı çevre olarak kabul edilen Orta Anadolu'nun sınırlarını yukarıda çizmeye çalışmıştık.Bu bölgenin Anadolu'nun o çağların kültür merkezi olduğunu da daha önceki bölümde özet olarak açıklamıştık.Burada bu bölgenin kültür hayatını biraz daha detaylı olarak açıklama gereğini duyuyoruz.

Türkler,Anadolu'ya İslâmiyeti kabul etmiş olarak gelmişlerdir.Orta Asya'da iken Hint,İran,Arap ve daha başka kültür ve medeniyetlerle temas halinde bulunan Türkler,Anadolu'ya geldiklerinde karşılaşanıda "eski ve İslâmî olmayan medeniyetlerin kalıntılarını" bulmuşlardı.Böylece "Türkler eski Bizans veya Ermeni san'at eserleri ve mimaririsine rast geldikleri gibi,Hıristiyanlar'la yanyana yaşamak sûretiyle aralarında tabiî bir nev'i an'aneler mübadelesi de vücûde gelmiş gibiydi."(26)

Anadolu'da köylere,kasabalara ve şehirlere yerleşen Türkler, II.Kılıç Arslan (1156-1192) ile Rükneddin Süleyman (1196-1203)'dan sonraki hükümdarlar,hükümdar aileleri,din ve devlet büyükleri,zenginler

---

(24) Mehmet Kaplan,Nesillerin Ruhu,3.bs.,İst.1974,s.15.

(25) A.S.Levend,Edebiyat Tarihçi Gözüyle Çağını Aşan Yunus Emre,Yunus Emre Bildirileri,Akbank Yay.İst.1971,165.

(26) Köprülü,a.g.e.,s.163 vd.

âdeta birbirleriyle yarışıroasına Anadolu'yu cami,medrese,kütüphane, hastahane,kervansaray gibi eğitim,din,sağlık ve sosyal mimari eserleriyle süslerler.(27)

XIII.yüzyıldan itibaren Anadolu'nun büyük kültür merkezleri sayılan Konya,Kayseri,Sivas,Niğde,Tokat,Amasya Selçuklu hükümdarlarından I.Gıyaseddin Keyhusrev (1204-1210),I.İzzeddin Keykavus (1210-1219) ve Alâaddin Keykubad (1219-1236) dönemlerinde büyük ilim ve sanat merkezleri haline gelmiştir.Bilhassa Konya bütün Ortadoğunun kültür ocağı durumundadır.

Bu hükümdarlar iyi birer şair oldukları gibi Arapça,Farsça,Rumca,Latince dillerini bilmektedirler.Alâaddin Keykubad,aynı zamanda usta bir oymacı ve ressamdır.(28) Sanata,edebiyata meraklı olan hükümdarlar,Sadrüddin-i Konevî,Mevlâna Celâleddin Rûmî,Necmeddin-i Dâye, Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizi,Şahabeddin-i Suhreverdi,Muhyiddin-i Arabî gibi zamanın din ve tasavvuf kutuplarına derin saygı göstermişler ve onları korumuşlardır.

XIII.yüzyılın sonuna doğru Anadolu kültür çevrelerinde Arapça ve Farsça yavaş yavaş önemini yitirmeye başlar.Türkçeden başka dil bilmeyen daha sonraki Türk beyleri Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercüme edilmesini emir ve teşvik ederler.Yeni yetişen Türk şairleri de artık eserlerini Türkçe yazmaya başlarlar.Bu arada Orta Asya'dan yeni gelen Türk unsurları Anadolu Oğuzcasına yeni kan kazandırırlar.(29)

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ve Beylikler döneminin eğitim ve kültür müesseselerinin işleyiş,eğitim ve öğretim faaliyetleri hakkında geniş bilgilere sahip değiliz.O dönemin eğitim müesseseleri olarak kabul edilen medreselerde,tekkelerde,dergahlarda ne tür bir eğitim sisteminin uygulandığını bütün açıklığı ile bilemiyoruz.Ancak,bili-

---

(27) Uzunçarşılı,a.g.m.,s.289-303;Köprülü,a.g.e.,s.167; Banarlı,a.g.e.,s.299-300;İ.Hakkı Konyalı,Karamandaki Yunus Emre,Türk Yurdu,Yunus Emre Özel Sayısı 319,1966,s.145 vd.

(28) Uzunçarşılı,a.g.m.,s.295-297;Ali Alpaslan,Âşık Paşa'da Tasavvuf,s.27.

(29) Köprülü,a.g.e.,s.197 vd,Türk Ede.Tarihi,s.250-252; A.Alpaslan,a.g.e.,s.29.

nen şudur ki Anadolu medreselerinde o devir geçerli bütün ilimleri okutulmakta idi.Daha önce (30) belirtiğimiz gibi bu ilimler arasında Kur'an,Hadis,tefsir,kelâm,tecvid,akaid gibi İslâmî ilimler başta geliyordu.Nitekim Yunus Emre'de birçok beyitte bu ilimleri okuduğunu bildirmiştir.

Okına hadîs ü kelâm diyeler aleyhi's selâm
Âşıkısan bellü bilem tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.7)

Okursın tasrîf kitab niçe binâ(vü) î'râb
Havf u recâ sende yok eyle kim bir Tatarsın
107(CXXIV.3)(31)

Dört kitabı şerhiden âsıdur hakıykatde
Zîre tefsir okuyup ma'nîsin bilmediler
55(XXXII.4)

Yunus Emre'nin eserlerinin dili bölümünde de üzerinde durulacağı gibi Yunus,yaşadığı dönemin ilim dili sayılan Arapça'yı ve sanat,edebiyat dili sayılan Farça'yı da bilmektedir.Yunus'un ümmiliği meselesini açıklarken Fuat Köprülü şunları yazmaktadır:

"Onun eserlerinde evliyâ ve enbiyâ menkabelerini,eski İran mitolojisini hattâ o devir ilminin umumî telâkkîlerini pek iyi bildiğine dâir çok açık işaretler vardır.Yûnus Emre,Arap ve Acem edebiyatına, medrese ilimlerine derin bir sûrette nüfûz etmiş değildir...İran edebiyatındaki belâgat kâidelerine pek vâkıf olmamakla beraber,her hâlde Mevlânâ'nın Farsça şiirlerinden zevk bulacak kadar Acem edebiyatını tanıyor idi.Başka türlü,eserlerinde Mevlânâ te'siri bu kadar kuvvet ve vuzuhla göze çarpar.. .."

"eski tarihin bütün hikâye ve rivâyetlerini,an'aneleri,za-

(30) Bak,Kültürel durum,s.15-20.

(31) Bu beyitte geçen "tasrîf" Arapça fiil çekimi,"binâ" Arapça'da fiillerin yapı ve mânâlarını inceleyen ilim,"î'râb" Arapça kelimelerin sonlarındaki harf veya harekelerin değişimini inceleyen dilbilgisi dalıdır.

zamanın ilmî ve felsefî telâkkilerini,sistemlerini tamamiyle bilir: Saltanat-ı Süleyman,Hazine-i Ferîdün,Genc-i Nûşirevan,v.b. gibi İslâmî ve İrânî an'anelere,enbyâ tarihinin tekmil safhalarına,Hallac, Zü'n-Nûn v.b. gibi büyük mutasavvıfların menkabelerine,o devrin ilmî ve felsefî sistemlerine Yûnus Divân'ında yer yer belîğ işaretler vardır."(32)

Nihayet birçok Yunus araştırıcısının da ittifak ettiği gibi Yunus Emre,tefsir,hadis,kelâm,tasavvuf gibi İslâmî ilimleri okumuş, aruzla şiirler yazabilecek kadar edebî bilgilere vakıf,"Şirâzlı Sâdi'nin bir gazelini nazmen Türkçeye çevirecek kadar Farsça'ya âyina bir şairdir." Arap,İran,Türk ve Yunan mitolojilerini az da olsa bilen bir mutasavvıftır.(33)

Yunus Emre,yaşadığı devrin sosyal hayatının bütün yönlerini; örf ve adetlerini yaşamış,yaşadığı hayatın çeşitli özelliklerini eserlerinde yansıtmaya çalışmıştır.Bu hususlara eserlerinin tahlili bölümünde yeri geldikçe temas edilecektir.

5. Yunus Emre'nin sosyal çevresi: Bugün artık bir sanatçının,içinde yaşadığı çağın ve sosyal çevrenin siyasî,ekonomik ve kültürel hayatının etkisi altında kaldığı kesin olarak kabul edilmektedir.Fuad Köprülü, bu konuda şunları yazar:"...her şahsiyet,hattâ Yunus Emre gibi ibtidâî ve işlenmemiş bir lisâna rûhun his inceliklerini samimîyetle yaşatacak ilâhı bir mâhiyet veren dâhiler bile,mutlakâ içtimâî muhitlerin mahsulüdür."(34)

XIII.yüzyılda Anadolu'da teşekkül etmiş bulunan sosyal ve toplumsal yapıyı araştırıcılar üç kategoriye ayırırlar.(35) Bu şehir hayatı,köy hayatı ve göçebelik hayatıdır.

Yunus Emre'nin bu sosyal yapı içerisinde daha çok köy ve küçük kasaba hayatı içerisinde yaşadığı ve yetiştiği anlaşılmaktadır. Bunun çeşitli tezahürlerini Yunus'un şiirlerinde görmekteyiz.

---

(32) Köprülü,a.g.e.,s.233-253.

(33) " " s.231 vd.,249-257;Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı 1948,s.389;A.Güzel,Kaygusuz Abdal,Ank.1981,s.18-19;Timurtaş, Türk Dünyası El Kitabı,s.416; Mazıoğlu,a.g.m.,s.314.

(34) Köprülü,a.g.e.,s.185.

(35) Köprülü,Os.İm.Kuruluşu,s.93 vd.;Cahen,a.g.e.,s.149 vd. T.Ünal,Yunus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi Türk Kült.,S.286,1987, s.102.

O dönemde Anadolu'da köylerin ve köylerdeki nüfusun büyük bir yekün tuttuğu anlaşılıyor.Nitekim,Kırkınlı Türk oymağının 60-65 köy teşkil ettiği bildirilmektedir.(37) Üstelik,"köyler,ekseriyetle, etnik yahud dinî bir vahdet arzediyorlardı;birçok köyler,muayyen bir aşiretin muayyen bir şubesine mensub halk tarafından iskan edilmiş ve etnik ismini muhafaza etmişti."(38) Anadolu halkı ya kendi sahip olduğu toprağı işliyor veya toprak sahiplerinin arazisinde yarıyacı olarak yahut belli bir ücret karşılığında çalışıyordu.

Yunus Emre,bir şiirinde Türklerin Anadolu'da toprağa yerleşme sırasında,bağ-bahçe,tarla edinirken ormanlık alanları temizlediklerine,dikenleri yaktıklarına işaret ederek şöyle der:

Bir bağ ki viran ola içi dikenle dola
Ayıtlamak neylesün od ile yanmayınca
1943.50(X.2)

Nerde bir su dolabı varsa orada "bağ ü bostan" olabileceğini açıklar:

Derviş oldur bağlaya dolaplayın çok inleye
Her kande kim dolap ola anda bağ ü bostan olur
1943.521(CLXX.2)

Issız,yad ve yaban yerlerde ateş yakmak için "kav","çakmak taşı" bulundurmak gerektiğini bildiren Yunus Emre,ocağın söndürülmemesini de tavsiye eder.Çünkü köy hayatında ateş önemli bir unsurdur.Son zamanlara kadar Anadolu köylerinde ateş yakmak için kav çakmak kullanıldığı gibi ocağı söndürmemeye de azami dikkat gösterilir,ateş korlarını kül içerisine gömerlerdi.

Yunus Emre,köy hayatı ile ilgili birçok unsuru çeşitli şekillerde kullanır,benzetmeler yapar.Mesela yüzün "arılığı"nı bulgur ve

(37) T.Ünal,a.g.m.,s.102.
(38) Köprülü,a.g.e.,s.101.

nohuta,iki kaşı yarım aya benzetir.Sık sık köy hayatı ile ilgili unsurlar ile tasavvufi düşünceler,mefhumlar arasında benzetmeler yapar, bağıntılar kurar.Meselâ "âşık " olmayanı kuru ağaca benzeterek şöyle der:

Kur'ağacı niderler kesüp oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca
1943.77(IV.6)

Tasavvuf yolunda ilerlemek için bir mürşide bağlanmak,bir dergaha girmek gerektiğini "od" ve "ocak" motifi ile şöyle açıklar:

Issızlukta kalma sen odını söndürme sen
Odı kaçan bulasın ocağa varmayınca
1943.50(X.4)

Yunus Emre,şiirlerinde "toprak","su" ve "ağaç" motiflerini çok kullanır.Bilhassa toprak ve suya büyük bir yer verir.Risâletü'n-. Nushiyye'da toprakla insana verilen özellikleri açıklar.Bu özellikler köylü ahlâkıdır."Köylü ahlâkı tevâzu ahlâkıdır.Yunus akıncı-göçebeye karşı,toprağa bağlı uysal ve sulhperver köylü ahlâkını müdafaa eder. Köylüye bu hasleti veren topraktır."(39)

Yunus Emre'nin köyün sosyal çevresi içerisinde yaşadığını gösteren unsurlar arasında mevsimlerin değişimini yakından izlemiş olmasından kaynaklanan yaz,kış,ilkbahar,sonbahar mevsimlerinin özellikleri;tabiatın sonbaharda sararıp solması,ilkbaharda yeniden canlanması,insanlar arasında yardımlaşma,iyilik yapma,yalan söylememe,birbirini aldatmama gibi insanî özelliklere dikkat etmiş olması sayılabilir.

Yunus'un çocukluğunu ve gençliğini köy ve küçük kasaba çevresinde geçirdiği bugün kabul edilen bir gerçektir.Şair,bu çevrede belli bir olgunluğa geldikten sonra şehire gelmiş ve medrese öğrenimini orada tamamlamıştır.Şehir hayatının sosyal yapısına da şiirlerin-

(39) Mehmet Kaplan,Yunus Emre ve Nebatlar,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,İstanbul 1976,s.117-130,

de geniş bir yer vermiş bulunmaktadır.Eserlerinin tahlili bölümünde bu konulara yer verileceğinden burada tekrarına lüzum görülmedi.

6. Yunus Emre'nin mezhep ve tarikat çevresi:Yunus Emre'nin mezheb ve tarikatı meselesi üzerinde de çok değişik görüşler ileri sürülmüştür.(40) Mezheb bakımından Yunus'un,Şâfiî veya Hanefi olduğu üzerinde durulmuştur.(41) Ancak,onun şiirlerinde doğrudan doğruya bir mezhebe bağlılığını gösteren ifadeler bulunmamaktadır.Yalnız,telkin ettiği din ve dine dayalı amel sistemi Yunus'un Hanefi olduğunu göstermektedir.Fakat,Yunus'un bütün dinleri ve mezhepleri hoş karşıladığını da söylemek gerekir.Yunus Emre'ye göre gerçek âşık olan ve "kendini yoğa" sayan,din ve milletten vaz geçer,din ve mezhep seçmez.

Yunus'un tarikatı meselesine gelince,bu konu oldukça çok tartışılmış bir konudur.Burada bu tartışmalara girilmeden,konu özetlenmeye çalışıldı.Çünkü kısır tartışmaların ve temelsiz yorumların Yunus'un şahsiyetine bir şey kazandırmıyacağı açıktır.

Yunus Emre'in ulaşmak istediği hedef "hakikat"tır.Şair bu hedefe ulaşmak için "şeriat"ı,"tarikat" ı birer vasıta olarak kabul eder. Çok tekrarlanan bir beyitte "şeriât,tarikat yoldur varana,hakikat meyvası andan içeri"derken bir başka beyitte de:

Mumsuz baldur şeriât tortusuz yagdur tarîkat
Dostıçün balı yaga neyiçün katmayalar
65(L.3)

der.

Menakıb-nâmeler,Yunus'u Hacı Bektaşı Veli'ye bağlar ve Baktaşi olduğunu açıklarlar.Ancak yapılan inceleme ve değerlendirmeler onun Hacı Bektaş Veli ile bir ilgisi olmadığını ortaya koymuştur.(42) Üstelik Yunus'un şiirlerinde Hacı Bektaş'ı hiç anmadığını da görmekteyiz.Fakat,

(40) Meydan Larus,c.XII,s.859-860; Tekindağ,a.g.m.s.61; Köprülü,a.g.e.s.219 vd.;Gölpınarlı,Yunus Emre ve-Tasavvuf,İst.1961. S.Soylu,Yunus Emre'nin Tarikat Seceresi TFA.sy.281,İst.1972.
(41) Timurtaş,Yunus Emre Divanı(Tercüman y,),s24-29;
(42) Köprülü,a.g.e.,s.280 vd.,dipnot 54,55; Tekindağ,a.g.m.,s.77-79.

Tekindağ'ın;"Bu suretle,hurûfilik dahil,İslâmiyetin(şeri'atın) esasına mugayir "zındikâne ve kâfirâne" akîdeleri muhtevî muahhar menâkıbnâme(:Vilâyet-name) lerin,Kutbu'l evliyâ Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî(ölm. 667/1267/8),Mevlâna(ölm.672/1273) gibi sünniyülmezhep olduğunu divânında açıkça belirten Yunus Emre'yi de şî'a-i isnâ'aşeriyye(:İmâmiyye) akîdelerine mütemayil Hacı Bektaş-ı Velî müridi veya müntesibi göstermek istedikleri âşıkârdır."(43) dediği gibi,bir kısım tarikat mensubları Yunus'a sahip çıkarak onu kendilerine,kendi tarikatlarına mal etmeye çalışmışlardır.

Yunus Emre'nin Bektaşiliği üzerinde bilhassa durulmuştur. Başta Abdülbâkî Gölpınarlı olmak üzere yerli ve yabancı bir kımıs araştırıcı Yunus'un divanındaki bazı ifadelere ve Vilâyet-nâme'ye göre Yunus'un Bektaşi olduğunu savunmuşlardır.(44) Ancak,Gölpınarlı daha sonraki araştırmaların ortaya koyduğu bilgi ve belgelere bakarak "Vilâyetnâme,Yunus'u,Şeyhi Tapduk'u,Sarı Saltuk'u,Barak Baba'yı hatta Mevlevîliğini inkâr edememekle beraber Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî'yi Hacı Bektaş mensubu gösterir.Hacı Bektaş,elimizdeki üç belgeye göre 669(1270-1271)'da ölmüştür.666(1267)'da doğması icâb eden Barak Baba'nın Hacı Bektaş'la görüşmesine imkân yoktur.Saltuk'a mensub olduğunu bildiren Barak, Hacı Bektaş'tan bahsetmez.Yunus'un divânında ve risâlesinde,Hacı Bektaş'a dâir bir imâ bile yoktur."(45) diyerek gerçeği kabul etmiş olur.

Yapılan araştırma ve incelemeler Yunus'un belli bir tarikata bağlı olmadığını,ancak yetişmesinde feyiz aldığı,etkisi altında kaldığı kişilerin bulunduğunu ortaya koymuştur.Divanındaki bir beyitte adını andığı Sarı Saltuk,Barak Baba ve Tapduk Emre ile yine divanında isimlerini hürmetle zikrettiği çağdaşı şair ve mutasavvıfların Yunus Emre üzerinde derin etkileri bulunduğu görülüyor.

---

(43) Tekindağ,a.g.m.,s.61-62.

(44) Gölpınarlı,Yunus Emre-Hayatı,İst.1936;Yunus Emre ve Tasavvuf,İst.1961; İ.Melikof,Yunus Emre ile Hacı Bektaş,İst.Ün.Ed.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Drg. c.XX,Aralık 1972,s.27-36.

(45) Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı,İst.1983,s.29.

Yunus Emre'nin yetişmesine emeği geçen ve edebî şahsiyetinde etkileri görülen şair ve mutasavvıfları Mevlânâ Celâleddin-Seyyid Mahmûd Hayrânî-Sarı Saltuk-Barak Baba-Tapduk Emre şeklinde sıralamak yanlış olmaz kanaatindeyiz.Nitekim Gölpınarlı bir başka yazısında Yunus Emre'nin tarikat silsilesini; Yunus Emre(1320-1321)- Tapduk Emre(?)-Barak Baba(1307-1308)- Sarı Saltuk(1264'den sonra)-Seyyid Mahmud-ı Hayrânî(1268)-Mevlânâ Celâleddin(1273) şeklinde vermiştir.(46)

Aslında Yunus Emre'nin yaşadığı çağda Bektaşilik,Mevlevilik gibi büyük tarikatların henüz teşekkül etmedikleri de bililen bir gerçektir.Araştırmalar adı geçen tarikatların XIV.asrın ikinci yarısından sonra kurulduklarını bildirirler.(47) Dr.Kemal Yüce'nin belirtiği gibi "... Sarı Saltuk,Yunus Emre-Mevlânâ Celâleddin,Hacı Bektaş gibi şahıslar aynı asırda yaşamakta ve birbirlerini tanımış oldukları mümkün olmakla beraber henüz ne şöhretleri ne de kurdukları tarikatlar birbirinden ayrı özellikler taşıyorlardır".(48)

Sonuç olarak Yunus Emre, yaşadığı dönemin siyasi,iktisadî ve kültürel istikrarsızlığı içerisinde "herhangi bir tarikate ve şeyhe bağlı olmaktan ziyade,nev'i şahsına münhasır bir velî şair" olarak kendi yolunu kendisi çizmiş,kendi yatağını yapan büyük bir ırmak gibi yüzyıllarca etrafına feyiz saçarak akmış ve bugüne ulaşmıştır.(49)

---

(46) Gölpınarlı,Türk Dili Halk Ede.Özel Sayısı,Yunus Emre, s.380,Sy.207.

(47) Köprülü,Bektaşilik,İs.Ans.c.II,s.461-464;Gölpınarlı, Mevlevilik,İs.An.c.VIII,s.164-171; .Mustafa Kara,Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,İst.1985,s.282 vd.; .Mehmet Eröz,Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik,İst.,1977,s.58-59.; M.Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri Sözlüğü,ilgili maddeler,İst.,1946.

(48) .Kemal Yüce,Saltuk-Nâme'de Tarihî,Dinî ve Efsanevî Unsurlar,İst., 1987,s.132.

(49) .Celal Duru,Mevlânâ ile Yunus Emre,Türk Yurdu(Özel Sayı)s.13-15,Ocak 1966; A.V.Vakkasoğlu,Gönül Çağlayanı Yunus Emre,İst. 1981,s.33 vd.

B- YUNUS EMRE'NİN ESERLERİ

Bu bölümde Yunus'un eserlerinin şekil özellikleri üzerinde durulmayacak,yazmaların karşılaştırılması yapılmayacaktır.Yunus'un eserlerinin özet olarak tanıtılması yapılacaktır.

Türkiye'de Yunus Emre hakkında ilk ilmî araştırma Prof. Dr.M.Fuad Köprülü tarafından yapılmıştır.(50) "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adını taşıyan bu eser içte ve dışta ilim âlemine Yunus Emre'yi tanıtan ilk ciddi araştırmadır.

Köprülü,bu eserinde Yunus Emre'nin eserleri hakkında uzun uzun ve isabetli açıklamalarda bulunur.Eserleri hakkında özet olarak şu bilgiyi verir:" Yunus Emre'nin Divânı biri mesnevilerden,diğeri gazel ve musammatlardan mürekkeb olmak üzere ekseriyetle hece vezniyle yazılmış olan on -onikibin mısradan ibâret bir bütün teşkil eder."(51) Bu ifadeden anlaşılacağı gibi Köprülü,Yunus'un eserlerini tek bir eser olarak kabul eder.

Fuad Köprülü'den sonra Yunus divanı üzerinde ikinci ilmî incelemeyi yapan Abdülbâki Gölpınarlı'dır.Gölpınarlı yaptığı incelemeyi şöyle açıklıyor:"...İstanbul kütüphanelerinde ve bazı kimselerin ellerinde mevcut eski ve yeni yazmaların hemen hepsini tetkik edip karşılaştırmak suretiyle meydana getirdiğimiz bu Divan hakkında da şu mülâhazaları serdetmek lüzmunu duyuyoruz:

§ Yunus'un şiirleri eski nüshalarda Said Emre,Âşık Paşa, Eşrefoğlu,İsmail Ümmî gibi kendisiyle muasır,yahut zamanına yakın şairlerin,yeni yazmalarda da Himmet Efendi,Himmetzade Abdullah,Sarı Abdullah,

---

(50) . .Mehmet Fuad Köprülü,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 1.Bs,İstanbul 1918, 2. Bs.Ankara 1966.

(51) Köprülü,a.g.e.,2.Bs.,s.250; Türk Edebiyatı Tarihi,2. Bs.,İstanbul 1980,s.287.

Muhyî gibi sofi şairlerin şiirleriyle,hattâ bazan mahlasları bile değiştirilmeksizin karışmıştır.Bunun sebebi de bizce bilhassa şudur:Herkes kendi Divanını tam bir Divan yapmağa çalışmış,Yunus'un diye duyduğu şiiri,derhal Divanına kaydetmiştir."(52)

Bu ifadeler de gösteriyor ki Yunus'un şiirleri arasında başka şairlere ait şiirler de bulunmaktadır. Bu gerçeği Yunus Emre'nin şiirlerini inceleyenlerin hemen hepsi teslim etmektedir.

Gölpınarlı'dan sonra Yunus Emre'nin Divanının Edisyon Kritiği üzerinde Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili Araştırma görevlisi Mustafa Tatcı doktora çalışması yapmaktadır.Bu çalışmanın bir an önce tamamlanması ve yayınlanması Yunus Emre açısından ve de Türk edebiyatı açısından büyük bir kazanç olacaktır.

Bugün ilim âlemince Yunus Emre'nin iki eseri bulunduğu kabul edilmiştir.Bunların biri Yunus'un şiirlerini içine alan Divanı,diğeri ise "Mesneviyât" olarak nitelendirilen Risâletü'n- Nushiyye'dir. (53)

1.Divan: İlmî çevrelerce Yunus Emre Divanı olarak vasıflandırılan bu eserin bugün Yunus'un eliyle yazılmış veya tertib edilmiş bir el yazması mevcut değildir.Ancak, Divan'daki bazı ifadelerden eserin,Yunus'un hayatta olduğu sırada müretteb hale getirilmiş olduğu kanaatını doğurmaktadır.(54) Bu ifadelerden iki beyti buraya almayı uygun gördük.

Yunus oldıysa adum pes ne aceb
Okuyalar bu benüm divânumı

1943,100(III.8)

Yunus miskin anı görmüş elüne bir divan almış
Âlimler okuyamamış bu ma'niden duyan gelsün

1943.243(X.6)

---

(52) A,Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı,İstanbul 1943, c.I,s.6.

(53) Bu eserlerden başka eserleri olduğu bildirilirse de bu eserlerin Yunus'a ait olmadığı kesin olarak anlaşılmıştır.Bk.Tekindağ,a.g.m. Zeyiller,Zeyil IV,s.86-87.;Gölpınarlı,Y.Emre ve Tasavvuf,s. 119-121.

(54) Gölpınarlı,a.g.e.,s.126; Yunus Emre-Hayatı,İst.1936, s.187.

<u>a) Divanın yazmaları:</u> Yunus Emre'nin "Divanî"nın yazma nüshaları Avrupa ve Türkiye'deki muhtelif kütüphanelerde ve özel ellerde bulunmaktadır.Bunların kesin sayısı bilinmemekle beraber onbeşin üzerinde olduğu sanılıyor.

Mevcud yazma nüshaların en eskisi Prof.H.Ritter'in elinde bulunan nüsha olduğu kabul edilmektedir.Bundan sonra ise en eski tarihi taşıyan nüshalar Fatih Nüshası ile Raif Yelkenci Nüshası olduğu anlaşılıyor.Bütün bu nüshaların yazılış ya da istinsah tarihleri XIV.yüzyılın son yarısına kadar çıkarılmaktadır.(55)

<u>b) Divandaki şiirlerin sayısı:</u> Yunus Emre divanının,Yunus-un elinden çıkmış veya onun yaşadığı dönemde yazılmış bir nüshası henüz ele geçmediğinden onun şiirlerinin sayısını da kesin olarak tayin etmek mümkün olmamaktadır.

Gölpınarlı'nın bildirdiğine göre,eski yazmalar muhtemelen asıl yazmadan kopye edildikleri için nisbeten doğru sayılırlar.Ancak yine de bir hayli yanlışlıklar mevcudtur.Bu yanlışlıkların yeni yazmalarda giderek çoğaldığı,hatta bazı şiirlerin tanınmayacak hale geldiği görülmektedir.Yazar bu konuda şunları yazıyor:"Biz bunun sebebini şiirlerin çoğunun ağızdan yazılmasında,her söyleyene ve her söylenen devre ve yere göre değişmesinde,nihayet divan istinsah edenlerin metni kendiliklerinden güya doğrultmalarında buluyoruz.Birçok yerlerde yalnız kelimeler değişmiyor,ilâveler,noksanlar da var,tabiî vezin ve kafiye de bozulmakta."(56)

Gerçekten de bugün Yunus Emre'nin şiirlerini derleyip toplayanların yayınladıkları divanlarda çok büyük yanlışlıklar ve farklılıklar bulunmaktadır.Buna bağlı olarak Yunus'un şiirlerin sayısı da değişmektedir.Fuad Köprülü,Yunus Emre'nin şiirlerinin sayısını

---

(55) Köprülü,a.g.e.,s.245-249; Dipnot 7.;Gölpınarlı, -Yunus Emre-Hayatı,İst.1936,s.134;Yunus Emre Divanı,1943,c.I,s.7;1948 c.III,s.746-748; Tekindağ,a.g.m.,s.59-90.

(56) Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı 1943,c.I,s.6.

"tahminen on-oniki bin mısra " olarak kabul eder.(57)

Yunus'un şiirlerinin sayısı eski yazmalarda da farklılık göstermektedir.Meselâ Ritter Nüshası'nda 98,Fatih Nüshası'nda 202,Yahya Efendi Nüshası'nda 302,Raif Yelkenci Nüshası'nda 185 şiir olduğu açıklanıyor.(58) Sonuç olarak kesin olmamak kaydıyla Yunus Emre'nin şiirleri 300 ile 500 arasında tahmin edilmektedir.(59)

2.Risâletü'n-Nushiyye:Mesnevi şeklinde yazılmış olan bu eser Fatih,Şeyh Hüsnü Efendi,Hacı Mahmud Efendi,Nuru Osmaniye,Millet Kütüphanesi ve Ankara Maarif Vekâleti Kütüphanesi'ndeki yazma nüsha - larda başta,Hacı Selim Ağa Kütüphanesi ile Karaman Nüshası'nda ise sonda yer almaktadır.(60)

Bizimde faydalandığımız Fatih Nüshası'nda baştan sona kadar bir bütünlük arzeden Risâletü'n -Nushiyye kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır.Yalnız Fatih Nüshası'nda bölüm başlık yerleri bulunmakla beraber herhangi bir şey yazılmamış ve boş bırakılmıştır.Abdülbâkî Gölpınarlı gerek 1943 ve gerekse 1965 tarihli Yunus Emre divanlarının baş kısmına aldığı bu esere yeni yazmalardan faydalanarak bölüm başlıklarını koymuştur.Buna göre eser şu bölümleri ihtiva ediyor:

1. Bismillâhir rahmânir rahîm.(Bölüm adı yok).Onüç beyitlik bir bölüm ve Hz.Âdem'in yaratılışı anlatılıyor.

2. Fî ta'rîf-il akl.

3. Dâstân-ı rûh ve nefs(akl) ve mâyeta'allaku bihimâ minel ahvâl.

4. Dâstân-ı kanâ'at.

5. Dâstân-ı boşu yani gazab.

6. Derbeyân-ı sabr.

7. Derbeyân-ı hâlât-ı buhl.

8. Dâstân-ı akl.

---

(57) Köprülü,a.g.es.,s.247.

(58) Gölpınarlı, İst. 1948,c.2-3,s.746-748; 1983,s.40. S.Soylu,a.g.m.,s.6492; Tekindağ,a.g.m.,s.385.

(59) Timurtaş, 1980,s.III.

(60) Gölpınarlı,1948,c.2-3,s.746-748; Köprülü,a.g.e.,s. 245 vd.; Timurtaş 1972,s.38-40; 1980,s.V-VI;

Bölüm başlıkları yazma nüshalar arasında farklılık göstermediği için bu başlık adlarını da ihtiyatla kabul edmek gerekmektedir. Bölüm başlıklarından da anlaşılacağı gibi eser konu itibariyle "tasavvufî-ahlâkî" bir mahiyet arzetmektedir.Köprülü,eserde Attâr,Senâi ve Mevlânâ etkisi bulunduğunu bildirir.(61)

Yunus Emre,bu eserinde büyük ölçüde teşhis ve intak sanatlarına yer vermiştir.Eserin başında Allah'ı "padişah" olarak sembolleştirerek,Hz.Âdem'in yaratılışını anâsır-ı erbaa çerçevesinde anlatır. Sonra "Fî ta'rîf-il akl" bölümünde akılın mahiyetini,imanın mahiyetini, cennet,cehennem,ateş,su,toprak ve yil(yel) in mahiyetini açıklar.Ruh ve nefs ,kanaat,tama',"boşu"(öfke),sabır,"buhl"(cimrilik) gibi mefhumları anlatırken ordular kurarak savaş meydanlarındaki manzarayı canlandırır.Bu bölümleri okurken insan,Anadolu'nun Moğol istilası sırasındaki manzarasını hatırlıyor.Taht kavgalarını,halkın huzursuzluğunu düşünüyor. Söz gelimi Dâstân-ı Kana'at bölümündeki şu ifadeler Selçuklu sarayındaki taht kavgalarını hatırlatıyor.

Kanâat geld'oturdı taht aldı
Harâmîler heman yollarda kaldı
...
Niçe tahta binenler yire düşdi
Niçe benin diyene singek üşdi

R.7(4,11)

Risâletü'n- Nushiyye'nin ilk onüç beyti "Fâilâtün fâilâtün fâilât" kalıbıyla diğer bölümler "Mefâîlün mefâîlün feûlün(fâilün) kalıbıyla yazılmıştır.Eserdeki beyit sayısı bazı araştırıcılar tarafından yanlış olarak 573 diye verilmiştir.(62) Halbuki en eski ve doğru kabul edilen Fatih Nüshası'nda eser 562 beyit ve 21 cümleden meydana gelmiştir.

---

(61)Köprülü,a.g.e.,s.251.
(62)Timurtaş,1972,s.38,Aktücoar,a.g.e.,s.302.

C- YUNUS EMRE'NİN EDEBİ ŞAHSİYETİ :

A.Adler,"Bir insanın düşünce tarzını bilebilmek için,o insanın başka insanlarla olan ilişkilerini incelememiz gerekir,"diyor.(63) Yunus Emre de yüzyıllar boyu eserleri vasıtasıyla insanlarla ilişki kurmuş,onların düşüncelerini dile getirmiş,dertlerine ortak olmuş ve yol göstermiştir.Dolayısıyla onun düşünce tarzını,dünya görüşünü tanıyabilmek için,eserlerindeki anlatım vasıtalarını meydana getiren kelime kadrosonu,deyim,terim,atasözü ve üslûp tarzını incelemek gerekmektedir. Zira,bir sanatçının edebî şahsiyetinin,meydana getirdiği eserlerde saklı olduğu artık inkâr kabul etmez bir gerçektir.

Bir sanatçı hakkında sağlam ve tutarlı bir hükme varabilmek, ancak onun meydana getirdiği eserlerdeki ipuçlarından faydalanılarak şahsiyetinin,mizacının derinliklerine nüfûz edebilmekle mümkündür.Çünkü;"Mevzu,kompozisyon,fikir,kelime,hayâl,ahenk bir müellifin eserini vücuda getirmek için seçtiği ve kullandığı her şey bize onun şahsiyetini ifşa eder.Bu seçişler aynı zamanda,devri de gösterir.Zira devrin ruhu müellifin ruhuna,oradan eserine akseder.Üslûb,teferruatına varıncaya kadar,ferdi veya içtimaî davranış tarzının ifadesidir."(64)

Sanatçı,bilerek veya bilmiyerek,açık veya kapalı olarak kendisini eserlerinde ortaya koyar.Bu,sanatçının eserlerinde kullandığı dilde,üslûpta,şekilde ve çeşitli kültür motiflerinde kendisini gösterir. Eğer bir sanatçı incelenirken bu kültür motifleri ve diğer özellikler yakalanabilir ve değerlendirilebilirse sanatçının şahsiyeti tam mânası ile gün ışığına çıkarılabilir.

Biz de bunu düşünerek çalışmamızın birinci bölümünde Yunus Emre'nin yaşadığı çağı çeşitli yönleri ile ele aldık.Tabir yerinde ise "sahayı tanımak istedik." Sonra şairin eserlerini tahlil ettik.Buna göre hayatını ve edebî şahsiyetini değerlendirmeye çalıştık.

---

(63) A.Adler,İnsan Tabiatını Tanıma,(Çev.Dr.A,Yörükan) Ank. 1973.s.

(64) Mehmet Kaplan,Şiir Tahlilleri I,4.Bs.İstanbul 1969,Önsöz,s.VIII.

1-Yunus Emre'nin edebî şahsiyetine etki eden şairler:

Bugüne kadar Yunus Emre üzerinde çalışan ve yazı yazan kimseler,onun birçok şair ve mutasavvıfın etkisinde kaldığını ileri sürmüşlerdir.Bunu sanatçı ve sanat açısından normal karşılamak gerekir.Zira hiç bir sanatçı yoktur ki,kendisinden önceki sanatçıların etkisinde kalmamış olsun.Her sanatçı az veya çok başka sanatçıların etkisinde kalır ve onların açtığı yoldan yürür.Kendisi de gerek çağdaşları ve gerekse daha sonraki sanatçılara etki eder.Bu Yunus Emre için de böyle olmuştur.

Yunus Emre'nin etkilenmiş olduğu şair ve mutasavvıfların başında Tapduk Emre,Ahmed Yesevî ve Mevlânâ Celâleddin Rumî gelmektedir.Biz de bu üç büyük mutasavvıf şair ile Yunus Emre arasındaki etkilenmeyi kısaca incelemeye çalıştık.Bu konuda daha geniş ve mukayeseli çalışmaların yapılması faydalı olur kanaatindeyiz.

a) Tapduk (Emre) ve Yunus Emre (x):Tapduk Emre ile Yunus Emre arasındaki ilişkiler menâkıb-nâmelerin verdiği bilgiler ile Yunus'un divanında onaltı beyitde "Tapduk" şeklinde adının zikredilmesine dayandırılmaktadır.

Biz bu beyitlerin hiç birinde"Tapduk Emre" söyleyişine tesadüf edemedik,Adı geçen beyitlerde Yunus Emre,"Tapduk"u şu ifadelerle anmaktadır."Işk sultanı Tapduk'durur..."(1943.48);"Işk ile geldi kapuna Tapdug'um"..."Gice gündüz endişem Tapduğ'um-u cânum meded"(1943.74);"...Tapduk gele ol dem dile."(1943.76);"Tapduk Yunus'ı gözler..."(1943.82);"Baba(Halka) Tapduk ma'nisin...";"Tapduğ'un tapusunda..."(1943.98);"Yine esridi Yunus Tapduk yüzin görelden"(1943.102);"Bakdığum yüzde gördüm Tapduğ'ımun nûrını"(1943.113);"Yunus bir toğan idi kondu Tapduk kolına";"Sağa sola bakmadan hoş söyler Tapduk Yunus"(1943.179);"Yunus'a Tapduk'dan oldı hem ..."(1943.187);

(x) Yunus Emre,şiirlerinde sadece "Tapduk" kelimesini kullandığı için biz de "Emre" kelimesini parantez içinde yazmayı uygun bulduk.

"Tapduk diyem cümle ile..."(1943.198);"Yunus sen Tapduğ"ına kıl dualar"(1943.240);"Tapduk aydur bu Yunus'a..."(1943.255);"Yunus'dur dervişler kulı Tapdık gibi serveri var"(1943.290);"Sorın Taptık'lu Yunus'a..."(1943.330);"Çağırur Tapduğ'una ar gerekmez"(1943.340).

Yukarıya almış bulunduğumuz ifadelerde "Tapduk" kelimesi anlamca değerlendirildiğinde hem "tapmak" fiilinden "Tapduk",yani «biz tapdık»-ki bu İslâmiyete göre Allah'tan başkası olamaz-.O halde Yunus, bu kelimeyi Allah karşılığında kullanmış olabilir.Hem de kendisine tabi olduğu,bağlandığı şeyhini kastetmiştir.Aşağıdaki beyitlerde bu anlaşılmazlık daha net olarak kendisini göstermektedir.

Işk sultanı Tapduk'durur Yunus gedaydur kapuda
Gedaylara lûtfeylemek kaidedürür sultâna
1943.48(VII.9)

Tasavvuf düşüncesine göre aşk sultanı Allâh'tır.Kulluk (geda) insana mahsustur ve Allah'a karşı yapılması gereken bir vazifedir.Kullarına lûtfetmek ise Allah'a mahsustur.O halde buradaki "Tapduk" tapılan anlamında Allah'dır.Bunu bir insan(şeyh) anlamında almak bizce mümkün değildir.

Şeyh-u dânişmend-ü veli cümlesi birdür er yolı
Yunus'dur dervişler kulı Tapdık gibi serveri var
1943.290(XXII.7)

Yunus esriyiben düşdi sokakda
Çağrur Tapduğ'una ar gerekmez
1943.339(II.5)

Örnek olarak aldığımız bu beyitlerden ve diğer beyitlerden Tapduk Emre'nin gerçek şahsiyeti hakkında bir bilgi elde etmek mümkün olmamaktadır.Fuad Köprülü,Abdülbâkî Gölpınarlı ve onlara bağlı olanlar Tapduk Emre'yi Yunus'un şeyhi olarak kabul ederler.Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi gerçek hayatı hakkında menâkıb-nâmelerin verdiği bilgilerden başka bir kaynak gösterilmez.Bugüne kadar Tapduk Emre'ye ait bir şiir parçasına da tesadüf edilmiş değildir.

Raif Yelkenci,Faruk Kadri Timurtaş,Ahmet Kabaklı ise Tapduk Emre diye bir şahsın bulunmadığını,Yunus'un "Tapduk" diye zikrettiği Allah'dır görüşünü savunmaktadırlar.(65)

Bu beyitlere bakarak ve menâkıb-nâme rivayetlerine dayanarak Yunus Emre'nin sanat bakımından,düşünce bakımından Tapduk Emre'den etkilendiğini veya etkilenmediğini söylemek pek mümkün görülmüyor. Tapduk Emre hakkında daha inandırıcı belgeler ve varsa eserleri buluncaya kadar Tapduk Emre ile Yunus Emre arasındaki ilişkiler karanlıkta kalmaya mahkümdür.Beklemekten başka çare de yoktur.

b) Mevlânâ Celâleddin Rumî ve Yunus Emre: Mevlâna Celâleddin Rumî ile Yunus Emre arasındaki etkilenme üzerinde çok durulmuştur.(66) Yunus Emre'nin,Mevlânâ'dan etkilenmiş olması çok normaldır. Zira ikisi de aşağı yukarı aynı tarihlerde yaşamışlardır.

Yunus Emre'nin büyük bir ihtimalle Konya'da medrese öğrenimi gördüğü kabul edilmektedir.Durum böyle olunca onun Mevlânâ'nın sohbetlerine katılmaması düşünülemez.Mevlânâ öldüğü zaman Yunus Emre, 33-34 yaşlarında bulunmaktadır.Bu,bir insan için en olgun yaş demektir.Bu yaşlarda Mevlânâ sohbetlerine katılan Yunus'un şiirlerinde bu sohbetlerin izlerinin bulunması gerekir ki bunu da görüyoruz.Bir beyitte şöyle diyor:

Mevlânâ sohbetinde sazıla işret oldı
Ârif ma'niye taldı çün biledür ferişte
121(CLI.7)

Bir başka beyitte ise;

Mevlânâ Hudavendigâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır
161(XVI.4)

---

(65) Bkz.F.K.Timurtaş,Yunus Emre Divanı,Tercüman 1001 Temel Eser,İst.1972,s.17-29;Kabaklı,Yunus Emre,3.Bs.İst.1975,s.14-18;Türk Yurdu,Yunus Emre Özel Sayılı 319,1966,s.180-182,Raif Yelkenci ile bir konuşma.

(66) Bu konuda bibliyografyaya bakınız.

Bu beyitlerin karşılaştırılmasını yapan Gölpınarlı,her iki beyitin de eski ve doğru yazmalarda bulunduklarını bildirir ve Yunus Emre'nin tarikat silsilesini Mevlânâ'ya bağlar.(67)

Türk edebiyat tarihinde Mevlânâ ve Yunus Emre araştırmaları ile tanınan Abdülbâkî Gölpınarlı,hem Mevlânâ hem de Yunus Emre üzerinde yaptığı çalışmaların hemen hemen hepsinde Mevlânâ - Yunus ilişkisine temas etmiştir.Bu konuda bir eserinde şöyle diyor:"Yunus, Mevlânâ'nın ifade tarzınıbenimser,vecdini benimser,mazmunlarını alır, tasarruf eder,şiirlerini türkçeye çevirir fakat Yunus,yine Yunus'tur."(68)

Mevlânâ ile Yunus Emre üzerinde duran Celâleddin Çelebi de bir yazısında şunları yazıyor:"Bu çalışma sürerken,Yunus'un takriben 310 rakamını bulan şiirlerinin,büyük bir kısmının Mesnevî'nin 26 bin beyitinden,Divan-ı Kebir'in takriben 3500 Gazelinden 47 bin beytinden esinlendiğini tesbit ettiğimizi de arz ederim."(69)

Yunus Emre ile Mevlânâ herşeyden önce İlâhî aşk yolunu benimsemiş iki büyük mutasavvıf şairdir.İkisi de aynı dine,aynı düşünceye bağlıdır.Din,düşünce ve kültür birliği içerisinde bulunan bu iki şairin,ayrı diller de bile olsa,aynı düşünceleri anlatmaları, aynı motifleri kullanmaları gayet normaldır.Şimdi bu durumu birkaç örnekle göstermek yerinde olacaktır.

Mevlânâ bir beyitte şöyle diyor:"Medresemiz aşktır,müderrisimiz ululuk ıssı;bizse bilgi elde etmeye uğraşan talebeyiz,dersimizi tekrarlar dururuz."Divan-ı Kebir,c.IV,s.163)(70)

Yunus Emre de bir beyitte;

Biz talib-i ilmlerüz ışk kitabın okuruz
Çalab müderris bize ışk hod medresesidür
49(XIX.8)

---

(67) Göpınarlı,Yunus Emre Divanı 1983,s.25-26.
(68) " ,Yunus Emre ve Hayatı,s.96.
(69) Celâleddin Çelebi,Mevlânâ ve Yunus Emre,Çağrı,S.293, s.82 vd.
(70) Divan-ı Kebir,Haz.Gölpınarlı,İst.1959.Mevlânâ'dan alınan ifadeler bu eserlerden alınmıştır.

diyerek Mevlânâ'nın yolunda olduğunu farkında olmadan göstermiş olur.

Mevlânâ bir başka beyitte"Âşıkların başka bir dini,başka bir mezhebi var;bu dinin aslı da,fer'i de,sırrı da cilvelerdir, işvelerdir."(Divan-ı Kebir,c.IV,s.150) derken Yunus Emre bunakarşılık;

Dîn ü millet sorarısan âşıklara din ne hâcet
Âşık kişi harâb olur âşık bilmez din diyânet
45(XII.1)

görüşünü ortaya koyar.

Mevlânâ,"Eski alıp satanların nöbeti geçti;yeni metâlar satıyoruz,bu pazar,bizim pazarımız şimdi"(Divan-ı Kebir,c.IV,s.160) derken Yunus Emre de;

İsteyelüm iş ıssını bulıgörelüm kandadur
Can kulağıla dinlenüz işbu sözüm turvandadur
Alıgörün turvandadan ışka dalar anı tadan
Bunda boyun uran adam Hak katında dermandadur
1943.296(XXXVI.1,2)

Benüm bunda karârum yok ben bunda gitmegâ geldüm
Bazirgânum matâum çok alana satmaga geldüm
90(XCVI.1)

diyerek dünyaya insanları irşad etmeye geldiğini belirtmiş olur.

Mevlânâ'nın "Ömür,yarının ümidiyle geçip gitmede,gaafilcesine kavgalarla-gürültülerle bitip durmada" beytiyle başlayan gazeli ile (Divan-ı Kebir,c.IV,s.172) Yunus Emre'nin;

Ömrüm beni sen aldadun ah nideyin ömrüm seni
Beni deprenimez kodun ah nideyin ömrüm seni
148(CXCIX.1)

beyti ile başlayan şiiri arasında anlamca benzerlik açıkça kendini göstermektedir.

Mevlânâ'nın "Hiç biliyor musun ? Rebap ne diyor;gözyaşlarıyla,yanıp kavrulmuş ciğerlerle neler söylüyor ? " beyti ile başlayan gazeli (Divan-ı Kebir,c.IV,s.154) sanki Yunus Emre'ye;

İy kopuzıla çeşte aslun nedür ne işde
Sana suâl soraram aydıvir bana uşde
121(CLI.1)

beyti ile başlayan şiiri ilham etmiş gibidir.

Son olarak Mevlânâ'nın farsça ~~olarak~~ ifade ettiği şu beyit ile;

Sad gûne kıyâmet u rukû'est u sücûd
Onrâ ki cemâl-i dust bâşed mihrâb
(Gölpınarlı,Y.Emre ve Tas.,s.100)

Yunus Emre'nin aşağıya aldığımız beyti arasındaki anlam birliği Mevlânâ'nın,Yunus Emre üzerindeki etkisinin derecesini gösterir sanırım.Bu tür örnekleri çoğaltmak ise her zaman mümkündür.

Işk imamdur bize gönül cemâat
Kıblemüz dost yüzidür dâimdür salat
44(XI.1)

c) Ahmed Yesevî ve Yunus Emre:Fuad Köprülü,Yunus Emre'nin büyük ölçüde Ahmed Yesevî'nin etkisi altında kaldığını bildirerek şöyle der:"Bir def'a Yûnus'un ve Anadolu'da yetişen seleflerinin, Ahmed Yesevî ve muakkıblerinin te'sirinde oldukları muhakkaktır;Hoca Ahmed Yesevî ile Yûnus'un san'at unsurları bile hemen birbirinin aynıdır;yalnız,Yûnus'ta felsefî unsur daha geniş ve daha yüksek bir mâheyyet alarak sarîh bir Vücûdiye-i hayâliyye şekline girmiş olduğu gibi,ifâde de didaktik,kuru mâhiyyetten kurtularak lirik ve canlı bir şekil almıştır."(71)

Biz de bu etkilenmeyi burada birkaç örnekle göstermeye çalıştık.Ahmed Yesevî'nin şiirlerinden aldığımız örnekleri Kemal

---

(71) Köprülü,Türk Ed.İlk Muta.,s.287-288;.

EEraslan'ın hazırlamış bulunduğu Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler'den aldık.(72)

Yunus Emre eserlerinin tahlili bölümünde de görüleceği üzere tasavvuf düşüncesini en geniş şekliyle almış ve incelemiştir. Bu arada insana ve insanın kendini tanımasına,bilmesine çok geniş bir yer vermiştir.Bunun kaynağının ise Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olduğu muhakkaktır.Ama bu düşüncenin şiire yansıması ve şiir diliyle ifadesi belki de ilk defa Ahmed Yesevî ile başlamıştır.Ahmed Yesevî bir Hikmeti'nde şöyle diyor:

Kendini bildi ise Hakk'ı bildi
Hûda'dan korktu ve insafa geldi
DH.281(40)

Yunus Emre'de bu mealde çok sayıda beyit bulunmaktadır. Örnek olması ve karşılaştırma imkânı vermesi bakımından birkaçını aşağıya aldık.

İlim ilim bilmegdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ nice okumakdur
Okumakdan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsün ha bir kurı emekdür
163(XXI.1,2)

Nite kim ben beni bildüm yakın bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı buluncadı korkum şimdi korkudan kurtuldum
86(XC.1)

Gönül temizliği hem İslâm dinince hem de tasavvuf düşüncesine göre çok önemli bir konudur.Gönlü temiz olmayanın yaptığı hiç bir iş iyi sonuç vermez.Yapılan ibâdetler kabul edilmez.Ahmed Yesevî bir beyitte;

Gönül gözünü parlatmadan tâat kılınsa

---

(72) Kemal Eraslan,Ahmed-i Yesevî Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,Ankara,1983.

dergahında makbul olmaz,bildim işte

DH.105(1)

derken Yunus Emre de;

Bir tona kan bulaşıcak yunmayınca mismil olmaz
Gönül pisi yunmayınca namaz revâ olmayısar

47(XV.2)

diyor.

Bu iki büyük Türk şairinin aradaki zaman farkına rağmen hemen hemen her konuda aynı şeyleri söylediklerini görüyoruz.İlâhî aşk konusunda Ahmed Yesevî şunları söylüyor:

Aşk makamı türlü makam,aklın yetmez
baştan başa zorluk,cefa,mihneti gitmez
melâmetler,ihanetler kılınsa geçmez;
Lâ-mekânda Hak'tan dersler aldım işte

DH.105(3)

Yunus Emre'nin şiirleri arasında İlâhî aşkın sırrı,hikmeti uzun uzun anlatılır.Yine bir örnek olması için şu beyitleri buraya aktardık.

Işkdan da'vî kılan kişi hiç anmaya hırs u heva
Işk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefa

38(II.1)

Daga düşer yel eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler cür'etlü nesnedür ışk

169(XXXII.3)

Ahmed Yesevî'ye göre,"Aşk yoluna can vermeden cânan elde edilmez".

Candan geçmeden aşk sırrını bilmek olmaz;
maldan geçmeden benlik fikrini koymak olmaz;
maksat olmadan yalnız kendini sevmek olmaz;
öyle âşık halk gözünden pinhan olur.

Vah ne yazık,aşk yolunda can vermeden,
dalgıç olup denizde inci dermeden,
Hak'tan başka maksatları uzak salmadan
yarın varsa,pişmanlıklar pek çok olur.

DH.197(2,5)

Yunus Emre ise bir beyitte şunları söylüyor:

Işk didügin tuyarısan ışka candan uyârısan
Işk yoluna candur fidî ana fidî mâl olmaya

40(V.2)

Bir başka beyitte ise;

Âşık ki câna kaldı âşık olmaz
Canun terkitmeyen ma'şûk bulmaz

165(XXV.4)

diyerek düşünce beraberliği farkında olmadan göstermiş olur.

Ahmed Yesevî ile Yunus Emre arasındaki bu düşünce ve duygu benzerliğini daha geniş bir şekilde ele almak mümkündür.Ancak bu çalışmamın gayesi bu değildir.Burada son bir benzerliğe de işaret etmek istiyoruz.

Ahmed Yesevî'nin "bana sen gereksin sen" redifli hikmetinden aşağıya aldığımız beyitler ile Yunus Emre'nin "bana seni gerek seni" redifli şiirinden aldığımız beyitler bu etkilenmeye açıkça göstermektedir.

Aşkın kıldı şeyda beni,cümle âlem bildi beni,
kaygım sensin dünü günü,bana sen gereksin sen.
...
Âlimlere kitap gerek,sûfilere mescit gerek
Mecnun'la Leylâ gerek,bana sen gereksin sen
...
Hâce Ahmed'dir benim adım,dünü gün yanar odum,
iki cihanda ümidim,bana sen gereksin sen

DH.327(1,6.10)

Işkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni güni bana seni gerek seni
...
Sûfilere sohbet gerek ahîlere ahret gerek
Mecnun'lara Leylî gerek bana seni gerek seni
...
Yunus'durur benüm adum gün geldikçe artar odum
İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni

145(CXCIV.1,5,7)

x x x

Yapmış bulunduğumuz bu kısa karşılaştırmalar Türk kültürünün, Türk düşüncesinin ve edebiyatının devamlılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca, ayrı ayrı sahalarda ve birbirinden farklı zamanlarda yaşamış bulunan bu üç büyük Türk mutasavvıf şairin, almış oldukları Arap ve Fars kültürlerini ne derece özümleyip millî kültüre mal ettiklerini ve ebedîleştirdiklerini de göstermektedir.

Bunun için Yunus Emre'nin Ahmed Yesevî, Mevlânâ gibi büyük mutasavvıfların etkisinde kalmış olması, onların çizdiği yollardan giderek, hattâ bu yolları daha da genişleterek devam ettirmesi, onun Türk edebiyatındaki yerini daha netleştirmiş bulunmaktadır.

2-Yunus Emre'nin geçirdiği mânevî merhaleler: Yunus Emre, XIII.yüzyılın sonu ile XIV.yüzyılın başında Anadolu'da yaşanılan siyasî,ekonomik ve kültürel şartlar içerisinde yetişmiştir.Daha önce de özetlediğimiz gibi Anadolu,bu dönemde siyasî bakımdan tam bir kargaşa içerisindedir.Anadolu Selçuklu devleti yıkılmış,bu yıkıntının üzerinde kurulan beylikler birbirleri ile savaş etmektedir.Yalnız bunun izlerini Yunus Emre'nin şiirlerinde açıktan açığa göremiyoruz.Ancak Risâletü'n-Nushiyye'de temsili olarak anlatılan konularla ilgili savaş sahnelerini,savaş taktiklerini ve askerî terimleri buluyoruz.Bunlara ilgili bölümlerde genişçe yer verilecektir.

Ekonomik bakımdan Anadolu,yaşanılan kuraklık ve savaşlar dolayısıyla kıtlık içerisinde bulunmakta,insanlar "ekmeğine yarı kül katarak" ve de güneşte pişirerek yemek durumundadır.Bütün Anadolu'da büyük bir yoksulluk ve sahipsizlik yaşanmaktadır.Yalnız büyük şehirlerde hareketli ve zengin bir hayat görülmektedir.Çarşıda,pazarda dünyanın dört bir tarafından kervanlarla gelen mallar alınıp satılmakta.

Kültürel hayat ise hepsine nazaran daha zengin ve hareketlidir.İran,Arap ve Türk kültürleri âdeta birbiriyle yarış içerisindedir.Şair,mutasavvıflar,bilginler üç ayrı dilde eserler vermekte,mez - hep ve tarikat propagandaları ülkenin en ücra köşelerine kadar nufûz ederek kendilerine taraftar bulmaktadır.

İşte Yunus Emre,kısaca özetlediğimiz bu şartlar içerisinde yetişmiş ve yaşamıştır.Ahmed Yesevî'nin,Tapduk Emre'nin,Mevlânâ'nın açtıkları yoldan ilerliyerek ve hattâ bu yolları genişleterek Türk tasavvuf düşüncesini,Türk dilinin o zamanki imkânları ile halka benimsetmeye çalışmıştır.

Yunus Emre'nin geçirdiği mânevî merhaleleri bu şartlar içerisinde incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık.Bu merhaleleri şu dört başlık altında toplamayı denedik.

a) İlk arayış,öğrenme,kendini,insanları ve dünyayı tanıma,

b) Dünyanın geçiciliği,insanların dünya tutkusu ve ahlâkî bozulma karşısında düştüğü ümitsizlik.

c) Ümitsizlikten kurtulma ve Hak yolunda ilerleme,

d) Hakikati görme ve irşâd etme merhalesi.

Bu merhaleleri tasavvufi ifadesiyle "seyr-i sülûk" içerisinde ele almaya çalıştık.Düşüncelerimizi mümkün olduğu kadar örnek metinlere dayandırmak istedik.

a) İlk arayış,öğrenme,kendini,insanları ve dünyayı tanıma:Yunus Emre de her insan gibi,doğmuş;çocukluk,gençlik,olgunluk ve ihtiyarlık dönemlerini yaşamıştır.Bunu "Yaşnâme" olarak vasıflandırılan şiirinde açıkça ve gerçekçi bir ifade ile ortaya koymuştur.Bu şiirinin bir beytinde insanın kırkbeş yaşından sonraki halini şöyle tasvir ediyor.

Kırkbeşinde sûret döner kara sakala ak iner
Bakup şeybetin göricek yoldurmaga düşdi gönül
81(LXXXI.10)

Yunus Emre'de beşerî aşk bölümünde de açıklanacağı gibi, şair,her genç gibi bir güzele tutulmuş ve onu sevmiştir.Fakat bu sevgi onu derin düşüncelere sevketmiş olacak ki, sevgilisinin yüzünde gördüğü bu sevginin kaynağını aramaya koyulmuştur.Sonunda;

Yunus Hak tecellisin senün yüzünde gördi
Çare yok ayrılmağa çün sende göründi Hak
75(LXX.9)

diyerek Allah'ın sırrına ulaşmış olur.

Yunus,"seyr-i sülûk" içerisinde çok büyük çileler çekmiş, sıkıntılara katlanmıştır.Bunu gerek şiirlerinde gerekse menkıbevî hayatında açıkça görmekteyiz.Anadolu'da yaşanılan hayat zaten sıkıntılar, çilelerle dolu bir hayattır.Yunus Emre,bu hayatı yaşarken önce Haci Bektaş-ı Veli'ye,oradan da Tapduk Emre'ye gider."Tapdug'un tapusunda kul olduk kapusunda" diyen şair bu kapıda uzun bir süre çile doldurur. Artık o,dervişlik yoluna girmiştir.Bu yola girenlere şunları söyler.

Kim dervişlik ister ise diyem ana nitmek gerek
Şerbeti elünden koyub aguyı nûş itmek gerek
171(XXXIV.1)

Bu merhalede Yunus dünyayı,tabiatı,çevreyi tanımaya çalı=şır.Her şeyin belli bir nizam içerisinde olduğunu ,her nesnenin içinde bir "Birlik" bulunduğunu görmeye başlar.Dağların,taşların,ağaçların,çiçeklerin,suların hep Allah'ı zikretmekte olduklarını görür.

Cümle bir anı birler cümle ana giderler
Cümle dil anı söyler herbir tebdil içinde

122(CLII.2)

Yunus Emre,bu çerçevede bütün kâinatta Hakk'ı görmeye başladığı gibi,kendini tanımayı,kendi vücudunu incelemeyi de ihmal etmez.Bunu bir beyitte şöyle açıklar.

İşbu vücûdum şehrine bir dem giresim gelür
İçindeki sultânun yüzin göresim gelür

59(XL.1)

Vücûd şehrine giren Yunus,orada can ile karşılaşır ve canın ne olduğunu merak eder.Bunu da bilenlere sorar ve karşılığında şu cevabı almış olur.

Bilenlere sormak gerek bu tendeki can neyimiş
Can hod Hakk'ın kudretidür tamardagı kan neyimiş

71(LXIV.1)

Dervişlik yolunu seçmiş olan Yunus Emre,insanın kendini tanıması,bilmesi gerektiğini düşünür ve bunu birçok şiirinde ele alır.

Gel imdi hicabun aç senden ayrıl sana kaç
Sende bulasın mî'rac sana gelür cümle yol

80(LXXIX.7

diyerek bütün yolların insana vardığını,ulaştığını anlar.Bunun üzerine insanın kendisini şerhetmesi gerektiğini bildirir.Risâletü'n-Nushiyye'de şöyle diyor:

Nola birgün eger küfrün yenesin
Seni şerheyleyüp seni bilesin

R.35(10)

Kendisini tanıyıp şerhetmeye başlayan şair, kendisinin hiç te göründüğü gibi olmadığını anlar.Bunun üzerine kendisini,çevresindeki

insanları tehkid etmeye başlar.

İy bana eyü diyen benem kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server
53(XXVIII.1)

Taşum derviş içüm boş dilüm datlu sözüm hoş
İllâ itdigüm işi dînin degşüren itmez
168(XXIX.9)

Yunus Emre,bu ilk merhalede kendisini,çevresini,dünyayı tanıdıkça,dünyanın geçiciliğini gördükçe ahiret hayatını anlatmaya ve bu hayatın ebedîliğini tasvir etmeye başlar.İnsanların hallerini bu ebedî hayata göre değerlendirdikçe ümitsizliğe kapılır.

b) Dünyanın geçiciliği ve ahlâkî bozulma karşısında düştüğü ümitsizlik: Yunus Emre,içinde yaşadığı sosyal hayatı gördükçe ve tasavvuf yolunda ilerledikçe korku ve ümitsizliğe kapılır.İnsanların gaflet içerisinde bulunmaları,ölüm meleğinin etrafta dolaştığı,dünya hayatının geçiciliği,mezar hayatının korkunçluğu,sırat köprüsünün altındaki manzara âdeta gözlerinin önünde canlanmaktadır.

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç
Ilan çıyan gelür aç yiyüp içüp sîr gider
52(XXVII.2)

Bu manzara karşısında insanlar halâ doğru yolu tutmamaktadır.Dünya malına,zenginliğine sıkı sıkıya bağlanmışlardır.

Bir niçe kişilerün gaflet gözin baglamış
Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz
70(LXI.2)

İnsanların bu ve benzeri halleri Yunus'u ümitsizliğe sevkederken,bir taraftan da aşk yolundaki ilerlemesine yardım etmiş olur. Yunus'a "dost"dan mesaj gelmiştir.

Dostdan haber geldi gine kullar yarag itsün dimiş
Dirginsünler meşâyike er etegin dutsun dimiş
71(LXIII.1)

Böylece "er etegi"ni tutmuş bulunan şair,bir şiirinde her nereye bakarsa orada Hakk'ı görmekte ve Hakk'ın dua kapısının dostları için açık olduğunu bildirmektedir.

Çünki gördüm ben Hakk'umı Hakk ile oldum biliş
Her kancaru bakdumısa hep görinendür cümle Hak
Açuk duvacuk kapusı dostlarıyiçün ol Hakk'un
Dostı olmak dilerisen dostlardan okı bir sebak

73(LXVII.2,3)

Allah'ın dua kapısının açık olmasına karşılık insanların da tevbe etmeleri gerektiğini ve günahlarının bağışlanması için dilekte bulunmalarını ister.

Bu dünye kahır evidür hem bâkî degül fânîdür
Aldanuban kalma buna tiz tevbeye gelmek gerek

79(LXXVI.2)

derken bir başka beyitte de şöyle yakarışta bulunur.

Hak Çalabum hak Çalabum senciileyin yok Çalabum
Günahlarumuz yarlıga iy rahmeti çok Çalabum

91(XCIX.1)

c) Ümitsizlikden kurtulma ve Hak yolunda ilerme:Erenlerin eteğinden tutan,onların himmetini kazanmış bulunan Yunus,yavaş yavaş bu korku ve ümitsizlikten kurtulur.Artık her nereye gitse cümle işi hoş olmaktadır.

Erenlerün himmetini ben bana yoldaş eyleyem
Her kancaru varurısam cümle işüm hoş eyleyem

96(CVI.1)

Yunus'a Hak'dan "nazar" olmuş,o da Hak kapısını açar olmuştur.(73) İşlerinin hayra döndüğünü gören şair bu konuda şöyle der:

Hayra döndi benüm işüm endişeden âzâd başum
Nefsümün başını kesdüm kanadlanup uçar oldum

104(CXVII.4)

---

(73) 104(CXVII.1).

Tasavvuf yolunda en büyük engel "nefs"tir.Sâlik her şeyden önce "nefs"ini yok etmelidir. Yunus Emre artık nefsinin başını vurmuş,gönül evinden şüpheyi söküp atmış,Hakk'ı bulmuştur.Hakk'ı bulduğu için de korkudan kurtulmuştur.

Nite kim ben beni bildüm yakın bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı buluncadı korkum şimdi korkudan kurtuldum
86(XC.1)

Aynı şiirin diğer beyitlerinde artık kormadığını,çünkü daha önce korktuğu ile şimdi "yâr" olduğunu,Azrâil'in canını almaya,sorucuların de mazarına soru sormaya gelemiyeceklerini bildirir.(74)

Yunus Emre,artık olmuş ve irşad mertebesine ulaşmış bulunmaktadır.Onun için,cennetin,cehennemin,dünyanın ve hatta ölümün mânası kalmamıştır,Her şeyi yağmaya vermiş ve irşad yolunu seçmiştir.

d) Hakikati görme ve irşâd merhalesi:Bu merhalede Yunus, "insan-ı kâmil" olarak hareket etmekte ve mademki adımız İslâm koyulacaktır,o halde her şeyden önce bize iyi ahlâk ve iyi âmel,sağlam imân gerekmektedir,der:

Evvel bize vâcib budur eyü hulk u amel gerek
İslâm adı konıcagız yoldaşumuz iman gerek
79(LXXVII.1)

Arkasından dervişlik ahlâkı içerisinde ve İslâm dininin esaslarına,tasavvuf düşüncesine göre insanlara doğru yolu göstermeye başlar.

Buraya kadar yapmış bulunduğumuz açıklamalar ve yapacaklarımız bu çalışmamız boyunca,tahlil bölümlerinde genişçe ele alınacaktır.Burada bu konuya da birkaç örnek vermek istedik.

Yunus Emre'nin eserlerinde üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de gönül temizliğidir.Çünkü ona göre gönül Allah'ın evidir.Onun için de her an temiz olması gerekir.

Gönül Çalab'un tahtı Çalab gönüle bahtı
İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise
1943.88(XXII.4)

(74) 86(XC.3).

Yüzlerce beyitte insanların kalblerindeki kötü düşünceleri silip atmalarını,yanlış yollara sapmamalarını,daima doğru yolu seçlerini tavsiye eden şair,bir başka beyitte şöyle diyor:

Egriligün koyasın togrı yola gelesin
Kibr ü kînì çıkargıl erden nasib alasın
110(CXXX.1)

Bir salikin "erden nasib ala" bilmesi için her türlü "egrilig"den,kibir ve kinden uzak olması şarttır.

Yunus Emre,bu irşad görevinin şuurundadır.Aşağıdaki beyitte "sır söz"ünü açıklamaya geldiğini,bir söz ile yer ve göğün sırlarını anlatacağını bildirir.

Uş gine geldüm ben bunda sır sözin ayân eyleyem
Bir sözile yiri göki cümlesin beyân eyleyem
86(LXXXIX.1)

3-Yunus Emre'nin eserlerinde ele aldığı konular:Yunus Emre, eserlerinde yaşadığı dönemin hayat anlayışı ve şartları içerisinde hemen hemen her konuya yer vermiş bulunuyor.Bu konular çalışmamızın tahlil bölümünde,şiirlerden alınan örnek metinlerle incelenmeye çalışılacaktır.Burada ise Yunus'un işlediği konuları ana hatları ile tanıtmak istedik.Bu konuları taşıdıkları önem derecesine göre ele aldık.

a) Allah(Hak,Çalab,Tanrı): Allah konusu bütün mutasavvıf şairlerde olduğu gibi Yunus Emre'de de çok geniş bir yer tutmaktadır. Yunus,Allah'ı İslâm dininin esaslarına ve tasavvuf felsefesine göre ele almıştır.Allah,önce kudret ve kuvveti ile varlığını hissettirir. Yunus,"Padişah" kelimesi ile zikrettiği Allah'ı daha ziyade "Hak", "Dost","Yâr","Tanrı","Çalab","Yaradan" gibi isim ve sıfatlarla anlatır.

Allah,yaratıcıdır ; öncesi ve sonrası yoktur. Sonsuz kuvvet ve kudret sahibidir.

Padişahlık senündür heybetün var
Yaratdun yîr ü gökî kudretün var

...

Senündür arş ü kürsi levh u kalem
Döner çerh yer turur hoş hikmetün var
60(XLII.1,6)

Allah,kâinattaki herşeyin sahibidir ve yaratılmış olan her zerre O'nun emri ve iradesi dahilinde hayatını sürdürür.Yukarıdaki beyitlerde Allah'ın kuvvet ve kudretini dile getiren şair,yine Allah'ın her yerde,her an hazır bulunduğunu ve hattâ mahşer günü kulların günahlarını bizzat tartacağını bildirir.

Varıcagız terezüye Hak kendü bakar yazuya
Görücek taglar eriye ol zebâniler kim andadur
53(XXIX.5)

Bir başka beyitte;

Biz bizi bilmezidük biz'yaradan eyledi
Âşikârâ bizi kıldı kendüy pinhân eyledi
136(CLXXVII.1)

diyerek Allah'ın insanoğlunu yarattıktan sonra kendisini gizlediğini açıklar.Bu noktadan sonra artık Allah'ı arayıp bulmak,kavramak kulun Allah yoluna girişine ve o yolda"insan-ı kâmil" oluşuna bağlıdır.Bütün bunlar ilerki sayfalarda ele alınacaktır.

b) İnsan: Allah,kâinattaki mahlûkât içerisinde insanı en şerefli ve mükemmel varlık olarak yaratmıştır.Yunus Emre'nin şiirlerinde insan,ilk insan olan Hz.Âdem'in yaratılışı ile karşımıza çıkar.Daha sonra "bir nutfe" olarak anne karnına düşüşü söz konusu edilir.Böylece insan,doğumdan ölüme kadar,hattâ mahşer ve sonrasına kadar uzanan dünya ve ahiret çizgisi üzerinde ele alınır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde insan,peygamber,halife,sahabe, veli,ermiş;padişah,şah,kumandan,bey;imam,müezzin,müderris,şeyh,danişmend olarak;esnaf,tüccar,zengin,yoksul;cömert,cimri olarak yer alır. Onun şiirlerinde insan iyidir,kötüdür,hırsızdır,yalancıdır fakat,hepsi Allah'ın kuludur.Hepsi bir çeşmeden akan su gibidir,hepsi bir madenden yaratılmıştır.Ancak bir kısmını yukarıda sıraladığımız ayrılıklar in-

sanın "cüz'i iradesi"nden meydana gelmektedir.

Yunus Emre'ye göre bir gevherden yaratılan,bir çeşmeden akıp gelen insanoğlunun ebedî hayata kavuşabilmesi için kendisini tanıması,bilmesi şarttır.Onun için de kendi içine dönmesi,kendini "derinlik psikolojisi"ne göre incelemesi gerekmektedir."Yunus,insanı durmadan kendi içine dönmeğe,en yüksek değer olan Tanrı'yı kendi içinde bulmağa çağırır.(...) Yunus,insanın kendi içine dalmak suretiyle Tanrı'ya ulaşabileceğini söyler."(75)

Yunus Emre'nin şiirlerinde insan konusu üzerinde çok durulmuş bir konudur.Nitekim Hidayet Gürakan Yunus Emre'deki insan tiplerini incelediği bir yazısında,Yunus'un şiirlerindeki insanları 1-Gafil (hayvan) insan,2-Salik insan(yolcu,derviş),3-Kâmil insan(şeyh,mürşid) şeklinde üç gruba ayırmaktadır.(76)

Biz de bu çalışmamız içerisinde Yunus'un insana bakış tarzını incelemeye çalıştık.

c) Dünya: Dünya konusu yaratılış ile birlikte ele alınmıştır.Hakk'ın kudreti ile meydana gelen "gevher",madde olarak dünyanın çekirdeğini oluşturur.

Yunus Emre,şiirlerinde dünyayı hem madde olarak hem de mânâ olarak ele almış ve değerlendirmiştir.Madde olarak toprak,dağlar,taşlar, ağaçlar;su,hava canlı varlıkların hayatına göre kalıcıdır.Yani insan ölür,malı,zenginliği,bağı ve bahçesi kalır."Dünya ancak insanın onu kavraması ve ondan tad almasıyla önem kazanır.Bu dünyaya anlam veren insan olduğu için de insan bu dünyanın efendisidir."(77)

Dünyaya anlam kazandıran insan olduğuna göre insan bu dünyayı nasıl anlamalı ve değerlendirmelidir.Yunus Emre,eserlerinde bunu çok güzel bir şekilde açıklar.Ona göre dünya mânâ bakımından bir hayalden ibarettir ve bu dünya kimseye kalmaz.Dünyayı büyük bir şehire benzeten

(75) Kaplan,Yunus'un Gülbahçesinde,Ede.Arş.,1.Bs.Şubat 1976,s.152.

(76) Hidayet Gürakan,Milli Kültür,Sayı 54,Eylül 1986,s.24-26.

(77) Gönül Alpay,Yunus Emre'nin hümanizmasının temelleri,Uluslararası Yunus Emre Semineri(Bildirileri) 1971,s.7-33.

Yunus, şöyle diyor:

Bu şarda hayallerün haddi vü şümarı yok
Bu hayâle aldanan otlar davara benzer
1943.295(XXXIII.6)

Yunus, bu dünyayı geçici arzu ve isteklerin yaşandığı bir mekân olarak kabul eder. Bu mekân ebedî hayata geçiş için bir köprüdür, bir imtihan sahasıdır. Burada insanoğlu çile doldurur, ıstırab çeker ve sonunda günü gelince ahirete intikal eder. Yunus Emre, bütün bu halleri şiirlerinde en ince noktasına kadar gözler önüne serer.

d) Ölüm: Türk edebiyatı tarihinde ölüm konusunu Yunus Emre kadar, gerçekçi bir biçimde ele alıp işleyen şair yoktur denebilir. O, ölümü önce beşerî açıdan ve maddî olarak düşünür. Her canlı varlık gibi insan da bir gün doğup bir gün mutlaka ölecektir. Ancak bazı insanların genç iken ölmeleri, bazılarının ölümünün üç gün sonra duyulması ve soğuk su ile yıkanması Yunus'u çok üzer.

Yunus, ilk zamanlar ölüm karşısında üzülür, korkar. Sık sık mezarlıkları tasvir ederek, insanlara ibret almaları gerektiğini hatırlatır. Cenaze törenleri, sala verilmesi, ölü yıkama suyunun ısıtılması onu kara kara düşündürür. Çünkü, ölüm insanoğluna hayatın geçici olduğunu her an hissettirir. Bu da insanda dünya zevklerinden ayrılma üzüntüsü ve ölümden kaçış duygusu yaratır.

Bir nicenün bilün büker bir nicenün mülkün yıkar
Bir nicenün yaşun döker var gücüni ezer ölüm
1943.216(LII.2)

Yunus Emre, ölüm korkusundan kurtulmak için neler yapılması gerektiğini düşünürken görür ki ölen sadece maddî varlıktır, mânâ varlığı ölmüyor. O halde bu korkudan kurtulmanın çaresi "maddi varlığı" yok saymaktır. Bu da ancak İlâhî aşk yolunu benimsemekle mümkün olur. Çünkü her derdin çaresi, dermanı İlâhî aşktır.

Işkı hiç bir nesneye mesel bağlasam olmaz
Dünya vü âhiretde ne tutısar ışk yerin
1943.255(XXXIII.2)

İlâhî aşkı tadan şair,onu bütün benliği ile yaşar ve ölüm korkusundan kurtulur.Dünyada ölüm korkusu taşıyanların,dünyaya gönül verenler,dünya malına,zenginliklerine aldananlar olduğunu anlar.Halbuki bütün bunlar insanı mutlu etmemektedir.Gerçek mutluluk,İlâhî aşktadır.Onun için de insanlara dünya hayatının geçici olduğunu,gerçek hayatın ölümden sonra başlıyacağını anlatmaya çalışır.

e) Ahiret: İslâmî esaslara ve imana dayanan ahiret düşüncesi,ölümün tabii bir neticesi olarak ortaya çıkar.İnsanoğlu ölümden sonrasını her devirde merak etmiştir.Ölüm sonrası ne olacaktır sorusunu kendisine soran insan,bunun cevabını efsanelerde,masallarda,destanlarda,dinlerde aramıştır.Ölüm sonrası için bir hayat tasavvur etmeye çalışmıştır.Kutsal dinler ölümden sonra mutlak surette bir hayat olduğunu kabul etmiştir.Yalnız bu hayat nasıl bir hayattır?

Yunus Emre'de ölüm ve ahiret düşüncesi doğumla başlar.Çünkü bir anlamda doğmak ölümün başlangıcıdır.Ölüm ise ahiret hayatının başlangıç noktasıdır.Azrail'in can almaya gelmesiyle başlayan ahiret hayatı Yunus'un şiirlerinde çok samimi ve gerçekci bir anlatımla ortaya koyulur.

Ahiret hayatı,ölüm anı ile başlayıp tekrar dirilmeye kadar süren sonsuz bir hayattır.İnsanın bu sonsuz hayata, burada iken hazırlanması gerekmektedir.Bu hayata hazırlanmak için de Hak yolunu seçmek şarttır.İşte Yunus'un bütün gayreti insanları bu yola çağırıp bağlamaktan ibarettir.

f) Aşk:Aşk konusu Yunus'ta kısa bir "beşerî" devre gösterdikten sonra,daha önce de ifade ettiğimiz gibi "İlâhî aşk"a dönüşür.Aşk konusu beraberinde "ma'şûk" ve "âşık"kavramlarını getirir.Bir başka ifade ile aşk konusu "ma'şûk"-"âşık"-"aşk" şeklinde iç içe görülmektedir. Yunus Emre, bu konuyu bu haliyle ele almış ve işlemiştir.Onun şiirlerinde en geniş yeri aşk konusu işgal etmektedir.

Yunus Emre'ye göre dünyada aşksız insan bulunmaz.Her insan bir şeyi sever ve ona bağlanır.Aşağıya aldığımız beyitler bunun en güzel ifadesidir.

Işksuz âdem dünyede bellü bilün ki yokdur
Herbirisi bir nesneye sevgüsi var âşıkdur
56(XXXIV.1)

Aşk mukaddes bir elbisedir ve Allah,onu dilediğine giydirir.Bundan mahrum olanlar ise aşkın ne olduğunu bilemezler.

Işk bir ulu hıl'atdürür bir nîçeye virür çalab
Bir nîçeler kaldı mahrum ışkdan haberdâr olmadı
148(CC.4)

Yunus,aşkdan mahrum kalmamak için Allah'dan şu dilekte bulunur:

İlâhî bir ışk vir bana kandalıgum bilmeyeyin
Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın
199(LXXIV.1)

Bu aşka mazhar olan Yunus Emre,aşk ile kendi benliğinden kurtulmuş,geceyi gündüzden ayıramaz olmuştur.O yüzyıllardır insanlığı bu aşkı ve bu aşkın yolunu açıklamaya çalışmaktadır.

b) Birlik: Yunus Emre tasavvuf yolunda ilerledikçe,kâinatı tanıdıkça,kendisini tanıdıkça her şeyin kaynağının "Bir" olduğunu görmeye başlar.Kâinattaki her zerre bu "Bir"den gelmekte ve bu "Bir" e dönecektir.

Yunus'un "Birlik" kavramını açıklarken yaratılışış felsefesinden hareket eder.Ona göre,her zerrenin yaratılışında öyle bir sır ve hikmet var ki bunu herkes kolay kolay kavrayamaz.Çünkü bu sır bir sırr-ı İlâhî'dir.Bu sırr-ı İlâhî'nin önü ve sonu yoktur ve olmayacaktır.

Her şey bu "Birlik" kudretine tabi olarak yine bir " "gevher"den meydana gelmiştir.

Hak bir gevher yaratdı kendünin kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden
1943:247(XIX.1)

Yunus,eserlerinde bu "Birlik" konusuna çok geniş bir yer vermiştir.

4.Yunus Emre'nin eserlerinde nazım şekilleri: Yunus'un eserlerinde yaşadığı çağın şiir anlayışında yer alan nazım şekillerinden mesnevi,gazel,musammat gazel ve ilâhî şekillerini kullandığını görüyoruz.Vezin olarak aruz ve hece veznini tercih etmiş,kafiye konusunda ise daha ziyade yarım kafiye sistemini uygulamıştır.

a) Nazım şekilleri:

(aa)Mesnevi: Yunus Emre,mesnevi şeklini öncelikle Risâletü'n-Nushiyye'de kullanmıştır.Eser,bilindiği gibi didaktik mahiyette bir eser olup bir takım mefhumları sembollerle destan havası içerisinde anlatan bir eserdir.562 beyit ve 21 cümleden meydana gelen bu uzun eserin mesnevi şeklinden başka bir şekille yazılması düşünülemezdi.Risâletü'n-Nushiyye azurun "Fâilâtün fâilâtün fâilât" ve "Mefâilün mefâilün fâ'ülün" kalıpları ile yazılmıştır.

Yunus,mesnevi şeklini Divan'ında "Münacât" olarak kabul edilen bir şiirde daha uygulamıştır.Birinci beyitini aşağıya aldığımız bu şiir "Fâilâtün fâilâtün fâilât" vezniyle yazılmıştır.

Yâ ilâhî ger suâl itsen bana
Cevabum uş/buyıdī andā sana
– • – –/ – • – –/– • –

150(CCIII.1)

(bb)Gazel:Yunus Emre'nin en çok kullandığı nazım şekli gazeldir.Bilindiği gibi gazel aşk,şarap ve çoşkunluk konularına uygulanan bir şiir tekniğidir.Beyit sayı; 5,7,9 ve nadiren 10,15 beyit olur.

Yunus'dan incelediğimiz 359 şiirden 235'i 5 ile 9 beyit arasında değişmektedir.Bu,yüzde 65.4'lük bir orandır.Bunların yanında 10,11,12,13 ve daha fazla beyitten oluşan gazellerde bulunmaktadır.Demek oluyor ki Yunus,şiirde daha ziyade gazel şeklini tercih etmiştir.

Yunus Emre'nin şiirlerinin sayısı kesin olarak tesbit edilemediği gibi şiirlerindeki beyit sayılarını da kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamaktadır.Yunus'un kendi el yazısı ile yazılmış bir divanı ele geçinceye kadar onun şiirlerinin sayısı , muhtevası ve

şekil konusunda kesin bir yargıda bulunmak doğru değildir.

Abdülbâki Gölpınarlı,"Yunus'un,aruzla olsun,heceyle olsun,bütün şiirleri musammat tarzındadır ve onda beyit esastır.Dörtlükle yazılmış bir tek şiiri bile yoktur.Zâten zamanındaki şairlerde de dörklük yok" diyerek Yunus Emre'nin şiirlerindeki şekil konusunda görüşünü ortaya koyuyor.(79) Yazar,bu görüşünü başka eser ve yazılarında da tekrarlar.Gölpınarlı'nın bu görüşünde isabet olmakla beraber, "bütün şiirleri musammat" şeklindedir ifadesi bize biraz kesin bir ifade olarak göründü.Zira,Yunus her ne kadar şiirde musammat şeklini kullanmışsa da bu,bütün şiirlerini musammat şeklinde yazmıştır anlamına gelmez.

Bilindiği gibi musammat şiir tekniği asıl kafiyenin yanında,her beyit kendi içinde,bir iç kafiyeye sahiptir.Meselâ birinci,ikinci ve üçüncü beyitlerini aşağaya aldığımız şiir, bu konuda sadece bir örnektir.

Bîmekânum bu cihanda/ menzilâm turagum anda
Sultânam ki taht ü tâcum/ hulle vü buragum anda
Eyyûb'am bu sabrı buldum/ Cercîs'em ki bin kez öldüm
Ben bu mülke tenhâ geldüm/ biküllî yaragum anda
Bülbülem uş ötegeldüm/ dilde menşûr dutageldüm
Bunda müşkün satageldüm/ geyikem otlagum anda

123(CLV.1,2,3)

Dikkat edilirse,bu beyitler iç kafiyelerinin bulunduğu yerden bölündüğünde "dörtlük" birimi ortaya çıkar.Bu tür şiirler bazı araştırmacıları yanıltmıştır.Halbuki Gölpınarlı'nın dediği gibi Yunus'ta "dörtlük" yoktur.

Bu konuda Yunus'un çağdaşlarının,daha önce ve sonrakilerin eserlerine baktığımızda onlarda da "dörtlük" biriminin - rubâinin dışında - dolayısıyla "koşma" tekniğinin bulunmadığını görürüz.Meselâ,

(79) Gölpınarlı,Yunus Emre ve Tasavvuf,s.139.

Mevlânâ,Sultan Veled,Şeyyad Hamza,Âşık Paşa,Tursun Fakih gibi mutasavvıf şairler hep beyit birimine dayalı nazım şekillerini kullanmışlardır.

Yunus Emre,daha önce belirtildiği gibi Mevlânâ'nın etkisi altandadır.Bu etki konu ve muhteva bakımından olduğu kadar,nazım şekli bakımından da kendisini gösterir.Ancak,dil farklılığı hem muhteva hem de şekil benzerliklerini unutturmuş görünüyor.Her iki şair üzerinde yapılacak mukayeseli bir çalışma bu benzerlikleri mutlak surette ortaya çıkaracaktır.

(cc) İlâhî: Yunus Emre'nin şiirleri genel olarak gazel tekniği göstermektedir.Bunların yanında ilâhi şekli ile yazılmış yahut söylenmiş şiirleri de mevcuttur.İlâhî nazım şekli daha ziyade irticalenen söylenen,tekke ve tarikâtlerde besteli olarak okunan bir nazım şeklidir.Bu şekille yazılmış şiirler dervişlerin,sâliklerin sohbetlerde,zikirlerde koro halinde ve tempo tutarak okudukları şiirlerdir.Bu şiirler genellikle hecenin 7,8 ve 11'li ölçüsü ile yazılmışlardır.

Yunus'un hece vezni ile yazmış veya söylemiş olduğu şiirlerin çoğu bestelenmiş ya da bestelenmeye müsait eserlerdir.Örnek olarak bestelenmiş bir musammat şiirin birinci beytini aşağıya alıyoruz.

İy âşıkan iy âşıkan ışk mezheb ü dindür bana
Gördi gözüm dost yüzini yas kamu dugündür bana

1943.48(VIII.1)

Bu beyitle başlayan gazel "Hicaz İlâhî" adı ile ve "Düyek" usûlünde bestelenmiştir.Bu bestenin fotokopisini aşağıya almayı uygun gördük.Şiirin tamamı iç kafiyelerinden ayrıldığında yedi dörtlüklü bir ilâhî ortaya çıkar ki bu tür şiirler genellikle "ilâhî" olarak değerlendirilmektedir.Cahit Öztelli'nin Yunus Emre Divanı bu şekildeki musammat gazellerin kafiyelerinden bölünmesi ile dörtlükler haline getirilmiş şiirlerden meydana gelmektedir.(80)

---

(80) Bkz.Cahit Öztelli,Yunus Emre Divanı Bütün Şiirleri Milliyet Yayınları İstanbul 1971.

-Hicaz İlâhi-

Usûlü: Düyek

Bestekârı: Şeyh Mes'ut ef..

Ey â şı Kan ey â şı Kan il lal lah

hu Aşk mez he bü din dir ba na

il lal lah hu

Gör dü gö züm dost yü zü nü il lal

lah hu ya s Ka mu dü

gün dür ba na il lal lah hu

(81)

b) Vezin meselesi: Yunus Emre'nin şiirlerini vezin bakımından incelerken Faruk Kadri Timurtaş'ın 1982 tarihli Yunus Emre Divanı ile Gölpınarlı'nın 1943 tarihli Yunus Emre Divanı'nı göz önünde bulundurduk.Her iki divan hem mevcudlar içerisinde en ilmî hem de en çok şiir ihtiva etmektedir.Bu sebeple tercih edilmişlerdir.

Bir çok araştırıcının da kabul ettiği gibi Yunus,şiirlerini hem aruz hem de hece vezni ile yazmıştır.Bazı şiirleri aruz vezni ile yazıldığı halde hece veznine de uyduğu için bir takım karışıklıklara ve yanlış anlamalara sebep olmuştur.

(aa)Aruz : Türk edebiyatında aruz vezni İslâmiyetle birlikte X. ve XI. asırlardan itibaren uygulanmaya başlanmıştır.(82) Özellikle dinî tasavvufî eserler aruz vezni ile yazılmıştır.Anadolu'da

---

(81) Bu fotokopi Gölpınarlı'nın 1948 tarihli Yunus Emre Divanı 2-3.cildinin 789.sayfasından alındı.

(82) Köprülü,Aruz maddesi,İslam Ans.c.1,s.625-653;M.Zeki Pakalın,Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,c.1,s.89.

yazılmış olan ilk İslâmî edebî eserler aruzun hece ölçüsüne yakın veya uygun cüzleri ile yazılmışlardır.Yunus Emre de buna bağlı olarak şiirlerinde özellikle aruz vezninin kısa kalıplarını veya musammat gazellerde olduğu gibi durak yerlerinden ikiye bölünebilen kalıplarını tercih etmiştir.Her iki şekil için birer örnek vermek yerinde olacaktır sanırım.

Benüm gönlüm gözüm/ışkdan tolûdur
Dilüm söyler yarî/yüzüm sulûdur
61(XLIII.1)

Bu beyitle başlayan şiir aruzun "Mefâilün mefâilün feûlün" vezni ile yazılmıştır.Ancak aynı şiir durak bakımından 6 + 5:11 li hece ölçüsüne de uymaktadır.Hece ölçüleri arasında en çok kullanılan ölçü 11'li hece ölçüsüdür.Yunus'un divanında bu özelliği gösteren çok sayıda şiir bulunmaktadır.Buna karşılık,

İy dün ü gün Hakk'isteyen/bilmez misin Hak kandadur
Her kandasem anda hâzır/kanda bakarsam andadur
İstemegil Hakk'ı ırak/gönüldedür Hakk'a durak
Sen senligün elden bırak/tenden içerü candadur
66(LIII.1,2)

beyitleri 4"müstef'ilün"vezni ile yazılmışken aynı şiirin tamamı 8 + 8: 16'lı hece ölçüsüne de uymaktadır.Yunus Emre,şiirlerin çoğunu bu şekilde yazmıştır denebilir.

Yunus Emre'nin şiirde uygulamış olduğu aruz cüzlerini aşağıya almayı uygun bulduk.Bu cüzlerinşiirlere uygulanmasında bir hayli vezin kusurları meydana gelmektedir.Bunun,Yunus Emre'nin yaşadığı döneme göre tabii karşılanması gerekir.

1- Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
2- Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
3- Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
4- Fâilâtün fâilâtün fâilün
5- Fâilâtün fâilâtün fâilâtün

6- Feûlün feûlün feûlün feûl

7- Mefâilün mefâilün feûlün

8- Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün

9- Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

10- Mef'ûlü mefâilü mefâîlü feûlün

11- Mef'ûlü mefâilün feûlün

12- Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün

13- Müfteilün fâilün müfteilün fâilün

14- Mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün

(bb)Hece vezni: Türk edebiyatında kullanılan en eski şiir vezni hece veznidir.Bu vezin gerek İslâmiyet'ten önce gerekse İslâmiyet'ten sonra şairlerin en çok tercih ettikleri bir vezindir.Bilhassa tasavvufu benimseyen şeyhler,dervişler düşüncelerini yaymak için bu millî vezni kullanmışlardır.

Yunus Emre de bazı şiirlerini hece vezni ile yazmıştır.Yunus hece vezninin 6 + 5:11,7 + 7:14,8 + 8:16'lı ölçülerini daha çok kullanmıştır.Bu ölçüler aynı zamanda o dönemde çok tercih edilen aruz cüzlerine de uymaktadır.Ayrıca 4 + 3:7,4 + 4:8,6 + 4:10'lu hece ölçülerine uyan şiirler de yazmıştır.

Yunus'un hece vezni ile yazdığı şiirlerin büyük bir kısmı, sade ve temiz bir Türkçe ile yazılmıştır.Bu şiirler arasında asırlarca halkın dilinde yaşayan,bestelenerek törenlerde,mevlidlerde,dinî sohbetlerde ezgili olarak okunanlar çoğunluktadır.Bu şiirlerde derin bir heyecan,samimi bir ifade,gönülden gelen içli duygular dile getirilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde bunu açıkça görmek mümkündür.

Ömrüm beni sen aldadun / ah nideyim ömrüm seni
Beni deprenemez kodun / ah nideyim ömrüm seni
1943.133(LXII.1)

Severem ben seni candan içeri
Yolum ütmez bu erkândan içeri
200(XCIII.1)

Burada kafiye meselesine geçmeden önce şekil ile muhteva arasındaki münasebete işaret etmek istiyoruz.

Yunus Emre,eserlerinde muhteva ile şekil ve vezin arasında sağlam bir uyum kurmuştur.Şiirlerinde daha ziyade aruz vezninin kısa cüzlerini kullanmıştır.Bu cüzlerle yazmış olduğu şiirler aynı zamanda hece vezninin çok kullanılan ölçülerine de uymaktadır.Yunus,bu şiirlerde halk ruhunun,millî zevkin asırlarca devam eden his ve heyecanlarını dile getirmiştir.Dinî-tasavvufî coşkunluklar,âşıklık ve dervişlik halleri,ölüm,cennet,cehennem konuları,dünyadan ve zamandan şikâyet,insanların bozulması gibi sosyal konular anlatılmıştır.Bu şiirler aynı zamanda dil bakımından da daha sadedir.

Her kime kim dervişlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

1943.47(VI.1)

Vezni:Fâilâtün fâilâtün fâilün

Müselmanlar zemâne yatlu oldı
Halâl yinmez haram kıymetlü oldı

1943.99(II.1)

Vezni:Mefâîlün mefâîlün feûlün

Aruzun dörtlü cüzleri ile yazmış olduğu gazellerde bilhassa musammat gazeller ile devriyelerinde anlışılması zor dinî-tasavvufî meseleler,İlâhî aşkın sırları,Allah'a ulaşma yolunun sıkıntı ve çileleri,kozmik âlem ile ilgili meseleler işlenmiştir.Özellikle 4 müstef'ilün, 4 mefâilün,fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün ve fielâtün feilâtün feilâtün feilün cüzleri kullanılmıştır.

Öyle anlaşılıyor ki Yunus, bu konuları ve şekilleri belli bir kültür birikiminden ve tasavvuf tecrübesinden sonra ele almıştır. Şair,bu konular üzerinde uzun uzun düşünmüş,kelime seçimi yapmış ve ondan sonra yazmıştır.Çünkü bu tür şiirlerinin dili diğerlerine nazaran daha ağır,Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle yüklüdür.Aşağıya aldıdığımız birkaç beyit bu kanaatimizi doğrular maheyittedir sanırız.

İy pâdişâh-ı lem yezel kıldum yönüm senden yana
İşbu yüzüm karasile vasl isterem senden yana
1943.46(IV.1)

Vezni:4 müstef'ilün.
Zühd-ü taat usûl-i din ışk haddınden taşradurur
Nisbet degüldürür bana secde-vü rükû-u kıyam
1943.189(IV.6)

Vezni:4 müstef'ilün.
Gâh ma'kûlât-u mahsûsât-u takrîr-ü beyan
Gâh makhûrât olam geh sâhibül Keyvân olam
1943.185(I.9)

Vezni:Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
Yort iy gönül sen bir zaman âsûde fârıg koş yüri
Korkma kayurma kimseden gussa vü gamdan boş yüri
1943.122(XLIV.1)

Yunus'un bu teknikle yazmış olduğu şiirlerin çoğu musammat gazel özelliğini taşımaktadır.Böyle olunca da iç kafiyelerinden ikiye bölünüp "dörtlük" şekline dönüşmektedirler.Bu da bu şiirlerin "dörtlük" şeklinde yazıldıklarını düşündürmektedir.

c) Kafiye meselesi:Vezin ve kafiyenin şiirin ahengini teminde,onun etkili ve kalıcı olmasında büyük rolü olduğu bilinen ve kabul edilen bir gerçektir.Onun için de vezin ve kafiye şiirde vazgeçilmez bir unsurdur.

Yunus'un şiirlerine vezin ve kafiye,akıcılık ve ahenk kazandırmakla beraber,şair bu işe önem vermemiştir.Yunus Emre,kafiyeye dikkat etmemiştir.Söz gelimi aynı şiirde "zindan,kandan,dinden,günden" kelimeleri ile "sözden,baldan,dilden" kelimelerini kafiyeli olarak kullanmış bulunur.

Yunus Emre'nin şiirleri kafiye açısından incelendiği zaman,onun daha ziyade yarım kafiyeye yer verdiği görülür.Bunun yanında zengin kafiye ve cinaslı kafiyeyi de uyguladığı anlaşılır.Fakat o daha çok rediflerle şiirde ahengi sağlamış bulunmaktadır.

5-Dil ve üslûb özellikleri: Bir sanatçının eserlerinde dil,anlatım,muhteva ve şekil et ile tırnak gibidir.Bunları birbirinden ayrı düşünmek doğru değildir.Dili meydana getiren ögelerin belli bir şekil içerisinde,usulüne göre sıralanması ve belli bir uyuma girmesi sanatçının üslûbunu meydana getirir.Onun için sanatçının dilini iyi incelemek ve değerlendirmek şarttır.

a) Dil: Yunus Emre'nin eserlerinin dili hakkında çok şeyler yazılmış ve söylenmiştir.Bunları burada tekrarlamayı gereksiz görüyoruz.Ancak yine de bazı ilim adamlarının ilmî tesbitlerini özet olarak hatırlamakta fayda mülahaza ettik.

Bilindiği gibi,Yunus Emre,XIII.asrın sonu ile XIV.asrın başlarında yaşamıştır.Bu dönem her bakımdan karışık ve bir geçiş dönemi olduğu gibi,dil bakımından da karışık ve bir geçiş dönemidir.Özellikle dönemin edebî dili olan Farsça'dan Türkçe'ye geçişin başladığı devredir.Onun için Yunus'un diline "sade" ve "arı" bir dil demek ilmî bakımdan mümkün değildir.Çünkü bu dilde en eski Türkçe kelimeler,Anadolu'da meydana gelen yeni kelimeler ile Arapça ve Farsça kelime ve terkipler yan yana,iç içe bulunmaktadır.A.Caferoğlu,"Yunus Emre'nin kullandığı Türkçe kelime tabakalaşması da açık söylemek gerekirse,çeşitli kaynaklardan bir nevi derlenmiş karakteri taşımaktadır.Başlangıçta Orta-Asya dil unsurları ağır bastığı halde,zamanla Anadolu muhitinde yeni yeni sinonimik kelimeler türetilmiştir." diyerek Yunus'un dili hakkındaki görüşünü belirtmiş olur.(83)

Yunus'un yaşadığı dönemin dilini bazı araştırıcılar "Eski Anadolu Türkçesi"(84),"Eski Anadolu Oğuzcası"(85),"Beylikler Devri Türkçesi"(86) olarak isimlendirmektedir.

(83) A.Caferoğlu,Yunus Emre'de Arkaik Unsurlar,TDED,c.XX, 31 Aralık 1972,s.1-10.

(84) Fuad Köprülü,Türk Ede.İlk.Muta.s.197-198;250 vd,.; N.Sami Banarlı,R.T.Ede.Tarihi,s.88-89;F.K.Timurtaş,Türk Edebiyatı,Türk Dünyası El Kitabı,s.415 vd.

(85) Fuad Köprülü,a.g.e.,s.250 vd.;Timurtaş,a.g.m.,s.416-417;Luis Bazin,

(86) Z.Korkmaz,Anadolu Beylikleri Devri Türk Dili ve ... Milli Kültür,c.2,S.3,4,5 1980,s.9-13.

Yunus Emre'nin eserlerinin dilini Beylikler Devri Türkçesi içerisinde ele almak bize daha isabetli görünüyor.Bu devrin Türkçesi hakkında Zeynep Korkmaz,şu bilgiyi veriyor."Beylikler Devri Türkçesi konuşma dilinin yazı diline aktarılması yolu ile kurulmuş olduğundan,bu devir Türkçesinde konuşma dili ile yazı dili arasında genel bir paralellik müşahede edilmektedir."(87)

Yunus'un eserlerini bu tesbit doğrultusunda incelediğimiz de,onun şiirlerinde konuşma dilinde kullanılan kelimelerle yazı dilinde bulunan kelimelerin iç içe bulunduğunu görürüz.Söz gelimi,o dönemin konuşma dilinde yer aldığı tahmin edilen şu sözler ile yazı dilinde bulunan şu kelimeler bir arada kullanılmıştır."Allah-Tanrı-Çalab","cennet-uçmak",cehennem-tamu","yazuk-günah",fayda-assı","zehir-agu", "bâb-kapı","olup-oluben","olarak-oluben","gelip-gelüben","o-ol","şu-şol", "onlar-olar" ,"aşk-sevgi-sevi" vb.gibi. Hattâ Yunus,halkın türkçeleştirdiği Arapça ve Farsça pek çok kelimeyi şiir dilinin potasında şekillendirerek işlemiştir."dıraka"(a.t),"fuzulluk"(a.t.),"sahib-kıran"(a.t.), "şadılık"(f.t.),"salusluk"(f.t.) "turvanda"(f.t.) gibi kelimeler bu cümledendir.

Yunus,"...zamanı zamanımıza kadar çekip getiren (...) Türk dilinin sırlarına hâkimiyeti "olan büyük bir şairdir.(88) Onun şiirlerende Göktürk Kitâbelerinden günümüze kadar ulaşan kelimeleri bile bulmaktayız.Meselâ;"âlkış " kelimesi kutlama,övme anlamı ile Eski Türk Yazıtları 1987,s.759 ve Divanü Lügat-it Türk Dizini s.8' de "algiş" şekli ile ve aynı anlamda yer almaktadır.Hattâ ETY.larında "dua,alkış" anlamı bile verilmiştir."görklü" kelimesi ETY.,s.63'de "körüklüg" şeklinde ve manzara,görünüş anlamında,Dizin s.73'de "körk" güzel,"körüklüg" iyi,güzel ve gösterişli anlamında yer almıştır."karımak" ETY.,s.85-86,Dizin s.57-58'de aynı yapıda ve aynı anlamda yani ihtiyarlamak anlamında geçmektedir.Yine "yavuz" kelimesi ETY.s.129,Dizin s.147'de fena,kötü anlamında kaydedilmiştir.Bu ve daha başka kelimeler Yunus'ta da aynı anlam-

(87) Korkmaz,a.g.m.,s.11.

(88) H.Namık Orkun,Eski Türk Yazıtları,Ankara 1987; Ö.A.Aksoy, Divanü Lügat-it Türk Dizini,Ankara 1972.

da kullanılmıştır.

(aa)Kelime kadrosu: Yunus Emre'nin divanındaki kelime kadrosunu kısa bir değerlendirmeye tabi tutmaya çalıştık.Gölpınarlı'nın 1943 ve 1948 tarihli Yunus Emre Divanı'nın sözlük kısmını Türkçe,Arapça ve Farsça kelimeler olarak saydık.Toplam 1083 kelimenin 544'ünün Türkçe,315'şinin Arapça ve 224'ünün Farsça olduğunu gördük.Bu demektir ki Yunus Emre,her şeye rağmen yüzde 50.2 Türkçe,yüzde 29 Arapça ve yüzde 20.68 Farsça olan bir dille eserlerini yazmıştır.

Bu değerlendirmeyi Yunus'un yaşadığı dönemin din,kültür ve dil kargaşası içerisinde ele alırsak şairimizin anlaşılır bir dille eserlerini yazdığını söyliyebiliriz.

(bb)Arkaik unsurlar: Fuad Köprülü (89),Ahmet Caferoğlu(90), Anna Masala(91) gibi dil ve ilim adamları,Yunus Emre'nin şiirlerinde bir hayli "arkaik" unsur bulunduğuna işaret etmektedir.Bizim de yukarıda verdiğimiz birkaç örnek bunu açıkça göstermektedir.Buraya yine de Caferoğlu'nun tesbit etmiş olduğu arkaik kelimelerden birkaçını ve bazı arkaik ekleri almayı uygun bulduk.

Caferoğlu,"Yunus Emre'deki arhaik unsurlar bolluğu onu, tamamiyle Orta-Asya Türkçesi gelenkelerine bağlı tutmuştur" diyerek "arkaik" olarak kabul ettiği 43 kelimeyi anlamları ile birlikte sıralamıştır.Bu bunlar arasında şu kelimeler özellikle dikkat çekicidir. "aldaguçı:Aldadıcı","alkış:Takdis,kutlama,övme","andak:Böylece,bu suretle","görklü:Gösterişli,güzel","haçan/kaçan:Kaçan,ne vakit,ne zaman", "hancaru/kancaru:Nasıl,nereye,hangi tarafa","kıvanmak:Sevinmek,güvenmek","sımak:Kırmak,parçalamak","uşadmak:Küçültmek,ufaltmak,parçalamak", "yabuz/yavuz:Yavuz,fena,yaman","yumak:Yıkamak".(92)

Bu arkaik kelimelerin dışında bugün dilimizin yapısında kullanılmayan veya değişikliğe uğramış bulunan bir hayli arkaik ek de Yunus'un şiirlerinde dikkatimizi çekmektedir.

---

(89) Köprülü,a.g.e.,s.250 vd.
(90) Caferoğlu,ag.m.,s.4 vd.
(91) Anna Masala,Yunus Emre'de İnsan Sevgisi,Çağrı Drg. S.165,Ekim 1971,s.12.
(92) Caferoğlu,a.g.m.,s.4-5,

Bunlara da birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

a-Gelecek zaman eki:-ısar/-iser:gel-iser,al-ısar:gelecek, alacak.

b-Benzerlik eki:-cılayın/-cileyin:ancılayın,bencileyin: onun gibi,benim gibi.

c-Fiilden isim yapma eki:-guçı/-güçi:alda-guçı:aldatıcı.

:-gan/-gen:karış-gan,gülüşgen: çok karışan,çok gülen.

d-Zarf fiil eki:-uban/-üben:çagır-uban,vir-üben:çağırarak,çağırıp;vererek,verip.

Yunus Emre'nin eserleri gramer bakımından incelendiğinde ki incelenmesi gerekir,daha dikkate değer neticeler ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

(cc) Yunus'ta edebî kelime ve terimler:Yunus Emre'nin eserlerinde edebî kelime ve terim olarak "şiir","şiir söylemek","şiir dilinden söylemek","nefes","kıssa(hikâye) ve "dastan/destan" kelimelerine rastlıyoruz.Bunların dışında başka bir edebî terime rastlamadık.

Yunus Emre,Hak tecellisini "şiir dili" ile söylediğini bildirirken şöyle diyor:

Yunus Hak tecellîsin şiir dilinden söyler
Canda gevher varısa Hak'dan yana yüri imdi

146(CXCVI.5)

Ancak her ne kadar Yunus'un "sözi şiirden" ise de aslının kitabdan yani,Kur'an'dan olduğunu da unutmaz.

Yunus'un sözi şiirden amma aslı(dur) kitabdan
Hadis ile dinine key (bilgil) sadık olmak gerek

78(LXXVI.9)

Yunus Emre,bir beyitte "nefes" söylediğini de ifade eder.

Didüm işbu nefesi âşıklar hükmiyle
Bahıllıksız er gerek bir karâra turası

144(CXCIII.6)

Bir başka beyitte ise bir uzun "kıssa"(hikâye/destan) anlattığını,nasıl bitirebileceğini,hangi eksikliğini dile getirebileceğini düşünmektedir.

Bu kıssam uzundurur nice dükedibilem
Kangı bir eksikligüm getürebilem dile
1943.83(XII.7)

Risâletü'n-Nushiyye'de "dâstân-ı akl","dâstân-ı Ruh ve akl" gibi bölüm başlıklarında "dâstân/destan" teriminin kullanıldığını görüyoruz.Bunların daha sonra ilave edilmiş olma ihtimali vardır.Ancak Yunus'un yaşadığı devirde edebiyat terimi olarak bu terimin bulunduğu muhakkaktır.

b) Üslûb özellikleri: Üslûb bir sanatçının kendine has söyleyiş,yapış ve şekillendiriş tarzıdır."Çeşitli kaynaklardan malzemeyi,sanatçı yaratış süreci içinde,o anın da şuur ve şuur altı kuvvetlerinin tesiri altında kalarak birleştirir."(93) İşte buna sanatçının üslûbu denilmektedir.

Bir sanatçının üslûbunu meydana getiren muhtelif unsurlar vardır.Bunların başında ise "dil" gelir.Buna kelime seçimi de diyebiliriz.

(aa)Kelime seçimi :Yunus'un eserlerinin kelime kadrosu çok renkli bir mozaik tablosunu andırır.Yukarıda açıklandığı üzere onun dilinde en eski Türkçe kelimelerle en yeni kelimeler,Arapça,Farsça kelime ve terkipler güzel bir ahenk oluşturmuştur.Bu kelime kadrosu tabloya öyle bir ustalıkla işlenmiştir ki bir taşını koparmak bütün tablonun yapısını,güzelliğini değiştirir."... edebî eser,ancak kendi içinde organik bir bütün haline geldiği zaman,güzellik ve mükemmeliyete ulaşır" diyen Kaplan,sanki Yunus'un eserini anlatmak istemiştir.(94)

Yunus Emre'nin eserlerinin kelime kadrosu üzerinde yukarıda durulduğu ve örnekler verildiği için burada ayrıca tekrarlamayı ge-

---

(93) Mehmet Kaplan,Hikâye Tahlilleri,Dergah Yayınları,1.Bs. İstanbul 1979,Önsöz,s.8.
(94) Kalpan,a.g.e.,s.8.

reksiz bulduk.Burada asıl üslûbun diğer ögeleri üzerinde durmayı düşündük.

(bb)Cümle yapısı: Kelime kadrosundan sonra üslûbu oluşturan ikinci öge eserin cümle yapısıdır.Bir edebî eserdeki kelime kadrosu ne kadar zengin olursa olsun,bu kelimeler uygun ve ustalıkla işlenmezse,bu kelime zenginliğinin hiç bir faydası olmaz.Çünkü sanat eserini sanat eseri yapan "malzeme" değil,bu malzemeyi işleyiş tarzıdır, yani "yapı"dır.Burada bu görüşe bağlı olarak Yunus'un bir beytini örnek vermek istiyoruz.

Keleci bilen kişinün yüzini ag ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz
68(LVI.1)

Bu beytin birinci mısraındaki "keleci" kelimesinin anlamı "söz"dür.Eğer bu kelimeyi kaldırır,onun yerine "söz" kelimesini koyarsak,yine ikinci mısranın başındaki "sözi" kelimesinin yerine "keleci" kelimesini koyarsak şöyle bir beyit meydana gelir.

"Sözi" bilen kişinün yüzini ag ide bir söz
"Keleci" bişirüp diyenün işini sag ide bir söz

Bu haliyle belki beytin anlamı değişmemiş,söylenmek istenen söylenmiştir ama,söyleyişin sihri büyük ölçüde bozulmulmuştur.

Burada bir dil ve sanat felsefesi yapmak istemiyoruz,ancak şiir sanatının bir dil sanatı olduğunu da söylemek zorundayız.Dil ise,tek tek kelimelerden değil,kelimelerle yapılan bir canlı organizmadır.Bu organizma içerisinde kelime,kelime grubu,cümle,ses,şekil,duygu,mânâ gibi unsurlar dile, dil olma vasfını kazandır.

Yunus Emre'nin eserlerinin cümle yapısını inceleyen N, Hacıeminoğlu, cümleleri üslûb bakımından değerlendirerek 6 grupta toplamış bulunmaktadır.(95) Bunları birer örnekle aşağıya alıyoruz.

---

(95) Atsız Armağanı,Haz.Erol Göngör,M.Necmettin Hacıeminoğlu,Mustafa Kafalı,Osman F.Sertkaya,Ötüken Yayınevi,İstanbul 1976,s. 281-293.

" 1.Düz,yalın,basit cümleler: "

Bir korku düştü içime,aceb nola benim halim?
Derman olmaz ise bana,aceb nola benim halim?
Dünya tonların soyucak,yuyucu tenim yuyucak,
İletüp kabre koyucak,aceb nola benim halim?

('s.287)

"2. Mısra halinde cümleler:"

İlahi bir aşk ver bana,kandalığum bilmeyeyim,
Yavu kılayım ben beni isteyüben bulmayayım

(s.287)

"3. Beyit halinde cümleler:Bunlar zarf fiilerle yapılmış sıra cümleleri mahiyetindedir:"

Dost yüzin göricek şirk yağmalandı,
Anınçün kapıda kaldı şeriat.

(s.289)

Tanrı kadîm kul kadîm,ayrılmadın bir adım,
Gör kul kil Tanrı kimdür anla ey sahip kabul

(s.289)

"4. Sıra cümleler:En çok bu tip cümlelere rastlanmaktadır:"

Uydun bu nefsin sözüne,battın günâh denizine,
Şirk getürdün can yüzüne,tövbettiğin dutmak gerek.

x x x

Ata belinden bir zaman anasına düştü gönül,
Haktan bize destur oldu,hazineye düştü gönül.

(s.289)

"5. Birleşik cümleler:Şartlı ve zarflı:(nadirdir).

Ey yaranlar,ey kardaşlar korkaram ben ölem deyü,
Öldüğümçün kayırmazam ettüğümi bulam deyü.

x x x

. Bir hastaya vardun ise,bir içim su verdün ise,
Yarın anda karşu gele,Hak şarabın içmiş gibi.
(s.291)

"6. Değişik,kendine has ifadeler:"

Sen bu cihan mülkini Kaftan kafa duttun dut,
Yu bu âlem malını oynayuban uttun dut.
(s.291)

Ey yaranlar eydin bana ben nicesi tolanayım?
Ne dürlü tedbir eyleyem ya nice sağınç sayayım?
(s.292)

"Yunus'un cümle yapısı ve ifade şekli,her şair ve yazarda görüldüğü gibi,eserin konusuna ve hitap edilen zümreye göre biraz değişmektedir.Nitekim,şairimizin asıl ününü yapan ve onu dillerde,gönüllerde yaşatan ilâhileriyle divânında yer alan diğer duygu ve iman şiirlerinin üslubu,felsefî fikirler ihtiva eden Risâletü'n-Nushiyye adlı eserininkinden epeyce farklıdır.Nitekim Divanı hemen tamamiyle düz cümlelerden ibaret olduğu halde,Risâletü'n-Nushiyye'de ki,eger, ger,meger gibi Farsça edatlarla yapılmış birleşik cümlelerin nisbeti daha fazladır."(96)

Demek oluyor ki bir şairin üslûbunda edatların da önemli ölçüde etkisi vardır.

(çç)Sözlü ve yazılı kültür unsurları: Bir şairin üslûbunda kullandığı kelime kadrosu,cümle yapısı ve anlatım şekli yanında sözlü ve yazılı kaynaklardan alınan kültür motiflerinin,unsurlarının da önemli ölçüde rolü olduğu kabul edilmektedir.

Yunus Emre'nin eserlerinde dinî kaynaktan gelen ayet ve hadislerin yanında halk kültüründen alınan atasözleri ve deyimlerin de bulunduğunu görüyoruz.Yunus,bunlarla hem söylemek istediklerini daha etkili kılmış hem de üslûbunu zenginleştirmiştir.Bunları da bu bö -

(96) M.N.Hacıeminoğlu,a.g.e.,s.292.

lümde kısaca göstermek istedik.

1) Âyetler:Yunus Emre'nin eserlerinde yüzlerce âyet meali, âyet ve hadise telmih vardır.Hattâ denebilir ki Yunus'un Divanı bir nevi Kur'ân tefsiri gibidir.

Yunus,bunların büyük bir kısmını meal olarak verirken bir kısmını da âyetlerden aldığı cümle ve kelimelerle beyitlerine almıştır.Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan âyet ve hadislerir konusu daha ziyade kâinatın ve insanın yaratılışı,dünya hayatının geçiciliği, insanın kulluk görevleri,kıyamet ve ahiret hayatı;cennet ve cehennem hayatı ile ilgilidir.Bunlara çalışmamızın ilgili bölümlerinde yeri geldikçe işaret edilecektir.Burada daha çok Yunus'un üslûbunu etkileyen,ahenk sağlayan ve mânâ zenginliği veren âyetlerden örnekler verilecektir.(97)

Yunus Emre,her şeyden önce,her ne kadar sözlerini şiir şeklinde söylemişse de,bu sözlerin aslının Kitab'dan olduğunu bilmektedir. Bunun için de insanın dinine ve hadise bağlı olması gerektiğini bildirir.

Yunus(ın) sözi şiirden amma aslı(dur) kitabdan
Hadis ile dinine key (bilgil) sâdık olmak gerek
1943.158(II.9)

Yunus'tan buraya aldığımız beyitlerde geçen âyetlerin Arapçalarının beyitlere kazandırdığı ahenge özellikle dikkat çekmek istedik. Bu âyetlerin anlamlarını beyitlerin altına yazdık.Âyetlerin kaynağını da parantez içinde verdik.

Rahîmdürür senün adun rahîmligün bana didün
Mürşidlerün muştıladı "Lâ taknatû" hitab nedür
58(XXXVII.4)

"Lâ taknatu:Umut kesmeyiniz." (Ez-Zümmer:54,55,c.2,s.832)

---

(97) İşaret edilen sûre ve âyet numaraları H.Basri Çantay'ın,Kur'ân-ı Hâkim ve Meali Kerim,İstanbul 1969 tarihli eserine âittir.

Bile rızkını Hak'dan "nahnu kasemnâ" pinhan
Nefsin bilmiş er gerek göz hicâbın silesi
144(CXCIII.5)

"Nahmu kâsemnâ" pinhan:Biz (gizlice) rızkı taksim ettik."
(Zuhruf:32,not:48,49,c.3.s.895)

Evveli Hû âhırı Hû yâ Hû illâ Hû olam
Evvel âhır ol kalâ vü "Men aleyhâ fân" olam
1943(187.15)

"Küllü men alyhâ fân:Yeryüzünde ne varsa geçecidir."
(El-Rahman:26-27,c.3,990)

Sen ayıtdun iy pâdişâh "yehdillahu limen yeşâ'"
Şerikün yok senün iy şah suçlu kimdür itab nedür
58(XXXVII.2)

"Yehdillahu limen yeşâ:Allah,dilediğine doğru yolu gösterir."
(Müdessir:31,c.3,s.1113)

2)Atasözleri: Atasözleri asırların süzgecinden geçerek günümüze ulaşmış özlü,mecazlı sözlerdir.Atasözlerinde edebî sanatlardan mecaz,cinas,tevriye,istiare,kinaye,tezat gibi bir çok söz sanatı vardır.Kelime ve cümle yapısı bakımından da çok sağlam bir yapıya sahiptirler.Ancak,şairlerin dilinde ve şiir kalıbı içerisinde bu özelliklerini keybetmişlerdir.Buna rağmen bu sözler, Yunus Emre'nin dilinde sıcaklığını ve etkileyiciliklerini muhafaza etmişlerdir.

Atasözlerinde inandırıcı,büyüleyici bir üslûb bulunmaktadır. Öyle ki her gün söylendikleri,işitildikleri halde etkileyiciliklerini, ilgi çekiciliklerini ve tazeliklerini her zaman korumuşlardır.Yunus'un şiirlerinden seçerek aşağıya aldığımız beyitler özellikle bu durumu bize göstermektedir.Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan bütün atasözlerini buraya almamıza madden imkân olmadığını düşündük.

Işkıla gelen erenler içer aguyı nûş ider
Topuga çıkmayan çaylar deniz ile savaş ider
158(XL.1)

Gönülden gönüle yol var bin dürlü gönülden hal var
Kimse bu yolı anlamaz küfrî îmâna satmayınca

FKT.178(253.3)

Sagır işitmez sözi gice sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi âlem münevver ise

119(CXLVII.4)

Tag ne kadar yüksek ise yol anun üstinden aşar
Yunus Emre'm yolsuzlara yol gösterir vü hoş ider

158(XI.6)

Çü her hâl(le) sana sabır gerek hoş
Sabır ider bu cümle âguyı nûş

R.20(8)

Işkun odı yüregümde yandugına âlem tanuk
Kanda bir od yânarısa nişanı var dütün düter

155(VI.2)

(dd) Edebî sanatlar: Şiirde edebî sanatların üslûbu büyük ölçüde etkilediği bilinen bir gerçektir.Bilhassa ses ahengi sağlayan bazı sanatlar şiirin ayrılmaz en önemli unsurudur.Bunların başında ise "tekrir" ve "cinas" sanatı gelmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde hemen hemen bütün edebî sanatları bulmaktayız.(98) Bilhassa teşbih,telmih,mecaz,mecaz-ı mürsel,istiare,tekrir,istihfam ve Sebk-i Hindi dikkatimizi çekmektedir.Bu sanatların her birine birer örnek vermek sayfalarımızı kabartacağından sadece belli başlılarına örnek vermekle yetindik.

1) Teşbih: Yunus Emre'nin eserleri baştan sona kadar teşbihlerle doludur.Aşağıdaki birkaç beyit bu sanatın en açık örnekleridir.

Öd ağacı bigi yanar vücûdum
Dütünüm görene seher yelidür

61(XLIII.2)

(98) Meserret Diriöz,Yunus Emre'de Edebî Sanatlar,Türk Edebiyatı,S.182,Aralık 1988,s.37-40.

Bu dünyânun meseli bir ulu şara benzer
Veli bizüm ömrümüz bir tiz bazara benzer
159(XIII.1)

Sıfatun arılıgı bulgurı nohud gibi
İki kaşun ay alnun gencaya virür sabak
75(LXX.4)

2)İstiare:İstiare bilindiği gibi bir kelimenin,anlamının dışında başka bir anlamda kullanma sanatıdır.Yunus Emre,bunu da çok sık yapmıştır.

Erenlerün gönlünde ol sultan dükkân açdı
Nice bizüm gibiler anda konuban göçdi
196(LXXXIV.1)

Bu beyitte "sultan" kelimesi "Allah" anlamındadır.Dolayısıyla açık istiare yapılmıştır.

Işk ile gelen erenler içer aguyı nûş ider
Topuğa çıkmayan çaylar deniz ile bavaş ider
1943.292(XXVI.1)

Bu beyitte ise "Topuğa çıkmayan çaylar" cahil,ham insanlar anlamında,"deniz " ise olmuş,kamil,olgun insan anlamındadır.

3)Cinas:Cinas sanatı yazılışı ve okunuşu aynı fakat anlamı farklı iki kelime ile yapılan bir söz ve ses sanatıdır.

Ki bin er şehr içre elbir itdi
Haricîler sürülüp elbir itdi
R.30(6)

Birinci mısradaki "elbir itdi" birlik oldular,el birliği ile savaştılar anlamında,ikinci mısradaki "elbir itdi" ise İlde birliği sağladı anlamındadır.

Ben bende buldum çün Hakk'ı şekk-ü güman nemdür benüm
Ol dost yüzün görmez isem bu gözlerüm nemdür benüm
1943.193(XI.1)

Birinci mısradaki "nemdür" neyimdir anlamında,ikinci mısra-

daki "nemdür" kelimesi ise"göz yaşıdır" anlamındadır.

4)Tekrir: Bir düşüncenin,bir fikrin daha tesirli olmasını sağlamak gayesi ile bir sözü bile bile tekrar etme sanatına tekrir sanatı denir.Bu sanat aynı zamanda şiirde ve nesirde aşırı almamak şartıyla akıcılığı sağlar,aheng kazandırır.

Derd gerekdür derd gerekdür derd gerek
Kim gerek derde virem dermânumı
195(LXXXII.3)

Yine yini hazîneden yini hıl'at geydi cihan
Yine virildi yini can ot u şecer süsdi yine
124(CLVII.3)

Biz bizî bilmezidük biz'yaradan eyledi
Âşikârâ bizi kıldı kendüy pinhân eyledi
136(CLXXVII.1)

(ee)Anlatım sanatları: Yunus Emre'de anlatım sanatlarından hemen hemen hepsini görmek mümkündür.Teferuata girmeden hitabet,nasihat,tahkiye,tasvir ve istihfam sanatları hakkında birer ikişer örnek vermek istiyoruz.

1)Hitâbet: Hitabet sanatında ünlem sözleri çok büyük bir önem taşır.Yunus Emre,bunlardan "İy/Ey!","hey!" ünlemlerini çok kullanmıştır.Özellikle "İy âşıklar!","İy kardaşlar","İy pâdişâh!","İş ışk eri" şeklinde kullanmış bulunmaktadır.

Yunus,öncelikle din ve tasavvuf yolunda belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra insanları Hak yoluna çağırmayı,onlara doğru yolu, iyiyi,güzeli göstermeyi kendisine bir görev bilmiştir.Bu sebeple hitabet sanatını kullanmıştır.

İy yârenler iy kardaşlar sorun bana kandayıdum
Işk denizine taluban deryâ-yı ummandayıdum
94(CIV.1)

İy yarenler iy kardaşlar ecel ire ölem birgün
İşlerüme peşmân olup kendözüme gelem birgün
105(CXX.1)

İy çok kitaplar okuyan sen mi dutarsın bana dak
Tâ bilesin sırrı ayan gel ışkdan okı bir sebak
74(LXVIII.1)

2)Tahkiye: Yunus Emre şiirlerinde tahkiye sanatına da çok geniş bir yer vermiştir.

Niteligüm soran 'işit hikâyet
Su vu toprak od u yil oldı sûret
Dört muhâlif nesneden bu dört divârun
Sâzıkâr eyledi virdi kerâmet
43(X.1,2)

Yukarıdaki beyitlerle başlayan şiirde Yunus,dünya ve insanın yaratılışı,rızkın verilişini,ruhun sırrına kimsenin eremiyeceğini "hikâye" şeklinde anlatmıştır.Yine dünyanin geçiciliğini ilk beytini aşağıya aldığımız şiirde tatlı bir hikâye üslûbuyla anlatmış bulunuyor.

Yavlak acayib geldi bana dünyâ içinde'ş bu hâl
Gice konuk olan kişi gine sabah göçer fil hâl
81(LXXX.1)

Bunun gibi Hz.Yusuf olayını Risâletü'n-Nushiyye'de s.19-20, Karûn hakkındaki düşüncelerini s.24-25-26'da tatlı bir tahkiye üslûbu içerisinde anlatmıştır.

3)Tasvir: Yunus Emre,tabiat konularını,ölüm anını,mezarlık hayatını,mahşer gününü tasvir yoluyla canlı tablolar halinde gözlerimizin önüne sermiş bulunuyor.

Yine bu bâd-ı (nev-) bahâr hoş nev'ile esdi yine
Yine kışun sovuklugı fuzullıgın kesdi yine
124(CLVII.1)

Bu beyitle başlayan şiirde şair baharın gelişini,baharla beraber meydana gelen tabiattaki canlanmayı çok güzel bir şekilde tasvir etmiştir.

Yunus,sık sık mezarlıkları gezer,orada yatanların hallerini düşünür ve tasvir eder.Bir şiirinden aldığımız aşağıdaki beyitlerde nasıl bir canlı tablo çizdiği görülmektedir.

Sabahın sinliye vardum gördüm cümle ölmiş yatur
Herbiri biçare olmış ömrin yavı kılmış yatur
...
Eşilmiş incü dişleri dökilmiş saru saçları
Kamu bitmiş teşvişleri emr ü nemde ermiş yatur
Gitmiş gözinün karası hiç işi yoktur turası
Kefen bizinün pâresi sünüge sarulmış yatur

162(XX.1,5,6)

4)İstifhâm: Bazı sanatçılar düşüncelerini istifhâm(soru) yolu ile anlatmayı daha uygun bulurlar.Bazan sanatçı önce soruyu sorar sonra da cevabını verir.Bu şekilde düşüncelerini daha etkili anlatmış olur.Yunus Emre'nin bu yola başvurduğunu görüyoruz.

Bilür misiz iy yarenler girçek erenler kandadur
Kanda baksam anda hazır kanda istesem andadur

160(XV.1)

Karga ile bülbüli bir kafese koysalar
Birbiri sohbetinden dâim melûl degül mi

132(CLXXI.3)

İşbu tenün tertîbi od u yil toprak sudur
Yunus sen cevâb eyle suda toprakda mısın

112(CXXXIII.5)

5)Nasihat(öğüt): Yunus Emre,"didaktik" şiirlerini genellikle nasihat şeklinde yazmıştır.Nasihat şeklinde bir anlatımın daha etkili olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

Işk etegin tutmak gerek âkibet zevâl olmaya
Işkdan okuyan (bir) elif kimseden suâl olmaya

40(V.1)

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tangrınun buyrugın tutup beş vakt namaz kılsa gerek
Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Tamudan azadlu oldur kullar azad olsa gerek
Öyle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın
Nefs düşmanın öldüresin nefs hemîşe ölse gerek

77(LXXIV.1,2,3)

Bir kişiye söyle sözi kim ma'niden haberi var
Bir kişiye vir gönlüni canında ışk eseri var

47(XVII.1)

Bu örnekleri her zaman çoğaltmak mümkündür.Burada Yunus'un Risâletü'n-Nushiyye'yi baştan başa, bir destan havası içerisinde tasvir, tahkiye,hitabet ve nasihat anlatımlarını kullanarak yazmış olduğunu da söylemiş olalım.

Bütün bunlardan sonra Yunus Emre,kendisinin güzel şiirler yazdığının farkındadır ve bunların "devr-i zaman" içerisinde söylenmesini arzuladığını,çünkü bu sözlerin onun diline "Hak Çalab" tarafından verilmiş olduğunu düşünmektedir.

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yaga katar
Halka mata'larun satar yüki gevherdür tuz degül

176(XLIV.5)

Yunus senün sözlerün ma'nidür bilenlere
Söyleniser sözlerün devr-i zaman içinde

119(CXLVIII.14)

Ma'ni beratun alduk uş yine elümüze
Hak sözi viribidi pâdişah dilümüze

1943.89(XXV.1)

Yine şair,güzel sözler söylüyorum diye güvenmemek,gururlanmamak gerektiğini ve "el var elün üstüne" diye düşünerek,kendisinden daha çok bilenler,daha güzel şiir söyleyenler bulunabileceğini de bize açıklamaktadır:

İy Yunus tekye kılma sözler ayduram diyü
Nice bilürler vardur el var elün üstüne

1943.85(XVI.5)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUNUS EMRE'NİN ESERLERİNİN TAHLİLİ

Bu bölümde,çalışmamın esasını teşkil eden Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili yapılmaya çalışılacaktır.Bilindiği gibi Yunus Emre-nin bir divanı,bir de mesnevisi vardır.Yunus'un eserleri bölümünde de açıklandığı üzere şairimizin kaleminden çıkmış bir divanı henüz ele geçmemiştir.Bugün elde bulunan divanlar değişik yazmalardan yeni yazıya aktarılan divanlardır.Mesnevisi de bazı yazma divanların başında veya sonunda yer aldığı için o yazma divan ile birlikte yeni yazıya aktarılmıştır.

Bugüne kadar yayınlanmış bulunan Yunus Emre divanları arasında ilmî araştırmalarda kaynak olarak kullanılabilecek durumda olan, Abdülbâki Gölpınarlı'nın (1943-1948,1965) ve Faruk Kadri Timurtaş'ın (1980) hazırlamış olduğu Yunus Emre Divanı'dır.Biz de çalışmamızda bu üç divan neşrinden faydalandık.

Çalışmamızda konu tasnifi yaparken "Din ve Tasavvuf" konusunu önce ele almayı uygun bulduk.Din ve tasavvuf kunusunu da kendi içinde,konuların önemine göre sıraladık.Böylece,önce Yunus'un Allah anlayışı,kâinatın ve insanın yaratılışı konuları ele alındı.Sonra diğer dinî ve tasavvufi konular İslâm dininin esaslarına göre sırayla incelendi.

DİN VE TASAVVUF:

Yunus Emre denilince ilk akla gelen konu din ve tasavvuf konularıdır.Dini,insan olmanın temel şartı kabul eden Yunus,insanların mutlaka bir dine mensub olmaları gerektiğini açıklar.

Biz kimse dinine hilâf dimezüz
Din tamam olıcak togar mahabbet

(45.XI.9)

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı gibi kimsenin dinine yanlış demediğini belirten Yunus,her insanın bir dine sahip olmasını ister.Çünkü dini olan insanda "mahabbet";Allah sevgisi bulunur.Allah sevgisi bulunan insanda da insan sevgisi meydana gelir.İnsan sevgisine,yâni insanların birbirlerini sevmelerine her zaman olduğu gibi Yunus'un yaşadığı çağda ve o çağın Anadolu'sunda daha çok ihtiyaç vardı. Çünkü,o dönemde Anadolu'da İslâmiyet yeni yayılmakta ve kabul edilmekteydi.Yeni bir devlet sistemi kurulmak isteniyordu.Bu sistem çeşitli din ve kültürlerin yaşandığı bir ortamda kurulmak istendiği için İslâmiyetin özünde bulunan "tevhid" düşüncesi ve "hoşgörü"nün benimsenmesi,yerleşmesi gerekiyordu.Bunu da en iyi şekilde yapacak olanlar, din adamları,mutasavvıflar ve şairlerdi.Mehmet Kaplan'ın dediği gibi; "Mevlânâ ve Yunus Emre dinden en yüksek duygu ve düşünceleri"çıkarmasını" bilmişler ve Anadolu'nun manevi fethini sağlamışlardır.(1)

Din konusu ayrı bir başlık altında ele alınacağından,tasavvuf konusu ise çalışmamız boyunca her vesilede üzerinde durulacak bir konu olduğundan burada fazla bir şey söylemeyi gereksiz bulduk.

A.YUNUS EMRE'NİN ALLAH ANLAYIŞI

Yunus Emre'nin eserlerinde Allah,İslâmî esaslar ve tasavvuf felsefesi çerçevesinde ele alınır.Allah'ı her şeyden önce kâinatın yaratıcısı,kâinatta var olan her zerrenin sahibi olarak kabul eden Yunus,O'nu bütün güzel isim ve sıfatlarıyla anar. Bu "esmâ-i hüsnâ" yı, bazan açıktan açığa,bazan da telmih,teşbih yoluyla ortaya koyar.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Yunus Emre,"esmâ-i hüsnâ"-dan otuz tanesini kullanmıştır.Bunlar Türk tasavvuf edebiyatında geçen "Allah","İlâh","İlâhî","Rahman","Rahim","Rahman-ı Rahim","Hak","Hâlik", "Celâl",Celle-Celâl","Kerim-i zül-Celâl","zül-Celâl","Rab","Gani", gibi

(1) Mehmet Kaplan,Büyük Türkiye Rüyası,İstanbul 1969,s.266.

Arapça;"Huda","Padişah","Şah","Han","Yâr","Dost" gibi Farsça;"Tanrı", "Çalab","Yaradan" gibi Türkçe kelimelerdir.Ayrıca Allah'ın sınırsız kuvvet ve kudretini anlatmak için Arapça,Farsça ve Türkçe olarak "Kadir","Cebbar","Kâmil","Hazret","Üstâd","Ulu","Ulu Hoca","Sultan" gibi isim ve sıfat kelimeleri kullanılmıştır.

Bütün bunların yanında "Ol"(+O),"An"(+O),"Anı"(:O'nu),"Sen", "Seni","Sana" gibi Türkçe şahıs zamirlerini sık sık kullanan Yunus Emre, Allah ile kul arasında sıcak bir yakınlık kurmuştur.Böylece Türk insanı Allah'ı daha samimi olarak sevmiş ve bağlanmıştır.Şair ayrıca üslûbuna da bir sıcaklık ve samimilik kazandırmış olur.

Yunus Emre,Allah'ı pek çok şiirde müstakil olarak ele alır. (2) O'nun "esmâ-i hüsnâ"sını;hikmetlerini,kudretini,merhametini,mağfiretini açıklar;Ayrıca bir çok şiirde beyitler halinde Allah'ın yaratıcılığı,koruyuculuğu,yol göstericiliği isim ve sıfatları ile anlatılır. Pek tabii bütün bunlar Kur'ân ve hadislerden mânen yapılan iktibaslar yoluyla ve Kur'ân-ı Kerim'in,hadislerin özüne uygun bir şekilde yapılır.

Yunus'un her sözü Allah'ın bir hikmetini,bir kudretini ifade eder.Şimdi bunları birkaç örnekle açıklamağa çalışalım.

1. Allah kâinatın yaratıcısıdır:Yer,gök yaratılmadan Allah, bir "gevher" yaratmıştır.Aynı olayı tesbit edebildiğimiz kadarıyla Yunus Emre iki ayrı şiirde anlatmaktadır.(109,CXXVII, 133.CLXXIV.) Bu şiirlerden anlaşıldığına göre;Allah kendi özünden bir cevher yaratmış ve ona bakmıştır.Allah'ın "nazar"ından cevher erimiş,bir buhar çıkmıştır.Bu buhardan gök yüzü meydana gelmiştir.Sonra gök yüzünü süsleyen yıldızlar yaratılmıştır.Arkasından göğe"dön" demiş,ay ve gün meydana gelmiştir.Suyu boşlukta tutan Allah,onun üzerinde yeri yaratmış fakat su üzerinde,yer sallandığı için üzerine baskı olarak dağları koymuştur.En sonunda Azrail yere inerek bir avuç toprak almış ve bundan

(2) Gölpınarlı,1965,38.I;39.II;53.XXIX;55.XXXI;58.XXXVII; 60.XLII;61.XLIV;62.XLV;66.LII;LIII;68.LVIII;73.LXVII; 150,CCIII.

ilk insan,ilk peygamber yaratılmıştır:

Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sıgmadı devreyledi

Gevherden bugı çıkar ol bugdan gök yaratdı
Gökyüzinün bezegin çok ılduzlar eyledi

Gök'ayıtdı dön didi ay u gün yürsün didi
Suyu muallak dutup üstini yir eyledi

Yir çalkandı turmadı birdem karar kılmadı
Yüce yüce tagları Hak çöksiler eyledi
(...) 133(CLXXIV.)

Yaratılış konusu ayrıca daha geniş olarak ele alınacağından burada daha değişik misaller üzerinde durmayı uygun bulmadık.

2.-Allah her yerde hazırdır: Yunus Emre,gece gündüz Hakk'ı arayanlara,isteyenlere şöyle seslenir:Sen nerde isen Allah oradadır, nereye bakarsan Allah oradadır. Sen uyursun O uyanıktır.O,seni görür, fakat sende görecek göz olmadığı için O'nu göremezsin.

Yunus Emre gözün aç bak iki cihan toludur Hak
Gümânı sıdkı oda yak şöyl'eşkere nihandadur
66(LIII.7)

Yunus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün Hakk'a vir
Gönül gözi görmeyince hiç baş gözi görmeyiser
47(XV.5)

3.-Allah bize bizden yakındır: Yunus Emre'ye göre,Allah insanoğluna,insanın kendisinden daha yakındır.İnsanoğlunun gören gözü, işiten kulağı,konuşan dilidir.İnsanoğlu,O'nsuz bir adım dahi atamaz.

Baksam seni görür gözüm söylerisem sensin sözüm
Seni gözetmekten dahı yigrek şikârum yokdurur
62(XLV.2)

B- YARATILIŞ MESELESİ:

Kâinatın ve insanın yaratılışı konusu,her çağda insanoğlunun dikkatini çekmiş,merakına mucib olmuştur. Bütün ilkel kültür ve dinlerde destanlara,masallara konu olmuştur.Bu konuda en yakın örnek Altay Türklerinin "Yaratılış" efsanesidir.(3.)

Semavî dinler de yaratılış konusuna oldukça geniş yer vermişlerdir.Hemen hemen bütün din ve felsefeler bu konu ile ilgilenmiş; kâinatın nasıl yaratıldığını,insanın nereden gelip nereye gideceğini incelemiştir.Yaratılış konusu başlı başına bir araştırma konusudur ve bu konuda pek çok araştırma yapılmıştır.(4) Bizim çalışmamızın sadece küçük bir bölümünü;Yunus'un yaratılış konusundaki düşüncelerini açıklamamıza ışık tutması bakımından konuya temas etmiş bulunduk.

1-Yunus Emre'de yaratılış konusu:

Yunus Emre'nin yaratılış konusunu iki ayrı şiirde müstakil olarak ele aldığını görüyoruz.(5) Bunların dışında çeşitli şiirlerinde yerine göre bu konu ile ilgili düşüncelerini beyit beyit,mısra mısra ortaya koymuş bulunuyor.Yunus Emre gibi coşkun bir mutasav - vıf şairin bu konuyu sistemli bir şekilde ortaya koyması düşünülemez. Çünkü o,bir dinî veya felsefî sistem kurmak isteyen düşünür değildir. Sadece Kur'ân'dan ve hadislerden aldığı ilhamı şiir diliyle anlatarak Allah'a ulaşmak isteyen bir şairdir.Buna rağmen Yunus,yaratılış konusunu anlattığı şiirlerde yine de bir yaratılış sırası takib etmiştir. Biz gerek Yunus'un takib ettiği bu sırayı gerekse diğer şiirlerinden aldığımız beyitleri göz önünde bulundurarak şöyle bir yaratılış merhalesi ortaya koymaya çalıştık:

---

(3) Bahaeddin Ögel,Türk Mitolojisi I,İstanbul,1971,s.97-107./ M.Necati Sepetçioğlu,Yaratılış ve Türeyiş.Destanı,İstanbul 1969.

(4) ...Veli Ulutürk,Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı,İstanbul 1987./ Fethullah Han,Kur'an ve Kâinat Âyetleri I(çv.Safiye Güler) İstanbul 1988.

(5) Gölpınarlı,109(CXXVIII),133(CLXXIV)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

a) Yaratıcı:Allah,Padişah,Hak,

b) Yaratılışın sebebi:"....Peygamber dostlıgı".

c) İlk yaratılan:"Gevher","Nur","Nur dağı",

d) İlk yaratılan gevherden yaratılanlar:Gökler,yerler, denizler,dağlar,yıldızlar.

e) Kâinatın düzeni.

a) Yaratıcı:Allah: Yunus Emre,samimi bir müslüman ve kendini Allah yoluna adamış bir şair olarak yaratıcıyı şiirlerinde "Hak", "Rahim-ü Rahman","Pâdişah","Sultan" gibi isim ve sıfatlarla zikreder.

Padîşâhlık senündür heybetün var
Yaratdun yîr ü göki kudretün var

60(XLII.1)

Yunus'un Allah'ı "esmâ-i hüsnâ"dan olmayan "padişah" sıfatı ile anması,bu kelimenin Farsça anlamından dolayı olsa gerektir. "Padişah" kelimesi,Farsça "pad" kötülüğü ortadan kaldıran,zararı yok eden, "şah/şeh" büyük,ulu,yüce anlamlarına gelen iki kelimeden yapılmış birleşik bir kelimedir.Yunus,kelimenin birleşik anlamından faydalanarak Allah'ın kuvvet ve kudretini anlatmak istemiştir.

Öldüren ol dirgüren ol Yûnus imdi Hakk'ıla ol
Hak'dan artuk hiç kimsene yok nesneyi var eylemez

166(XXVI.7)

"...O'ndan başka hiç bir Tanrı yokdur.O,her şey'i yaratındır."(Kur'ân,6:102) ayetinin ve daha başka ayetlerin hükümlerinden ilham alan Yunus,"Allah her şeyin yaratıcısıdır." Allah'dan başka hiç bir kuvvet,yok olan bir şeyi var edemiyeceği gibi var olan bir şeyi de yok edemez görüşlerine şiirlerinde sık sık yer vermiştir.

Yunus Emre,Allah'ın yaratma kudretini bir "hoş hikmet" olarak vasıflandırır:

Senündür arş ü kürsî levh ü kalem
Döner çerh yer turur hoş hikmetün var

61(XLII.6)

Risâletü'n-Nushiyye'nin birinci beytinde Hz.Âdem'in yaratılışını anlatmaya şöyle başlar:

Pâdişâh'un hikmeti gör neyledi
Od u sû toprag u yile söyledi
R/1.(1)

Yunus Emre'ye göre,Allah'ın hikmetleri sınırsızdır.Bunların hepsi "sırr-ı İlâhi"dir.Bu hikmetlerin sırrı ilme ve kitaba sığmaz.

İlm ile hikmet ile kimse iremez bu sırra
Bu bir acâyib sırdur ilme kitaba sıgmaz
167(XXVIII.2)

b) Yaratılışın sebebi: Yunus Emre,dünyanın yaratılışının sebebini "peygamber dostlıgına" bağlamaktadır.Bunu iki ayrı beyitte ifade ediyor.

1 Yaratdı Hak dünyeyi Peygamber dostlıgına
Dünyaya gelen gider bâki kalası degül
80(LXXVIII.7)

2 Hak yaratdı yîrî göki ol Ahmed'ün dostlıgına
"Levlâk" ana delil oldı ansuz yir gök var olmadı
149(CC.7)

Birinci beyitte söz konusu olan dünyanın yaratılışı ile ikinci beyitte söz konusu olan yer ve göğün yaratılışını Peygamber "Ahmed" in dostluğuna bağlayan Yunus,bunu kudsî bir hadis olan "Sen olmasaydın,sen olmasaydın,âlemi yaratmazdım" hadisinin manzum olarak ifade etmiştir.Nitekim;ikinci beyitteki "Levlâk"e,"eğer sen olmasaydın" ifadesi bunun açık delilidir.

Tasavvuf ıstılahında bu hadisi kudsî sadece "sırr-ı Levlâke" veya "levlâke" şeklinde ifade edilmektedir.Bu hadisle Hz.Muhammed'in şahsında insanoğlunun kasdedildiğini ileri sürenler olmuştur.(6)

(6) Ansiklopedik İslâm Lûgatı,Levlâke maddesi,s.373.

c) İlk yaratılan: Kâinatın yaratılışı konusunda neyin önce ve neyin sonra yaratıldığı,ilk yaratılanın ne olduğu uzun araştırmalara ve tartışmalara yol açmıştır.Halbuki Allah'ın mutlak yaratıcı olduğu Kur'ân-Kerim'de sık sık ortaya konulduğu gibi Cenâb-ı Hakk'ın istediğini "ol!" emriyle önce veya sonra yaratabileceği de ifade edilmiştir.(K.2:117).

"...Her şeyi yarattı da ona bir nizam verdi;onun mukadderatını tayin buyurdu."(K.25.2),(39:5-6).

Allah,kâinatı yoktan var etmiştir."Göklerin ve yerin yaratıcısı O.O,bir şey'e hükmetti mi ona ancak "ol" der,o da oluverir." (K.2:117).Yukarıya aldığımız ayet meali ile daha başka ayet meallerinin ortaya koyduğu gerçeği Yunus Emre'nin bütün şiirlerinde bulmaktayız.

Padişahlık senündür heybetün var
Yaratdun yîr ü göki kudretün var

Bî nişansın nişanun kimse bilmez
Eğerçi bî nihâyet âyetün var

60(XLII.1,2)

Tasavvuf ehli kâinatın özünün bir "cevher/gevher" den meydana geldiğini kabul eder.Bu "cevher"in(inci) çeşitli anlamlara geldiği de ifade edilir.(7) Yunus Emre de kâinatın yaratılışını açıklarken Allah'ın önce bir "gevher/cevher" yaratığını söyler.Allah,bu"gevher"e bakınca "gevher" dönmeye başlar.

Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sıgmadı devr eyledi.

133(CLXXIV.1)

---

(7) Ans.İsl.L. Cevher md.,s.152./ Gölpınarlı,Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,İstanbul 1977,s.133-134.

"Düşünen ve bilen bir insan için (51:47) no'lu tek bir ayet bile bütün bu kâinat ile ilgili temel yaratma prensiplerini,evrimini,kuvvet ile olan biçimsel oluşumunu ve özelliklerinin hepsini ihtiva etmektedir.Ayrıca (25:2),(6:73) ve (39:5-6) no'lu ayetler Allah'ın kâinattaki herşeyi;tek bir atomdan,dev yıldız kümelerine kadar kâinattaki herşeyi belirli bir düzenle ve ölçü ile yarattığını bildirir.Yani;hacim,hız,güç ve diğer bütün özellikler;bunların teşekkülü, biçimi,rengi,birbirleri ile olan etkileri ve bunların sonuçları,hepsi ölçü iledir."

"Allah kâinatın özünü belli bir miktarda yaratmış ve kâinatı madde ve enerji biçiminde şekillendirmiştir.Bu özün,yani madde ve enerjinin miktarı fizikî olarak sabittir;yani değişmez bir miktardır."(8) Kur'ân-ı Kerim'den hareketle ilim adamları tarafından yorumlanan kâinatın yaratılışı,anlaşılıyor ki "tek bir atom" dan veya cevherden meydana gelmiştir.

Bu olayı Yunus Emre,bir başka beyitte şu şekilde ifade etmiş bulunuyor:

Hak bir gevher yaratdı kendünün kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden
109(CXXVII.1)

Yunus'un da ortaya koyduğu ve ilim adamlarının kabul ettiği gibi Allah önce bir "gevher" yaratmıştır.Bu "gevher"in ilk yaratılan madde olduğunu Kozmoloji ilmi de kabul etmiştir.Yalnız bu ilk "kütle"nin ne olduğu konusunda ihtilaf bulunuyor.Dr.Ulutürk'ün bildirdiğine göre "...yeryüzü ve göklerin ilk maddesini bu buhar yahut duman teşkil ediyor.(...) Gökle yerin bir maddeden olduğu (21.3) âyetinden anlaşılıyor?Bu duman maddesinden Allah gökleri ve yeri birbirinden ayırmış(fetk) yerin yaratılışını tamamladıktan sonra,iradesi göğe

---

(8) F.Han,a.g.e.,s.65.

yönelmiş ve iki günde semayı tesviye etmiş" olan Allah,daha sonra yeri, göğü ve diğer mahlukâtı yaratır.(9)

Yunus Emre,çeşitli beyitlerde yerine göre bu ilk "gevher" i "nur","nur dağı" olarak vasıflandırır.

d) "Gevher"den yaratılanlar:Yukarıya aldığımız beyitlerden de anlaşılacağı gibi Allah,kendi kudretinden yarattığı "gevher"e bakınca gevher dönmeye başlar.Bu dönüşle birlikte gevherde erime olayı meydana gelir.Bu "gevher"in güneş olduğunu kabul eden ilim adamları,"Allah kâinatı madde ve enerjiden yaratmıştır,kâinattaki bütün nesneler de yine enerji ve maddenin bir veya başka bir şeklinden oluştuğunu bildirmektedirler.(10) Yunus Emre bu konuda şunları bildiriyor:

Gevherden bugı çıkar ol bugdan gök yaratdı
Gökyüzinün bezegin çok ılduzlar eyledi.
133(CLXXIV.2)

Yidi kat yer yaratdı ol gevherün tozından
Yidi kat gök yaratdı ol gevherün bugından
109(CXXVII.2)

Bu beyitlerde ifade edilen;"gevherden bugı çık"ması ve bu buğdan gök yüzünün yaratılması,gök yüzünün yıldızlarla süslenmesi ve göğün yedi kat olması fikri "Böylece gökleri,yedi kat gök olarak iki günde yarattı.Bir de göğe emrini(yani onu yöneten tabiat kanunlarını) vahyetti.Biz dünya göğünü de kandillerle donattık,onu koruduk.İşte bu Azîz,Alîm olan,Allah'ın takdiridir"(41.12)"(11) ayetinin mealinden mülhem olmalıdır. Yunus'un beyitlerindeki düşünceler ile ayet mealini Fizik ve Kozmoloji bilginleri şöyle yorumlamaktadır.

"...Güneşte bulunan hidrojen gazı,nükleer erime ile devamlı olarak helium gazına dönüşmektedir.Yıldızları oluşturan madde

(9) .:.Ulutürk,a.g.e.,s. 89.
(10) F.Han,a.g.e.,s.65.
(11) F.Han,a.g.e.,s.67.

yüksek derecede bir nükleer yakıtdan başka bir şey değildir.Böylece bütün kâinat kuvvet veya depolanmış enerjiden oluşmakta ve(51.47) no'lu ayette belirtildiği gibi gittikçe yayılmaktadır."(12)

Yunus Emre'nin anlattığı "devr eyle"me olayını yer çekimi ile izah eden ilim adamları "Kozmolojik cisimler daha çok kâinattaki yer çekimi kuvvetinden dolayı oluşmuştur".(13) demektedirler.Yunus bunu bir başka beyitte İlahî emre bağlamıştır.

Gök'ayıtdı dön didi ay u gün yürsün didi
Suyu muallak dutup üstini yir eyledi.
133(CLXXIV.3)

Allah'ın buyruğu üzerine dönmeye başlayan göğün dönmesi sonucu Yunus Emre'nin de bildirdiği gibi ay ve gün (gece-gündüz) meydana gelir.Gevherin buğusundan yedi kat gök yaratan Tanrı,gevherin tozundan yedi kat yer,damlasından da yedi deniz ve denizlerin köpüğünden de dağları yaratmıştır.

Suyu boşlukta tutup onun üstünde yeri yaratan Allah,yerin su üzerinde "çalkandığını,yerinde duramadığını" görünce dağları baskı olarak yaratır.

Yir çalkandı turmadı bir dem karar kılmadı
Yüce yüce tağları Hak çöksiler eyledi.
133(CLXXIV.4)

Bu beyitten de anlaşılacağı gibi Yunus,"O,sizi sallayıp çalkalar diye,yer yüzüne sabit ve muhkem dağlar,(bundan başka da) ırmaklar,yollar koydu."(16:15) ve "Yeri de(döşeyip) yaydık.Ona sâbit dağlar (yaratıb) koyduk..."(15:19) ayetlerinin bir nevi manzum tefsirini yapmıştır.

Düz döşedüm bu yerleri çöksü urdum bu tagları
Sayvan eyledüm gökleri girü dutup duran benem
93(CII.4)

---

(12) F.Han,a.g.e.,s.66.
(13) F.Han,a.g.e.,s.67.

Yukarıya aldığımız ayet meallerinin,Yunus'dan aktardığımız beyitlerin ve konu ile ilgili ilim adamlarının yorumlarına göre; Allah,önce bir gevher/cevher,buhar kütlesi,bir büyük atom çekirdeği yaratmıştır.Bu "gevher"in kendi etrafında dönmeye başlaması ve eriyerek parçalanması sonucunda kâinattaki diğer yıldızlar meydana gelmiştir.Bu enerji kütlesinin patlaması ile ortaya çıkan buhardan gök yüzü,ayrılan parçalardan yıldızlar,akan sıvıdan da su,denizler ve tozundan da yer(toprak) teşekkül etmiştir.Yalnız önce yer yüzü mü,gök yüzü mü,yıldızlar mı,denizler mi yaratılmıştır konusu henüz tam açıklığa kavuşturulamamıştır.(14) Ancak görülen odur ki bütün bunlar aynı anda meydana gelmiştir.Çünkü hiçbir şey Allah'ın ilminde imkânsız değildir.".!Ol! der ve o iş olur."(19:35)

Burada konuyu fazla uzatmadan ve dağıtmadan şunu özetle söyliyelim ki Yunus Emre,her konuda olduğu gibi yaratılış konusunda da bilgi ve ilhamını Kur'ân-ı Kerim'den almıştır.Allah'ın sonsuz ilim ve hikmetlerini kavramaya çalışmıştır.Nitekim yaratılış meselesini açıkladığı şiirin son beytinde bizzat kendisi bunu şöyle ifade eder:

Gayib işin kim bilür meger Kur'an ilminden
Yunus içdi esridi ol gevher denizinden
109(CXXVII.5)

Göğün ve yerin yedi kat olarak yaratıldığı konusunda Kur'an'da dokuz ayetin bulunduğu bildirilir.(15) Yunus Emre de yukarıya aldığımız beyitlerden başka bir çok yerde yerin ve göğün yedi kat olarak yaratıldığını ifade etmektedir.(16)

Kâinatın yaratılış süresine gelince;Kur'ân-ı Kerim'in 7:54;11.7;10,3;25.59;50.38;57.4 ve daha başka ayetlerinde göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı bildirilmektedir.Bu konuda Yunus Emre'de

---

(14) ,Ulutürk,a.g.e.,s.97-101.
(15) .Ulutürk,a.g.e.,s.101.
(16) 170(XXXIII.3),109(CXXVII.3)

bir beyitte şöyle bir açıklamada bulunuyor.

Ezeli bünyâd urdı altı gün(de) dünya doldı
İsrâfil'e buyurdu dem Evliyâ demidür
1943/308(LVIII,2)

e) Kâinatın düzeni: Kâinatın;yerin,göğün,yıldızların,denizlerin,dağların ve nihayet bütün mahlûkatın,nebâtatın,gözle görülen ve görülmeyen her şeyin yaratılışı büyük bir nizam ve düzen içerisinde olmuştur.Bu "oluş" devam etmektedir.Kâinattaki her şey,her an yeniden ortaya çıkmakta,yenilenmektedir,fakat denge ve düzen hiç bir zaman bozulmamaktadır.Yunus,bir beyitte bunu şöyle açıklar:

Dün gider gündüz gelür gör nicesi uz gelür
Pâdişah hükmiyile âleme düpdüz gelür
46(XIII.1)

Aynı şiirin ikinci beytinde Yunus Emre,karanlıkların dağılıp kâinatın yavaş yavaş aydınlanması olayına işaret ederken bu aydınlanmanın "az az" olduğunu ifade eder ki bu nokta üzerinde durulmağa değer bir noktadır.

Karanulık sürilür âlem münevver olur
Işıdı nur kandili havaya az az gelür
46(XIII.2)

Beyitte işaret edildiği gibi güneş(nur kandili) havayı yavaş yavaş ısıtmakta ve aydınlatmaktadır.Güneşin dünyayı ve havayı birdenbire,ani olarak aydınlatması ve ısıtmasını insan düşünmek bile istemiyor.Eğer dünyamız güneş ışınları ve ısısı ile ani olarak karşılaşacak olursa kâinattaki her şey yanar kavrulur.Yunus Emre,bu beyitle Allah'ın kurduğu nizamı ne derece ince hesaplara göre kurduğunu bize açıklamış oluyor.

Allah,her an kâinattaki hayatı yenilemektedir.Başlangıçtaki yaratılış nasıl insan için ise bu yenileniş de insan içindir.Yunus, Risâletü'n-Nushiyye'de şöyle diyor:

Gelür her gün yenî nüzl ü yenî hon
Yenî gelenlere vîrür yenî ton
Yenî subh u yenî akşam yenî hâl
Yenî devran yenı dem yenî visâl
R.24(3,4)

Yukarıda da işaret edildiği gibi Cenab-ı Hak;"Yeri de (döşeyib) yaydık.Onda sâbit dağlar (yaratıb) koyduk,oralarda (hikmet ve maslahatla) ölçülmüş her şeyden (münâsib) nebatlar bitirdik"(K.15:19) diyerek dünyanın yaratılış nizamını açıklar.Yunus Emre de bu ayeti manzum olarak şöyle dile getirir:

Düz döşedüm bu yerleri çöksü urdum bu tagları
Sayvan eyledüm gökleri girü dutup duran benem
93(CII.4)

Yunus,dünyanın yaratılış nizamını ve düzenini bir başka beyitte ise şöyle açıklıyor:

Yir gök oynar ırılmaz yeller eser deprenmez
Âkibet şol canun ki ışkun ola bünyâdı
141(CLXXXVII.3)

Bütün bu ve benzeri ifadelerden anlaşılıyor ki Yunus Emre, Allah'ın yarattığı her şeyi ve kurduğu nizamı en ince noktasına kadar görmüş ve kavramıştır.İnsanoğlunun dikkatini daha o zamandan bu İlâhî nizama çekmeye çalışmıştır.

<u>2.İnsanın yaratılışı:</u> Allah,gökleri,yerleri,dağları ve denizleri yaratıp düzeni kurduktan sonra insanı yaratmayı düşünmüş.Bu düşüncesini meleklere açıklar ve der ki:"Muhakkak ber yer yüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infaza me'mur) bir halife (bir insan,âdem) yaratacağım".(K.2:30)

Melekler:"Biz seni hamdinle tesbih ve noksanlıklardan tenzih etmekte olduğumuz halde,orada fesad çıkaracak ve kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın ?" derler.Allah,"Ben sizin bilemiyeceğiniz şeyleri bilirim"(K.2:30) cevabını verir.Böylece ilk insanın yaratılması kararlaştırılmış olur.

a) İlk insan Hz.Âdem'in yaratılışı:Yukarıya aldığımız âyet mealinden anlaşılacağı gibi Allah,ilk insanı yaratmaya karar verdikten sonra rivâyete göre sıra ile Cebrail'i,Mikâil'i ve İsrâfil'i yedi kat yerden toprak almaya gönderir.Fakat "arz" istenilen bu toprağı vermez.Bunun üzerine Allah,Ölüm Meleği(Azrâil) ni görevlendirir. Azrâil,"arz"ın değişik yerlerinden siyah,beyaz ve kırmızı toprağı zorla alır,birbirine karıştırarak Allah'ın huzuruna getirir.İnsanların değişik renklerde oluşu buna bağlanmaktadır.Bu konuya daha sonra temas edilecektir.

İlk insan topraktan yaratılmıştır.Bu Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyetle açıklanmaktadır.Bunlardan birkaçının meallerini aşağıya almayı uygun bulduk."Rabbin,o vakit meleklere şöyle demişti:"Ben çamurdan bir insan yaratacağım."(38:71)."...Allah Âdemi topraktan yarattı,ona "ol!" dedi,oldu..."(3:59). "Biz insanı muhakkak ki çamur özünden yarattık..."(23:12). "O'dur ki yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmağa bir çamurdan başladı"(37:7).(17)

Yunus Emre de ilk insanın topraktan yaratıldığını bir çok beyitte dile getirir.Bilhassa Risâletü'n - Nushiyye'nin onüç beyitlik giriş bölümünde teferruatıyla açıklar.Bu bölümden bazı beyitleri aşağıya alıyoruz.

Pâdişâhun hikmeti gör neyledi
Od u sû toprâğ u yîle söyledi

Bismillah diyub getürdi toprağı
Ol arâda hâzır oldı ol dağı

Toprağıla sûyı bünyâd eyledi
Âna Âdem dîmeği âd eyledi

R.1(1-3)

---

(17) Bu âyet mealleri F.Han'ın a.g.e.s.80 ve 109'dan alındı.

Bu beyitlerde önce "anasır-ı erbaa"ya dikkatimizi çeken Yunus,onların insanın yaratılışındaki rolünü uzun uzun anlatmaktadır. Burada yukarıda sözünü ettiğimiz rivâyetlerle âyet mealerini Yunus'un şiirleri arasındaki münasebetleri kurmaya çalışalım.

Yunus Emre,hemen her vesile ile insanın topraktan yaratıldığını açıklar:

Çalab Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytan geldi Âdem'e tapmaga âr eyledi
134(CLXXV.1)

Toprağı kudretinden sûret u hat bagladı
Dört ferişteh yogurdı Âdem andan eyledi
136(CLXXVII.3)

Yukarıdaki rivâyette bildirilen meleklerin toprak almak için görevlendirilmeleri olayına Yunus Emre,bir beyitte işaret eder.

Azrâîl yire indi bir avuş toprak aldı
Bir ferişteh yogurdı bir peygamber eyledi
133(CLXXIV.5)

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Yunus Emre,Âdem'in toprağının yoğurulması olayında farklı fikirler ileri sürmüştür.Bir beyitte "dört ferişteh yogurdı" derken diğerinde "bir ferişteh yogurdı" demektedir.Bu husus Kur'an'da bulunmadığı gibi rivâyetlerde de açık değildir.Allah "Ey İblis iki elimle (bizzat kudretimle) yarattığıma secde etmekden seni alıkoyan nedir?"(K.38:75) demektedir ki bu ayetin mealinden anlaşılacağı gibi Âdem'in toprağı bizzat Allah'ın kurdert eliyle yoğrulmuştur.

Yunus,bu toprağın yoğruluşunu ve şekillenişini dört unsura bağlar.Toprak ile su birbirine karıştırıldıktan sonra "yil" gelip onu teper,iyice karışıtırı,"od" da bu çamuru,şekillenmiş toprağı kızdırır.

Od dahı geldi vü kızdırdı anı
Çünki kızdı cisme ulaşdı canı
R.1(5)

Hz.Âdem'in toprağının çamur halinde bir süre yerde bekletildiğine de işaret eden Yunus Emre,Âdem'in toprağı yerde beklerken adının dünyayı tuttuğunu ve İblis'in şekillenmiş Âdem'in etrafında gezinerek Yunus'un ifadesi ile "ya'ni hüner"eyledi"ğini söyler.(18) Hz. Âdem'in toprağının yerde bekleme süresi(19) tamamlandıktan sonra Allah, ona kendi ruhundan ruh/can üfler.Yunus bu hususa da şöyle temas eder.

Sûrete can girmeğe fermân olur
Pâdişâh emri anâ dermân olur.

Sûretî can girdi pür nûr eyledi
Sûret dâhı cânı mesrûr eyledi

R.1(6-7)

Çün can gevdeye girdi aksırdı turıgeldi
El götürdi şolukdem Hakk'a şükür eyledi

133(CLXXIV.6)

"Onun yaratılışını tamamlayıp da tarafımdan ona ruh verdiğim zaman derhal ona secdeye kapanın"(38:72 ve 15:29) âyetlerinin mealinden de anlaşılacağı üzere ilk insan Hz.Âdem,bizzat Allah'ın kudreti tarafından şekillendirilmiş ve "sûrete can" verilmiştir.Bütün melekler ona secde ettikleri halde İblis secde etmemiştir.

b) Havva'nın yaratılışı: Burada yeri gelmişken Havva'nın yaratılışına da temas etmek istiyoruz.Yunus Emre,insanlığın ilk anası Hz.Havva'yı da Hz.Âdem ile birlikte anar.(20) Kur'ân'da ve hadislerde Hz.Havva'nın yaratılışı ile ilgili açık bilgi bulunmadığı bildiriliyor. (21) Mevcud bilgiler "İsrâîliyât" kaynaklıdır. Yunus Emre de Tevrat'dan alınan ve İslâm kültürüne yerleşen rivâyetlerden faydalanmıştır.Nitekim bu konuda da aynı kaynağın izleri görülmektedir.

---

(18) 134(CLXXV.5)
(19) Bu süre hk.bk.İ.Ans.C.I,s.135,Âdem maddesi,
(20) 107(CXXXII.3),1943,103(VIII.6)
(21) .A.Aydemir,Tefsirde İsrâîliyyât,Ankara 1979,s.252 vd.

Yunus Emre bir beyitte Hz.Havva'nın Hz.Âdem'in göbeğin-
yaratıldığını açıklar ve bu beyti aşağıya alıyoruz.

Âdem'ün göbeginden Çalab yaratdı anı
Vaf diyüp turıgeldi anlar güzer eyledi

134(CLXXV.7)

c) Anâsır-ı Erbaa meselesi: Yunus Emre,Hz.Âdem'in yaratılışı ile ilgili beyitlerde ve daha başka beyitlerde "Anâsır-ı Erbaa" konusuna temas eder.Bilhassa Risalet'ün - Nushiyya'nın onüç beyitlik bölümü ile mensur kısmında "dört unsur"u geniş bir şekilde ele alır.Bu dört unsurla insana bir takım manevi özellikler kazandırıldığını açıklar.Bunları kısaca burada izaha çalışalım.

Toprakla insana sabır,iyi huy,tevekkül ve mekrümet(kerem, izzet,şeref) verilir.Toprak,Allah'ın "nûrı pertevindendir",yani Allah'ın ışığının nurudur.Toprak ile su cennette kalıcıdır.Yunus Emre'ye göre toprak,her şeyin kaynağıdır."Topraktan biter küllisi gülistandur toprak bana"(153.I:4). Su ile insana "safâ(temizlik,arılık),"sehâ"(cömertlik),"lutf" ve "visâl"(kavuşma) verilir.Su da Allah'ın "hayatı pertevinden"dir.Yani hayatın ışığı,kaynağıdır,"uçmakda yirlüdür."

Yel ile "kizb"(yalan),"riyâ"(iki yüzlülük),"ızlik"(acelecilik,sabırsızlık),"nefes"/nefs(aşırı istek,arzu,şehvet),ateş ile de "şehvet","kibr","tama'" ve "hased" insana verilmiş olur.

Yunus Emre,bu dört unsuru dört muhalif nesne olarak kabul ederek şöyle der:

Dört muhâlif nesneden bu dört divarun
Sâzikâr eyledi virdi kerâmet

44(X.2)

Yaratılış meselesinde de temas ettiğimiz gibi Allah,insanı "sûret(vücud)"ve "can(ruh)" gibi iki unsurdan yaratmıştır."Beşeri duygu ve ihtirasları insan vücudunun maddi terkibinde bulan bu fikre göre,toprak ile su iyi duyguları,"od" ile "yil" kötü duyguları doğrur.İnsanoğlunun iç dramını bunlar teşkil eder.Fakat bunların dış ile de

münasebeti vardır." "...Toprak ile Su umumiyetle hayatları toprak ve suya bağlı olan sakin tabiatlı köylü sınıfına,od ile yil ise yakıcı, yıkıcı özellikler taşıyan son derece hareketli akıncı sınıfına tekabül eder."(22)

Mehmet Kaplan,bu dört unsurun insana kazandırdığı özelliklerin yanında Yunus'un yaşadığı çağın siyasî ve sosyal hayatı ile de münasebeti olabileceğini kabul eder.Bilindiği gibi dört unsur nazariyesi ilkçağ felsefesinden günümüze kadar işlenmiş bir motiftir.Türk İslâm edebiyatında da başından beri görülmektedir.(23)

Dr.Ulutürk,insanın Allah tarafından "zayıf","hırslı" ve "huysuz" yaratıldığına dair âyet meallarini verdikten sonra Ebû Musâ al Eş'ari'den şu hadisi naklediyor:"Doğrusu Allah Âdem'i Arz'ın her tarafından aldığı bir kabza topraktan yaratmıştır.(Bundan dolayı) Âdem oğulları toprağın miktarına göre (vücuda) gelmişlerdir.Onlardan kırmızı,siyah,beyaz ve bunlar arası(renkte olanlar) vücuda gelmiştir. Yumuşak huylusu,sert huylusu,kötüsü ve iyisi (vücuda) gelmiştir."(24)

Bütün bunlar ve Yunus Emre'nin de belirttiği gibi "anasır-ı erbâa" ile insanoğluna verilen özellikler Allah'ın sırrının bir sonucudur.

---

(22) .Mehmet Kaplan,Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü(Risâlât al Nushiyya'nın Tahlili) TDED ED.,c.CXXI'den ayrı basım) İstanbul 1974,s.65-82.

(23) Türk Dili ve Edebiyatı Ansk.c.I,s.136.,Türk Ans.c.II, s.433.,Anslopedik İslâm Lügatı,Anasır-ı Erbaa maddesi.

(24) Ulutürk,a.g.e.,s.149,161-164,(4:28),70:19).

C- YUNUS EMRE'NİN DİN ANLAYIŞI

Yunus Emre'nin din anlayışını bütünüyle ele almak çalışmamızın haomini oldukça genişleteceğinden mümkün olduğu kadar özet olarak vermeye çalıştık.

İlâhiyatçılar,sosyologlar,kültür tarihçileri dini çeşitli açılardan tarif etmişlerdir.Bu tariflerin dayandığı ortak nokta dinin "ferdî","âilevî" ve "içtimâî" bir müessese oluşudur.Allah,kâinatı ya - ratıp belli bir düzen verdikten sonra insanı yaratmıştır.İnsanoğlunun ihtiyaçlarını karşılaması ve kulluk görevlerini yapabilmesi için de dünya nimetlerini yaratmıştır.İnsanlar arasındaki nizamı sağlamak için renk,ırk ve kavim farkı gözetmeden,her devirde peygamber tayin etmiştir. Allah,melekleri vasıtasıyla peygamberlerine,peygamberleri vasıtasıyla da insanlığa dini vazetmiştir.İnsanların Allah'a inanmaları,kulluk görevlerini kusursuzca yapabilmeleri,insanca yaşayabilmeleri için dinin esaslarını bildirmiştir.

Yunus Emre de dini bu esaslar çerçevesinde ele almış ve Türk dilinin bütün inceliklerini kullanarak anlatmıştır.Yunus,insanın insan olması için dini esas almıştır.Dini,fert,âile ve sosyal açılardan değerlendirirken şöyle diyor:

Biz kimse dinine hilâf dimezüz
Din tamam olıcak togar mahabbet
45(XI.9)

Bu beyitten anlaşılacağı gibi,bir insanın,her hangi bir dine mensub olması,inanması o insanla muhabbet edilebileceğini gösterir. Çünkü dini olan insanda Allah sevgisi,kalbinde Allah sevgisi bulunan kişide de insan sevgisi bulunur.Yunus Emre bir başka beyitte de şunları açıklar:

Ki din dutanların siccin nesîdür
Ye kibr ü kin olıcak din nesidür
R.11(1)

Burada adı geçen "siccin" cehennemin en karanlık köşesi, zindanıdır.Bir dine mensup olanlar buraya girmiyeceklerdir.Ancak bir kimsede "kibr ü kin" varsa o insan için dinin de bir faydası olmıyacaktır.

Genel anlamıyla Yunus Emre'nin din anlayışı Allah'ın emirlerine mutlak olarak uymak ve insan olarak yaşamaktır.Bu anlayışı bütün eserlerinde bulmaktayız.

1.İslâmiyetten önceki dinler:

Yunus Emre,İslâmiyet'ten önceki dinlerin,bilhassa semavî dinlerin hemen hemen hepsinin peygamberlerini,peygamberlerle ilgili bütün rivayetleri eserlerinde zikreder.Bu konu,ilgili bölümde ele alınacaktır.Burada sadece diğer dinlerle ilgili olarak tesbit edebildiğim bazı terimleri vermeyi uygun bulduk.Bunlar;"tersâ"(:Hıristiyan), "deyr"(:manastır,kilise,Hıristiyan rahiplerinin ibadet yeri),"büthane" (:puthane),"büt"(:put),"asâ"(:Hz.Musa'nın değeneği),"zünnar"(:papazların bellerine bağladıkları kuşak),"kâfir"(:Tanrı tanımayan),"ruhban"(:rahipler),"küfr"(:kâfirlik),"efreng"(:Avrupalı),"bîdin"(:dini olmayan), "mühr-ü Süleyman"(:Hz.Süleyman'ın mühürü) vb.gibi.

Yunus Emre'nin bir şair olarak İslâmiyet'ten önceki dinlerin pirensiplerini,itikat ve ibadet şekillerini anlatması düşünülemezdi.Sadece İslâmiyetle olan ilgi derecelerine işaret etmiştir.

2.İslâm dini :

Yunus Emre,bir insanın mutlaka bir dine mensup olmasını istemektedir.Fakat,kendisi müslüman bir şair olarak İslâm dinini diğer dinlerden üstün tutar.Bunu açık açık ifade eder:

Gayrıdur her milletden bu bizüm milletimüz
Hiç dinde bulunmadı dîn ü diyânetimüz

Bu dîn ü diyanetde yitmişiki milletde
Bu dünya ol âhretde ayrıdur âyâtumuz

169(XXXI.1,2)

Birinci beyitteki "millet" kelimesi,"bir dinde ve mezhepte bulunanları" ifade etmektedir.Bu da İslâm ümmetidir.İslâm dini Yunus Emre'ye göre dünya ve ahirette bütün dinlerin en yücesidir.

Nitekim bir beyitte Yunus Emre,Allah'ın "müselman"ı üstün yaratığını bildirir.

Yaratdı yetmiş iki dürlü dili
Arada üstün kodı Müselmanı
146(CXCVII.3)

Bir başka beyitte,biz müslümanız ve Hz.Muhammed'in ümmetiyiz.Allah bize din ve imânı "hil'at" olarak vermiştir der:

Biz Müsülman Muhammed ümmetine
Hil'at virdün dîn ü îmanı
146(CXCVII.4)

Yalnız insan,dinden ve imandan fayda("gayret") bekliyorsa nefsine uymamalı "nefsinin muradı"nı vermemelidir.

Beklerisen din gayretin virmegil nefse murâdın
Yunus Nebî salavâtın ışkıla degürse gerek
77(LXXIV.9)

Demesün kim müsülmanam Çalab emrine fermanam
Tutmasısa Hak sözü fayda yoktur dinden ana
153(II.3)

a) İman ve itikadla ilgili mefhumlar:

(aa) İman:İman,inanmak,tasdik etmek demektir.İslâm dinine göre "imân,Allah'dan başka Tanrı olmadığına,Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna,Allah'ın Meleklerine,Kitablarına-Peygamberlerine, Âhiret gününe,Kadere(Hayır ve şer herşey Allah'ın takdiri ve yaratmasiyle olduğuna) inanmaktır"(25)

"İslâm'ın Âmentüsü" olan imanın bu tarifini Yunus,Risâletü'n -Nushiyye'de şöyle açıklar:"İman,pâdişahun hidâyeti nûrundandur;iman da üç dürlüdür;biri ilm-el yakıyndür ve biri ayn-elyakıyndür - ve .iri hakk-al yakıyndür".(26)Yunus'a göre,"ilm-el yakıyn" akla,"ayn-el yakıyn" gönüle,"Hakk-al yakıyn" cana bağlıdır.Cana bağlı olan canla birlikte gidecektir.Allah'ın "hidâyeti"nin nûru olan İman,"can"ın çırağıdır:

Çırak didüğüm îman nûrı mutlak

(25) A.H.Akseki,İslâm Dini,20.Baskı,Ankara 1969 ,s.53.
(26) R.s.2:Fi ta'rifil akl.

İmanluya didâr gösterür Hak

R.37(10)

Eğer adımız "İslâm" konacaksa her zaman yoldaşımız "iman" olmalıdır.Çünkü ahiret yolculuğunda bize arkadaş olacak olan sadece "iman"dır.Bilindiği gibi insanoğlu her türlü eksikliklerle yüklü bulunmaktadır.Bunun için "iman kuşağı"nı sağlam kuşanmalıdır.(27)

Evvel bize vâcib budur eyü hulk u amel gerek

İslâm adı konıcagız yoldaşumuz îman gerek

79(LXXVII.1)

Yunus Emre'ye göre,öfke,kin,kıskançlık,dünya malına aşırı bağlılık imanı zayıflatan hususlardır.Eğer îmanli olunmak isteniyorsa benlik düşüncesini,gururu,kibri bir tarafa birakmak gerekmektedir.(28)

Boşu kimdeyise îmân gider

İman gerekise vârını gider

R.14(9)

Buradaki "varın" maddi benlik anlamındadır.Nitekim bir başka yerde Yunus,"Sen sende iken menzil alınmaz" demekte.Yalnız bu arada "küfrü" atayım derken imanın vurmıyasın diye sıkıca tembih eder:

Küfrini atarıkan îmanun vurma sakın

Hırs bizümle düşmandur bilişlidür il degül

175(XLII.4)

Yunus Emre,ezelde küfrünü imana değiştirip gelen bir şairdir.Şiirlerinde çoğu zaman küfr ile imanı bir arada kullanmıştır.Biz bundan yararlanarak karşılaştırma imkânı bulmaktayız.

Gönülden gönüle yol olduğunu bildiren şair,aynı zamanda gönülde bin türlü hal bulunduğun da açıklar.Fakat,kimse bu halleri ve bu yolu bilemez.Ne zaman ki küfrü imana satar o zaman mesele anlaşılmış olur.Candan vazgeçmeyince "cânân" elde edilmez:

Sen canından geçmedin cânân arzu kılursın

Bilden zünnâr kesmedin îmân arzû kılursın

114(CXXXVII.1)

---

(27) 53(XXVII.7);54(XXIX.8);1943. 112(XXIV.12).
(28) 89(XCIV.10).

(bb) Mü'min: Mü'min; iman eden, inanan kimse demektir. Yunus Emre, "mü'min" kelimesini tesbit edebildiğimiz kadarıyla iki beyitte kullanmıştır. Bunlardan birinde "Mü'minlere haber geldiğini ve âşıklara dîdâr" görüneceğini müjdeler.

Çünki olısar yîri dar kazançlu kazancı kadar
Mü'minlere geldi haber âşıklar didar göriser
155(V.3)

Diğerinde ise "mü'minisen" gel "erenleri övelim", "münkür" nedir bilelim, der;

Mü'minisen gel gel berü cebbâr ola burc u bâru
Fahridelüm erenleri ma'lûm olan münkür nedür
64(XLIX.7)

(cc) Müslîmân: İslâm dininde olan, İslâm dinini kabul etmiş kimseye "müslîmân" denilmektedir. Yunus Emre, bu kelimeyi "müsülmân", "müslûmân", "müselman" şekillerinde kullanmıştır.

Yunus Emre'ye göre, "ben müslimân"ım diyen kimse Allah'ın buyurduğunu bilecek, emirlerini tutacak ve beş vakit namazı dosdoğru kılacaktır.

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tangrının buyrugın tutup beş vakt namaz kılsa gerek
77(LXXIV.1)

Eğer Allah'ın buyruğunu tutmazsa ben müslümanım demesin, çünkü dinden ona fayda yoktur.

Demesün kim müsülmanam Çalab emrine fermanam
Tutmazısa Hak sözüni fayda yokdur dinden ana
153(II.3)

Yunus, müslüman olmayanların ve beş vakit namaz kılmayanlarınyerinin cehennem olacağını aşağıdaki beyitte açıklar.

Her kim Müsülmân olmadı beş vakt namâzı kılmadı
Bilün Müsülmân olmayan ol tamuya girse gerek
77(LXXIV.7)

Müslîman olan kimsenin "isyan" yoluna girmeyeceğini bildiren Yunus,görüyoruz ki "uzatdı bu halk işi" diyerek halkın dine aykırı işler yaptığını ve sağlam müslîmân kalmadığını bildirir.

İşidün hey ulular âhır zaman olısar
Sag müsülman seyrekdür ol da güman olısar
65(LI.1)

(dd) Münkir: İnkâr eden,kabul etmeyen demek olan "münkir" mefhumunu şiirlerinde çok kullanır.Ona göre münkir;Allah'ı,peygamberleri,dini inkâr edendir.Bunların gözlerin kör,kulaklarının sağır olduğumu bildirerek şöyle der:

Sagır işitmez sözi gice sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi âlem münevver ise
119(CXLVII.4)

Kâinat nurlanmış,aydınlanmış olsa bile münkirlerin gözleri kör olduğundan etraflarını göremezler.Ben onlara "bu sözü" nasıl göstereyim diyen şair,bunu şöyle açıklar:

Yunus Emre'mün bu sözi cana toldı âvâzesi
Kördür münkirlerün gözi ben nicesi göstereyin
109(CXXVIII.8)

Münkir kişi sağırdır,duymaz.Benim aşk ateşi ile yandığımı,"zarı kıldığımı","agladığımı","güldüğümü" münkirler savaş zannederler.

Işkun odına yandıgum aglamak oldı güldigüm
Dost sana zârî kıldıgum münkirlere savaş gelür
161(XVIII.2)

Münkirler dost yoluna giremezler.Çünkü onları "aradan" çabuk çıkarırlar.

Bize mühib olanları Hak'dan dilerüz anları
Dönüp münkir olanları tiz çıkarırlar aradan
189(LXIX.3)

(ee) Küfür-kâfir: Kur'an'da Allah'ın nimetlerini tanımayıp inkâr eden, şükretmeyen ve Allah'a, gönderdiği dire inanmayan anlamlarında kullanılan kâfir kelimesinin sözlük anlamı, gördüğü iyilikleri gizleyen demektir. Kâfirin yaptığı bu işe de "küfür" denilmektedir.

İman bahsinde belirttiğimiz gibi Yunus Emre, daha çok "küfr" kelimesini tercih etmiştir. Bu kelimeyi de iman ile birlikte kullanmıştır. "Küfri îman satmak", "küfrini atmak", "küfr ü îman" gibi. Kâfir kelimesini de birkaç yerde kullanmış bulunmaktadır.

Gerek müslüman olam bin yıl ibâdet kılam
Gerekse kâfir olam kürf ü îmandan fârig
72(LXVI.4)

b) İmanın esasları: İslâm dininde îmanın esasları yukarıda belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in buyurduğu bir hadis-i şerifte özetlenmiştir.(29)

İslâm dininin "Âmentüsü" denilen bu esasları din bilginleri iki şekilde ele almışlardır. Bunlardan birine "İcmâl-i îman", diğerine de "Tafsîlî îman" demişlerdir. İcmâl-i îman, îman edilecek şeylerin hepsine birden, topluca iman, Tafsîlî iman ise iman edilecek şeylerin her birine açık ve geniş bir şekilde iman etmek demektir.

Her iki şekilde de Allah'ın varlığına ve bir oluşuna iman etmek ilk şarttır. Yunus Emre de Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayı, her şeyin Ondan gelip O'nda tecelli edeceğine ve O'na döneceğine bütün benliği ile inanmakta ve bunu insanlara benimsetmeyi gaye edinmiş bulunmaktadır.

(aa) Allah'a iman: Yunus Emre'nin Allah anlayışı bölümünde de açıklandığı gibi, Allah birdir ve kâinattaki her zerrenin yaratıcısı ve sahibidir. Her yerde her an hazırdır ve bize bizden yakındır.

Öldüren ol dirgüren ol Yunus imdi Hakk'ıla ol
Hak'dan artuk hiç kimsene yok nesneyi var eylemez
166(XVI.7)

---

(29) Akseki, a.g.e., s.53-56; A.Aslan Aydın, İslâmda İman ve Esasları, İst.1975, s.135-144.

Allah ile kulu "âşık" ve "mâ'şûk" olarak kabul eden Yunus, bir beyitte "aşk"ın,"âşık"ın ve "ma'şûk"un bir olduğunu ifade eder ve bu birden "yüzbin" nesne var olmuştur,der.

Asılda âşık-u ma'şûk-u ışk bir
Bu birden gerçi kim yüzbin göründi
1943.119(XXXVIII.8)

Bir başka beyitte de şunları şöyler:

Birlikten öte hiç şerîkün yok(dur)
Kim noksan irgüre hükmün yuyılmaz
165(XXIV.8)

Allah'ın birliğinden asla şüphe etmeyen şair,O'nun her türlü noksan sıfatlardan uzak olduğunu açıklamıştır.Yunus Emre'nin bu mealde çok sayıda beyti bulunmaktadır.

Allah'a iman Yunus'un temel düşüncesidir.Çünkü îman "Pâdişâhun hidâyeti nûrundan"dır ve "can çırağı"dır.Allah insanı baştan ayağa kadar tutmuştur ve insanda Allah'dan başka bir şey yoktur.

Başdan ayaga degin Hakdur ki seni dutmış
Hak'dan ayru ne vardur kalma gümân içinde
119(CXLVIII.9)

Ancak,bu bir "sırr-ı Hak" olduğu için dile gelmez,sözle anlatılmaz,bunu akıl,idrâk ve zekâ kavrıyamaz.Yalnız bilinmesi büyük bir zevkdir.

Yunus bu sırr-ı Hak'durur bu dile gelmek yokdurur
Bilmesi bunun zevkdurur aklile fehm ermez ana
1943.46(IV.6)

"Tasavvufta hareket noktası ve temel konu,her nevi eksik sıfatlardan münezzeh,mukaddes,müberra,mualla ve muteal bir Allah telâkkisidir.Allah o kadar yücedir ki,ne akıl,ne his,ne de nas,kısaca hiç bir şey ona ulaşamaz." düşüncesini de benimsemiş olan Yunus Emre bütün şiirlerini bu düşüncelerle örmüş bulunmaktadır.(30)

(30) Süleyman Uludağ,Tasavvufta Uluhiyet Akidesi,Hareket Drg.Sayı 18-19,1980,s.6.

(bb) Meleklere iman ve meleklerle ilgili mefhumlar:

"Melek" kelimesi Arabça "melk" kökünden türetilmiştir.Bu kelime "melek" şekliyle "güçlü","kuvvetli" anlamında,"me'lek" veya "mel"ek" şekliyle alınırsa "elçilik" ve "risalet" anlamlarına gelmektedir.(31)

İslâmî düşünceye göre "Allah'ın halleri diğer canlılara benzemiyecek şekilde nurdan yarattığı varlıklar"a melek adı verilmiştir.(32) Bunların varlığına inanmak İslâmın şartlarından birisidir.

Melekler,Yunus'un şiirlerinde "Melek","melâike","ferişteh", "terceman" kelimeleri ile zikredilirler.Yunus Emre'ye göre meleklerin mekânı gök yüzüdür.Melekler,Tanrı katında bulunurlar ve onların da kendilerine mahsus mekânları vardır.

Âdemilikdan çıkam ûçam melekler mülküne
Levn olam bî levn olam geh kevn olam bî kân olam
98(CX.27)

Ünlü devriyesinden alınan yukarıdaki beyitte şair,meleklerin mülküne çıkmak isteğini açıklar.

Yunus Emre,meleklerin sayını yüzyetmişbin olarak verir. Şair bunların bazan üçünü,dördünü bir arada anar.

Yüzyitmiş bin ferişteh ler saf baglayup durucagız
Cebreil'i gördüm (anda) ol ulu divandayıdum
94(CIV.4)

Bakan benem gören benem alan benem viren benem
Ne Cebreil ne Mikâil İsrâfillik kılan benem
1943.198(XXI.2)

Yunus Emre'nin şiirlerinde adı geçen melekleri görveleri ve görev yerleri bakımından şöyle bir sıraya tabi tutmak mümkündür.

1.Dünya melekleri,

2.Kabir melekleri,

(31) Ans.İslâm Lügatı,s.425.
(32) F.Devellioğlu,Osmanlıca Türkçe Lügat,Ank.1970,s.726.

3.Kıyamet ve mahşer melekleri,

4.Cennet ve Cehennem melekleri,

5.İyilik ve kötülük melekleri,

6.Diğer melekler; (33)

Aslında Kur'an'a göre melekler üç büyük grupta toplanmaktadır.Bizim yaptığımız bu tasnif Yunus'un şiirlerine göredir.Şimdi bu meleklerden dünyada görevli olanları tanımaya çalışalım.

1.Dünyada görevli melekler:Bu meleklerin başında dört büyük melekten biri olan Cebrâil gelir.Daha sonra Kirâmen Kâtibin,Azrâil,Mikâil ve İsrâfil dünyada görevli meleklerdir.Fakat bunların görevleri Allah katında sınırlı değildir.Allah'ın sonsuz hikmeti çerçevesinde verilen görevleri yaparlar.

(a) Cebrâil:Yunus Emre,Cebrâil'i "Tercemânı Cebreil"," "Cibril" ve "Cebrâil" kelimeleri ile zikreder.Allah ile peygamberleri arasındaki haberleşmeyi sağlayan Cebrâil'i Yunus şöyle anar.

Dünyede Peygamber'ün başına geldi bu ışk
Tercemânı Cebreil mâ'şukası Hâlık'dur
56(XXXIV.4)

Bir diğer beyitle de Allah'dan haber getirmesine işaret eder.

Anun gibi ma'şukanun haberini kim getürür
Cebreîl ü mürsel sıgmaz şöyle olındı işâret
45(XII.5)

(b) Mikâil:Yunus Emre, bu melek hakkında fazla bilgi vermez. Mikâil aslında "rızıkları sahiplerine ulaştırmak ve tabiî olayların Allah'ın irâdesine göre cereyanını düzenlemekle görevli" bir melekter.(34) Yunus,onu sadece bir beyitte müstakil olarak anar.Mahşer günü onun

(33) .Ali Aslan Aydın, a.g.s. 135-144.

(34) " " " " ,s.142.

dükkanında hak terazisi kurulacağını bildirir.

Kimsene kalmaya bunda fenâ ola hepisinde
Mikâil'in dükkânında şol hak terazu kurıla
122(CLIII.2)

(c) Kirâmen kâtibin: Dünya melekleri arasında insanoğlu ile her an beraber bulunan bu melekleri Yunus Emre,yazıcı melekler olarak tanıtır.İki melek olan Kirâmen kâtibinden biri insanın sağ omuzunda, diğeri sol omuzunda bulunmaktadır.Sağ omuzda bulunan insanların iyiliklerini,sevaplarını yazarken,sol omuzda bulunan ise insanların kötülüklerini,günahlarını yazar.Bunu bir beyitte şöyle açıklar.

Birisi sag omzunda birisi sol omzunda
Birisi hayrun yazar birisi şer cünbişte
121(CLI.10)

Gece gündüz insanla beraber bulunan Kirâmen kâtibinin kâğıtları ve mürekkebleri tükenmediği gibi kendileri de yazmaktan asla usanmazlar.Sağ omuzdaki melek aynı zamanda insanları kötülüklerden korumaya çalışır.Kur'ân-ı Kerim'de "Halbuki sizin üstünüzde(üzerinizde) hakkiyle bekçiler,(Allah indinde) çok şerefli yazıcılar var"(35)şeklinde görevleri açıklanan bu melekleri Yunus Emre,aşağıdaki beyitte şöyle tanıtmaktadır.

Ol ferişteler adı "Kirâmen Kâtibîn" dür
Yazmakdan usanmazlar armazlar yaz u kışda
121(CLI.9)

(d) Azrâil(Can alıcı): Kur'ân'da "Melekü'l-Mevt" olarak adı geçen Azrâil,Yunus Emre'nin şiirlerinde çok zikredilen meleklerden biridir.Yunus,önce Azrâil'i Hz.Âdem'in yaratılışı sırasında anar.

Azrâil yire indi bir avuş toprak aldı
Bir ferişteh yogurdı bir peygamber eyledi
133(CLXXIV.5)

Bir beyitte "Çarh-ı felek" yokken Allah ile dost olduğunu, Allah ile birlikte bulunduğunu bildiren Yunus,daha sonra bize .....

(35) Çantay,c.3,s.1154,82:11.

canı sen verdin,şimdi de Azrâil'e buyurdun ki "al" diye sitem eder.

Bana canı sen virdün Azrâil'e buyurdın
Teslim ideyin canı yalan da'vi kılmazın
113(CXXXIV.6)

Bu gibi beyitler Yunus Emre'nin dinî inanışındaki sıcak ve samimiyeti gösteren beyitlerdir ve bunların sayısı oldukça fazladır.Bunlardan biri de aşağıya aldığımız beyittir.

Azrâil ne kişidür kasd idesi canuma
Ben emânet ıssıla anda bitrişüb geldüm
89(XCIV.9)

Yunus Emre,her vesile ile "ezel" de Allah ile bir olduğunu,Allah katında bulunduğunu ortaya koyar.Yukarıda da ifade etmeğe çalıştığımız gibi "Çarh-ı felek" yok iken canlar vardı ve biz dost idik,diyor.Bu beytin ikinci mısraında da "Ben emânet ıssı ile bir idim.Dolayısıyla Azrâil kim oluyor ki benim canımı alabilsin "diyerek Azrâil'i devreden çıkarmak istemiştir.Bu beyit Dede Korkut Hikâyelerinden Duha Koca Oğlu Delim Dumrul Hikâyesindeki Deli Dumrul'un Azrâil'le savaşını hatırlatmaktadır.(36)

Yunus.Allah'ı seven "can"a "ecel"in elinin ulaşamıyacağını,fakat bunun da yeterli olamıyacağını,insanın haramdan elini çekmesi gerektiğini açıklar.(37)Çünkü ölüm hakdır ve "her can" mutlaka ölümü tadacaktır.O zaman hiç kimseneden fayda olamıyacağını ısrarla bildirir.

Çün Azrâil ine duta assı kılmaz ana ata
Kimse döymez o heybete halkdan meded irmez ola
126(CLXI.2)

---

(36) Muharrem Ergin,Dede Korkut Kitabı,1000 Temel Eser, İstanbul 1969,s.121-133 .
(37) 53(XXVII.4).

2.Kâbir melekleri(Münker ve Nekir):Kur'an-ı Kerim'de isimlerinin geçmediği bildirilen bu meleklerin görevleri sahih hadislerce açıklanmıştır.(38) Diğer meleklere,cinlere ve insanlara benzemedikleri için bunlara "Münker" ve "Nekir" isimleri verilmiştir.

Yunus Emre bu meleklerin kabirde insanlara soru sorduklarını,yalnız herbirinin ayrı dil konuştuğunu açıklar.

Geldi Münker ile Nekir herbirisi sordı bir dil
İlâhi sen cevabvirgil Allah sana sundum elüm
90(XCV.10)

Yunus'a göre,yegâne sığınak Allah'dır.Allah'ın inâyeti olmadıkça dil konuşamaz,göz göremez.Münker ve Nekir'in sorduğu sorulara da cevap ancak Allah'ın izni ile verileceğinden Yunus,yine elini Allah'a açmıştır.

Bir başka beyitte de dünya ve ahiret davası gütmeyenlere, Allah'ı Allah için sevenlere Münker ve Nekir'in soracağı bir suali olamıyacağını açıklar.Çünkü o kimse 'cümle murad"ı terk etmiştir.(39)

3.Kıyamet ve mahşer melekleri: Yunus Emre,kıyametin kopmasını,yerlerin göklerin yıkılışını çok canlı bir şekilde anlatır. Mahşer gününü,mahşer yerinin manzarasını canlı bir tablo gibi gözler önüne serer.Pek tabii Allah'ın iradesi ile meydana gelecek olan kıyamet ve kurulacak mahşer meydanı için muharrik bir sebeb ve düzenleyici elemanlara ihtiyaç bulunmaktadır.İşte bunlar bu konularda görevlendirilmiş bulunan meleklerder.Bunların başında İsrâfil gelir.

(a) İsrâfil:Yunus Emre'nin şiirlerinde "Sûr" un üflenmesi, kıyametin kopması sebebiyle adından sık sık bahsedilen bir melektir.

İsrâfîl sûrı urıla yirün yüzi degşirile
Harâbola yaş u kurı çarh-ı felek de yorıla
122(CLIII.1)

---

(38) Talât Koçyiğit,Hadis-i Şerif Külliyatı,Tercüman Yay. c.2,İstanbul s.311-312.
(39) 45(XII.6).

Sûr'un üflenmesi olayı Kur'an'da 39:68.âyette anlatılırken Sûr'un birinci üflenmesi ile yerde ve gökte ne varsa her şeyin öleceği,ikinci üflenmesinde ise yeniden dirileceği açıklanır.(40) Bu olaya Yunus Emre şöyle işaret etmektedir.

Kopa kıyâmetün hevli ikinci nefhanun kavli
Üçüncü nefha içinde yir gök yüzi yarıla
122(CLIII.5)

Yunus Emre'nin işaret ettiği Sûr'un üçüncü üflenmesi olayına bir kısım İslâm bilginlerinin de katıldığını görüyoruz.(41) Genel olarak,İsrâfil,Sûr'u eflediği zaman bütün mahlûkâtın uyanarak yerlerinden kalkacağı,dağların yerlerinden ayrılacağı,yer yüzünün şeklinin değişeceği,insanların "haşre" varacağı ve orada Arabca dili ile hesap sorulacağını . anlatır Yunus Emre.

İsrâfil sûrın urıcak cümle mahluk uyanıcak
Sorı hisâb sorılıcak arab dili lisan gerek
79(LXXVII.2)

Bu konu ile ilgili bütün beyitleri buraya almamıza imkân yoktur.Ancak konunun biraz daha açıklık kazanması bakımından birkaç beyit daha aşağıya almayı uygun bulduk.

İsrâfil sûrını ura hep mahlûkat yerden tura
Derilüben haşre vara kadı anda Sübhan ola
42(VII.2)

Andan İsrâfil sur ura ölenler yerinden tura
Geçe devrân-ı ruzigâr eyle yazmış celle celâl
81(LXXX.6)

(b) Zebâniler: Aynı zamanda cehennemde görevli oldukları anlaşılan bu meleklerin sayısını Allah'tan başkası bilemez.Bu melekler, mahşer günü diğer meleklerle birlikte mahşer yerinde hazır bulunurlar. Bunların görevi günahkârları tutup cehenneme atmaktır.

(40) Çantay,a.g.es.,c.2,s.835-836.
(41) " " " s.836 dipnot 113.

Varıcagız terezüye Hak kendü bakar yazuya
Görücek taglar eriye ol zebâniler kim andadur
54 (XXIX.5)

İki ferişteh ine gele karşuna tura
Günahlarunı yaza sala boynuna biti
147(CXCVIII.3)

Bu beyitlerden ve daha başka örneklerden anlaşılacağı gibi başta dört büyük melek olmak üzere bütün melekler mahşer yerinde görevli ve hazır bulunmaktadırlar.

4.Cennet ve Cehennem melekleri:Yunus Emre,Cennetteki melekleri "hurî" ve "gılman",sıfatları ile anar.Bu meleklerin görevleri ile ilgili her hangi bir açıklamada bulunmaz.Yalnız yerine göre isimlerini zikreder.

Gâh dûzahda yanam Fir'avn ile Hâmân olam
Gâh cennetde varam gilmânıla Rıdvan olam
99(CX.14)

Rıdvan,Cennetin kapacılığını yapan bir melektir.Görevi hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır.Gılman ise Cennette hizmet eden erkek hizmetçi olarak nitelendiriliyor.Hûri de Cennette hizmet eden güzel kız olarak kubal ediliyor.

Cennetteki "Hûri" ve"Gılman"lar hakkında Cennet ve Cehennem bahsinde geniş açıklamalarda bulunulacaktır.

Cehennem'de görevli meleklerin başında "Malik" gelmektedir.Kur'an-ı Kerim'de (42) adları anılan bu meleklerin görevleri yukarıda kısaca temas ettiğimiz gibi günahkârları tutup Cehennem'e atmaktar.(43)

---

(42) Mülk:8,Müddessir:31,Alak:18,Ez Zuhruf:74-75-76-77.
(43) 42(VII.3,4).

5.İyilik ve kötülük melekleri: İslâm dinine göre "ruhânî varlıklar" üç grupta toplanmaktadır.Bunlardan birinci gruba girenler, Allah'ı gece gündüz tesbih eden,itaat ve ibâdet eden meleklerdir.Allah'ın emirlerini yerine getirir ve insanlara yardımcı olarak onlara doğru yolu gösterirler.İkinci gruba girenler insanları aldatan,onları yanıltan ve kötü yollara gitmelerini teşvik eden meleklerdir.Üçüncü grub ise "ikisi ortasından gizli yaratıklardır".(44)

Yunus Emre'nin şiirlerine göre,Şeytan ve Cin'in dışında kalan meleklerin hepsi iyilik melekleridir.Bunlar hakkında yukarıda bilgi verilmeye çalışıldı.Kötülük meleklerine gelince onları da burada kısaca tanıtmaya çalışalım.

Kötülük meleklerinin başında Şeytan gelmektedir.Şeytan'ın melek olup olmadığı İslâm bilginlerince münakaşa konusu olmuştur.(45) Yunus Emre,şiirlerinde Şeytan'a çok geniş bir yer vermiştir.Bunun sebebi ise başta Hz.Âdem'e secde etmemesi,Hz.Âdem ile Hz.Havva'nın Cennetten kovulmalarına vesile olması gösterilebilir.

(a) Şeytan: Yunus,Şeytan'ı "İblis","Azazîl","Lâin","Şeytan-ı lâin" gibi isim ve sıfatlarla tanıtır.Önce Hz.Âdem'in yaratılışı meselesinde ondan bahsederek Hz.Âdem'e "tapmadığı"nı açıklar.

Çalab Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytan geldi Âdem'e tapmağa âr eyledi

Aydur ben oddan nurdan ol bir avuç toprakdan
Bilmedi kim Âdem'ün içün gevher eyledi

Zâhir gördi Âdem'ün bâtınına bakmadı
Bilmedi kim Âdem'i halka server eyledi

134(CLXXV.1,2,3) (x)

---

(44) A.Aslan Aydın,a.g.e.,s.144-145.
(45) İsl.Ans.c.7,s.661 Melâike maddesi.
(x) Bu beyitler adı geçen sayfada karışıktır.Biz yazma nüshadan karşılaştırarak yazdık.

Şeytan'ın Hz.Âdem'e "tapmağa âr" etmesine,"oddan nurdan" yaratıldığına işaret eden Yunus,Şeytan'ın Hz.Âdem'in yaratılışının sırrını kavrıyamadığını belirtir.Kendisinin "nurdan" yaratıldığını söyleyen Şeytan,Hz.Âdem'in topraktan yaratıldığını düşünerek sadece dış görünüşüne bakmış ve ona secde etmemiştir.Şeytan,Hz.Âdem'e secde etmediği için "lâin" sıfatını alır.Yunus Emre Şeytan'ı "lâin" sıfatı ile de çok anar.Bilhassa Hz.Musa ile olan muhaverelerinde bu sıfatı sık sık kullanmıştır.Lâin;Lânetlenmiş,kovulmuş,nefret edilmiş demektir.Yunus bir beyitte bunu açıkça ifade eder.

İlerü vardı Mûsâ gördi Lâîn'i aglar
Gözi yaşıyımış su gözin bınar eyler
134(CLXXV.11)

Allah,Hz.Musa'ya "Git,Şeytan'a söyle tövbe edip Âdem'e secde etsin" diye emir verir.(46) Fakat Şeytan,

Ben eger tapsam ana ol vaktin taparıdum
Şimdi hod toprak olup zîr ü zeber eyledi
135(CLXXV.21)

cevabını verir.Yunus Emre bir beyitte . "İblis"den maksat "fuzûllık" tır der."fuzûl"lık;lüzumsuzluk,münasebetsizlik anlamlarında kullanılmıştır.

Ma'nî nedür İblis'den fuzullıkdurur bizde
Tuydunsa işbu sözden sırr'âşikâr eyledi
135(CLXXV.23)

Şeytan'ın yaptığı işlerin "münasebetsiz" işler olduğunu belirten Yunus Emre,insanların Şeytan'ın sözüne aldandıklarını,Allah'ın buyruğunu anlamadıklarını bildirir.

Buyruğunı anlamayan hergiz nolasın bilmeyen
Dutmuş Şeytan eteğini İblis'e yâr olmağıçün
1943.260(XLII.4)

---

(46) 135(CLXXV.18)

Takdir edilir ki Şeytan ile ilgili bütün beyitleri buraya almamıza imkân yoktur.Yalnız şunu belirtelim ki Yunus Emre'nin düşüncesinin temeli Allah'ın iradesine dayanır.Yani,iyiliklerde kötülük-ler de Allah'ın iradesi dahilinde meydana gelir.Şeytan arada sadece bir vasıtadır.Nitekim Yunus,bir beyitte şöyle diyor:

İblis ü Âdem kim olur ya âzâ ya azdûra
Cümle benem eyü yavuz kâmusın benden dûtaram (x)
87(XCII.3)

(b) Cin:Tesbit edebildiğim kadarıyla Yunus Emre,sadece iki beyitte "Cin" lafzını kullanmıştır.Bu beyitlerden birinde Allah'ın sonsuz kudretini bildirirken "Cin"in de Allah'ın hükmüne tabi olduğunu açıklar ve şöyle der:

İnsile bû cinn ü perî divler benüm hükümdedür
Tahtım benüm yel götürür mühr-i Süleyman dûtaram
87(XCII.2)

Bir devriyesinde de yine "Cin" lafzını dolayısıyla kullanmış olur.(47) Yunus,gizli yaratıklardan olan "Cin"i her hangi bir özel anlamda ele almamıştır.(48)

6.Diğer melekler:Yunus Emre'nin şiirlerinde Hârut ile Mârut isimli meleklerin isimleri de geçmektedir.Bakara sûresinin 102. âyetinde bu melekler hakkında bilgi verilmiştir.Yunus,iki beyitle bu âyetteki ve tefsirlere,rivâyetlere konu olan(49) Hârut ile Mârut'un hikâyelerine telmihde bulunur.

Gökteki Hârut Mârut ışk içün indi yire
Zühre yüzin göricek unutdı rahmânını
198(LXXXIX.6)

(x) Bu beytin ikinci mısraı adı geçen sayfada yanlış yazıldığı için buraya doğrusunu yazmadan karşılaştırarak yazdık.
(47) 99(CX.11)
(48) Geniş bilgi için bk. .A.Aslan Aydın,a.g.e.,s.144-151.
(49) .A.Aydemir,a.g.e.,s,136-161.

Gör Hârut Mârut neyidi hazretde ferişteyidi
Nasîbin ışka aldurup makamın Zühre'ye vire
123(CLIV.3)

Hârut ile Mârut'un Zühre yıldızı ile olan münasebetlerine ilerde temas edilecektir.Burada Kur'an'da açıklanan ve Yunus'un da işaret ettiği hususlara açıklık getirmek istiyoruz.İkinci beyitte de belirtildiği gibi Hârut ile Mârut başlangıçta "ferişteh" dirler.Gökten insanoğlunun yaptıklarını görerek Allah'a "-Ya Rab! Haram olan kanları akıttıkları,yasaklarını çiğnedikleri ve yeryüzünde fesad çıkarıp durdukları halde Âdemoğulları içindeki azgınlıkları nasıl cezâsız bırakıyorsun?"(50) diye sorarlar.Allah'da "-Ben insanları imtihan ve tecrübe ettim.Sizi de onlar gibi imtihan etseydim gerçekten siz de onların yaptığının aynısını yapardınız"(51) cevabını verir.Bunun üzerine Allah onlara insanî özellikler vererek yeryüzüne indirmiş.Bu iki melek bir süre sonra Zühre'ye âşık olmuşlar,onunla zina yapmışlar,şarab içmişler ve cinayet işlemişler.Rivayete göre Zühre,onlardan gök yüzüne çıkıp inmek için okudukları duaları öğrenmiş ve bu duaları okuyarak göğe çıkmıştır.

Yunus Emre'nin işaret ettiği olayın aslı Kur'an'a dayanmakla beraber anlatılan ve Yunus'un telmihan bahsettiği hususların tamamen "İsrâîliyyat" kaynaklı olduğu bildirilmektedir.(52)

---

(50) Dr.A.Aydemir,a.g.e.,s.149.
(51) " " " ,,s.149.
(52) .A.Aydemir,bu konuda şunları yazıyor:"Kısaca ifade etmek gerekirse,Hârût ve Mârût'un Zühre ile alâkalı ve muhayyel maceralarını dile getiren tekmil rivâyetler bâtıldır ve hepsi de akıl, mantık ve İslâmî ölçüler öyünden reddi gereken şeylerdir.İsrâîliyattan,hem de İslâm'a taban (tabana) zıt isrâîliyyattan olan bu haberlerin hiç birine iltifat etmemek gerekir.Bu efsânelerin kitaplara geçmiş olması ne kadar acıdır:" A.g.e.,s.156.

(co) Kitablara iman: Yunus Emre'nin eserlerinde "kitab" sözü ile "Tevrat,Zebûr,İncil ve Kur'an ile "amel defteri(biti) ve medreselerdeki ders kitabları anlatılır.

Yunus,kutsal kitabları "dört kitab" genel adı ile anar.Biz de kutsal kitabları "dört kitab" genel başlığı altında incelemeyi uygun bulduk.

1)Dört kitab: Bu dört kitabın "gökten indiği"ni bildiren Yunus,bunları okuyup kavradığını açıklar.

Dört kitabun ma'nîsin okudım hâsıl itdüm
Işka gelincek gördüm bir uzun heceyimiş
72(LXVI.6)

Beyitten de anlaşılacağı gibi şair dört kitabın mânâsını tam anlamıyla anlamış bulunuyor.Yunus'un medrese öğrenimi gördüğü,burada Kur'an,hadis,tefsir ve benzeri dersleri okuduğu biliniyor.Yunus Emre,yalnız bir beyitte dört kitabın mânâsını "bir elif"de bulduğunu bildirir ki bu tamamıyla tasavvufî bir açıklamadır.

Dört kitabun ma'nîsi bellüdür bir elifde
Bi didürmegil bana ben bu yoldan azaram
85(LXXXVII.4)

Halbuki tefsir okuyup dört kitabı şerhedenlerin bunu kavrıyamadıklarını,gerçeğin sırrına varamadıkları,bunun için de "hakikat" e âsi olduklarını bildirir.

Dört kitabı şerhiden âsıdur hakıykatde
Zîre tefsir okuyup ma'nîsin bilmediler
55(XXXII.4)

Hatta,nice beylerin,sultanların,müderrislerin dört kitabı okudukları halde aşka çare bulamadıklarını açıklar.(53)Eğer bir insan ermişleri,velileri ink;ar ediyorsa ona didak görünmiyecektir.

Gökden inen dört kitabı günde bin kez okurısan
Erenlere münkir isen dîdar ırak senden yana
153(I.4)

---

(53) 142(CLXXXVII.2).

Sen sana ne sanursan ayruga da anı san
Dört kitabun ma'nîsi budur eger varısa
119(CXLVII.6)

Burada Tevrat,Zebûr,İncil ve Kur'an'ı kasdederek bütün semâvî dinlerde insanın kendisi için düşündüğünü başkaları için de düşünmesi gerektiği fikrinin bulunduğunu açıklamış olur.

Yunus Emre,bu dört kitabın ismini bir beyitte bir arada zikrederek bunların "beyan" ettikleri hikmeti "cümle vücud"da bulduğunu söyler.Vücud konusu ayrıca ele alınacaktır.

Tevrât ile İncil'i Furkan ile Zebûr'ı
Bunlardagı beyânı cümle vücudda bulduk
170(XXXIII.6)

Yunus bu dört kitabı ayrı ayrı anlatmaz.Yeri geldikçe dördünü,üçünü ve ikisini bir arada zikreder.Yalnız Kur'an-ı Kerim'e oldukça geniş bir yer verir.

2)Kur'an-ı Kerim:Yunus kutsal kitabımız Kur'an'ı "Kur'an", "Furkan","Mushaf","Yed'i Mushaf","Kitab" ve "âyât" kelimeleri ile zikreder.

Bir şiirinde devrinin hocalarını tenkid eden Yunus Emre Kur'an hakkında şu beyanda bulunur.

Çün Kur'an gökden indi anı Allah buyurdı
Andan haber vir bana ha kitabdan ötersin
107(CXXIV.2)

Bu beyitle hem Kur'an'ın özelliğini açıklamış olur hem de o dönemdeki hocaların durumunu ortaya koymuş olur.Allah'ın Kur'an'ı verdiğini,insanların gönlüne "evim" dediğini bildiren Yunus "gönül evi" nin sahibini bilmeyenleri "âdemden" saymamak gerektiğini açıklar.

Kur'ânı viribidi gönüle ivüm didi
Gönül iv ıssın bilmez âdemden tutmayalar
1943.287(XVII.5)

Hak turagı gönülde âyâtı var Kur'an'da
Arşdan yukarı canda ışk burcunun kulesi
145(CXCIII.9)

"Hakk"ın durağının gönülde bulunduğunu ve bunun da Kur'an'da yeri olduğunu açıklayan Yunus,Kur'an-ı Kerim'i kendisine "mürşid" edinmiştir.Tasavvuftaki dört mertebenin en yükseği olan "marifet"in âriflerin dilinde ve esasının da "ilm-i Kur'an'da olduğunu şöyle açıklar.

İşit işit key işit marifet ârif dili
Marifetün mekli ilm-i Kur'an içinde
1943.78(VI.13)

Yunus Emre'ye göre,Kur'an'ın herbir hecesi insanın günahlarını yıkıyacaktır.Kur'an okunduğu zaman kulak verip dinlersen ve seher vakti kalkıp namaza durursan dağ gibi günahların eriyecektir.

Okına Kur'ân ü Yâsîn kulak urup dinleyesin
Tagca günehler yuyasın tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.6)

Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim'i büyük bir saygı ile anan Yunus Emre'nin bu konudaki beyitlerinin hepsini buraya almamız mükkün değil.Aslında Yunus,hemen hemen her şiirinde ve her beytinde Kur'ân'ın bir âyetine telmihte bulunmaktadır.Bunlar yeri geldikçe ele alınacaktır.

(dd) Peygamberler: Yunus Emre,eserlerinde "peygamber"lik mefhumunu,"peygamber","resûl","nebî","habib","emin","fahr-ı âlem", "fahr-ı cihan" gibi sıfatlarla açıklar ve hemen hemen bütün peygamberlerin isimlerini zikreder.

Peygamberlerin sayısını yüzyirmidört (124) bin olarak veren şair,daha çok Kur'an-ı Kerim'de adı geçmekte olanları anmaktadır.Bu peygamberlerin hayatları,çektikleri çileler,katlandıkları sıkıntılar, gösterdikleri mücizeler ya doğrudan doğruya veya telmih yolu ile anlatılır.

Görgil Çalab fazlını yıkmaz âsî gönlini
Yüzbin yigirmi dörtbin ol tercemân eyledi
136(CLXXVII.6)

Bilindiği gibi Allah,Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin sayısını bildirmemiştir.Fakat bir kısım din bilginleri peygamberlerin sayısını 124 bin,bir kısmı ise 224 bin olarak gösterirler.Ancak bu sayıların hiç bir sağlam delile bağlanmadığı anlaşılıyor.(54)

Şimdi Yunus'un andığı peygamberlerin özelliklerini kendi mısralarıyla tanımaya çalışalım.

1)Hz. Âdem:İlk insan ve ilk peygamber olan Hz.Âdem,Yunus Emre'nin şiirlerinde en çok adı geçen peygamberlerden biridir.Yaratılış bahsinde açıkladığımız gibi Yunus,onu ilk insan ve ilk peygamber olarak ele alır.

Hz.Âdem'in yaratılışına karar verilmesi,toprağının getirilmesi,çamurunun yoğurulması,bu çamurun kırk yıl beklemesi,kuruması ve topraktan yapılmış vücuda "ruh üflenmesi" ,nihayet Hz.Âdem'in hemen o an el kadırıp Allah'a şükretmesi,Allah'ın kudretini teslim etmesi bir çok beyitte anlatılmıştır.Bu beyitlerden birkaçını aşağıya alıyoruz.

(54) Talât Koçyiğit,a.g.e.,c. I,s.337.

Surete can girmegi fermân olur
Pâdişâh emri anâ dermân olur
Hamd ü şükritdi didî iy zül-celâl
Bin benüm bigi yaratsan ne muhâl

R.1(7,8)

Çün can gevdeye girdi aksırdı turıgeldi
El götürdi şolukdem Hakk'a şükür eyledi

133(CLXXIV.6)

Yunus Emre,Hz.Âdem'in yaratılışından sonra,Şeytan'ın Hz.Âdem'e "secde etme"yi,"tapmağa ar" etmesini,kendisinin "oddan-nurdan" yaratılmış,Hz.Âdem'in ise topraktan yaratılmış olduğunu açıklar. Sonra,Hz.Âdem'in göbeğinden Hz.Havva'nın yaratılmış olmasını,cennette yaşadıklarını,Şeytan'ın Hz.Âdem'i kandırıp "buğday"dan yemesine sebep olduğunu,bunu üzerine de cennetten kovulduklarını çeşitli vesilelerle anlatır.Bütün bunların aslında Allah'ın emri ve takdiri ile olduğunu bildirir.

Miskin Âdem yanıldı uçmakda bugday yidi
İşi Hak'dan bilenler Şeytan'dan tutmayalar

65(L.5)

<u>2)Hz.İdris:</u> İdris peygamber Yunus Emre'nin şiirlerinde bir beyitte terziliği dolayısıyla zikredilir.

Ben oldum İdris-i derzi Şît oldum dokıdum bizi
Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm

183(LVII.4)

<u>3)Hz.Nuh:</u> Yunus Emre Nuh peygamberi din uğruna çektiği çileler,ıstıraplar dolayısıyla ve "Nuh Tufan"ı vesilesiyle sık sık anar.

Nûh oldum tûfân içün çok durışdum dîn içün
Duymayanın tagadan suya bogdurup geldüm

95(CV.9)

<u>4)Hz.İbrahim:</u> Yunus Emre,Hz.İbrahim'i oğlu Hz.İsmâil'i kurban etmek istemesi,Kâbeyi yapmış olması,Nemrud tarafından ateşe atılması ve ateşten kurtuluşu dolayısıyla zikreder.Kurban,Kâbe,Nemrud,"od-gülistan"

vesilesiyle telmihde bulunur.

İbrahim Halil geldi Kâbe'ye bünyad urdı
Ogluna bıçak çaldı İsmâil kurban kanı
1943.110(XXIII.3)

5)Hz.İsmâil: Hz.İsmâil,Yunus'un şiirlerinde kurban,koç, bıçak ve Hz.İbrahim ile birlikte anılır.Daha ziyade kurban edilmek istenmesi dolayısıyla hatırlanır.

İsmâil'e çaldum bıçak bıçak bana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koçıla kurbandayıdum
84(LXXXVI.5)

6)Hz.Ya'kub: Ya'kub peygamber Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette diğer peygamberlerle birlikte zikredilir.Ancak özellikle Yusuf sûresinde Hz.Yusuf ile kardeşleri arasında olay bütün teferruatı ile anlatılır.Yunus Emre de bu olaya telmihen Hz.Ya'kub'u anmaktadır.(55)

Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum cefâ çekdüm bile
Ya'kub'ıla çok agladum bulınca efgandayıdum
84(LXXXVI.6)

7)Hz.Yusuf: Yunus Emre,Hz.Yusuf'u kardeşleri tarafından kuyuya atılması,kuyudaki çileleri,halleri,köle olarak satılması,Mısır'a sultan olması,güzelliği,akıllılığı dolayısiyla ve "sabır" sembolü olarak ele alır.Risâletü'n-Nushiyye'de Hz.Yusuf'un kuyuya atılışını ve oradaki durumunu uzun uzun anlatan Yunus,sonunda şöyle diyor:

Göre sabırla Yûsuf neye irdi
Ki sabrun âcısı helvâya irdi
R.20(..5)

8)Hz.Musa: Yunus Emre'nin şiirlerinde ismi en çok anılan peygamberlerden biri de Hz.Musa'dır.Yunus,önce Hz.Âdem'in döneminin kapandığını ve Hz.Musa dönemi geldiğini bildirir.

Çünk gitti Âdem ahdı yetdi Mûsâ'nun vaktı

---

(55) 147(CXCVII.8).

İblis'e işbu işler yavlak eser eyledi

134(CLXXV.8)

Hz.Musa,daha ziyade "tecelli","tur" ve "tur dağı" dolayısıyla zikredilirken ayrıca Allah'ın emirlerini Şeytan'a tebliğ etmesi,Şeytan'ın cevabını Allah'a götürmesi gibi konularda anılır.

Tûr tagında bir teceâli gör Mûsî'ye neler kıldı

Yûnus aydur Hak katında sözüm girü kalmaz benüm

185(LXI.6)

9)Hz.Dâvud: Yunus Emre,Dâvud peygamberi sesinin gürlüğü ve güzelliği dolayısıyle zikreder.Aynı beyitte İdris ve Şît peygamberler de anılır.

Ben oldum İdrîs-i derzi Şit oldum dokıdum bizi

Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm

183(LVII.4)

10)Hz.Süleyman: Hz.Süleyman,İslâmî-Türk edebiyatında mührü,kuvvet ve kudreti,bütün canlıların dillerini bilmesi,tahtının hava üzerinde olması gibi olağanüstü özellikleri ile anılır.Yunus Emre de aynı motifleri ele alarak Hz.Süleyman'ı sık sık zikreder.Ayrıca sepet örerek geçimini sağlaması,cinleri,perileri,devleri ve bütün gizli güçleri yönetmesi,Kaf'dan kafa hükmetmesi dolayısıyla bazan telmih yolu ile bazan da doğrudan doğruya ele alarak anlatır.

Sendedür Mühr-i Süleyman sana ferman ins ü cân

Yir yüzüni dutdı divler iy Süleymânum meded

1943.74(D.3)

Yine Hz.Süleyman'ın uzun bir ömür sürmesine rağmen günü gelince öldüğünü bildiren Yunus,bu konuya telmihen dünyanın,dünya malının değersizliğini anlatmak için sık sık Hz.Süleyman'ı anmaktadır.

Süleymân'dan ilerü olmayâsın

Hakiykatdur cihandâ kalmayâsın

R.22(..7)

11)Hz.Eyyub: İslâmi edebiyatlarda Hz.Eyyub sabrın sembolü olarak ele alınır.Yunus Emre de onu bu vasfı ile ele alır ve zikreder.

Tasavvufi mertebeleri aşarken,çile ve sıkıntılara katlanmak icab etmektedir.Çilelere katlanlmanın en etkili ilacı ise sabırdır.

Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum canuma
Çıgırdum Subhânuma kurtlar toyurub geldüm
96(CV.12)

12)Hz.İlyas ve Hz.Hızır:Müslüman milletlerin edebiyatlarında bu iki peygamber birlikte anılır.Hz.Hızır ile Hz.İlyas,özellikle "ab-ı hayat",darda kalanlara,tehlikede olanlara yardıma koşmaları vesilesiyle zikredilirler.(56) Yunus Emre bir beyitte şöyle diyor:

Şol Hızır'la şol İlyas âb-hayât içdiler
Bu bir kaç gün içinde bunlar ölesi degül
80(LXXVIII.6)

13)Hz.Zekeriyyâ: Kur'an-ı Kerim'de Hz.Zekeriyyâ bir çok ayette zikredilir.Kavmini doğru yola çağırmaya çalışan Zekeriyyâ peygamber kavmi tarafından öldürülmek istenir.O da kaçarak bir ağacın kovuğuna saklanır.Kavmi onu orada ağaçla birlikte keserek öldürür.Yunus Emre,bu olaya temas ederek Hz.Zekeriyyâ'yı anar.Ancak,bu olaydan Kur'an'da söz edilmez.(57) Yunus'un beytini aşağıya alıyoruz.

Zekeriyâ oldum kaçdum irdüm agaca geçdüm
Kanum dört yana saçdup depem deldirüp geldüm
95(CV.13)

14)Hz.İsa: Yunus Emre'nin şiirlerinde adından en çok söz edilen peygamberlerden biri de Hz.İsda'dır.Önce,babasız olarak dünyaya gelişi,bunun Allah'ın kudretinin bir sonucu olması dolayısıyla anılır.

İsî oldum kudretden behânem bir avretden
İnâyet oldı Hak'dan ölü dirgörüp geldüm
95(CV.6)

Daha sonra göke çıkışı,bu esnada üzerinde bir iğnenin bulunması,diriltici nefese sahip olması gibi mucizevî meseleler ile sık sık adı anılır.

---

(56) A.Yaşar Ocak,İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü,Ankara 1985.

(57) Çantay,a.g.e.Bakara sûresi,dipnot:36,46,48;Âl-i İmran:37,38.ayetler ve 25,26 dipnotlar.

15) Hz.Muhammed: Yüce peygamberimiz Hz.Muhammed'i Yunus Emre,samimi bir müslîman olarak derin bir hürmet ve sevgiyle sık sık zikreder.O'nu "Muhammed","Muhammed Mustafa","Mustafa","Ahmed" özel adları ve "dürr-i yetim","habib","dost","resûl","fahr-ı âlem", "fahr-ı cihan" gibi sıfatları ile anar.Ayrıca mirac,ümmet,şefaat, gül,nur,şefaat vb.mefhumlar dolayısıyla,dört halife,ehl-i suffa, Hasan,Hüseyn vesilesiyle ya doğrudan doğruya veya telmih yoluyla hatırlatır,saygı ile yad eder.

Yunus Emre,Hz.Muhammed'in yaratılış sebebini bir beyitte şöyle açıklar:

Muhammed'i yaratdı mahlûka şefkatinden
Hem Âli'yi yaratdı mü'minlere fazlından
109(CXXVII.4)

Hz.Muhammed'in dostluğuna bu kâinatı yaratan Allah,Hz.Âdem'i yaratmadan önce Hz.Muhammed'in nurunu yaratmıştır.Bu nur sırayla bütün peygamberlerde tecelli ederek sahibine ulaşmıştır.

Ben bu mülke kıldum cevlân yedi kere urdum seyran
Muhammed nûrını gördüm benümdür mekânum anda
123(CLV.7)

Çalab nurdan yaratmış canını Muhammed'ün
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün
1943,261(XLIV.1)

Dinimizin,imanımızın kurucusu,"din direği" olan Hz.Muhammed (58) nefsini "müslüman" edip Allah yoluna,dosdoğru varanlara yarın şefaatçı olacaktır müjdesini verir Yunus Emre.

Nefsin Müsülmân iden Hak yolın togru varur
Yarın ana olısar Muhammed şefâati
144(CXCI.5)

---

(58) 124(CLVI.1-2)

Yunus Emre'ye göre yüce Peygamberimiz Hz.Muhammed'e ümmet olanlar cehennemde kalıcı olmıyacaklardır.İlâhî aşk,dünyada ilk defa Hz.Muhammed'in başına gelmiştir ve "tercüman"ı Cesrâil,ma'şukası da Hâlik"dir.Allah,O'na "habibim" demiştir.

Dünyede Peygamber'ün başına geldi bu ışk
Tercemânı Cebreil ma'şukası Hâlık'dur
56(XXXIV.4)

Hz.Muhammed'in o eşsiz özelliklerini şiirlerinde dile getiren Yunus'un yüce Peygamberimizi anlatan birkaç beytini buraya almayı uygun bulduk.

Çalab nurdan yaratmış canını Muhammed'ün
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün
Dostım dimiş yaratmış hen anun kaydın yimiş
Ümmetden yana komış yönini Muhammed'ün
Muhammed bir denüzdür âlemi tutupdurur
Yetmişbin peygamberler gölünde Muhammed'ün
1943.261(XLIV.1,2,3)

16) Diğer peygamberler: Yunus Emre,Kur'an'da adı geçen Yunus peygamberi "balık karnında" geçirdiği hayat dolayısıyla bir beyitte zikrederken,kutsal kitabımızda adına rastlanmayan ve Hz.İsa'dan sonra yaşadığı ve onun şeriatına bağlı olduğu bildirilen Cercis'i de birkaç yer anmaktadır.(59)

c) Dört halife: Dört halife Hz.Muhammed ile birlikte zikredildiği gibi bazan da ikisi,üçü,dördü bir arada zikredilir.Dört halifeden Hz.Ömer adaleti,Hz.Ali fazileti,yiğitliği,kılıcı ve atı dolayısıyla ve daha önemlisi Tanrı "aslan"ı oluşu sebebiyle anılır.Hz. Osman ise Kur'an'ı ezberlemiş bulunması dolayısıyla zikredilir.

Umar u Usman Alî Mustafâ yârenleri
Bu dördinün ulusı Abû-Bekr-i Sıddıyk'dur
56(XXXIV.5)

---

(59) 62(XLV.4);91(XCVIII.3).

d) Dinî-tasavvufî şahsiyetler: Yunus Emre'nin eserlerende birçok kişinin adı geçmektedir.Bunları,dinî,tasavvufî,tarihî ve efsanevi kişiler olarak ayırabileceğimiz gibi Yunus'un çağdaşı olanlar ve olmıyanlar diye de ayırabiliriz.Hattâ mensub oldukları milletlere,cemiyetlere göre de ayırmak mümkündür.

Yunus'un bu kimselerden üç bakımdan söz etiğini görüyoruz.Birincisi doğrudan doğruya etkilenmiş olması,Mevlânâ,Tapduk Emre gibi.İkincisi iyi veya kötü bir olaya işaret etmesi sırasında örnek vermek gayesi ile,Karun,Nemrud,Hallac-ı Mansûr,İbrahim Edhem gibi. Üçüncüsü de yine bir olaya işaret etmek,bir olayı hatırlatmak için telmih yoluyla bazı kişilerin isimleri,sıfatları veya yaptıkları bir iş dolayısıyla hatırlatılmarı gibi.

Şimdi önce Yunus Emre'nin şiirlerinde adları anılan dinî tasavvufî şahsiyetleri tanıyalım.Yunus'un şiirlerinde çok sayıda din ve tasavvuf büyüğünün adı geçmektedir.Bunların bir kısmı Yunus Emre'nin yaşadığı çağın,bir kısmı da daha önceki çağların din ve tasavvuf büyükleridir.Yine bunların çoğu Türk ve Arap asıllıdır.

(aa)Yunus Emre'nin çağdaşı olanlar: Yunus Emre'nin şiirlerinde en çok adı geçen ve çağdaşı olanlar Tapduk(Emre) ile Mevlânâ Celâleddin Rumî'dir.Mevlânâ ve Tapduk Emre üzerinde,Yunus Emre'nin edebî şahsiyeti bölümünde durulduğu için burada tekrarına gerek görülmedi.Sadece isimlerini anmış olalım.

1)Balım Sultan(Seydi Balum): Balım Sultan'ın gerçek hayatı hakkında yazılı kaynaklara dayalı olarak herhangi bir bilgi mevcud değildir.Kadıncık Ana'nın neslinden Mürsel Baba'nın oğlu olduğu ve şiirle uğraştığı bildirilmektedir.(60)

Bu zatın Bektaşi tarikatının âyin ve erkânını düzenlediği,tarikatın ileri gelenlerinden olduğu anlaşılıyor.Bazı kaynaklar

---

(60) Türk Dili ve Edebiyatı Ans.c.1,s.305.

Geyikli Baba'nın arkadaşı ve pirdaşı olduğunu bildirmektedir.(61) Bir beyitte dilinin "şeker" kadar tatlı olduğunu ifade eden Yunus Emre, Balım Sultan'ın şiirle uğraştığını da bu vesile ile ifade eder.

Seydî Balum ilinden şeker tamar dilinden
Dost bahçesi yolından eve dervişler geldi
142(CLXXXVIII.5)

2)Geyikli Baba (Hasan): Geyikli Baba hakkında da vesikalara dayalı bilgi bulunmamaktadır.Mevcud bilgiler bir takım rivayet - lere dayanmaktadır.Fuad Köprülü ve A.Gölpınarlı,Evliya Çelebi'den,Şakayık'dan ve Güldeste-i Riyâzı İrfân'dan naklen bazı bilgileri eserlerine aktarmış bulunmaktadırlar.

Bu bilgilere göre Geyikli Baba,"Fukarâ-yı Yesevî'den Azerbaycan şehrinden Çeri-Hasan sülâlesinden" olup Hoy şehrinde doğmuştur. Baba İlyas müridlerindendir ve Anadolu'ya geçtikten sonra Uludağ eteklerinde şimdiki Baba Sultan mevkiine yerleşmiş,geyikleri kendisine alıştırmaş,elinde tahta kılıcı ile Bursa'nın fethine katılmış ber derviştir.(62)

Yunus Emre,bir beyitte onun şiirler söylediğini ve bunlarla övündüğünü ima etmektedir.

Geyiklü'nün ol Hasan söz ayıtmış kendüden
Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür
161(XVI.5)

(b b)Sahâbeden olanlar:

1) Hz.Hamza: Yunus Emre eserlerinde sahâbeden ve tâbiinden bazı kimseleri de anmaktadır.Bunların başında Hz.Hamza gelir.Hz. Hamza,güçlü-kuvvetli oluşu,pehlivanlığı,Kaf dağına kaçırılışı dolayısıyla Yunus'un şiirlerinde zikredilir.

Bin Hamza'ca kuvvet vermiş kaadir Çalab ışk erine

---

(61) Köprülü,Türk Ede.İlk Muta.,s.48,94,302;Gölpınarlı, Y.Emre ve Hayatı,s.61;Y.E. ve Tasavvuf,s.13;Y.E.Divanı 1965,s.287.

(62) Köprülü,a.g.e.,s.38,177,217;Gölpınarlı,a.g.e.,s.11, 13,38,249; Divan 1965,s.261-262.

Tagları yolından ırar kasdider dosta gitmege

38(I.4)

2).Ca'fer-i Tayyâr: Hz.Muhammed'in amcasının oğlu olan Ca'fer-i Tayyar'ı Yunus Emre şiirlerinde daha ziyade lakabı "tayyâr" sıfatı ile anmaktadır.Hz.Muhammed,"Ebû-Taliboğlu Ca'fer'i gördüm;iki kanatla cennette meleklerle uçuyordu" der.(63) Mûte savaşında iki kolu kesilerek şehid olması üzerine söylenen bu söz,bundan sonra Ca'fer' in "tayyâr" lakabı ile anılmasına vesile olur.Yunus Emre de bu olayı işartele şöyle der:

Gâh bir mechûl-i merdûd olam Nemrûd olam

Geh varam Ca'fer olam Tayyâr olam perran olam

99(CX.16)

3).Üveys-i Karanî: Tabiinden olan Üveys,Tasavvuf edebiyatında "Veysel Karanî","Karanî" olarak geçer.Bir rivâyete göre Mi'rac'da Hz.Muhammed'in nalınlarını çevirmiştir.Yunus Emre de bu olaya bir beyitte işaret ederek onun ismini zikretmiş olur.

Mi'rac gicesi Ahmed'ün döndürdüm arş'da na'linin

Üveys ile urdum tacı Mansur'da urgandayıdum

85(LXXXVI.7)

4).Selmân-ı Farisî:Mecûsi iken Hıristiyan olmuş daha sonra da Müslüman olmuş olan Selman,Hz.Peygamber'in yanından ayrılmamış ve "Ehl-i Beyt"den kabul edilmiştir.Yunus Emre,onu bir beyitte şöyle anar:

Gâh batn-ı hût içinde Yûnus'ıla söyleşem

Geh çıkam arş üzere bin cân olam Selmân olam

98(CX.6)

5).İbrahim Edhem: Belh şehrinin hükümdarı iken bir av partisi sonucunda karşılaştığı eli ayağı bağlı bir adamın durumu üzerine tahtını tacını terk ederek tasavvuf yoluna girmiştir.Aynı zamanda

---

(63) Sahîh-i Buhari,c.X,Ankara 1972,s.289-290;Köprülü a.g.e.,s.26,50;Gölpınarlı 1965,s.252.

tabiînden olan İbrahim Edhem,sabrı,feragati ve tevekkülü dolayısıyla Tasavvuf edebiyatında sık sık adından bahsedilir.Hakkında çok değişik rivayetler meydana gelmiştir.(64)

Yunus Emre,onu tahtını,tacını,malını,mülkünü terk ederek Hak yolına girmesi dolayısıyla anar.

İbrahim Edhem bakdı tâcı u tahtı bırakdı
Hak yolına uyakdı ol sırrı tuyan benem
91(XCVII.6)

(oo) Diğer dinî ve tasavvufî şahsiyetler:

1) Hallâc-ı Mansûr: Yunus Emre'nin şiirlerinde adı en çok geçen sûfilerden birisi Hallâc-ı Mansûr'dur.Mansûr'un Allah yolunda çektiği çileler,katlandığı sıkıntılar ve Allah'a olan büyük aşk ve bağlılığı dolayısıyla Tasavvuf edebiyatın yer aldığını görüyoruz.Hallâc-ı Mansûr,"Mansûr","Hallâc-ı Mansûr","Mansûr-ı Bağdâdî" isimleri ile "ene'l-Hak","tevhid-i ene'l-Hak","hallâc","hallâc panbuğı","dar", "berdâr","od","oda yakmak","kül","urgan" gibi kelime ve terkibler ile zikredilir.

Yukarıya aldığımız kelime ve terkiblerin geçtiği veya Mansûr'un zikredildiği beyitleri buraya almamıza elbette imkân yoktur.Yalnız Hallâc-ı Mansûr'un inancının temelini teşkil eden "ene'l-Hak"(:Ben Hakk'ım) sözünün yanlış anlaşıldığı söylemek yerinde olur. Çünkü,Mansûr,Hakk'ın kendinde bulduğu için "ene'l-Hak" demiştir.Bu tamamiyle bir tasavvufî düşüncenin sonucudur.Hallâc-ı Mansûr bu sözü dolayısıyla "hallâc panbug"u gibi dövülmüş,urgan ile "dar" ağacını asılmış,daha sonra da "dört yanumdan od urdılar"diyerek yakılmıştır. Bu olaylara birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Çün Mansûr gördi ol benem didi
Oda yakdılar işitdün anı
132(CLXXI.7)

---

(64) İA.c.V-II,s.886;Ariflerin Menkıbeleri,c.I,Haz. T.Yazıcı,İstanbul 1964,s.573.

Ezelde benüm fikrüm ene'l-Hak idi zikrüm
Henüz dahı togmadım ol Mansûr-ı Bagdâdî
142(CLXXXVII.6)

Ol Hallâc-ı Mansûr'ıla söyleridüm "ene'l-Hakk'ı"
Benem gin'anum boynına dar urganın dakan benem
92(C.9)

Mansûr idüm ben ezelde anun içün geldüm bunda
Yak külümi savur göke ben ene'l-Hak oldum ahî
141(CLXXXVI.8)

Asıl adı Ebü'l Mugıys Gıyâseddin Hüseyn bin Mansûr'il Hallâc'il -Bayzâvî'dir. IX.ve X.asırlarda yaşamış coşkun bir sûfi olan Mansûr hakkında çok sayıda menkıbe teşekkül etmiştir.Adına eserler yazılmış,menkıbeleri ve şiirleri kitap halinde yayımlanmıştır.Bunlardan biri de Mürîdî'nin "Hallâc-Nâmesi"dir.(65)

2) Abdürrezzak (Şeyh San'an): Yunus Emre'nin,San'an Şeyhi olarak tanınan Abdürrezzak'dan iki beyitte isim olarak,bir beyitte de "haç öp"mesi,"nâkûs" çalması dolayısıyla bahsettiğini görüyoruz.

Gördüğü bir rüya üzerine dörtyüz müridi ile birlikte ülkesini terk eden Abdürrezzak'ın hikâyesi Mantık'ut-Tayr'da geniş olarak anlatılır. Yunus bu olaya şöyle işaret eder:

Cübbe ve hırka taht u tâc virse gerekdür ışka bac
Dörtyüz mürîd u elli hac terkeyledi Abdurrazzak
74(LXVIII.7)

3) Diğerleri: Yalnız Raif Yelkenci yazmasında bulunan ve Gölpınarlı'nın 1943'de hazırladığı Yunus Emre Divanı'nda(s.111,XXIII) yer alan bir şiirde Cüneyd-i Bağdadî,Şiblî,Ma'ruf Karhî,Bâyezîd-i Bis-

(65) Köprülü,a.g.e.,s.130-132 dipnot, Gölpınarlı 1965,s. 263 ve Yunus'la ilgili eserlerin ilgili bölümleri.

tâmî,Fakîh Ahmed,Sultan Seyyid Necmüddin,Mevlânâ Celâleddin gibi büyük mutasavvıfların isimleri zikredilir.

Bu şiirin eski yazmalarda bulunmadığını bildiren Gölpınarlı,şiirin Yunus'a aidiyetini şüpheli karşıladığı için biz de bu mutasavvıfların üzerinde ayrı durmayı düşünmedik.

(dd) Dinî-destanî kahramanlar:

Yunus Emre,zaman zaman şiirlerinde dinî-destanî kahramanların isimlerini veya lâkablarını,bir olaya,bir düşünceye telmihan zikreder.Bunlar genel olarak Arap ve İran tarihi ve mitolojisi ile ilgili kişilerdir.Bu noktada Yunus'un Klâsik Şark tarihini ve mitolojisini de iyi bildiğini söyliyebiliriz.

1) Rüstem: İran mitolojik tarihinde bir destan kahramanı olan Rüstem,Doğu edebiyatlarında aksaçlı oluşu dolayısıyla "Zal","Zal oğlu Rüstem", veya babasının adı olan "Destan" ifadeleri ile anılmaktadır.Rüstem aynı zamanda güçlü bir pehlivandır.Yunus Emre,onu daha çok bu özelliği dolayısıyla anar.

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dörd ejderhâ
Bunlarunla cengidem Rüstem olam desân olam

99(CX.22)

Beyitte geçen dokuz arslan,yedi evren,dört ejderha tasavvufî anlamda kullanılmışlardır.Bu deyimler ilgili bölümde açıklanacaktır.

2) Ferhad-Şirin-Hüsrev: İran edebiyatının en eski bir halk hikâyesinin üç kahramanı olan Ferhad-Şirin-Hüsrev,aşk uğruna gösterdikleri fedâkârlık,çektikleri çile dolayısıyla anılırlar.Yunus Emre, İlâhî aşkın yüceliğini,kuvvetini ve etkisini açıklamak için Ferhad'ı, "külüng"ü,"âb-ı hayat"ı,dağları delmeyi sembolik olarak kullanır.

Ferhad bu ışk yolında başın külünge tutdı
Husrev Şirin derdinden dosta virdi cânını

196(LXXXIX.8)

Camum ışkun külüngine Ferhâd olup dutdum başum
Dâim tagları keserem Şîrîn'üm hiç sormaz benüm

185(LX.6)

3).Leylâ ile Mecnûn:Bir Arap halk hikâyesinin kahramanlaları olan Mecnûn ile Leylâ'nın aşkları Arap-İran ve Tük edebiyatlarında çok yaygın bir şekilde işlenmiştir.

Bir niçemüz Leylî oldı bir niçemüz Mecnûn oldı
Bir niçemüz Ferhâd oldı ışkdan haber tuyanumuz

168(XXX.4)

Allah aşkını gönlünde duyanlar,o aşkın cezbesine kapılarak Mecnûn ile Leylâ gibi çöllere düşer,Ferhad gibi dağları delmeye çaşır.

Yunus için beşeri aşk söz konusu olmadığına göre Leylâ ile Mecnûn'un aşklarını ve aşkları uğruna katlandıkları çileleri mecazi olarak şiirlerinde kullanmıştır.Yunus Emre'nin en büyük arzusu Allah'a kavuşmak,O'nunla bütünleşmek olduğu için "Şeydâ-yı Rahman" olarak Allah'ı görmek için Mecnûn olmak sevdasındadır.

Leylî-i Mecnûn benem Şeydâ-yı Rahman benem
Leylî yüzin görmege Mecnûn olasum gelür

60(XL.6)

Mecnûn gibi âvâre âyık oluban yâre
Di Yunus sen bîçâre Allah görelüm neyler

1943.281(V.11)

(ee) Hekimler,filozoflar:Yunus Emre şiirleri arasında Bukrat, Calinos,Lokman gibi hekim ve filozofların isimlerini de anar.Bunlardan Lokman hakkında daha önce bilgi verildiği için burada üzerinde durulmadı.Calinos (Calinûs)(131),tanınmış bir hekimdir.Doğu edebiyatlarında tıbbî mevzularda adından sık sık söz edilir.Bukrat (Hippokrates) da

tıbbın babası sayılan ünlü hekimdir.Eserleri Arapça'ya,Süryanice'ye tercüme edilmiş,büyük medreselerde okutulmuştur.

Niçe bir Cercîs û Bercîs olam Mirrih olam
Niçe bir Câlinûs u Bukrât olam Lokmân olam
99(CX.21)

Yunus Emre'nin bu hekimlerin eserlerinden,düşüncelerinden ne kadar etkilendiğini bilemiyoruz.Ancak geleneğe uyarak bu gibi hekimlerin isimlerini andığını söyliyebiliriz.Nitekim Mevlânâ da Mesnevisinde (Mesnevi Şerhi II.s.312-313; III.s.464-465) Calinos'dan bahsetmektedir.

(ff)Diğer şahıslar: Daha önce de belirtildiği gibi Yunus Emre'ye mal edilen şiirlerde çok sayıda şair,mutasavvıf,din adamı vb. gibi şahsiyetlerin isimleri geçmektedir.Bunların bir kısmından açıktan açığa söz eden şair,bir kısmından ise doleyısıyla söz etmektedir. Meselâ Hz.Süleyman dolayısıyla Belkıys'dan,Hz.Âdem dolayısıyla Havva'dan,Hz.Musa dolayısıyla İmrân'dan bahseder veya adını anar.

e) Ahiret ve ahiret hayatı ile ilgili mefhumlar:

(aa) Ahiret âlemi nedir ? "ahiret" kelimesi dilimizdi daha çok "öteki dünya" karşılığında kullanılmaktadır.Edebiyatta özellikle Tasavvuf edebiyatında âhiret konusu ço işlenmiş bir konudur.

Ahiretin varlığına inanmak,bu âlemde bir hayat olduğunu kabul etmek İslâm'ın esaslarından biridir.Ahiret âlemi hakkında konunun uzmanları şu bilgiyi vermektedir."...âhiret,dünya hayatından sonra gelecek hayat demektir ki,mutlak mânasıyla;ölümün başlangıcından itibaren,kabir (yani berzah) hayatını,ba's (diriltme),haşir (mahşerde toplanma) ve daha sonra vâki olacak hâdiselerin hepsini içine alır."(66)

Ölümden sonra başlayacak olan bu hayatın gerçek sırrını Allah'dan başka hiç kimse bilemez.Ancak,Allah melekleri vasıtasıyla peygamberlere,onlar da insanlara bu hayat hakkında bilgi vermişlerdir. İnsanlar da anlıyabildikleri kadarıyla ve dilleri döndüğü kadarıyla eserlerinde anlatmaya çalışmışlardır.

Yunus Emre büyük bir mutasavvıf şair olarak bu konuyu en iyi şekilde anlatmıştır.Bu hayatı bütün sihri ve açıklığı ile ortaya koymuştur.

Yunus Emre'ye göre "ahiret âlemi" öyle bir "il"dir ki orada hiçbir şey gizli kalamaz.Herkes eşittir.Pâdişah ile kul,hizmetçi birdir.Onun için âhiret âlemini iyi bilmek,tanımak gerekmektedir.Asıl "ebedî" hayat oradadır.Gerçek hakîkat "ahiret"i bilmektir.

Nedür(ür) dünye çoklıgı eşkeredür(ür) yoklıgı
Varlık sarâyın hakıykat âhireti bilmek gerek

78(LXXVI.3)

"Ol ilde" ay-gün yoktur,ay-gün eksilip tamamlanmaz.

Ol ilde ay gün olmaz ay gedilüp tolunmaz
Tertibler terkidüben ışmar unuda mısın

112(CXXXIII.4)

Yunus'un bütün çabası insanların dünya zevklerinden uzak dur-

(66) A.A.Aydın,a.g.e.,s.239.

malarını sağlamaktır.Dünya hayatını açıklarken de belirtileceği gibi Allah,dünyayı âhiretin tarlası olarak yaratmıştır.Asıl olan "ebedî" hayat âhiret hayatıdır.Onun için "hesabı yarına kalan"ların işleri zor olacaktır.Yunus,Risâlât'al Nushiyya'da şöyle diyor:

Hisabı her kimün yârına kaldı
Tut eyle kim balıgı tâşa çaldı

R.29(5)

Biz de varavuz ol ile kaçan ki va'demüz gele
Kişi varacagı yire gönlini berkitse gerek

172(XXXVI.3)

Âhiret âleminin başlangıç noktası "ölüm" olayıdır.Yunus Emre,âhirette yaşanılacak hayatı ölümle birlikte canlı tablolar halinde önümüze koyar.Denebilir ki İslâmi Türk edebiyatın Yunus kadar ölümü ele alan ve tahlil eden bir başka şair yetişmemiştir.

(bb)Ölüm(Ecel):

Ölüm hakdur bilürsin niçün gâfil olursın
Azrâil kasd idîser günahlû cânumuza

124(CLVI.6)

Yukarıdaki beyitten anlaşılacağı gibi Yunus Emre,inanan her mümin gibi ölümün hak olduğuna inandığı için ölüm karşısında hiç bir zaman paniğe kapılmaz."Dost" için öldüğünü düşünerek "can"ı üstüne şükreder ve ölümden kaçılamıyacağını bildirir.(67) Her insanın ölümü tadacağı gerçeğinden hareket ederek ölümü tahlil eder."Hayatta bulunan her insan ölüme doğru gittiğne göre,ölüm bir "Gelecek"tir.Fani olduğunu bilen insan için "bugün","yarın"dır."Yarın"ı"bugün" de görmek, demek,"ölmeden önce ölmek",hayatta iken Tanrı'ya ulaşmak,yani ebedî - leşmek demektir."(68)

(67) 102(CXIV.6)
(68) Mehmet Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânası,Edebiyat Araştırmaları I.İstanbul 1976,s.154-169.

Ecel gelip yakamızı toplamadan,va'de yetişip ölüm haberi gelmeden,Azrâil "hamle" kılmadan gönlümüzü dosta vermeliyiz.

Ölüm haberi gelmedin ecel yakamuz almadın
Azrâîl hamle kılmadın gel dosta gidelüm gönül

173(XXXVIII.9)

Dosta gitmeyi arzulayan şair,aşağıdaki beyitte de insanın yarınki hayatı bugünkü hayatına bağlıdır diyerek bugünden yarına hazır almamız gerektiğini hatırlatır.

Neyise dirligün oldur ölümün
Bugünki günündür yarıngı günün

R.29(3)

Hey gel âmel idelüm elümüz ireriken
Ecel ire ansuzın irmezüz sonumuza

124(CLVI.3)

"Ölüm dış görünüşüyle korkunçtur.Zira o başta vücut olmak üzere,hayatta inanılan her şeyi yok eder.Fakat onun asıl mânası da bu yok edişdedir.Ölüm ile yok olan,insan varlığının fâni cephesidir. Vücut ve vücuda bağlı olan şeyler ölür,can veya ruh ölmez."(69) Bunu Yunus Emre,bir beyitte şöyle açıklar:

Ten fânidür can ölmez gidenler gine gelmez
Ölürise ten ölür canlar ölesi degül

80(LXXVIII.2)

Yunus Emre,ölümü hak bildiği için aslında ölümden korkmaz.Onun korktuğu ölümden sonraki hayattır.Çünkü o,bu dünyada iken yaptıklarının hesabını veremiyeceği endişesindedir.

İy yârenler iy kardaşlar korkaram ben ölem diyü
Öldügümi kayırmazan itdügümi bulam diyü

192(LXXVI.1)

Bu üzüntü ile Yunus,dünya hayatının gerçek mânâsını kavramış bulunur.Çünkü bu üzüntü,"mukadder ölüm ile hayatın aldatıcılığı arasındaki tezattan" doğmaktadır.(70)

---

(69) Kaplan,a.g.e.,s.159.
(70) Kaplan,a.g.e.,s.157.

Ebedî hayata ulaşmak için canını seve seve kurban edebileceğini söyleyen şair;nasıl olsa bir gün öleceğim,o halde niçin şimdi böyle "diri" durayım,der."lömeden önce ölmek" temel düşüncesine bağlı olan Yunus bir başka beyitte şöyle seslenir:

Canum kurban kıluridum canı kabul kılurısa
Kaçanısa öliserem niçün böyle diri duram
102(CXIV.5)

Ölüm aramızda gezmektedir."Halkı bostan idinmiş" istediğini çekip almaktadır.(71) Ölümün haber vermeden insanları alması karşısında Yunus üzülür.Özellikle "yigid iken ölenlere" içi yanar.

Birinün alur kardaşın revan döker gözi yaşın
Hiç onarmaz bagrı başın habersüzin gelür ölüm
98(CIX.3)

Yunus Emre,insanoğlunu gafletten uyandırmak,dünya malına tapmaktan vazgeçirmek,doğru yolu bulmalarını sağlamak için sık sık ölümden bahseder.Onun soğuk ve çıplak yüzünü ortaya koyar.Dünya hayatının geçiciliği,çirkinliği,süfliliği karşısına ahiret hayatının ebedîliğini,güzelliğini koyar.Dünyada yaptıklarımızın hesabını mutlaka vereceğimizi,günahlarımızın,hatalarımızın cezasız kalmıyacağı konusunda düşünmeye çağırır.İbret levhalarını;"ölümün soğuk yüzü","kabir hayatının karanlık çehresi","mahşer","sırat köprüsü","Cehennem" sahneleri halinde gözler önüne serer.

Bir beyitte sakın kötülük etme,"ecel sana senden yakın"dır ve nicelerin yuvasını dağıtmış,yurdunu yıkmış,kökünü kazmıştır ölüm der.(72.) O halde ölümü düşün,ölüm haberi gelmeden hazırlıklı olmak gerekir.Risâlât'al Nushiyya"nın bir beytinde şöyle diyor:

Yetişmedin sana va'de gözün aç
Hevâ ü kibr yolından berî kaç
R.10(10)

(71) 98(CIX.1)
(72) 164(XXIII.2)

Yunus Emre'ye göre ölüm "dosta gitmek"tir.

Al gider benden benligi doldur içüme senligi
Dirligünde öldür beni varup anda ölmeyeyin
191(LXXIV.3)

diyen şair,dosta gitmek için ölmeden önce ölmeyi arzulamakta,öteki dünyada ölmemek için bu dünyada ölmeyi,"benlik"ten kurtulmayı dilemektedir. Benlikten kurtulacağını,"kendi özüne" ve "dost"a ulaşacağını düşünen Yunus Emre,sevinçlidir.

İy yarenler iy kardaşlar ecel ire ölem birgün
İşlerüme peşmân olup kendözüme gelem birgün
105(CXX.1)

Bütün bunlara rağmen Yunus,ölüm olayını "trajik" bir tablo olarak ortaya koyar.Azrâil gelip can almaya başladığı zaman,hiç kimseden "meded" olmıyacaktır.Dil söyliyemez,göz göremez,kulak duyamaz ol - duğu sırada el de hiç bir şeyi tutmayacaktır.İşte bu tablo "ârif" olanlar için bir ibret tablosudur.

Rengi döner günden güne topraga dökilür gine
İbretdürür anlayana bu ibreti âirf tuyar
48(XVIII.5)

<u>(cc) Ölüm ile ilgili adet ve inanmalar:</u>Yunus Emre,ölüm konusunu işlediği şiirlerde ölümle ilgili bazı adet ve inanmalara da işaret eder.Bunların büyük bir kısmı bütün Anadolu'da uygulanan geleneklerdir. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür.

Bir evde birisi ölünce,"salâ" verilmesi için bir "oglan"ı hocaya gönderirler.Hoca "dört yana","dosta düşmana" salâ verir.Sonra ceneziyi yıkamak için kazanlar kurulup sular ısıtılır.Sular ısınırken, bir taraftan da "biş karışı" bezden kefen hazırlanır.Kapıda "ağaç at" denilen tabut yapılır.Cenaze yıkanıp kefenlendikten sonra "dört tekbirli "namaz kılınır."Ağaç ata" bindirilen cenaze mezarın başına getirilir. Cemaat halka olup oturur,Kur'an okunurken,tabuttan çıkarılan ceset "tuta tuta" mezera indirilir.Üstü çabuk çabuk toprakla örtülür.

Bütün bunları açık ve samimi bir dille anlatan Yunus Emre, cenazenin çıktığı eve "taziyete" gidildiğini,ölen kimsenin yakınlarının üç gün yas tuttuklarını ve sonra unuttuklarını açıklar.

Kime indiyse ol nüzül âna gelür cümle usûl
Ta'ziyete vârurısa ol ölüye rahmet olur
62(XLVI.8)

Üç günedek oturalara hep işini bitüreler
Oldem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola
126(CLXI.6)

Yunus Emre,aşağıdaki beyitte "Eger beni öldüreler külüm göke savuralar" demektedir.

Eger beni öldüreler külüm göke savuralar
Topragum anda çagıra bana seni gerek seni
145(CXCIV.6)

Bu beyitin içinde bulunduğu şiirin Ahmet Yesevî'den mülhem olduğunu daha önce belirtmiştik.Buradaki "ölünün yakılarak külünün göğe" savrulması ifadesi dikkatimizi çekmektedir.Bilindiği gibi İslâmî inanç sisteminde ölü yakma diye bir şey yoktur.Türk kültürüne bu geleneğin Hint kültüründen girmiş olması muhtemeldir.Yunus,bu beyitte Hallac-ı Mansur'a telmihte bulunmuştur.

(dd) Can(Ruh): Vücuda hayatiyet kazandıran "can"(ruh) dır.Âhiret,ölüm söz konusu olduğunda "can"ı hatırlamamak mümkün değildir.O halde "can" nedir?

Sözlükler "can"ı;"insan ve hayvanın yaşamasını sağlayan ve cisimle birlikte şahsiyeti meydana getiren manevi yapı,güç,kuvvet" olarak tanımlıyorlar.(73)

Konu ile ilgili ilim adamları can nedir sorusuna kesin bir cevap veremiyorlar.Bazı ilim adamları, "kendine mahsus bir enerji",vücudada "canlılık denen sırrı kendi bünyesinde saklayan hücre" olarak

---

(73) Temel Türkçe Sözlük(Kamûs-i Türkî),Can md'si;M.Z.Pakalın,Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü,c.III,Ruh maddesi.

açıklarlar.Yunus Emre,"can neyimiş" sorusuna "Can hod Hakk"ın kudretidir diye cevap verir.

Bilenlere sormak gerek bu tendeki can neyimiş
Can hod Hakk'un kudretidür tamardagı kan neyimiş
71(LXIV.1)

"can"ı Hakk'ın kudreti olarak kabul eden Yunus,"can'ın aynı zamanda "nurdan" dır ve "nura" karışacaktır der.

Cân Nurdandur(u) nûra karışır
Aybeyleme sûret olursa fanî
146(CXCVII.5)

"Sufilere göre ruhlar,lâtif cevherlerdir.Uyumaz,lezzet almaz,ölmezler.Ruha lâtifliğinden dolayı ruh denmiştir.Ruh da yaratılmıştır ama cisimden önce yaratılmıştır.Cevherlerin en sâfı ruhtur.Hakikat ehline gizli bilgiler ruh yoliyle açılır.Ruh hakikat ışığıdır,bedenlere göre eserleri değişir."(74) Mutasavvıflar bun ve benzeri açıklamaları Kur'ân'a göre yapmışlardır.Nitekim İsra sûresi'nde "Sana ruhtan sorarlar de ki:Ruh,Rabbi'min emrindedir.Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir" denilmektedir.

Yunus Emre,"can"ı zaman zaman değişik anlamlarda kullanmaktadır.Önce,"Hakk"ın kudreti" olarak kabul eden şair,aşağıdaki beyitlerde "can" aynı zamanda kudret sahibinin kendisi anlamındadır.

Senün gibi can variken Âb-ı Hayat isteyeni
Karanulıga gireni ben anı hayvan dutaram
87(XCII.5)

Canlar canını buldum bu cânum yagma olsun
Assı ziyândan geçdüm dükkânum yagma olsun
111(CXXXI.1)

Pâdişahlar pâdişahı,"can"ı bize hayatiyet cevheri olarak vermiştir.Fakat asıl cevherin kaynağı kendisidir.

---

(74) Süleyman Ateş,İslâm Tasavvufu,Ankara (t.y.) s.90-91, 130-132; Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri,İstanbul 1969,s.146-152.

Yunus Emre'ye göre "can" insana İlâhî emirle verilmiştir ve yine İlâhî emirle alınacaktır.Yaratılmışları diri tutan Allah'ın "yed-i kudreti"dir.Halbuki insanlar diriliği "can"dan geliyor sanarlar.

Ansuz olursam ölürem anunla diri oluram
Siz sanmanuz ki dirligi hemişe candan dutaram
87(XCII.6)

Yunus,"can"(ruh) kelimesini bazan "gönül","gönül evi" anlamında kullanmıştır."Can evini" Allah sevgisi doldurduğu için artık, orada başka bir sevgiye ve sevgiliye yer yoktur.

Zihî şirin hûlu dilber duragı revân içinde
Can evini ol almışdur ayruk ne sıgar anda
126(CLXII.1)

Şair,"can"ı bazan da "nefs" anlamında kullanmış bulunuyor. Bir insan eğer "canı"nı sever,"canım" var derse,"canı"nı beslerse her zaman kederdedir.Eğer insan ebedî "dirlik",mutluluk istiyorsa,canını semirtmemeli,Hak kapısına "cansız" varmalıdır.

Ol vakit bir olasın ayrulıkdan kalasın
Cansuz gel bu kapuya bâki dirlik bulasın
189(LXX.1)

Kim canının,nefsinin derdine düşerse o,"hânuna",Hakk'a ulaşamaz.

Âşık ki câna kaldı âşık olmaz
Canun terkitmeyen ma'şûkı bulmaz
165(XXV.4)

Âşık mi diyem ana can terkini urmadı
Âşık ana diyeler kim melâmete düşdi
196(LXXXIV.4)

Risâletü'n-Nushiyye'de de candan bahseden Yunus,can ile insana dört özellik verildiğini açıklar.Bunlar,"izzet","vahdet","haya"

ve " adâb-ı hâl"dir. "...bunlar canıla geldi,canıla gider.'...) Bunlarıla olanlar,didâra müstagrak olasılardur".Canı imanın muhafazası olarak kabul eden şair şöyle der:"Ol iman ki hakk-al yakıyndür;— canda yirlüdür.Canıla olan iman,can bile - gider."(75)

Netice itibariyle Yunus'a göre can ölmeyen gizli bir güçdür.Can "bir ulu kimsedür" beden onun kalıbıdır.Can "bir kuşdur" gövde onun kafesidir.(76)

Ten fanîdür can ölmez gidenler gine gelmez
Ölürise ten ölür canlar ölesi degül

80(LXXVIII.2)

(ee)Mezar (Kabir) ve mezarlık hayatı: Yunus Emre,"Mezar" (Kabir) mefhumumu "sin","gûr","makber" kelimeleri ile anlatır ve daha çok "sin" kelimesini kullanır.Yunus Emre'ye göre mezar,girmek için kapısı olmayan,içine ışık girmeyen,üstü taşla örtülü bir yerdir.İçinde yılanlar,çıyanlar ve kurtlar yaşamaktadır.

Ahiret hayatının başlangıcı ölüm,kapısı "sin"dir.Yunus, "sin"deki hayatı bütün çıplaklığı ile gözler önüne serer.Defin merasimin son sahnesini şöyle anlatır:

Seni sinânde koyalar menzil mübarek diyeler
Üstine tiz tiz yumalar dünyânun hâk ü sengini

131(CLXIX.5)

Daha önce de söylediğimiz gibi defin merasimi tamamlandıktan sonra cemaat arkaya bakmadan mezarlıktan uzaklaşır.Ölü "karanu yirde" ameli ile baş başa kalır."Sorucular" gelerek ilk imtihanı yapmaya başlarlar.(77)

Sorucı gelür yir yırtup sorar Tangrı'n kimdür diyü
İşbu canum anı tuyup sünüklerüm sızadurur

164(XXIII.4)

---

(75) R.s.1(13),s.2(Fi ta'rîfi akl"
(76) 185(LXII.4)
(77) 124(CLVI.5),104(CXVI.8),1943.72(I.5)

Yunus Emre,insanların dünya hayatına bağlanıp "öteki dünya"yı unutmamaları,kâinatın gerçek sahibi her an hatırlamaları için kulluk görevlerini kusursuz yapmalarını sağlamak için ölüm düşüncesini sürekli sıcak tutar.Akşam,sabah mezarlıkları ziyaret eder,mezarlarda yatanların hallerini tasvir eder.Bu durumları canlı bir ibret levhası olarak gözler önüne serer.

Sana ibret gerekise gel göresin bu sinleri
Ger taşısan eriyesin bakup göriocek bunları
139(CLXXXIII.1)

Bir zamanlar "beg" olup kapısında "kul",hizmetçi besleyenler ile kulların,hizmetçilerin mezarları birbirinden ayrılamaz olmuştur. Elleri kalem tutanların,dilleri bülbül gibi şakıyanların,doğru yolda yürüyenlerin,"danışman yiğitlerin",beylerin,sultanların bu mezarlıklarda yattıklarını,fakat hiçbirinin farkedilmediğini uzun uzun anlatır.

Bunlar bir vakt bikler idi kapucılar korlar idi
Gel şimdi gör bilmeyesin bek kangıdur ye kulları
139(CLXXXVIII.6)

Togrı varurdı yolları kalem tutardı elleri
Bülbüle benzer dilleri danışman yigitler yatur
162(XIX.3)

Dünya malının dünyada kalacağını,dünyadaki zenginlerin de sonunda beş karış bir kefen bezine sarılacağını,kalan mallarının yakınları tarafından hemen paylaşılacağını sık sık hatırlatan Yunus,şöyle diyor:

Malın u varın iy paşa hısmun kavmun üleşe
İledeler seni haşa göresin sinün tengini
130(CLXIX.4)

Dünya malı dünyada kalacağını göre ve bunlar seni Allah yolundan uzaklaştırdığını göre,bunların peşinden koşma,diyor.(78) Yunus'un bütün çabası insanları doğru yola çağırmak ve bu dünyanın haya-

---

(78) 52(XXVII.1);81(LXXX.3)

yatını aşırı derecede sevmek ve bağlanmaktan vazgeçirmek, bu dünyada iken "ebedî hayat"a hazırlanmasını sağlamaktır.

(ff) Kıyâmet (Âhir zaman):

1.)"Kıyâmet" kelimesinin anlamı:Kıyâmet kelimesinin sözlük anlamı "kalkmak","dikilmek","ayaklanmak","dünyânın sonu,bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman" dır.

İslâmî literatürde "kıyâmet" veya "kıyâmet günü" iki anlam ifade etmektedir.Bunlardan biri;"kâinattaki mevcud nizamın bozularak her şeyin alt üst olması,diğeri ise her şeyin bozularak alt üst olmasından,ölmesiden "helâk" olmasından sonra yeniden dirilerek ayağa kalkması ve hesab gününde "mahşer" yerine doğru yürüyüp toplanmasıdır.(79)

2.) Kıyâmetin kopması: Kıyâmetin zaman bakımından ne zaman kopacağını Allah'dan başka kimse bilmemektedir.Bu İlâhî bir sırdır.Ancak "Sur"un çalınması ile başlıyacağı ayet ve hadislerle bildirilmiş - tir. Sur'un çalınması ve kıyâmet âlametleri bölümünde bunlara işaret edilecektir.

Yunus Emre,kıyâmetin kopmasını ve cereyan edecek olayları bütün teferruatı ile anlatır.İsrâfil'in "Sur"a birinci üfleyişinde göklerin yarılacağını,yıldızların birbiri ile olan bağlarının kopacağını, yere düşerek yuvarlanacaklarını,dağların yerlerinden ayrılacaklarını(80), yerin yüzünün değişerek "yaş u kuru"nun harab olacağını,dünyanın dönmiyeceğini açıklar.(81)

İsrâfil sûrı urıla yirün yüzi degşirüle
Harâb ola yaş u kurı çarh-ı felek de yorıla
122(CLIII.1)

Birinci "Sur"un çalınması,üfürülmesi hadisesini Dr.Hâluk Nurbâkî şöyle yorumlamaktadır:"Kıyamette birinci sûr "sâika" şeklinde

(79) .Aydın,a.g.e.,s.255.
(80) 42(VII.5)
(81) Çantay,a.g.e.,s.1082-1083,1153, El-Hakka:13-16,El-İnfitâr:1-5.ayetler.Bu konuda yüzlerce ayet bulunmaktadır.

bildirilmiştir.Her şeyi öldüren şiddetli bir ses dalgası benzeri olan "saika" tamamen modrn fizikte bile taklit edilmek istenen ilmî bir gerçektir.Belli frekanstaki ses dalgalarının canlıları öldürdüğü tesbit edilmiştir."(82)

Sûr'un ikinci üfürülüşü mahşer yerinde toplanma işareti olarak kabul edilmektedir.Yunus Emre,buna da şöyle işaret etmektedir.

İsrâfîl sûrını ura hep mahlûkat yirden tura
Derilüben haşre vara kadı anda Sübhân ola
42(VII.2)

İkinci sûrdan sonra ölmüş bulunan mahlûkatın dirilmesi meselesi üzerinde çok durulmuştur.Bu konuda Dr.Nûrbâkî şunları yazmaktadır:"Cenab-ı Hakk'ın ilk sûr ile ikinci sûr arasında bilmediğimiz zaman şeridinde ölmüş beden hücrelerine özel bir var oluş sırrı vereceği ve ikinci sûrla birlikte yansıyan ruhun hazır bedene tam hayat vereceği açıktır."(...)

"İkinci sûra "Râdife" denir.Canlandıran bir ses frekansıdır.Râdif Sûru'nun mahiyeti bilim açısından meçhuldur."(83)

Yunus Emre,İsrâfil'in sûra üflemesi ile birlikte insanların uyanacaklarını (84) dirilerek ayağa kalkacaklarını (85),"haşre" doğru yürüyeceklerini bildirir.

3.) Sûr nedir? : "Sûr"un boynuzdan yapılma,üflenerek çalınan bir boru olduğu bildiriliyor."Sûr,kıyâmetin kopmasını ilân eden ve ruhların cesedlerine dönerek dirilmesine sebeb kılınan bir âlettir ki, mahiyet ve evsafını Allahu Teâlâ bilir."(86)

Yunus Emre,"Sûr"un üflenmesini "İsrâfil sûrı urıla","sûrını ura","sûrın ura","sûrın urıcak","sûr ura" gibi ifadelerle anlatmaya çalışır.Kur'an'ı Kerim'de bir çok ayette mahşer,haşr,kıyâmet,İsrâfil ve

---

(82) .Hâluk Nurbâki,Kur'ân-Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçek-
(83) " " " ler,IV.Kitap,s.51,TDV.Yayınları,Ank.,1985.
(84) 79(LXXVII.2)
(85) 39(III.7)
(86) .Aydın,a.g.e.,s.255,dipnot:19.

Sûr dolayısıyle konu sık sık hatırlatılır.(87)

4.) Kıyâmet alâmetleri:Allahu Teâlâ kâinatta cereyan eden her olayı bilinen veya bilinmeyen bir sebebe bağlamıştır.Hiç bir şey sebebsiz meydana gelmemiş,gelmiyecektir."Ateş yanmadan duman çıkmaz". Rüzgâr esmeden yaprak sallanmaz " atasözlerinde olduğu gibi kıyâmetin kopması içinde bir takım sebeblerin bulunduğu kabul edilir.Bunlara "kıyâmet âlâmetleri "deniliyor.Bu âlâmetleri konunun uzmanları büyük âlâmetler ve küçük âlâmetler diye ikiye ayırıyorlar.(88)

Kıyâmet âlâmetlerinin belirmesi Hz.Peygamber'in ölümü ile başlamış ve devam etmektedir.

Yunus Emre,bir bir şiirinde gerçi kıyâyet âlâmetleri adı altında saymaz ama "âhir zaman" olarak kabul ettiği,yaşadığı zamandan söz ederken şunları söyler:

İşidün hey ulular âhir zaman olısar
Sag müsülman seyrekdür ol da gümân olısar
65(LI.1)

Aynı şiirde ilmin yok olduğunu,dervişlerin yollarını gözetmediklerini,halkın öğüt dinlemediğini,beylerin âdâleti uygulamadıklarını,haksızlık yaptıklarını anlatarak yerden "Deccal"ın çıkacağını bildirir.

Bir başka şiirde de müslümanların zamana yabancı olduklarını,haramın helâlden daha kıymetli olduğunu,"Okuyun Kur'an'a kulak" tutmaz olduğunu,kötü işlerin "hürmetlü" olduğunu,Şeytan'ın kuvvetlendiğini,dünyayı haram ile şarabın kapladığını,öğrencinin hocası ile dövüştüğünü,"ogul"ların analardan mal çaldığını,Peygamber yerine geçen "hocalar"ın halkın başına "zahmetlü" olduğunu ve Peygamber "hadîsi"nin dinlenmediğini açıklar.Bütün bunlar kıyâmet âlâmetlerinden sayılmaktadır.(89)

---

(87) Çantay,a.g.e., 6:73;20:102; 23:101,27:87;36:51 ve daha başka pek çok ayet.

(88) .Aydın,a.g.e.,s.262. Hüseyin Sundi Erdoğan,Ölüm ve Ötesi,5.Bs.İstanbul 1981,s.11 ve d. Ansiklepedik İslam Lugatı.s.350-351.

(89) 149(CCI.)

Oglanlar ögüt almaz yigitler tevbe kılmaz
Kocalar tâat kılmaz sarp rüzigâr olmuştur
161(XVII.3)

Yunus Emre,kıyâmetin belirtilerini açıklarken her konuda olduğu gibi bunda da âyet ve hadislerden,İslâm tarihinden faydalanır. Kıyâmetin belirtilerin şiir dili ile anlatır.

5) Mahşer: İkinci sûrun çalınması ile dirilip ayağa kalkan "mahlûkât" mahşer yerinde toplanacaktır.Yunus buna,"kıyâmet bazarı","Siyaset meydanı" demektedir.

İsrâfil sûını ura hep mahlûkat yerden tura
Derilüben haşre vara kadı anda Sübhan ola
42(VII.2)

Ol kıyâmet bazarında herbir kula baş kayısı
Yunus sen âşıklarıla hiç görmeyesin kıyâmet
45(XX.8)

Kıyâmet pazarında herkes kendi başının derdine düşerken âşıklar kıyâmeti görmiyecektir.Fakat diğerlerine kimseden fayda olmıyacaktır.

Terezi kurup otralar sermâyemüz getüreler
Ol siyâset meydanında bu tertibleri bil gerek
Çagrışalar ata ana kardaş kardaşdan usana
Yalvaralar ol sübhana niyaz kılası er gerek
79(LXXVII.4,5)

6) Mizan-terazî: Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi "siyâset meydanında" terazi kurulacak,insanların âmel defterleri okunmaya başlanacak,günahlar tartılmaya başlanacaktır.(90)

Varıcagız terezüye Hak kendü bakar yazuya
Görücek taglar eriye ol zebâniler kim andadur
53(XXIX.6)

---

(90) 53(XXIX.5);42(VII.6);122(CLIII,).

7) Sırat köprüsü: "Sırat" kelimesinin sözlük anlamı "yol" dur.Sırat köprüsü,terim olarak anlam bakımından "âhiret ahvâlinden" sayılmakta ve Kur'an'da "Sırâtu'l cahîm:cehennem yolu" şeklinde ifade edilmiştir.

"Sırat;cehennem üzerinde uzanan son derece ince ve (kılıçtan) keskin bir köprü olup,gelmiş geçmiş bütün insanlar bunun üzerinden geçecektir."(91) Mahşer yeri ile cennet arasında ve cehennemin üzerinde kurulacak olan bu köprüyü Yunus Emre,Kur'an ve hadislerin hükmüne göre anlatmıştır.

Yunus'a göre insanlar günahları tartıldıktan sonra Sırat köprüsüne varacaklardır.

Günahlarun tartalar andan sıratâ ilteler
Zebâniler dutalar figanlar ola katı
147(CXCVIII.4)

Yunus diyor ki eğer "kıl gibi" ince,kılıç gibi keskin bu köprüden geçip cennete gideyim istiyorsan,dünyada kazandığını kendi elinle Allah yolunda sarfetmelisin.(92) Burada dünya hayatı,dünya malı ile âhiret hayatı arasında sıkı bir irtibat olduğunu belirten şair bir başka beyitte de şöyle diyor:

Korkarısan (sen) tamudan (gel) alçak olgıl kamudan
Ol gün ince sıratdan kamular(la) geçmek gerek
79(LXXVI.5)

Yunus Emre'nin dilinde "alçaklık" tevazu,alçak gönüllülük anlamındadır.Ahlâk bahsinde de açıklanacağı gibi Yunus,"tevazu"yu çok üstün bir meziyet olarak kabul eder.Burada,aşağı yukarı "cennet"in bedeli olarak vasıflandırır.

Kişinin bu dünyadaki "dirligi" doğru ise Sırat köprüsünü çok daha kolay geçecektir.(93) "dirliği" doğru değilse çok zor geçe -

(91) ..Aydın,a.g.e.,s298.
(92) 79(LXXXII.6).
(93) 81(LXXX.8)

cektir.Çünkü bu köprüden "değme ârifler" dahi geçemiyecek der Yunus. (94) Tasavvufî mânâda "sırat"ı bir sıfat olarak kabul eden şair bir beyitte bunu doğruluğa bağlıyarak şöyle der:

İnce sırat köprüsü sıfatîmiş bu yolda
Dosta giden kişinün togrulukdur çâresi
143(CXC.3)

Yunus Emre,bir şiirinde (Münâcaat) Sırat köprüsü konusunda âdeta Allah'la pazarlık yapar ve sözü Sırat köprüsüne getirerek şunları söyler:

Kıl gibi köprî gerersin geç diyü
Gel seni sen tuzagumdan seç diyü

Kıl gibi köprîden âdem mi geçer
Ya düşer yu tayanur yahud uçar
151(CCIII.10-11)

<u>8) Cehennem ve cehennem ile ilgili mefhumlar:</u> Yunus Emre, cehennem mefhumunu daha çok "tamu" kelimesi ile ifade etmektedir.Ayrıca "od","nâr-ı cehennem","nâr","ateş" sıfatlarını kullanır.

Risâlât'al Nushiyya'da "Tamu— pâdişahun adli pertevindendür" diyerek cehennemin İlâhi adaletin tahakkuk ettiği yer olarak kabul edildiğini görüyoruz.

Kur'an'da yedi kapılı veya yedi tabakalı olduğu bildirilen (95) cehennemi Yunus,sadece "yidi tamu" diyerek anar.Bir beyitte:

Yidi tamu sekiz uçmak herbirinün vardur yolı
Herbir yolda yüzbin çarşû Allah sana sundum elüm
90(XCV.9)

diyerek Kur'an'ın bildirdiği gibi "yüzbin çarşu"sı olduğunu açıklar. "Cehennemin kendisinde elem ve azap yoktur.Ondaki elem ve ızdıraplar

(94) 140(CLXXXIV.1);

(95) El-Hicr:43-44,.

oraya girecek insanların ve cinlerin yaptıkları amellerden meydana gelir.Bu azabı insanlar ve cinler oraya girdikleri zaman duyacaklardır."(96) İnsanın günahı çok,sevabı(hayrı) azsa,namazı "riyâkârlık" ederek kılıyorsa onun yeri Yunus Emre'ye göre cehennemdir.(97)

Hesap günü herkesin günahı tartıldıktan sonra günahları çok olanlar "zebâniler" tarafından tutularak cehenneme atılırlar.

Zebâniler çeke duta ilede tamuya ata
Deri yana süngük tüte katı ulu efgân ola
42(VII.3)

Fakat sabahleyin kalkkıp abdest alan ve namazını kılan "tamudan azadlu" olsa gerekir.Çünkü:

Gönüllerde yir eylemek Muhammed'e gelmişdürür
Mustafâ'ya ümmet olan tamuda karâr eylemez
166(XXVI.5)

Ol karamu cehennem âşıka köşk ü säray
Kula anda suâl yok kulı suâlden kodı.
140(CLXXXIV.2)

9.) Cennet ve cennet ile ilgili mefhumlar:"Cennet" kelimesinin sözlük anlamı bağ,bahçe,ağaçlı meyveli yeşillikler bölgesidir.Mefhum olarak cennet,"mü'minlere mahsus olan ve onlara vadedilen her türlü maddi ve manevî nimet ve lezzetlerin bulunduğu sonsuz hayat ve sevap yeridir."(98) Dr.H.Nurbâki cenneti "...maddesel mekânların sınırında, sonsuzgüzelliklerin ve hazların doyulmaz ülkesidir" diye açıklıyor.(99)

Yunus Emre,cennet mefhumunu daha ziyade "uçmak" kelimesi ile anlatır.Bunun "cennet"in göklerde,Allah katında oluşu düşüncesinden kaynaklandığı düşünülebilir.(100) Ayrıca"miraç"la da ilgili olabilir.Konuyu bu açıdan derinleştirmek mümkündür ama biz burada bunu yapacak değiliz.

(96) S.Ateş,İslâm Tasavvufu,s.168.
(97) 108(CXXIV.7).
(98) .Aydın,a.g.e.,s.300.
(99) .Nurbâki,5.kitap,s.97.
(100) B.Ögel,Türk Mitolojisi II,İstanbul 1971,s.308 vd.

Yunus Emre,cennet konusunda hemen hemen birbirine tam tezat teşkil eden iki anlayış ortaya koyar.Bunlardan biri cenneti arzulamak, diğeri ise arzulamamaktır.Cenneti arzulama konusunda "kullar" adına konuşur:

Kullar senün sen kullarun günahları çok bunlarun
Uçmagına koy bunları binsünler burak Çalabum
92(XCIX.2)

Allah'a seslenen Yunus,kulların cennet koyulmasını,"burak"a binmelerini diler.Bir başka beyitte de şöyle der:

Koyam dünyeyi gidem çün âhrete sefer idem
Ol uçmakda hûrilerden ben bana yoldaş eyleyem
96(CVI.2)

Bu anlayış tarzı Yunus Emre'nin ilk dönemlerinin;yetişme yıllarının anlayışı olsa gerek.Zira,o artık olgunluk dönemine gelip,İlâhî aşkı gönlünde duymaya başladıktan,"dost"la bir olma sırrına erdikten sonra,"ne cennet ü hûr","ne hûr ne kusûr" arar.O'nun aradığı "bana seni gerek seni" dediği Allah'ın bizzat kendisidir.Bu durumda Yunus artık cenneti arzulamaz olur.

Sensin benüm canum canı sensüz kararum yokdurur
Uçmakda sen olmazısan vallah nazarum yokdurur
62(XLV.1)

Yunus,sekiz cennetin güzelleri süslenip gelseler bile benim gönlüm senin sevginden başkasını kabul etmez,der.(101) "Uçmak uçmak" deyip mü'minleri "özendirdiğin" yerdeki birkaç güzele benim "arzum" yoktur.(102) Denizlerin dalgalandığı,yer ve göğün sağlam duruşu,cennet ve güzellerinin oluşumun gayesi "sana bahane" dir.(103)

Bize ışk şerbetinden sun iy sâkî

---

(101) 39-40(III.10)
(102) 104(CXVIII.4)
(103) 128(CLXV.7)

Bize uçmakda kevser gerekmez

67(LV.3)

Yunus Emre'ye göre "aşk şerbeti"nden içen kişi hiçbir zaman "ücrete" âmel etmez.Yani,cennetin nimetlerini,güzellerini düşünerek ibadet etmez.

Başında aklı olan ücrete amel itmez
Hûrilere aldanmaz gözile kaşdan geçer

157(X.5)

Allah'ın cennetini severek Allah'a âşık olan kişi gerçek âşık değildir.Çünkü aslında cennet kullar için bir tuzaktır.Bu tuzağa da ancak "eblehler" yakalanır.

Âşık mı direm ben ana Tanrı'nın uçmagın seve
Uçmak hod bir tuzakdurur eblehler canın tutmaga

38(I.7)

diyen Yunus Emre,cennetin sermayesininin "bir gönüle girmek" bir gönül yapmak olduğunu bildirir.

Uçmak uçmak didigün kulları yiltedigün
Uçmagun sermâyesi bir gönül itmek gerek

171(XXXV.4)

Yunus'a göre cennete girmedinin yolu bu dünya yapılan ibadetlere,iyiliklere,doğru olarak yaşamaktan geçemketedir.

Eylik erün yârıdur ölürse uçmak yiridür
Senden sonra söylenür ne dirligün varısa

194(LXXX.7)

10)Arasat: Arasat,kıyâmetten sonra mahşer günü mahlûkatın toplanacağı yer olarak kabul edilmektedir.Yunus Emre,bu meydanı,daha çok cennete ve cehenneme gidemiyecek durumda olan günahkârların toplanacağı meydan diye vasflandırmaktadır.

Andan İsrâfil sur ura ölenler yerinden tura
Geçe devrân-ı ruzigâr eyle yazmış celle celâl

81(LXXX.6)

f) Amel ve ibâdetlerle ilgili mefhumlar: Yunus Emre, İslâm dininin öngördüğü bütün amel ve ibâdetleri yeri geldikçe anar. En çok üzerinde durduğu ameller;doğruluk,iyilik,yardımseverlik,te - vâzû vb.amellerdir.Bunların üzerinde çalışmamızın ahlâkî mefhumlar bölümünde ayrıca durulacaktır.Burada Yunus'un "amel"den neyi kastettiğini açıklamaya çalışacağız.

(aa) Amel:"Amel",iş,fiil,faaliyet;kulluk,ibâdet anlamlarına gelmektedir.Yunus Emre,"amel"i çoğu zaman "eyü amel","yavuz amel" olarak nitelendirir. Dinî ıstılahta "İnsana mükellefiyet yükleyen,dünya veya ahirette mükâfat veya müâzâta sebep olan fiiller,davranışlar"ı ifade etmektedir.(104)

Yunus Emre,bize vacib olan iyi ahlâk ve iyi ameldir diyeyerek eğer adımız İslâm konacaksa "Yoldaşımız"iman olmalıdır görüşünü ortaya koyar.

Evvel bize vacib budur eyü hulk u âmel gerek
İslâm adı konıcagaz yoldaşumuz iman gerek
79(LXXVII.1)

Dünyaya gelen her kul,sık sık tevbe edip iyi amel etmeli. Eli işliyor,dizi tutuyorsa iyi işler yapmalı.Yoksa "ecel" ansızın gelir ve insan "daha sonra yaparım" dediklerini yapamaz olur.(105) İyi amellerin varsa onlar sana "şem' ü çırağ" olsa gerektir.Yalnız aklı başında olanlar "ücrete amel" etmezler.(106) Ben "yedi mushaf"ı okudum deyip amel etmiyorsan,istersen yüz yıl oku,ondan sana bir fayda yoktur.(107)

Okumagıl ilmün yüzin ilme amel gerek güzin
Aç gönülden bâtın gözin âşık ma'şuk haline bak
74(LXVIII.4)

---

(104) Hamdi Mert,Ansiklopedik İslâm İlmihali,İstanbul 1986,s.18.
(105) 124(CLVI.3).
(106) 158(X.5).
(107) 139(CLXXXII.5).

Eğer "bâtın evlerini" hırsız almışsa,dışarıda yapmış olduğun amellerin hiç önemi yoktur çünkü o ameller dışarıda kalmıştır. Zira amellerin ve ibâdetlerin gizlisi muteberdir.(108)

Eger varısa amelün gin olısar sinün senün
Eger yogısa amelün oddan şarab içdi gönül
82(LXXXI.15)

Yukarıya aldığımız örnek beyitlere ve buraya alamadığımız daha başka beyitlere göre Yunus Emre,"amel"i daha çok ibadet,iyi ahlâk,iyi huy ve doğruluk olarak kabul etmektedir.

(bb) İbâdet(tâ'at): İbâdet(tâ'at),Allah'ın emirlerini yerine getirmek,kulluk görevlerini tam olarak yapmak demektir."Amel ile ibâdetler imandan bir cüz değil ise de,ikisi arasında sıkı bir münasebet vardır.Çünkü ibâdetler ve iyi işler,sahibinin imanını olgunlaştırır."(109)

Genel olarak "tâ'at" kulluk görevlerini yerine getirmek anlamına gelmekte ise de Yunus Emre, daha çok "namaz kılmak" mânâsında kullanmıştır.Bunu "kıl tâ'atun","tâ'at kılan","tâ'ata turan" ifadelerinden anlamaktayız.

1) Genel olarak namaz:Yunus Emre,şiirlerinde namaz ibâdetine diğerlerine göre daha çok yer vermiştir.Bu konu başlı başına bir inceleme konusudur. (110)

Yunus Emre'ye göre namaz Allah'ın buyruğudur ve kulların Allah'a "niyaz" etmeleri için farz kılınmıştır.(111) Yalnız kılınan namazın makbul olması için "gönül pisi"nin temizlenmesi gerekir.Yunus, her türlü amelin başının "gönül/kalb" temizliğine bağlı olduğunu ısrarla belirtir.Çünkü "gönül "Allah'ın evidir ve burası her zaman temiz olmalıdır.Gönül konusu tasavvuf bölümünde tekrar incelenecektir.

---

(108) R.16(13,14,15.).
(109) Aydın,a.g.e.,s.37.
(110) Müjgân Cunbur,Yunus Emre'nin Şiirlerinde Namaz, Ankara 1957.
(111) 111(CXXXII.4)

Yunus Emre,namaz ibâdeti ile sosyal ve ekonomik hayat arasında sıkı bir münasebet bulunduğunu bildirir.Namaz kılmayan kimsenin kazandığının haram oldğunu ve "bin kızıl" olsa bile bir işe yaramıyacağını açıklar.

Allah buyruğın tutgıl namazın kılup gitgil
Namazın kılmayınca zihnar varmagıl işe
...
Namaz kılmaz kişinün kazanduğı hep haram
Bin kızılı var ise birisi gelmez işe
Namaz kılmayana sen müslümandur dimegil
Hergiz müslüman olmaz bağrı dönmüştür taşa

1943.88(XXIII.3,5,6)

Bu beyitlerde de görüleceği gibi şair,namaz kılmayanı müslüman saymamaktadır.Namaz kılmayan kişinin kalbi taş gibidir.Kalbi taşlaşmış insanda ne merhamet,ne şevkat ve ne de insanlık olmaz.O sadece kendisini düşünür.

Yunus Emre'ye göre,sanatların en güzeli "namaz"kılmaktır. Namaz insanların kalbini yumuşatır ve onların kalbinde kötü düşünceler yer etmez.

Sanaatun yiğreği namaz imiş hoş bişe
Namak kılan kişide olmaz yavuz endişe

1943.88(XXIII.1)

İslâmiyette "namaz dinin direği" olarak kabul edilir.Namaz ibâdetinin en makbulü Allah için yapılanıdır.Yunus Emre,insanların çeşitli gayeler için ibâdet yaptıklarını bildirerek,bunlardan en makbulü olanın "dost katı" için yapılanı olduğunu açıklar.

Geç mahluk tâatından göz ırma dost katından
Aldanma fânî nakşa fânî nakşı niderler

56(XXXIII.4)

Yine ibâdetlerin en iyisinin gizli yapılan olduğunu bildiren şair şöyle der:

İşit sözümi iy sagır tâ terezün gele agır
Yalvar Çalabuna çagır tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.3)

Yunus Emre,"bir kimse namaz kılıyorum diye dervişliği ve dervişleri inkâr etmemelidir",eğer inkâr ediyorsa o kimse isterse bin yıl namaz kılsın,kıldığı namazın ona bir faydası olmaz diyor.

Namaz kılaram diyüben münkir gelmen dervişlere
Eğer bin yıl kılur isen kendi duan yarlıgamaz
1943.342(VII.3)

2)Beş vakit namaz:Yunus Emre'ye göre,ben müslümanım diyen kimse,müslümanlığın şartlarının ne olduğunu bilmelidir.

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tangrınun buyrugın tutup beş vakt namaz kılsa gerek
77(LXXIV.1)

Yine Yunus'a göre,müslüman olmayan ve beş vakit namaz kılmayan "tamuya" girecektir.

Herkim Müsülman olmadı beş vakt namâzı kılmadı
Bilün Müsülman olmayan ol tamuya girse gerek
77(LXXIV.7)

Namaz ibâdetini insanlığın,müslümanlığın ön şartı kabul eden şair,bir müslüman erkeğin evinde eşine beş vakit namazı kılmayı öğretmelidir,eğer öğrenmez ve kılmaz ise onu boşamalıdır,hiç bir günahı yoktur demektedir.

Evünde halâlüne beş vakt namaz öğretgil
Öğüdin tutmaz ise yazugı yokdur boşa
1943.88(XXIII.4)

Namaz ibâdetine bu derece önem veren Yunus,beş vakit namazların faziletlerini ayrı ayrı açıklamaktadır.Bunları biz de onun beyitlerine göre aşağıda izah etmeye çalıştık.

3.) Sabah namazı: Yunus Emre,beş vakit namazların arasında sabah namazına özel bir yer vermiştir.Terim olarak "irte" "tan","seher" kelimeleri ile ifade eden şair,daha ziyade "irte namazı" terimini kullanır.

Sabah namazının faziletlerini çeşitli şiirlerle ve beyitlerle dile getirmiştir.Önce,"müezzin" "tanla" ezan okuyup Allah adını çağırmaya başladığı zaman,insanların da "tanla" başlarını kaldırıp abdest almalarını bildirir ki,eğer böyle yaparlarsa cehennem azabından kurtulacaklarını müjdeler.

Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Tamudan azadlu oldur kullar azad olsa gerek
77(LXXIV.2)

Kuşlarla kalkıp imamla namaz kılmak,ağaçlar ile birlikte tesbih etmek,ellerini açıp şükretmek,öleceğini düşünmek için insanlar sabah namazı kılmalıdır.(112) Çünkü,yarın ahirette insana faydası olacak olan namaz,sabah namazıdır,mezarını ışıklandıracak olan odur.

Namaz kıl yarag olsun ahretde gerek olsun
Sinlekde çerağ olsun tur irte namazına
125(CLIX.5)

Seher vakti "rahmet yeli" eser,her tarafa Allah'ın rahmeti dağıtılır,eğer bu rahmetden faydalanmak istiyorsan,"kevser şarabı"nı arzu ediyorsan,mutlaka sabah namazı kılmalısın diyen Yunus,bir beyitte şöyle diyor:

Halâl ola sana uçmak uçmakda hûriler koçmak
Kevser şarabını içmek tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.8)

Bir başka beyitte de "ol kâmil" dediği Allah'ın sabah namazını buyurduğunu açıklar:

İşit sözümi iy gafil tanla seher vaktine tur

---

(112) 125(CLIX.4).

Eyle buyurmuş ol kâmil tanla seher vaktine tur

59(XXXIX.1)

4)Öğle namazı: Yunus'a göre öğle namazını kılanların her dilekleri yerine getirilir.İnsanın en büyük düşmanı nefsidir.Nefs ise insanı daha çok gündüz vakitlerinde meşgul eder,dünya zevk ve safasına çeker,dünya malına sahip olmaya çağırır.Onun için şair,öğle namazı kılanlar nefslerini öldürebilirler diyor.

Öyle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın
Nefs düşmanın öldüresin nefs hemişe ölse gerek

77(LXXIV.3)

5)İkindi namazı:İkindi namazını kılanlar,temiz işler yapmış olurlar.Daha doğrusu kalbleri temizlenmiş olur.Allah'a ulaşanlar onlardır.

Ol ikindiyi kılanlar arı dirlik dirilenler
Olardur Hakk'a irenler dâim Hakk'a irse gerek

77(LXXIV.4)

6)Akşam namazı: Akşam namazının üç farzı olduğumu,bunları kılanların dağ gibi günahlarının eriyeceğini,iyi amellerin insana "şem'u çırağ" olacağını bildirir.

Ahşamdurur üç farîda tagca günahun eride
Eyü amellerün sana şem'u çırag olsa gerek

77(LXXIV.5)

7)Yatsı namazı: Yatsı namazı hazır bir namazdır.Yani insan bu namaz vaktinde boştur.Hiç bir işte değildir.Yatsı namazını kılanları "kadir" olan Allah,sever.İnsanın imanının eksiğini tamamlar ve iman,o kişiye rehber olur.

Yatsu namâzın ol hâzır hâzırları sever kadir
İmânun eksügin bitir iman pîş-rev olsa gerek

77(LXXIV.6)

Bu beyitler ve daha başkaları Yunus Emre'nin namaz konusuna ne kadar büyük bir yer ayırdığını yeterince açıklar sanıyoruz.

Yukarıda açıklandığı üzere insanların namaz kılmadan işe gitmemelerini,namaz kılmayanların kazandıklarının haram olduğunu,kazançlarının hiç bir işe yaramıyacağını bildiren Yunus Emre,namaz konusunda çok hassas davranmaktadır.Cemaatle namaz kılmanın,ezan okunmasının,imamın,müezzinin özelliklerini,faziletlerini de yeri geldikçe açıklamaktadır.

8) Cemaatle namaz kılmak: Cemaatle namaz kılmanın faziletlerini çok iyi bilen şair,insanları cemaatle namaz kılmaya çağırır.Özellikle sabah namazını cemaatle kılmayı tavsiye eder.

Namaz kıl imamıla yatmagıl gümânıla
Gidesin imânıla tur irte namazına
125(CLIX.6)

diyen Yunus,insanın "iman" ile öteki dünyaya gitmesini istemektedir.

Bir başka beyitte de kuşlar ile kalkıp imam ile namaz kılmayı bildiren şair şöyle diyor:

Kuşlarıla turgıl bile kıl namâzı imamıla
Yalvar günahunı dile tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.5)

9) Namazla ilgili diğer mefhumlar: Namazla ilgili diğer mefhumlar arasında Yunus'un daha ziyade ezan,kamet,niyet,imam,câmi,mescid mefhumlarını zikretmektedir.

(a) Ezan: Bilindiği gibi"ezan" İslâm dininde "çağrı"dır.Yani, müslümanları cemaat haline getirmek için yüksekçe bir yerden okunan ve Allah'ın büyüklüğünü,kudretini ifade eden,insanları kurtuluşa çağıran bir işlemdir.Yunus bunu "ezan oku"mak,"banla"mak kelimeleri ile ifade eder.

Banladı ol müezzin turdı kaamet eyledi
Hazrete tutdı yüzün döndi niyyet eyledi
140(CLXXXV.1)

(b) Kamet: Cemaatle kılınan namazlarda farzdan önce müezzin

alçak sesle ezanın sonuna doğru "kad-kametissalât" terimini de katarak okur ki buna "kamet" denilmektedir.Yunus Emre,yukarıya aldığımız beyitte olduğu gibi "kamet"i namazın bir unsuru olarak zikretmiştir.

(ç)Niyyet: İslâm dininde "niyyet" çok önemli bir yer tutar. Ö zellikle namaz ve oruç ibâdetlerinin temeli niyyettir.Abdest ve namazda niyyet şarttır.Onun için Yunus Emre de yukarıdaki beyitte ve daha başka beyitlerde "niyyet"e işaret etmiştir.

(d)İmam: Yunus Emre,cemaat mefhumunu çeşitli vesilelerle kullanmakla beraber,tesbit edebildiğim kadarıyla "imam"ı iki beyitte zikreder.(113)

Kuşlarıla turgıl bile kıl namâzı imamıla
Yalvar günahunı dile tanla seher vaktinde tur
59(XXXIX.5)

(e).Câmi';mescid:Müslümanların toplanarak cemaatla namaz kıldıkları yerleri Yunus,daha ziyade "Tanrı evi" olarak vasıflandırır.(114) Bunlardan "mescid" genellikle medrese ile birlikte anar.Çünkü onun yaşadığı dönemlerde Anadolu henüz İslâmî açıdan tam şehirleşmemiş ve câmiler yapılamamıştı.Ancak küçük yerleşim yerlerinde mescidler ve medreseler yapılmıştı ki bu çok azdı.Yalnız yapılan her mescidin yanına bir medresenin yapıldığını görüyoruz.

Mescidde medresede çok ibâdet eyledüm
Ik odına yanuban andan hâsıla geldüm
97(CVIII.9)

(cc)Oruç ibâdeti: Yunus Emre,oruç ibâdetini "namaz"la birlikte anar.Bir beyitte "oruç,namaz,zekât,hac" ibâdetlerini bir arada sayarken,bir başka beyitte de gündüz "sâim",gece "kâim" olalım diyerek oruç ibâdetini zikreder.Bu ibâdetleri yerine getirmeyenlerin büyük "suç" işlediklerini açıklar.Fakat "fakir"in bu ibâdetlerden muaf alabileceğini

---

(113) 125(CLIX.6),44(XI.1)
(114) 53(XXVII.6),123(CLIV.5)

açıklar ki bundan "hac ve zekât" ı kastetmiş olabilir.(115)

Oruç tutmayanların,namaz kılmayanların,Allah'ın emirlerini dinlemeyenlerin ve doğru yola gitmeyenlerin göğüslerinde imân bulunmaz,(116) diyen Yunus Emre,yalnız kişilerin oruçlarına,namazlarına da güvenmemeleri gerektiğini açıklar.

(dd) Zekât:Yunus'un zekât konusunu daha çok Risâlat'al Nushiyya'da işlediğini görüyoruz.Özellikle Karûn'a malının zekâtını vermesi emredildiği halde vermemesi ve Hz.Musa ile Karûn arasındaki zekât tartışmasına işaret edilir.(117)

Mesnevi'de Karûn konusunu uzun uzun anlattıktan sonra, zekâtsız hayvan,sadakasız malın hiç bir hayrı olmıyacağını bildirerek şöyle der:

Zekâtın vermeyenün hâli bûdur
Olur boynına zencir mâli bûdur

R.25(12)

(ee) Hac(Ka'be'yi ziyaret):Hac ibâdetini ayrıca,müstakil olarak ele almayan şair,oruç ve namaz ile birlikte anar.Yalnız "lafız olarak "gönül" e girme,kalb kırma meselesinde "hac"dan bahseder ve bütün ibâdetlerden üstün tuttuğu"bir gönüle girme"yi tavsiye eder:

Yunus Emre dir hoca girekse var bin hacca
Hepisünden eyüce bir gönüle görmekdür

163(XXI.5)(118)

(ff) Kurban kesmek:Yunus Emre,kurban kesmek ibâdetini de ayrıca bir ibâdet olarak ele almamıştır.Yalnız Hz.İbrahim ile Hz.İsmâil dolayısıyla koçtan,kurbandan bahseder:

İsmâil'e çaldum bıçak bıçak bana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koçıla kurbandayıdum

84(LXXXVI.5)

(115) 120(CXLIX.4).

(116) 1943.263(XLIX.4).

(117) Yunus Emre Divanı 1948,s.659.

(118) 139(CLXXXII.7),143(CXCI.2)

D- TASAVVUF

Bu bölümde, tasavvuf önce umumî olarak özetlenmeye çalı - şılacak. Arkasından tasavvufun Anadolu'daki durumu kısaca açıklanacak, daha sonra da Yunus Emre'de tasavvuf ele alınacaktır.

Tasavvuf, çok eski ve geniş bir düşünce sistemidir. Bu sistemi bütün boyutları ile incelemek bir uzmanlık işidir. Biz, çalışmamızı yakından ilgilendirdiği için tasavvuf hakkında, sahanın uzmanları - nın eserlerinden faydalanarak özet bilgiler vermeye çalıştık.

Tasavvuf, en kısa ifadesi ile bir din felsefesidir. Bu felsefenin Türk-İslâm düşünce tarihinde çok büyük etkileri olmuştur. Din, edebiyat, kültür tarihini ve düşünce hayatımızı derinden etkilemiştir. Bu sebeple konu, yerli ve yabancı ilim adamları tarafından geniş incelemelere tabi tutulmuştur.(119)

Konu, tasavvuf kelimesinin kökü sayılan "sûf" kelimesinin çeşitli anlamlarından tutun da bu düşüncenin esasını teşkil eden Allah'ın varlığı, birliği; kâinatın ve insanın yaratılışı; din-dünya-insan-ahiret münasebetleri en ince noktasına kadar incelenmiştir. Tasavvuf felsefesinin düşünce birimlerinin izleri İlkçağ felsefelerinde aranmış ve aralarında ilgi kurulmaya çalışılmıştır. Bunun neticesi olarak bir kısım araştırıcı tasavvufun Hind, İran, Yunan, Roma felsefeleri; Hıristiyanlık, Yahudilik, Şamanizm, Budizm, Mazdeizm, Maniheizm ve İslâmiyet dinlerinin bir "halitası" olduğunu (120) bir kısım araştırıcı ise tasavvufun tamamen İslâmî kaynaktan geldiğini, bir İslâm felsefesi olduğunu kabul etmişler - dir.(121)

---

(119) L.Massignon, Tasavvuf, İA.c.12-I, s.26-31; R.A.Nicholson, İslâm Sûfileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978; Köprülü, Türk Ede İlk.Muta., 2.Bs.Ankara 1966; .S.Ateş, İslâm Tasavvufu, Ankara 1976; .Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1985.

(120) L.Massignon, a.g.m.; Köprülü, a.g.e., s.10-11 dipnot:8, s. 260 dipnot 24; A.Gölpınarlı, Aylık Ans., c.IV, s.1235-1238, Tarikat maddesi.

(121) S.Ateş, a.g.e., ayrıca Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri, İstanbul 1969; Süleyman Uludağ, İlsâm(Ehl-i Sünnet) Düşüncesinde Üç Yol, Hareket Drğ, Sayı 3(165) Mayıs 1979; .M.Kara, a.g.e., s. 29 vd.

Tasavvuf düşüncesinin cihan şümûl bir sistem olmasında İslâm dininin çok büyük bir rolü olduğu muhakkaktır.Ancak bütün kültür ve sanat olaylarında olduğu gibi tasavvuf düşüncesinde de başka din ve kültürlerin etkisinin olmadığını inkâr edemeyiz.Böyle olunca temel esasları Allah'ın varlığına,birliğine,insanın ve kâinatın yaratılışına dayanan,İslâmî hayatı yaşamayı prensip olarak kabul eden tasavvuf felsefesinde,başka dinlerin ve felsefelerin izlerini bulmak her zaman için mümkündür.

Tasavvuf düşüncesini inceleyen ilim adamları,tasavvufu çeşitli açılardan tarif etmişlerdir.Dr.Süleyman Ateş,"İslâm Tasav - vufu" isimli eserinde çok sayıda mutasavvıfın tasavvuf anlayışını özetlemiş,tariflerini nakletmiştir.Bu arada kendisi de şu tarifi yapmış bulunuyor:Tasavvuf;"zühd ve takva ile ruhu temizlemek,kendi var - lığını ,Cenabı Hakk'ın sevgisinde eritmek,kalbini bütün mâsivâdan boşaltıp Hakk'a tahsis etmek,kendini yok bilip Allah'ın varlığında yaşamak,O'nun bütün emirlerine uymak,yasaklarından kaçmak ve böylece en büyük mutluluk olan Allah'ın cemâlini müşahadeye erip rızasına nail olmak"dır.(122)

Süleyman Uludağ,"Tasavvuf,İslâmdaki mânevi hayatın ve ahlâkî değerlerin ismidir" diyerek tasavvufu "İslâmdaki mânevî" hayata bağlar ve bir kısım büyük mutasavvıfın görüşünü özetlemiş olur.(123) Tasavvufun geniş mânâda Allah'ı bilmek,emirlerine uymak,İslâmı tam anlamiyle yaşamak olduğu noktasında tarafsız ilim adamları da birleşmişlerdir.(124)Fuad Köprülü,"Madem ki ilk işimiz Allah'ı bilmektir ve O'nu bilmek de kendimizi bilmekle olur,o halde en mühem ilim,daha doğrusu asıl ilim de insan sırlarını öğreten ilimdir.Bu da 'ulemâ-yı rusûmun bilgileri gibi kitapla olmaz,aşk yolu ile ve mürşid vâsıta-

(122) S.Ateş,a.g.e.,s.9; Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri,s.2.
(123) S.Uludağ,a.g.m.,s.13 vd.
(124) R.A.Nicholson,a.g.e.;S.Ateş,İslâm Tasavvufu.

siyle olur;yânî tasavvuf ilmi"dir diyerek tasavvufun insanın Allah'ı ve kendisini bilmesini öğreten bir ilim olduğunu açıklar.(125)

Prof.Dr.İbrahim Agâh Çubukçu,"Tasavvuf,İslâmiyetin zuhurundan yüzlerce sene sonra islâmî ve gayri islâmî tesirlerle meydana gelmiş ve nizama konmuştur" diyerek tasavvufun "nefsin kötü ahlâkından ve zararlı vasıflardan kurtulmak ve kalbi Allah aşkıyla doldurmak için mücahede etmektir" şeklinde tarif etmektedir.(126)

Nihayet, tasavvuf mânevî hayat ve Allah ile kul,kul ile kul arasındaki münasebetler açısından "Her türlü menfaat düşüncesinden, maddî ilgiden âzade olmak,Hak'dan başka hiçbir şeye boyun eğmemek, kıymet vermemektir.Yalnız Hakk'a teslim olmaktır."(127)

Bu kısa nakillerden anlaşılacağı gibi tasavvuf,İslâm dini ile yeni bir veche kazanmış,İslâm dininden aldığı taze düşüncelerle bütün dünya insanlığını kucaklamış "Gazâlî'den sonra Ehl-i Sünnet akîdeleri ile de pek iyi te'lif edilmiş (...) XII. ve XIII.asırlarda İran'da,Orta-Asya'da,Suriye'de ,Mısır'da,Anadolu'da,hulâsa bütün İslâm sahalarında birçok tekkeler"in kurulmasına sebeb olmuştur.(128)Bu tekkelerde görev yapan mutasavvıf şairler tasavvuf vasıtasiyle İslâmiyeti bütün dünyaya yaymışlardır.

1.Anadolu'da Tasavvuf:

Anadolu'da tasavvuf hareketinin ne zaman başladığını kesin olarak bilemiyoruz.Bu konuda yazılı kaynaklar açık bir bilgi vermiyor. Fuad Köprülü'nün İbn-Batûta'dan naklen bildirdiğine göre XIII.asrın son yarısından itibaren Anadolu'da tarikatlar faaliyet halindedir.Bunlar arasında "Tarikat-ı Ahmediye "adıyla anılan Rufailik tarikatı dikkat çekmektedir.(129)Tasavvufun ortaya çıkıp yayılmasında iki esaslı faktörün rol oynadığı kabul edilmektedir.Bunlardan biri manevî faktördür ki her devirde kendini hissettirmiş ve manevi mertebesi yüksek

(125) Köprülü,a.g.es.,275.

(126) İ.A.Çubukçu,İslâmda Tasavvuf,İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar,Ankara,1983,s.167-180.

(127) S.Ateş,a.g.e.,s.227.

(128) Köprülü,a.g.e.,s.167.

(129) Köprülü,a.g.e.,s.174;-Türk Edebiyatı Tarihi,s.239,245; Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,s.68-vd.;140-171.

şahsiyetler etrafında büyük gelişmeler göstermiştir.İkinci sosyal ve toplumsal faktördür.Bu da tasavvufun zamanla halka mal olmasına sebep olmuş,her milletten,zümreden ve sınıftan insanın bu düşüncenin etrafında toplanmasını sağlamıştır.

Her iki faktörün tasavvufun Anadolu'da yayılmasına ve benimsenmesine sebep olduğu inkâr edilmez bir gerçektir.Nitekim Moğol akınının önünden kaçarak Anadolu'ya sığınan büyük ve tanınmış mutasavvıfların tasavvufun yayılmasındaki hizmetleri bilinmektedir.Ayrıca Anadolu'daki siyasî çalkantılar,Moğol istilâsının yarattığı maddî ve mânevî huzursuzluk,kuraklık ve kıtlık halkın tekke ve tarikatlar etrafında toplanmasına sebep olmuştur.(130)

Bu düşünceden hareket ederek tasavvufun Anadolu'da XII. asırdan itibaren başladığı kabul edilebilir.Böylece başlayan tasavvuf düşüncesi aynı zamanda bir İslâmi -Türk edebiyatı da meydana getirmiştir.Edebiyat,Anadolu'da hem İslâmiyetin hem de tasavvufun yayılıp ka - bul edilmesinde çok büyük bir vasıta olmuştur.Büyük mutasavvuf şairlerin ve velilerin etrafında toplanan çok sayıda Türk dervişi İslâmın esaslarını,tarikat prensiplerini yaymak için göçebe Türk oymakları arasına girerler;"en cahilinden en âlimine kadar" herkesin anlıyabileceği bir dille ve zevk alabilecekleri,herkesin bildiği bir sanat şekli içerisinde dinî-tasavvufî şiirler söylerler."Böylece temeli kurulan tasavvuf edebiyatına,Türkler arasında asırlardan beri devam edip gelen halk edebiyatının bir model vazifesi görmesi (...),biraz kuru ve basit eserler veren bu edebiyat asırlar boyunca incele incele Türk'ün millî dehâsını gösterecek derece hususî bir mahiyet almış" olmasını da sağlamıştır.(131)

(130) Köprülü,Türk Edebiyatı Tarihi,s.245;T.Ed.İlk Muta.,s. 157-217; Gölpınarlı,Yunus Emre ve Tasavvuf,s.8-9;A.Yaşar Ocak;Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri,Ankara 1984,s.46 vd. M.Zeki Pakalın,Tarih Deyimleri ve-Terimleri Sözlüğü,c.III,s.403-409,413-418;Ansiklopedik İslâm Lugatı,s.689.

(131) Köprülü,a.g.e.,s.1,Başlangıç.

2.Yunus Emre ve Tasavvuf:

Türk edebiyatında tasavvuf denilince akla Mevlânâ Celâleddin Rumî, Yunus Emre ve Fuzûlî gelmektedir. Yunus Emre'nin hayatı ve edebî şahsiyeti bölümünde de açıklandığı gibi Tasavvuf edebiyatının en büyük şairi Yunus Emre'dir. Türk kültür tarihi içerisinde Yunus, bir köprü vazifesi görmüştür. Onun şiirlerinde Oğuzca âdeta imbikden geçerek edebî bir dil hüviyeti kazanmıştır. Onun şiirleriyle tasavvuf Türkleşmiştir. Bunu, Yunus Emre'nin kullandığı dil, kelime kadrosu, tasavvuf konularını ele alış tarzı, yaptığı benzetmeler açıkça göstermektedir.

Yunus Emre'de tasavvufu incelerken, öncelikle, Allah mefhumunu ele almayı düşündük. Çünkü yukarıya aldığımız tasavvuf tariflerinden de anlaşılacağı gibi "Tasavvufta, hareket noktası ve temel konu, her nevi eksik sıfatlardan münezzeh, mukaddes, müberra, mualla ve müteal bir Allah telakkisidir."(132) Kâinatta var olan her şey, bu telakkiye bağlanır ve yorumlanır. Agah Sırrı Levnd, tasavvufu açıklarken şöyle diyor: "Tabiatta gördüğümüz varlıklar, Tanrı'nın birer tecellisinden başka bir şey değildir. Hepsi de Tanrı'nın varlığıyle vardır. Bu inançla ikilik ortadan kalkmış, yaratan ile yaratılan birleşmiş olur. Bunun içindir ki "kâmil insan", Tanrı'nın dışındaki her şeyden yüz çevirip aslına kavuşmak, onun varlığında yok olmak ister."(133)

Tasavvuf: kalbi Hakk'a bağlamaktır
Yüreğin aşk odiyle dağlamaktır.

Dede Ömer Rûşenî

a) ALLAH(Ma'şûk, Âşık): Yunus Emre'nin Allah anlayışı üzerinde daha önce durmuştuk. Orada Yunus'un Allah anlayışını özetlemiş ve Allah'ın "esmâ-i hüsnâ" sından bahsetmiştik. Burada, Allah'ın sevilen

---

(132) S.Uludağ, a.g.m., s.6.
(133) A.Sırrı Levend, Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı, Türk Dili, c.XIX, sayı 207, Aralık 1968, s.175.

"Ma'şûk" ve seven "âşık" sıfatları üzerinde durulacaktır.

Yunus Emre, Allah'ın bu sıfatlarını yani, seven ve sevilen sıfatlarını "ma'şûk", "âşık", "dost", "yâr", "sevgili" gibi kelimelerle anlatır. En çok kullandığı sıfat "ma'şuk" ve "dost" sıfatlarıdır.

Tasavvufun temel konusu, Allah ile kul arasında sevgiye dayanan "âşık-ma'şûk" münasebetleridir. Âşık ışığın etrafında dönerek yanan pervâne, ma'şûk ise ışık(çerağ) dır.

Işk makâmı âlidür ışk kadîm ezelîdür
Işk sözini söyleyen cümle kudret dilidür
47(XVI.1)

İnsanın bu yüksek aşk makamına ulaşabilmesi için maddi varlığını hiçe sayması, dünya nimetlerinden ve varlığından vaz geçmesi gerekmektedir. Bunun için de daha güzel, daha güçlü bir nesneyi görmesi, tanıması, bilmesi ve sevmesi şarttır. İslâmiyette ve tasavvufta bütün varlıkların üstünde, eşi benzeri olmayan, hiçbir şeye benzemeyen mefhum, Allah mefhumudur. Tam bir mümin ve tasavvuf yoluna girmiş olan kimse Allah'a karşılıksız bağlanır, O'nun emirlerine uyar ve sever. O'nun tasavvuf nokta-i nazarından adı "ma'şûk"dur.

Yunus Emre'ye göre, aslında "âşık" ile "ma'şûk" birdir. Âşık ile ma'şûku birleştiren nokta ezelî ve ebedî olan "aşk"dır. Her şeyin kaynağı "aşk"dır.

Âşık u ma'şûk birdür bile ışkdan gelür her xx söz dile
Bîçâre Yunus ne bile ne kara okıdı ne ak
74(LXVIII.9)

Yunus Emre, bir beyitte "Biz kime âşıksavuz âlemler ana âşık" diyerek âlemlerin sahibine yine âlemlerin âşık olduğunu söylerken bu sevgiliyi şöyle anlatır:

Sen bî sıfât sıfâtsın bî nihâyet nihansın
Âşıklara devletsin meşhûr oldun cihâna
128(CLXV.2)

Âşıkların devleti olan Allah,yetmişiki milletin sevgilisidir.Onun için âşıkı ma'şûkdan ayırmak doğru değildir. Âşıkın cann, gönlü,aklı,fikri sevgilisi iledir.Her şeyini onun ayağının altına sermiştir.Artık âşıkın O'ndan başka ne malı,ne de mülkü vardır. Âşıkın gönül gözü sevgilisin yolundadır ve sevgilisine ulaşmak için sözleşmişlerdir. Ancak,gönül ne kadar dolanırsa dolansın sevgilisini bulamaz. Zira,kişi gönülsüz kalmadıkça âşık olamaz,âşık olamayınca da sevgilisine kavuşamaz.(134)

Kişi âşık olmak gerek ma'şûkayı bulmak gerek
Işk odına yanmak gerek ayruk oda yanmaz ola
194(LXXIX.5)

Aşk odana yanıp ma'şûkunu bulan,sevgilisi ile sırrını birleştiren âşık,artık "müşahedeye" gark olmuş demektir.(135)Tabiatiyle âşık,seyr-i sülûk içerisinde kendiliğinden halden hale geçip "vuslat" makamına ulaşamaz.Salikleri halden hale geçiren dosttudur.Âşıkların her hali,O'nun makamında kararlaştırılır.

Hiç kimsene kendüden halden hâle gelmedi
Cümlemüzün hâlini ma'şûk ider mukarrer
46(XIV.2)

Kâinatı yaratan Allah,bu fani dünyanın süsü olarak insanoğlunu yaratmıştır.Tecelli bahsinde de açıklanacağı üzere insanda kendi güzelliğini saklamıştır.Aşkı da insana,Allah vermiştir fakat,birçok kimse bunun farkında değildir.

Işk bir ulu hil'atdürür bir nîçeye virür çalab
Bir nîçeler kaldı mahrum ışkdan haberdâr olmadı
149(CC.4)

---

(134) 175(XLII.3);50(XXII.2);102(CXIV.4);45(XII.2);118(CXLI.1).
(135) 20(CXV.1).

Tasavvufta Allah'ın kendi hüsnünü seyretmesi için dünyadaki güzellikleri ve özellikle insanı yarattığı kabul edilmektedir. Allah, esma-i hüsnasını dünyadaki varlıklara taksim etmiştir. Bu konuda şairi bilinmeyen şu beyit örnek olarak gösterilir.

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peyda eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşa eyledin
Lâedri

b) İNSAN(ma'şûk, âşık): Yunus Emre'nin eserlerinde İNSAN daha çok iki atmosfer içerisinde karşımıza çıkar. Her iki ortamda da insan, kâinatın mihveri kabul edilir. Allah, bu âlemleri ve bunca sayısız nimetleri insan için yaratmıştır. Onun içindir ki ilim adamları, mutasavvıflar, asırlardır Allah ile insan ve kâinat arasındaki münasebetleri araştırmaktadır. Bu arastırmalar sonucunda insanın çok yönlü sosyal bir varlık olduğu, yaratılışı İlâhi bir kudret tarafından gerçekleştirildiği kabul edilmiştir.

Biz de bu çalışmamızda insanı iki ortam içerisinde ele almayı uygun bulduk. Bunlar:

1) Sosyal ve toplumsal hayat içerisinde insan;

2) Tasavvufî hayat içerisinde insan;

Sosyal ve toplumsal hayat içerisinde insanı dördüncü bölümde ele alacağız. Burada tasavvufî hayat içerisinde insanı tanımaya çaşacağız.

Yunus Emre, tasavvufu bütün boyutları ile yaşamış bir şairdir. Kendisi de Allah yoluna can koymuş bir insan olarak, Allah ile insan arasındaki bütün makam ve mertebeleri yaşamış, bu hal ve makamları derinliğine ele alıp incelemiştir.

Tasavvuf düşüncesi, insanı, biri maddî(beden, vücûd) diğeri mânevî(ruh, can) olmak üzere iki unsurdan meydana gelmiş olarak kabul eder. Maddî unsur ve ona bağlı olan dünyevî zevk ve ihtiraslar, dünya varlığı; mal, mülk, taht, saray vb. geçicidir, ölümlüdür. Bunlara kıymet verilmez.

Mânevî unsurlar ise ebedîdir.Bütün büyük mutasavvıflar, bu "ebedî" oluşun arayışı içinde yaşamışladır.Yunus Emre bir beyitte şöyle der:

Ten fânîdür can ölmez gidenler gine gelmez
Ölürise ten ölür canlar ölesi degül
80(LXXVIII.2)

Yunus Emre'ye göre ten fânidir ve çürüyüp toprak olacaktır.Onun için "ten"i besleyip süslememeliyiz.Onun yerine "can"ı beslemeliyiz.Çünkü insana asıl insan vasfını kazandıran "can"(ruh) unsurudur.(136)"Sûret ile çokdur âdem degmesinde yokdur kâdem" diyen Yunus,eserlerinde "can"(ruh) unsuruna geniş yer vermiştir.Zira "can", Allah'ın bütün sıfatlarına "mazhardır" ve Allah "can"da gizlidir,Allah'a ulaşacak olan "can" unsurudur:

İstemegil Hakk'ı ırak gönüldedür Hakk'a durak
Sen senligün elden bırak tenden içerü candadur
66(LIII.2)

Tasavvufun en çok meşgul olduğu konulardan biri insan konusudur.Büyük mutasavvıfların gayesi insanın kendisini tanıması,gönlünü terbiye etmesi yolunda gayret göstermesidir.Çünkü tasavvuf aynı zamında bir gönül terbiyesidir.

Tasavvuf düşüncesine göre insanlar;sapıklar,sâlikler ve olmuş(ermiş) lar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.(137)Sapıklar kendilerindeki ruh cevherini keşfedemiyen,gönüllerini terbiye edemiyen ve nefslerinin esiri olan kimselerdir.Bunlar mânevî yolculuğa çıkamamışlardır.Yunus Emre'ye göre bunlar, gönül gözleri kör olan münkirlerdir.Sâlikler,bir mürşide bağlanan,el alan ve eteğinden tutarak Hak yoluna giren,seyr-i sülûk erleridir.Ermişler ise Allah'ın yolunda bütün makamları aşarak "insan-ı kâmil" mertebesine ulaşmış,Allah'ın varlığını kendi varlığında hisseden "fenâ-fillâh ve "bekâ-billâh" derecesine ermiş olanlardır.

---

(136) 147(CXCVII.5).
(137) Ahmet Kabaklı,Türk Edebiyatı,c.2,1.Bs.İstanbul 1966 s.95.

Yunus Emre'ye göre,âşık olan kişi önce canını aşk yoluna vermeli ve dosta ulaşmak için büyük gayretler göstermelidir.Âşık,Allah sevgisini gönlünde canı ile pekiştirmeli ve sonsuz arzularının defterini dürmelidir.Nefs arzusundan geçip aşk ateşinde yanmalı,gece gün - düz "riyâzet" çekip "halvetlerde" diz çökmeli,âşıklar sohbetinde "baş çatup" yüreğine aşk ateşini basıp pişmelidir. "Cümle âşık dosta kurban" olmayı arzu eder,fakat değme can kendisini dost yoluna harcamayı göze alamaz.(138) Halbuki âşık,dosta ancak cansız gidebilir.

İşit işit key işit dost katına sensüz git
Dosta gidene öndin kendüsüz sefer gerek

76(LXXI.12)

Âşıkın dost yüzüne bakabilmesi için, temiz "nazar"a sahip olması ve dost ile "bili"şebilmesi için de can gözünün uyanık olması gerekmektedir.Âşık,dünya ile ilgili her şeyden vazgeçmiş,her türlü varlığı terk etmiş olmalı,"dost"dan başka bir şeye gönül vermemelidir. Onun seyran-gâhı her an, Allah'ın "zat"ı ve "sıfat"ı olmalıdır. Kim ki "ezel bezminde" dost yüzünü görmüştür,onun canı "âşık"dır ve aşk haberi ondan sorulmalıdır.(139)

Âşıklık bir çileli yoldur.Bu yola girenler her an çile dolu mesafeleri katederek yol alırlar.Bu yolda çekilen çileler sâliki olgunlaştırır ve "âşıklık" mertebesine yükseltir.Onun için Yunus;

Aglamak gülmek âşıka dirilmek ölmek âşıka
Kahrıla lûtfı bir bilür bilmez melûl olduğunı

196(LXXXIII.4)

der.

Yunus Emre,âşıklık yoluna girmek isteyenleri zaman zaman uyarır.Âşıklık yolunun zorluklarını anlatır ve kendisine bakılarak bu yola özenilmemesini tavsiye eder.

---

(138) 52(XXVI), 172(XXXVI.4); 129(CLXVII.4).
(139) 62(XLVI.2); 113(CXXXV.3).

Yunus Emre,Allah yoluna azmetmiş ve bu yolda menzile ulaşmak isteyenleri ve ulaşmış olanları çeşitli isim ve sıfatlarla anlattır. Biz bunları iki grupta incelemeyi uygun bulduk.

1 - Erenler,ermişler(âşık,derviş,veli,evliyâ,sûfî,miskin,mürşid,şeyh):

2 - Sâlikler(Mürid,er,er yolu,âşık):

Burada önce şunu belirtmek gerekir:Yunus Emre,şiirlerinde tasavvufî bir ıstılahın Türkçe,Arapça ve Farsça karşılıklarını yan yana kullanır.Bazan aynı beyitte,aynı mısrada bile kullandığı görülmektedir.Meselâ,Allah;Tanrı,Rab,Sübhan,Çalab gibi kelimelerle ifade edildiği gibi sevgili olarak;dost,yâr,Ma'şûk gibi sıfatlarla da anlatılmıştır.Bunun gibi "âşık" da seven,sevici,mecnun,derviş,miskin,er vb.ıstılahları ile ifade edilmiştir.

Şimdi tasavvufî hayat içerisindeki insanı,Yunus Emre'nin şiirlerinde yer aldığı,anlatıldığı isim ve sıfatlarla incelemeye çalışalım.

(aa)Erenler,Ermişler(Âşık,Derviş,Er,Eren,Sûfî,Ârif,Miskin):

ÂŞIK:Yunus Emre,aşk nokta-i nazardan insanları önce ikiye ayırır.Biri "âşık" olanlar,diğeri "âşık"ı olmayanlar,yani aşksızlar.Ayrıca "âşık" olanları da gerçek âşıklar ve sadece âşıklar olmak üzere ikiye ayırır.Önce genel olarak "âşık" ve "âşıklık" meselesini açıklığa kavuşturmak gerekiyor.

1), Âşık ve âşıklık:Mutasavvıflara göre,âşık;kalbinde,canında Allah sevgisi,aşkı bulunanlara denir.Allah aşkı, ise insanlara Allah'ın bir ihsanıdır.Aşk insanlardan öğrenilmez.O, Allah'ın inayeti ile kalbe doğar,Yunus Emre,bu konuda şöyle diyor:

Bu ışkun sırrı aceb bu ışkı kıldı taleb
Meger ki vire Çalab anı degme göz görmez

167(XXVIII:4)

Yunus Emre'ye göre,kişi kendiliğinden "dost"a lâyık olamaz. Âşkı da Allah kullarına ihsan ettiğine göre,kullar ne yapmalı,nasıl olmalıdır ?

Yunus'a âşık diyüben zinhâr özenüp gelmegil
Çok bezirgan peşman olur vârıcagız ûzun yola

39(II.5)

Begüm âşıkısan var sen yolunca
Bunda başlar yiter kanlar sorulmaz

166(XXV.9)

Uzun ve çileli bir yol olan âşıklık yolunda,başların gittiğini,dökülen kanların hesabının sorulmadığını bildiren şair,bu yola çıkanların çoğunun yolda kaldıklarını,pişman olduklarını açıklar.Aşk yoluna giren kişi "âvare" olur,"harab" olur.Bir âşık ne kadar "harab" ise velilik derecesi o kadar yüksek olur.

Âşık nice harâbise vilâyeti artadurur
Anuniçün ki dâimâ vîrandadur genc-i nihan

115(CXXXVIII.6)

Yunus Emre'nin yaşadığı devirde âşıkların ayıplandıklarını görüyoruz.Halbuki,âşıkların ve âşıklığın ayıplanmaması gerekmektedir.Çünkü âşıklar her ne olursa olsun,ne söylenirse söylensin boyun bükerek Hakk'a teslim olurlar.

Ta'na yokdur âşıklara her ne hâle dönerise
Fermân olmaz kendüye müşâhedeye garkolan

114(CXXXVIII.2)

Âşık olan miskîn olur Hak yolına teslîm olur
Her ne derisen boyun tutar çâre yok gönül yıkmağa

38(I.8)

Âşıkların en çok korktukları şey gönül yıkmaktır.Zira gönül Allah'ın tahtıdır.

2.) Gerçek âşık: Yunus Emre'ye göre gerçek âşıkların yüzlerinde nişan vardır.Bu nişanın ilk belirtisi gece gündüz gözlerinden kanlı yaş akmasıdır.

Gerçek âşık olanlarun yüzünde nişanı olur
Dün-ü güni durmaz akar gözleri yaşının kanı

1943.110(XXII.3)

Gerçek âşık olanlar,hiç bir zaman doğru yoldan,doğruluktan ayrılmazlar.Doğru yol onları "didâr" a götürür.

Yunus gerçek âşık isen ırılmadan toğrı durgıl
Irılmadın toğrı varan ol göriserdür dîdârı
114(XXX.7)

Gerçek âşık olanın dünya ve âhirette gözü yoktur.O,ne cehennemden korkar ne de cenneti arzular.Çünkü gerçek âşık "özün"den kurtulmuştur;"hayr ü şer"i elden çıkarmıştır.Bir beyitte Yunus,şöyle diyor:

Âşık mı derim ben ana Tangrınun uçmagın seve
Uçmak hod bir tuzakdur(ur) eblehler canın tutmağa
38(I.7)

Yunus Emre'ye göre,gerçek âşıklar için din,diyânet,mezhep, ümmet,cemaat gerekmez.Onlar için "cümle âlem" birdir.

Dîn ü millet sorarısan âşıklara din ne hâcet
Âşık kişi harâb olur âşık bilmez din diyânet
45(XII.1)

Yine gerçek âşık için oruç,namaz,hac gibi ibâdetler birer perdeden ibarettir.Âşık,"hass ü havas" içinde bunlardan arınmıştır.

Oruc namaz gusül hac hicabdur âşıklara
Âşık andan münezzeh hass-ul havas içinde
1943.77(VI.14)

Gerçek âşıklar ölmezler,onun için de ölüm endişesi duymazlar.Çünkü,zaten gerçek âşık olan kişi "ölmeden önce ölmüş" kişidir.

Kogıl ölüm endîşesin âşıklar ölmez bâkidür
Ölüm âşıkun nesidür çünki nûr-ı ilâhîdür
54(XXX.1)

Âşık öldi diyü salâ virürler
Ölen hayvan olur âşıklar ölmez
166(XXV.8)

Yunus Emre,aşkı kendisine kılavuz edinmiştir.Birçok beyitte "ezel"de âşık olduğunu ve bu dünyaya âşık geldiğini bildirir.

Canum ben andan bunda ezelî âşık geldüm
Işkı kulavuz tutup ol yola düşüp geldüm
88(XCIV.1)

3) Aşksızlar: Yunus Emre,âşıkların ölmediğini,ölenin hayvan olduğunu açıklarken "Işksuzlara göynür özüm" diyerek onlara acıdığını bildirir.Dr.Önder Göçgün,bir yazısında Yunus Emre'de menfi tipleri incelerken aşksızları birinci sırada ele alır ve şöyle der: "Âşıklar gece gündüz ağlayarak,inleyerek hasretinden yandıkları Sevgili'ye kavuşmayı,O'nunla görüşmeyi dilerken;aşksızlar bu olanları anlamayacak,hissedemeyecek kadar herşeyden habersiz,birer "vurdum duymaz-İnsensivite" tiplerdir".(140)

Yunus Emre'ye göre,aşksızlar gerçekten "vurdum duymaz" tipler midir? Yoksa Allah'ın inâyetine mazhar olamamış,talihsiz kullar mıdır? Yunus Emre,dünyada aşksız insan bulunmadığını bildirir.

Işksuz âdem dünyede bellü bilün ki yokdur
Herbirisi bir nesneye sevgüsi var âşıkdur

Çalabun dünyesinde yüzbin dürlü sevgi var
Kabûl it kendözüne gör kangısı lâyıkdur
56(XXXIV.1,2)

Dünyadaki aşkları iki kaynağa bağlar Yunus Emre.Bunlardan biri R a h m anî aşk,diğeri ise Şeytanî aşkdır.İnsanoğlu kendi ihtiyari ile hareket ettiği zaman Yunus'un ifadesi ile:

Kimi avrat oglan sever kim mülk ü hânuman sever
Kim sermâye dükkân sever bu dünye halden hâledür
66(LII.3)

(140) .Önder Göçgün,Yunus Emre'nin Şiirlerinde İyi Kötü Karşılaştırması,Türk Dünyası Araştırmaları,Sayı 27,1983,s.156-173.

O halde dünyada aşksız insan yoktur.Burada Yunus Emre'-nin kastettiği İlâhî aşkdır.

Bu ışk bize rahmânîdür hem canımuzun canıdur
Anuniçün şeytanıla herdem bu savaşum benüm
185(LXII.3)

Aşk bahsinde de üzerinde durulacağı gibi Yunus Emre,bu İlâhî aşkdan nasibini alamıyanlara "aşksızlar" demiştir.Aşk erinin gönlü Padişah "nevâlesi" ile doludur fakat,aşksız olanlar bunu anlayamazlar.Onlar sadece şeriate uymaya çalışırlar.(141)

Gönlünde Allah aşkı bulunmayan kimseler,dünya sevgisi peşinde koşarlar.Kendilerini,hile(mekr),desise,riya,yalan gibi ihtiras - lardan kurtamazlar.Halbuki İlâhî aşk, insanı dünya zevk ve ihtirasla - rından ve ahiret endişelerinden kurtarır.(142)

Yunus Emre,aşksızlara öğüt vermeye çalışır.Fakat onlar bunu anlayacak durumda değildirler.Bir beyitte şöyle diyor:

Işksuzlara benüm sözüm benzer kaya yankusına
Bir zerre ışkı olmayan bellü bilün yabandadur
160(XV.2)

Aşksızları kuru ağaca benzeten Yunus,bir taraftan da onların durumlarına üzülür.Onlara öğüt vermenin faydasız olduğunu anlar. Bir tarafta âşıkları,bir tarafta da aşksızları gören şair,kendi kendine hayıflanır.(143)Sonuçta şunları söyler:

Işksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül
Işksuz âdem hayvan olur hayvan ögüt bilür degül
83(LXXXIII.1)

Yunus Emre'ye göre, aşka düşmeyen gönül viran olur. Çünkü aşk güneşe benzer ve aşkı olmayan gönül ise taşa benzer.(144)

(141) 66(LII.1)
(142) 1943.49(IX.2);129(CLXVII.3)
(143) 185(LXII.2)
(144) 149(CC.5);159(XIV.1).

Önce ere aşk gerekir,ondan sonra o artık dervişe benzer.(145)

Allah benüm didügüne virmiş virür ışk varlıgun
Kimde ki var bir zerre ışk Çalab varlugı andadur
160(XV.5)

4.) Derviş:Derviş kelimesi Farsça olup "kapı arayan" anlamındaki "der-yûz" birleşik kelimesinden gelir.Sözlüklerde "Allah için fakirliği ve alçak gönüllüğü kendisine şiar edinmiş veya bir tarikate bağlı bulunan kimse" olarak tarif edilmektedir.(146)

Bir tasavvuf ıstılahı olarak daha çok bir tarikate girmiş,bir şeyhe bağlanmış,onun yolunda giderek,kendini Allah yoluna adamış kimse olarak açıklanır.Tasavvuf ehline göre,dünyadan elini eteğini çekmiş,dünya nimetlerinden yüz çevirmiş,ömrünü ibadet ve riyâzet ile geçiren,Allah'a yönelmiş kimselere derviş denir.Dervişlerin benimseyip uyguladıkları yaşama biçimine ve sistemine de "dervişlik" dinilmiştir.

Yunus Emre,dervişliği "Hakk'a yüz tutmak" olarak ele alır. Dervişlik bir acayib duraktır,ki o durağa varabilmek için salikin büyük çilelerden geçmesi lâzımdır.(147)

Her kime kim dervişlik bagışlana
Kalpı gide pâk ola gümüşlene
193(LXXVII.1)

Derviş olan kimsede önce "dirlik" bulunmalıdır.Dirlik kelimesinin tasavvufî ıstılah olarak anlamı tarikatın usullerine göre yaşamak,şeyhin gösterdiği yoldan ayrılmamaktır.Kelimenin asıl anlamı olan yaşamak,canlı kalmak için gereken şartları sağlamak gibi hususları ve konuları derviş zaten başından terk etmiştir.Bir şiirinde şair dervişlik isteyenlerin ne yapmaları gerektiğini şöyle açıklar:"Derviş olmak

---

(145) 160(XIV.5)
(146) Ferit Devellioğlu,Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, İlâveli 2.Bs.Ankara 1970,s.211.
(147) 57(XXXVI.1)

isteyen elindeki şerbeti içmeyi bırakıp,"aguyı" içmelidir ve bütün bildiklerini bir tarafa bırakıp kendini Allah'a varma yolunda yetiştirmelidir.Mürebbisi ne derse ona kat'i surette uymalı,sabır ve kanaate büyük bir sıdk ile tahammül etmelidir.Dünyadan gönlünü çekip eliyle arpa ekerek onun ununa yarısı kadar da kül katarak güneşte pişirip yemelidir.Nefsinin dileğini bırakıp üç günde bir iftar edecek şekilde oruç tutmalıdır.Dünya sevgisine bakmadan,halkın itimadına,güvenine aldanmadan,çok kahırlar çekerek erliği bulmalıdır.Allah ile buluşma arzusu ile Hakk'a yüz tutup yürümelidir.Dervişlik dirliği böyledir.(148)

Yunus Emre,derviş ve dervişlik konusunu pek çok şiirinde ve beytinde dile getirmiştir.(149) Bu şiirleri ve beyitleri burada zikretmek sayfalar tutar.Biz onun bu konuda ortaya koymaya çalıştığı ve dervişlik ahlâkı denilen hususları yine de özetlemeye çalıştık.

Yunus,bu dervişlik yoluna ancak aşk ile girilir.Kendisinde bir zerre dervişlik duygusu,bilgisi olan gelsin,der.Bu yola riyâ ile girilmez.Gözüyle gördüğünü eteğiyle örtmeli,"melâmetlik" elbisesini giymeli,büyük küçük demeden erenleri sevmelidir.Canına kıymalı,vücûd varlığını ortaya koymalı.Yoksa kimse söz ile "kabliyete" geçemez.(150)

Herkim sever Allâh'ı rahmet kılur vallâhi
Dil sevgisiyle olmaz ışkıla göyen gelsün
192(LXXV.5)

Dervişliğin tükenmez bir maden ocağı olduğunu "Hâs u âm kul u sultan" kim olursa olsun,bu madenden istifâde etmelidir diyen Yunus Emre,yalnız bu yola giren kimselerin gönüllerinin kirini temizlemeleri,kibr ve kini terk etmeleri gerektiğini , kendilerini ucuza satarak "birliğe el kat"maları,nefsin ayağını bağlayarak "sabır ipini" tutmaları gerektiğini bildirir.(151)

(148) 171(XXXIV.)
(149) Bu konudaki şiirlerin bir kısmının numaralarını vermeyi uygun bulduk.Gölpınarlı 1943.83(XIII);173(I);176(VII);217(LIV);263(L);264(LI);299(XLI);343(IX); 1948.518(CLXIII,CLXIV);519(CLXV,CLXVI),CLXVII);520(CLXVIII,CLXIX);521(CLXX,CLXXI);522(CLXXII,CLXXIII);523(CLXXIV);1965.57(XXXVI);83(LXXXIV);120(CL);142(CLXXXVIII,CLXXIX);166(XXVII);171(XXXIV);184(LIX);192(LXXV);193(LXXVII).
(150) 192(LXXV)
(151) 47(XV.3);1943.260(XLII.5)

Dervişlik bir büyük lokmadır.O lokmayı yutup sindirenler ancak bu yola devam edebilirler.Zira bu yolun yolcusunun canına kıy - ması,varlığından geçmesi şarttır.Ancak bu suretle, her nefeste göğe çıka- bilir.(152)

Nefsini öldüren,ar ve namusu bir kenara bırakan dervişle- rin sermayesi, "miskinlik"tir.Dervişin gönlü geniş olmalı,döğene elsiz, söğene dilsiz olmalı,işlerini halkın işlerine benzetmemeli ve ar etme- melidir.

Derviş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür
Dögene elsüz gerekdür halka berâber gerekmez
166(XXVII.2)

Bu beyitteki manâ üzerinde çok durulmuştur.Buna benzer ifa- deleri İncil ahlâkı ile karşılaştıranlar olmuştur. Ancak bu ahlâki sistemin Kur'an ve hadislere bağlı bulunduğu bir gerçektir.(153)

Yunus Emre, bir beyitte Hz.Muhammed'in Mi'rac'dan dönüşün- de dervişlerin sözlerini dinlediğini ve bu sözlerin "sır sözi" olduğu- nu belirtir.

Arşdan döndi Mustafa anda Ashâb -ı Suffe
Dinledi sözlerini sır sözi dervişlerin
1943.255(XXXII.5)

Bu beyitin bulunduğu şiirde Yunus,kimsenin dervişlerin sır- rına eremediğini,halbuki dervişler "kafdan kafa" hükmederler,nice sul- tanlar dervişlere zebun olmuşlardır.Dervişlerin yolları Hakk'a gider ve Veysel Karani'nin Mi'rac'da Hz.Muhammed'in nalınlarını düzelttiğini bil- dirir.Buna rağmen dervişlerin hor görüldüğünü,kınandığını açıklar.Bu ko- nuya Sosyal ve Toplumsal hayat bölümünde temas edilecektir.

---

(152) 1943.263(L.3,4) -

(153) Köprülü,a.g.e.,s.258, ve dipnot 22;Cemil Sena,Yunus Emre'nin Felsefesi,Türk Yurdu,Ocak 1966,Sayı 319,s.62 vd.;Sefi Huri, Garbın Gözüyle Yunus Emre,Türk Yurdu,Ocak 1966,Sayı 319,s.88 vd.;Talat Sait Halman,Yunus Emre'nin Hümanizması,Hisar,11.C.,93.Sayı,Eylül 1971, s.3-5,28-29.; Gönül Alpay,Yunus Emre'nin Hümanizmasının temelleri,Ulus- lararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971,İstanbul),1971,s.7-33.

Dervişler Hakk'ın dostudur ve canları Hak ile olduğu zaman "mest"tir. Dervişliğin bir gizli "varak" olduğunu;dervişlerin hiç bir zaman "evvelki dem" dedikleri "vuslat" anından ayrılmak istemedikleri sık sık ifade edilmektedir.Dervişlik hal içinde bir haldir ve kimseler dervişliğin sırrına erememiştir.(154)

Dervişlerin dört yanında şeriat,tarikat,marifet ve hakikat gibi dört büyük kapı bulunmaktadır.Bu dört kapıdan nereye bakarsa baksınlar,yolları Hakk'a gider.Geceleri gündüz olur.Bu dört hal içerisinde çile(siyâset) çeker ve olgunlaşırlar.(155)

Dervişliğin hayat tarzı sırat köprüsü üzerindeki gibidir. Hesabları "zerre-i miskal"ına kadar yapılır.Dolayısiyle derviş"en'el-Hak " derse ne olur ki?

Derviş "enel-Hak" derse n'ola aceb mi
Hep varlık Hakk'ındur alâ külli hâl
83(LXXXIV.5)

Aşıklar,dervişler,salikler Hak yolunda sohbetlerde diz çöküp boyun büküp olgunlaşırlar.Dervişlerin bu sohbetlerine ay ve güneş bile "müştâk" dır.Melekler dahi tesbihlerinde dervişleri zikrederler,dağlar taşlar dervişlere secde ederler.(156)

Bütün bunlara rağmen Yunus,yaşadığı dönemde sahte dervişler türediğini,hırkaya,taca bağlananların ve bunlarla gösteriş yapanların bulunduğunu zaman zaman ima eder.(157)

Dervişlik didükleri hırkayıla tac degül
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtac degül
173(XXXIX.1)

Nihayet Yunus Emre,bu konuda bir yerde kendi kendisini tenkid ederek sahte dervişleri uyarmış olur:

---

(154) 1943.264(L.8).1943.255(XXXII.1).

(155) 131(CLXX.8,10).
(156) 142(CLXXXIX.2,3).
(157) 173(XXXIX.2)

Taşum derviş içüm boş rilüm datlu sözüm hoş
İllā- itdügüm işi dīnün degşüren itmez
168(XXIX.9)

5)Er, Eren: Kur'ān-ı Kerim'de "veli","evliyā",yani Allah'ı sevenler,Allah dostları,Türk tasavvuf ehli tarafından "er","eren","ermiş" gibi sıfatlarla ifade edilmiştir.Yunus Emre,Hak dostlarını daha çok,"er","eren","erenler","veli","derviş" ve "āşık" kelimeleri ile anlatmayı düşünmüştür.Şairin "mürşid" ve "mürid" ıstılahlarını pek kullanmadığı gibi,"şeyh","meşayih" ıstılahlarını da fazla yer vermemiştir? Bir beyitte;

Şeyh u danişmend ü veli cümlesi birdür er yolı
Yunus'dur dervişler kulı Tapduk gibi serveri var
48(XVII.7)

diyerek Allah'a āşık olanların hepsinin yolunun bir olduğunu açıklar.

Yunus Emre'ye göre,"erenlerin meydanı arşdan yücedir". Yer gök yaratılmadan önce,"evliyāların" vatanı Pādişah kalesindedir.

Henüz bu yir olmadın gökler yaradılmadın
Evliyalar vatanı Padişah kal'asıdur
160(XVI.3)

Evliyā kapısı dilek kapısıdır.Evliyānın gönlünden "Allah için bir şey (Şey'en Li'llah)" istemekden vaz geçmemek gerekir.Zira sālike himmet edecek olan onun gönlüdür.

Evliyānun gönlünden kesme şey'en lillāhı
Sana himmet ol eyler göz ile kaşı degül
174(XLI.2)

Erenlerin gönlünde "Sultan" dükkān açmıştır ve erenlerin nefesi "devletlü rumūz"dur.İnsanoğlu,erenlerin sayesinden fitneden kurtulacaktır.

Erenler nefesidür devletlü rumūz
Anunla fitneden olduk selāmet
44(XI.6)

Onun için Yunus Emre'ye göre insanoğlunun felāha ermesi

erenlerin eteğine tutunmakla mümkündür. Çünkü, Allah, "ere benüm" demiş ve varlığını onda tecelli etmiştir.

Hak ere benüm didi varlıgın erde kodı
Erenlerün himmeti yirden göke direkdür
57(XXXVI.4)

Musatavvıflara göre, bir kul "kavmin imamlarından bir imama, bir mürşide bağlanıp onun ahlâkiyle ahlâklan"malıdır.(158) İnsanların bir "er etegin"den tutmalarını İlâhî bir emir, bir haber olarak değerlendiren Yunus, bu konu üzerinde ısrarla durmaktadır. Aşağıdakı beyitlerde bunu açıkça görmekteyiz.

Dostan haber geldi gine kullar yarag itsün dimiş
Dirgensünler meşâyike er etegin dutsun dimiş
71(LXIII.1)

Alun evliyâ elüni togrı varun Hak yolunı
Ma'nî budur bellü beyan bildüm diyen bilmeyiser
155(V.6)

Yunus Emre'ye göre, "eren"lerin zenginliği mal ile değildir. Onların zenginlikleri "himmetleri"dir. Onlar dünya zenginliklerini hiçe saydıkları için bazıları onlara "yoksul" diye gülmüşlerdir.(159) Erenler kahır atlarına biner ve attıkları oklar taşı deler.

Kahır erenler atıdur gayret dahı hil'atidür
Erenler yayı kadıdur okları geçer kayadan
189(LXIX.2)

Erenlerin "ahı"na dağlar dayanmaz. Onun için, erenleri, âşıkları, dervişleri hor görmemeli, kınamamalıdır.

Erenlerün âhına dag taş katlanamadı
Kalkanı demirise okları atmak gerek
171(XXXV.5)

Seyr-i sülûk yoluna giren salik, mutlaka bir ere intisab

(158) S. Ateş, a.g.e., s.200 vd.
(159) R.25(15).

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

etmeli,ondan el almalı,gönlünü ona bağlayıp onun "himmetini" ikrar etmelidir.Yoksa menzile "kendi bilişiyle" varamaz.Bu konuya mürid/salik bahsinde tekrar temas edilecektir.

6)Sûfi(Sofi): Bir tasavvuf ıstılahı olarak,kendisini Allah yoluna adamış,dünyadan elini eteğini çekmiş,gönlü ile her an Allah'la beraber olmaya çalışan kimseleri akla getirmektedir.İslâm dünyasında daha çok tarikat ehli kimselere "derviş" yahut "Sûfi/Sofi" adı verilmiştir.

Yunus Emre,yaşadığı dönemin "Sûfî" tipini şöyle karikatürize eder:Sakin görünüşlü,sırtında eski bir elbise(hırka),başında tarikat tacı,sarığının bir ucu öne veya arkaya sarkmış,bir elinde tesbih, bir elinde asâ;yürürken yere öyle basar ki çöp dahi kımıldamaz.(160)

Yunus Emre'ye göre,sûfi olan kimse Allah'a gönlünü vermiş, el bağlayıp tâate durmuş ve gönlünü cennet dahil her türlü dünya ve ahiret endişesinden temizlemiş kimsedir. Sûfîlik tac ile hırka ile olmaz.Sûfîlik ihlas ile olur.Sûfî gösteriş yapmamalı,ârifler arasında "sûfîlik" satmamalı ve aşka riyâ katmamalıdır.(161)

Yunus'un yaşadığı dönemde bir kısım sahte sûfîler ortaya çıkmış,insanlara bir takım vaadlerde bulunmuş,"sâlûsluk/mürâilik" satmış olacaklar ki Yunus Emre,onları şöyle azarlar:

Yüri hey sûfî zerrak(riyâkâr) ne sâlûslık satarsın
Hak'dan artuk kim ola kula dilek viresi
145(CXCIII.8)

Bu noktada kendisini de şöyle tenkid eder:

Başuma tac urundum hakla sôfî göründüm
Taşıma hırka giydüm içüm bir kuru kovan
1943.245(XV.2)

(160) R.14(13,14);15(1,2,3,4).
(161) 104(CXVIII.4,5,6).;65(L.1).
) 65(L.1).

7) Ârif: Bilgili,bilen;irfan sahibi demek olan "ârif" kelimesi tasavvuf ıstılahı olarak Allah'ı bütün sıfatları ile keşfeden,müşahede yoluyla bilen,anlayan;Cenâb-ı Hakk'ın zâtını görebilen,O'nu hisseden marifet sahibi insan anlamına gelmektedir.

Tasavvufî düşünce çerçevesinde "Geldiği ve gideceği yeri,uğradığı makamları bilen,imkânlar âleminin gerçeklerini anlayan,bütün kâinatı kendi varlığında bulan,gönül dünyasına sahib olan kimselere "ârif" denir ki Cenâb-ı Hak,kendi sırlarını âriflere bizzat haber verir.(162)

Yunus Emre,âriflerin özelliklerini uzun uzun anlatmaktadır. Biz bu özellikleri özet olarak maddeler halinde şöyle sıralamayı uygun bulduk.

1.Ârif kendini Hakk'a teslim etmiş ve dilinden dedi-koduyu silmiş olmalı.Her gönülde hazır bulunmalı.

2.Ârifler yetmiş iki milletin dilini bilirler.Câhil ile ârif arasındaki fark budur.Ârif ile câhil,bülbül ile karga gibidir.

3.Âriflere bu dünya hayal ve düş gibidir.Kendini Allah'a verenler hayal ve düşden vaz geçmişlerdir.

4.Gerçek ârif olanlar her an menzillerini gösterebilir.Yalnız her ârifim diyen bu düşü yorumlayamaz.

5.Bu dünyanın halleri ibretlerle doludur ve bu ibretleri ancak ârif olanlar anlar.

6.Ârifler "dürr ü gevher "sahibidir.Sen de "dürr ü gevher" istiyorsan âriflere hizmet etmeye çalış.(163)

Bir gözi yaşlu ârife uğradum aydur ağlagıl
Kim ağlayu gelür ise anda gider güle güle

1943.76(III.6)

---

(162) Ans.İslâm Lugâtı s.82.
(163) 40(V.4);132(CLXI,4,5);158(X.7);175(XLI.3);48(XVIII.5);
40(V.6).

8) Miskin: Sözlük anlamı,"âciz","çâresiz",hiçbir şeye sahib olmayan anlamında olan "miskin" ıstılahı tasavvufî anlamda mânevi derecelerin en ilerisinde bulunan,dünyaya aldırmayan,yoklukta kaybolmuş kimse demektir.Bu gibi kimselerin hal ve hareketlerine "miskinlik" denilmiştir.

Yunus Emre,"miskin" sıfatını mahlas olarak kullandığı zaman, tasavvufî anlamda kullanmıştır.

Miskin Yunus çagırup (dir) âşıkıyam miskinlerün
İçüm miskin degülise miskin taşum uş eyleyem
96(CVI.7)

Kendisini "miskin" olmaya çağıran Yunus,miskinleri Çalab'ın arzuladığını,Çalab'ın onların gönlünü durak edindiğini bildirir. Kimlerde "er"lik varsa,onu miskinlikde bulmuşlardır. Bütün ibadetlerin başı miskinliktir. Eğer sen de "kân"(gevher/hazine) istiyorsan miskinlere hizmet eyle ki "kân"ı ancak miskinlikte bulabilirsin.(164)

Yunus imdi bildüm dime miskinlügı elden koma
Kimde miskinlik varısa Hak didârın ol göriser
155(V.7)

Hakk'ın didârını miskinlerin göreceğini bildiren Yunus Emre, insanların gönüllerinden kibri söküp atarak,nefslerine kapılıp beş parmaklarını birden ağızlarına sokmadan,kesip birini de miskinlere verme lerini,ellerinde ne varsa miskinler için harcamalarını söyler.(165)

(164) 60(XLI.7); 92(XCIX.3).;118(CXLVII.1);71(LXIII.5);106(CXXI.16).
(165) 168(XXIX.3);172(XXXVII.7);62(XLIV.4).

(bb). Sâlikler (Âşık,mürid,er,yol eri):

Seyr-i Sülûk içerisinde bulunanlara "sâlik","mürid","âşık" gibi sıfatlar verilmiştir.Yunus Emre,bunlardan "sâlik","mürid" gibi Arapça ve Farsça ıstılahlardan çok,Türkçe olanlarını veya halkın anlıyabileceği "er,yol eri", "derviş","miskin","garib","âşık" vb. ıstılahları kullanmayı tercih etmiştir.Bunun gayesi tasavvufu ve İslâm dinini Anadolu halkına kendi dili ile anlatmaktır.

Ayrıca bir erin eteğinden tutacak,bir veliden,şeyhden el alacak olan kimseleri özel ıstılahlardan çok birinci,ikinci ve üçüncü şahıs ekleri ile anlatarak dilini sade kılmayı düşünmüş olabilir.Gerçekten bu ifade tarzı Yunus'un diline bir sadelik ve akıcılık kazandırmıştır.Meselâ;"alun evliyâ elüni","er elüni aldunısa","Dut erenler etegin", "er etegin tuddunısa","Diken olma gül ol eren yolında","Kim ere kulluk ide ol azabdan kurtıla","Kibr-ü kini çıkargıl erden nasib alasın","ere irdüm erde buldum","Sana erden asâ gerek","er ile yoldaş olan" vb.ifa - ler bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Yukarıya aldığımız ve daha önce de belirtiğimiz üzere seyr-i sülûk içerisinde bulunan bir âşık,hangi ıstılahla,ne şekilde ifade edilmiş olursa olsun Yunus Emre'ye göre mutlaka bir mürşide bağlanmalıdır. Aksi takdirde tasavvufun göstermiş olduğu menzile ulaşması mümkün değildir.Bir beyitte şöyle diyor:

Kişi kendüligiyle dosta lâyık olmazımış
Mahabbet burcında ol kor âşık(lar)un ıldızunı
136(CLXXVI.5)

O halde sâlikin ne yapması gerekir?Onu da yine Yunus'un bir beytinden öğrenelim.

Alun evliyâ elüni togrı varun Hak yolunı
Ma'nî budur bellü beyan bildüm diyen bilmeyiser
155(V.6)

Seyr-i sülûk yoluna giren,evliyâdan el alan,er eteğinden tutan bir sâlikin,yol erinin ilk yapması gereken iş tevbe etmesidir.

c) AŞK :

Tasavvufta aşk,kâinatın ve mahlûkatın var oluşu,Allah'ın onda tecellisi sayesinde ortaya çıkmıştır.Bir başka ifade ile aşk,Allah'ın kendi zatına duyduğu sevginin mahlûkattaki yansımasıdır denebilir. Zuhurun ilk sıfatı olan aşk,insan ruhunun Allah'a ulaşıp onda erime arzusudur.Bu aşk biri mecazî,diğeri hakiki aşk olarak ikiye ayrılır.

Tasavvufî uygulamada aşk,"herhangi bir karşılık beklemeksizin Mâşûk uğruna nefsin terk ve fedâ edilmesi,insanın değer verdiği zenginlik,şeref,hayat ve irâde gibi sâhip olunan her türlü şeyden vazgeçilmesidir."(166)Bu aşk,başlangıçta beşeri aşk olarak tezahür eder, Buna mecazî aşk da denilmektedir.Mecazî aşk,mahlûka duyulan sevgidir. "...san'atkâr,sûfî bir şair ise,hakikat hakkındaki düşüncelerinin,kendiliğinden beşeri aşkın güzellik ve coşturucu hayalleri şekline bürünmesi mümkündür.Ona göre sevgilinin gül yanağı,sıfatlariyle tezahür eden ilâhi hüviyeti temsil eder."(167)

Tasavvufta aşk "nefsin başını kesip Allah'a ulaşma iştiyâkının " bir ifadesidir.Bu iştiyâkın kaynağı,daha doğrusu aşkın kaynağı Allah'dır.İlâhî aşkın insanda meyve vermesi, Allah'ın inayetine bağlıdır. O,bir Allah vergisidir ve ancak O'nun müsaâde ettiği dereceye,makama kadar varabilir.Allah'ın izni olmadan bir makamdan başka bir makama geçilemez, diyen Yunus,mânâ beratını ve aşkı,Allah'ın verdiğini açıklamış olur.

Ma'ni beratun alduk uşgine elümüze
Işk sözin viribidi Pâdişah dilümüze
127(CLXIV.1)

(166) Nicholson,a.g.e.,s.91.
(167) " " .,s.88.

(aə) Yunus Emre'ye göre aşkın kaynağı: Yunus Emre, aşkın kaynağını araştırırken şu tesbitlerde bulunur. Aşk anadan doğmamıştır ve kimseye kul olmamıştır. Tanıdık, tanımadık cümleyi kendisine esir etmiştir, hükmüne tabi kılmıştır.(168)

Bu ışk bize rahmânîdür hem canımuzun canıdur
Anuniçün şeytanıla herdem bu savaşum benüm

185(XXII.3)

Aşkın "rahmânî" olduğunu anlayan Yunus, aşkı kâğıtta, kalemde arayanlara şöyle der:

Işkı kâğıdd'isteyen öyledürür aklı yok
Levh-i mahfuza sığmaz kâğıdda mı bulasın

1943.250(XXIV.7)

Evvel yir gök yogiken varıdı ışk bünyâdı
Işk kadimdür ezelî ışk getürdi ne varın

113(CXXXV.2)

Her iki cihanın sermayesi olan aşk, yerin ve göğün direğidir. Hakk'ın varlığı, kâinatın ma'murluğu aşk iledir. Aşkdan daha iyi, daha kıymetli bir şey yoktur.(169)

Aşk, Allah'ın kullarına hediye ettiği kıymetli bir emanettir; sırr-ı ilâhidir. Onun için aşkın haberi kesinlikle her yerde söylenmemedir. Çünkü aşk, kıymetli bir elbise gibidir ve Allah onu belli kimselere giydirmiştir. Birçoklarını da bu elbiseden mahrum etmiştir. Devletli bir nesnedir; hem cefâdır, hem safâdır.(170)

Yunus Emre'ye göre, aşk güneşe benzer. Aşkı olmayan gönüller ise taş misalidir, hiç bir şeyden anlamazlar.(171)

Işk bir ulu nazardurur âşık canlar erenlerdür
Işka düşmeyen gönüller virandurur şâr olmadı

149(CC.5)

---

(168) 142(CLXXXVII.4).
(169) 1943.244(XIII.5); 137(CLXXVIII.7); 164(XXII.6); 1943.200(XXIII.2).
(170) 113(CXXXV.5); 149(CC.4); 169(XXXII.1); 170(XXXII.2).
(171) 159(XIV.1).

Yunus Emre için,ilim,amel,zühd,tâat aşksız helâl olmaz. Din,mezhep aşkdır.(172)

Işk imamdur bize gönül cemâat
Kıblemüz dost yüzidür dâimdür salât
44(XI.1)

Dost yüzünü kendisine kıble edinen Yunus Emre,aşkı kendisine yoldaş edinmiştir.Bu aşkın ezelîden beri canında var olduğunu müşahede etmiş ve aşk ateşini canına Allah'ın koyduğunu kimseye söylememiştir.

Ezelîden varıdı canumda bu ışk odı
Eşkere etmedüm kimseneye bildüm ki ol dost kodı
141(CLXXXVII.1)

(bb) Yunus Emre'ye göre aşkın makamı:Aşkın ezelî,nur içinde nur olduğunu,canların ise aşka perde,engel teşkil ettiğini bildirir.Aşkın makamını ararken aşk yolunun sarp bir yol olduğunu görür.Bu yolun öyle kolay yürünen bir yol olmadığını;bu yola giren kimsenin canından geçmesi,dünya varlığını terk etmesi,şahsi benliğini hiçe sayması gerektiğini açıklar.Bir beyitte bunu şöyle ifade eder:

Begüm âşıkısan var sen yolınca
Bunda başlar yiter kanlar sorulmaz
166(XXV.9)

Âşık olup aşk yoluna giren kişinin üçyüz denizi geçmesi,bu süre içerisinde yedi cehennemde yanarak her birinde ayrı ayrı kül olup vücudunu orada bırakarak başka bir vücud bulması gerekiyor ki ancak Hak şehrine ulaşabilsin.Burası "hakikat" şehridir.(173)

Işk makâmı âlidür ışk kadîm ezelîdür
Işk sözini söyleyen cümle kudret dilidür
47(XVI.1)

Aşk makamının çok yüksekte olduğunu ifade eden şair,aşk nerdedir soranlara,nerde isterseniz ordadır.Hem gönülde hem de candadır der:(

(172) 41(V.7);1943.283(IX.10);41(VI.1).
(173) 105(CXXI:4,5,6)

Sorarısan ışk kandadur kanda istersen andadur
Hem gönülde hem candadur hiç kalmadı gümânumuz
168(XXX.7)

Aşkın gönülde,canda olduğuna inanan Yunus Emre,aşkı arıyanlara,teslim olacaksın,miskinlik gömleğini giyeceksin ki aşkı bulasın, der.Zira aşkın ilmini kalem yazmaz ve âlimler okuyamazlar. Yunus Emre' medrese öğrenimi görmüş,ilim okumuş bir şairdir.Dana önce de açıklandığı üzere zamanın ilimlerinden haberdardır.Fakat "aşk medresesine"girip Allah'tan"aşk kitabın"ı okuyunca şunu görmüştür.(174)

Dört kitabun ma'nîsin okudım hâsıl itdüm
Işka gelincek gördüm bir uzun heceyimiş
72(LXV.6)

Aşkı dünyada ve ahirette hiçbir nesne ile değişmiyeceğini bildiren Yunus ,eğer aşkın dediğini duyarsan,aşka candan uyarsan,aşk yoluna,candan başka bir şey feda edilemez. Çünkü dünya ve ahirette aşkdan daha iyi bir şey yoktur.(175)

(cc) Yunus Emre'de aşkın seyri: Ezelîden canına aşk ateşi düşmüş olan Yunus Emre'de aşk normal seyrini takib eder.Önce o da her insan gibi dünyayı sevmiş,karşı cinse ilgi duymuş,belki de bir kıza âşık olmuştur.Yalnız hakikî aşka bir köprü vazifesi gören geçici aşk,Yunus Emre'de pek uzun süre misafir olmamıştır.Yunus,kısa zamanda ilâhîaşka ulaşmış ve onun verdiği heyecanla,ateşle "herhangi bir karşılık beklemeksizin Mâşûk uğruna nefsin(i) terk ve fedâ "etmiştir.Bu noktaya gelişini burada kısaca açıklamak gerekmektedir.

1) Yunus Emre'de beşerî aşk: Yunus Emre'nin şiirlerinde yer yer dünyanın,dünyadaki varlıkların (insanların) güzelliklerini anlatan ifadelere rastlarız.Ağaçların,kuşların,mevsimlerin güzelliklerini mecazî de olsa anlatmıştır.Ay yüzlü güzellerden,gül toplayan kınalı

(174)1943.250(XXIV.8);49(XIX.8).
(175)113(CXXXV.4);40(V.2).

ellerden,inci ve mercan dişlerden,iki gözü "iki çırağ" gibi yanan ve bakışı can alan güzellerden söz etmiştir.(176) Bu güzellerin yüzleri - nin temizliğini tam bir Anadolu benzetmesi ile şöyle anlatır.

Sıfatun arılıgı bulgurı nohud gibi
İki kaşun ay alnun gencaya virür sabak
75(LXX.4)

Daha önce bu ifadelere dikkati çeken Dr.Müjgan Cunbur,"Yunus'un divanında rastlanan bir şiir; bu büyük dervişin hayatında bir kadın bulunduğunun ilk belirtilerini vermiştir.Yunus'un bu şiirinde bir güzel ve bu güzele karşı duyulan sevgi anlatılmaktadır.Yer yer beliren ip uçları anlatılan ve sevilen güzelin bir kadın olduğunda şüphe bırakmamaktadır," diyor.(177)

Yunus Emre,bu şiirin son beytinde şöyle diyor:

Yunus Hak tecellisin senün yüzinde gördi
Çare yok ayrılmaga çün sende göründi Hak
75(LXX.9)

Beşeri aşkla sevdiği sevgilisinin yüzünde "Hakk"ın tecellisini gören şair, artık ondan ayrılamaz.Böylece beşeri aşkdan hakiki,ilâhî aşka,geçmiş olur.

Yunus'daki beşeri aşkı anlatan başka şiir ve beyitler bulun - maktadır.Bunlardan birisinde sevdiği güzelin,bakışı canlar alır,gören kendini unutur.Yüzünün güzelliğini gören güneş,tutulur,ay doğmaya utanır.(178)

Işkun Hakk'a irgörür ol gözler dîdar görür
Görenler baş indürür İbrâhîm Edhem misin

Yüzün dîdar nûrıdur saçun mi'râc dünidür
Gören canın unıdur Fahr-ı âlem sen misin
114(CXXXVI.7,8)

(176) 75(LXX.);103(CXVI.6);113(CXXXVI.2).
(177) Müjgan Cunbur,Yunus'tan Bir Şiir ve Beşerî Aşk.Türk Yurdu Mayıs 1960,C.2,Sayı 2,s.39 vd.
(178) 113(CXXXVI.).

Yunus Emre'nin şiirleri arasında beşerî duyguları,aşkı anlatan şiirlerin onun ilk şiirleri olduğu kabul edilmektedir.(179)Yunus, seyr-i sülûk içerisinde belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra,artık bir koltuğa iki karpuz sığmaz misali,iki aşkın bir gönüle sığmayacağını anlamış olur.

Dünyeyi bırak elden dünya geçmez bu yoldan
İki ışk bir gönülden aslâ geçmez bu haber
56(XXXIII.2)

Bu şiirin birinci beytinde,"nakş u nigârı" bırakmak gerektiğini söyleyen şair,nakşa gönül verilirse sonunda dünya sevgisinin ortaya çıkacağını,âşıkı yolundan ayırabileceğini bildirir.Halbuki,artık dünya sevgisini bırakmanın zamanı gelmiştir.Pek çok beyitte Allah'a seslenen Yunus,"Sen bana aşkını verdin,içim,dışım nûr doldu,artık ben bu dünyayı ne yapayım "der.(180) Fakat,Yunus Emre,"cihanın terkini urdum" dedikten sonra bu yeni sevgilinin mekânının nerede oldğunu aramaya başlar.

Senün ışkun tuydı canum terkini urdum cihanun
Hergiz bilinmez mekânun seni kanda arayayın
110(CXXVIII.5)

Yunus Emre'ye göre,Allah,aşkı ancak,"benim" dediğine vermektedir.Kimde bu aşkdan zerre kadar varsa onda "Çalab" varlığı bulunmaktadır.Aşkı kendisine kılavuz edinen Yunus,ebedî dirlik isteyenlerin aşkın eteğini tutması gerektiğini,ilâhî aşkdan başka her şeyin geçici olduğunu,değişeceğini,zevale ereceğini anlar.(181)

2) Yunus Emre'de İlâhî Aşk:Sevgilisinin yüzünde Hakk'ın nurunu görüp canını unutan,kendisini ondan ayıramayan şair,bu nurun kaynağını araştırır.Daha önce de belirtildiği üzere,bu nurun İlâhî olduğunu

(179) Gölpınarlı,Yunus Emre ve Tasavvuf,s.148-157;Yunus Emre Divanı,c.2-3,İstanbul 1948,s.408-410.
(180) 110(CXXIX.5);1943.246(XVII.6).
(181) 50(XXII.5;87(XCI.7);88(XCIV.1);160(XV.5);174(XL.9).

sonunda anlar ve bu nurun gerçek sahibinden İlâhî aşkı taleb eder:

İlâhı bir ışk vir bana kandalıgum bilmeyeyin
Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın

Şöyle hayran eyle beni bilmeyeyin dünden güni
İsteyeyin dâim seni ayruk nakşa kalmayayın

Al gider benden benlügi doldur içüme senlügi
Dirligünde öldür beni varup anda ölmeyeyin

191(LXXIV.1,2,3)

Yunus,Allah'dan öyle bir aşk istemektedir ki,bu aşka mazhar olduktan sonra,nerede olduğunu bilmeyecek,kendisini arayacak,geceyi gündüzden ayıramayacak kadar sarhoş olacaktır.Ma'şûkuna hayranlığından her şeyi unutacak,başka güzellikleri göremiyecektir.Bu aşk ondan benliğini giderecek,içine "ma'şûk"unu dolduracak,öteki dünyada ölmemek için,burada ölmüş olacaktır.

Âşıkın,bu aşk derecesine ulaşabilmesi için,"aşkın kılıcını" kuşanıp yollara düşmesi gerekmektedir. Fakat,bu aşk yolunun dikenleri, kaleleri,burçları,"ok"ları,"kılıç"ları,"dar ağaçları","urgan"ları vardır.

Yunus Emre,bu konuda aşk uğruna tahtını,tacını,hazinelerini terk ederek dörtyüz müridi ile yollara düşen Şeyh-i San'an(Abdürrezak)ı,Harut ile Marut olayını örnek olarak gösterir. Elini aşka bulaştıranların aşkın okuna karşı duramıyacaklarını açıklar.(182)

Çün elini ışka ura ışk okına kimdür tura
Gök yüzinde melâike ışk anı indüre yire

123(CLIV.2)

Yunus Emre,artık elini aşka vurmuş,aşkın burçlarına tırmanmaya başlamış,göğsünü aşkın oklarına açmıştır.Aşkın "ummanı" na dalmış,aşk bahçesine girmiştir. Aşkı kendisine durak edinmiştir.(183)

(182) 59(XL.4);174(XL.7,9);74(LXVIII7).
(183) 74(LXVIII.7);123(CLIV.3);198(LXXXIX.6).

3) İlâhî aşkın kudreti:İlâhî aşk öyle bir gizli sırdır ki, onu ancak yaşayanlar bilebilir.Bu aşk öyle bir kuvvettir ki,"kimseye kul" olmamış,kendisi cümle "yad ü biliş"i esir etmiş,hükmüne tabi kılmıştır.(184)

Daga düşer yel eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler cür'etlü nesnedür ışk
169(XXXII.3)

Bu aşkın oku kayaları deler ,kime değerse onda gam ve keder kalmaz. Bu aşk ateşi denizleri kaynatır,kayaları yerinden oynatır,akılları şaşırtır,deli eder ve deryalara düşürür.(185) Yunus, dosta şöyle seslenir:

Dost senün ışkun okı key katı taşdan geçer
Işkuna düşen kişi canıla başdan geçer
157(X.1)

Senün ışkun odı meger sıçramaya kimseneye
Bir zerre degdi Yûnus'a cihan içinde fâş oldı
133(CLXXIII.7)

Yunus Emre,ilâhî aşkı öyle derinden duymuş ve ele almıştır ki,artık bu aşkın eserini canından,dininden,mezhebinden üstün bulmuştur.

Dîn ü milletten geçer ışk eserinden tuyan
Mezheb ü din mi seçer kendüyi yoga sayan
1943;246(XVI.1)

Bu aşkın sahibi(serheng) onu hiçbir nesnede;ne İslâm'da ne dinde,ne imânda ve ne de küfürde bırakmamıştır. Benliğini elinden almıştır.Allah'ın aşkının aynasında kendisini görmeye başlamıştır Yunus. İlâhı aşkın şerbetini içmiş ve bu aşkın çok lezzetli bir nesne olduğunu anlamıştır.(186)

(184) 142(LXXIV.9).
(185) 170(XXXII.5);170(XXXII.6);110(CXXIX.2).
(186) 188(LXVIII.4);127(CLXII.3);170(XXXII.7)

4) **İlâhî aşkın tadı:** Yunus Emre,"lezzetlü nesnedür ışk" derken,aşkın tadından tadanların dinden vaz geçtiklerini,ayrılığın adından bile bahsetmediklerini diyen Yunus, (187)

Ben râzıyam bu yolda günde bin kez yanarsam
Şekerden dahı tatlu şîrindür ışkun dadı
1943.106(XIV.4)

diyerek aşkın tadını almış,bu tadın hiçbir nesnede bulunmadığını söyleyen Yunus Emre,"bir dem " aşksız olmak istemez.Çünkü dünyada ve ahirette hiçbir şey aşkın yerini tutamaz.

Işkı hiç bir nesneye mesel baglasam olmaz
Dünyede âhıretde ne dutısar ışk yirin
113(CXXXV.4)

5) **Aşk şarabı:** Aşk meyhanesine giren Yunus Emre,"sâki"den aşk içkisini ister.Bu ilâhî içkidir.Bu içki,Yunus'un dilinde "şarab" - dır,"şerbet"tir,"cur'a"dır.Yunus,"Ey sâkî bize ışk şerbetinden sun"; biz aşk şerbetini burada içmek istiyoruz.Bize cennette "kevser" gerekmez, der.(188)

Toldur bize sun kadehi ışk şarabından iy sâkî
Ol denizden içür bize ki andan içer şeyh u fakı
139(CLXXII.1)

Aşk kadehinden "bir cur'a" içen âşık için,ne yabancı,ne tanıdık,ne sarhoş ve ne de mahmurluk söz konusudur. Yunus,aşk şara - bından içmiş,onsekiz ırmağı geçmiş,denizler bendini deşmiş ve ummandan taşıp gelmiştir.(189)

Yunus Emre,aşk şarabını içtikten sonra aklının başına geldiğini ve bir ere bağlandıktan sonra da nerde olduğunu öğrendiğini söyler.

Aklum başuma gelmedi ışk şârabın tatmayınca
Kandeligümi bilmedüm gerçek ere yetmeyince
193(LXXVIII.1)

(187) 189(LXX.6);188(LXVIII.4).
(188) 67(LV.3).
(189) 46(XIV.4);40(IV.4);38(I.9),89(XCIV.7).

Aşk eteğinden tutan,aşk şarabını içen Yunus Emre'ye göre, aşk şarabını içen,ebedî saadeti bulur, ikilikten kurtulur,birlik sofarısının yemeği ile doyar(114),İlâhî aşk şarabı ile sarhoş olur, mest olur.(190)

Yunus'a kadeh sunan "ene'l Hak" demin uran
Bir cur'a sundı bana içdüm ayılımazam
93(CI.7)

diyen şair,kim ki canında "ma'ni" duymuş,sezmişse,o kişi aşk şarabıbını içmiştir.(191)

6.) Aşk ve can: Yunus Emre,aşkı "can"da,"gönül"de duymuş, tatmış ve yaşamıştır.Ona göre, aşk canın binasıdır,temelidir.

Yir gök oynar ırılmaz yeller eser deprenmez
Âkibet şol canu ki ışkun ola bünyâdı
142(CLXXXVII.3)

Canı,gönlü,aklı,fikri aşk denizinin dalgasına gark olan kişi,artık ne kâr,ne zarar,ne günah ne de sevab arar olur. Yalnız,"gönül kulağı" aşk sözünü dinleyecek,"can dudağı",aşk şarabını tadabilecek temizlikte olması gerekir.(192)

Kim ki bu dünyâdan geçe ışk kadehün dolu içe
Işk canun saçu saça dost gönlüni deren kişi
1943.123(XLV.4)

Âşık olan,aşk kadehinden içip dünyadan geçerse,canını aşk uğruna "saçu" saçar gibi harcarsa,dostun gönlünü dermiş olur.Âşıklığın en belirgin özelliği canını hiçe saymasıdır.Çünkü aşka fedâ edilecek olan sadece "can"dır,mal değildir.

Yunus Emre'ye göre,canını aşk yoluna vermeyenler âşık değildir. Âşık kişiler canını bu yola harcasalar gerektir.(193)

---

(190) 104(CXVII.2);77(LXXII.9);111(CXXXI.3);40(IV.4)
(191) 119(CXLVII.7).
(192) 114(CXXXVIII.3);129(CLXVI.7).
(193) 40(V.2);52(XXVI.1).

7.) Aşk ateşi(Od):

Ezelîden varıdı canumda bu ışk odı
Eşkere'tmedüm kimesneye bildüm ki ol dost kodı
141(CLXXXVII.1)

Yunus Emre,aşk ateşini canına Allah'ın koyduğunu bildiği için,bunu kimseye açıklamamıştır.Çünkü "aşk" bir "sırr-ı İlâhî'dir,Her yerde,herkese söylenmemelidir.

Emânetdür sakıngıl ışk haberini zinhar
Oturup degme yerde söyleme ışkun sözin
113(CXXXV.5)

Ezelîden beri canında aşk ateşi bulunan şair,o günden beri pişmekte olduğunu bildirik.Ona göre bir nesne çiğ ise "od" olmadıkça pişmez.

Her nesne çig olıcagaz od olmayınca bişmez ol
Benüm dirligim çigidi ışk odı oldı behâne
117(CXLIII.3)

Mescidde,medresede çok ibâdet eden ve aşk ateşi ile yanarak pişen şair,Allah'tan öyle bir aşk istemiştir ki,o ateşte yandıktan sonra,her nereye bakarsa Hakk'ı görmeye başlamıştır.

Şöyle hayrân eyle beni ışkun odına yanayın
Her kancaru bakarısam gördügüm seni sanayım
109(CXXVIII.1)

Yunus Emre'ye göre,bu aşk ateşi o kadar kuvvetlidir ki,bir zerresi denizleri kaynatır,yedi cehennem bir aha katlanamadığı gibi,bu aşk ateşini yedi deniz söndüremez.(194)

Bir zerre ışkun odı kaynadur denizleri
Düşdüm ışkun odına dutuşuban yandum ben
110(CXXIX.2)

Fakat,Yunus Emre aşk ateşi ile yanmaktan hoşnuttur ve bunu şöyle ifade eder:"Işkundan yanar yüregüm yandıgum bana hoş gelür" (161.XVIII.1).Yunus'un aşk ateşi ile yanarak pişmesine herkes ...

(194) 1943.75(I.2).

tanıkdır.Yunus,bunu bir atasözü ile açıklar:

Işkun odı yüregümde yandugına âlem tanuk
Kanda bir od yânarısa nişanı var dütün düter
155(VI.2)

Aşk ateşine yanan ve gönüllere giren veya girmek isteyen için karanlıklar aydınlanır.Artık ona ne kandil ne de "çırak" ın lüzumu kalır.Sen de menzile varmak istiyorsan,dünyanın "terki(ni) urgıl" ve aşk ateşine gir,geri kalma ki ilerki menzile ulaşasın.(195)

Yunus Emre'nin aşk ateşine yandığı,âşıklığı,dervişliği yaşadığı dönemde iyi karşılanmamış,yadırganmış ve münkirler tarafından kınanmış olacak ki şair,bir beyitte şöyle diyor:

Işkun odına yandıgum aglamak oldı güldigüm
Dost sana zârî kıldıgum münkirlere savaş gelür
161(XVII.2)

Buna rağmen Yunus,âşıkları yanına çağırır ve onlara aşk ziyafeti vermek ister:

Işkun od urdı canuma gelsün âşıklar yanuma
Dökeyin ışkun honunı âşıkları toylayayın
191(LXXIII.3)

Yunus Emre,başlangıçta canında bulunan aşk ateşini kimselere anlatmamış,saklamaya çalışmıştır.Fakat,bu aşk ateşinin bir zerresi bir kimsenin canına sıçradığı zaman,Yunus'ta olduğu gibi ihtiyar elinden gider ve kendisini iki cihana "fâş" eder.(196) Bu aşk ateşi o derece tesirli bir sıcaklığa sahiptir ki bunun sıcaklığını ancak İlâhî aşkı canında duyanlar bilirler.

8.) <u>Aşka çağrı:</u> Yunus Emre'nin hemen hemen bütün şiirleri bir irşad niteliği taşır.Halkı iyiye,doğruya,hakka,hakikate ve Allah yolana çağırır.(197) Aşkı kendisine imam,gönlünü cemaat etmiş olan Yunus,

---

(195) 153(I.3);76(LXXII.2).
(196) 46(XIV.1).
(197) 105(CXIX.3).

dost yüzünü kıble edinmiş ve "salât"ı dâimdir.(198)

Bu ışk meydanı içünde çagırdum bir avaz itdüm
Müezzinlik bizim oldı imâm oldum uyan gelsün
1943.242(X.3)

diyerek aşk meydanında müezzinlik,âşıklara imamlık yapacağını bildirine Yunus Emre,âşıkları kendisine uymaya çağırır:

Gelün âşık olalum ışka cevlan uralum
Esrük olup yatmışam cevlân kayusı degül
174(XL.6)

Yunus Emre,pek çok beyitte,daha önce de belirtildiği gibi, insanları,salikleri evliyadan el almaya,er eteğinden tutmaya çağırır. Çünkü "dem Evliya demidür" ve evliyaların makamı Hakk'ın katındadır, âşıklar ölmez.(199)

Yunus Emre âşıkısan ışka key doydın ise
Da'vet it âşıkları dem Evliya demidür
1943.308(LVIII.5)

x x x

Yüzlerce beyit arasından seçerek gerek yukarıya aldığımız ve gerekse dipnot olarak verip açıklamağa çalıştığımız beyitler bize Yunus Emre'nin büyük bir aşk şairi olduğunu göstermesinden öte,tabir caizse "bir aşk felsefesi" yaptığını da göstermektedir.Birçok araştırıcının işaret ettiği gibi,Yunus'un aşk temasını işlediği şiirleri onun hem en güzel şiirleri,hem de düşünce dünyasını en güzel bir şekilde açığa vurduğu orijinal eserleridir.

Yunus Emre,özellikle bu temayı işlerken "sembolik üslûbu" kullanmıştır.Nicholson'un dediği gibi "Her sûfinin ne tür bir sembolizmi tercih edeceği,onun mizac ve şahsiyetine bağlıdır."(200) Yunus Emre'nin yaşadığı çağ ve hayat şartları.,kültür durumu ve şahsi mizacı

(198) 44(XI.1).
(199) 166(XXV.7,8).
(200) R.A.Nicholson,a.g.e.,.88.

"sembolik üslûbu" benimsemesine sebep olmuştur.

Yapılan açıklamalar, örnek olarak alınan beyitler Yunus Emre'nin mânevî mertebeleri "kuru zahidlikten sûfiliğe, sûfîlikten âşıklığa, âşıklıktan kemâle ve vahdete kadar" nasıl geçtiğini göstermektedir.

d) Âşığın makam ve halleri:

Senün kokun tuydı cânum terkini urdı cihânun
Hergiz belürmez makamun seni kanda isteyeyin
191(LXXIV.6)

Allah'ın kokusunu canında duyan Hak yolcusu, Allah'a ulaşmak için mânevî yolculuğa çıkar. Bu yolculukta halden hale geçerek ilerler. Her halden hale geçişi onu, menzile yaklaştırırken diğer taraftan da olgunlaştırır. Olgunlaşma süresi içerisinde geçirdiği mânevi değişmelere "hal" denilmektedir. Âşığın olgunlaşmasının seyrini takib etmek bakımından önce "hal" mefhumunu ele almayı düşündük.

(aa) Hal: Hal; durum, içinde bulunulan vaziyet demektir. Tasavvuf ıstılahları arasında çok kullanılan bir kelimedir ve "telvin"de denilmektedir. Mutasavvıflar ve araştırıcılar çeşitli şekillerde tarif etmişler ve açıklamışlardır. Buna göre, sâlikin arzu ve isteği dışında kalbe doğan sevinç, hüzün, sıkıntı, rahatlık vb. psikolojik dalgalanmalara "hal" denilmektedir.(201) Hal, Allah'ın insana bir anlık lutfettiği, gelip geçici "bâtınî" bir duygudur. Dr. Süleyman Ateş, hali şöyle açıklıyor: "Kulun, kesbî, cehd ü gayreti olmadan, kendiliğinden gelen, neş'e, keder, bast(açılma), kabz(sıkılma), şevk; inziâc(yerinden kopma), heybet, ihtiyaç gibi şeylerdir.(...)Hal sahibi ise halinde yerleşik değil, değişiktir. Halden hale geçer."(202)

Seyr-i sülûk sırasında sâlikin halden hale geçmesi, renkten renge boyanması, makamdan makama yükselmesine denilen, hal, bazı mutasavvıflar tarafından seyr-i sülûkun en yüksek makamı olarak kabul edilmiştir. Bir

(201) S.Ateş, a.g.e., s.57-58; Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri, s.178; M.Kara, a.g.e., s.127; M.Zeki Pakalın, a.g.e., c.I, s.707; Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, s.157-158; Kabaklı, Yunus Emre, 3.Bs., İst.1975, s.66-69.

(202) S.Ateş, İslâm Tasavvufı, s.57-58.

kısım mutasavvıf ise yukarıda izah edildiği gibi sâlikin halden hale geçişi olarak kabul etmiştir.

Yunus Emre, özellikle devriyelerinde âşıkın halden hale geçişini, renkten renge girişini uzun uzun açıklar.(203) Bu durumunu açıklayan birkaç beyti örnek olarak almakta fayda gördük.

Niçe halden hale gerek düşesin
Geçe çok rûzigâr andan aşasın
R.31(6)

Dost ferah kıldı terahdan ben teberrâ eyledüm
Sûret-i insân olam hem cân olam hem kân olam
98(CX.4)

Hak bir gönül virdi bana hâ dîmeden hayrân olur
Birdem gelür şâdî olur birdem gelür giryân olur
156(VII.1)

(bb)Makam: Durak, durulacak yer demek olan "makam"; sâlikin, riyazet ve mücahede ile vardığı derecedir. Tasavvufta, mürşidin müride tekrar tekrar ve tecrübelerle kazandıracağı ve müridin mücahede ile varıp duracağı mânevi mevkidir.(204) Bir başka ifade ile "müminin yaptığı ibadet, riyâzet ve mücahede ile Allah katında elde ettiği mânevî yer"e makam denir.(205)

Tasavvuf düşüncesine göre son makam, Yunus'un "Ulu makam" dediği Allah katıdır. Bu yüce makama ulaşmak isteyen sâlik, bir merdivenin basamaklarını çıkar gibi çıkmaktadır. Bu merdivenin basamaklarının sayısı kesin olarak belli değildir. Ancak, yaygın olan ve kabul edilen makamların sayısı on tanedir. Bunlara "usûl-ı âşere" adı verilmektedir. Araştırıcılar, bu makamları şöyle sıralamaktadır: 1-Tevbe, 2-Zühd, 3-Tevekkül, 4-Kanâat, 5- Uzlet, 6-Devamlı zikr, 7-Allah'a teveccüh, 8-Sabır, 9-Murakabe, 10- Rıza.(206)

---

(203) 1943.339(II); 1965.98(CX); 1965, 156(VII).
(204) S.Ateş, a.g.e., s.57; Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri, s.178; M.Kara, a.g.e., s.127.
(205) M.Kara, a.g.e., s.127.
(206) M.Kara, a.g.e., s.128-129.

Yunus Emre,aşağıda izaha çalışılacağı gibi seyr-i sülûk çerçevesinde yukarıda gösterilen ve gösterilemeyen makamları şiirlerinde açıklar.Bu makamların en yücesi "Devlet makamı"dır,Allah'ın katıdır. Yüzyirmidörtbin peygamber ve dörtyüzkırkdört erenin bulunduğu makam burasıdır.(207) Yunus,kendisinin de bu yüce makamda olduğunu bir beyitte şöyle ifade etmektedir:

Kaygu eli bana irmez gussa hergiz beni görmez
Endişe şarından taşra bir ulu makamdayıdum
94(CIV.6)

Yunus Emre'ye göre,en yüce makam,"inanmış insanın gönlüdür." O,âşık olanları doğru yola bu gönül makamından çağırır.

Âşık olan gelsün beri göstereyin togrı yolı
Makamumdür gönül şarı ırılmayup duran benem
101(CXI.6)

Gönül bahsinde de temas edileceği üzere gönül Çalab'ın tahtıdır.Yunus,orada Hakk'ı bulmuş,Hak ile "hem hal" olmuştur.Bu mutluluğa, Allah'ın veli kulları seyr-i sülûk içerisinde çile doldurarak,pişerek, makamları sırasıyla geçerek ulaşabilirler.

1) Şeriat:Sözlük mânası takib edilmesi gereken doğru yol ve bu yolda uyulması gereken şartlar demektir."Allah tarafından Peygamber vasıtasıyle vaz' ve tebliğ olunan hükümleri havî İlâhî kanun yerinde kullanılan bir tâbirdir".(208)

Yunus Emre,şeriatın Padişâh'tan "havale" edilmiş ve âşıkın gönlünü dolduran bir "nevâle" olduğunu söyler.(209) Tasavvuf ehli şeriatı çeşitli şekillerde yorumlamıştır.Hakikati bir cevize benzetenler, şeriatın cevizin en dıştaki yeşil ve acı kabuğu olduğunu,dört mertebenin birincisini teşkil ettiğini bildirirler.(210)

(207) 86(LXXXVIII.3).
(208) M.Zeki Pakalın,a.g.e.,c.III,s.341-342.
(209) 66(LII.1).
(210) Pakalın,a.g.e.,s.342.

Yunus Emre'ye göre, Allah yolunun birinci kapısı şeriattır.

Evvel kapu şerîat emrü nehyi bildürür
Yuya günahlarunı herbir Kur'an hecesi
131(CLXX.3)

Bir başka beyitte de yine şöyle der:

Evvel kapı şeriat geçse andan tarîkat
Gönül evi marifet ışk hakikat içinde
1943.80(X.5)

Hakikati bir deryaya benzeten şair, şeriatın bu deryada bir gemi olduğunu ve bu geminin çok sağlam olması gerektiğini açıklar. Zira, herkes bu gemi ile veya gemiden çıkıp hakikat denizine dalamaz.(211)

Şeriat, hakikat ordusunda sadece bir "korucu" ve yol göstericidir. Yunus Emre, kendisi şeriat edebinden haber vermeğe korkar. Şeriat adına fetvâ vermekten, hüküm yürütmekten çekinir. Kim ki şeriatı bilir, hem okur ve hem de gereğini yerine getirirse, o gece gündüz ibadet eden bir "er" olmuş olur.(212)

Yunus Emre, şeriatı mumsuz bala, tarikatı tortusuz yağa benzetir ve "dost" için yağı bala katarak şeriat ile tarikatı birleştirir. Ancak bu birleşme ile "gönül evi"ne girilebilir ve "hakikate" ulaşılabilir. Pek tabii olarak bu yolun büyük güçlükleri vardır.

Bu şerîat güc olur tarîkat yokuş olur
Ma'rifet sarplıkdurur hakıykatdür yücesi
131(CLXX.7)

Şeriat ehli ile tarîkat ehlinin, hakikate ulaşma yolundaki görüş ayrılıklarına dikkati çeken Yunus Emre, şeriatçılara, "şeriat ehli", "şeriat oğlanları" der.(213) Bir beyitte bu görüşünü şöyle açıklar:

---

(211) 55(XXXII.2);49(XIX.6).
(212) 120(CXLIX.5), 46(XIV.6);1943.80(X.13).
(213) 85(LXXXVII.7).

Şerîat oglanları bahsidüp da'vi kılur
Hakîkat irenleri da'viye kalmadılar
1943.293(XXIX.4)

Şeriat,"şartı bırakma"mayı emreder.Şarta bağlı olan kimse ise "hür" değildir.Halbuki,tasavvuf hakiki hürriyet yoludur.(214) Bu yüzden şeriat ehlinin "hakikat" menziline ulaşamıyacağını bildiren Yunus,bunu şöyle ifade ediyor:

Şeriat ehli ırak iremez bu menzile
Ben kuş dilin bilürem söyler Süleyman bana
154(III.7)

2) Tarîkat(Yol):Tarik,tarikat yol,hal durum mânâlarına gelmektedir.Yunus Emre,"tarikat" ıstılahının yanında "yol" kelimesini de kullanmıştır.Bu yol Allah yoludur.Yunus,"tarikat"i hakikate giden yolun ikinci basamağı olarak kabul eder.

İkincisi tarikat kullıga bil baglaya
Yolı togrı varanı yarlıgaya hâcesi
131(CLXX.4)

"Şerîat tarikat yoldur varana" diyen Yunus'a göre,bu yola giren sâlikin doğru yürüyebilmesi için,bir mürşide bağlanması,şeyhinin nezaretinde nefs terbiyesi geçirmesi,dünya zevk ve servetlerinden elini eteğini çekmesi,canını vermesi şarttır.(215)

Her kim tarîka gire gerek mal terkin ura
Yola dogrı can vire bu tarikat içinde
1943.80(X.16)

Tarikatın özü;insan ruhunun ve nefsinin terbiyesine dayanır. Bir mürşidin gözetim ve denetiminde nefsi terbiye edilen,sâlik "irşâd" edildikten sonra geçici âlemle ilgisini keserek mânevî âlemde yaşamaya başlar.Böylece kişi tarikat yolcusu,mensubu olmuş olur.

---

(214) S.Ateş,İslâm Tasavvufu,s.227.
(215) 71(LXIII.1),155(V.6).

Yunus Emre'nin,şiirlerinde en çok kullandığı mefhumlardan biri de yol(tarik) dur.Tarikatler adını buradan almışlardır.Tarikatların,Anadolu'nun Türkleşmesinde,İslâmlaşmasında,birlik ve beraberliğinin kurulmasında önemli rolleri olmuştur.

Tarikatler dar mânâda aynı fikre inanan,aynı yolı benimsemiş bulunanların bir araya gelmelerinden doğmuştur.Tasavvufi mânâda bu yol çok ince,çok çileli bir yoldur.Yunus Emre'ye göre,bu yola girenlerin "mal terkin ur"muş olması,"üryan"(çıplak) olması,"demür yürek"li olması,nefsini öldürmüş bulunması,"Bir ile bir" olması gerekmektedir.

Menzil'ırak bu yolun bu yola kim varası
Müşkili çok bu yolun bunı kim başarası
143 (CXC.1)

Tarikat yolu üzerinde "yüzbin riyâ çerisi","haramî" ve din aldatıcısı bulunmaktadır.

Yüzbin riyâ çerisi bilün vardur bu yolda
Nefs öldürmiş er gerek ol çeriyi kırası
143(CXC.7)

Onun için,tarikat yoluna girip dervişlik gömleğini giyenler,bütün heveslerden vaz geçmelidir.Zira dünya zevk ve hevesleri "eri" yolda bırakabilir.

Üçüncü nişanı budur cümle heveslerden geçe
Hevesler eri yolda kor yitemez yol varanlara
118(CXLVI.5)

Yunus Emre'ye göre,Allah'a,hakikate ulaşmak isteyenler, doğru yolu kırda,bayırda değil,can içinde,vücûd şehrinde aramalıdır. Cânân yolu can evinden geçmektedir.

"El-kalbü minel kalbi revzenü" sorun nedür
Her gönülden gönüle rast dogru yol degül mi
132(CLXXI.2)

Bu doğru yolun,Yunus Emre için,bir "fariza" olduğunu anlıyoruz.Yunus,bu doğru yolun sonunu "gönül"de bulmuştur.Orada İlâhî devlete ulaşmıştır. Çeşitli beyitlerinde bu seferin,kutlu bir sefer olduğunu,kendisinin bu menzile ulaştığını açıklar.(216)

Ancak,başkalarının Yunus'a özenip bu uzun ve çetin yola çıkmamalarını da tenbih ettiğini görüyoruz:

Yunus'a âşık diyüben zinhâr özenüp gelmegil
Çok bezrigân peşman olur vârıcagız ûzun yola
39(II.5)

"Erenlerün himmetin ben bana yoldaş eyleyem" diyen Yunus Emre'ye göre,bir şeyhe bağlanan,bir ermişin eteğinden tutan sâlik,seyr-i sülûk içerisinde aşağıda izah edilecek olan mertebeleri geçmesi gerekmektedir.Hak yoluna giren kimsenin ilk yapması gereken iş tevbe etmektir.

3.) Tevbe: İslâm dinine göre bir ibâdet olarak kabul edilen "tevbe";dinin günah kabul ettiği,yasakladığı davranışlardan,işlerden pişmanlık duymak,vazgeçtiğine ve bir daha yapmayacağına söz vermek demektir.

Sûfîlere göre,insanın en büyük düşmanı nefsidir.Sâlikin bu düşmandan kurtulmak için baş vuracağı ilk çare tevbedir.Sâlik önce tevbe etmeli,"aşk yolu"na tevbe kapısından girmelidir.Yunus Emre,bütün insanları bir an önce tevbe etmeğe çağırır:

Bu dünya kahır evidür hem bâki degül fânîdür
Aldanuban kalma buna tiz tevbeye gelmek gerek
79(LXXVI.2)

Yunus Emre'ye göre,âşık olan kimse sık sık tevbe etmelidir. Çünkü,Nasuh'a tevbe mutluluk getirmiştir.Kendisinin vücudu aşk elinden iki büklüm olduğu halde "iman tayagını Allah'a tevbe kapısından sunduğunu" bildirir.(217) Beyitte şair "Tevbe-i Nasuh"a da işaret etmiş olur.(218)

---

(216) 84(LXXXV.7);137(CLXXVIII.3);141(CLXXXVI.7);174(XL.12).
(217) 144(CXCII.6).
(218) Bk.Pakalın,a.g.e,c.3,s.479-480;Gölpınarlı,Mesnevi Şerhi c.V,s.357-358.

Yunus Emre'ye göre,sâlik öyle tevbe etmelidir ki bir daha tevbe etmesin.Yani tevbesini bozmasın.Bunu bir beyitte şöyle ifade ediyor:

İdelüm tevbeyi kim itmeyevüz tevbe dahı
Dûst bezminde belâ dimeye Elest olalım
1943.191(VIII.2)

4) Nefs ve Nefsi terbiye: Nefs,sözlüklerde ruh,can,hayat kelimeleri ile açıklanır.Nefsi,bütün mutasavvıflar kendilerine düşman kabul etmişlerdir.Sûfilerin nefsi düşman kabul etmeleri ,onun insanoğluna kötülükleri telkin etmesine dayanmaktadır.Nisa sûresinin: "Sana isabet eden her iyilik,Allah'tandır ve sana isabet eden her kötülük(nefsindendir) kendindendir" mealindeki 79.âyeti ile Yusûf sûresinin:"...Çünkü nefs,olanca şiddetiyle kötülüğü emredendir muhakkak" mealindeki 53.âyeti,Peygamberimizin "Senin en büyük düşmanın, iki yanın arasında olan nefsindir" hadisleri mutasavvıfların bu konu üzerinde ısrarla durmalarına sebeb olmuştur.(219)

Mutasavvıflar,nefsi çeşitli tasniflere tabi tutmuşlar ve derecelere ayırmışlardır.İnsandaki duyguların kaynağı kabul edilen ruhun en alt tabakası nefstir.Buna göre nefs;"Nefs-i Emmâre","Nefs-i Levvâme","Nefs-i Mutmaine","Nefs-i Râdiyye","Nefs-i Mardiyye" "Nefs-i Kâmile" olarak sıralanmıştır. (220)

Yunus Emre'ye göre nefs,insanoğlunun yaratılışı ile ona verilmiştir ve böylece senlik-benlik davası başlamıştır.Bundan sonra dünya nimetleri tatlılaşmıştır.(221) Halbuki insanoğlu rızkını Hak'dan bilmeli,Hak'dan taleb etmeli,nefsinin arzusuna uymamalıdır.

Bile rızkını Hak'dan "nahnu kasemnâ" pinhan
Nefsin bilmiş er gerek göz hicâbın silesi
145(CXCIII.5)

---

(219) S.Ateş,a.g.e.,s.90 ; Gölpınarlı,1965,s.282; Ans.İsl. Lügatı,s.521-522.

(220) S.Ateş,a.g.e.;s.90;M.Zeki Pakalın,a,g.e.,c.II,s.672-676.

(221) 136(CLXXVII.2,9).

Nefsini bilip gözündeki perdeyi silmiş olan "er",rızkının Allah tarafından gizlice verildiğini anlayabilir.Nefsini bilen,nefsin arzularına aldanmayan kimse Allah yoluna doğru varır ve yarın ona Peygamber,şefaatçı olur.(222)

Risâlet'ün-Nushiyye'de nefsin hallerini uzun uzun anlatan Yunus,nefsi,atları daima hazır bekleyen ve dokuzbin "haşerât"ı,yani askeri bulunan bir kumandana benzetir.Ayrıca nefsin oğlanları vardır, bunlar dokuz kişidir ve bunların en büyüğü "tama"dır.Bütün yaptıkları iş "nifak" ve "şirk"dir.Yaratılıştan itibaren "Sultan"a asî olan nefs,kibirlidir,gururludur,"Sultan"ı tanımaz.Bu nefsin evi vardır,kalesi vardır,ordusu vardır.

Yunus Emre'nin de elinde kudret kılıcı,"doğruluk mancınığı", "istiğfar taşı","kanaât" hazinesi ve Allah aşkı vardır.O bunlarla nefse karşı savaş açmıştır.Bu savaşı şöyle anlatır:

Uram yıkam nefs evini oda yana hırs u hevâ
El getürem şimden gerü nefsile savaş eyleyem
96(CVI.4)

Nefsümün ejderhâsı döndi bana haml'itdi
Kanâat hay dimezse yir ü göki yir imdi
146(CXCVI.2)

Şair,nefsi ile yapmış olduğu savaştan galip çıkar.Varlığını yoğa değişir,kibr ve kini kalbinden siler atar.Varlığını "nefs-i cüz'i" den "akl-ı külle" ulaştırır.(223)

Yunus Emre'ye göre,insanoğlu nefsine yenik düşmektedir.Bazı insanlar,nefslerinin esiri olmuş,yarın öleceklerini unutmuşlar,dünya hırsı gözlerine perde olmuştur.Gaflet içerisindedir.(224) Bu yüzden o,her vesile ile insanları nefse karşı uyanık bulunmaya,her an öleceklerini düşünmeye çağırır:Gözün görüyorken,nefsini kendi arzusuna bırak-

(222) 144(CXCI.5).
(223) 70(LXII.4)
(224) 161(XVII.1,2)

ma,Hak yoluna gel. Eğer nefsini "semirtir"sen,yarın "emanet" senden alınır ve gövden boş kalır,günahlar üzerine yıkılır,nefsin "gülbank" çekerek bayram eder.(225)

Yunus Emre,nefsini "müslüman" edemiyen sante dervişler bulunduğunu ima ederek onları uyarır:(226)

Uslu degül delüdür halka sâlûsluk satan
Nefsin Müsülmân itsün varısa kerâmeti
143(CXCI.3)

der.

Yunus'un şiirlerinde üzerinde en çok durulan mefhumlardan biri de nefstir.Daha önce de belirtildiği üzere, o,nefsi ezelden beri kendisine düşman kabul etmiştir.Çünkü nefs,"Tanrı ile birleşmeye en büyük engel teşkil eder." Şehvet ve ihtiras,tama',kibr,haset,kıskançlık,öfke gibi arzu ve isteklerin doğup büyüdüğü,"kötü benlik" merkezi nefstir.(227)

Yunus Emre'ye göre,nefsini terbiye eden,nefsin başını kesen ancak Allah'a ulaşabilir.Şair bu düşüncesini sık sık tekrarlar.

5) Sabır(Sabr):Sabır,insanın nefsi arzu ve isteklerine karşı direnme,dayanma gücü olarak açıklanmaktadır.Tasavvufta,Allah'a ulaşma yolunda,sâlikin çekeceği çilelere,karşılaşacağı engellere tahammül etmesi şeklinde özetlenebilir.

Yunus Emre,şiirlerinde sabır mefhumunu da geniş bir şekilde ele almış bulunuyor.Bir beyitte;

Ben severin şol kulumı yoksul ola sabreyleye
Benden sana yol eyledüm mi'râcuma gitsün dimiş
71(LXIII.2)

diyerek bir çok ayete telmihde bulunur.(228) Özellikle El-Bakara 153;Âli-İmrân 146,200;En-Nahl 96,127. ayetleri şiir diliyle tefsir etmiş olur. Risâletü'n-Nushiyye'de sabır konusunu geniş bir şekilde ele alan şair,

(225) R.29(8);130(CLXIX.3).
(226) 1943.136(LXVIII.5)
(227) Nicholson,a.g.e.,s.34.
(228) Çantay,a.g.e.,c.1,İndeks s.446-447.

insanın sabır sayesinde "mi'râc"ı ve "Tur"u bulabileceğini açıklar. Zira,"mi'râca varan"ın sabır sayesinde oraya ulaştığını görmüş ve anlamıştır.(229)

Yunus sen sâdıkısan gir sabra
Katı sâbir gerek sabırla dura
R.21(3)

"Sabra" giren kişinin sabırla yoluna devam edebilmesi için "sâbir" olması,yani,her şeye rağmen ısrarla sabretmesi gerekir.Yunus Emre diyor ki:

Kimden öğüt isterisem sabrı gösterür bana
Sabır sermayesini muhabbet odı yakdı
138(CLXXXI.3)

Herkes Yunus'a sabrı tavsiye eder.Çünkü Allah'a ulaşma yoluna canını koyan herkes,ister peygamber,ister evliyâ olsun,Allah'a ancak sabır sayesinde ulaşmıştır.Hz.Eyyub,sabırla derdine derman bulmuştur.Sâlik de erenlerin gönlüne girmek istiyorsa,bütün geçici hevesleri terk etmeli,sabrı "tedbir edinmelidir".(230)

İnsan,her ne hal içinde olursa olsun,sabretmelidir.Sabırsızlar boşlukta,boş söz içinde kalırlar.İnsan saadeti bulmak istiyorsa sabrı seçmelidir.Çünkü Allah sabredenlere yardım eder.

Saâdet istesen sabrı güzin gör
Ki "Vallah u mu'înus-sâbirin" gör
R.21(5)

Sabırda sebat edende öfke,kızgınlık ve kötü huylar yok olur.(231) Bir beyitte Yunus Emre,kendisine şöyle seslenir:

Miskin Yunus sen dahı girçeklerden olıgör
Erenler piş'idinmiş sabırla kanâati
147(CXCVIII.6)

---

(229) R.21(1,2).
(230) R.20(11,12).
(231) R.20(9);R.21(4).

6) Kanâat: Hakka ve kısmete razı olma,verilen bir nimeti yeretli görüp fazlasını istememe olarak kabul edilen "Kanâat" mefhumu tasavvufta önemli mefhumlardan biridir.

Yunus Emre,çoğu zaman sabır ile kanâatı birlikte mütalâa etmiştir.Ona göre,seyr-i sülûk içerisinde bulunan insan sabır ve kanâatı kendisine şiar edinmelidir.Kim dervişlik istiyorsa,onun ilk yapacağı iş,sabır ve kanâattır.

Tuta sabr u kanâatı tahammül eyleye katı
Terkeyleye sûretüni bildügin unutmak gerek
171(XXXIV.3)

Sâlikin mutlaka sabır ve kanâatı kendisine "yâr" edinmesi gerektiğini sık sık tekrarlayan şair,aynı zamanda sabır ve kanâatı benimseyenlere Allah'ın yardım edeceğini de müjdeler.

Sabrıla kanâati hoş virüpdür anlara
Kırk kişi bir gönlege kanâat kılan benem
90(XCVII.2)

Risâletü'n-Nushiyye'de "Dâstân-ı Kanâat" başlığı altında konuyu ele alan Yunus,kanâat kumandasında bir ordu kurarak nefsin karşısına çıkarır.

Çağırdı muştucı geldi kanâat
Harir tonlar geyer biner burağ at
R.5(9 ..)

7) Tevâzu!Sözlük anlamı alçak gönüllülük,başkalarını küçük görmemek demektir.Yunus Emre,kelime olarak tevâzu'yerine "aşaklık" kelimesini kullanmaktadır.Tevâzu' mefhumuna sembol olarak "su" ve "toprak" mefhumlarını gösterir.

Yunus Emre'nin insan anlayışının esası "Cümle yaradılmışa bir göz ile bak"maya dayandığı için,tevazû' mefhumunu çok sık kullanmıştır.

Kamusın bir gör kemterin er gör

Öli görmegil palas geyeni

132(CLXXII.3)

İnsanları kılık ve kıyafetlerine göre değerlendirmemek gerektiğini,yetmişiki milleti bir gözle görmek icab ettiğini bildiren Yunus,yaratılış gereği kimsenin "tehi"(boş) olmadığını açıklar.(232)

Ger alçak vârasın meydan senündür

Cevâhir sende biter kân sendedür

R.12(7)

Eğer insan tevâzu' ile yürürse menzile ulaşır,meydanı alır. Çünkü yer ve gök "aşaklık" üzerinedir.Yedi kat yerin altında duran tevazu' yeri ve göğü taşımaktadır.(233)

Nefs,kibr ve kin sâlikin düşmanıdır.Tevâzu' da kibir ve kinin düşmanıdır.Tevâzu' ile yoluna devam eden sâlik,mutlaka devlete kavuşur.Âlemin temeli tevâzu'dur.(234)

Aşaklıkla kanâat hoş yar oldı

Ne isterisen anlarda var oldı

R.12(13)

Yol eri,"edeb tâcı"nı başına giymeli,herkesten aşağı durmalı ve kimseyi yermemelidir ki menzile varabilsin.(235)

8)Sohbet:

Dün gün riyâzet çeküp halvetlerde diz çöküp

Sohbetlerde baş çatup yanmayan âşık mıdur

52(XXVI.5)

Bir tarikate giren ve bir erin eteğinden tutan,ondan el alan sâlik,erenler meclisindeki sohbetlere katılmak zorundadır.Ancak bu sohbetlerde nefsini terbiye etmenin yollarını öğrenir.Âşık,sohbetlerde tevâzu'yu,kanâatı,sabretmeyi öğrenir ve olgunlaşır.Sohbet,âşıkların ömrüdür ve onların "canı"nı besler."Hak Çalab'un emrile erenün

(232) 175(XLIII.1).
(233) R.12(8,9).
(234) R.12(10,11).
(235) 118(CXLVI.3); 58(XXXVIII.3).

himmeti" sohbetlerde gerçekleşir.(236) Erenlerin sohbetini tercih edenlerin gözünde artık tanıdık,tanımadık kalmaz,herkes bir olur.

Erenlerün sohbeti arturur ma'rifeti
Bî derdleri sohbetden herdem süresim gelür

59(XL.5)

Dertsizleri sohbetden çıkarmak isteyen şair,erenlerin sohbetinin derdlilerin derdini artırdığını,derde tahammülünde âşıkı olgunlaştırıdığını bildirir.

9)Halvet:Sözlük anlamı,bir köşeye çekilip yalnız kalmaktır.Tasavvufî bir ıstılah olarak;sâlikin,mürşidinin izni ve emri ile onun gösterdiği yolda dar ve sessiz bir yere çekilip orada Allah'ı zikretmesi demektir.

Erenler sohbetine katılan âşık zikr etmeyi öğrendikten sonra halvete çekilip Allah'la başbaşa kalarak zikreder ve nefsini terbiye etmeye çalışır.Yunus Emre,bir şiirinde Vuslat'ın yedi şartı bulunduğunu açıklar.Bunlardan dördünü açığa vurur,diğer üçünü de gelip halvet soracaklara söyliyeceğini bildirir.(237)

Risâlet'ün-Nushiyye'de kişinin kendi kendisi ile halvetinden söz ederken şöyle der:

Bu ne kûteh nazar yâ ne firâset
Ki bir dem olmadun kendünle halvet

R.22(4)

Bu ne kadar kısa,dar görüşlülük,ne anlayışsızlıktır ki, bir an olsun kendinle başbaşa kalamadın.

Büyük bir arzu ile halvete çekilmek isteyen Yunus Emre, bir beyitte,bu coşkunluk halini şöyle açıklıyor:

Halvetlerde meşgul olam dâim açılam gül olam
Dost bagında bülbül olam ötem hey dost diyi diyi

205(C.3)

---

(236) 52(XXV.4).
(237) Bkz. Vuslat maddesi,Bu çalışma s.

Yunus Emre,daha önce de belirtildiği üzere,Allah aşkını kendisine "imam",gönlünü de "cemaat" kabul etmiştir.Erenler sohbetinde "devletli rumûz"u öğrenmiş ve nefsinin fitnesinden kurtulmuştur, Dost yüzünü görmüş,şirk ortadan kaybolmuştur.Şeriat kapıda kalmıştır. Gönül,dost mihrabına secde etmektedir.Yüzünü yere koyup "münâcât" ta bulunmaktadır.(238)

Münâcât gibi vakt olmaz arada
Kim ola dostıla bu demde halvet
44(XI.4)

10.)Kendini bilme:Maddî varlığını yok sayıp sûretten sıfata geçen âşık,seyr-i sülûk içerisinde ilerledikçe kendini tanımaya başlar.Mânâ cevherini keşfeder.Erenler sohbetinde olgunlaşan,halvette zikr ile pişen sâlik yavaş yavaş her şeyin mânâdan ibaret olduğunu anlamaya çalışır.Vücûd şehrine girer ve psikologların "özben","içben" dedikleri cevheri yakından tanımaya başlar.

Risâlet'ün-Nushiyye'de Yunus Emre şöyle diyor:

Nolâ birgün eger küfrün yenesin
Seni şerheyleyüp senî bilesin
R.35(10)

Kişinin kendi kendisini "şerheyle"yebilmesi için yalnız kalması,halvette olması gerekir.Kim ki kendi cismini arar ve incelerse,kendi cimsi içinde "hasmını" bulur.Hasmını bulup ona göre tavır alan insana ne dünyada ne de âhirette bir zarar gelmez.(239)

Yunus Emre,gerek tasavvufî mânâda gerekse sosyal-toplumsal maânâda insanın kendisini tanımasına geniş yer vermiştir.

Nedür bir kişi belki cümle âlem
Nasîbini alur ne bîş ü ne kem
R.24(5)

---

(238) 44(XI).
(239) 1943.77(V.4)

İnsan nedir? Belki de "cümle âlem" dir.Ama sen seni bilmezsen,"sadefte ne cevher" bulunduğunu bilemez,anlıyamazsın.(240) Yunus'a göre,kendi miktarını bilen kendi halini bilmiş olur.En iyi,en güzel şey kişinin kindisini bilmesidir.

Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözin
Kendözin bilen kişi kamulardan ol güzin
108(CXXV.1)

Okumanın,ilim tahsil etmenin yegâne gayesi kişinin kendisini bilmek olduğunu sık sık tekrarlayan şair,kendini bilen kişi,kibir,kin,tama',gazab,kıskançlık vb.kötülük duygularından arınmış olur.İç dünyasını karartan,sâliki doğru yoldan alıkoyan,Allah'a ulaşmasına mani olan engellerden kurtulmuş olur.(241)

Yunus Emre'ye göre,insanın kendisini tanıması;iç âlemini ve dış âlemini keşfedebilmesi için göze ihtiyaç vardır.Hem zâhir hem de bâtın gözü olmadıkça insan ne çevresini tanıyabilir ne de sevebilir. Yunus Emre'nin şiirlerinde gerek bâtın gözü,gerekse zâhir gözü üzerine çok sayıda beyit bulunmaktadır.

Burada Yunus Emre'de "Göz" mefhumuna geçmeden önce onun "Zâhir" ve "Bâtın" mefhumları ile neyi kastettiğini açıklamakta fayda var.

(çç) Zâhir-Bâtın(İç-Dış):Sözlüklerde "Zâhir";görünen,açık,belli,dış yüz,dış görünüş;"Bâtın";iç,iç yüz,gizli,görünmeyen gibi mânâlara gelmektedir.Tasavvufta bu iki kelimenin mânâlarından hareketle insanı iki âlem olarak ele almışlardır.Biri "iç âlem" diğeri "dış âlem" dir.Yunus Emre,şiirlerinde iç âlem ile dış âlem" üzerinde ısrarla durmuştur.

Yunus Emre'ye göre insanın dış görünüşü,ibadeti insanı mezardan öteye geçiremez.Onun için iç âlemin,yanî gizli sıfatın temiz olması şarttır.(242) Ona göre,dış âlem hem geçicidir hem de aldatıcıdır.Kişinin "ten tertibini" bırakması,benlik duygusunu terk etmesi gerekir.

---

(240) 114(CXXXVII.4).
(241) .Dursun Yıldırım,Dede Korkut ve Yunus Emre,.İÜEF.TDED, c.XX,Aralık 1972,s.37-47.
(242) R.16(13)

İçini temizleyip imâr etmeyen kimsenin dışının"mâ'mur" olması bir mânâ ifade etmez.(243) Zaman zaman kendi durumunu gözler önüne seren Yunus Emre,bir beyitte şöyle der:

Taşum derviş içüm boş dilüm datlu sözüm hoş
İllâ itdigüm işi dînin degşüren itmez
168(XXIX.9)

Bir başka beyitte;bir kimsenin ki dışı "hoş"tur,bilinki içi "boş"tur diyen şair,Risâlet'ün-Nushiyye'de şunları söylüyor:

Taşun seccâde vü tesbîh u destâr
İçün murdar u can bîlinde zünnâr
R.16(11)

Yunus,dış âlemden,"ten tertibin"den kurtulmak için sâlikin uzlete çekilip susması,kalbinin sesini dinlemesi ve zikretmesi gerektiğini söyler.Fakat âşıkın bunu yapabilmesi için çok sabırlı olması gerekir;"İnsanın bu hakikate ulaşması için,kendi kendisine dönmesi şarttır. Ancak insanların çoğu buna muvaffak olamazlar.İhtiraslar onları dış âleme bağlar.Bundan dolayı herşeyden önce bu ihtiraslardan kurtulmak lâzımdır.Yunus buna aynı zamanda ahlâkî bir mana verir.Zira Tahrı veya Hakikat insanın mutlak fedakârlığını gerektirir.(...)Ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı,dış âlemde değil,insanın içindedir." (244) Bir şiirinde bunu şöyle açıklar:

Maşûkunı isteyü işbu cihan içinde
Delüm teferrüc kıldum zemin asman içinde
...
Çok cehd idüp istedüm yir ü göki aradum
Hiç mekânda bulmadum buldum insan içinde
1943.78-79(VII.1,3)

Yunus Emre'nin "bâtın evleri"ne,iç âleme çok büyük bir yer ayırmasının sebebi budur.Bu iç âlemi görecek de "bâtın gözü"dür.

(243) 48(XVII.2).
(244) Mehmet Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat Ve Varoluşun Manâsı,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,İst.1976,s.154 vd.

1) Göz-Görmek:

Gözi görmez kişi sevgüden ırak
Kanı dost kandasın sen gözün aç bak

Göremeden gözün n'anlâya gönül
Kabûl itmezse göz neyleye gönül

R.33(5,6)

Yunus Emre'ye göre, ister iç âlemle ilgili olsun, ister dış âlemle ilgili olsun, kişi gözü ile gördüğünü sever. Gözü görmeyen kişinin sevgisi yoktur. Bütün sevgilerin tadını önce göz alır. Ondan sonra sevgi gönüle yansır, gönülde yerleşir.

Mutasavvıflara göre, "can"ı, akıl, gönül ve "nazar" (bakış) besler. Bunu Yunus bir beyitte şöyle açıklıyor:

Akıl başda iş bitirir nazar gözden bakar görür
Akıl gönül içre durur ol üç haslet besler canı

1943.111(XXIV.3)

Dünyada ve ahirette her nesneye kıymet kazandıran gözdür. Gözü olmayan kişi hiç bir şeye değer veremez. Çünkü o suyu kurumuş kuyu gibidir. Gözü olmayan kişinin zaten sevmek diye bir hissi ve düşüncesi olamaz.(245)

Yunus Emre, insanlara sık sık gözlerini açmalarını ihtar eder. İnsanoğlunun gözlerini açarak dünyadaki zerrelerin sırrına vakıf olmaları gerektiğini bildirir.

Niçe bir görmemek açgıl gözini
Od içinde kodun sen kendözini

R.33(3)

İnsanların kendilerini ateşten kurtarabilmeleri için dünyanın "pâyidar" olmadığını görmeleri, dünya için bunca çaba harcamanın ne mânâ taşıdğını bilmeleri için, görmesini bilmeleri şarttır.(246)

(245) R.33(9,10,12).
(246) 173(XXXVIII.8);66(LIV.1)

Yunus Emre'ye göre,yol odur ki doğru varır,göz odur ki Hakk'ı görür,er odur ki alçakda durur.Yüksekden bakan göz değildir.(247) Gözün,Hakk'ı görebilmesi için,önündeki perdenin,"serab"ın kalkması lâzımdır.Bu da ancak kalb gözünün açılmasına ve olgunlaşmasına bağlıdır.

Bütün mutasavvıflar gibi Yunus Emre'de insanda iki gözün bulunduğunu kabul eder.Bunlardan biri "Batın gözü",diğeri "Zâhir gözü"dür.

(a) Bâtın gözü: Kalb gözü,gönül gözü de denilen "Bâtın gözü" ile âşık iç âlemi,iç âlemi dolduran halleri görmeye çalışır.Bâtın gözü ile Allah'ın varlığını ve hikmetlerini temaşa eder.

Eylegil sûretün veren can sırrıdur ana iren
Bâtın gözidür dost gören zâhir gözi yabandadur
66(LIII.5)

Yunus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün Hakk'a vir
Gönül gözi görmeyince hiç başgözi görmeyiser
47(XV.5)

Dostu,Allah'ı gören gönül gözüdür.Gönül gözü Allah'ı göremezse "başgözü" hiçbir zaman göremez.Bâtın gözünün Hakk'ı görebilmesi için de daima açık ve uyanık olması gerekir.

(b) Zâhir gözü: Baş gözü,sûret gözü de denilen "Zâhir" gözü ile insan dış dünyayı,dış âlemi temaşa eder.Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere baş gözünün gördüğünü,gönül gözü algılamaz ve sevmezse kişi doğru yola varamaz.Çünkü sûret gözü dost meclisinin nerde olduğunu bilemez.Dost meclisinin yerini gönül gözü görür ve âşıkların inleyişini de ancak "can kulağı" işitir:

Sûret gözi ne göriser dost meclisi kandadur
Can kulagıdur işiden bu âşıklar nâlesini
130(CLXVII.7)

Yunus Emre,ne dediğini,ne istediğini çok iyi bilen bir şairdir. Onun,üzerinde ısrarla durduğu ve anlatmak istediği göz,gönül gözüdür.Çünkü Allah'ı kendi iç âleminde bulmuş ve gözünden bakan O'dur.(248)

---

(247) 176(XLIV.3).
(248) R.33(13);1943.47(IV.3).

2) Kulak-İşitmek: Yunus Emre, şiirlerinde; "dilsiz kulaksız","kulaksız","sağır mı kulağın","sözi işitmez" gibi ifadeler kullanarak "işitmek" mefhumunun gerek insanın günlük hayatındaki yerini gerekse tasavvufî düşüncedeki yerini anlatmaya çalışmıştır.

Bu dünyanın geçici olduğunu,beş günlük ömür için bu kadar uğraşmanın gereksiz olduğunu anlamak için kör ve sağır olmak lâzım geldiğini açıklayan Yunus,tezat sanatını da kullanarak bunu bize şu beyitle açıklar:

Dilsüzler haberini kulaksuz dinleyesi
Dilsüz kulaksuz sözin oan gerek anlayası
146(CXCV.1)

Yunus Emre,hem öğretici,hem uyarıcı görevini her zaman yerine getirmek istemiştir.Bir başka beyitte,kulun Allah ile olan işini burada bitirmesi gerektiğini,öteki dünyaya kalırsa bitmeyeceğini açıklarken "Sagır mı kulagun niçün işitmez" diye ikazda bulunduğunu görüyoruz.(249)

Bir kimsenin,Hak kelâmını işitebilmesi için Hakk'dan nasibini almış olması şarttır.Hak nasib etmedikçe,kimse ne bir ses duyabilir ne de söyleneni anlayabilir.Gönül gözü kapalı,oan kulağı sağır olan kimselere Hak kelâmı da söylenmemelidir.

Ol kişi kim sagırdurur söyleme Hak sözün ana
Ger dirisen zâyi' olur nasîb yokdur sözden ana
153(II.6)

Sözden nasibi olmayan insanın kulağı işitse bile şeklini anyalamaz.Çünkü görmek adı ona uymaz.Yani gönül gözü kapalıdır,gördüğünün mânâ ve mahiyetini anlıyamaz.(250)

Kendisi,ben dervişim fakat sabrım yok,dilimde de inkârım çok. Kulağımdan gireni de her zaman içim işitmiyor, diyerek halinden şikâyette bulunur.(251)

(249) R.29(11).
(250) R.32(2).
(251) 168(XXIX.4).

Yukarıdaki örnekler ve açıklamalar,Yunus Emre'nin "iç âlem" e,eserlerinde geniş bir yer verdiğini göstermektedir."Bir ben vardır bende benden içeri" mısraı ile ifade ettiği "iç ben" mefhumu günümüz psikolojisi tarafından da geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

3) Sûret-Sıfat: İnsanın,kendini tanıması,bilmesi çerçevesinde ele alınması gereken mefhumlardan biri de "sûret-sıfat" mefhumudur.

Yunus Emre,sûrati beden,ten,vücûd olarak ele alır ve sûretin can,ruh ile mânâ kazandığını kabul eder.Ona göre,önce,"can","ruh" yaratılmıştır.Hz.Âdem'in yaratılışında görüldüğü gibi,sûret,beden topraktan yaratıldıktan sonra,cana sûrete girmesi emredilince,can sûrete girmiş ve sûret nurlanmıştır.Sûret de canı "mesrur" etmiş,sevindirmiştir.(252)

Yunus,sûret varlığının fâni olduğunu,tenin çürüyüp toprak olacağını sık sık tekrarlamaktadır.Bunun için insanların vücûd varlığına önem vermemelerini ister ve sûretten sıfata çağırır.İnsanın sûretten sıfata geçebilmesi için de kendisini tanıması,bilmesini şart koşar.

Ger sen seni bildünise sûret terkin urdunısa
Sıfat nedür bildünise ne kim idersen bana hak

74(LXVIII.2)

Yunus Emre'ye göre,kişi gerçek âşık olmak istiyorsa,sûretin, sıfatın ne olduğunu öğrenmeli,bilmelidir.Sûretini bezeyenlerin,süsleyenlerin yarın can sûretten ayrılınca elleri boş kalacaktır."Mülke sûret " besleyenlerin,sûretleri bir gün toprak olacaktır. Onun için sûretten sıfata geçmeleri şarttır.(253)

Sûretden gel sıfata anda ma'ni bulasın
Hayâllerde kalmagıl erden mahrum kalasın

105(CXXI.1)

---

(252) R.1(7).
(253) 163(XX.7).

Sûreti terk edip sıfata geçen,mânânın mahiyetini kavrayan âşık,"er"in nazarına mazhar olur.Hak yoluna girenler için "sûret" bir engel teşkil eder.Sâlik bu engeli aşar,sabır ve kanaate sımsıkı sarılırsa "sıfat" a geçmiş olur.

Tuta sabr u kanâati tahammül eyleye kati
Terkeyleye sûretüni bildügin unutmak gerek

171(XXXIV.3)

Tasavvuf düşüncesine göre,insanın "ruh","can" unsurları "mânâ" özellikleridir ve esas olan varlık budur.Yunus'a göre de insan mânâ yönü ile insandır.

Sûret ile çokdur âdem degmesinde yokdur kadem
Evvel ahır ol pîşkadem Muhammed din serveri var

47(XVII.5)

Bu beyitten de anlaşılacağı gibi "sûret" olarak dünyada çok insan vardır.Fakat,pek çoğunda Yunus'un anladığı mânâda insanlık bulunmamaktadır.İnsanda asıl alan mânâ sıfatıdır.Hakk'a götürecek olan bu gizli sıfattır.Hatta dış görünüşünle yapmış bulunduğun ibâdetlerin seni Allah katına götürmez.

Geçürmez sînî taşragı taâtun
Arı olmazısa gizlü sıfatun

R.16(13)

Eğer insanın gizli sıfatı temiz olmazsa,diğerleri hiç bir işe yaramaz.O halde insan gizli sıfat denilen "ruh"(can)u,mânâ yapısını temizlemeli ve her zaman temiz tutmalıdır.

4.) Senlik-Benlik: "sûret-i pûr ma'ni" olan insan,Allah'ı kendi içinde hissedince,senlik-benlik davasından kurtulmuş olur.Hak yolunun yolcusu için "senlik-benlik" en büyük bir engel teşkil etmektedir. Sâlikin Allah yolunda "ben" demesi "ma'nide usûl" değildir.Bu kapıda

kulların "şaşı" bakması doğru değildir.(254)

Yunus Emre'ye göre, sâlik, senlik-benlik davasından kurtulmalıdır ki Allah'ın aşkını kalbinde hissedebilsin, bulabilsin ve bu aşk içinde ölebilsin. Ancak o zaman "didar" görünür.(255)

Senlik benlik terkidüp yokluk ilüne gidüp
Işkdan içüp esriyüp varlık terkide midun

1943.261(XLV.5)

Allah, insana kendisinden daha yakındır. Fakat, insan kendini terk edemediğiniçin bunun farkında değildir. Yunus Emre, bu konuda şöyle der:

Sana gel sen seni sende bulıgör
Sana bak sendeki kimdür gör imdi

1943.119(XXXVIII.4)

Karanlık, nur ve perde(hicab) nin küllisi sendedir.(256) Gerekir ki sen gönüldeki kir ve pası yıkayasın ve sana ne lâyıksa onu saklayasın. Bu âlemin cismine sen can olasın ve yer-gök olmaya, sensiz bu âleme dolasın. Sen, seni izlersen O'nu bulursun. Çünkü O, öyle bir damladır ki derya O'nda gizlidir.(257)

Aceb katre ki deryâ anda mahfi
Bu mahfi sırrını sende gör imdi

1943.119(XXXVIII.2)

Bu gizli sırrı kendinde bulan sâlik, Allah'a bir basamak daha yaklaşmış olur.

5) Gaflet: Sözlükte boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik anlamları ile açıklanan "gaflet" tasavvufta; Allah'ın varlığından, birliğinden habersiz olmak anlamında kullanılır.

Yunus Emre, sâlikin, "er"in himmetinden mahrum kalmaması için, hayallara dalmaması, can gözünün açık olması gerektiğini açıklar.(258)

---

(254) 175(XLII.1).
(255) 1943.302(XLVII.5).
(256) 1943.119(XXXVIII.5).
(257) RR.31(3);17(13);3(1);106(CXXI.15);81(LXXIX,7). -
(258) 1943.250(XXV.1);47(XV.5);114(CXXXVIII.4);R.33(8).

Kim ki gaflet içre geçer canı zevâl suyın içer
Derviş sırrı arşdan geçer egerçi yer yüzindedür
66(LIII.6)

Hayatı gaflet içinde geçen kimsenin sonu gelmiştir.O kişi, dünya ve ahiretten habersizdir.Halbuki dervişlerin sırrı,kendileri yer yüzünde olsalar bile arşa geçer,Allah'a ulaşır.Onun için insanların gafil olmaması,geçici dünya zevklerine aldanmaması,ihtiraslarının esiri olmaması için Yunus,onları sık sık uyarır,canlarını,can gözlerini açık tutmaya çağırır.

6) Şüphe(Güman):Tasavvuf nefsi terbiye ile Allah'a ulaşma yoludur.Bu yolda sâlikin karşısına akla gelmedik engeller çıkar. Karşısına çıkan engelleri teker teker aşan sâlik,zaman zaman,şüpheye düşer,tereddüt gösterir.İşte bu tereddüt anında yeniden tefekküre başlar.Yaratılışın sırlarını araştırır.Eğer mürşidi yol gösterirse doğru yolu çabuk bulur ve "güman"dan kurtulur.

Yunus Emre,biz kendimizi bilmiyorduk,bizi Yaradan var etti ve bizi açığa çıkardı,kendisini gizledi.Biz bile gizli idik,ne sen ne ben vardı.O zaman hiç bir şeyden şüphe etmiyorduk,şimdi de bizi Hak, şüpheden kurtardı;artık şüphe etmez olduk, der.(259)

Yunus Emre gözün aç bak iki cihan toludur Hak
Gümânı sıdkı oda yak şöyle eşkere nihandadur
66(LIII.7)

diyen şair,"yağmaya verdik" redifli şiirinde dünya ve ahirete ait her şeyi yağmaya verdikten sonra,sonunda "güman"ı da yağmaya verdiğini bildirir ki,o artık şüphe etmekten kurtulmuştur.(260)

Ben benligümden geçdüm gözüm hicabın açdum
Dost vaslına irişdüm gümânum yagma olsun
111(CXXXI.2)

(259) 136(CLXXVII.1,2).
(260) 1943.163(IX.1),;77(LXXIII.5).

7) Vatan-Gurbet-Garib:Yunus Emre "vatan" mefhumunu iki mânada kullanmıştır.Bunlardan biri,"gurbet"karşıtı olan insanın doğup büyüdüğü yer,memleket;yaşadığı köy,kasaba,diğeriise tasavvufî mânâdaki vatandır.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde büyük ölçüde vatan ve gurbet hayatı yaşanmakta idi.Özellikle Yunus gibi,derviş şairler köyden köye,kasabadan kasabaya dolaşarak,düşüncelerini yaymaya çalışıyorlardı.

Rum'ı,Şam'ı,"Yukarı illeri kamu";dolaşan Yunus,gezdiği bu yerlerde kendisi gibi bir garib bulunmadığını söyler.(261) Bu şiiri ve daha başka beyitlerinde onun gezginci bir şair olduğunu anlıyoruz.

Yunus Emre'nin asıl üzerinde durduğu vatan tasavvufî mânâdaki vatandır.Bir yol eri olan şair,gezip dolaştığı yerleri kendisine "gülistan" edinmiştir.Bu maddi dünya artık onun için "diken" olmuştur.Gerçek vatanı aramaya çıkmıştır.İçinde bulunduğu dünyayı,yeri şöyle tanıtıyor:

Ben bir aceb ile geldüm kimse hâlüm bilmez benüm
Ben söylerem ben dinlerem kimse dilüm bilmez benüm
185(LXI.1)

Yunus,öyle bir âlemde yaşamaktadır ki kimse halinden anlamamakta,kimse dilinden bilmemektedir.Bunun için gerçek vatanın hasreti ile yanmaktadır.Burada bir gurbet hayatı yaşayan şair;bu hayatı

Togalı bagrumı dogradı gurbet
Sızar tamar ciger kanı damardan
187(LXVI.3)

şeklinde trajik bir tablo olarak tasvir eder.

Hemen hemen bütün mutasavvıflar,bu geçici âlemi gurbet olarak kabul etmişlerdir.Asıl vatan olan "mülk-i ezel"i aramakta va arzulamaktadırlar.Çünkü,Allah,insanoğlunu bu âleme,"var,gez,gör düşün" diye göndermiştir.Bu dünayaya gelişinin mânâsını kısa zamanda kavra-

(261) 190(LXXII).

yan Yunus,seyr-i sülûk içerisinde bilinen makamlara bir bir geçerken, "varlığının şuuruna" varmış ve burasının asıl vatan olmadığını anlamıştır.Bu dünyanın bir "yel ve hayal" olduğunu öğrenmiştir ve sık sık "ben bunda gitmeğe geldüm" demeye başlamıştır.

Düşdi gönüme hubbü'l -vatan gidem hey dost diyi diyi
Anda varan kalur heman kalam hey dost diyi diyi
205(C.1)

diyen şair,artık asıl vatan hasreti ile yollara düşmüştür.Bir başka beyitte de bunu doğrudan doğruya açıklar:

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldür ilüm
Işkdan söyler bu dilüm ışk oldu seyran bana
154(III.3)

Yunus Emre'ye göre bu dünya hayatı gurbet olduğuna göre,bu dünyada yaşayan insan,eğer gerçekten varlığının şuurunda ise burası bir gurbettir ve kendisi de "garib"dir.Yunus,garib kelimesini de iki anlamda kullanmış bulunuyor.Biri o dönemde,yurdundan;köyünden,kasabasından zorla koparılarak yurtsuz ve yuvası bırakılan insan,diğeri de yukarıda açıklamaya çalıştığımız tasavvufî manâdaki insandır.

8) Teferrüc: Teferrüc kelimesinin sözlük mânâsı;gezip seyretmek,görmek;eğlenmek,açılmak,ferahlamaktır.Yunus Emre,bu kelimeye tasavvufî bir mânâ kazandırmıştır.Bunu bir beyitte şöyle ifade eder:

Senî bunda verîbîdi teferrüc eyle gel didi
Sen ev yaparsın iy hoca evî târaş olan kimdür
49(XX.3)

Allah,seni bu dünyaya gez,gör anla diye gönderdi.Sen ev yapıyorsun ey hoca! Evi yok olan kimdir?

Yunus Emre'ye göre,bu dünyaya gelişin gayesi,ev yapmak,dünya malı edinmek değildir.Yunus diyor ki,ben buraya ne ateşde yanıp dağılmaya,ne de dar ağacında asılıp boğulmaya geldim.Ben dünyaya gezip incelemeye,görüp anlamaya geldim.İşim bitince de dönüp gitmeğe geldim.(262)

(262) 141(CLXXXVI.9).

"Tanrı ile beraber "dünya teferrücü"ne çıkan can(Yunus), burada uzun tecrübelerle olgunlaştıktan ~~sonra~~,varlığının şuuruna erdikten sonra,tekrar asıl vatanına dönmek ister."(263)

Ben bunda geldüm bu dem girü ilüme gidem
Sanma ki bunda beni altuna mala geldüm

1943.212(XLVI.5)

9) <u>Derd-derman:</u> Yunus Emre,tasavvufî mefhumları daima zıtları ile birlikte ele almıştır.Zaten her şey zıddıyla değer kazanmıyor mu ? Derd-derman,acı-tatlı,gece-gündez,cennet-cehennem,âşık-ma'şûk,ilh.

Yunus Emre'ye göre,âşıka dert gerektir ki derdine derman arasın.Derdi olmayan derman aramaz.Allah yonu derd ile girmeyenler dermana da ulaşamazlar.

Derd ile gelmeyince dermâna irişilmez
Bir can yolda korısan yüzbin canlar bulasın

189(LXX.4)

Tasavvufî hayat,çileli bir hayattır.Yunus'un dediği gibi bir can vermeyince yüzbin can bulunmaz.Bu yolu seçen kimse "sûret"ten, "can"dan geçecik ki olgunlaşsın.Bunun için de sâlikin sabretmesi gerektiğini hatırlatan Yunus Emre,şöyle der:

Yunus imdi her derde Eyyüb gibi sabr eyle
Derde katlanamazsın dermân arzu kılursın

144(CXXXVII.5)

Benim derdime yine benim derman olacak diyen Yunus(264), nihayet karşısına çıkan en büyük engel olan "benlik"den kurtulduğunu ve "birlik" yemeği ile kandığını,dermanı da yağmaya verdiğini açıklar.

İkilikden uzandum birlik honına kandum
Derdi şarabın içdüm dermânum yagma olsun

111(CXXXI.3)

---

(263) Kaplan,Yunus Emre'de Zaman ve Hayat mk.,s.166 vd.
(264) 153(I.2)

Hak yoluna giren sâlikin varmak istediği menzil,Allah katıdır.Bu da ancak "insan-ı kâmil" olmakla mümkündür.İnsan-ı kâmil olmak için de çile çekmek gerekir.Çekilen çilelerin sonunda en büyük mutluluk olan "insan-ı kâmil" mertebesine ulaşılır.Bunun için seyr-i sülûk içerisinde çekilen çileler âşık için neş'e ve sevinç halleridir.

Işkuna düşen âşık derdünle yanar her dem
Vaslundur ana derman dahı ne timar itsün
1943,243(XI.2)

Her an Allah aşkı ile yanan âşık,sonunda "vuslat"a ererse bütün derd ve kederlerden kurtulur.Çünkü derdinin dermanını bulmuştur.

10) İzzet-erkân: Bir tasavvuf ıstılahı olarak "İzzet-erkan" sâlikin uyması gereken darvanışları belirler.İzzet,sözlük mânâsı ile şeref,yücelik,değer yüksekliği,erkân ise "rükn"ün çoğulu olarak yollar,esaslar demektir.

Tasavvufta,bir tarikatın esaslarını,yollarını ve yüceliğini ifade eden "izzet-erkân" ıstılahı Yunus Emre'nin dilinde,dünyaya bağlılık,dünya sevgisi mânâsında ele alınmıştır.

İzzet ü erkân kamusı bunlardur dünye sevgüsi
Benüm cevâbum sen ayıt ışka izzetimdür behâ
38(II.2)

Özellikle "izzet" mefhumu üzerinde duran Yunus,"izzet"i seven kişinin "terk"i mümkün değildir.(265) Halbuki gerçek âşık,dünya ve ahireti terk etmeli,hiç bir zaman anmamalıdır,Eğer "izzet"i gönlünden kovamazsa,kendisini benlik,üstünlük,şeref gibi duygulardan kurtaramazsa,gerçek âşık sayılmaz.Sâlikin asıl maksadı Yunus'un deyimi ile "gerçek âşık" olmaktır.Gerçek âşık ise,"izz ü naz" dan kurtulmuş,dünya varlıklarını tüketmiş,dünya tertiplerini bir kenara bırakmış olmalıdır.(266)

Herkim izzetden geçmedi âşıklık bühtandur ana
Geçemez dost döşegine ât u katır yahud deve
38(II.4)

---
(265) R.27(16).
(266) 75(LXXI.2).

11) Terk: Tasavvufî bir ıstılah olarak terk;dünya ve ahirete ait her türlü maddî ve mânevî istek ve arzuları bırakmak,onlardan uzaklaşmak demektir.Yunus Emre'nin en çok kullandığı tasavvuf ıstılahlarından biri de budur.

Yunus Emre'ye göre,veliye ve nebîye terk emredilmiştir.Kim ki canını terk etti,"terk" ona helâldır.

Kamû ilm ü amel bir terke degmez
Ki terkî olmayan bir berke degmez
Velîye vü nebîye terk buyurdı
Halâldür terk anâ can terkin urdı

R.27(14,15)

Yunus diyor ki,kime "dost" lâzımsa ona ne yapması gerektiğini ben söyleyim.O kimse,kendi özünü terk etsin ve ne olacağını hiç düşünmesin.(267) Canını terk etmeyene âşık denilmez.Âşık o kişidir ki, 'melâmete düştü",kendini varlıktan ve yokluktan kurtarmıştır.(268)

Âşık ki câna kaldı âşık olmaz
Canun terkitmeyen ma'şûkı bulmaz

165(XXV.4)

Yunus Emre'ye göre,âşık canını terk etmezse "ma'şûk"una ulaşamaz.Onun için de sâlik terk'i kendisine hedef seçmelidir.Bu noktaya varabilmesi için nefsini terbiye etmelidir.

12) Perde(Nikâb,Hicâb):Yunus Emre'ye göre,seyr-i sülûk yoluna giren sâlike,karşılaşacağı her engel bir perdedir.Aslında Allah'ın kendisi "nikâb" içindedir.Yunus,başlangıçta bunun mânâsı bilmez ve sorar:

Sensin bize bizden yakın görünmezsin hicab nedür
Çün aybı yok görklü yüzin üzerinde nikab nedür

1943.305(LIII.1)

Fakat,zamanla Allah'ın niçin "nikâb" içerisinde olduğunu anlayan Yunus,bir beyitte Allah'ın perdesiz görünmesi halinde iki cihanın birden "helâk" olacağını açıklar:

---

(267) 129(CLXVII.1).
(268) 196(LXXXIV.4).

Söyledün cümle âleme henüz nikab içindesin

Birdem perdesiz yürisen iki cihan olur helâk

78(LXXV.3)

Yunus Emre'nin bu beyitle Hz.Musa'nın Tur dağında Allah ile buluşmasına da telmihde bulunduğunu görüyoruz.

Allah,nur içinde nurdur ve bütün canlar ona perdedir. Âşık olan kişiler,canlarını bu yolda feda edemezlerse bu perde aradan kalkmaz.Âşıkın maddi varlığı bu yolda en büyük engeli teşkil eder.Kul ile Allah arasındaki "hicab kânı" varlıktır.Dost yüzünden bu "nikabı" götürebilmeğe "er gerek"tir. Çünkü insanın kendi benliği,kendisine perdedir.(269)

Hicab oldun sen sana ne bakarsın dört yana

Kayıkmaz öne sona şuna kim didar gerek

75(LXXI.4)

Yunus'a göre,kime ki "didar" gerekirse o,öne arkaya bakmasın. Dört bir yanı gözetmesin,kendisindeki perdeleri ortadan kaldırmaya çalışsın."Sen bugün hicabdasın,bunlar seni sana göstermezler.Benim hicab dediğim "dünyelikdür" bunları gözden çıkarmalısın" diyen şair her kim ki "dost" yüzünü görebilir o,dost dost diye can verir.O zaman,o dosta kavuşur ve bütün şüphelerinden kurtulur.(270)

Dost yüzinden nikâbı her kim giderdi-yise

Hicâb kalmadı ana ayruk ne hayr ü ne şer

46(XIV.5)

Bir sâlikin bu mertebeye ulaşabilmesi için seyr-i sülûk içerisinde iyice pişmesi lâzımdır.Bu da ancak çile çekmekle mümkündür.Vuslatın şartlarını yerine getirmekle mümkündür.

13.) Vuslat: Sözlük mânâsı,bir şeye ulaşma,yetişme olan "vuslat" kelimesi tasavvufî mânâda,sâlikin seyr-i sülûk makamlarını geçerek Allah

---

(269) 1943.243(XIII.4);75(LXXI.3).
(270) 73(LXXVII.4);137(CLXXVIII.2).

ile buluşmasıdır.

Yunus Emre,bir beyitte vuslat halini soranlara,vuslat halinin yedi türlü nişanı olduğunu söyler.Bu yedi nişanı taşıyanlar hakikate eren ve Allah'la buluşan kimselerdir.(271.) Adı geçen şiirinde Yunus,bu yedi nişandan biri eksik olursa vuslat gerçekleşmez der ve bunlardan sadece dördünü açıklar,üçünü ise gizler.Bunları da gelip "halvet" soranlara açıklıyacağını bildirir.

Yunus'un açıkladığı dört nişana göre,vuslat ehlinin taşıması gereken vasıflar şunlardır:

1.Vuslat arzulayan sâlik,hiç kimseyi yermemeli,yetmiş iki milleti bir göz ile görmelidir."Yerenler yerine yerine kalır."

2.Nesfine kul olmamalı,nefsini besleyip semirtmemelidir.

3.Bütün heveslerden vaz geçmelidir.Zira hevesler "eri" yolda bırakır.Heveslerine aldananlar menzile ulaşamazlar.

4.Dünya varlıklarından temizlenmiş olmalıdır.Aksi halde dünya sevgisi sâliki hasta eder.

Bu yolun çetin,"kavi" bir yol olduğunu açıklayan Yunus Emre, bu yola giren kimse her türlü dedikodudan uzak durmalı,herşeyi terk edip kendini(mecâlini) dosta vermelidir.(272)

Vuslatı olan kişiye bu derd ile firak nedür
Dostı yakın gören kişi bu bakduganırak nedür
55(XXXI.1)

Vuslateeri olan kişi,varlıktan el çekip dostı "ayan" gördü ise artık bu varlığı bırakmış olmalıdır. Çünkü,Allah'a kavuşmuş olan âşık,derdinin dermanını bulmuştur.Zaten kalbinde sağlam bir İlâhî aşk varsa,o âşık mutlaka vuslata erecektir.(273) Bunu yine Yunus'un bir beyti ile ifade edelim:

Ben benligümden geçdüm gözüm hicâbın açdum
Dost vaslına irişdüm gümânum yagma olsun
111(CXXXI.2)

---

(271) 118(CXLVI.).
(272) 76(LXXI.10).
(273) 55(XXXI.2,3);1943.243(XI.6)

14) Melâmet: Sözlük mânası kınamak,ayıplamak,kötülemek ve azarlamak olan "Melâmet" kelimesi bir tasavvuf ıstılahı olarak;zikir ve âyin merasimlerine itibar etmeyip zühd,takva ve âmel tatbikatını benimseme,iyi ve güzel olan her şeyin Allah'dan,kötü olan,çirkin olan şeylerin nefisden geldiğine inanma,kılık ve kıyafete önem vermeme anlayışı diye özetlenebilir.(274)

Bazı araştırıcılar,"Melamet" i,Varlık Birliği inancında oluşa erişen kişinin varacağı en yüksek mertebe olarak kabul etmektidir.

Yunus Emre,"kanâat hırkası içerisine "selâmet" başını çeken ve "Melâmet" gömleğini,donunu giyip riyayı elden bırakanların ancak gerçek âşık olabileceklerini söyler.(275)

Âşık mı diyem ana can terkini urmadı
Âşık ana diyeler kim melâmete düşdi
196(LXXXIV.4)

Aşk savaşına girenlerin canı "melâmet" olur.Onun için de miskin Yunus'un adı kötüye çıktı. Fakat bu onun için önemli değildir. Çünkü Yunus,küfrünü îmâna değişip gelmiştir.(276)

Melâmet mefhumunun hususiyetlerinden olan sâlikin kendisini herkesten aşağı görmesi,kınanmasına Yunus Emre,şiirlerinde oldukça geniş yer vermiştir.Örnek olması bakımından birkaç beyti aşağıya aldık.

Zâhirüm iyü adda gönlüm fesad tâatda
Bulunmaya Bağdad'da benüm gibi bir ayyar
Taşum biliş içüm yad dilüm hoş gönlüm mürted
Yavuz işe iyü ad böyle fitne kande var
1943.297(XXXI.6,7)

Taşumda ibâdetüm sohbetüm hoş tâatum
İç bazarda gelicek bin yıllık ayyar itmez
1943.345(XIII.7)

---

(274) Gölpınarlı,Yunus Emre ve Tasavvuf,s.199-203;Melâmilik ve Melâmiler,İstanbul 1931,s.40 vd.;Ali Alpaslan,a.g.e.,s.14-15;M.Kara, a.g.e.,255-260.

(275) 1943.242(X.2);192(LXXV.2).

(276) 142(CLXXXVII.7), 89(XCIV.10).

(dd) -Tevhid:Tevhid kelimesinin sözlük mânâsı;"bir kılma,birleştirme,birleştirilme;bir sayma,bir olarak bakma,birliğine inanma; Allah'ın birliğine inanma" demektir.(277)

Tasavvufun ana meselelerinden biri de tevhid inancıdır.Bu inancı tasavvufun birinci prensibi olarak kabul edenler vardır.Hemen bütün mutasavvıflar,bu mesele üzerinde durmuşlardır.Özünü Kur'an'dan alan bu inanca göre,Allah'dan başka gerçek varlık yoktur.Bütün işler, Allah'ın izni ve emri ile gerçekleşir.

Kâinatta var olarak görünen ve görünmeyen,maddî ve mânevî her şeyi yaratan Allah'tır.Görülen ve görülmeyen her şey Allah'ın sıfatlarının çeşitli şekillerde "zuhurundan" ibarettir ve onları kendi varlıklarıyla değil,Allah'ın varlığı ile var kabul etmek gerekir.Tevhidin esâsı budur.

Mutasavvıflar "tevhid"in üç mâna taşıdığını söylerler.Bunlar:

1.Tevhid,Allah'ın birliğini ve bir oldğunu söylemektir.

2.Tevhid,Allah'ın insanda kendi birliğini söyleme gücünü yaratmış olduğunu bilmektir.

3.Tevhid,insanın,Allah'ın bir olduğunu ve birliği hakkındadaki hükmü bilmesidir.(278)

Sûfilere göre,"tevhid"e akıl yoluyla değil,vahiy ve ilham yoluyla,duygu ve sezgi gücüyle varılabilir.Yoksa "Hakk'ı,Hak'dan başkası bilemez."(279)

Tevhid inancı Yunus Emre'nin düşüncesinde çok geniş bir yer tutar.Yunus,bu inancını "tevhid" ve "birlik" kelimeleri ile ifade eder. Ona göre,insanın "birliğe" ulaşabilmesi için "ikiliği" aradan kaldırması gerekir.Sâlik,Allah'ın birliği hakkındaki hükmü ancak bu sayede verebilir.İkiliktten geçemeyen ve hali halden seçemeyen sâlik "tevhid"

---

(277) Devellioğlu,a.g.e.,s.1325.
(278) S.Ateş,a.g.e.,s.92.
(279) " " " ".92.

makamına ulaşamaz.

İkiligi terkitgil birlik makamın dutgıl
Canlar canın bulasın işbu dirlik içinde

120(CXLIX.3)

Yunus Emre,insanları "tevhid"e çağırırken şöyle diyor:"Ayna bin olsa da bakan birdir.Görünen bin olsa da gören birdir".(280.)

Asılda âşık-u ma'şuk u ışk bir
Bu birden gerçi kim yüzbin göründi

1943.119(XXXVIII.8)

Aslında,"Âşıkın","Ma'şuk"un ve aşkın bir olduğunu ve bu "Bir" den yüzbinlerce varlık göründüğünü açıklayan Yunus Emre;bütün yolları bırakıp "Birlik" yolunu tuttuğunu,"hırs-ı tama'"yı arkada bıraktığını bildirir. O,tevhid elbisesini giymiş,varlığını yokluğa satmıştır.Bu yolda sağlam duran,gerçek erdir.Hakk'ı bilen hiçbir zaman yalan söylemez.Zaten "ikilik" ile gelen doğru yolu bulmuş değildir.' (281)

Tasavvufun tevhid inancı içerisinde aşağıdaki mefhumları ele almayı düşündük.Ne derece isabetli olacağını konunun erbabına bırakıyoruz.

1) Mânâ(Ma'nî):

Ma'nî beratun alduk uş gine elümüze
Işk sözin viribidi pâdişeh dilümüze

127(CLXIV.1)

Sâlikin tevhide ulaşabilmesi için seyr-i sülûk derecelerini bir bir geçmesi gerekir.İkiliği elden bırakması,birlik sofrasına oturması,birlik yemeğini yemesi,birlik şarabını içmesi lâzımdır.Ancak bundan sonra "sıdk u îmân" içinde "bütün bir ma'nî" bulabilir. Tabii, âşıkın "ma'niye yol bulabilmesi için bir "uluya bağlanması,"sûret nakşını",dünya endişesini bir kenara atması şarttır.(282) Çünkü âşıka di-

(280) 1943.119(XXXVIII.9).
(281) 1943.198(XXI.1);67(LIV.7);176(XLIII.5).
(282) 67(LIV.7);176(XLIII.5);76(LXXII.2)

dar gerekir,didarı ise ancak "mâ'ni" de bulabilir.Mânânın sırrına varan,mânâdan ânlayana Allah,mânâ "beratını" verir.

Ancak Yunus Emre'ye göre, dünyayı sevenler "ma'nî sırrına" varamazlar. Mânâ sırrına ulaşabilenlere artık hiçbir şey kapalı değildir.(283)

Mânâ evi arş kadar yüksektedir.(284) Yunus,bu evi insan vücudunda bulur ve orada "iki cihan" ı seyreder.Yunus Emre'ye göre,insan kendi kendisini inceledikçe gerçeğe daha çok yaklaşır.Allah'ı kendinde bulur.Bu düşüncesini vücûd bahsinde daha geniş olarak ele alacağız.Burada sadece bir beyit aktarmak istedik:

Ayıt ayıt kamusın ne kân ü ne ma'densin
Sûret-i pür ma'nîsin pâdişahı sende bul
80(LXXIX.6)

İnsanın kendisini tanımasına,bilmesine büyük bir önem veren Yunus,insanın gerçekte "sûret-i pür ma'nî" olduğunu sık sık tekrarlar.

2) Ezel-ebed: Bir nesnenin zaman bakımından öncesiz ve sonrasız olmasını ifade eden bu iki kelime,Yunus Emre, tarafından çoğu zaman bir arada kullanılmıştır.Aşağıdaki beyitte olduğu gibi.

Yunus ol kapuda kemine kuldur
Ezelden ebede dekdür bu izzet
44(XI.11)

Ezelîlik ve ebedîlik sadece "vacibü'l-vücud" olan Allah'a mahsustur.Zamandan ve mekândan arınmış olan Allah'ın,öncelik itibariyle zamansızlığı "ezel",sonsuzluk itibariyle zamansızlığı da "ebed" kelimeleri ile anlatılmaktadır.(285)

Yunus Emre'ye göre,"ezel","elest" demidir.Buna "bezm-i ezel", "bezm-i elest" de denilmektedir."Ezel bezminde" birliğe ulaşmış,"ezel"

(283) 188(LXVII.2),64(XLIX.3)
(284) 131(CLXX.5).
(285) Ans.İsl.Lügatı,s.209.

den Allah ile "biliş" olmuş olan şair,"elest" den sonra mevcûdatın birbirinden uzak düştüğünü bildirir:

Ezelî bilişidük birlige bitmişidük
Mevcûdat düşdi ırak vücud can yatagıdur
54(XXX.5)

Yeryüzüne temel atılmadan,Hz,Âdem yaratılmadan önce "ben ezelî" mekânda idim diyen Yunus,bir çok şiirinde ve beytinde "önceki demin" çok mutlu bir dem olduğunu ve her zaman oraya dönmeyi arzulamakta olduğunu açıklar.

Ne kutlu dem idi bu dem ne gussa vardı ne gam
Endişe yok gönlümde ben bu can ile andayıdım
1943.102(VIII.3)

Uşadam bu kafesi yıkam hırs u hevesi
Zaif kılam bu nefsi tâ asluma ulaşam
1943.202(XXVI.2)

3) Hazine(Genc,Kân,Umman):Yunus Emre,İlâhî sırların saklı bulunduğu makamı,"hazine","genc","umman","derya","kân","hon" gibi ıstılahlarla anlatmıştır.Bu ve benzeri mefhumlarla ifade etmek istediği ve ulaşmak istediği "gizli sır"dır.

Yunus bir haber virür işidenler şâd olur
Gence uğrasam diyen izlesün izin izin
108(CXXV.6)

Sâlik,ezelî ve ebedî olan hazineyi bulmak istiyorsa,önce kapıcıyı bulmalıdır.Bu hazine öyle kolay bulunacak bir şey değildir.Halden hale düşmek,zaman kavramını aşmak gerekmektidir.Yer kazmadıkça hazine bulunmaz.Ayrıca insanın kalbinin temiz(saf) olması şarttır.Bir kimsenin kalbinin temiz olup olmadığı da ancak kızınca,öfkelenince anlaşılır.(286) Bu nokta insan psikolojisi açısından önemli bir noktadır.

Bu hazineye kavuşmak isteyen,bu dünyayı,kini,öfkeyi,kıybeti ve bütün istek ve arzularını terk etmiş olmalıdır.(287)

(286) R.31(6,7,10).
(287) R.31(12).

Aşk denizlerine dalan,orada gevher bulan Yunus,"Kânı buldum n'iderem ben ayrugı" diyerek başka bir şey istemediğini açıklar ve dükkanını yağmaya verir.

Ânı buldum u niderem ayrugı
Yagmayâ virdüm bugün dükkânumı
195(LXXXII.5)

Âşık eğer "hazine"yi bulmuş ve oradan "dür ü gevher" almışsa,"kân"ın ve "maden"in kendisi olduğunu anlamış olur.Çünkü o,artık gizli sırrı "vücûd"da bulmuştur.Kendisi "kân"(maden ocağı) durumuna gelmiştir.

Ya ben onca kaçan olam on(un) buyurdıgın buyuram
Ol geldi gönlümüz toldı ben ana bir kân oldum
86(XC.4)

Yalnız,"gevher seven gönüller", yüzbinlerce kilometre yol gitseler de Allah nasib etmedikçe,maden ocağına ulaşamaz,hazineyi bulamazlar.

Gevher seven gönüller yüzbin yol iderise
Hak'dan nasîb olmasa nasîb alası degül
80(LXXVIII.3)

İlâhî aşkı bir ummana benzeten Yunus Emre'ye göre,gerçek âşıkların denize dalmaları halinde gevher bulmamaları söz konusu değildir.Çünkü,o denizin her dalgasında bir maden kaynağı vardır.Her dalga inci,yakut,mercan,altın ve sedeflerle yüklüdür.Denize dalanın sermayesi "arı dirlik"dir ve mutlaka gevher bulacaktır.

Yunus Emre,kendisinin "umman"a dalmış ve "anda sadef" bulmuş,gevher almış olduğu için artık "umman" endişesi taşımaz.O,artık dost nerde ise oradadır.Canı yağmaya,gevheri sarrafa,madeni de yağmaya verdiği için hayat suyuna da ihtiyacı kalmamıştır.

Niderüz bu hayat suyın canı yagmâya virdük
Gevheri sarraflara ma'den yagmaya virdük
77(LXXIII.1)

4) Sır(Gizli ma'nî,Gizli râz): Sır,gizli olan,gizli kalması gereken haber,bilgi,olay demektir.Yunus Emre sırrı, ahlâkî ve tasavvufî açılardan ele almıştır.Ahlâk noktasından sırr;bize tevdi edilen,söylenen,açıklanan bir haberin titizlikle saklanması icab eden,başkalarına açıklanmaması gereken bir ahlâk anlayışıdır.

Tasavvuf açısından ise "bedene tevdî edilmiş bulunan ve ulûhiyeti seyr ve temâşa mahalli kabul edilen bir lâtifedir." Ruh'dan ileridir ve müşahede merkezidir.Sır mertebesi sufînin Allah'dan başka her şeyden alâkasını kestiği bir mertebedir.Buna fenâ,tecelli ve vuslat makamı da denir.(288)

Yunus Emre'ye göre,kimse ilimle,hikmetle bu mertebeye ulaşamaz.diyeh Yunus,bunu şöyle ifade eder:

İlim ile hikmet ile kimse irmez bu sırra
Bu bir acâyib sırdur ilme kitaba sıgmaz
167(XXVIII.2)

Bu sır,"sırr-ı İlâhî"dir ve kul,bu sırrın kimin gönlüne indiğini bilemez.(289) Çünkü,"sırr-ı İlâhî" gönülde gizlidir.Bu sırrı değme âşık da şerh edemez.

Herdem dost yolın bulmayup gizlü ma'nî şerheyleyüp
Degme âşık şerhitmeye benüm bu gizlü râzumı
130(CLXVIII.5)

Herkes,her an dost yolunu bulamaz ve gizli mânâyı açıklayamaz ki benim gizli sırrımı açıklıyabilsin.Bu sirrı ancak,"bir ile bir" olanlar,gönlünde "sır" olanlar ve "derviş olanlar" duyabilir ve açıklıyabilir.Çünkü onların gönül gözleri açılmıştır.Üstelik,her göz de bu sırrı göremez,hele gözsüzler hiç göremezler.(290)

Yunus Emre,kendisin bu sırra erdiğini fakat,başkaları onu deli sandıklarını açıklarken,bu sırra erenlerde "akl-u fehim" kalmayacağını söyler.(291)

(288) S.Ateş,a.g.e.,s.91;S.Uludağ,Hareket Drg.Sayı 20-22,s.6; Ans.İsl.Lügatı,s.625-626.
(289) 80(LXXIX.5).
(290) 155(IV.6);128(CLXIV.3);167(XXVIII.4).
(291) 1943.77(V.7)

(ee) Vücûd: Maddî varlık,"beden","ten" mânâsı taşıyan "vü-vud" ıstılahı üzerinde ısrarla duran Yunus Emre,önve "vücûd"u bir bütün olarak düşünür.Ona göre vücûd,canın bir aletidir,kafesidir.İnsan vücûdu yedikleri ile kuvvet bulur ve ayakta durur.

Can bir ulu kimsedür beden anun âletidür
Her ne lokma yirisen bedenin kuvvetidür
51(XXV.1)

Bir insan ne kadar çok yerse o kadar "tok" yaşar.Fakat bunun "can"a hiç bir faydası yoktur.Yenilen şeyler sadece "sûret"i besler. Ancak hiç kimse başkasının yediği ile beslenemez.(292)

Ne denlü yirisen çok ol denlü yürisen tok
Cana hiç assı yok hep sûret maslahatıdur
51(XXV.2)

Yunus Emre,vücûd"u bir kaleye benzetir.Bu kalenin sultanı "akıl"dır.Aklın tahtı ise "baş"dır.Akıl başta oturur ve işleri yürütür. Gönül bu kalenin hazinesi,"aşk" ise bekçisidir.Göz bakar"nazar" eder ve güzeli görür.

Akıl baştan gidince onun yerini öfke alır ve öfke padişah olunca dünyanın gerçek yüzünü göze göstermez.Çünkü öfke,kıskançlık nefsi teslim alır.(293)

Yunus Emre,"ten"(vücûd) ile "can" arasındaki münasebetleri incelerken,öfke,kıskançlık,kin,tama' gibi duyguları da ele alır.Vücûd, "can"ın kafesi olduğu kadar,bu duyguların da merkezidir."Can"ın ne olduğunu araştıran şair,sonunda bunun Hakk'ın biri kudreti olduğunu anladıktan sonra damardaki "kan"ın ne olduğunu düşünmeye başlar,

Bilenlere sormak gerek bu tendeki can neyimiş
Can hod Hakk'ın kudretidür tamardagı kan neyimiş
71(LXIV.1)

Yunus,bir beyitte "üçyüz altmış "damardan söz eder ki bunu İ.Hakkı Erzurumlu şöyle açıklıyor:"İşte insan vücudunda bulunan kan da-

---

(292) R.35(7).
(293) 1943.111(XXIV.şiir).

marlarının tümü bunlardan ibaret olup hepsi 360 damardır".((294)

Yukarıda insan vücûdunu bir şehire benzettiğini söylemiştik.Bu şehrin maddî yapısının geçici,ölümlü olduğunu sık sık tekrarlayan Yunus Emre,bu şehire mânâ kapısından girileceğini de bildirir.

Ma'ni îvine talduk vücûd seyrini kılduk
İki cihan seyrini cümle vücûdda bulduk
170(XXXIII.1)

Vücûdun "sırrı- hikmet" içinde bir bina olduğunu bildiren şair (295), iki cihanı bu bina içinde temaşaya çıkar.Bu binada dönen gökleri,yedi göğü,yedi yeri,gökteki yedi yıldızı,dağları,denizleri;gece ile gündüzü;yetmişbin perdeyi;levhde yazılı sözü,"Tur"u,"Beyt'ül-ma'mur"u,İsrafil'in çaldığı suru,Tevrat'ı,İncil'i,Zebur'u ve Furkan'ı;bunlardaki "beyan"ı ve nerde istenirse orada olan Hakk'ı bulur.Böylece,vüvûd ile mânâ birliğine,"Vahdet-i vücûd" inancına ulaşmış olur.

Mûsî agdugı Tur'ı yoksa Beytül-ma'mûr'ı
İsrâfil çalan sûrı cümle vücudda bulduk
170(XXXIII.5)

1) Vahdet-i Vücûd: Tasavvuf düşüncesinin en önemli meselelerinden biri,belki de birincisi "Vahdet-i vücûd" meselesidir.Varlık birliği,var olanların,yaratılanların birliği demek olan bu anlayış "Tevhid"in bir başka ifadesidir.

Vahdet-i vücûd konusunu A.Gölpınarlı şöyle özetlemiş bulunuyor:"Güneş olmazsa ışığı olmaz;fakat güneşin ışığı,güneşten ayrı bir varlığa sahib olmamakla beraber güneş değildir.Her şeyi O bilmek,tanımak kâinatı,varlık âlemini Tanrı kabul etmektir ki bu,maddeciliğe yol açar. Vahdet-i vücûd'u bu tarzda kabul edenler de olmuştur;fakat gerçek sûfiler,bu inancı daima reddetmişlerdir.Herşeyi,O'nun varlığı ile var olmuş bilmekle beraber zâtı herşeyden tenzih,gerçek Vahdet-i vücûd inancıdır.

(294) İ.Hakkı Erzurumlu,Mârifetnâme,(Haz.Turgut Ulusoy) 2.Bs. 3.c.,İstanbul 1975,s.126-138.
(295) 1943.80(X.1).

Kâinat,Hakk'ın sıfatlarının mazharlarıdır;fakat zâtı,kâinat değildir." (296)

Bir başka ifade ile kâinattaki bütün varlıkları Allah'ın ebmâ-i hüsnasının ve sıfatlarının tezahür ettiği mekân kabul edip gerçek vücûd sahibi olarak Cenâb-ı Hakk'ı bilme,tanıma anlayışına Vahdet-i vücûd denilmiştir.(297)

Yunus Emre,Vahdet-i vücûd düşüncesini pek çok şiirinde dile getirmiştir.Aşağıdaki beyit bu düşüncesini ifade eden beyitlerden sadece bir tanesidir.

Eger âyine bin olsa bakan bir
Gören bir görünen bin bin olsa
1943.119(XXXVIII.9)

Yunus Emre'ye göre,Vahdet-i vücûd mertebesine ulaşmak "hal" ile mümkün değildir."Herşeyin arkasında gizlenen Bir'i görmek Bir'i bulmak" sırrına erebilmek için sâlikin,dünya zevk ve arzularından geçmesi,"salih" ameller içerisinde bulunması gerekir.Nefsi ile mücahede eden âşıkın zikre devam etmesi halinde dünya sevgisi azalır ve sonunda yok olur.Böylece,âşıkta,sâlikte gerçek aşk ortaya çıkmış olur.Kalbi dünyevi kirlerden temizlenen kimse kendinde ve kâinattaki varlıklarda Hakk'ı ve "esmâ-i hüsna"yı görmeye başlar.

Her karcaru bakarısan oldur gözüne görinen
Ne havsala ola bende yâhud ana lâyık basir
53(XLVIII.2)

Hakk'ın "Birlik" sırrını keşfeden Yunus,bir zerrede,bir katrede bu "Bir"liği bütün sırları ile kavramış olur.Bir başka beyitte bu konuda şöyle diyor:

Oldur gelen oldur giden ol görinen oldur gören
Ulvî-vü sûflî cümleten görünen oldur gör sene
1943.47(IV.5)

---

(296) Gölpınarlı,Mesnevi Şerhi I,s.39.
(297) S.Ateş,a.g.e.,s.99 vd.;M.Kara,a.g.e.,s.317 vd.;Pakalın a.g.e.,s.563.

Vahdet-i vücûd mertebesine ulaşan Yunus Emre,herkesin Allah'ı kâinatta bulamılacağını açıklarken diyor ki:

Hak cihâna tolıdur kimseler Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayru olmaz
68(LVIII.1)

Hakk'ı kendinde arayan şair,"varlığım sendedir,ben bir âletim" derken artık "Bir" ile bir olmuştur.İşte bu mertebe "insan-ı kâmil" mertebesidir.Bu makamda sâlik Yunus'un dediği gibi başka bir şey göremez.Çünkü gözlerinden bakan O'dur.

Sensün gözlerüm içe bile bakan
Sen bile bakmasan yolum görülmez
164(XXIV.3)

2) Vahdet-i kusûd:Tevhid mertebeleri arasında ve Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan bir mertebede "Vahdet-i kusûd" makamıdır. Vahdet-i kusûd,"kasd ve iradenin vahdeti" demektir.Bu noktada sâlik kendi iradesini devreden çıkarmış ve Allah'ın iradesine teslim olmuştur.Artık onun bakan gözü,işiten kulağı,yürüyen ayağı Allah'ın iradesine tabidir.

Başlangıçta bir şüphe içerisinde bulunan Yunus,bir beyitte şöyle der:

Cümle göz anı gözler kimse yok nişan virür
Gören kim gösteren kim kalduk müşkil içinde
122(CLII.3)

Fakat daha sonra Allah'ın "kadîm" olduğunu,yerin göğün O'nun hükmünde bulunduğunu,O'nsuz bir zerrenin kıpırdayamıyacağını,dirilemiyeceğini açıklar.(298)

Yunus Emre'ye göre,gözden bakan O'dur,dillerde söyleyen O'dur.Bir beyitte Allah'ın iradesini şöyle açıklar:

Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga
Gevdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmege
38(I.1)

---

(298) 119(CXLVIII.2).

3)<u>Vahdet-i şuhûd:</u> Vahdet-i vücûd inancının hal ile idrakinin değişik bir ifadesi olan Vahdet-i şuhûd,görmede birlik veya bir görmek demektir ki düşünce olarak kaynağını Bakara suresinin 115.âyetinden almıştır.Bu âyette mealen şöyle denilmekte:"Her ne yana dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır."(299)

Seyr-i sülûk içerisinde bulunan sâlik,eşyaya baktığı zaman,onda Allah'dan başka bir şey görmemesidir ve gerçek fena duygusu bu mertebede gerçekleşir ki Yunus Emre,bunu söyle ifade ediyor:

Her kancaru bakarısam oldur gözüme görinen
Ne havzala ola bende yâhud ana lâyık basîr
63(XLVIII.2)

Yunus Emre'nin bu mealde çok sayıda beyti bulunuyor.Daha önce de açıkladığımız gibi Yunus Emre'ye göre;kâinatta "ulvî vü süflî" görünen her şey O"dur.(300)

Diyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret can menzîlidür
47(XVI.2)

Bu makama ulaşan âşık'ın gözü Hakk'dan başka bir şey görmez olur.

(ff)<u>Varlık-Yokluk:</u>Yunus Emre,"varlık"(benlik) ile "yokluk"(fena) mefhumlarını çoğu zaman birlikte zikreder.

"Benlik" kişinin "özbeni"ninden tutun da dünya varlığının en küçük zerresine karşı duyulan sevgi ve bağlılıktır.Sûfîlik yoluna giren kimse bu "varlık" endişesinden kurtulmadıkça "Yokluk(fena)" mertebesine ulaşamaz.Onun için Yunus Emre pek çok beyitte "varlık/benlik" ten kurtarması için Allah'a yalvarır.Aşağıdaki beyit bunun en güzel örneklerinden biridir.

Al gider benden benlügi doldur içüme senlügi
Dirligünde öldür beni varup anda ölmeyeyin
191(LXXIV.3)

(299)Ans.İsl.Lugâtı,s.739; M.Kara,a.g.e.,s. 317 vd.
(300) 1943.47(IV.5).

Bir başka beyitte "Sen eğer Hakk'a âşıksan,Hak sana kapı açar.Yeter ki sen seni beğenmeyi bırak ve varlık evini bir yık"der. Çünkü "varlık" arada perdedir.(301)

Yunus Emre'ye göre "tevhid" elbisesini giyip varlığını yokluğa sayan ve bu yolda sebat eden âşık gerçek "er" dir.Onun için de varlığını bırakması şarttır. Yoksa âşık lafla,sözle bu mertebeye ulaşamaz.Varlığını ortaya koyamıyan,benlik engelini aşamayan âşık, "yokluk" mertebesine varamaz.(302)

Varlığı elden bırakıp Allah'a kulluk eden sûfî her türlü dedi-koduyu,gıybeti terk ederse,herşeyden vazgeçerse,"yokluk" daki "visâle ulaşır.Ancak yoktuktaki eriyiş insanı gerçek "beka"ya götürür. "Ölmeden önce ölme"nin mânası budur".(303)

Nefs-i cüz'i varlıgın akl-ı külle ulaşdur
Varlıgın yoga degşür kalmasun sende heves
70(LXII.4)

diyen Yunus Emre,eğer âşıkta dünya zevk ve hevesi kalmamışsa o artık "vuslata" kavuşmuş sayılır diyor.

Tasavvufî düşünüşe göre,sâlikin bu noktaya ulaşması,"hayatta iken varlığını yoğa sayıp Allah'a ulaşması "tevhid" inancının bir diğer ifadesidir.

(gg)Can(Ruh)-Gönül:Can konusuna "Sûret-Sıfat" bölümünde,daha önce kısaca temas edilmişti.Burada biraz daha açıklamalarda bulunarak "tevhid" inancı içerisinde "can"ın ve "gönül"ün yerlerini belirtmeye çalışacağız.

Yunus Emre'ye göre,"can" Allah'ın ilâhî kudretinin "nuru" dur."Can nurdandur ve nura karışısar" diyen şair ,"can"ı değişik anlamlarda ifade etmiştir.(304)

Önce "Hakk'ın kudreti" olarak ele alınan"can" aynı zamanda

(301) 74(LXXIX.6).
(302) 54(XXIX.8);55(XXXI.3);67(LIV.7);192(LXXV.7).
(303) 76(LXXI.10);Kaplan,Y.Emre'ye Göre Zaman ve .. mk.s.163.
(304) 147(CXCVII.5)

kudret sahibinin bizzat kendisidir.Aşağıdaki beyitlerden biz bu anlamı çıkarıyoruz.

Senün gibi can vâriken Âb-ı Hayat isteyeni
Karanulıga gireni ben anı hayvan dutaram
87(XCII.5)

Canlar canını buldum bu cânum yagma olsun
Assı ziyandan geçdüm dükkânum yagma olsun
111(CXXXI.1)

Hz.Âdem'ih yaratılışı sırasında da Allah,kendi ruhundan Hz.Âdem'e "ruh" üflemiş olur ki,burada da "ruh"un yani canın kaynağı Allah olmuş oluyor.

"Can" Allah'ın canlılara verdiği hayatiyet kaynağı,"dirilik" kuvvetidir.Fakat,asıl kaynak Allah'ın bizzat kendisidir.Bize canı veren Allah'dır.

Pâdişehler pâdişâhi ol gani
Emrile viribidi bize cani
146(CXCVII.1)

Yunus Emre "can"ı nefs anlamında kullanır.Bu mânâda "can" "cânân"a ulaşma yolunda bir engeldir.

Âşık ki câna kaldı âşık olmaz
Canun terkitmeyen ma'şûkı bulmaz
165(XXV.4)

Âşık canını Allah yolunda fedâ etmedikçe "ma'şûk"a ulaşamaz. Cânân arzu eden,mutlaka canından geçmelidir.(305)

Yunus Emre'ye göre âşık olan kimse "dost"u kendi içinde,can içinde aramalıdır.Can ölmeyen gizli bir güçtür.Can ölmez.Pek çok beyitle bu düşüncesini ifade eden Yunus,bir beyitte şöyle diyor:

Can içinde dostı bulan ayruk ne yirde istesün
Anı taşra sananlarun ömri geçdi perâkende
126(CLXII.2)

---

(305) 104(CXVIII.1);114(CXXXVIII.1)

Yunus Emre,canlar canını bulmuş,canını yağmaya vermiştir. İstediğini "can" içinde bulamayanlara şöyle seslenir,"İkiliği terket, birlik makamının yolunu tut ki bu "dirlik" içerisinde canlar canını bulasın."(306)

Sen O'nu ırak yerde arama,can içinde "can" ı bul,eğer seninle birlikte duranı göremiyorsan "bî-basar"sın demektir.(307)

Âşıkın birlik fikrine ulaşması ve kendinde "Hakk"ı bulması da "tevhid" inancının bir diğer ifadesidir.

Gönül mefhumu Yunus Emre'de çok geniş bir yer işgal eder. Gönül,sevgi,arzu,istek,elem,ızdırap,kin,kıskançlık gibi ruh hallerinin cereyan ettiği bir merkez olarak kabul edilir.

Risâletü'n-Nushiyye'de gönlü bir cihana benzeten şair şöyle diyor:

Azîm cihandurur gönül cihânı
Senî izlerisen bûlâsın ânı
R.3(1)

Gönül "cihan"ı büyük bir cihandır ve sen kendini izler,tanır,bilirsen orada Allah'ı bulursun.Allah,Kur'an'ı indirdikten sonra "gönül"e evim demiştir.Gönül,Yunus'a göre Allah'ın evidir. Bir beyitte Kâ'be ile "gönül"ü mukayese eden şair,"gönül"ün Kâ'be'den daha "yiğ"(iyi) olduğunu bildirir.Çünkü orada "dost" durağı bulunuyor. Bu görüşünü pek çok beyitle dile getirmiştir.(308)

Dosta giden yol "gönül"den geçmektedir.Onun için gönlün temiz olması şarttır.Gönlünde kir pas bulunan kimselerin gözleri Allah'ı göremezler.Gönlün kiri;dünya sevgisi,kibir,kıskançlık,tama',benlik duygusu gibi duygulardır.Yunus Emre'ye göre Allah'ın evi olan gönüle lâyık olan şey sadece Allah aşkıdır.Bundan gayrisi sâliki Hak yolundan uzaklaştırır.Gönlünde Allah aşkı olmayan gönüller "taşa" benzer. "Taş gönüller (ise) kararmış sarp katı kışa benzer".(309)

(306) 111(CXXXI.1);120(CXLIX.3).
(307) 67(LIV.4).
(308) 1943.288(XVII.5),139(CLXXXII.7).
(309) 160(XIV.2,3).

Yunus,"gönlü" kendisine kılavuz edinmiştir.Hak tarafından kendisine verildiğini açıklayan şair "gönlün" hiçbir zaman bir kararda kalmadığı,halden hale geçişini aşağıdaki beyitlerle ortaya koyar.

Hak bir gönül virdî bana hâ dîmeden hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur
...
Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerheyleyemez
Bir dem dilinden dür döker derdlülere dermân olur
...
Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilkez olur
Bir dem talar hikmetlere Câlînus'u Lokman olur

156(VII.1,3,5)

Bu beyitlerde ifade edildiği gibi sâlik seyr-i sülûk içerisinde bazan mutlu olur,bazan dertli olur.Kimi zaman söyliyecek bir söz bulamaz,kimi zaman da dilli ile etrafa inciler saçar.Bir an gelir ki cahildir,hiçbir şeyi bilmez olur,bir an da gelir ki Câlînus gibi Lokman gibi büyük bir hekim,bir filozof olur.

Yunus Emre'nin şiirleri arasında "gönül" mefhumunu anlatan yüzlerce beyit bulunmaktadır.Bütün bu beyitlerde "gönül" ü Allah'ın evi olarak kabul eder.Eğer bir insan bir başkasının gönlünü incitirse,kırarsa,o kimse yüz yıl okusa da,bin defa hacca gitse de,bin kez "gâzâ" yapsa da bunların ona bir faydası olmaz.Çünkü gönül yıkmakla o kimse "iki cihân bed-bahtı"dır.Onun kıldığı namaz da namaz değildir.

Hakk'ın durağının gönülde olduğunu ifade eden Yunus Emre, bun bir beyitte şöyle açıklamaktadır.

Hak turagı gönülde âyâtı var Kur'an'da
Arşdan yukarı canda ışk burcunun kulesi

144(CXCIII.9)

Gönül "Çalab"ın tahtı olduğu için,gönül incitilmemeli,bilakis "gönüller yapılmalı"dır.Yunus Emre'ye göre eğer bir kimse Allah âşığı ise "Hak yoluna teslim "olmuştur demektir ki,onun gönül yıkması da mümkün değildir.(310)

Ben gelmedüm da'viyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm
90(XCVI.2)

diyen Yunus,insanın çalışıp çabalayıp etrafındakilere,komşularına iyilik yapması;yedirmesi,içirmesi ... ,gönülleri ziyaret etmesi gerekir.Çünkü "Yüz Kâ'be'den yigrekdür bir gönül ziyareti". Gönülleri ziyaret,gönüller yapmak,gönüllere girmek Allah'a ulaşmak demektir ki bu da "tevhid"in bir diğer ifadesi olsa gerek.(311)

(hh)Tecelli: Görünmek,meydana gelmek,belirmek olan "tecelli" kelimesi bir tasavvuf ıstılahı olarak;Cenâb-ı Hakk'ın,esmâ-i hüsnası ile kâinatta,kâinattaki mahlûkatta zuhûru anlamına gelmekterdir.

Daha önce de yeri geldikçe açıklandığı gibi Yunus Emre,Allah'ın gözle görünen ve görünmeyen her zerrede "yüzbin" şekilde tecelli ettiğini bildirir.İnsanın yaratılış hikmetini izah eden aşağıdaki beyit bunu açık olarak ortaya koymaktadır:

Hikmet ile bak bana tâ ıyan olam sana
Zira ben bu sûretde yüzbin dürlü gelmişem
1943.202(XXVI.6)

Bir başka beyitte de Allah'ın tecellisini şöyle açıklar:

Ma'şûkanun tecellisi dürlü dürlü renkler olur
Bir şivede yüzbin gönlüm hemişe cuşa gelür
163(XXII.4)

"Tanrı bu dünyada tecelli etmekle beraber,surete bürünmüştür.O'nun varlığını her yerde hisseden Yunus,O'nu doğrudan doğruya görmek arzusu ile yanar."(312) Fakat "O hakikat güneşi" Yunus'un gözünün

(310) 119(CXLVII.5);38(I.8).
(311) 144(CXCI.2).
(312) Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Zaman ...m.,s.167.

önünden perdeler kalkmadıkça "şu'le vermez". Ne zaman ki Yunus, Hak yolunda bütün engelleri aşar, Hakk'ı kendinde hissedir, o zaman hakikat güneşi şu'le verir.(313)

Âlemlerin arzusu seni bulmak içündür
Ben seni bulmuş iken sensizin nite olam
1943.194(XIII.8)

Bütün kâinatı, baştan aşağı Hak tutmuş, doldurmuştur. İki âlemde Hakk'dan başka bir şey yoktur. Bu konuda şüphe içerisinde olunmamalıdır.(314) Aşağıdaki beyit bu düşüncenin bir değişik ifadesidir.

Bu benüm gönlüm alan toludur cümle âlem
Kancaru bakarısam ansuz yîr görîmezem
93(CI.5)

(e) Ma'rifet: Ma'rifet kelimesi bilme, tanıma; vasıta, aracı mânâlarına gelmektidir. Tasavvufta sâlikin, kalb ve keşf yoluyla Allah hakkında elde ettiği "kalp kaynaklı vasıtasız" bilgilere, ma'rifet denilmiştir. Ma'rifetin bir takım dereceleri vardır.(315)

Yunus Emre, ma"rifeti"seyr-i sülûk"ün üçüncü basamağı kabul eder. Üçüncü kapısıdır ve can gözünü açar.

Üçüncüsi ma'rifet can gönül gözin açar
Bak ma'nî sarayına arşa degin yücesi
131(CLXX.5)

Mânâ sarayının arşa kadar yükselen merdiveninin sonsuz basamaklarından biri olan ma'rifet, âriflerin dilidir ve ma'rifetin yeri Kur'an ilmi içerisindedir.(316)

Yunus Emre'ye göre "şeriat güc", "tarikat yokuş", "ma'rifet sarplık"tır ve en yücesi "hakikat"tır. Süleyman Uludağ, "...bir insan Allah Taâla hakkında hiçbir şey bilmediğini, bu konuda câhil ve bilgsiz

(313) 1943.50(X.5).
(314) 120(CXLVIII.9).
(315) M.Kara, a.g.e., s.129-133; S.Ateş, İslâm Tasavvufu, s.85-86.
(316) 1943.78(VI.13).

olduğunu kavradı mı hakiki marifet budur.(Marifet) Allah hakkındaki en doğru bilginin bulunmadığını bilmekten ibarettir."(317)

Yunus diyor ki,ben halk içinde sûfiyim ve elimden tesbih düşmez.Dilim ma'rifet söyler fakat gönlüm hiç kabul etmez.Ma'rifet söyledikçe gururlanırım,gösteriş yaparım fakat, "miskinliğe" geçmeye gelince gönlümden kibir gitmez.(318) Bu düşünceler içerisinde Yunus-un henüz "ma'rifet" mertebesine ulaşamadığı söylenebilir.Fakat zamanla "ma'rifet"in sırr-ı sıfat içerisinde olduğunu anlayan şair, bir beyitte bunu şöyle ifade ediyor:

Mârifet gönül ile dun u gün zâriyîle
Söylesem gelmez dile sırr-ı sıfât içinde
1943.80(X.8)

Şimdi ma'rifet anlayışı içerisinde mütâlaa etmeyi düşündüğümüz tasavvufî mefhumlar üzerinde duralım.

(aa)Dirlik: Hayat,yaşayış,geçim için gerekli olanlar mânâsını taşıyan bu kelimeye Yunus Emre,tasavvufî bir mânâ kazandırmıştır.Dirliğin ne olduğunu bir şiirinde şöyle açıklar:Allah'a tabi olan;asî,tabi, halk,seçkin herkes Allah'ın kuludur.Dosta giden yol da gönül içinden geçer.Dosta gitmek isteyen kişiler kendi özlerini unutur.Senlik-benlik ortadan kalkar.İşte bu seyr-i sefer içerisinde sâlikin uyması gereken hayat düzenine "dirlik" denir.(319)

Bu dirligi tuyan cânun hiç fikri bunda degüldür
Yunus dilin yumuşdurur bu tevhidi ayıtmaga
129(CLXVI.8)

Hak yoluna girmiş ve "dirlik" düşüncesini canında duyan bir sâlik'in dilini temizlemiş olması gerekir ki "tevhid"i söyliyebilsin. Yunus,bu beyitte "dil" kelimesi ile güzel bir tevriye sanatı yapmış bulunuyor.

---

(317) S.Uludağ,Tasavvufta Uluhiyet m.,s.7.
(318) 168(XXIX.1,3).
(319) 1943.83(XII.şiir).

Dilini/kalbini(gönlünü) temizlemiş olan sâlikin düşüncesinde dünya endişesi bulunmaz.Yalnız bu dünyada "eyü dirlik",iyi âmel hem de her an "yeni dirlik" gerekir ki sâlikin ömrü eskimesin.(320)

Allah aşkının denizine dalanın sermayesi "arı dirlik"dir. Hak yolundaki kimsenin "dirligine" yine kendisi bahanedir.Çetin olan "vuslat yol"unda dirlik tutup gelene yabancılık yoktur.(321)

Ulı dirlik gerek ol emr-i câna
Ne dünya âhıret ânı tuyâna

R.34(1)

(b b) Akıl:Akıl;düşünme,anlama,kavrama ve yorumlama melekesi, mânevi kudret olarak tarif edilir.İnsanoğlu,ilkçağlardan itibaren akıl konusunu araştırmış,mahiyeti hakkında değişik görüşler ortaya koymuştur.

İslâmî düşünceye göre,ilk akıl(Akl-ı evvel) Allah'tan "sudûr" etmiştir.Hattâ bu "ilkakıl"a ilk varlık da deniliyor.Bu akıl,maddî olmayan ve şuûrlu bir varlıktır ve hem kendini hem de Allah'ı bilir.

Allah'tan "sudûr" eden ilk akıl,tasavvufçulara göre Hz.Muhammed'in hakikat ve mahiyetidir.O'nun nûru ve rûhudur.Bu nûr,bütün varlıkların özü(nüve)nü teşkil etmektedir.(322)

Yunus Emre şiirlerinde akıla geniş bir yer ayırmıştır.Özellikle Risâletü'n-Nushiyye'de "Fî ta'rîfil akl", "Dastan-ı Rûh ve akl.." "Dâstan-ı akl" başlıkları altında uzun uzun açıklamalarda bulunur.(323)

Burada "Akl pâdişâhun kâdimliği pertevindendür" diye tarif ettikten sonra aklı üçe ayırır.Bunlar "akl-ı ma'âş","akl-ı ma'âd" ve "akl-ı küllî"dir.

Aklı birçok beyitte "us" kelimesi ile ifade eder.Hattâ bazan ikisini bir beyitte yan yana kullandığı olmuştur.(324)

---

(320) 40(III.12).
(321) R.12(5);54(XXX.7)
(322) Ans.İslâm Lugatı,s.59,akıl maddesi.
(323) Risâletü'n-Nushiyye,(1965) s.2 vd.;s.30 vd.
(324) 112(CXXXIV.4).

Yunus Emre'ye göre akıl,Allah'ın ezelî ve sonsuz ışığıdır. Bir kudsî hadise göre Allah,aklı: yarattıktan sonra,akıl O'nun her emrini yerine getirmiş.Bunun üzerine Allah,"senden daha sevgili ve büyük bir yaratık yaratmadım;seninle tanınırım;seninle övülürüm,seninle bana itâat edilir,seninle alırım;seninle veririm;sana darılırım;sevap da sanadır;azap da sana.Sana sabırdan başka hiçbir şeyi üstün olarak yaratmadım." der.(325)

Yunus'un yukarıdaki düşünceler doğrultusunda pek çok beyti bulunmaktadır.O aklı genel mahiyeti ile ele aldığı zaman,aklın özel - liklerini şöyle sıralar:Akıl adâlet sahibi "ulu bir kişidir".İnsana yardım ancak ondan olur.Bu dünya yüklerinden ancak o kurtarır.Bu dünya yüklerinden kurtulursan o zaman saadet seninle olur.Akıl insana doğru yolu gösterir.Aslında hiçbir iş "mürebbisiz" ileriye gitmez.Eğer devlet istiyorsan akla sormalısın.(326)

Akıl öyle ulu bir kişidir ki o daima Allah'a bakar.Onun için Âkıla uyan kimse hasisliği,cimriliği elden bırakır.Gözlerini açıp aklın sesine kulak veren kimse,cömertliğe yönelir.Eli cömertliğe giden kişi, Hakk'ın yolunu "hoş tertib" ler içerisinde görür.Cimriliğin ateşi ona etki etmez,kıskanç(hased)lıktan elini eteğini çekmiş olur.O kimseye düşman bile zarar veremez.(327)

Yunus Emre,bu arada "akl-ı küll"e özel bir önem vermiş bulunuyor.Bir beyitte şöyle diyor:

Kanca vardun iy âkıl bir agızdan cümle dil
Cüz'iyyât-ı müselsel haber virür akl-ı küll
80(LXXIX.8)

Birbirinin neticesi olan ve birbirine bağlı olarak ortaya çıkan en küçük neseler hep bir ağızdan,hep bir dilden,nerde olursa olsun "akl-ı küll"den haber verir.Mutasavvıflara göre bunun tersi de doğrudur. Yani "akl-ı küll" en küçük zerreye kadar,birbirinin sebebi olan ve bir-

(325) Gölpınarlı, 1965,s.248-249.
(326) R.11(4,5);R.36(3);R.13(3).
(327) R.27(3,4,5).

birine bağlı olarak ortaya çıkan herşeyi bildirir.Akl-ı küll "yaratıcı kuvvetin aktif kabiliyetir."(328)

Yunus Emre'ye göre,aklın belli bir menzili,kavrayabilme gücü vardır.Bunu bir beyitte şöyle ifade ediyor:"Bu sırr-ı Hakk'durur, bu dile gelmek yokdurur;bunun bilinmesi zevkdurur akıl ile fehm ermez,ana".Sırr-ı İlâhî karşısında aklın yetersiz kaldığını bir başka beyitte de şöyle açıklamış olur.

Yunus bu göz anı görmez görenler hod haber vermez
Bu menzile akıl irmez bu koduğun serâb nedür
58(XXVII.7)

Sûfî bir şair olarak Yunus,ömrü boyunca Hakk'a ulaşmanın yollarını araştırmıştır.Akıl konosunda da aynı tutum içerisindedir. Ancak,insanoğlun gözünün önüne koyulan sarabı her gözün seçemiyeceğini,Allah'ın hikmetini de "değme aklın şerhedemiyeceği"ni bildirir.

(cc)Müşahede: Sözlük mânâsı gözle görme,açık olarak görme,demektir.Tasavvufî mânâsı ise Allah'ın kendine has İlâhî esrârını görme, tecellilerini seyretme ve Allah ile insanın iç dünyasında meydana gelene mânevi yakınlık ve beraberliği hissetme,görme demektir.

Bazı mutasavvıflar "müşühade"yi en yüksek mertebe olarak kabul etmişlerdir.Yunus Emre'ye göre,bu mertebeye yükselebilmek için "mücahede" gerekir.Aşk kuşağını kuşanıp dosta ulaşma yoluna giren bir âşık büyük bir mücadeleye girmelidir.

Işk kuşagın kuşangıl dostun yolını vargıl
Mücâhede çekersen müşâhede göresin
105(CXXI.3)

Müşâhede gören,yani kendini kaybederek,benliğinden sıyrılarak Hakk'ı bulan âşık,kendinde Hakk'ı seyretmeye başlar.Bütün var olan mahlûkatta Allah'ın tecellisini görmeye başlar.

Bu noktaya ulaşmış olan âşık,artık müşahadeye gark olmuş demektir.Müşâhedeye gark olana da ferman gerekmez.Onlar bu hallerinden dolayı da kınanmazlar.(329)

---

(328) Gölpınarlı,a.g.e.,s.249;Mesnevi Şerhi I,s.374.
(329) R.28(10);114(CXXXVIII.2).
114(CXXXVIII.2)

Yunus Emre,aşkın ulu bir devlet olduğunu müjdelediği bir şiirinde,aşk yolunda ilerleyen bir kimse,"Hakk'ı seyr ve temaşa"ya başladıktan sonra,artık canı karar kılar ve bu derd ile hoşnud olur, rahat eder,der.Yalnız müşâhede yolunda doğru olmalı,doğru yürümelidir. Doğruluk her şeyin temelidir.(330)

(dd)İlme'l-yakîn :Yakîn,doğruluğundan şüphe edilmeyen ve aksi ihtimali bulunmayan,kesinlik derecesinde yerleşmiş sağlam bilgi demektir."Yakîn,Allah'tan başkasının yanında bir hayır bulunmadığını kesinlikle bilmektir.Yakîn,sırrın açılmasiyle gâybi görmektir.Yâkin,her şeyin kaynağını,nereden geldiğini bildiğinden dolayı hiçbir şeye şaşmamak,gönül bağlamamaktır."(331)

Tasavvuf ehli,Allah'ı iyice bilme ve yakından tanımayı üç dereceye ayırmış.Buna tam inancın üç derecesi de denilmektedir.İşte bunların birinci derecesi "İlme'l-yakîn"dir.

"İlme'l-Yakîn,delîl ve burhan ile hasıl olan ilim demektir". Çalışmakla ve akıl yürütmekle elde edilir ve şeriatın dış yüzüdür.(332)

Yunus Emre,daha önce de belirtildiği üzere,şeriatı Hakk'a varma yolunun birinci basamağı kabul etmiştir.Bu itibarla ilmi de kişinin önce kendisini bilmesi,sonra da kendisinde Hakk'ı bulması mânâsında değerlendirir.Çok sık tekrarlanan şu beyitler onun bu düşüncesinin açık ifadesidir:

İlim ilim bilmegdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yânice okumakdur
Okumakdan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsün ha bir kurı emekdür

163(XXI.1,2)

Yunus,seyr-i sülûk içerisinde gösterdiği cehd ve gayret sonucu İlm-i hikmet ile,her şeyin var kılındığını kesin olarak öğrenmiş bulunmaktadır.Bunu yüzlerce beyitle dile getirmiştir.Bu beyitlerden birkaçını aşağıya alıyoruz.

---

(330) 62(XLVI.4 vd.); R.36(11).
(331) S.Ateş,a.g.e.,s.83-84.
(332) " " s.84-85.

Yogiken var eyledün topragiken can virdün
Kudret diliyle andun dilüm söyler eyledün
134(CLXXIV.8)

Oldur bu işleri düzen cümle nakışları yazan
Can gevdeden gidicegiz ye niçün diller söylemez
Öldüren ol dirgören ol Yunus imdi Hakk'ıla ol
Hak'dan artuk hiç kimsene yok nesneyi var eylemez
166(XXVI.6,7)

(e e).Ayne'el-yakîn: Ayne'l-yakîn müşahedenin ve tecrübenin kazandırdığı kesin bilgidir.Sülemî,İlme'l-yakîn"i sünnete uymak olarak nitelendiririrken "Ayne'l-yakîn"i de sünnete uymada ihlaslı olmak olarak kabul eder.Sâlikin "Ayne'l-yakîn" derecesine ulaşabilmesi kalb gözünün açık olmasına bağlıdır ki,bu da bir Allah vergisidir.(333)

Yunus Emre,"Ayne'l-yakîn"i görüp "mecnun" olmuştur."Hakka'l-yakîn" içinde "Bir ile birliğe" ulaşmıştır.

Ayne'l yakîn görüpdür Yunus mecnun olupdur
Bir ile bir olupdur hakka'l yakîn içinde
1943.79(VIII.7)

Yunus'a göre,"Ayne'l-yakîn"i gören kişi gözünü dost yüzünden ayıramaz.Bu sevginin dışında kalanlar ise O'nu nasıl görebilsin, der.

Aynel yakıyn gören kişi ırmaz gözin dost yüzinden
Nice görebilsün anı bu sevüden taşra turan
114(CXXXVIII.7)

(f f.)Hakka'l-yakîn: Sûfilerce Hakka'l-yakîn "görüş halinden oluş haline geçmek"dir.(334) Hakka'l-yakîn,Hakk'ı doğrudan doğruya görmek, Hakk'ı kendinden bulmaktır. Sâlikin kendi varlığnını Hakk'ta yitirip Hakk'ı her an müşahede etmesi,hal olarak O'nu bütün varlığında taşıması ve yaşaması durumudur.

Yunus Emre,bu hali pek çok beyitte ortaya koymuş bulunuyor. Bir beyitte şöyle diyor:

(333) S.Ateş,a.g.e.,s.84-85.
(334) Gölpınarlı,1948,s.647.

Nite kim ben beni bildüm yakın bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı buluncadı korkum şimdi korkudan kurtuldum
86(XC.1)

Hakk'ı bulduğu için korkudan kurtulan Yunus Emre,korkutuğu ile "yâr" olmuştur.Sâlikin doğru yolda yürümesi şarttır.Ancak bu hal ile"Hakka'l-yakîn" e ulaşabilir.Yunus,bunu şöyle ifade ediyor:

Yunus sana farîzadur işbu sırât-ı müstakıym
İleyünde haşre neşre hakkal yakıyn ola visâl
84(LXXXV.7)

f) Hakikat:Sözlük mânası gerçek,bir şeyin aslı,doğrusu olan "hakikat", tasavvufta en son varılacak makam,mertebe demektir.

Daha önce belirtildiği gibi bazı mutasavvıflar Hakk'a varacak yolların sınırsız olduğunu kabul ederken bir kısmı üçe,diğer bir kısmı da dörde ayırmaktadır.Dörde ayıranlar "hakikat"ı üçüncü mertebe olarak düşünürler.(335)

Yunus Emre ise daha öncede söylediğimiz gibi Allah'a varma yollarının sınırsızlığını ifade etmekle beraber yine de şeriat,tarikat, marifet ve hakikat olarak dört mertebeyi kabul eder.Bunlardan dördüncüsü hakikattir.Bu görüşünü şu iki beyitle ortaya koymuş bulunuyor:

Evvel kapu şeriat geçse andan tarikat
Gönül evi marifet ışk hakîkat içinde
1943.80(X.5)(x)

Dördüncüsi hakıykat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
131(CLXX.6)

Yunus Emre'ye göre,Hakk'ın şehri "hakikat"tır ve bu şehrin yedi kapısı vardır.Yedinci kapıda yediler bulunmaktadır.Bu şiirinde sûretden sıfata geçişi açıklar.(336)

(335) Gölpınarlı,1948,s.635;M.Kara,a.g.e.,s.302-308;Aktüccar, a.g.e.,s.130-131;Pakalın,a.g.e.,c.2,s.407-408.

(336) 106(CXXI.4,6).

(x) Bu şiirde Yunus,şeriat,tarikat,marifet ve hakikat mefhumlarını açıklar.Fakat bu şiirin Yunus'a ait olduğu şüphelidir.Bkz.Gölpınarlı 1943,s.80(X)ve 92 X.şiirin notları.

Yunus Emre hakikatı bir deryaya,şeriatı da bu deryada yüzen bir gemiye benzetir.Necmüddin Kübra ise şeriatı gemiye,tarikatı denize hakikâtı ise inciye benzetir.(337)

Bir beyitte Yunus Emre,birçok kimsenin şeriât gemisinden çıkıp denize dalamadığını bildirir:

Hakıykat bir denizdür şerîat anun gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar
55(XXXII.2)

Yunus,burada şeriat ehli ile hakikat ehli(tarikat ehli) arasındaki ihtilafa da işaret eder.Bir beyitte diyor ki:Şeriat ehli dört kitabı okuyup şerhetmeye çalıştı,fakat ne yazık ki mânâsını bilemediler ve ileri geri konuşarak dava gördüler.(338)

Dört kitabı şerh iden âsıdur hakikatde
Zire tefsir okuyup ma'nîsin bilmediler
55(XXXII.4)

Halbuki hakikate erişenler bu davaya kulak asmazlar.Çünkü erenler bu mertebeye riya ile gelmemişlerdir.Mânâ sırrına erenler için artık hakikatın üzerindeki örtü kalkmıştır.Hakikate ulaşanlar için kahr ile lûtuf birdir.(339)

Hakikat makamı içerisinde mütâlaa etmeyi düşündüğümüz "fenâ fil'âşk","bekâ-billah" ve "ene'l-Hakk" mefhumlarını da burada özet olaraka açıklamayı uygun bulduk.

(aa) Fenâ-fil'âşk: Tasavvufta Allah aşkı içerisinde eriyip yok olma anlayışına "fenâ-fil'âşk" denilmiştir.İlâhî aşk "Cemâl-i mutlak"a duyulan sevgidir.Yunus,bu sevgiyi ömrü boyunca bütün coşkunluğu ile yaşamıştır.İlâhî aşkı taleb eden Yunus Emre,öyle bir aşk istemektedir ki o aşk içinde kendisini kaybetsin ve kendisini istese de bulamasın.

İlâhî bir ışk vir bana kandalıgum bilmeyeyin

(337) 49(XIX.5); M.Kara,a.g.e.,s.302 vd.
(338) 1943.293(XXIX.4);55(XXXII.).
(339) 64(XLIX.3).

Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın

191(LXXIV,1)

Allah aşkının aynası "fenâ-fil'âşk" tadını kendinde gösterir ve bu tadı alan âşık artık nerde olduğunu bilemes olur. Benliğinden geçerek içinde Allah'ı bulur.

Can içinde dostı bulan ayruk ne yirde istesün
Anı taşra sananlarun ömri geçdi perâkende
Anun aşkınun gözgüsi kendüde gösterdi bizi
Gönül esrük Hakk'a âşık esîr olmış bu dermande

126(CLXII.2,3)

(bb) Ene'l-Hakk: "Ben Hakk'ım" demek olan bu tasavvuf ıstılahını Yunus Emre, ya Hallâc-ı Mansûr ile birlikte veya ona telmihde bulunarak zikreder.

Ezelde kendi fikrinin ve zikrinin "ene'l-Hakk" olduğunu bildiren Yunus şöyle diyor:

Ezelde benüm fikrüm ene'l-Hak idi zikrüm
Henüz dahı togmadın ol Mansûr-ı Bagdâdî

141(CLXXXVII.6)

Henüz Mansûr "tevhid-i ene'l-Hak'dan " dem vurmadığı zaman, dostun zülfü beni çıplak olarak aşkın dar ağacına asmıştı diyen şair, onunla "ene'l-Hak" çağırdığını ve yine onun boynuna urganı takanın da kendisi olduğunu bildirir.(340)

Sen seni elden bırak dost yüzine sensüz bak
Mansûr'layın "ene'l-Hak" dahı sebükbar gerek

76(LXXI.7)

diyen Yunus, Mansûr gibi "ene'l-Hak" diyerek asılmaya candan arzulamaktadır. Zira dar ağacında Hakk'ı açık açık göreceğine inanmakta ve istemektedir. Ancak bundan sonra "dillerde" söylenecektir.(341)

İlm-i hikmet okuyanlar ışkdan feragatdur bunlar
Mansûr oldum asun beni her dillerde söyleneyin

109(CXXVIII.7)

(340) 115(CXXXIX.5); 92(C.9).
(341) 85(LXXXVII.2); 192(LXXIV.8).

(ec) Bekâ-billâh: Bekâ Allah'ın zâtî sıfatlarındandır. Allah'ın varlığının sonunun bulunmadığını ifade eder. Tasavvufî bir ıstılah olarak "Bekâ-Billâh" Allah ile baki olmak demektir. Sâlikin Allah yolunda varacağı en son makam burasıdır.

"İnsan, riyazet, ibadet ve taatle, zikr ve aşk ile beşerî varlığını unutup Tanrı'nın varlığına geçebilir ve ilk hayatını yaşayabilir. İşte beşerî varlıktan tanrısal varlığa geçişe fena fillah (Allah'ta yok olma), Allah ile yaşamağa da beka billah (Allah ile baki olma) denir. Bu halde insan, kendisi de dahil her şeyi unutur."(342)

Yunus Emre bu noktada şöyle diyor:

İy padişah iy padişah uş ben benî virdüm sana
Genc ü hazînem kamusı sensin benüm önden sona
41(VI.2)

Dost makamını "can" içinde bulan Yunus, düşman artık bana bir şey yapamaz. Çünkü benim işim gücüm dostdan yanadır. Dost ile beraberim, der. Daha öncede zikrettiğimiz bir beyitte "ben beni bildim ve ben beni bildiğim için de Hakk'ı buldum. Hakk'ı bulunca da korkudan kurtuldum, diyen Yunus Emre, Allah ile "bakî" olduğunu açıklamış olur.

Âlem düşman olurısa beni dostdan ırımaya
Dost kandayısa ben anda düşmanlık ayıramaya
195(LXXXI.1)

Nite kim ben beni bildüm yakın bil kim Hakk'ı buldum
Hakk'ı buluncadı korkum şimdi korkudan kurtuldum
86(XC.1)

(342) S.Ateş, a.g.e., s.93.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YUNUS EMRE'DE SOSYAL HAYAT

Sosyal hayat ifadesi oldukça geniş bir kavramın ifadesidir.Bu kavramla toplumsal hayatın bütün yönleri,kurum ve kuruluşları ifade edilmek istenir.

Bilindiği gibi sosyal hayat ancak insan ve insanlar,kurum ve kuruluşlarla vardır.İnsanların birbirleriyle münasebetleri,insanların kurumlarla münasebetleri sosyal hayatın boyutlarını belirler. Biz bu bölümde sosyal hayatın Yunus Emre'nin şiirlerinde ne ölçüde yer aldığını göstermeye çalıştık.

Daha önceki bölümlerde de yer yer işaret edildiği gibi Yunus Emre'nin yaşadığı dönem siyasî,ekonomik,kültürel ve dinî bakımlardan tam bir bütünlük ve istikrar göstermez.Anadolu'da henüz oturmuş bir devlet düzeni kurulmamıştır.Mevcud kurumlar sürekli değişmeler göstermektedir.Bu açıdan Yunus'un şiirlerinde gelişmiş toplumlarda görülen tam ve sağlam bir sosyal yapı görülmez.Sosyal hayatın bütün kurumlarını,bütün yönleri ile bulmak mümkün değildir.

Yalnız temelde Türk milletinin tarihî derinliklerinden gelen sağlam bir aile yapısı,askerî teşkilât ve idarî sistem her zaman kendini göstermektedir.O dönemim sosyal hayatının dinî esaslara dayalı olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Yunus Emre'nin şiirleri arasında devletin resmi yapısını açıklayan,kurumlarını doğrudan doğruya anlatan bir şiirine tesadüf edemedik.Ancak gerek adlî teşkilatın bozukluğuna,dinî hayatın giderek dejenere olduğuna,halkın fakirliğine,devlet adamlarının,beylerin adaletsizliklerine işaret eden şiirler ve beyitler bulunmaktadır.Bu şiir ve beyitlerden hareketle Yunus'un yaşadığı dönemin sosyal hayatına

tahlil etmeye çalıştık.Bu sosyal hayat,sivil hayat ve askerî hayat olarak kendini gösteriyor.Dolayısıyla sosyal hayatı Yunus'un şiirlerinde göründüğü haliyle sivil hayat ve askerî hayat olarak ikiye ayırdık.Gerçi Yunus'da ne sivil hayat he de askerî hayat doğrudan doğruya ele alınarak anlatılır.Küçük işaretlerden ve telmihlerden faydalanılarak konu açıklanmaya çalışıldı.

A.Sivil hayat:

Yunus Emre'nin şiirlerindeki sosyal hayatı,önce aile hayatı,sonra da sosyal hayatın diğer kurumları olarak,ele almayı düşündük.Sosyal hayat içerisinde toplumun dinî,ahlâkî,siyâsî,ekonomik,kültürel,edebî hayatı bütün kurum ve kuruluşları ile anlatılmaya çalışıldı. Burada kısaca Yunus'un hayatının hatırlatılması uygun görüldü.

Yunus Emre'nin küçük bir köy (Sarıköy-Yunus Emre Köyü)de doğup büyüdüğü;çocukluğunu ve gençliğini bu çevrede geçirdiği kabul edilmektedir.Daha sonra Konya'ya gitmiş,Mevlânâ ile görüşmüş,belki de Konya medreselerinde öğrenim görmüş,nihayet Anadolu'yu dolaşarak tekrar köyüne dönerek orada ölmüştür (1320).(1)

Bir kısım araştırıcı muhtelif kütüphanelerdeki arşiv kayıtlarına dayanarak Yunus'un yaşadığı dönemin siyasî olaylarına karıştığını,zengin olduğunu;çiftlikleri,sürüleri bulunduğunu ileri sürmektedirler.Özellikle Yunus Emre'nin Karamanlı olduğunu savunanlar bu konu üzerinde durmaktadırlar.(2)

Ancak Yunus Emre'nin şiirlerinde onun zengin;mal-mülk sahibi olduğunu,siyasî olaylara karıştığını gösteren açık veya kapalı ifadelere rastlanmıyor.Üstelik o,dünya zenginliğini hiçe saymış;dünya varlığını elden çıkarmadıkça gönül darlığından kurtulmanın mümkün olmadığını ömrünün sonuna kadar savunmuştur.Zenginleri,cimrileri,hasedleri

(1) Bu bölümle ilgili kaynaklar için bkz.Yunus Emre'nin hayatı bölümü s.29 vd.

(2) İ.Hakkı Konyalı,Karaman'daki Yunus Emre,Türk Yurdu, Ocak 1966,S.319,s.145 vd.;Cahit Öztelli,Yunus Emre,1.Bs.,İstanbul 1971, s.XIII-XVII.;Yunus Emre Üzerine Son Araştırmalar,Türk Yurdu,Ocak 1966, S.319,s.160-161; Adnan S.Erzi,Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I,Belleten Ocak 1953,S.53,s.85-89; Tekindağ,a.g.m.;Aynı makala bkz.Türk Yurdu,Ocak 1966,S.319,s.169 vd.

şiddetle kınamıştır.

Yunus'un şiirlerinde onun orta halli bir köylü olduğunu ,çiftçilikle meşgul bulunduğunu gösteren ifadelere daha çok rastlanmaktadır.Bağlardan, bahçelerden, tarlalardan, bostanlardan sık sık söz eden Yunus Emre'nin şiirlerinde aile hayatının anlatıldığı ifadelere de tesadüf edilmektedir.

3- Aile hayatı:Yunus Emre'nin şiirleri arasında bugünkü anlamda aile yapısını ve hayatını anlatan şiirlere tesadüf edilmiyor. Yalnız genel olarak karı-koca münasebetlerini anlatan, anne-baba hakkına işaret eden, çocuklarla anne-baba arasındaki münasebetlere temas eden ifadeler bulunmaktadır.Özellikle dünya ve ahiret hayatını, mal-mülk meselesini, ölüm ve mezarlık hayatını anlatan şiirlerde aile ile ilgili konulara temas ettiği görülüyor.Bu ifadelerden hareket ederek Yunus Emre'nin aile anlayışını açıklamak mümkündür.

a) Yunus Emre'de karı-koca anlayışı:Yunus Emre'nin hayatına ait bazı vesikalar onun evlendiğini, çocukları olduğunu bildirmektedir.Fakat bu konuda kesin ve açık bilgilere sahip değiliz.Yalnız Yunus bir beyitte iki tane eşi olduğunu ifade etmektedir.Bu beyti aşağıya alıyoruz.

Bunda dahı verdün bize ol hûriyi çüft ü halâl
Andan geçdi arzum tamam arzum sana irmegiçün
104(CXVIII.5)

Yunus Emre,"eş" karşılığında "hâlal","yâr" kelimelerini kullanır.Yunus'a göre "eş" doğru olmalı ve beş vakit namaz kılmalıdır. Onun bir eşde aradığı özellikleri aşağıdaki beyitlerde bulmaktayız.

Ma'nîde getürmişler kardaşdan yâr yigrekdür
Oguldan dahı tatlu eger togrı yârısa
Gördün yârın egridür nen varısa vir kurtul
Uslulardan haberdür işittügin varısa
Yârin sana mukabil tapusında süûd kıl
Çıkar cigerün yidür eger çâren varısa
194(LXXX.2,3,4)

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Yunus Emre, ailenin doğruluk üzerine kurulması gerektiğine inanmaktadır. Aslında Yunus'a göre, dünya ve ahiret hayatının temeli doğruluktur. Bu mesele üzerinde ayrıca durulacaktır.

Yunus Emre'ye göre doğru "yâr" kardeşten, hatta oğuldan daha tatlıdır. Böyle bir eş için insanın, "ciğerini çıkarıp yedirmek" gibi büyük bir fedakârlığa katlanabileceğini de ifade eder. Eğer "yârin" eğri ise onu boşamaktan başka çare yoktur der. Nitekim bir başka beyitte; evinde "halalüne" beş vakit namazı öğret, eğer öğüdünü tutmazsa onu boşa, bunun "yazugı(:günahı)" yoktur tavsiyesinde bulunur.(3)

Bu örnekler gösteriyor ki Yunus Emre, aile yuvasının temellerinin din ve ahlâk esasları üzerine kurulmasını istemektedir. Bu da gayet tabii karşılanmalıdır.

b) Yunus Emre'de anne-baba mefhumu: Yunus Emre anne-baba mefhumunu çocuğun "ata belinden", "ana karnına düşüşü ile" ele alır. Bir çocuğun anne karnında kan ile beslenmesine dikkati çeken şair, ayrıca ana karnını "vatan" olarak da nitelendirir.(4)

Yunus Emre ile ilgili vesikalardan birinde Yunus'un babasının adının Hacı İsmail olduğu bildirilmektedir.(5) Ancak, kendisi bu konuda şiirlerinde hiçbir bilgi vermiyor. Yalnız bir beyitte "atadan-anadan" memnun olduğunu açıklıyor.

Yaz yaradan yir tonadan gönlümüz evî hânedan
Hoşnûdam ata anadan kullık kadrin bilen benem
101(CXI.2)

Bir başka beyitte de anne-baba mefhumu ile ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

Atan anan hakkın yitürdünîse
Yeşil tonlar geyesin tonanâsın
111(CXXXII.7)

---

(3) 1943.88(XXIII.4).
(4) 1943.202(XXVI.3);81(LXXXI.1,3).
(5) İ.H.Konyalı,a.g.m.,s.145 vd.;Öztelli,a.g.e.,s.XXXIX-XLVI; Tekindağ,a.g.m.,Türk Yurdu,S.319,s.170.

Bu beyitteki "yitür- " fiili yetiştirmek,eriştirmek, ulaştırmak anlamındadır.(6) O halde Yunus,demek istiyor ki anne ve babanın hakkını yerine getiren,onlara bakmakta kusur etmeyenler "yeşil tonlar" giyeceklerdir.Bilindiği gibi "yeşil elbise" cennet elbisesi olarak kabul edilir ve kutsaldır.

c) Yunus Emre'de çocuk mefhumu: Yunus Emre,"çocuk ve çocukluk" mefhumu hakkında fazla bilgi vermez."Yaşnâme" olarak vasıflandırılan bir şiirinde çocuğun ana karnına düşüşünden itibaren gelişimini anlatır.(7) Bunun dışında bazı beyitlerde çocuk ile anne-baba münesebetlerine az da olsa temas eder.

"Yaşnâme" olarak kabul edilen şiirde Yunus,yaşadığı dönemin çocuğa verdiği önemi dile getirir;çocuğun kundaklanmasını,beslenmesini,süslenmesini anlatır.Örnek olması bakımından bu şiirden iki beyiti buraya almayı uygun bulduk:

Günde iki kez çözerler başına akça dizerler
Agzuma emcek virdiler nefs kabzına düşdi gönül
...
Oglaniken sultan kopar kim elin kim yüzin öper
Akıl bana yoldaş oldı sultanlıga düşdi gönül

81(LXXXI.5,7)

Anne-baba ile çocuklar arasındaki münasebetleri ele aldığı beyitlerdeki ifadelere göre çocuklar "ögüt" dinlememekte,anne ve babaların sözünü tutmamaktadırlar .(8) Bir beyitte eğitimdeki "anarşi"ye de işaret eden Yunus,çocuğun babadan mal çaldığını açıklar.

Şagird üstâdıla arbede kılur
Ogul atayıla garetlü oldı

149(CCI.5)

---

(6) Bkz.Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü,Ankara 1957,c.4,s. 879.

(7) Âmil Çelebioğlu,Türk Edebiyatında Yaşnâmeler,Türklük Araştırmaları Dergisi,S.1,İstanbul 1985,s.151-286.Mammara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi.

(8) 161(XVII.3).

Bu beyitteki "gâret" kelimesinin sözlük anlamı "düşman toprağına yapılan baskın ve yapılan çapul,yağma" dır.Burada ise babadan mal çalma anlamında alınabilir.

Yine bir başka beyitte yaşlanan anne-babaya karşı çocukların tutumlarına dikkat çeken Yunus Emre şöyle diyor:

Ogl aydur bunadı ölmez kız aydur yirinden durmaz
Hiç kendü hâlinden bilmez halden hale düşdi gönül
81(LXXXI.12)

Erkek evladın "bunadı ölmez",kız evlâdın "yerinden kalkmaz" ifadeleri genç kuşak ile yaşlı kuşak arasındaki çatışmayı açıklayan tipik örneklerdir.

Yunus Emre'nin oğlu-kızıolduğu bir aşriv belgesinden anlaşıldığı gibi Raif Yelkenci yazmasınıdaki bir beyitten de anlaşılmaktadır.(9) Bu beyti aşağıya alıyoruz:

Bunda dahı virdün bize ogul u kız u çift ü halâl
Andan dahı geçdi arzum benüm âhum dîdâr için
1943.260 ve 275(XLIII.5)

2-Yunus'da akrabalık,komşuluk ve arkadaşlık:Yunus Emre'de insanî münasebetler İslâmî esaslar dahilinde kendini gösterir.Onun için onun şiirlerinde bugünkü anlamda bir akrabalık söz konusu değildir. Elbette Yunus'un da annesi,babası,halası,teyzesi,dayısı ve amcası vardı. Ancak o bunların adlarından,durumlarından hiç söz etmemiştir.

Aslında Yunus Emre'nin insan anlayışı;"Cümle yaradılmışa bir göz ile bakma" esasına dayanmaktadır.Bunun da temelinde "doğruluk" ve "kendini bilme" düşüncesi bulunmaktadır.

Yunus Emre'ye göre insanın kendisini tanımasında ölçü "seni senden daha iyi kim bilebilir" ölçüsüdür.(10) Kişinin kendini bilmesi

(9) Ömer Lütfi Barkan,Vakıf ve Temlikler.İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler.Vakıflar Dergisi,II,Sayı 2 1942,s.333;Aktüccar,a.g.e.,s.215-126;Öztelli,a.g.e.,s.XVI;Tekindağ,ag.m,.
(10) R.29(2).

ise ancak ilim okumakla mümkündür.İlim okuyup da kendini bilmeyen insanları şiddetle kınayan şair,bir beyitte şöyle diyor:

İlm okımakdan gerek kendözini bilmekdür
Kendözüni bilmezsen bir hayvandan betersin
107(CXXIV)

İlim okumaktan maksat kişinin kendisini ve Hakk'ı bilmesidir.

Yunus Emre'ye göre doğruluk "iki cihan"ın sermâyesidir. Bunu bir beyitte şöyle açıklar:

Kimde kim togrulık var Hak Çalab anı sever
İki cihâna yarar ol erün sermâyesi
143(CXC.4)

İnsanı bu ve benzeri ölçüler içerisinde ele alan Yunus Emre,akrabalık konusunu bu çerçeve içerisinde değerlendirmiş olmalıdır.

Komşuluk münasebetlerinde pek çok âyet ve hadiste işaret edildiği gibi (11) Yunus da komşu hakkına temas ederek;bir kimsenin boynunda komşu hakkı kaldıysa yarın cehennemde yeri bakîdir diyor.(12)

Yunus komşuluk münasebetlerinde yardımlaşmaya,yedirip içirmeye ve hasta ziyaretlerine,"taziyete" şiirlerinde yer yer işaret etmektedir.Risâletü'n-Nushiyye'de "sahavet"(cömertlik) konusuna geniş bir yer ayıran şair,bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: "Malını kendin,gözünün önünde ye,yedir,yokdur diye mazeret gösterme,eğer eksilirse Allah yine verir." (13) Çok sık tekrarlanan ve bir atasözü haline gelmiş bulunan aşağıdaki beyit Yunus'un bu düşüncesinin en açık örneğidir:

Ne virsen elünile şol varur senünile
Ben disem inanmazsın varıcagaz göresin
110(CXXX.2)

---

(11) Sahih-i Buhari,c.7 s.404-405;c.12,s.130; Çantay,a.g.e, Bakara:251 Ahzab:60;
(12) 112(CXXXII.8).
(13) 77(LXXII.8).

Yunus Emre'ye göre insanın dünyaya gelişinin gayesi gönül yapmak,bir gönüle girmekter.Çalış,çabala kazan ye ve yedir ki "bir gönül elde edesin".Bir gönül ziyaretinin yüz Kâbe ziyâretinden daha iyi olduğunu bildiren Yunus,bir beyitte şöyle diyor:

Duriş kazan yi yidür bir gönül ele getür
Yüz Kâbe'den yigrekdür bir gönül ziyâreti
143(CXCI.2)

İyiliğin kişinin "yârı" olduğunu,iyilik yapan kimsenin yerinin cennet olacağını,öldükten sonra yaptıklarının söyleneceğini bildiren Yunus Emre(14),hasta ziyareti konusunda da şunları yazıyor:

Bir hasteye vardunısa bir içim (su) virdünise
Yarun anda karşu gele Hak şarabın içmiş gibi
150(CCII.5)

Arkadaşlık konusunda da yine meseleyi doğruluk çerçevesinde;gururdan,gösterişten uzak bir anlayış içerisinde ele alan Yunus Emre, arkadaşlık mefhumunu "yoldaş","haldaş" lafızlarıyla ifade eder.Bir beyitte arkadaşlık mefhumunu şöyle açıklar:

Kişi kim kişinün kahrın çekince
Gidüp görünmemek yigdür nazardan
187(LXVI.2)

Bir insan,arkadaşının,bir başka insanın "kahrını çeker", ona iyilik ederse,ortaya çıkıp görünmemeli,yaptıklarını anlatmamalıdır. Eğer,bir kimsenin arkadaşı gerçek arkadaş ise arkadaşının gönlündeki gizli sırrını bilir.(15) Bir insan arkadaşına ihânet ederse,"yoldaşı" ona "lânet" eder.

Şu kim yoldâşına hıyânet eyler
Kime yoldaş olursa la'net eyler
R.23(2)

---

(14) 194(LXXX.7).
(15) 136(CLXXVI.6).

3- Eğitim-Öğretim hayatı:

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin kültürel durumu incelenirken de açıklandığı üzere,o dönemde Anadolu'da ilim dili Arabça,devlet dili,sanat ve edebiyat dili Farsçadır.Günlük hayatta üç-dört dil konuşulmaktadır.(16)

Eğitim ve öğretim sistemi dine dayalı bir sistemdir. "Eğitim kuruluşlarına eski çağlardan beri,mâbetler ve onların yanındaki binalar merkez,olmuştur.İslâmiyette de camilerin yanında inşa edilen medreseler hem dinî hem de diğer konularda öğrenim yapılan binalardır"(17)

Camiler,mescidler ve medreseler Yunus'un yaşadığı çağda olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de Cumhuriyete kadar eğitim ve öğretimin yapıldığı kurumlardır.Ayrıca tekke ve zaviyelerin de asırlarca eğitim ve öğretime hizmet ettiği bilinmektedir.

a) Eğitim ve öğretimin gayesi:Yunus Emre,ilim öğrenmenin,okumanın gayesini şiirlerinde gayet açık olarak ortaya koymuştur. Biz onun şiirlerinden elde ettiğimiz ip uçlarını değerlendirerek onun bu konudaki görüşlerini derli-toplu olarak özetlemeye çalıştık.Önce okumanın gayesini ele aldık.

(aa)Yunus'a göre okumanın gayesi:Yunus Emre okumanın gayesini bir beyitte şöyle açıklıyor:

Okumakdan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsün ha bir kurı emekdür
163(XXI.2)

Bir başka beyitte ise ilim okumanın gayesinin kişinin kendi özünü bilmesi olarak ele alır.(18) Bu düşüncesini pek çok beyitte tekrarlayan Yunus Emre,insanın kendisini bilmesine şiirlerinde çok geniş bir

(16) Köprülü,Türk Ede.Tarihi,2.Bs.İst.1980,s.250-252;O.Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi,c.III,s.185; Banarlı,R.Türk Ede.Tarihi,2.Bs. İst.1971,s.103-120.
(17) Afetinan,a.g.m.,s.2.
(18) 107(CXXIV.4).

yer vermiş bulunuyor.Yalnız insanın kendini bilmesi için çok çalışması gerektiğini de şöyle açıklıyor:"Kaçan genc(hazine) bulasın yer kazmayınca"(R.31.7).

Bir madenci maden bulmak için nasıl toprağı kazıyor ve toprağın derinliklerine iniyorsa bir insan da kendini tanıyabilmek için ruhunun derinliklerine inmeli,araştırmalı,ilim tahsil etmelidir. Ancak,insan ilim tahsil ederken kendini unutmamalıdır.Yunus'un ifadesi ile "seni unutdurur mı okudugın" düşüncesi ile hareket etmeli,gurura kapılmamalıdır.

Okumanın bir diğer gayesi ise ibret almak ve gönül yapmaktır.Yunus Emre'ye göre okuyan insan okuduklarından ders almalı,ibret almalıdır.Dünyanın geçiciliğini anlamalı ve gönül kırmamalıdır.Bir beyitte kim olursan ol,gönül yaparsan Hakk'ı bulursun der:

Şeyh ü dânîşmend ü fakı gönül yapan bulur Hakk'ı
Sen bir gönül yıkdun ise gerek ise yüz yıl okı
1943.107(XVIII.4)

İnsan,ben okudum,ilim yaptım,herşeyi bilirim deyip gurura kapılmamalı,okuduğuna güvenmemelidir."Nice bilürler vardur el var elün üstüne" diyen Yunus (19),bir insanın ayrıca rehbersiz "mürebbisiz" iyi yetişemiyeceğini de açıklamış olur.

(bb)İlmin gayesi: Yunus Emre,ilmin ne olduğunu aşağıdaki beyitte tasavvufî görüş açısı ile şöyle açıklar:

İlim hod göz hicâbıdur dünye ahret hisâbıdur
Kitab hod ışk kitabıdur bu okunan varak nedür
55(XXXI.4)

Bu beyitte Yunus ilmi insanların dünya ahiret hesapları yaptığı,göze perde olan bir ilim olarak ele alıyor.Bu ilim insana gerçeği görmesine mani olan bir ilimdir.Halbuki gerçek ilim "İlm-i İlâhî" dir.O ilmin kitabı da "aşk kitabı"dır.

---

(19) 1943.85(XVI.5).

"Yunus Emre'de ilim,bir süs değil,bir ihtiyaç,hattâ bir ihtirastır.Hayatın gayesi ve mânasıdır." diyen Mehmet Kaplan aşağıdaki beyitleri örnek gösterir:

İlim ilim bilmegdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ nice okumakdur
Okumakdan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsün ha bir kurı emekdür
163(XXI.1,2)

Sonunda şu yargıya varır:"Bu mısralarda da hiç bir oyun yoktur.Bilginin gayesi insanın kendisini ve kendisini yaratan aslî varlığı tanımaktır."(20)

Yunus Emre'ye göre ilim okumanın gayesi kişinin kendisini bilmesi,tanıması,ibret alması ve Hakk'ı bulması,bilmesidir.Okuyup da kendini tanımayan,bilmeyen;ibret almayanlar boşuna emek vermişlerdir. Hele okuyup da kendini bilmeyen ve Allah'ı tanımayanlar bir de etrafa bilgiçlik satarlarsa "görmeden taş atan" kimselerdir.Şu beyitler bu düşüncesini açıkladığı beyitlerdir:

İlm okımakdan gerek kendözini bilmekdür
Kendözüni bilmezsen bir hayvandan betersin
İlm okımak ma'nisi ibret almakdur ancak
Çün ibret almadun sen görmedin taş atarsın
107(CXXIV.4,5)

Yunus'a göre,insan ilmi yüzünden,yani üstünkörü,yüzeysel olarak okumamalı,ilme göre amel etmeli,"bâtın göz"ünü açıp "âşık ma'şûk" haline ibretle bakmalıdır.(21) Yukarıda belirtiğimiz gibi onun kastettiği ilim "İlm-i İlâhî"dir.O,bu ilim tahsilinde öyle bir noktaya gelmiştir ki artık kendisini unutmuştur.

İlmünde gark olalı uş ben beni bilmezin
Dilile söyleyüben vasfuna iremezin
112(CXXXIV.1)

(20) Mehmet Kaplan,Şiir ve İlim,Hisar Drg. Sayı 94,s.3-4.
(21) 74(LXVIII.4).

b) Eğitim ve öğretim kurumları: Yukarıda kısaca temas edildiği gibi Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin yegâne eğitim ve öğretim kuruluşları mescid ve medreselerle tekke ve zaviyelerdir.O şiirlerinde daha çok mescid ve medreseleri zikreder.Hatta bu iki kurumu bir arada anar.Fakat hiç bir zaman isim vermez.Kendisinin de muhakkak medrese öğrenimi görmüş olmasına rağmen isim zikretmemesi dikkat çekicidir.Yalnız mescid ve medresede okumuş olan birisinin durumunu bir beyitte şöyle açıklar:

Mescid ü medrese sende sen dört yana perâkende
Ne kaldun sen bu erkânde işün katı düşvardurur
66(LIV.6)

Bir başka beyitte "medreseler müderrisi"den söz eden şair, onların Yunus'un okuduğu dersi okumadıklarını,bu dersin hangi "bab"(bölüm,kapı) da olduğunu bilemediklerini ifade eder.(22)

Kendisinin mescidde ve medresede çok ibâdet ettiğini ve aşk ateşine yanıp ondan "hasıl" olduğunu,olgunlaştığını bir diğer beyitte ortaya koyar.(23)

Yunus Emre'nin yaşadığı çağda Anadolu'da tarikatların faaliyet halinde olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir.Tarikatların da tekke ve zaviyelerde sistemleştiği,gelişip yalgınlaştığı da bilinmektedir.Yunus Emre'nin Tekke Edebiyatı'nın kurucusu olduğu da öteden beri bütün edebiyat tarihçileri tarafından kabul edilmektedir.Bütün bunlara rağmen Yunus'un şiirlerinde "tekke" kelimesini kullanmaması üzerinde durulması gereken bir meseledir.

Yunus Emre,bir beyitte sadece "zavya" kelimesini zikreder. Bu beyti aşağıya almayı uygun bulduk:

Bunda el ayak öpilür görenün cânı kapılur
Garîb müsâfir yapılur zavya vu mescid-hâneden
189(LXIX.4)

---

(22) 60(XLI.4).
(23) 97(CVIII.9).

Bu beyitten anlaşılacağı gibi zaviye ve tekkeler gariplerin misafir edildiği yerlerdir.Fakat bu yerlerin eğitim ve öğretim bakımından Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok büyük görevler yaptığı da ilmî araştırmalarla ortaya konulmuştur.Dolayısıyla tekke ve zaviyelerin birer eğitim ve öğretim kurumu oldukları inkar edilemez bir gerçektir.(24)

c) Eğitim ve öğretim kadrosu: Yunus Emre,eğitim ve öğretim konusunu sistemli olarak ele almadığı gibi,öğretim kadrosu hakkında da derli toplu bilgi vermez.Muhtelif şiirlerinde yeri geldikçe devrin müftü,müderris,mürebbi,danişmend ve hocaları hakkında açıklamalarda bulunur.

Yunus'un yaşadığı dönemin eğitimcileri sayılan kimselerin başında "danişmend"ler,"âlim"ler,"hoca"lar gelmektedir.Bunların Yunus Emre tarafından nasıl ele alındıklarını sıra ile açıklamaya çalıştık.

(aa)Dâniş-mend(Dânışman):Bir beyitte danişmend ile dervişler arasındaki fikir ayrılığına,anlaşmazlığa işaret eden Yunus,şöyle diyor:

Dânişmend oldur geldi okudugından buldı
Ehl dervişlere canı katı karışgan olur
63(XLVII.5)

Aynı şiirin bir başka beytinde bu anlaşmazlığa daha açık olarak işaret eden şair;dânişmendin cahilinin dervişlerle anlaşamadığını;derviş ile dânişmendin sürekli "üleşgen"(paylaşmacı) olduklarını bildirir.(25)

Yunus Emre'ye göre aslında dânişmendlerin görevi,dervişlerin yollarını takib etmeleri ve okuduklarını belleyip uygulamalarıdır. Şeyhlerin,dânişmendlerin,fakıhların gönül yapan insanlar olmaları gerekmektedir.Fakat ne yazık ki şair,onlar hakkında pek iyimser değildir.(26)

(24) M.Kara,Tekkeler ve Zaviyeler,2.Bs.İstanbul 1980; N.S. Banarlı,a.g.e.; Barkan,a.g.m.;
(25) 63(XLVII.3).
(26) 65(LI.2);1943.107(XVIII.4).

Nitekim bir beyitte bu düşüncesini şöyle ortaya koyar:

Dostdur bizî okıyan üstümüzde şakıyan
Şimd'üç buçuk okuyan derin danışman olur.
63(XLVII.2)

(bb) Âlimler: Yunus Emre âlimleri inkâr etmez. Âlimlerin karayı aka yazdıklarını, kitab düzdüklerini bildirir. Ancak kendi okuduğu kitabı âlimlerin okuyamadıklarını, bilmediklerini de bir eksiklik olarak açıklamış olur.(27)

Âlimler kitab düzer karayı aka yazar
Gönüllerde yazılur bu kitabun sûresi
144(CXCIII.7)

Yunus'un okuduğu kitabın "sûresi" gönüllerde yazılıdır ve bunu âlimler bilemediği gibi değme akıl da bu sırra eremez.

Yunus Emre'ye göre âlim ilmine uygun amel etmelidir. Eğer âlim ilmine uygun amel etmiyorsa ona âlim denilmez.

Âlim midür ilmüne lâyık ameli yok
Câhil midür ol ışka sata iki cihânı
1943.101(IV.3)

Bu düşüncesini bir çok beyitle tekrarlayan Yunus'a göre demek oluyor ki o dönemde ilim adamları ilme uygun amel yapmıyorlardı. Bir beyitte eğer insanda "din-diyânet" yoksa bütün kitabları okumuş olsa; "hırka", "ferace" giyse, başına "tac" taksa bile âlim sayılmaz. İlmin var, amelin yoksa günahlara batmışsın demektir.(28)

(cc) Hocalar: Yunus Emre bir beyitte hocaların peygamber yerine geçtiklerini fakat ne yazık ki bu hocaların halkın başına "zahmet" li olduklarını bildirir.

Peygamber yîrine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldı
149(CCI.7)

(27) 1943.245(XIII.10).
(28) 107(CXXIV.8); 139(CLXXXII.4),

Bu hocalar çok kitap okurlar fakat,"aşk" kitabından bir ders okumadıkları için insanların kusurlarını araştırır,onlarla aley ederler.Halka "fetvâ" verirler ancak kendileri bu fetvaların gereğini yapmazlar."Lâ şerik" okurlar,sonra da"Bir"e iki diyerek fitne çıkarır, şirk işlerler.(29)

Dört kitabın mânâsı "bir elifte" belli olduğu halde,bu hocalar "elif" derler,dört kitabı şerh ederler fakat,mânâsını bilmezler.Hz.Muhammed oniki bin hadisi topladığı halde bunların unutulduğunu bildiren Yunus,devrinin hocalarının "şerh ile söz sat"tıklarını ileri sürer.(30)

(dd)Müftü-Müderris-Mürebbi:Şair bazı beyitlerinde "müfti", "müderris","mürebbi" kelimelerini kullanır.Devriyelerinden birinden aldığımız bir beyitte bu sıfatları bir arada kullandığını görüyoruz.

Gâh bir müfti müderris geh mümeyyiz gâh temiz
Gâh bir müdbir u nâkıs naksıla noksân olam
98(CX.5)

Bir başka beyitte ise öğrencilerin "mürebbi"(öğretmen) lerinin dediklerini yapmaları gerektiğini bildirirken şöyle der:

Gelmek gerek terbiyete kamu bildüklerin koya
Mürebbisi ne dirîse bes ol anı dutmak gerek
171(XXXIV.2)

Yukarıya aldığımız önrek beyitler gösteriyor ki Yunus, yaşadığı devrin "âlimleri"ni,"dânişmend"lerini,din adamlarını,hocalarını olumsuz yönleri ile ele almış bulunuyor.Elbette ki o dönemde yaşıyan,görev yapan ilim adamlarının,hocaların müsbet yönleri de bulunmaktaidi.Ama Yunus bunlara işaret etmemiştir.Hatta,Risâletü'n-Nushiyye' deki bir beyitte "ilm u hüner" sahiplerinin "bahıl"(cimri) olduklarını(31),bunlarda "havf u reca" bulunmadığını açıklar.(32)

---

(29) 74(LXVIII.1);107(CXXIV.8);107(CXXIV.1).
(30) 163(XXI.4);107(CXXIV.6).
(31) R.26(11).
(32) 107(CXXIV.3).

Yunus Emre,medrese mensupları ile tarikat mensupları arasındaki anlaşmazlığa yer yer işaret etmektedir. Aşağıdaki beyit de bunlardan birisidir.

Âlimler ulemâlar medresede buldısa
Ben harâbât içinde buldumısa ne oldı
196(LXXXV.4)

d.) Öğrenci(Şagird) kadrosu: Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde öğrenciye Farsça "Şagird" denildiğini anlıyoruz. Bir beyitte "Şagird" kelimesini kullanan şair,o dönemde öğrenci-öğretmen arasındaki çekişmelere de dikkat çeker:

Şagird üstâdıla arbede kılur
Ogul âtâyıla garetlü oldu
149(CCI.5)

Yukarıya aldığımız bir beyitte de görüleceği gibi Şagird "mürebbisi" nin dediklerini yapması gerektiğini açıklar. Çünkü hiçbir iş mürebbisiz yürümez,ileri gitmez.(33)

Yunus Emre,daha önce de üzerinde durduğumuz gibi seyr-i sülûk içerisinde mutlaka bir şeyhin,mürşidin eteğinden tutması,onun dediklerini yapması,gösterdiği yoldan ayrılmaması gerettiğini pek çok beyitte açıklamıştır.

Burada yeri gelmişken Yunus'un "cahil" ve "cahillik" hakkındaki düşüncelerini de açıklamakta fayda var.

Yunus Emre bir beyitte kendisi için şöyle der:

Yunus olma câhillerden ırak olma ehillerden
Cahil ne var mü'minise câhillıkden kalur degül
83(LXXXIII.5)

Yunus Emre'ye göre insan cahiller zümresinden olmamalı,

(33) 171(XXXIV.2); R.13(3)

bilginler,olgun insanlar(ermişler,veliler);insan-ı kâmillerden olmalı, onlardan uzak durmamalıdır.Aslından bir insan tam mânâsıyla mü'min ise, inanmışsa bu insan câhil olamaz.

Cahiller bu dünyanın bir köprü olduğunu,bu âleme gelenlerin bir gün ölüm şerbetini er-geç içeceklerini ve bu köprüden geçeceklerini bilmezler.(34) Câhil bin söz söylese de içinde bir "miskal" mânâ bulunmaz.(35) Çünkü onlar mânâdan anlamazlar.Öleceklerine inanmayıp yüzbin yıllık işler yapmaya çalışırlar.(36)

Cahiller daima gaflet içerisinde bulunurlar ve bin defa söylesen onlar "irfan" yoluna girmezler.(37) Cahil ile ârifi karşılaştıran Yunus,câhil nazarında iman ne bilinir ne bilinmez.Bir başka ifade ile câhil ne bildiğini tam bilir ne de bilmediğini kabul eder.(38) Onun için câhiller aşk sözünden bir şey anlamazlar.Bunu bir beyitte şöyle ifade eder:

Işk sözlerin söyler can canları eyler hayrân
Câhiller giremezler bu bizüm sırrumuza
128(CLXIV.2)

Câhiller evliyânın sözünden anlamaz ve dünya ile ahiret zenginliğine;zevkine,safasına inanır,ona taparlar.(39)

e) Okutulan dersler: Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin mescid ve medreselerinde,tekke ve zaviyelerinde okutulan derselere daha önce kısaca işaret edilmişti.(40) Yunus'da şiirlerinde bazı derslerin adlarına işaret etmektedir.Aşağıdaki beyitte özellikle Arapça dilbilgisi derslerinin isimlerini sayar:

Okursın tasrîf kitab niçe binâ vu î'râb
Havf u recâ sende yok eyle kim bir Tatarsın
107(CXXIV.3)

---

(34) 68(CLXXI.5).
(35) 40(V.6).
(36) 158(XI.5).
(37) 1943.344(XII.3).
(38) 175(XLI.5);1943.101(IV.3).
(39) 132(CLXXI.5).
(40) Bkz.,bu çalışma s.18.

Bu beyitte adı geçen "tasrif" fiil çekimlerini inceleyen dilbigisi dalı,"binâ" fiilerin çatısını inceleyen dilbilgisi dalı,"İ'râb" Arapça kelimelerin okunuşunu ve kelimelerin sonundaki harf ve harekelerin değişimini inceleyen dilbilgisi dalıdır.(41)

Yine bu medreselerde dinler tarihi,Kur'an,Hadis,Tefsir ve Yunus'un deyimi ile "İlm-i Hikmet"(Tasavvuf) dersleri okutulumaktadır. Bir beyitte şöyle diyor:

Dört kitabı şerh iden âsıdur hakikatde
Zire tefsir okuyup ma'nisin bilmediler
55(XXXII.4)

Yukarıda işaret edildiği gibi Hz.Muhammed'in "Onikibin" hadisi topladığını bildiren Yunus Emre,bunların unutulduğunu,hocaların Kur'an'ı kendi akıllarına göre şerh ederek ders verdiklerini açıklar ve tenkidde bulunur.(42)

f) Eğitim ve öğretim araç ve gereçleri:Yunus'un yaşadığı dönemde ne tür eğitim araçları kullanıldığını teferruatı ile bilemiyoruz.Ancak,Yunus Emre sık sık kalemden,kâğıttan,kitabdan,mürekkebden söz eder. Kirâmen Kâtibin'in insanların sevap ve günahlarını yazmaları meselesini açıklarken şöşle diyor:

Kâğıtları dükenmez ne hod mürekkebleri
Aşınmaz kalemleri kaimlerdur ol işde
121(CLI.11)

Bir başka beyitte de;

Ben bir kitap okudum kalem anı yazmadı
Mürekkeb eylerisem yetmiye yidi deniz
69(LX.6)

diyerek kalem,kağıt,mürekkeb ve kitap gibi eğitim vasıtalarından söz etmiş bulunuyor.

---

(41) Temel Türkçe Sözlük(Kâmûs-ı Türkî) Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş 1.Baskı,İstanbul 1985.
(42) 107(CXXIV.6).

Yunus Emre,yaşadığı dönemde yapılan eğitim ve öğretimden memnun değildir.Hocaların,danişmendlerin,müftülerin tutum ve davranışlarını acı bir dille tenkid eder.Eğitim ve öğretim kadrosunun rütbeleriyle,hırkalarıyla,taclarıyla övündüklerini,gururlandıklarını açıklar.

Yunus Emre'ye göre insan "ferece" ile âlim olamaz.Bir dervişe "hırka " ve "tac" yol göstermez.Eğer bir insanda "din diyânet" yoksa yüzbin kitab okusa da bir şey ifade etmez.

Hırkayıla tac yol virmez fereciyle âlim olmaz
Din diyânet olmayıcak okısan yüzbin varakı

Okudun yidi mushafı hâ tâat gösterür safî
Çünki amel eylemedün gerekse var yüz yıl okı
139(CLXXXII.4,5)

Eğer bir insan okuyor da okuduğunun gerektirdiğini yapmıyorsa,ilmi ile amel etmiyorsa,o kimseye okuduğundan bir fayda yoktur. İsterse yüz yıl gece gündüz okusun.Ayrıca insan okuduğunu anlıyacak kabiliyette olmalı,öğüt almalı,kendini tanımalı;Hakk'ı bilmelidir. Bir beyitte şöyle diyor:

Kara taşa su koyarsan elli yıl ısladurısan
Hemen taş gine bayagı hünerlü taş olur degül
83(LXXXIII.4)

Okuyan,ilim öğrenen kimse olgunlaşmalı,gönül yapmalı,insanlara yardımcı olmalıdır.İnsan-ı kâmil mertebesine ulaşmalıdır.Yunus Emre,yaşadığı dönemde okuyanların bu mertebeye ulaşamadıklarını birçok beyitle dile getirir.İnsanların "hırka"ya,"tac"a aldandıklarını anlatır.

Görenler elüm öper tac u hırkaya bakar
Şöyle sanurlar beni zerrece günah itmez
168(XXIX.6) (43)

---

(43) 168(XXIX) nolu şiir bu konuyu işlemektedir.

4- Yunus Emre'de iş ve çalışma hayatı:

Yunus Emre'nin köy ve küçük kasaba çevresinde yaşadığı; çiftçilikle meşgul olduğu Bektaşî Vilâyet-namesi'nden, arşiv kayıtlarıdan ve kendi şiirlerinden elde edilen bilgilere göre kesin olarak ka - bul edilmektedir.(44)

Mehmet Kaplan,"Yunus, şehirde okumuş olmakla beraber menşe itibariyle köylüdür veya köy çevresinde yaşamıştır. Yunus'un şiirlerinde ortaya koyduğu hayat görüşü ve insan telâkkisi, köylünün sosyal durumuna tekabül eder." der.(45)

Yunus Emre'nin şiirlerinde çiftçilikle, köy hayatı ile ilgili çok sayıda kelime, deyim, atasözü mevcuttur. Bunlardan birkaçını burada sıralamakta fayda vardır.

Issuzlık u yabanda od mı bulunur anda
Kavı taşı çakmağı bir yerde olmayınca
1943.50(X.3)

Işkun odı yüregümde yandugına âlem tanuk
Kanda bir od yânarısa nişanı var dütün düter
155(VI.2)

Mazarratdan niçeme kim o kaçar
Eved tohmını bitmez yîre saçar
R.21(11)

Gözi yok kişi neye kıymet îde
Sogulmış kuyudan kim sû ilede
R.33(10)

Bu beyitlerde geçen kelimeler ile daha başka beyitlerinde yer alan bağ, bahçe, bostan; tohum, ekin, ekincilik, harman, arpa, buğday, nohut, bulgur; yağ, bal, ak teleme, vb. kelimeler Kaplan'a göre Yunus'u köy çevresine bağlayan "müsbet deliller"dir.(46)

---

(44) Gölpınarlı, Vilâyet-Name, İst.1958, s.48-49; Tekindağ, a.g.m.; Adnan Erzi, a.g.m.; Mehmet Kaplan, Yunus Emre ve Nebatlar, Edebiyat Araştırmaları I, İst.1976, s.117-130.

(45) Kaplan, a.g.e., Yunus'un Gülbahçesi, s.137.

(46) " " Yunus Emre ve Nebatlar.s.120.

a) Yunus Emre'nin iş ve çalışma anlayışı: Yunus Emre hakkında yapılan incelemeler onun büyük derviş-şair olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur.Ancak şairin nasıl bir hayat yaşadığı hakkında açık bilgilere ne yazık ki sahip değiliz.

Tarihî akış içerisinde dervişlerin yarı meczûp;perişan kılık-kıyafet içerisinde,dilenciler gibi dolaşan,nerde olursa yatıp kalkan,tabir caizse "asalak" insanlar oldukları imajı yaratılmak istenmiştir.

Tarihi kaynaklar bu tür bir hayat şeklini benimsemiş inların her dönemde olduğu gibi o dönemde de bulunduklarını haber vermektedir.Ancak Yunus'un böyle bir hayatı kesinlikle kabul etmediği anlaşılmaktadır.(47)Bir beyitte şöyle diyor:

Böyledür derviş dirlügi koya cümle ayyarlugı
Andan bulısar erlügi kahırlar çok yutmak gerek
171(XXXIV.6)

Bu beyitin içinde bulunduğu şiirde Yunus,dervişin özelliklerini açıklar.Buna göre sabır ve kanâatı kendisine meslek edinmeli,dünyadan gönlünü çekmelidir.Yukarıdaki beyitte geçen "ayyarlug" kelimesi "hileci,düzenci","çok dolaşan" mânâsını taşımaktadır ki bu da Yunus'un dervişlerde görmek istemediği bir husustur.

Yunus Emre'nin her konuda olduğu gibi bu konuda da insanları daima iyiye,doğruya,güzele sevketmeye çalıştığı bilinen bir gerçektir.Bir beyitte:

Diken olma gül ol eren yolında
Diken olur isen oda yanasın
111(CXXXII.3)

diyen Yunus Emre,insanların "diken" değil,"gül" olmalarını tavsiye eder.

(47) Bkz.bu çalışma Derviş bölümü,s.99 vd.

Yunus Emre,köyde yaşıyan insanların çalışmak zorunda olduklarını,"yer kazmayınca hazine bulunamıyacağını",Hz.Süleyman'ın bile "zenbil" örerek geçimini temin ettiğini,herkesin işini zamanında yaparak elinin emeği ile karnını doyurması gerektiğini bildirir.

Süleymân zenbil ördi kendü emegin yirdi
Anunıla buldılar anlar berhudarlıgı
138(CLXXX.4)

Köyde yaşıyan insan,yazdan,yabandan,ormandan tarla açacak,taşını,dikenini temizleyecek,tohumunu zamanında usülüne göre ekecektir."Bir bag,bir bahçe yıkılır,"viran" olur,içi dikenlerle dolarsa, o bağın dikenlerini sadece ayıklamak fayda vermez,o dikenleri yakmak gerekir"(48) diyen Yunus Emre,bir insan ister yoksul olsun,ister zengin olsun mutlaka çalışmalıdır demektedir:

İş amelile biter lâyık olursa yiter
Gerek uryan yüri gerek gey atlas
70(LXII.2)

Tembele,gayretsize dost ve düşmanların güldüğünü bildiren şair,bir insanın mutlaka çalışması icab ettiğini açıklar.Risâletü'n-Nushiyye'de -gerçi ahiret hayatını düşünerek insanoğlunun burada iken işlerini bitirmesini,hesabını burada iken tamamlamasını tavsiye eder- iş ve çalışma anlayışını aşağıdaki beyitlerde açıkça ortaya koyar:

Kamû çig işini hep bunda bişür
Yol uzakdur yükini bunda dıvşür
Ki bunda bitmeyen iş anda bitmez
Sagır mı kulagun niçün işitmez
Tamâm olsa işün yer gök senündür
Ne kim dilerisen dîlek senündür
R.17(12),29(10,11)

---

(48) 1943.50(X.2).

Bu beyitlerdeki düşünceleri günlük hayattaki iş ve çalışma anlayışına teşmil edebiliriz.O zaman çalışan insanların işlerini akşamdan sabaha bırakmamaları gerektiğini,"suyu kurumuş kuyudan su çıkarılamıyacağını",tam-tekmil yapılan işin sonucunun verimli olabileceğini söyliyebiliriz.

Kaplan bir yazısında "Yunus Emre tek başına değildir.Söylediği fikirleri bizzat yaratmamıştır.Söyleyiş kendisinindir ama söyledikleri gelenekden gelir,Yunus Emre'de bugün hayran olunan fikirleri, Türk halkı yüzyıllar boyunca yaşamıştır.Yunus Emre,Türk milletinin benimsediği ortak dünya görüşünün ifadesidir."diyor.(49)

b) Çiftçilik: Köyde yaşayıp çiftçilikle meşgul olan insanların temel çalışma alanı topraktır.Yunus Emre'ye göre toprak hayatın kaynağıdır.

Miskin Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakdan biter küllisi gülistan(dur) toprak bana
153(I.4)

diyen şair,insanın topraktan yaratıldığını ve yine toprak olacağını bir çok şiirinde tekrarlar.Toprakla insanoğluna sabır,iyi huy,tevekkül ve mekrümet(:cömertlik,izzet,şeref) gibi yüce hasletler verilmiştir.(R.1/9)

"Bana rahmet yerden yağar" diyen Yunus için toprak "Pâdişahın nûr-ı pertevi"dir.Herşey topraktan biter.Yalnız topraktan iyi ürün alabilmek için toprağı işlemek,temizlemek;taşından,dikeninden ayıklamak gerekir.Bunu bir beyitte şöyle açıklar:

Bir bağ ki viran ola içi dikenle dola
Ayıtlamak neylesün od ile yanmayınca
1943.50(X.2)

Çiftçi tohumu ürün alacağı yere ekmelidir.Çünkü toprağa düşmeyen tane(tohum) bitmez,ürün vermez.Bağdan,bahçeden iyi ürün almak için de sulamak gerekir.Nerede "dolap"(su dolabı),su kuyusu varsa orada

(49) Kaplan,Yunus Denen Ağaç,Hisar Drg.Eylül 1971,s.93.

bağ,bostan yapılır,sebze yetiştirilir.Çiftçi kurumuş kuyudan su çıkarılmıyacağını da bilmelidir.(50)

Çiftçi tohumu toprağa atar fakat yere düşen her tane,bilindiği gibi meyve vermez.Kimini kuşlar yer,kimini böcekler.Kimi çürür, büyük bir kısmı da topraktan fışkırarar ürün verir.İnsanoğlunu "ekinci" ğe benzeten Yunus,bu konuda şöyle der:

Miskin âdem oglanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi
150(CCII.3)

Yalnız "gök" ekini,genç iken ölen insanlara benzeten şair, nasıl ki insan genç ölenlere acır,yanarsa "gök" iken biçilen ekine de acıkmak gerektiğini bildirir.(51)

Yunus Emre bir şiirinde dervişliği mevye veren bir ağaç sembolü ile izah ederken şunları söyler:"Dervişin nefesinden miskile anber kokusu çıkar,dalındaki yemişlerle,meyvelerle yurt ve şehir yemişlenir.Yaprağı dertlilere derman olur,gölgesinde çok hayırlı işler yapılır." (52) Bu şiirde geçen kelime ve kavramlar tamamen çiftçilik ile ilgilidir. Yunus'un şiirlerinde onun çiftçilikle uğraştığını veya bu çevrede yaşadığını gösteren çok sayıda kelime,terim ve deyim bulunmaktadır.Bunların bir kısmını burada sıralamak mümkündür:"Yire tohum saçmak","eliyle arpa ekmek","Topraktan biter küllisi","Bir bahçeye girmek gerek","Seyrümde bir bahçe gördüm türlü çiçek anda var";"Sıfatun arılıgı bulgur u nohut gibi";"Su alçaga akup suya katılur","Dirfillü bınar olduk irkildük ırmag olduk";"harmanları yele vermek","Dünya bir degirmendür","degirmen sepeti","un öğütmek","şinik(:7.5 kiloluk hububat ölçeği)","Susak"(:tahta su kovası),"Issuzlık u yabanda od mı bulunur",Çiğ olan ateş yanmayınca pişmez","Çiğ neanenün ne dâdı var?" v.b.

(50) 1948. 521(CLXX.2).
(51) 150(CCII.4).
(52) 193(LXXVII.2.3).

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Yunus Emre'nin genellikle telkin ettiği ahlâk tasavvufî ahlâktır.Her vesile ile bu ahlâkın çeşitli cephelerini dile getirmiştir.Kullandığı anlatım tarzı;kelime ve deyimler hep bu anlayışını ortaya koymaktadır.Bu kelime ve deyimler aynı zamanda onun yaşadığı dönemin halk hayatının ifadeleridir.Aşağıya aldığımız beyitlerde her ne kadar kendi tasavvufî dünyasını tasvir ediyorsa da, günlük hayatı, yaşadığı çevreyi de anlatmaktadır.Beyitlerden anlaşılacağı gibi mâ'mur ve müreffeh bir çevre tasviri yapılmıştır.

Gel varalum bizüm ile kim giresin bağçelere
Dâyim öter bülbüllerüm gülistânum solmaz benüm

Bizüm ilün bağçeleri dâyim tâzedür gülleri
Mâ'muredürür bostanum agyar gülüm üzmez benüm

1943.217(LV.2,3)

İnsanların birbirlerinin bağına girmemeleri gerektiğini söleyen Yunus Emre bir beyitte şöyle diyor:

Kimse bagına girmegil kimse gülüni dermegil
Var kendü ma'şûkun ile bagçede ol alış yüri

201(XIV.6)

c) Esnaflık ve zenaatler:Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'nun küçük köy ve kasabalarında yaşayan Türkler arasında hayat şartaları bakımından fazla bir farklılığın olmadığı anlaşılıyor.(53) Daha önce de belirtildiği üzere bu dönemde Türk halkı şehirli,köylü ve göçebe olmak üzere üç hayat statüsü içerisinde bulunuyordu.(54)

Fuat Köprülü,Anadolu'daki askerî,dînî ve meslekî teşkilâtları;1.Gazîler ve Alplar,2.Ahiler,3.Bâciyân-ı Rûm,4.Abdâlân-ı Rum olarak dört grupta incelemektedir.Bunlardan son üçü dinî-tasavvufî zümreleri içine almakla beraber aynı zamanda Anadolu'daki esnafları da bünyesinde toplamış bulunuyordu.Nitekim ünlü Ahî Evren "debbağlar" esnafının pirî" sayılmaktadır.(55)

---

(53) Köprülü,Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu,s.61-62.
(54) Köprülü,a.g.e.,s.93 ve d.; Ayrıca bkz.bu çalışma s. 7 vd.Sosyal ve Ekonomik Durum bölümü.
(55) Köprülü,a.g.e.,s.164; Gölpınarlı,Vilâyet-Nâme,s.50-54.

(aa) Sarraflık: Yunus Emre'nin şiirlerinden Anadolu'da sarraflığın oldukça ileri bir seviyede olduğunu anlıyoruz. Sarraflığı öğrenmeyenin "gevheri" boncuk sanacağını bildiren şair, bir beyitte de sarraflar arasında bir kaide bulunduğunu açıklar:

Sarraflarun katında kâide şöyledurur
Kadrini bilmez kişiye göstermedi gevherin
113(CXXXV.6)

Yunus Emre'ye göre "gevherün" kıymetini ancak sarraf bilir. Sarraf olmayan elindeki madenin değerini bilemez ve götürür bir "pula" satar.(56) Fakat Yunus, istediğini bulduğu için hiçbir şeyde gözü olmadığını bir beyitle bize şöyle bildirir.

N'iderüz hayat suyın canı yagmaya virdük
Gevheri sarraflara ma'deni yagmaya virdük
77(LXXIII.1)

(bb) Demircilik: Yunus Emre sık sık madenden, gevherden, od(ateş)dan, ocaktan bahseder. Türklerin öteden beri demir madenini bildikleri, demiri işledikleri bilinmektedir. Anadolu'nun hemen hemen her köyünde bir demirci dükkanı bulunmaktadır. Fakat Yunus Emre günlük hayatın dünyalık işlerine gönül vermediği için bu konulara da fazla yer ayırmamıştır. Ancak bazı beyitlerinde demircilik zenaatının kelimelerini zikrettiğini yine de görmekteyiz. Aşağıdaki beyit bunlardan biridir.

Bir niceye virdüm emir devlet ile sürdi ömür
Yanan kömür kızan demir örse çekiç salan benüm
1943.199(XXII.)

(cc) Terzilik: Terziliği bir peygamber mesleği olarak zikreden Yunus, bir beyitte şöyle diyor:

Ben oldum İdrîs-i derzi Şît oldum dokıdum bizi
Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm
183(LVII.4)

---

(56) 145(CXCIII.2);199(XCI.5).

Terzilikle ilgili olarak "bez","pamuk","harir"(ipek), "çulha" gibi ifadeleri kullanan Yunus Emre bir beyitte;

Dünya malun dutmamış hiç emânet artmamış
Terzi biçip dikmemiş tonunı Muhammed'in
1943.261(XLIV.4)

diyerek terzilikten söz etmiş bulunuyor.

(dd) Avcılık: Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da avcılığın ne ölçüde yaygın olduğunu bilemiyoruz. Ancak Türklerde avcılığın tarihinin oldukça eski olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise padişahların sürek avı düzenledikleri, avcılığın yaygın olduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz.(57)

Yunus Emre'nin şiirlerinde avcılık ile ilgili bazı ifadelerin; kelime ve terimlerin bulunduğunu görüyoruz. Tabii olarak bu kelime ve terimlerin mecazî mânâda kullanıldığı bir gerçektir. Aşağıdaki beyitte bunu açıkça görmekteyiz:

Niçe ömrüm olurısa âzadlıgum muhaldurur
Sayyâdun elindedürür tuzaga tutılan nahcir
64(XLVIII.3)

Yunus avcılıkla ilgili olarak "el kuşu elden ele"(doğan), "yuva kuşu","şir-gîr","şir","nahcir","Ördeğe kekliğe salar süre irüben tutmaga" ;"tuzak" gibi kelime ve terimleri kullanmış bulunuyor. Yalnız daha çok Doğan kuşu ile yapılan avcılığın yaygın olduğu anlaşılıyor.

Bir beyitte mecazî mânâda da olsa bunu açıkça ifade etmektedir.

Kendüliğinden geçeni toğan ider ma'şuk anı
Ördeğe kekliğe salar süre irüben tutmağa
38(I.3)

---

(57) Bkz.:Yeni Hayat Ans.C.1.s.459 Av ve Avcılık; Tercüman Genel Kültür Ans. C.1.s.194-195.

d) Ticarî hayat: Yunus Emre'nin yaşadığı yüzyıllarda Anadolu'da siyasî bakımdan hareketli bir hayat yaşandığı gibi, ticarî bakımdan da hareketli bir hayat yaşanmakta idi. Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney ülkeleri arasındaki ticaret yolları Anadolu'dan geçmekte, kervanlar her türle ticarî emtiayı naklederek Avrupa ve Rusya pazarlarına ulaştırmakta idi. Pek tabii olarak Anadolu pazarları da bundan bol bol nasibini almaktaydı. (58)

(aa) Yunus Emre'nin şiirlerinde ticarî hayatla ilgili mefhumlar: Yunus Emre'nin şiirlerinde çok sayıda ticarî terim, deyim ve kelimelere tesadüf etmekteyiz. Ancak bu kelime, deyim ve terimlerin çoğu mecazî mânâda kullanılmış bulunuyor. Bunların birkaçını hemen şöylece sıralamak mümkündür: "eyleridi sat u bazar", "müflis neyile bazar itsün", "Ne sermâye var ne dükkân bazara neye varayın", "dad u sited" (alış-veriş), "assı ziyan" (kâr-zarar), "sûd u ziyan" (kâr-zarar), "bezirgan", "kervan", "dükkân", "sermâye" gibi.

Bir mutasavvıf şair olan Yunus Emre'nin günlük alış-verişle ilgisi yoktur. Çünkü onun alış-verişi Allah iledir. "Sûd u ziyandan farig" olarak "gevher"i bulmuştur. Başka şeye ihtiyacı yoktur.

Irak yola bâzergânlar assı itmege giderler
Çün gevher elimdedür(ür) di ayruk ne seferüm var
50(XXIII.4)

Bezirgânlar uzak yerlere kâr etmek için gitmektedir. "Bezirganem matâ'um çok" diyen Yunus Emre, kâr ve zarar endişesi duymadığı için uzak sefere çıkmaya gerek görmez. (59) Çünkü o, dünyaya gelmeden önce bu işleri terk etmiştir. (60) Kâr ve zararı bırakmış, dükkanını yağmaya vermiştir. (61)

---

(58) Bkz., birinci bölüm s.7-15 Sosyal ve Ekonomik durum.
(59) Bu beytin 1943, s.291'deki şekli şöyledir:
Irak yire tacirler assıyiçün varurlar
Çün gevher elümdedür ırak ne bazarum var.
(60) 95(CV.3),
(61) 77(LXXXIII.2); 111(CXXXI.1); 195(LXXXII.5).

Yunus Emre'nin olduğu şüpheli olan fakat Yunus'un düşüncesine uygun olan bir beyitten,onun yaşadığı dönemde "götürü" usülle pazar yapıldığını öğreniyoruz.(62) Bu beyiti aşağıya aldık:

Elif okuduk ötürü pazar eyledik götürü
Yaratılmışı severiz yaradandan ötürü

1943.c.2-3,s.384

Yine insanların pazarlıkta çok cimri olduklarına işaret eden şair bir beyitte şöyle diyor:

Eyleridi satu bazar bir pul için gine bozar
Olmış bu dünye(den) bîzar yensüz gönlek geydi gider

57(XXV.5)

Bu beyitte geçen "pul" en küçük para birimi olarak bir akçanın üçte biridir.(63) Demek oluyor ki o dönemde en küçük para birimi olarak "pul" kullanılmaktadır.Bir pul için yaptığı pazarlığı bozan insanların bile sonunda yakasız bir gömlek ile bu dünyayı terk edeceklerini ifade eden Yunus Emre,kimsenin bu dünyadan borçlu gitmemesini de tavsiye etmektedir.(64)Zira insanoğlunun sermayesi "bir avuş toprak"dır.

Sermâye bir avuş toprak anı dahı aldı bu ışk
Ne sermâye var ne dükkân bazara neye varayın

109(CXXVI.2)

Kendisi "Dostlıkticaretinde unuttuk assı ziyanı" diyen şair,günlük ticaretle ,alış-verişle bir ilgisi olmadığını bildirir ve bir ticari anlayışı da ortaya koymuş bulunur. O da yukarıdaki beyitte işaret edilen "dükkânı ve sermâyesi olmayanlar pazara gitmemelidir".

(bb)Yunus Emre'nin şiirlerinde ölçü ve tartı birimleri:Selçuklular zamanında devletin kabul ettiği bir takım ölçü ve tartı birimleri bulunmaktadır.Bunların yanında halkın kullandığı ölçü ve tartı birim-

---

(62) Götürü usülü:Tartı veya ölçü ile olmayıp toptan ve pazarlıksız yapılan alış-veriş.Götürü pazarlık,

(63) Tarama Sözlüğü c.V.s.3201.

(64) 69(LIX.7)

leri de vardır ve bunların bir kısmı halen Anadolu köylerinde ve kasabalarında kullanılmaktadır.(65)

Yunus Emre'nin şiirlerinde "miskal","zerre-i miskal" (Miskal:birbuçuk dirhemlik,yirmi dört kıratlık bir ağırlık ölçüsü); "şinik"(:7.5 kiloluk hububat ölçüsü);"arşın"(:68 ve 76 santimlik uzunluk ölçüsü);"karış"(:Açık elin başparmağı ucu ile serçe parmağı ucu arasındaki uzunluk) gibi daha çok halkın kullandığı ölçü ve tartı isimleri zikredilmektedir.Yunus,"karış" birimini daha çok kefen ölçüsü olarak kullanmaktadır.

Beş karış bezdürür tonum ılan çıyan yeye tenüm
Yıl geçe ubrıla sinüm unıdılup kalam birgün

105(CXX.4)

(cc)Alış-veriş yerleri: Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'nun büyük bir ticaret merkezi olduğu bilinmektedir.Büyük,küçük bütün yerleşim merkezlerinde haftalık pazar ve panayırların kurulduğu anlaşılıyor.

Yunus,şiirlerinde ticaret yapılan yerler arasında daha çok, "pazar","çaşrı",dükkân" gibi alış-veriş yapılan yerlerin adlarını zikreder.Bu alış-veriş yerlerinde kervanların getirdiği çeşitli mallar satıldığı gibi halkın ürettiği malların da satıldığını biliyoruz.Bezirganların uzak yerlerden ticaret için,daha fazla kâr etmek için Anadolu'ya geldiği veya başka yerlere gittiği pek çok beyitte tekrarlanır.(66) Bu alış-veriş yerlerinde bir malın satılması sırasında sıkı pazarlık yapıldığını da biliyoruz.(67)

Ancak Yunus,"Ne sermâye var ne dükkân bazara neye varayın" diyerek,sermâyesi,dükkânı bulunmadığını açıklar.Alış-veriş için sermâye ve dükkan olması gerektiğini de hatırlatır.(68)

---

(65) Aydın Taneri,Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Bilge Yayınları,Konya 1977,s.92-94.; Selçuk Trak,a.g.e.s.334-337.; Orhan Şaik Gökyay,Dedem Korkudun Kitabı,Birinci Bs.Devlet Kitapları,İstanbul 1973,s.CCCLXXI. vd.

(66) 50(XXIII.4).

(67) 57(XXV.5)

(68) 109(CXXVI.2).

5 .Yunus Emre'nin eserlerinde sayılar: Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan sayıları bu bölümde ele almamızın sebebi;sayıların dinî-tasavvufî bakımdan taşıdığı önem yanında sosyal ve ticarî hayat bakımından da önemli bir yer taşımasıdır.

Çalışmamız sırasında, sayıların müstakil olarak ele alınmadığını,genel olarak Hurufiliğin içerisinde mütalaa edildiğini,ayrıca bazı sayıların kazandığı özel mânalar sebebiyle sözlük ve ansiklopedilerin ilgili maddelerinde bilgi verildiğini gördük.Bu konuda da büyük bir boşluk bulunuyor.(69)

Yunus Emre'nin şiirlerinde zikredilen sayıları küçükten büyüğe doğru sıralıyarak incelemeye çalıştık.Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu sayıların en küçüğü "buçuk gün","buçuk saat" şeklinde ifade edilen "buçuk"(yarım) sayısıdır.Bu sayıların büyük bir bölümü dinî -tasavvufî mânâlar taşımaktadır.Bir kısmı ise sadece sayı sıfatı olarak miktar,derece ve zaman bildirmek gayesi ile kullanılmıştır.

a)Bir sayısı: Yunus Emre'nin şiirlerinde en çok adı geçen sayı "bir" sayısıdır.Dinî-tasavvufî mânâda;Allah'ın birliğini,tek oluşunu,eşi benzeri bulunmadığını ifade eder.Tevhid inancını anlatır.Tevhid bahsinde de izah edildiği gibi tasavvufî düşünceye göre,Allah'dan başka gerçek varlık yoktur.Var olarak görünen her şey Allah'ın aynadaki görüntülerinden ibarettir.

Bir sayısı sayı sıfatı olarak;bir gün,bir ay,bir yıl,bir an gibi zaman ve miktar bildirmede daha çok kullanılmıştır.

b)İki sayısı: İki sayısı öncelikle "bir"in ,"birliğin" karşıtı olarak çok kullanılmıştır.İki görülen,anlaşılan her şey aslında "bir"dir.Allah'ı ve kâinatı ayrı ayrı bilmek,kabul etmek tasavvufî düşünceye göre "ikilik"tir ve şirktir.Yunus bir beyitte;"ikilikten vazgeçerek "birlik"te bitmeğe geldiğini açıklar.

(69) O.Şaik Gökyay,a.g.e.,s.CCCIII-CCCVII;P.N.Boratav,100 Soruda Türk Folkloru,İstanbul 1973,s.110-113.

"İkilik"le gelenlerin doğru yolu bulamamış olduklarını bildirir:

İy Yunus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen togrı yol bulmış degül
175(XLIII.5)

Yunus Emre,iki sayısı ile "varlık-yokluk","ezel-ebed","iki cihan"(dünya-ahiret),"benlik ve nefis" mefhumlarını anlatır.

Bu kısa açıklamalar ve örnekler gösteriyok ki Yunus,iki sayısını daha çok mecazî mânâda kullanmıştır.

c)Üç sayısı: Yunus Emre'nin adını en az zikrettiği sayı üç sayısıdır.Üç sayısı,sayı sıfatı olmanın dışında mecazî olarak hakikat şehrinin üçüncü kapısında bulunan üç büyük evren(yılan)i ifade etmektedir.Bu üç evren,sâlikin karşısına çıkan nefs,benlik ve dünya sevgisi gibi engeller olabilir.

Üçünci kapusında üç evren vardur anda
Sana hamleler ider olmasun kim dönesin
105(CXXI.9)

d)Dört : Bu dünyaya gelen bir insanın dört yoldaşı bulunduğunu bildiren Yunus Emre,bunları;"can","din","iman" ve "nefs" olarak açıklar.Can,din ve iman ile dost olan şair "nefs" ile daima savaş halindedir.

Dört kişidür yoldaşum vefâdar-ı raz-daşum
Üçile hoşdur başum birine boşup geldüm
Ol dördün birisi can biri din bîri îman
Biri nefsimdür düşman yolda savaşup geldüm
88(XCIV.4,5)

Yunus Emre,"dört" sayısı ile dört kitabı,dört mezhebi,"dört ejderha" ile dört unsuru,"dört kapı" ile şeriat,tarikat,marifet ve hakikati,"dört tekbir" ile de cenaze namazını mecazi olarak anlatmış olur.

e)Beş: Yunus Emre,"beş" sayısı ile daha ziyade beş vakit namaza işaret ederken,dünya hayatının kısalığını,kefen bezinin ölçüsünü de bu sayı ile anlatmaya çalışmıştır.

Ayrıca mecazî olarak hakikat şehrinin kapısında bulanan "beş ruhban"dan söz edilir.Bunlar da sâlikin önüne çıkan engellerden olsa gerektir.

Beşinci kapusında biş rühban vardur anda
Dürlü mata'lar satarlar olmasun kim alasın
105(CXXI.11)

f.)Altı(Şeş): Yunus altı sayısını "şeş cihet" olarak,yani altı yön şeklinde ve dünyanın altı günde yaratılmış olması gibi vesilelerle zikretmektedir.

Ezelî bünyâd urdı altı gün(de) dünya doldı
İsrâfil'e buyurdı dem Evliyâ demidür
1943.307(LVIII.2)

g.)Yedi: Yunus Emre'nin şiirlerinde en çok zikredilen sayı "yedi" sayısıdır.Bu sayı hakkında Kur'ân'da yirmiye yakın âyet bulunmaktadır.(70) Yedi sayısı "yedi kat gök","yedi kat yir","yedi tamu","yedi kapı","yedi mushaf","yedi iklim" ifadeleri ile birlikte anılmıştır.

Yunus Emre'ye göre "Hakikat" şehrinin yedi kapısı vardır. Bukapıların yedincisinde "yediler" otururlar.Yediler,biri "kutb",onun iki tarafında iki "imam" olarak "üçler"i oluştururken,bunlara ilave olarak âlemin dört tarafını idare eden dört"eren"den oluşmaktadır.(71)

Hakikat şehri olarak bazan insan vücudu kabul edilmiştir.Yedi kapı ise insan başında bulunan yedi delik olarak düşünülür.Bunlar iki göz,iki kulak,iki burun delikleri ve bir de ağızdan ibaretttir.Bunların her birinin taşıdığı özellik sâlikin önüne çıkan engellerdir.

Yunus,bir beyitte "eren"e yedi nişan gerektir diyerek bu nişanlardan dörtdünü sayar fakat,üçünü gizler.

Vuslat hâlin aydısaram vuslat halin bilenlere
Yidi dürlü nişan gerek hakıykate irenlere
118(CXLVI.1)

---

(70) Çantay,a.g.e.,s.459.
(71) Gölpınarlı,1965,s.296-297,Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyim ve Atasözleri.s.354.

h) Sekiz: Yunus Emre,sekiz sayısını sadece "sekiz uçmak" ifadesi ile sekiz cenneti anlatmak için zikretmiştir.

ı). Dokuz: Dokuz sayısı daha ziyade yedi, dört, dokuz ve onsekiz sayıları ile birlikte zikredilmiştir. Mecazî olarak "dokuz gök", "dokuz arslan" şeklinde ifade edilir ki, burada dokuz arslandan maksat "Ay", Utârid", "Zühre", "Mirrih", "Müşteri", "Zuhal" ve "Güneş" e burçlar ile atlas göğünü içine alan dokuz felektir.(72)

i) On sayısı: Bu sayı tasavvufî bakımdan zikredilmiştir. Şair, bir beyitte; cânan arzu edenlerin önünde yetmişyedi perde bulunduğunu, bunlardan "Onun dahı" bilmeyenin cânanı görmek istemesine işaret eder. Yani bir insan Hakk'ı görmek isterse bu yetmişyedi perdenin ne olduğunu bilmesi şarttır, der.(73)

j) On iki: On iki sayısı bir yılın "on iki" ay olduğunu ifade etmek için kullanıldığı gibi mecazi olarak gönül evinin on iki hücresi, odası ve yedi penceresi bulunduğunu anlatmada kullanılmıştır.(74)

k) On sekiz: Yunus Emre, "on sekiz" sayısı ile "On sekiz âlemi" anlatmıştır. Hakikate ulaşmak isteyen sâlikin "onsekiz ırmak" geçmesi gerektiğini bir beyitte şöyle açıklar:

Işk şarabından içdüm onsekiz ırmak geçdüm
Denizler bendin deşdüm ummandan taşub geldüm
89(XCIV.7)

Bu on sekiz âlem dokuz göğü de içine alan kâinattır ki şöyle sıralanmaktadır:

1. Mutlak varlık,
2. Zâtına izâfe olunan bilgi.
3. Atlas göğü,
4. Sabiteler(Burçlar) göğü,
5. Zuhal göğü,

---

(72) Gölpınarlı 1965, s.284; 99(CX.22).
(73) 1943.252(XXVIII.7).
(74) 110(CXX.4).

6.Müşteri göğü,
7.Zühre göğü,
8.Güneş göğü,
9.Mirrih göğü,
10.Utârid göğü,
11.Ay göğü,
12.Yel(Hava),
13.Ateş,
14.Su,
15.Toprak

Anâsır-ı erbaa:Dört unsur,dört tabiat(Soğuk,sıcak,yaşlık,kuruluk)

16.Cansızlar
17.Nebatlar
18.Canlılar

Mevâlid-i selâse(Maden,nebat,hayvan)

Bu on sekiz âlemi; 1) Akl-ı küllî,2) Nefs-i küll,3) Dokuz gök,4) Dört unsur,5) Üç mevlûd(Maden,nebat,hayvan) âlemleri şeklinde tasnif edenler de bulunmaktadır.(75)

l)Otuz: Yunus Emre otuz sayısını mecazî mânâda kullanmış bulunuyor.Şöyle ki âşık ile ma'şûk arasında yetmiş yedi perde bulunmaktadır.Bu yetmiş yedi perdenin 30'u gözde,30'u da gönüldedir.Bunu şöyle ifade ediyor:

Otuzı gözdedürür otuzı gönüldedür
Onun dahı bilmedin görmek arzu kılarsın
1943.252(XXVIII.7)

Âşığın gözünde ve gönlünde bulunan bu perdeler her an âşığı yolundan alıkoyan nefsanî arzu ve istekler,engeller olsa gerek.

m)Kırk : Kırk sayısının İslâmî inanç sistemi içerisinde önemli bir yeri olduğu gibi Türk destan ve masallarında da geniş bir yeri bulunmaktadır.(76) Burada destan ve masallar konumuz dışında kal-

(75) Gölpınarlı,1948,s.656-657;1965,s.283; Mesnevi Şerhi I, s.29.

(76) Gökya,a.g.e.,s.CCCVI-CCCVII;Abdülkâdir İnan,Türk Destan ve Masallarında "Kırklar Motifi" Türk Dili,Ankara 1958,VII,sayı 77, s.222 vd.;A.Karahan,İslâmiyette kırk adedi,Türk Dili ve Edebiyatı drg. İstanbul 1951,V.s.265 vd.

dığı için o konuya temas edilmedi.

Yunus Emre,kırk sayı ile"kırk makam" ve "kırk kişi"yi ve Hak yolunun inceliğini bildirmek icin "bir kılın kırk yarılması"nı anlatır. Kırk makam daha önce belirtilen dört kapının her birine 10'ar ilâvesi ile ortaya çıkan erenler meydanıdır.(77)

Dört kapudur kırk makam yüzaltmış menzili
Ana irene açılur velâyet derecesi
132(CLXX.13)

Kırk kişi ise içlerinde Hz.Ali,Selman-ı Farisi'nin de bulunduğu "Ashab-ı Suffa" grubunu ifade eder.Kırk ermişlerdir.(78)

n)Yetmiş: Yunus Emre yetmiş sayısı ile tasavvufi hayata ait düşüncelerini dile getirir.Daha doğrusu seyr-i sülûk sırasında çekilen sıkıntıları sayı olarak ifade etmekte kullanır."Ol dost beni yetmiş kez öldürürise",bin kez,yüzbin kez ölmeye razıyım.Bu yolda yedi denizi geçip "yetmiş ırmak" suyunu içsem susuzluğum yine gitmez, diyerek Allah'a ulaşma yolundaki iştiyâkını bildirir.(79)

Cercis'leyin ol dost beni yitmiş kez öldürürise
Bin (kez) dahı ölürisem yüzbin kez ileri gelem
91(XCVIII.3)

o)Yetmiş iki: Yetmiş iki sayısı Yunus'un şiirlerinde çok sık tekrarlanan bir sayıdır.Bunun sebebi yer yüzündeki milletlerin sayısının yetmiş iki fırka olarak yaratılmış olması olsa gerek.Yunus Emre bir beyitte bunu şöyle ifade ediyor:

Yetmiş iki milletün hem ma'şûkı oldurur
Âşıkı ma'şukından ayırmaklık fâl degül
175(XLII.3)

Şair,bir başka beyitte Allah'ın yetmiş iki dili yarattığını bildirir.Bu yetmiş iki türlü dil arasında "müselman" üstün kılın-

---

(77) M.Z.Pakalın,a.g.e.,c.2,s.270.
(78.) Gölpınarlı,1965,s.272-273;Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,s.200-202.
(79) Köprülü,İlk Mut.,s.82-83; Gölpınalrı 1943.254(XXX.7).

mıştır.

Yunus Emre,"yetmiş iki milletin mâ'şûk'ı O'dur" derken bir başka beyitte "yetmiş iki millete kurban ol ki âşıklar safında sadık olasın"ifadesiile "yetmiş iki" sayısını kullanmış olur.(80)

ö)Yetmiş yedi: Yunus Emre,kul ile,daha doğrusu sâlik ile Allah arasında yetmiş yedi perde bulunduğunu ifade ederken bu sayıyı kullanmış bulunuyor.(81)

p)Üç yüz: Âşık ile mâ'şûk arasında "üçyüz deniz"lik bir mesafe bulunmaktadır.Pek tabii bu mânevi bakımdan,tasavvuf düşüncesi içerisinde sâlikin önüne çıkan sayısız engelleri şair "üç yüz" sayısı ile ifade etmiştir.

Bundan ışkun şehrine üçyüz deniz geçerler
Üçyüz deniz geçüben yidi tamu bulasın
106(CXXI.4)

r) Üç yüz altmış:Yunus Emre,bu sayı ile bazan bir yılın günlerini,bazan da daha önce belirttiğimiz gibi insan vücûdunda ki damarların sayısını ifade etmiş olur.(82)

s.Dört yüz kırk dört:Bu sayı tamamen tasavvufî mânâda kullanılmış bir sayıdır.Yunus,bir beyitte evliyanın 444 tabakaya ayrıldığını bildirir ki bu daha başka mutasavvıf şairler tarafından da ifade edilmiştir.

Dörtyüz kırkdört tabakat evliyâya
Virilmiş anlara kerâmetün var
61(XLII.8)

s)Bin sayısı: Yunus Emre "bin" sayısını normal olarak bir sayı sıfatı yerine kullanmıştır.Ayrıca Allah yolunda çektiği çilelerin çokluğunu ifade etmek için "günde bin kez yanarısam dostdan yüzüm

(80) 147(CXCVII.3);74(LXIX.5)
(81) 1943.252(XXVIII.6,7).
(82) Bk."Vücûd" maddesi s.

dönmez benüm" der.Bu beyitle ve bu sayı ile Hz.İbrahim'e, Cercis'e ve Hallac-ı Mansur'a telmihde bulunmuş olur.(83)

t)Altı bin altı yüz altmış altı:Bu sayı ile Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin sayısı ifade edilmiştir.Yunus bir beyitte şöyle diyor:

Altıbin altıyüz altmış ü altı
Okınur halk üzere âyetün var
61(XLII.9)

u)Altı bin yedi yüz: Yunus Emre,bir beyitte bu sayı ile Hz.Âdem'den bu yana 6700 yıl geçtiğini ve bu süreyi dile getirdiğini bildirir.(84)

ü)Onsekiz bin: Onsekiz sayısını açıklarken belirtildiği gibi, tasavvuf ehli âlemi onsekiz olarak kabul eder.Bu onsekiz âlemin zuhurdaki çokluk sayısı bin kabul edilir ve böylece"onsekiz bin" sayısı ortaya çıkmış olur.(85)

Yunus Emre;

Onsekizbin âlem halkı cümlesi bir içinde
Kimse yok birden artuk söylenür dil içinde
122(CLII.1)

diyerek "onsekizbin âlem halkı"nın "Bir" içinde bulunduğunu,bu "onsekiz bin âlem halkın muradının Allah olduğunu da bir başka beyitte ifade etmiş olur.(86)

v)Otuz bin,altmış bin,doksan bin: Bu üç grub sayı Yunus Emre tarafından bir arada kullanıldığı için biz de bir arada açıklamak istedik.

Yunus bir beyitte şöyle der:

Toksanbin Hak kelâmı eyliyecek Habîb ile
Otuzbini sırrolacak ol vaktın ben andayıdum
95(CIV.7)

---

(83) 183(LVIII.6),184(LX.4,5);62(XLV.4);148(CC.6).
(84) 135(CLXXV.25).
(85) Gölpınarlı,Y.Emre ve Hayatı,s.189; Y.Emre Divanı 1948, s.656-657;1965,s.283-284.;Ans.İsl.Lügatı,s.63,64-65.
(86) 1943.119(XXXVIII.3)

Burada Hz.Muhammed'in Mi'rac olayına işaret edilmiştir.Bilindiği gibi Hz.Muhammed,Mi'rac'da Allah ile "doksanbin kelâm"(söz) konuşmuştur.Tasavvuf ehli bu "doksanbin kelâm "ın "otuzbini"nin sır olarak saklandığını kabul eder.Yunus Emre "otuzbin" sayısı ile bu konuya telmihde bulunmuştur.Bir başka beyitte ise;

Toksanbin Hak kelâmı altmış binî âm u hâs
Otuz bini hâssü'l-hâs oldurur sırr içinde
122(CLII.5)

diyerek bu konuya iyice açıklamış olur.

Bu beyitte geçen "altmışbin" ise beyitten anlaşılacağı gibi "âm u hâs" yani halka ve halkın ileri gelenlerine açıklanan sözleri, Allah kelâmını ifade etmektedir.

Doksanbin ise yine yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı gibi Hz.Muhammed'in Allah ile Mi'rac'da konuştuğu "kelâm"(söz) sayısını ifade etmektedir.

y)Yüzbin: Yunus Emre "yüz bin" sayısını çok kullanmıştır. Bu sayı ile Allah'ın "yüzbin türlü âdem" yarattığını ,"yüzbin melik,yüz bin sultan" bulunduğunu ,bir zerrede "yüzbin arş" olduğunu ,Hakk'ın dünyasında "yüzbin" sevgi bulunduğunu ,daha doğrusu Allah'ın kâinatı sonsuz maddî ve mânevî varlıklarla süslediğini ifade etmiş olur.(87)

z)Yüz yirmi dört bin: Yunus,bu sayı ile peygamberlerin sayısını açıklamış olur.Bu "yüz yirmi dört bin" ile "nebî","hâs" ve "tercüman" sayısı,Allah'ın veli kulları,peygamberleri ifade edilmiştir.

Bu yüz yigirmi ü dört bin nebîye
Gice mi'râc gündüz münâcatun var
60(XLII.7)

(87) 96(CVII.3);84(LXXXV.2);100(CX.38);56(XXXIV.2).

B-Yunus Emre'de maddî kültür: Bilindiği gibi maddi kültür ile ,insan eliyle yapılmış her türlü mimarî,ticarî,sinaî eşya ve eser anlatılmak istenir.Yunus Emre'nin eserleri bu bakımdan,yani eşya ve eser adları bakımından pek zengin değildir.Daha önce de çeşitli vesilelerle belirtildiği gibi Yunus,bu âlemin "madde"sinde değildir.Biz yine onun şiirlerinde bazı ip uçları bulmaya çalıştık.

1- Mimarî yapılar ve bunlarla ilgili bilgiler:Yunus Emre şiirlerinde Ka'be'nin dışında özel bir mimarî eser adını zikretmez.Yalnız bir beyitte;"Konya menâresini göresin bir çuvalduz"(88) diyerek Konya'nın camilerinin minarelerine telmihte bulunmuş olur. Buna rağmen genel mânâda "cami","medrese","köşk","saray","taht"-"ev" kelimeleri çok sık tekrarlanır.

Bütün bu yapı adları ya genel mânâda veya dinî-tasavvufî mânâda zikredilir.Meselâ,camî müslümanların ibadet yeri olarak ele alındığı kadar Allah'ın evi olarak da ele alınır.Saray,taht,köşk Allah'ın katı anlamlarında kullanılır.

İnsanların barınağı olarak "ev" ise ev,hane,hanuman,köşk, saray kelimeleri ile ifade edilmiştir.Köşk,saray,taht,hanuman bilindiği gibi şehir hayatının konutlarıdır.Bunları şair daha ziyade mecazî mânâda kullanmıştır.Bu kelimelerle "dünya","mezar","dergah" gibi mefhumlar ifade edildiği gibi, konut olarak kullanılan evler de kast edilmiştir.

Ayrıca ev kelimesi ile "Allah'ın evi","gönül evi","aşk evi", dost evi"de anlatılmak istenmiştir.(89) Bir beyitte:

Ben gelmedüm da'viyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm
90(XCVI.2)

derken bir başka beyitte de "eve dervişler geldi" demektedir.

---

(88) 69(LX.8).
(89) 1943.288(XVII.5);86(LXXXIX.7).

2- <u>Ev dışı ve ev içi ile ilgili bilgiler:</u> Yunus Emre maddenin dış yüzü ile sadece macazî bakımdan ilgilenir.O eşyanın zahiri görüntüsünden çok,iç görüntüsünü ele almıştır.Eşyada "bâtın" olarak bir sır,bir ruh arar.Dolayısıyla evin dış görünüşü veya kısımları hakkında bilgi vermez.Sadece "kapı"(bab),"kullab"(kapı halkası),"nerdüban" (merdiven);"deriçe"(percere);"eşik" gibi bir evin dışından görünebilen kısımlarının adları zikredilir.

Bunlar arasında Yunus Emre'nin şiirlerinde "kapı" mefhumu çok geniş bir yer tutar.Onda kapı "Allah kapı"sı,"dost kapı"sı;"dergah kapı"sı,"şeyh kapı"sı;" devlet kapı" .(talih,baht) sıdır.Aşağıdaki beyetten de anlaşılacağı gibi kapı kelimesi genellikle mecâzî mânada kullanılmıştır.

Kapu gözet kapu ko dip gözetme
Ki devlet kapudadur koma gitme

R.8(3)

Ev içi ve ev içi eşyaları olarak "ocak",(ateş yakılan yer), "sedir";"döşek","yastık","kilim","seccade","perde";"koga"(kova),"kazan" "badya","güveç";"bıçak","neşter","bıçkı","kazma","gözgü"(ayna),"sırça", "beşik" gibi eşya ve alet adları zikredilir.

Yunus Emre,o dönemlerde özellikle Arap ve İran kültürünün etkisi ile sosyal hayatımıza ve sanatımaza girmiş olan içki âlemlerine mahsus bir takım eşyanın ismini de sık sık anar.Bunların başında "kadeh","peymane","piyale","badya" çok kullanılan eşya adlarıdır.

Ezelîden ol pâdişah elüme sundı bir kadeh
İçeliden kıluram âh bilmezem ne piyâledür

66(LII.5)

Bu beyitteki ve daha başka beyitlerdeki ifadelere bakarak Yunus'un meyhaneden çıkmadığına hükmetmemek gerekir.Çünkü onun kadehi İlâhî aşk meclisinden doldurulup içilen aşk içkisi ile doludur.

3- Giyim eşyaları: Yunus Emre yaşadığı çağın sosyal ve kültürel hayatının çeşitli cephelerine temas ederken insanların kılık ve kıyafelerine de işaret eder. Öncelikle tasavvuf düşüncesinin ona kazandırdığı aza kanâat, gösterişten uzak olma düşüncesini her fırsatta hatırlar ve hatırlatır.

Taze vü yumşak geymeyem cümlesinden fârıg olam
Ger döşegim topragısa yastugumı taş eyleyem
96(CVI.3)

Genellikle "hırka palas" içinde görünmeyi tercih etmiştir. Ancak "palas"(değersiz kumaştan yapılmış elbise) giyenleri küçük görmemek gerektiğini de açıklar.(90)

Yunus, o dönemdeki insanların giydikleri elbiseleri "ton", "gönlek", "hırka", "hırka palas", "kisvet", "hil'at", "fereci", "hulle", "tonanmak", "kuşanmak" gibi Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle anlatmıştır.

Yunus Emre, giyim ve kuşamda fazla teferruata girmez. Yalnız beylerin ipek elbiseler giydiklerini açıkladığı kadar gelinlerin "yeşil -kızıl" giyindiklerini ve yüzlerine "nikâb"(peçe) taktıklarını hatırlatır.(91)

Daha çok bazı insanların ermişliğe, dervişliğe özendiklerini, bunun için de dervişler gibi hırka, taç giydiklerine işaret eden Yunus, insanın hırka ile, taç ile derviş olamıyacağını bildirir.

Dervişlik didükleri hırkayıla tac degül
Gönlin derviş eyleyen hırkaya muhtaç degül
173(XXXIX.1)

Bir başka beyitte de şunları söyler:

Hırkayıla tac yol virmez fereciyle âlim olmaz
Din diyânet olmıyacak okısan yüzbin varakı
139(CLXXXII.4)

---

(90) 132(CLXXII.3).
(91) R.5(9),6(9);75(LXX.1).

4- Süs eşyaları: Yunus Emre,süs eşyası olarak mezarda yatan bilhassa genç kızların ve gelinlerin hayatta iken ellerinin kınalı oluşlarına,kulaklarında küpe bulunduğuna dikkat çeker.(92)

Kıymetli taş veya madenlerden süs eşyası olmamakla beraber;"gevher","dürr"(inci),"mercan","yakut","lâl" gibi kıymetli taşların adları zikredilir.Hattâ bazan bunların ikisi,üçü bir arada söylenerek,anlatılmak,belirtilmek istenen mefhum daha iyi açıklanmış olur.Meselâ aşk denizine dalmak isteyenlere;

Ki her bir mevcde bir kân bulâsın
Dür ü yakutıla mercan bulasın

R.12(4)

diyerek Allah yolunda olanların,aşk denizine dalanların ellerinin hiç bir zaman boş kalmıyacağını bildirir.(93)

Bu arada Yunus Emre'nin Türk-İslâm edebiyatlarında çok anılan misk ü anber,gül-i reyhan gibi kokuları da yeri geldikçe zikrettiğini belirtmiş olalım.

5- Yanıcı maddeler ve eşyalar: İnsanoğlu her devirde ateş ve ateş ile ilgili değişik motifler kullanmıştır.Türklerde "od"(ateş) önemli bir motif olarak karşımıza çıkar.Yunus Emre de şiirlerinde "od" ile ilgili olarak pek çok kelime ve terim kulllanır.Bunlardan "od" hakkında daha önce durulmuştu.(94) Burada kısaca diğer yanıcı madde ve eşyalara işaret edildi.

Yunus'un "od"dan sonra en çok adını andığı yanıcı madde "mum"(şem) dur.Daha sonra "çerağ","kandil" mefhumlarını tabii tasavvufi mânâda çok sık kullanmıştır.

Işk odına yan dirisen gönüllere gir dirisen
Karanular aydın ola ne kandil ü çırak bana

153(I.3)

---

(92) 75(LXX.8)
(93) R.12(3)
(94) Bkz.Anasır-ı Erbaa bölümü,s.

Ayrıca,ıssız ve yaban yerde ateş bulunmıyacağına göre bir kimsenin her zaman yanında "kav","çakmak taşı" bulundurması gerektitiğini hatırlatır.(95.)

6- Yiyecek ve içecek maddeleri:

a) Umumi olarak yiyecek ve içecekler: Yunus Emre,her konuda olduğu gibi yiyecek ve içecekler konusanda da meseleye dinî ve tasavvufi açıdan bakar.Ona göre,insanoğlu "rızk" için endişe etmemelidir.Kimse kimsenin rızkını yiyemiyeceği gibi,Allah hiç kimseyi aç bırakmaz ve rızkını eksik etmez. Yalnız insanın da çalışıp kazanması,yiyip yedirmesi,gönüller yapması gerekir.Eğer malı eksilirse Allah yine verir.(96)

Durağ kazan yi yidür bir gönül ele getür
Yüz Kâbe'den yigrekdür bir gönül ziyâreti
143(CXCI.2)

Bir insan ne kadar çok(iyi) yerse o kadar "tok",karnı doymuş olarak yaşar.Her ne lokma yerse,o bedenin kuvvetidir.(110) Fakat şunu da unutmamalı ki insan başkasının yediği ile doyamaz,vücûdunu besliyemez.(97)

O halde insanoğlu dünya nimetlerinden istifade etmeli,ihtiyacı kadarını kullanmalı;yemeli,içmeli geri kalanını fakire,fukaraya vermeli,yedirmeli ve içirmelidir:

Yigil yidürgil bîçâre eksilürse Tanrı vire
Birgün tenün yere gire girü kalan nendür senün
76(LXXII.8)

Ancak insanoğlu nefsine mağlup olup aç kalmıyayım diye " mismil u murdar" demeden eline geçirdiğini yememelidir. Çünkü dünya sevgisi,dünya muradı"agulu aşa" benzer,"ağudur bal degül"(98)

---

(95) 1943.50(X.3).
(96) 1943.342(VII.1);77(LXXII.8)
(97) 52(XXV.2);R.35(7).
(98) 150(CCIII.7);158(X.4);188(LXVII.4)

b) Yemeklerle ilgili mefhumlar: Yunus Emre,yemek yemek ile ve yiyeceklerle ilgili olarak çok değişik kelime ve terim zikreder.Bunların bir bölümünü şöylece sıralamak mümkündür:"Yimek",yidirmek","açlık" "açlık sonu tokluk","karınları tok","çiğ nesnenin tadı olmaz","tatlu oldı nevâle","şehd ü şeker","yağ u bal","Balı yağa katmak","çerb u şirin", "aş","lokma","yufka","nevâle","zevâde","kebab","hôn"(sofra,yemek),vb.

Bütün bu yemek,yiyecek ve içeceklerin isimleri genellikle mecâzî mânâlarında kullanılmışlardır.Bunlar arasında Türk'ün ezelî yiyeceği olan yağ ile balı çok sık anan Yunus Emre,yağ bala katarak ortaya koyar.Yunus'a göre yemekler pişirilmedikçe tad kazanmazlar ve bunlara tuz katılması gerektiğini de açıklar.(99)

Yunus imdi söyle Hakk'ı münkir dutsun sana dakı
Bişübdürür Hakk'ın honı ârifler datsun duzunı
130(CLXVIII.9)

c) Tatlılar: Tatlılar arasında en çok bal ile şekerin isimleri zikredilir."şehd ü şeker","bal u yağ","bal u şeker","yağ u bal u şeker" şeklinde anılan bu tatlılar daha ziyade benzetme unsuru olarak kullanılmışlardır.Dervişlerin nefesi "şehd ü şeker"e,yumuşak ve tatlı sözleri "bal u yağ"a benzetilir.

Bîçare Yunus'ı gör derdile hayran olmış
Anun herbir nefesi şehd ü şekere benzer
159(XIII.9)

Yunus,yaşadığı dönemde şekerin Mısır ile olan münasebetine dikkat çeker.Anlaşılıyorki o zamanlar şeker Mısır'dan getiriliyordu. Ayrıca o dönemde ucuz şeker bulunduğunu da açıklar.(100) Bu arada insanların cimrilikleri yüzünden şeker ve bal yiyemekidlerini de bildirir.

Sıgıncile şeker kim yîdi ya bal
Bahâsın vermeyince irmedi el
R.31(13)

Dünya muradını "agu"ya benzeten şair bunu bal ile mukayese eder.

(99) Cunbur,Y.Emre'nin Şiirlerinde Eski Hayatın İzleri,MK,c.I, Haziran 1977,c.I,S.6,s.49 vd.
(100) R.32(2);R.31(14).

Ağudur bal degül dünyâ muradı

Niçe bir ağuya parmak banâsın

1943.241(VII.4)

d) İçecekler: İçecek maddesi olarak daha çok kutsallığı bulunan "kevser","zemzem","ab-ı hayvan","ab-ı hayat","hayat suyu","aşk şarabı","süci" vb.içeceklerin adları zikredilir.

Sohbetümüz ilâhîdür sücimüz kevser suyıdur

Şâhumuz şahlar şâhıdur çalgumuzdur dost fırakı

139(CLXXXII.2)

Ayrıca "su" insanoğlunun dört temel unsurundan biri olarak sıksık zikredildiği gibi "pınar","dere","çay","ırmak","deniz" ile birlikte anılır.Dalgalarla,akar sularlar coşar,çağlar.

Bütün bunların yanında "şerbet"i zikreden Yunus Emre,pek tabii bunları çoğu zaman mecazî mânâda kullanmıştır.

Her da'viden geçen kişi dostdan yana uçan kişi

Işk şerbetin içen kişi geh esrük geh mestân ola

40(IV.4)

e) Meyveler: Yunus'un şiirlerinde genel mânâda bağ,bahçe, ağaç adları anılmakla beraber bu bağ ve bahçelerde,ağaçlarda yetişen veya yetiştirilen meyve ve sebzelerden söz edilmez.Sadece Yunus'a aidiyeti şüpheli olan meşhur şathiyesinde:(101)

Çıkdum erik dalına anda yidüm üzümi

Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumı

204(XCIX.1)

diyerek "üzüm","koz"(ceviz) meyvelerinin adları zikredilir.Bunlardan başka "erik","hurma","alıç" ağaç ve meyvelerini anar.

f) Tuz-Ekmek hakkı: Yunus Emre'nin şiirlerinde zaman zaman bir takım örf ve adetlere de işaret edilir."Tuz-ekmek hakkı" da bunlardan birisidir.Türk kültür tarihinde "Tuz-ekmek" konusunun önemli

---

(101) Gölpınarlı 1943.153(LIX).

bir yeri olduğu görülüyor.""Tuz Ekmek Hakkı" deyimi,hiç şüphesiz tuzun ve ekmeğin bilinmesinden sonra meydana gelmiş bir söz grubudur. Bu söz,hayatımızda dostluk,vefâ,arkadaşlık,sadâkat,insanlık,samimiyet,mertlik ve dürüstlük ... gibi türlü kavramları içine alan zengin bir klişedir."(102)

Yunus Emre de bu konuya iki yerde işaret eder.Bunlardan birinde dostları ile birlikte "Tuz-ekmek" yediğini,bu ân'a şükür ettiğini bildirir.(103). Ötekinde ise yukarıya aldığımız mânâda bu deyimi kullanır.

Etmek yiyip tuz basmak ol nâmerdler işidür
Etmek anı komaya tuzun hakkı varısa
194(LXXX.6)

Ayrıca "tuz" u bir başka beyitte tek başına anan şair,şöyle demektedir:

Yunus imdi söyle Hakk'ı münkir datsun sana dakı
Bişüpdürür Hakk'ın honı ârifler datsun duzunı
130(CLXVIII.9)

Hakk'ın yemeğinin her zaman pişmekte olduğunu,ancak bu yemeğin tuzunun tadını âriflerin,dervişlerin tadabileceğini bildirir. Yine bir başka beyitte de "tuz"u kıymetsiz bir nesne olarak nâtelendirir ve "yükünün tuz değil gevher"olduğunu açıklamış olur.(104)

Beyitlerin mânâlarından ve yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi Yunus Emre,her nesneyi Allah,din,tasavvuf nokta-i nazarından ele almakta ve açıklamaktadır.

---

(102) Şükrü Elçin,Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine,Halk Edebiyatı Araştırmaları I,Ankara 1987,s.74-81;Cahit Öztelli,Türklerde And-Yemin,TFA,5(Temmuz 1959),Sayı 120,s.1938-1940;Nevzat Gözaydın, Türk Folklorunda Tuz,I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.II,Ankara 1976,s.61-66; Cunbur,a.g.m. s.52.
(103)1943.247(XX.8).
(104) 176(XLIV.5).

Ç—Müzik ve eğlence hayatı: Yunus Emre'nin şiirlerinde yaşadığı dönemin eğlence hayatını anlatan çok sayı kelime, deyim ve terim bulunmaktadır. Bunlar, bazı kimselerin zannettiği veya anladığı gibi günlük hayatta yaşanılan, dünya hayatı ile ilgili değil; mecâzî mânâda ve tasavvufi coşkunluğu anlatmak için kullanılmıştır. Söz gelişi Yunus'un Mevlâna meclislerinde bulunduğunu ve bu meclislerin durumunu anlatan aşağıdaki beyit bu fikrimizi doğrular mahiyettedir:

Mevlânâ sohbetinde sazıla işret oldı
Ârif ma'niye taldı çün biledür ferişte
121(CLI.7)

Bu beyitteki "işret", maddî olarak yiyip içip eğlenme mânâsında değil, mânevî "işret"tir. Nitekim zaten ikinci mısradaki "Ârif ma'niye taldı" ifadesi bunu açıklamış bulunuyor.

Şair, bir başka beyitte de şöyle der:

Ölmez ışk bilişleri esrük meclis hoşları
Dâim bunlarun işi çeng ü şeşte rebabdurur
60(XLI.6)

Aşkla tanışmış olanlar ölmez ve bunların tüm işleri "çeng", "şeşte" ve "rebab" dinlemek ve çalmaktır. Bu meclisin müdavimleri her zaman sarhoştur.

Yunus'un şiirlerinde yer alan eğlence hayatı ile ilgili bazı ifadeleri şöylece sıralamak mümkün: "Aşıkun işreti", "Çengini elden bırakmak", "kimisi zevk ü işretde kimi sâz ü beşâretde", "cünbiş harekât", "içdüm esridüm", "nuş itmek", "cûşa gelmek" "teferrüç eylemek", "seyrâna çıkmak", "sâki", "mestâne", "şeydâ", "sermest", "peymâne", "cur'a", "süçi", vb.

Allah'a âşık olup O'nun aşkı ile sarhoş olanlara içtiği her içecek "aşk içkisi", çektiği her eziyet ve çile düğün-bayram, duyduğu her ses İlâhî müsikidir ve âşıkı Allah'a götürür.

Bir bakgıl saga sola kayıkma degme yola
Dinile kuş ünini nice dürlü saz gelür
46(XIII.3)

Kuş seslerinin "saz" sesi gibi geldiğini söyleyen Yunus, Anadolu"da kullanılan müzsiki aletlerinden "şeşta(çeşte),"kopuz","rebâb","çeng","saz","menkur"(:Nefir) gibi çalgıların adlarını zikreder. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi bazan bunların ikisini,üçünü bir arada anar:

Ben oruç namaz içün süci içdüm esridüm
Tesbîh u seccadeyçün dinledüm çeşte kopuz
69(LX.7)

Yunus Emre,bir şiirinde kopuz ile çeşteyi konuşturur.Kopuz, aslının ağaçtan olduğunu ve birkaç koyun kirişi(koyun bağırsağından yapılan teli) inden meydana geldiğini açıklar.Buna rağmen kendisine hor bakıldığı,"haram" denildiği,halbuki aslının "mismil" olduğunu,hırsızlık yapmadığını bildirir:(105)

Aydurlar bana haram ben ogrılık degülem
Çünki aslum mısmıldur ne varımış kirişde
121(CLI.3)

Burada Yunus,bazı çevreler tarafından müzik aletlerine karşı takınılmakta olan tavıra da işaret etmiş bulunur.

Zühre yire inübeni sâzın nüvaht iylerise
Aşıkun işreti sensüz göz ol yâna gitmeye
39(III.8)

beytinde olduğu gibi şair, Zühre yıldızı dolayısıyla, müsiki aletlerini ve müsiki terimlerini kullanır.Nitekim şiirde "sazın nüvaht eylemek" deyimi sazını çalmak anlamında kullanılmıştır.

---

(105) 121(CLI).

D-Askerî hayat:

Yunus Emre'nin yaşadığı yüzyıllar Anadolu'nun göçler,savaşlar,huzursuzluklar içerisinde bulunduğu yüzyıllardır.Daha önceki bölümlerde de yer yer temas edildiği gibi göçler,savaşlar,kıtlıklar,kuraklıklar Anadolu insanını tedirgin etmiş,tarikatlara,tekkelere sığınmak zorunda bırakmıştır.Bazı tarikatlar da bunu fırsat bilerek zaman zaman isyanlar çıkarmış,mevcud huzursuzluğu biraz daha artırmıştır.

Bu sosyal huzursuzlukların Yunus Emre'nin şiirlerinde kendisini yeterince göstermediğini görüyoruz.Bir sonraki bölümde işaret edileceği gibi bu huzursuzlukların kırık dökük ip uçları ele alınacak ve açıklanacaktır.Burada sadece yukarıda izaha çalışılan sosyal hayata paralel olarak askerî hayatı ele almak istedik.

Yunus Emre'nin şiirlerinde askerî hayat fiili olarak yer almaz.Ancak,askerî hayatla ilgili kelime ve terimleri çok sık kullandığı görülür.Bilhassa Risâletü'n-Nushiyye'de bu terimleri ve askerî havayı daha açık olarak görürüz.Yunus,bu eserinde eski Türk savaş usullerini,taktiklerini insanın iç savaşına uygular.Bir sâlikin,bir dervişin veya Allah'a inanan,Allah yolunda olan bir insanın nefsi ile ve şeytanla olan mücadelesini savaş taktikleri halinde ele alır ve anlatır.Belli bir plâna göre yazmış bulunduğu bu eserinde ve diğer şiirlerinde geçen askerî terim ve deyimleri,kelimeleri tasavvufi ahlâk ve sosyal ahlâk açısından birer sembol olarak kullanmıştır.Biz de bunları ilgilerine göre tasnif ederek şöyle bir sıralama yaptık:

a.Askerî kuruluşlar,

b.Askerî rütbe ve sıfatlar,

c.Askerî kılık ve kıyafetler,

d.Askerî silah,araç ve gereçler,

e.Taktik usuller.

1.Askerî kuruluşlar:Yunus Emre,askerî teşkilât ve birim olarak "ordu","bölük","feriyk(takım)" terimlerini kullanır.Risâletü'n-Nushiyye'de "imdi bilgil ki kangı-bölükdensin,kangısınun sözin dutarsan anun-böllügindensün"(106) derken bir beyitte de :

Şerîât korıcıdur hakıykat ordusunda
Senün içün korınur hâsıl ordu içinde
120(CXLIX.5)

ifadesini kullanır.

Anlaşılıyor ki Yunus Emre'nin döneminde askerî teşkilât olarak "ordu","bölük" ve "feriyk"(takım) terimleri daha çok kullanılmakta idi.

2.Askerî rütbe ve sıfatlar:Yunus'un yaşadığı dönemde devrin kültürü gereği kullanılan askerî rütbe ve sıfatların daha ziyade Arapça ve Farsça olduğunu görüyoruz.Meselâ;"serheng","şahne","mir-i leşker","peşe"(paşa) gibi.Bunların yanında Türkçe "binbaşı","bik","er", "çavuş" rütbe ve sıfatlarının da kullanıldığı anlaşılıyor.

a) Binbaşı: Yunus Emre,Risâletü'n-Nushiyye'de "Odıla ve yelile-gelen tokuz kişidür ki bunları binbaşılarıdur;biner-erleri var(dur)" ifadesinden "binbaşı"nın bin ere komuta eden bir komutanlık rütbesi olduğunu anlıyoruz.(107)

Ayrıca komutanlık rütbesi olarak "sübaşı","mir-i leşker" terimlerinin de kullanıldığını görüyoruz.

Kadimden bû ikidür mîr-i leşker
Yürîyüp herbiri bildügin işler
R.21(9)

b)Çavuş(Serheng):Çavuşluk rütbesinin binbaşılıktan sonra gelen bir rütbe olduğu anlaşılıyor.Daha dağrusu Yunus,öyle kullanıyor.

Akıl fikreyleyüp söyledi haber
Buyurdı çâvuşa cem'oldı leşker
R.18(11)

Çavuşlar yögşürür sagda ve solda

---

(106)R.2(Fi ta'rifil akl,son cümle).
(107) " "

Gırîv ü zemzemedür degme yolda

Beytinde, R.5(11)

savaş meydanında çavuşların askeri nasıl sevk ve idare ettikleri anlatılmış olur.

c) Er: Yunus Emre, asker karşılığında "er","çeri","sipahi" "mübariz" ve "leşker" kelime ve terimlerini kullanır. Burada "er"lik bir rütbe olmayıp sadece asker karşılığındadır.

Bin er tonludurur tama' çerisi
Mübârizdür bahadur her birisi

R.4(15)

d) Sıfatlar: Millet-ordu yapısı içerisinde "padişah","sultan","han","şah","peşe(paşa),"bik"(bey),"yiğit","bahadur","şahne","Çapuksüvar" gibi sıfatların asker kimselere âlem olarak kullanıldığını görüyoruz.

Bu sıfatların çoğu mecazî mânâda kullanılmıştır. Meselâ aşağıdaki beyitte "Sultan" sıfatı mecazî mânâda ve Allah karşılığında kullanılmıştır:

Sultan hemîşe sultan kul hemîşe kulıdı
Ol kadim pâdişaydı usûl içinde usûl

80(LXXIX.2)

3. Askerî kılık ve kıyafetler: Yunus Emre, yaşadığı çağın hayat felsefesi gereği ve kendisinin mensub olduğu düşünce bakımından hırkaya, taca değer vermeme anlayışı icabı insanların kılık ve kıyafetlerine dikkat etmemiştir. Bu cümleden olarak asker kimselerin giyim ve kuşamlarına da dikkat etmemiş ve bu konuda bize fazla bir ip ucu vermemektedir. Giyim eşyaları bahsinde de temas edildiği gibi insanların hırkalar, taclar, gömlekler, "harir tonlar giydiklerini öğreniyoruz. Bu arada ordu mensuplarının da "çukal cevşen" giydikleri anlaşılıyor.(108)

(108) 61(XLIII.3)

Çukal cevşen ışkun odına doymaz
Okı câna batar katı yayludur
61(XLIII.3)

Bu beyitte geçen "çukal/çuhal"(:zırh),"cevşen" ise savaş elbisesi demektir.

4.Askerî silah,araç ve gereçler: Bilindiği gibi Türklerin kullandığı en eski silahlar ok,yay,kılıç ve sapandır.Ateşli silahlar icad edilinceye kadar da bu silahlar kullanılmıştır.Yunus Emre'nin şiirlerinde adı geçen silah,araç ve gereçleri şöyle sıralamak mümkündür.

a) Kılıç:(109)

Dartmışkudret kılıcın çalmış nefsün boynını
Nefsüni depelemiş elleri kan içinde
119(CXLVIII.5)

Bu beyitte adı geçen "kudret kılıcı" ile Yunus "nefs"inin boynunu vurmuş bir kahramanı canlandırır.Bu kahramanın kendisi olduğu gibi elindeki "kudret kılıcı" da Allah'ın ona verdiği iman kuvvetidir.

Yunus Emre,şiirlerinde kılıç ile ilgili olarak şu terim ve kelimeleri kullanır:"kılıç çalmak","kılıç tartmak","kılıç yürütmek", "kılıç tozu","kılıçlar kanlu","kılıç lâzım degül".(110)

b) Ok-yay:En eski Türk silahı olan Ok ve yayın Türkler tarafından icad edildiği bildiriliyor.(111) Ok ve yay Yunus Emre'nin şiirlerinde çok sık zikredilir.Daha ziyade mecâzî mânâda ve bir sembol olarak kullanılır.

Erenlere muhib iken ye münkir oldıgun neden
Key sakıngıl datlu canun okları çıkmadan yaydan
189(LXIX.1)

---

(109) B.Ögel,Türk Kılıcının Menşe ve Tekamülü Hakkında,AÜTCFD,C.VI,sayı 4,Kasım-Aralık 1948,s.431-460;Arslan Ergüç,Dede Korkut Kitabında Silah,TK.Sayı 46,Ağustos 1966,s.884 vd.;Türk Ans. Kılıç md.

(110) Bu terimlerin büyük bir kısmı Dede Korkut Hikâyelerinde de geçmektedir.Bkz.a.g.m.

(111) O.Turan,Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması,Belleten,C.IX,s.33-36;Ergüç,a.g.m. s.887.

Yunus Emre,erenlerin mânevî kuvvetini katı taştan geçen bir oka benzetir.Onların okları "katı yaylıdur".En sert taştan bile geçebilen bu oklardan sakınmak gerekir.Bir başka ifade ile dervişleri,ermişleri,velileri hakir görmemek gerekir.Yoksa onların bedduaları anında kabul edilir.

Ayrıca insan ömrü yay içinde gerilmiş bir oktur.Bir beyitte şöyle diyor:

Ömrün senün ok bigi yay içinde toptolu
Tolmış oka ne turmak ha sen anı atdun at
43(IX.5)

Yunus,ok ve yayı genellikle bir arada ifade etmektedir. Bu,aslında birbirini tamamlıyan bir silahtır.Ok ve yayla ilgili olarak şu terimler kullanılmakatadır:"ok atmak","yay kurmak" "okı cana batmak","ok gibi","tolmış ok",vb.

c) Kalkan: Kalkan bilindiği gibi bir savunma aracıdır.Yunus Emre de erenlerine âhına karşı kalkanı hatırlatır:

Erenlerün âhına tag taş katlanamadı
Kalkanı demirise okları atmak gerek
171(XXXV.5)

Bu beyitten anlaşılacağı gibi kalkanlar demirden yapılmıştır.Ancak,eski Türklerin kalkanı demir,bakır,fil veya gergedan derisinden ve kaplunbağa kabuğundan yaptıklarını öğreniyoruz.(112)

d) Diğer araç ve gereçler:Yunus'un şiirlerinde yukarıda gösterilen silahlardan başka "pâlheng"(kemend),"zırh","demren/temren","bıçak","mancınık" gibi silâh ve araçların adları zikredilmektedir.Her vesile ile açıklandığı üzere bütün bunlar mecâzî mânâda kullanılmışlardır.Bunu aşağıdaki beyitte de açıkça görmekteyiz.

Togrılık mancınıkı istigfar taşıyla
Togru vardı atıldı yıkıldı nefs kal'ası
143(CXC.5)

---

(112) E.güç,a.g.m.,s.895.

5.<u>Askerî taktik usuller:</u> Yunus Emre'ye göre insanın en büyük düşmanı nefsidir.Nefs hiç bir zaman insandan ayrılmaz ve daima onu kötü yollara sevkeder.Yunus,Risâletü'n-Nushiyye'de nefsin karşısına çıkardığı akıl,kanâat,sabır,doğruluk gibi manevî kuvvetlerin başarıya ulaşabilmesi için âdeta savaş taktikleri,savaş oyunları uygular.

Karşılıklı iki cephe teşkil eden şair kanât ile nefs arasındaki savaşı şöyle anlatmaktadır:

Kanâat fakr ile uş gele şimdi
Bakadur düşmene gör nide şimdi
...
Çavuşlar yöğşürür sağda ve solda
Gırîv ü zemzemedür degme yolda
Anı gördi kaçar nefs haşarâtı
Gör imdi nîtedür hâlık sıfatı
Sınıkdı çümlesi girü kayıkmaz
Döker oglın kızın ardına bakmaz
Bunaldı cümlesi turmadı kaçar
Kılıç lâzım degül iş oldı nâçâr
Kılıçlar kanludur erleri gazi
Uçar kuşlar gibi atları tâzî
Tama'dan kurtarurlar il ü şehri
Sıdılar lekşerin cebrî vü kahrî

R.5(8,11,12 vd.)

Yunus Emre'nin çizdiği bu savaş tablosu,onun yaşadığı dönemde hemen her gün yaşanılan tablo olsa gerek.Yine şehir ve kasabaların, köylerin yaşadığı acı olayları da Moğol saldırısının canlı örneği gibi gözümüzün önüne sermiş bulunur:Aşağıdaki iki beyitte de açıkça görmekteyiz:

İderler hây u hû nefrîn ü efgan
Muhâldür kimse anda kurtara can

Sıyub çerisin iline akarlar

Kovup oglın kızın şehri yakarlar

R.6(1,2)

Yunus Emre,savaş sırasında "pusu/posu" ve "fak"(:tuzak) kurulduğunu,"akmak" fiili ile ifade ettiği ani hücümlar,baskınlar yapıldığını açıklar.Ani baskınlardan sonra "gaaret"(:yağma) edildiğini,"sevirmek" fiili ile ifade ettiği şehirlerin ve köylerin zorla boşaltıldığını,"sımak" fiili ile de insanların kılıçtan geçirildiğini,kırıl - dığını,"süsmek" fiili ile insanların süngülenerek öldürüldüğünü açıklar.

Ayrıca eski bir Türk savaş oyunu olan "top ve çevgan"dan, bu oyunun at ile oynandığından bahseder.(113)

Tıfl-ı nâ-resteyiken etegün at idinüp

Ele çevgân almadın meydan arzû kılursın

114(CXXXVII.3)

Bu beyitte Yunus,Anadolu'da çocukların eteklerini at gibi kullanarak koşup oynadıklarına işaret eder.Fakat bir sosyal,daha doğrusu insanlar arasındaki haddini bilmeme meselesine de parmak basar.

Çevgan ucu bastan gibi eğri bir sopadır.Keçeden yapılmış bir topa vurularak oynanan bir oyunda kullanılır.Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Yunus Emre,beş beyitte "top ve çevgan" dan söz etmektedir.Bunlardan bir beyitte oyunun atla oynandığını "nefs atın segirtdürem" ifadesini kullanarak açıklar.Aynı beyitte ayrıca Kerbelâ olayına da telmihde bulunur.(114)

Bir başka beyitte de erenlerin meydanının arştan yüce olduğunu bildirirken çevgan ve topdan söz etmiş olur.

Erenler meydânı arşdan uludur

Salarlar çevgânı topı belürmez

166(XXV.10)

diyerek çevgan oyununu anlatır.

(113) M.Şakir Ülkütaşır,Çevgan ve Gökbörü,TK.Sayı 57,Temmuz 1967,s.663-667.

(114) 99(CX.12).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT İÇERİSİNDE AHLAKİ VE KÜLTÜREL DEĞERLER

A-Yunus Emre'nin dünya anlayışı:Yunus Emre'nin şiirlerinde "Ahlâkî değerler"i incelerken onun dünya anlayışını ve dünyaya bakış tarzını bilmekte fayda mulahaza ettik.Çünkü dünya ve dünyadaki her şey insan için var kılınmıştır.

İnsanın dünyanın yaratılış sebebini,kendisinin de bu dünyaya geliş sebeplerini bilmesi,düşünmesi gerekir.Yunus Emre,şiirlerinde dünyanın yaratılışına ve insanın kendini bilmesine,tanımasına çok büyük bir yer ayırmıştır.Sık sık insana seslenerek bu dünyaya niçin geldiğini,dünyanın insan için bir oyaayıp gülmek sahası olmadığınıbilmeye çağırmıştır.Bu konudaki düşüncelerini açık ve sade bir dille ortaya koymuştur.

1.Dünya niçin yaratılmıştır ? Dünyanın niçin yaratıldığı pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır.Yunus Emre,bu meseleye İslâmiyet açısından yaklaşmış,âyet ve hadislere dayanarak düşüncelerini açıklamıştır.

Yaratılış bahsinde de belirtildiği üzere Allah,dünyayı Peygamber dostuluğuna yaratmıştır.

Yaratdı Hak dünyeyi Peygamber dostlıgına
Dünyaya gelen gider bâkî kalası degül
80(LXXVIII.7)

Yunus Emre'ye göre Peygamber dostluğuna yaratılan bu dünya insanlar için "Yeşil kızıl donanmış bir geline" benzemektedir.İnsanoğlu bu geline bakmaktan doyamaz ve kendini unutur.Halbuki bu dünya gegeçicidir.Gafil olmamak gerekir:

Bak göresin dünyaya geldüğüni bil neye
İşbu fânî saraya gafil olmamağiçün
1943.259(XLI.4)

Bir başka beyitte dünyanın bir kahır evi olduğunu bildiren Yunus şöyle der:

Bu dünye kahır evidür hem bâki degül fâhidür
Aldanuban kalma buna tiz tevbeye gelmek gerek
78(LXXVI.2)

İnsanların bu kahır evinde tevbe ederek bu dünyanın kahrına sabırla katlanmaları gerektiğini de aşağıdaki beyitle açıklamış olur.Dünyanın dert ve sıkıntılarına sabırla katlanan kişi olgunlaşır,bu âlemin geçici olduğunu düşünür ve Allah yoluna girer.Yunus Emre'nin da asıl gayesi insanı Allah yoluna çağırmak,Allah'ın inayetini temin etmek değil midir ?

Dünya cefâsın almak son ucı vefâyımış
Cefâyı viribenün seni satun aldum ben
1943.246(XVII.7)

<u>2.Dünya nedir?</u> :Yunus Emre'ye göre bu dünya bir köprüdür.Dünyaya gelenler teker teker ölüm şerbetini içer ve bu köprüden geçerek giderler fakat,cahiller bunu anlıyamaz.

Dünyeye gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köpridür geçen câhiller anı bilmez
1943.343(X.4)

Dünyayı büyük bir şehire benzeten şair,insan ömrünü de "tez",çabuk dağılan bir pazara benzetmiştir.

Bu dünyânun meseli bir ulu şara benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tiz bazara benzer
Bu şarun evvel dadı şehd ü şekerden şirin
Âhır acısın gör şol zehr-i mâra benzer
...
Bu şarda hayallerün haddi vü şümârı yok
Bu hayale aldanan otlar davara benzer
159(XIII.1,3,6)

Dünyanın tadının baldan ve şekerden daha tatlı olduğunu bildiren Yunus,sonundaki acısının ise yılan zehirine benzediğini açıklar.Dünyanın hayallerine aldananları da "otlar davara" benzetir.

Bu dünya bir "tuzak"tır.Bu tuzağa yakalanan,onun hayallerine aldanan kişi kendisini unutur.Dünyaya geliş sebebini düşünemez olur.Allah'ı unutur ve dünya "bezegi"ne sarılır.Yeşil kızıl giyinmiş olan bir geline bakmaktan bıkmadığı gibi dünya sevgisine kendini kaptırır.Halbuki dünya yeldir,hayaldir.

Kogıl dünya bezegini bu dünya yildür ya hayal
Ne kılısar bize vefâ çünki pusudadur zevâl
84(LXXXV.1)

Bu dünya "murdar" bir gövdeye benzer.Dünyayı sevenler bu gövdeye büyük bir iştah ile saldırırken Allah dostu olanlar onu bırakıp kaçarlar.Bir beyitte bunu şöyle dile getirir:

Bu dünyenün meseli benzer murdar gevdeye
İtler murdara düşdi Hak dostı kodı kaçdı
196(LXXXIV.3)

Aynı benzetmeyi Mevlânâ'nın da bir rübâide yaptığını görüyoruz.Mevlâna şöyle diyor:"Dünya leştir,onu dileyenlerse köpekler".(1) Yunus,bir başka beyitte de bu murdar dünyaya bulaşanların,onun malını sevenlerin "erden himmet olmayınca" ömürleri pislik içerisinde geçecektir der.

Murdar dünyâya bulaşan devşirübeni durışan
Erden himmet olmayınca ömür geçer yunmayısar
47(XV.4)

Nihayet,Yunus Emre,bu dünyayı "köhne bir saraya",insanları yutan bir "evren"(:ejderha) e,"acuz mekkâr"a,"câzû ayyâr"a benzetmektedir.(2)

3.Dünya malı: Yunus Emre'ye göre dünya malı insanları Allah'a ulaşmaktan alı-koyan en büyük engeldir.Şair bu düşüncesini hemen hemen her vesilede açıklar.

(1) Gölpınarlı,Yunus Emre ve Tasavvuf,s.263.
(2) 159(XIII);188(LXVIII.3);43(IX.4);1943.262(XLVI).

Yunus Emre'ye göre insanlar bu dünya malının tükeneceğini,aç kalacaklarını sanarlar.Onun için de dünya malına aşırı derecede sevgi gösterirler.Halbuki bu dünyanın malını kim ne kadar yerse yesin,ondan zerre kadar eksilme olmaz ve bu malın nerden geldiğini kimse bilemez.

Yenür turmaz velî zerre gedilmez
Nereden geldügînî kimse bilmez
R.6(13)

Yunus Emre,dünya malı,zenginliği meselesini Risâletü'n-Nushiyye'de,Kârûn olayı ile birlikte uzun uzun anlatır.Cimrilik,tama', hased ve dünya malına düşkünlüğün sonunu izah eder.Dünya varlığından vazgeçmeyenin gönül darlığı hiç bir zaman bitmiyecektir der:

Kemdürür yoksullıktan niçelerün varlıgı
Bunca varlık varıken gitmez gönül tarlıgı
138(CLXXX.1)

Gönül darlığından kurtulmak için elde olan malını,gözün görüyorken ye,yedir ve hayır işlerine harca diyen Yunus Emre şöyle diyor:

Kendün görürken yi yidür yokdur diyü itme özür
Bu dünyada hâsıl nedür hayrıla bazarı ver al
81(LXXX.4)

Yunus Emre,biz dünyanın altınında,gümüşünde,bakırında,tuncunda değiliz.Bizim "özge şahumuz" vardır.Bu şaha kavuşabilmek için dünya malından kurtulmak şarttır.

Gel imdi miskin Yunus ne var yola harcayla
Gördün elünden gider bu dünyanun varlıgı
138(CLXXX.5)

Böylece dünya malına aldanmayan,dünya "cife"(leş)sini arkaya atan,dünyayı terk eden kişilerin "imânı berkdür" der:

Şu kişi kim bugün dünyâsı terkdür
Yakın bilgil anun imânı berkdür
R.27(7)

4.Dünya sevgisi: Yunus Emre'nin düşünce felsefesinin temeli sevgidir.Bu sevginin kaynağı ise Allah'tır.Sevgi Allah'tan insanlara verilmiş bir nimettir.Dünyaya,insanlara ve dünyadaki diğer varlıklara karşı duyulan sevgi insanı Allah'a ulaştırıyorsa gerçek sevgidir.Ama, ne yazık ki,insanlar,bunun farkına varamamaktadır.

Kimi avrat oglan sever kimi mülk ü hânuman sever
Kim sermâye dükkân sever bu dünya halden hâledür
66(LII.3)

Dünyadaki güzellere,güzelliklere,zenginliklere karşı duyulan sevgi insanı bir an için mutlu edebilir.Ama insanoğlu,bunun bir tuzak olduğunun farkında değildir.Çünkü Yunus Emre'ye göre dünya sevgisi "agulu aşa" benzer.

Dünyanun mahabbeti agulı aşa benzer
Âhırın sanan kişi agulı aşdan geçer
15?(X.4)

Bu dünyaya gönül verenlerin sonunda pişman olacaklarını, dünya benimdir diyenlere dünya düşman olacaktır.Onun için dünyayı dost edinmemek gerekir.

Bu dünyâya gönül viren sonucı pişmân olısar
Dünyâ benüm didükleri hep ana düşmân olısar
155(V.1)

Dünyayı seven kişi belâya yakalanmıştır.O artık "mânâ sırrına" varamaz.Çünkü bunların canı uyanık değildir.Dünyanın şanına,şerefine,zevkine âşık olan kimse gerçek aşktan haber veremez.Dünya varlığı ve sevgisi "mânâ sırrına" ulaşmaya engeldir.Onun için dünyayı elden bırakmak şarttır.(3)

Dünyeyi bırak elden dünye geçmez bu yoldan
İki ışk bir gönülden aslâ geçmez bu haber
56(XXXIII.2

(3) 188(LXVII.2);39(II.3).

a)Yunus Emre'de dünyayı terk düşüncesi: Yunus Emre'nin "terk-i dünya" düşüncesi bazı kimselerin anladığı gibi dünyadan elini eteğini çekerek bir köşede yaşamak değil, insanı ibadetten alıkoyan dünya malına, zenginliğine, zevkine aşırı derecede bağlanmaktan kaçınmaktır. İnsanların aşk ateşine girebilmeleri, "ilerki menzile" ulaşabilmeleri için dünya varlığını terk etmeleri gerekir.

Sen dünyenün terkin urgıl gelüp ışk odına girgil
İlerki menzile irgil girü kalmak nendür senün
76(LXXII.2)

diyen Yunus Emre, "terk-i dünya"yı ibadetlerin başı olarak kabul eder. Bir beyitte de bu düşüncesini şöyle dile getirir.

İbâdetler başıdur terk-i dünya
Eger mü'minsen ânâ inânâsın
111(CXXXII.6)

Dünyanın zevkini, sefasını terk edenler, ibadetlerini tam yapanlar, yarın Hakk'ın "didârı"nı görecеklerdir, hasrette kalmıyacaklardır.(4)

Yunus Emre, dünya anlayışını ve asıl maksadını aşağıdaki beyitte şöyle açıklamış bulunuyor:

Bize didar gerek dünyâ gerekmez
Bize mâ'nî gerek da'vî gerekmez
67(LV.1)

b)Yunus Emre'de dünya ve zamandan şikâyet: Yunus Emre'nin şiirlerinde bir bakıma sosyal hayatın ve ahlâkın eleştirisi olan dünya ve zamandan şikâyet geniş bir yer tutar. Yunus'un yaşadığı dönemde sosyal hayatın nasıl bozulmuş olduğu onun bu tür şiirlerinde ortaya koyulmuştur.

Pek tabii olarak dünya ve zaman insanla birlikte vardır. Zamanı insan yaşar ve sosyal yapıyı insan toplulukları meydana getirir. Bu sebeple, zamandan şikâyet dünyadan, dünyadan şikâyet insandan şikâyet anlamını taşımaktadır. Bunu aşağıdaki beyitte açıkça görürüz.

(4) 125(CLVIII.6)

İşidün hey ulular âhır zaman olısar
Sag müsülman seyrekdür ol da gümân olısar

65(LI.1)

İslâm dinin şiddetle yasak ettiği şey,"haram" yemek ve "şarap" içmektir.Yunus Emre,aşağıdaki beyitte bunu yaşadığı dönemde hiçe sayıldığını,"haram ile hamir"in dünyayı tuttuğunu,kötü işler yapanların saygı gördüklerini açıklar.

Harâm ile hamir tutdu cihanı
Fesâd işler iden hürmetlü oldı

149(CCI.3)

Bu ortam içerisinde zamanın beyleri doğru yoldan ayrılmış, yoksulun halinden anlamaz olmuşlardır.Bunu Yunus şöyle anlatmaktadır.

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı
Yidügi yoksul eti içdügi kan olısar

65(LI.3)

Bekler azdı yolından bilmez yoksul hâlinden
Çıkdı rahmet gölinden nefs göline talmışdur

161(XVII.4)

İnsanlar bozulmuş,zaman çok çetin olmuştur.Sosyal yapı içerisinde her yaştaki insanların üzerlerine düşen görevi yapmadıkları,halkın binde birinin bile Hak yoluna devam etmediğini,Şeytan yoluna gitmeyen bir kişi dahi gösterilemiyeceğini anlatan Yunus Emre şöyle diyor:

Binde biri bu halkın Rahman yolına girmez
Gel bir kişi göster kim Şeytan yolına girmez

1943.344(XII.1)

Oglanlar ögüt almaz yigitler tevbe kılmaz
Kocalar tâat kılmaz sarp ruzigâr olmuştur.

161(XVII.3)

Bu durum karşısında insanların gönülden "figân" etmesi gerektiğini,sık sık tevbe ederek Allah'a yönelmelerini salık verir.

Allah,insanları dünyaya ibret almaları,dünyadaki hikmetleri görüp anlamaları için göndermiştir.Dünyanın "bâkî" olmadığı yüzlerce beyitte anlatılmıştır.Aşağıdaki beyitte bunlardan birisidir.

Çalab viribidi bizi var dünyeyi görün diyü
Bu dünya hod bâkî degül mülke Süleyman neyimiş
71(LXIV.4)

Bu dünya kimseye kalmıyacağına göre,yapılması gereken nedir? Bunun cevabında yine Yunus Emre bir beyitte açıklamıştır.

Gelün tanuşuk idelüm işün kolayın tutalum
Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kalmaz
1943.343(X.5)

B. Yunus Emre'nin insan anlayışı:Yunus Emre'nin insan anlayışı ve insan sevgisi üzerinde çok durulmuştur.Bu konuda yüzlerce makale yazılmış,konferans verilmiştir.Bu makale ve konferanslarda ortaya koyulan görüşleri burada tekrarlamak imkânsız olduğu gibi gerek de yoktur.Öncelikle şunu açıklamakta fayda vardır.Yunus Emre'nin insan anlayışı bazı kimselerin sandığı gibi nihilist insancılık değildir.O her konuda olduğu gibi insan konusunda da İslâmî esaslar dahilinde düşüncelerini ortaya koymuştur.

Yunus Emre'ye göre dünya nasıl geçici ise insan da öyle geçicidir.Dünya kurulalıdan beri,bu dünya köprüsünden nice peygamberler,nice veliler,nice padişahlar,nice zenginler geçip gitmişlerdir. Asıl olan insanın dünyaya niçin geldiğini bilmesi ve "ebedî" hayatı bu dünya bahçesinde kazanabilmesidir.Öldükten sonra Hakk'ın rahmetine kavuşabilmesi için bu dünyada insanca yaşaması,Hakk'ın emirlerine tam olarak bağlanmasıdır.

1. Umumî olarak insan: Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal hayatın temeli insandır.Mutasavvıflar bu âlemi "âlem-i ekber" ve "âlem-i asgar "diye ikiye ayırırlar.Âlem-i ekber,kâinat,âlem-i asgar ise insandır.Ancak bir bakıma kâinat insanda gizlenmiş bulunuyor. İnsan kâinatın en şerefli varlığıdır.Kâinatın aynası insandır.Allah'ın en güzel sıfatları insanda toplanmış,tecelli etmiştir.

Yunus Emre'ye göre,insan Allah'ın emri ile,kaynağı Allah olan bir gevherden yaratılmıştır.Tabir caizse insanoğlunun ipi Allah'ın elindedir.Allah'ın inâyeti olmadan insan bir adım atamaz,bir ke - lime konuşamaz,hattâ nefes bile alamaz.Aşağıdaki beyitler onun bu düşüncesinin en güzel örnekleridir.

Sensün gözlerüm içre bile bakan
Sen bile bakmasam yolum görülmez
Sen ayru ben seni kanda bulayım
Sensüz bu hak nefes ömrüm sürilmez
...
Âlet ü harekât cümlesi senden
Anunçün işine kimse kırılmaz

164(XXIV.3,4,7)

Kâinattaki her şeyin kaynağı Allah olduğuna göre ve insan kâinattaki yaratılanların en şereflisi bulunduğuna göre,insanın önce kendisini tanıması,bilmesi gerekmektedir.Yunus'un şiirlerinde en çok işlediği temalardan biri de insanın kendini tanımasıdır.Yunus Emre'nin bütün gayreti insanı kendi iç dünyasına çevirmek,kendisini tanımasını sağlamaktır:

İlim ilim bilmegdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ nice okumakdur
Okumakdan ma'ni ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okıdun bilmezsün ha bir kurı emekdür

163(XXI.1,2)

Yunus Emre'ye göre,insanın okumasının,ilim yapmasının gayesi Allah'ı tanımaktır,bilmektir.Zaten insan kendini tanıdığı ölçüde yaratılışın sırrına varacak,kendi halini öğrenecektir.Böylece Allah'a ulaşmış olacaktır.

Kendü mikdarın bilen bildi kendü halini
Velî dahi ışkıla evvel bahara benzer

159(XIII.9)

Yunus Emre, eserlerinde insanı bütün yönleri ile ele alırken, insanın kendini bilmesinin her şeyden güzelo olduğunu bildirir.

Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözin
Kendözin bilen kişi kamulardan ol güzin
108(CXXV.1)

Sosyal hayatta kişinin kendini bilmemesi, tanımaması, toplumda huzursuzluklar doğurmaktadır. Böylece yalancılık, hırsızlık, riyakârlık, kıskançlık, cimrilik, kovuculuk, cömertlik, merhametlilik gibi ahlâkî ve gayri ahlâki mefhumlar ortaya çıkıyor. İlerde görüleceği gibi Yunus, bu özellikleri taşıyan insanları ağır bir dille tenkid etmiştir.

Bir sanatçıyı, bir şairi güçlü ve ölümsüz kılan özelliklerden biri, belki de birincisi içinde yaşadığı topluma açık olmasıdır. Yunus Emre, insan konusunda bunu tam mânâsıyla yapmış bulunuyor. İnsan psikolojisi açısından önemli açıklamalar yapar.

Göresin bir kişi sâkin suretde
Ne bilür kimse ânı ne sıfatda
R.14(13)

"Sûretile çokdur âdem degmesinde yokdur kadem"(47/ XVII.5) diyen Yunus, insanın iç ve dış yapısını bütünüyle ele almaktadır. Kendi hakkında şöyle diyor:

Taşum derviş içüm boş dilüm datlu sözüm hoş
İllâ itdigüm işi dînin degşüren itmez
168(XXIX.9)

2b. Yunus Emre'nin insanda aradığı ahlâkî değerler: Yunus Emre, yetmiş iki millete bir göz ile, yani eşit bakmak düşüncesinden hareketle bir çeşmeden akan suyun acı tatlı olamıyacağını bildirir. O halde sosyal hayatta insanları iyi, kötü yapan nedir? Yunus, bunun sebebini insanların yaratılışı yanlış anlamış olmalarına bağlar.

Yaratdın cümle milleti bî şek seni bilmeğiçün
Halk eyreği öyle sanur oynayıban gülmeğiçün
1943.260(XLII.1)

Allah,insanları kendisini tanısınlar,emirlerine uysunlar diye yaratmıştır.Halbuki insanlar bu dünyaya oynayıp gülmek için geldiklerini zannetmekte,Şeytan'a uymakta,nefslerinin emri peşinde koşmaktalar.Ne var ki dünya oynayıp gülünecek yer değildir.

Bu ne güleoek yirdür aglasana (key) katı
Düştün dünya zevkına unutdun kıyâmeti
147(CXCVIII.1)

Yunus Emre,insanların Peyfamber hadisine göre,Kur'an'ın hükmüne göre yaşamadıklarını gördükçe belki de büyük üzüntü duymuştur. Aşağıdaki beyitte şöyle diyor:

Dutulmaz oldı Peygamber hadisi
Halâyık cümle Hak'dan utlu oldı
149(CCI.8)

Bütün bunlardan sonra Yunus Emre'nin insanda aradığı ahlâki değerleri önem sırasına göre şöyle sıralamak mümkündür.Allah'a iman,dine bağlılık veya herhangi bir dine mensub olmak.

Biz kimse dinine hilâf dimezüz
Din tamam olıcak togar mahabbet
45(XI.9)

İnsanları sevmek,bütün insanları eşit görmek,yalan söylememek,hırsızlık yapmamak,arkadan konuşmamak,kendine ne sanıyorsa başkasına da onu sanmak.

Kendüye yaramazı beriküye sanan ol
Adı müsülman anun kendü benzer keşişe
116(CXLII.2)

Sen sana ne sanursan (hem) ayruga da anı san
Dört kitabın ma'nisi budur eger varısa
119(CXLII.6)

Bir kişinün yatlu sözin varıban kimseye dime
Biz uludan işitmişüz hınzirden giridür gammaz
1943.342(VII.5)

Yunus Emre'nin şiirlerinde insanları"müsbet tipler" ve "menfi tipler" diye ikiye ayıran Önder Göçgün,müsbet tipleri 45, menfi tipleri de 33 gruba ayırmıştır.(5)

Yunus'un şiirlerinde görülen ahlâki ve ahlâki olmayan değerlerin hemen hepsini sosyal hayat içerisinde yaşayan insanlarda ayrı ayır bulmak mümkündür.

3.Yunus Emre'de insan sevgisi ve bunun kaynağı:Mehmet Kaplan'a göre,Yunus Emre,"kendisinde bütün insanlığı ve bütün insanlıkta kendisini bulur.Bu duyuş tarzı,Zaman ve Hayat ile ilgisi bulunan Tecelli kavramıyla alâkalıdır."(6)

Tecelli ise Allah'ın inâyetine bağlıdır.Allah,sevgiyi de nefreti de insanın gönlüne bizzat kendisi inâyet eder.Bunun için, "Yunus Emre,evvelâ,Allah'ın ve Resülünün buyrukları uyarınca insanlalara olan sevgisini,saygısını,şefkat ve yakınlığını terennüm ederken, görüşümüze göre müslümanları düşünmüş,onlara seslenmiş ve onların gönüllerini kazanmayı amaç bilmiştir...;bu İslâmî insanlık sevgisi,dar, kalıplaşmış olmaktan sıyrılmayan,düşünce serbestliğine ve hoşgörüye yer vermeyen bir zihniyetten uzaktır."(7)

Yunus Emre'de insan sevgisi dünya hayatının geçiciliği ile ahiret hayatının ebedîliğine dayanmaktadır.Mademki bu dünya geçicidir,o halde dünya sevgisine bel bağlamak,kin,nefret,kıskançlık,cimrilik etmenin hiçbir anlamı yoktur.Çünkü dünya kimseye kalmıyacaktır.

Gelün tanışuk idelüm işün kolayın tutalum
Sevelüm sevilelüm dünya kimseye kalmaz
1943.343(X.5)

Yunus'a göre dünya sevgisini gönlünden çıkaran insan, derhal Allah'a yönelecek,Allah sevgisi ile hayatına bir yön vermeye çalışacaktır.Bütün insanları eşit görecek,onlarda Allah'ın tecelli ettiğinin farkına varacaktır.Yunus Emre'nin insan sevgisinin kaynağı budur.

---

(5) Önder Güçgün;Yunus Emre'nin Şiirlerinde İyi Kötü Karşılaştırması,Türk Dünyası Araştırmaları Der.,S.27,Aralık 1983,s.156 vd.

(6) Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Hayat ve Zaman mk.,s.16.

(7) Karahan,Yunus Emre'de İnsanlık Sevgisi,MKD.,Mart 1977,c.1,S.1,s.44.

C-Yunus Emre'nin ahlâk anlayışı: Yunus Emre'nin dünya ve insan anlayışını kısaca özetledikten sonra, sosyal hayat içerisinde hangi ahlâkî telâkkilere ağırlık verdiğini görmek yararlı olacaktır.

Kainatta her şey zıddıyla yaratılıp değerlendirildiği gibi ahlâkî değerler de zıddıyla ele alınarak değerlendirilmektedir. İslâm ahlâkçıları ahlâkî mefhumları seksen madde altında bir araya getirmişler. Biz bunlardan Yunus Emre tarafından daha çok ele alınan mefhumlar üzerinde durmak istedik.(8)

Yunus Emre'nin ahlâk anlayışı, özünü İslâm dininden alan çok yönlü bir ahlâk anlayışıdır. Bu anlayışı Prof., Halman şöyle özetlemiştir. "Türk ozanı (Yunus), eski Yunan'dan ve Roma'dan, Doğu dinlerinden, eski Türk insancı düşüncesinden, İslâmiyetin öz değerlerinden, içinde yaşadığı bölgedeki sufilerden aldığı hümanist kavramları birleştirerek bir Türk hümanizması yaratmış ve onu Anadolunun yaşayan Türkçesiyle ve şiirsel boyutlarla işleyerek Türk toplumuna ve Türk kültürüne sürekli ve etkili bir ahlâk olarak armağan etmiştir"(9)

Türk toplumuna armağan edilen bu ahlâk anlayışını Yunus Emre'nin şiirlerinden alınan örneklerle açıklamaya çalıştık.

1-Ahlâkî mefhumlar: Yunus Emre'de ahlâkî mefhumlar daha ziyada zıddlarıyla ele alınmıştır. Biz de bunları "ahlâkî mefhumlar" ve "gayri ahlâkî mefhumlar" şeklinde inceledik. Önce ahlâkî mefhumları değerlendirdik.

a) Doğruluk: Yunus Emre'ye göre ahlâkın başı doğruluktur. Doğruluk her şeyden önce "iki cihan"ın sermayesidir. Kimde doğruluk varsa "Hak Çalab" onu sever.

Kimde kim togrulık var Hak Çalab anı sever
İki cihâna yarar ol erün sermâyesi

143(CXC.4)

---

(8) Hamdi Mert, Ansiklopedik İslâm İlmihali, Tercuman yayınları, İstanbul 1985, s.11-14.
(9) Halman, a.g.m., s.5.

O halde Allah'ın sevgisine mazhar olacak olan her davranış doğruluktur.Bu doğruluk aynı zamanda her iki dünya için de en geçerli bir sermayedir.Bir başka beyitte:

Abdestümüz namâzumuz dogrulıkdur tâatumuz
Işkıla bagladuk kamet safumuzı kim ayıra
123(CLIV.4)

diyen Yunus Emre için abdest,namaz ve ibadet doğruluktur.Nasıl ki bir gönül yıkanın kıldığı namaz,namaz değilse,doğru olmayanın yaptığı ibadet de ibadet değildir.Doğru olmayan;yalan söyleyen,hırsızlık yapan, söz gezdiren,kara çalan,gönül kıranların yaptıkları ve yapacakları ibadetlerin Yunus nazarında hiçbir kıymeti yoktur.

Yunus Emre'ye göre,dosta gidecek kişiler için sırat köprüsü sadece bir "sıfat"tır.Asıl geçilmesi gereken ince köprü doğruluk köprüsüdür.

İnce sırat köprüsü sıfatimiş bu yolda
Dosta giden kişinün togrulukdur çâresi
143(CXC.3)

İnsanın ince sırat köprüsünden geçebilmesi için önce "nefs" kalesini yıkması gerekmektedir.Bunun için de başvuracağı ilk silah doğruluk silahidır.Yunus,bu konuda şöyle diyor:

Togrılık mancınıgı istigfar taşıyla
Togrı' vardı atıldı yıkıldı nefs kal'ası
143(CXC.5)

Nefs kalesini yıkıp Allah kapısına doğrulukla yönelenler, mutlaka "İlâhî devlet" bulacaklardır (45.XI:10).

Yunus Emre,Risâletü'n-Nushiyye'de "Dastân-ı Akl" bölümünde doğruluk mefhumunu uzun uzun anlatmaktadır.Burada doğruluk önce "gaybet"(:kıybet,çekiştirme) evini yıkar:

Gör imdi togrulık bir neler eyler
Yakar gaybet evin kara yir eyler
R.36(5)

Yunus Emre'ye göre doğruluk her şeyin üstündedir,"doğruluk besleyenler arşda gezerler." Herkes öğüdü doğrulardan alır.Çünkü doğruların dirliği ebedidir.

Doğrulara göre, "ezel ebed" önemli değil,bunlar için "zahir ve bâtın" perde olamaz.Bir bakışta iki âlem de bir ateştir,ama doğrular için bugün ile yarının hiç farkı yoktur.(10)

Nihayet doğruluğun kaynağını insanın kendi iradesine bağlayan şair ölçü olarak şunları söyler:

Kamûya togru dersin togruyısan
Bulınmaz togrulık sen egriyisen
R.36(16)

Bu şu demektir;eğer sen doğru isen herkes doğrudur,sen doğru değilsen hiç bir zaman doğruluk bulunmaz.

b) Edeb (Terbiye): Güzel ahlâkın esaslarından biri de "edeb" (terbiye) dir.Yunus Emre,tasavvuf terbiyesini benimsemiş bir şair olarak,bu terbiye manzumesi içerisinde kimsenin ayıbını gözetmemeyi,kimseyi küçük görmemeyi ve ayıplamamayı ,kimsenin arkasından konuşmamayı, gülmemeyi,alçak gönüllü olmayı,"yetmiş iki millete bir göz ile bakmayı" esas kabul etmiştir.Bu hususlarla ilgili bazı beyitleri aşağıya almayı uygun bulduk.

Eya gönül açgıl gözüni fikrün yavlak uzatmagıl
Bakgıl kendü dirligüne kimse aybın gözetmegil
172(XXXVII.1)

Bir kimsenün devletine ta'nidüben biz gülmezüz
Ne münkirüz âlimlere ne tersanun haçındayuz
68(LVII.2)

Sen kandayısan teslim ol kamulardan aşagı tur
Edeb tâcın başına ur gör müfsid nicesi kızar
58(XXXVIII.3)

---

(10) R.36(6,10,12,13).

İnsan nerede olursa,hangi durumda bulunursa bulunsun,"bir çeşmeden sızan suyun acı tatlı olmaya"cağını bilmelidir(85.LXXXVII.5). Onun için de her zaman "edeb perdesini" taşıması,gözetmesi gerekir.

Yunus bak niredesin ne yirde ne gökdesin
Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl
80(LXXIX.9)

Yunus Emre,bir beyitte halk terbiyesi açısından büyük ve küçükler arasındaki terbiye anlayışının bozulduğunu şöyle ifade etmektedir.

Halk hep ayagın durur ben segirdüm oturdum
Geçdüm sadır yirine döşek kalın yirüm düz
70(LX.4)

Bilindiği gibi eski Türk terbiyesine göre büyüklerin bulunduğu meclise küçükler giremezlerdi.Burada şu görülüyor ki,Yunus'un yaşadığı dönemlerde de haddini bilmez küçükler,büyüklerin bulunduğu meclise girip herkes ayakta dururken,o geçip sadır başına,döşeğe oturmuştur.

c) İyilik-cömertlik:

Eylik erün yâradür ölürse uçmak yiridür
Senden sonra söylenür ne dirligün varısa
194(LXXX.7)

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı gibi Yunus Emre'ye göre, "Eylik erün yârı"dır.Güzel ahlâkın temellerinden biri de insanların birbirlerine iyilik yapmaları,yardım etmeleridir.İnsan içinde yaşadığı çevre ve toplum ile öyle bir uyum içerisinde olmalıdır ki öldüğü zaman arkasından iyiliği söylensin,kötü bir adla anılmasın.Yunus için "Bâki dirlik" budur.

Şöyle dirilgil halkıla ölicegiz söyleşeler
Bâki dirlik budur canum yavuz adla gitmegil
172(XXXVII.2)

İslâmiyette bir müminin en büyük arzusu,bu dünyada cenneti

kazanmak,öldükten sonra cennete gitmektir.Bunun yolu da doğruluktan, iyilik yapmaktan ve İslâmiyeti tam manâsıyla yaşamaktan geçmektedir. Bütün bunları başarabilmek için de "derviş ahlâkı" diye vasıflandırılan şu prensibi benimsemiş olmalıdır.

Gözüyle gördügünü örte etegiyle
Bu yol key inoe yoldur yüregi tuyan gelsün
192(LXXV.3)

İyiliğin başı,cimriliğin zıddı olan cömertliktir.Yunus Emre,Risâletü'n-Nushiyye'de Kârnâ dolayısıyla cimrilik(Bahıllık) ile cömertliği(sahavet) karşılıklı olarak ele alıp anlatır.Yunus'a göre cömertler,büyük zahmetlerle kazanıp güle güle yedirenler,Hakk'ın didarını göreceklerdir.Bir beyitte şöyle diyor:

Şol kahrıla kazananlar güle güle yidürenler
Getürdüm perdelerini dîdâruma baksun dimiş
71(LXIII.3)

Bir başka beyitte de insanların kazandıklarını verip,yoksulları hoş görmesi onları cehennem ateşinden kurtaracaktır,der.(11) Cömert insanlar aslında bu dünyanın geçici olduğunu anlamışlardır. Onlara bu dünyada iken Hak "visâli" ulaşmıştır.Hak yolunun büyükleri bunu böyle bildirmişlerdir.Çünkü cömert insanlar,cennet,huri,tac ve hırka düşünmezler.(12)

Sahî bir kişidür uçmâga bakmaz
Ki tâc u hulleye hurîye akmaz
R.28(7)

Ki yüzbin yügrügi cömert er utdı
Bu meydan öndülin ol aldı gitti
R.28(5)

(11) 79(LXXVI.7).
(12) R.28(4);R.29(12).

d) Haramdan sakınmak: İslâm dini haramı kesin olarak yasaklamıştır.Sosyolojik mânâda haram,kişinin hak etmediğini,başkasının hakkı olanı alması,yemesi,içmesi,kullanmasıdır.Yunus Emre,şiirlerinde buna da geniş bir yer vermiştir.İnsanların,koymadıklarını almamalarını, Allah'ın huzuruna kul hakkı ile çıkmamalarını bildiren Yunus,bir beyitte şöyle diyor:

Kesgil haramdan elün çekgil gaybetden dilün
Azrâil el'irmedin bu dükkânı dir gider
53(XXVII.4)

İnsanın ölmeden önce bu dünya "dükkânı"nı güzelce derleyip temizlemesi,bir başka ifade ile alacağını vereceğini burada tamamlaması gerekir.Hele bu insan bir derviş ise o zaman durum daha başka olmakta.Çünkü Yunus'a göre derviş insan-ı kâmil olan kimsedir.

Ben dervişem diyenler harâmı yemeyenler
Harâmun yenmedügi ele girinceyimiş
72(LXV.7)

Burada bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir.İnsanlar fırsat ele geçinceye kadar,çok doğru,çok namuslu,hak yemez,haram yemez görünürler.Yunus,diyor ki eğer bir insanın eline fırsat geçer de buna rağmen bu fırsatı kötüye kullanmazsa,eline geçen yetim hakkını,haramı yemezse o zaman gerçek derviştir,gerçek mümindir.

e) Yunus Emre'de öğüt(Nasihat):Yunus Emre,hem Divanı'nda hem de Risâletü'n-Nushiyye'de insanları doğru yola çağırmak için hitabet sanatını ve öğüt metodunu kullanmıştır.

Sözi Yunus'dan işit kibir kılma dut öğüt
İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca
118(CXLV.4)

İleride üzerinde durulacağı gibi,insanî münasebetlerde kibir psikolojik bir engeldir.Bir insanın başkasından öğreneceği çok şey olduğu halde,karşısındakini küçük görmesi kibrin başlangıcıdır. Bu beyitte de anlaşılacağı gibi bazı kimseler Yunus'u küçük görmüşler,

onun sözünü dinlememişler.Bunun üzerine şair,"Sözi Yunus'dan işit kibir kılma dut öğüt" diyor.

Bir başka beyitte,ben kime öğüt verdiysem onun Hakk'a erdiğini gördüm diyen Yunus,burada kendisine bir pay çıkardığını da hissettirmiş olur.

Kime kim öğüt virdüm ol Hakk'a irdi gördüm
Bana benüm öğüdüm hiç eylemedi eser
53(XXVIII.6)

Yunus Emre'ye göre "menzile" varmak isteyen kimse,çok bilmeli,öğüt almalı,gönül erinin arkasından gitmeli,öğüt tutarak onun eteğini bırakmamalı,onun ayağının toprağını başına tac etmelidir.Çünkü insan ancak gerçek bir mürşid yardımıyla dünya "fiilinden kurtulabilir."(13)

Her insan mutlaka öğüt dinlemelidir.Öğüt dinleyen kimsede kötü alışkanlıklar oluşmaz,İyi ve doğru sözlerle her iş başarılabilir.

Yunus'dan bir nasihat dutan yavuz olmaya
Bil kim eyü sözile herbir iş gelür başa
116(CXLII.5)

Yunus,öğüdü Allah için verdiğini bildirirken,bazılarının onunla alay ettiklerini veya verdiği öğütleri alaya aldıklarını görmüş olacak ki bir beyitte şunları söylüyor:

Sanur mısın ögüdümi dak içün
Nasîhatdur sanâ cümle Hak içün
R.16(10)

Nihayet bu konuda da şair şikâyet etmektedir.Zira halk öğüt tutmaz olmuştur.Nasihat fayda vermemektedir.Hele aşksızlara hiç öğüt verilmemelidir.(83.LXXXIII.1)

Yunus miskin bu ögüdi sen sana virsen yegidi
Bu şimdi mahlûkâta ögüt assı kılmaz ola
126(CLXI.7)

(13) R.29(15,16).

2-Gayri ahlâki mefhumlar:Yunus Emre'nin eserlerinde geçen ahlâki mefhumlar yukarıda izaha çalışılanlar kadar az olmadığı gibi gayri ahlâki mefhumlarda aşağıda izah edileceklerden ibaret değildir. Burada daha ziyade açıkça görülenler,Yunus'un üzerinde ısrarla durdukları ele alındı.

a) Yalan ve yalancılık:Ahlâk mefhumları içerisinde düşünülmüş olan yalan ve yalancılık Kur'an -ı Kerim'de "Allah'ın lâneti yalancıların üstüne olsun"(K.3:61) şeklinde lânetlenmiş bir mefhumdur.Demek oluyor ki İslâm dini,yalanı esas olarak haram kabul etmiştir.

Yunus Emre,yalanı ve yalancılığı önce ebedî hayat açısından ele almıştır.İnsanlar,bu geçeci dünyaya inanıp bel bağlarlar,bu dünya benimder derler.Halbuki bu dünya geçicider ve malı,zenginliği kimseye kalmaz.O halde en büyük yalan bu dünyaya inanmaktır.

Dünyaya inanursın rızka benümdür dirsin
Niçün yalan söylersin çün sen didiğin olmaz
68(LVIII.2)

Bu dünyaya inanan,dünya malına benim diyerek onun için canını verenler ile dünyaya inanmayan ve dünya malına gönül bağlamayanların "ebedî âlemde" bir olamıyacağını bildiren şair,yalan söyleyenlerin cezasız kalmıyacaklarını açıklar.

Yalancı mala kıymaz gerçek can virür tınmaz
Yalan ile gerçeği beraber tutmayalar
1943.288(XVII.4)

Yalancılık eylemegil ışka yalan söylemegil
Bunda yalan söyleyenün anda yiri zindandadur
160(XV.3)

b) Gaybet(gıybet): Gaybet(gıybet) kelimesinin sözlük anlamı; birisinin arkasından konuşmak, onun aleyhinde bulunarak çekiştirmektir. Dilimizde daha ziyade "kıybet/gıybet" şekillerinde kullanılmaktadır.

Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye'de "Dâstân-ı Akl" bölümünde "akl-ı cüz'î"den ve "akl-i maiş"den söz ederken, "bühtân(iftira) ve "gaybet"(çekiştirme) yapanların sonunun "melâmet"(kınanmak) olacağını bildirir.

Egerçi işlenür bühtan ü gaybet
Ser-encâm oldılar bunlar melâmet
R.30(8)

Gıybet nerde, ne zaman yapılırsa yapılsın "insânî" bir davranış değildir. Bir beyitte kişinin "hayzı"dır ağzında gıybet diyen şair, bunu şöyle ifade ediyor:

Kişînün hayzıdur agzında gaybet
Ki gaybet söyleyen bulmâya rahmet
R.30(11)

Yunus Emre'ye göre, eğer bir insanın aklı varsa buğz(kalbden düşmanlık) ve gıybeti en kısa zamanda bırakmalıdır. Çünkü gıybetin her derecesi insanı küfre sokar ve ibadetlerini boşa çıkarır.(14)

Çü buğz u gaybet ile gide tâat
Gerek bu ikiden itmek ferâgat
R.30(15)

Bir kimsenin görmeden, bilmeden konuşması gıybettir. Bu gibi kimselerin aklını, gözünü ken ve hased bürümüştür. Yıllarca gıybet eden insanların halini şöyle anlatıyor:

Niçe yıl bir kişi gaybete uymuş
Serencâm âkibet kendüyi tuymuş

(14) R.30(9,10).

Peşîmân oldı vu dil-teng ü gamkin
Neler itmiş anâ bû gaybet ü kîn

R.35(15,16)

Nihayet görmediğini söylemenin "bühtan-ı azim" olduğunu Kur'an-ı Kerim'in buyurduğunu bildiren Yunus,gıybetile kini düşman olarak nitelendirir ve terk edilmesini ister.(15)

İy dostını düşman tutan gıybet yalan söz söyleme
Bunda gammazlık eyleyen anda yiri dâr olısar

155(V.5)

Sana ko dîdigüm gaybetdürür kîn
Bu îki düşmeni dost sanma miskin

R.32(7)

c) Kıyl ü kal(Dedikodu): Yunus Emre'nin şiddetle kınadığı ve hemen terk edilmesini istediği kötü huylardan birisi de "Kıyl ü kal"(Dedikodu) dır.Bir beyitte;

Ayrugı söyleyen kendin unıdur
Ki zîra suçludur âsî hulûdur

R.34(15)

diyen şair,bir insanın başkasının sözünü alıp konuşması,onun hakkında yalan beyanda bulunması veya çekiştirmesi doğru değildir.Çünkü, kimse kimsenin suçu ile ayıplanamaz,kınanamaz.

Ko ayruklar sözini sen seni güt
Kınâma kimseyi sen işit ögüt
Sanâ kimse suçı bir zerre irmez
Sanâ ayruk yîdügi çeşni virmez

R.35(5,6)

Sen nasıl başkasının yediği ile doyamazsan,başkasının haberi de senin işine yaramaz.Sen kendini gözlemeye çalış.Kendini

(15) R.34(7,8).

gözetleyen kimseye bakmaz.(16)

Yunus Emre,"Ben emîn olsam deyip eminlik isteyenlerin kâl ü kîlden" vazgeçip yüzlerini toprağa sürmeleri gerektiğini bildirerken şöyle diyor:

Ben emîn olsam diyen ye eminlik isteyen
Geçsün bu kal ü kıylden toprağa ursun yüzin
108(CXXV.4)

Bir başka beyitte ise tasavvufî ahlâkın esası olan "yokluk" da visal bulmayı tavsiye eder.

Terk eyle kıyl ü kâlî dosta virgil mecâlî
Yoklıkdadur visâli kamudan güzer gerek
76(LXXI.10)

Yunus,kendisinin "kal ü kîl"de olmadığını söylerken bir beyitte şöyle sesleniyor:(17)

İy dost bunca kıyl ü kal ne maksud hod bir haberdürür
Ye bunca cüst ü cû nedür gör ne hod bir nazardurur
66(LIV,1)

d) Kin:

Miskin ol bire miskin gide senden kibr ü kîn
Ruzgâr gelür geçer bes kime ne kalasıdur
160(XVI.6)

Yunus Emre,hayatın gelip geçici olduğunu,bu dünyanın kimseye kalmadığı,onun için de kibr ve kini bir kenara bırakmak gerektiğini bir çok beyitte tekrarlar.

Nefsin kötü huylarından,hastalıklarından biri olan "kin"i Yunus,genellikle "kibr ü kin",hıkd u hased","kin ü gaybet" ve "kine" gibi terkib ve kelimelerle ifade etmiş,birlikte kullanmıştır.

(16) R.35(7),R.34(3,4).
(17) 89(XCIV.2).

Yunus Emre'ye göre,gönlünde kin tutanların,kini kendilerine dost edinenlerin dini,imânı olmaz.Gövde canın durağı,iman da canın çerağıdır.Kin ise imanın düşmanıdır ve o gelince iman gider.(18)

Giderdüm gönlümden kîni kin tutanun yokdur dînî
İy yarenler ben bu sözi uludan işitdüm ahî
200(XCII.3)

Eğer kine tutar isen gitdi senden îman dahı
Billahi ol Tanrı hakkı yokdur bu sözün yalanı
1943.112(XXIV.12)

Yunus,her zaman olduğu gibi, bu konuda da insanları doğru yola çağırmaktadır.Bir beyitte anlam olarak şöyle diyor:"Var dediğim yerlerde dur;kin(hıkd) ve hasedi ateşe vur.Sonunda "ihlâs" gelir ve her türlü günahlarını yıkar ve temizler.(19) Kendisi bu konudaki durumunu şöyle anlatıyor:

Irmak bigi ben çaglaram geh gülerem geh aglaram
Nefsün cigerin tograram kibr ü kînı yıkan benem
92(C.2)

Eğer benden öğüt dinlersen hased ile kin(hıkd)den şiddetle sakın.Şayet kin damarın yıkanmadıysa bütün varın bu ayıplı yolda harcandı demektir.Ömrün geçti uyanmadın ve kin ile gıybet suyuna doymadın.Sana bırak dediğim gıybet ile kindir.Bu iki düşmanı sen dost sanma miskin.Bunlar sana Allah'ın hazinesini göstermeyen düşmanlardır. Bunlardan sana fayda yoktur.(20)

İnsanlara bu öğütleri veren Yunus Emre,sözünün tutulmadığını görmüş ve şu sitemde bulunmuştur.

Sanâ akil dime seni unutdun
Ne dîse kîn ü gaybet ânı dutdun
R.33(1)

---

(18) 1943.112(XXIV.11).
(19) 58(XXXVIII.7).
(20) R.28(8);R.34(5);R.34(3);R.32(7);R.32(13).

e) Hased: Hasedin sözlük anlamı;kıskançlık,çekememezliktir.Sosyoloji açısından bir kimsenin sahib olduğu maddî ve mânevî nimetleri,işgal ettiği makam ve mevkileri kıskanıp bunların,o kimsenin elinden çıkmasını istemektir.Bu sosyal hayatta gayri ahlâkî bir psikolojik haldir.

Yunus Emre,özellikle Risâletü'n-Nushiyye'de bu konuya geniş bir yer vermiştir.Ona göre,kıskanç insanlar daima hastadırlar ve vücûdları sağlam olsa bile ruhları eziyet içindedir.

Hasud bir kîşidür dâyim o rencûr
Vücûdı sâgiken rencile makhûr
R.21(10)

Hasedliği kendisine huy edinmiş kimselere "hasud" denir. Bu gibi kimselerin elleri bir işe gitmez,ne iş yaparsa yapsın kendisine zararı dokunur.Çünkü bunlar "evet tohumunu" bitmez yere ekerler.

Hasud eli anunçün irmez işe
Kime kim kuyı kaza kendü düşe
R.21(14)

Hasud insan,aynı zamanda "bahil"(cimri)dir.O da cimriler gibi kendi yiyeceğini kendisinden saklar.Halbuki hasudluktan hasuda fayda yoktur.

Hasûdlukdan hasûda fayîde ne
Gönülden taşra düşdi ne ide ne
R.23(10)

Hasud insanlar,gönüle giremezler.Zira onların havsalaları dardır ve gönülde ne olduğunu düşünemezler.Hasudlar kibirlidir ve nerde olurlarsa olsunlar belli olurlar.Onların gönül darlığı hiçbir zaman gitmez.Bir anda bin kez helâk olurlar.Yıl oniki ay onların neşeli bir anı olmaz.İster yesin,ister yemesin o her zaman endişe ile toktur Kıskançlık ateşi onu her an yakmakta,kanını dökmektedir.(21)

---

(21) R.23(8);R.23(4,5,6,7,9).

Yunus Emre, Allah, kimin neye lâyık olduğunu bilir ve ona göre ona, ne gerekiyorsa onu verir diyor:

Hasedden kîşi ne fayîde görür
Neye kim lâyıkısa Tanrı vîrür
R.22(9)

Demek oluyor ki hased, cimrilik gibi kötü huylar da insanlara Allah'ın vergisidir. Buna rağmen kişi isterse bu kötü huylardan kendisini kurtarabilir. Nitekim bir beyitte yine Yunus, şunları der:

Yaramazdur buhl ü hased kibr mübarizdür gayet
Kökini kaz yabana at fârig otur iy gäm-güzer
58(XXXVIII.4)

Kibir, hased ve cimrilik çok yaramazdır, çok savaştırıcı, çekiştiricidirler. Ey gamlı insan bunların kökünü kaz. gönlünden dışarı at ve müsterih ol, otur.

f) Cimri ve cimrilik(buhl, bahil): Yunus Emre, bir mutasavvıf şair olarak insanlara dünya malına gönül vermemeyi, kazandıklarını yoksullara vermelerini, yedirmelerini tavsiye eder. Aşağıdaki beyitte

Yigil yidürgil biçâre eksilürse Tanrı vire
Birgün tenün yire gire girü kalan nendür senün
77(LXXI.8)

derken bir başka beyitte de:

Rızık içün gussa yime kimse rızkun kimse yimez
Rızık içün gussa yime pâdişâh eksik eylemez
1943.342(VII.1)

diyerek Allah'ın insanların rızkını etsik etmiyeceğini bildirir. Fakat, bazı insanlar bunun farkında değillerdir. Dünya malı gözleri gönülleri kamaştırmıştır. İnsanlar âdeta dünya malına tapmaktadırlar. Hattâ öyle bir noktaya gelinmiştir ki, bazı kimseler kendi mallarını kendilerinden kıskanır olmuşlardır.

İşte Yunus, bu gibi kimselere "bahîl" demektedir. Bunları Risâletü'n-Nushiyye'de çok güzel bir şekilde tasvir ve tahlil etmiştir.

Yunus Emre,cimrilik karşılığında "buhl" ve cimri karşılığında da "bahîl" kelimesini kullanır.Cimrinin neler yaptığını anlatırken şöyle diyor:

Diyem sâna bahîlün neyidügin
Sakınur kendüden kendü yidügin

R.21(15)

Cimrilerin bir çok özelliklerine dikkatimizi çeken şair, özellikle bunların kimseye faydası olmadığı gibi zenginliğin de onlara faydası olmaz düşüncesi üzerinde durur.

Bahîlün gözlerinde ibret olmaz
Kimesneye bulardan himmet olmaz

R.23(15)

Gınâdan fâyide olmaz bahıla
Geçer yoksul gibi yüzbin malile

R.25(14)

Adler, diyorki,"Cimri bir insan,sefil hazinelerini koruyabilmek için âdeta kendisinin etrafında bir duvar örmektedir.Cimriliğin,bir yandan hırs ve boş-gururla bağlantısı vardır;öbür yandan hasedle ilişkili olması mümkündür."(22) Yunus Emre'de bundan tam yediyüzyıl önce şöyle diyor:

Kimün kim buhl oldıyısa hâli
Elin urmaga mâle yok mecâli

R.26(9)

Cimri nerde olursa olsun Karun ile beraberdir ve onun gibi mala tapar.Cimrinin Allah'a şükrü bile "şirk" şeklindedir.Yediğinin şükrünü yetirmez.Halbuki Allah,"ganî"dir,fakat o bunu bilmez ve göremez.(23)

Halk,cimriyi nerde görse ondan kaçar.Çünkü onun kimseye

---

(22) A.Adler,İnsan Tabiatını Tanıma,(çev.Dr.A.Yörükan),Ank. 1973,s.246.
(23) R.24(7);R.24(2);R.23(16).

faydası olmaz.O kimse için feragat ve fedakârlıkta bulunmaz.Zaten cimride akıl da "muhâl"dir.(24)

Nihayet Yunus Emre,cimrilere şöyle seslenir ve şu dilekte bulunur.

Bâhil olmak seni Hak'dan ayırda
Kanı gayret hamiyyet kanda vardı
R.22(8)

Diler kim buhl elinden kurtılâ ol
Ayân ola anâ Hak'dan yanâ yol
R.26(12)

g) Kibir(kibr): Yunus Emre,kibir ve kibirlenmek sözünü "kibr",tekebbür","fodullık","ucb","hodbin" kelimeleri ile anlatmaktadır.Ayrıca bu mefhumu "kibr-i kin","hıdk u hased","kibr ü heva" ve "hevâ ü kibr" terkibleri şeklinde değişik gayri ahlâkî mefhumlarla bir arada kullanır.

Büyüklenme,gururlanma,azâmet anlamında olan kibr sözü eğerAllah için kullanılırsa yerinde kullanılmış olur.Çünkü İslâm'da büyüklük,âzâmet Allah'a mahsustur.İslâm dinine göre insanlar için kibir başka insanları küçük görmeye,zülme ve haksızlıklara yol açar. İnsanın nefsânî duygularını besler ve insanı yoldan çıkarır.

Yunus,kibri ve kibirli kimselerin özelliklerini Risâletü'n Nushiyye'de uzun uzun anlatır."Kibirli kimseler kendilerinden başka kimseyi beğenmezler ve yüksek yerde olduklarını sanırlar.

Hemişe bâkuban senî görürsin
Görüb kendözini mağrûr olursın
R.9(1)

Kibirli insan kendi kendinin düşmanıdır.Çünkü bu kötü huya sahip olan kimseye,kimse ne dost olur,ne de düşman.O içinde yaşadı-

(24) R.22(5).

ğı toplumdan uzak düşen,kimseye faydası olmayan,halka zülm ve işkence eden kimsedir. Ona bu kötü huy havale edilmiştir.

Çü sensin düşmenün dostun kim ola
Ki yâvuz hûdurur sâna havâle
R.9(6)

Kibirli kimseler,Hakk'a giden yolun gönülden geçtiğini göremezler.Çünkü onlar, gönül iline yabancıdırlar.Bu gibi kimseler kibir işine o kadar bağlanmışlardır ki, gönülden kendi kendilerini dışarı atmışlardır.Kendilerini gönülden dışarı attıkları için de sığınacakları yerleri yoktur.Onların tek sığınacakları yer nefsleridir.Onun için de halk "tekebbür" sözünü nerede duyarsa,her işiten o habere lânet okur. Zira,halktan irak düşenlerin gönüllerinde iman,suretlerinde can bulunmaz.(25)

Hakk'a giden yolı gönli içinde
Göremez o anı yaddur ilünde
R.8(11)
Irak düşenlerün imânı yokdur
Ki zîra sûretinde cânı yokdur
R.7(13)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yunus Emre,ahlâkî mefhumları karşıtları ile birlikte ele alır.Burada da şair,kibrin karşısına tevazuyu çıkarır.Bir beyitte şöyle der:

Sözi düketmedi alçaklık irdi
Kibir gördi anı tiz girü döndi
R.11(10)

Tevazû'karşılığında "alçaklık" kelimesini kullanan Yunus, bu kelimeye bugünkü anlamından çok farklı bir anlam vermiştir.Tevazû' hakkında söylediği birkaç beyiti buraya almayı uygun bulduk.

---

(25) R.9(7,12);R.8(6).

Aşaklıkdur yer ü göki götüren
Yedi kat yîrden aşaga turan
Aşaklık üzeredür yir ile gök
Ögersen cümleden aşagîlıgı ög
Aşak vâran kişi devlet iletdi
Anâ kim yitiser ûzadı gitdi

R.12(8,9,10)

Yunus Emre,kibirli insanlar,bu huylarını değiştirmedikleri takdirde yerleri cehennemin en karanlık köşesidir;Çünkü onlar hiç bir zaman din içinde olmadılar der.

Tekebbürler yerî sicciyn içinde
Onunçün ki olmadılar din içinde

R.10(15)

Eğer kibirli insanlar,günün birinde bu huylarından vazgeçerlerse onlara bir kişi bin görünür.(26)

Nihayet yine Yunus,insanları uyarma görevini unutmaz ve insanlara şöyle seslenir:

Dıriga cümle ömrün hayfa vardı
Tekebbürlük seni yoldan ıyırdı
Tekebbür nedür âna uyasın sen
Ümîdün yok mı hakkı tûyasın sen

R.8(15,16)

Suret yıkılmadan kibri yıkagör
Bu düşvarlık makamından çıkagör

R.8(9)

Yazık,bütün ömrün boş yere harcandı ve bu büyüklenmek seni doğru yoldan ayırdı.Büyüklenme nedir ki sen ona uyarsın? Allah'tan ümidin yok mu ? Niçin doğru yolu duyamıyorsun! Suretin(bedenin) yıkılıp yok olmadan kibri yıkmaya çalış ve bu güçlük(kötülük) makamından çıkmaya çalış.

---

(26) R.11(13).

Sen kibirle yol arkadaşı olmaktan sakın.Nerde kibir varsa onunla savaş.Gel sen seni beğenme,yoksa bu "ucb"(kibir) ile derman bulamazsın,dermandan ayrı düşersin.

Sakıngıl olmagıl kibrîle yoldaş
Kibir kandâyısa anunla savaş

R.8(7)

Begenme gel seni ayruk düşesin
Kalub dermande ucbîle kalasın

R.8(5)

Kibirlenme ki maddî varlıktan kurtulasın ve maddî varlıktan kurtulmuşların yoluna kavuşasın.

Tekebbür eyleme kim sevrikesin
Sevürkmişler yolına bîrikesin

R.8(2)

h) Tama'(Aç gözlülük,doymazlık): Tama',insanoğlunun dünya malına karşı gösterdiği aşırı sevgi ve sahip olma arzusudur.İnsan dünya malına aşırı derecede bağlanırsa Allah'dan uzaklaşmaya başlar. Halbuki Yunus Emre'nin bütün gayreti insanları dünya varından,zenginliğinden uzaklaştırmak,Allah yoluna sıkı sıkıya bağlamaktır.Bunun için de tamahkârlığı bütün incelikleri ile ele alır.Risâletü'n-Nushiyye'de tama'yı anlatırken şöyle der:

Bin er tonludurur tama' çerîsi
Mübarizdür bahâdur her birisi
...
Suâl itdüm bulâra ne kişisiz
Ulûnuz kimdürür kimin işisiz
Didîler kamusı nefs kullarıdur
Kamusunun tama' ulûlarıdır

R.4(15);R.5(1.2)

Tamahkârlığı bir orduya benzeten şair,bunların bin erden meydana geldiğini ve bunların hepsinin "nefs"in kulları olduğunu bil-

dirir.Bunların en büyüğü ise "tama'"dır.

Tama'(aç gözlülük) insanı aldatarak,oyalayarak ömrünü bitirir.İnsanda hırs ve kıskançlık meydana getirir.Bu da Allah yolundan uzaklaştırır. Tama' zindanına düşen bir daha kendini bu zindandan kurtaramaz.Çünkü bu zindanın duvarları çok sağlam yapılmıştır.

Yolum aldı benüm aldâdı tutdı
Bugün yârınıla ömrüm düketdi

R.5(4)

Tama' habsına düşdüm çıkamazın
Katı berkdür dıvârı yıkamazın

R.4(13)

Tamahkâr dünyayı sever ve onun imânı dünya varlığıdır. Dünya zenginliğine,zevkine o kadar susamıştır ki dünyayı içse yine ruhu doymaz.

Sever dünyâyı çün oldur imânı
Susuzdur dünyeye kanmaz revânı(canı,ruhu)

R.4(1)

Aç gözlülük "fitne" doğurur.Eğer,bir insandan "nazar" (Hakk'ı görme) gider de onun yerini "tama" alırsa yerden fitne biter. Çünkü dünyayı kendilerine sevgili seçmiş olan aç gözlüler,durmadan fitne çıkarmaya çalışırlar.(27)

Yunus,her vesileyle insanları gafletden uyandırmaya çalışırken daima kendisini örnek olarak gösterir.

Eger tama' kılur isen gördigüne kalur isen
Nefsün gümrah kılur isen nazar dahı oldı fâni

1943.111(XXIV.8)

Ben bütün bunları bırakıp "birlik" yolunu tuttum."Hırs u tama'"yı arkama atdım,şimdi anlar benden uzaktır diyen(28) Yunus

(27) 1943.112(XXIV.9).
(28) 1943.198(XXI.1).

Emre,"tama'dar"ların yerinin cehennem olduğunu ve onların orada da rahat olmadıklarını açıklar.

Tama'dârun yeri tâmuda olur
Kaçan tâmûd'olan âsûde olur

R.5(3)

Yunus Emre'ye göre İlâhî aşka aç gözlülük,cimrilik sığmaz.Kimde İlâhî aşk(devlet) varsa onda "hırs u hevâ" bulunmaz.

Buhl u tama' sıgmaz anâ izzet de kaldı bir yana
Yol bulımaz hırs u hevâ kimde ki bu devlet olur

63(XLVI.6)

O halde, ben sana bir söz söyliyeyim;eğer aklın varsa "kem tama'lık" etme ve canın varsa bu sözümü dinle.

Bir söz diyeyin sana dinle canun varısa
Kem tama'lık eyleme aklun sana yarısa

194(LXXX.1)

diyen Yunus Emre,insanları daima iyiye,doğruya yöneltmeye çalışır.

ı) Öfke(boşu,gazap,kızgınlık,hırs): Yunus Emre,şiirlerinin büyük bir kısmında insan ruhunun derinliklerini araştırır.Usta bir psikolog gibi insan ruhunu tahlil eder.Prof.Dr.Mehmet Kaplan, bu konuda şunları yazıyor:"Yunus Emre'nin bazı bakımlardan varolüşçu filozoflara yaklaştığı görülür.Meselâ Yunus Emre de dış âlem ile iç âlemi ısrarla birbirinden ayırır.Ona göre en yüksek hakikat olan Tanrı,dış âlemde değil,insanın içindedir.(...) İnsanın bu hakikate ulaşması için, kendi kendisine dönmesi şarttır.Fakat insanların çoğu buna muvaffak olamazlar."(29) İşte Yunus,insanları kendilerine döndürmeye çalışan bir şairdir.

Şiirlerinde boşu(öfke)yu,gazabı,kızgınlığı,hırsı,kinî sık sık ele alan şair bunların insan hayatında ve sosyal hayatta yarattığı tahribatı anlatmaya çalışmıştır.Öfkenin,kızgınlığın aklın düşmanı ol-

---

(29) Mehmet Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânası,Ebediyat Araştırmaları I,s.155.

duğumu aşağıdaki beyitlerde şöyle açıklıyor:

Başdur bu vücudun şâhı başdur aklun tahtıgâhı
Katı boşmagıl nigâhi boşudur aklun düşmanı
...
Akıl gitti boşu geldi akıl evin boşu aldı
İmdi sultan boşu oldı göze göstermez cihanı

1943.111(XXIV.5,7)

Yunus Emre'ye göre insan ruhunda öfke(boşu) gizlidir ve nerede olduğu bilinmediği gibi beklemediğin anda ve yerde ortaya çıkar.İnsanın imanını tehlikeye düşürür.

Boşu kimdeyise îmânı gider
İman gerekise vârını gider
Boşu gelicegiz îmân ne olur
Oda düşer yanar ye can ne olur
Boşu işi heman küfr ü dalâldür
Neüzü billah ol ayruksı hâldür
Sakıngıl boşudan ki gizlüdür ol
Nerede sîzmesen yol anda urur

R.14(9,10,11,12)

Yukarıya aldığımız beyitlerin dışında Yunus,öfkeyi şöyle konuşturur:"Benim çevreme(îleyüme) kimse katlanamaz.Benim kızgınlığımdan denizler ateş alıp yanar.Ben nereye varırsa orada başlar kesilir, kime kızarsam o,o anda ölür.Kimse benim gibi cana kıyamaz.Yaratılmışlardan hiç bir şey bana karşı duramaz.Felek bile benim işimi yapamaz, başaramaz,Melek bile benim yoluma ulaşamaz.Yüzbin asker(er) gözüme bir zerre kadar görünmez.Bin aslan bana kuzu kadar görünmez.Bana öfke(boşu) derler,çok büyük bir kahramanım ve düzenliği bozmak için her an hazırım.Ben nereye varırsam orada ot bitmez".(30)

---

(30) Bkz.Risâletü'n-Nushiyye (1965),s.13,14,15.

Nihayet:

İşidenler benüm kaçar sözümden
Ki ben de korkaram kendözümden
R.14(6)

diyen şair,bu noktada devreye girerek öfkeli insanın nasihat dinlemediğini,bu insanların ömürlerinin zülum içinde geçtiğini,öfkenin insana Allah'ı unutturduğunu,Allah'ı unutan insandan da her şeyin beklenebileceğini bildirir.(31)

Benüm gibi kişiye izzet itmez
Cevab virür banâ ögüt işitmez
R.15(6)

Öfke,kin,ihtiras,kıskançlık gibi huylar nefsin kötülük mefhumlarıdır.İnsan eğer rahat etmek istiyor ve Hak yolunu seçmek istiyorsa devamlı olarak nefsi ile savaş halinde olmalıdır.Onun için de "dervişlik ahlâkı"nı benimsemek gerekmektedir.Bir beyitte bunu şöyle anlatmaktadır.

Uram yıkam nefs evini oda yana hırs ü hevâ
El getürem şimden girü nefsile savaş eyleyem
96(CVI.4)

3- Suç ve günah mefhumu: Suç ve günah mefhumları yaşanılan olayların sebep ve sonuçlarına göre belirlenir.İnsan yapmış olduğu bir işin sonucunun ne olacağını çoğu zaman kestiremez.Hattâ yaptığı işin suç mu,günah mı olduğunu bilemez.Bilse bile insan nefsi kişiyi suça günaha sevketmek için her an hazır beklemektedir.Bir beyitte Yunus şöyle diyor:

Yâranlarından utanup günahı gizli işlersin
Yaradan hâlikın hâzır niçün andan utanmazsın
1943.242(VIII.5)

(31)R.15(7,8,9,10);

Yukarıdaki beyit hem İslâm inanç sistemi açısından hem de insan psikolojisi açısından üzerinde durulmağa değer bir beyittir.İnsan eğer Allah korkusu taşımıyor da,kullardan utanıyorsa,insanların bulunmadığı yerlerde her türlü kötülüğü,haksızlığı yapabilir.Çünkü onun nefsini Şeytan satın almıştır.İstediği şekilde kullanabilir.Halbuki "günah murdarların murdarıdır".

Çün günah murdarlarun murdârıdur
Hazretünden yâramazlar kârıdur
150(CCIII.16)

İnsanlar dünyada bir kırık saksı uğruna suç işler,günaha girerler ve bir çok insan bu dünyada günahını temizlemeden ömürlerini geçirirler.Fakat yarın mahşer günü günahların tartılacağını,sırat köprüsünden geçirileceklerini düşünmezler.(32)

Günahlarun tartalar andan sırata iletelerZebâniler dutalar figanlar ola katı
147(CXCVIII.4)

Bu durumlara düşmemek,için günah işlemekten sakınalım ve hesabımızı burada iyi yapalım diyor Yunus:

Tutalum günahımuz arturalum ahımuz
İdelüm hisabımuz anda vermemeğiçün
1943.259(XLI.2)

Yunus Emre,bir beyitte diyor ki, senin o çok günahların seni hasta etmiş,ey çaresiz niçin gidip bu derdine çâre aramıyorsun? Senin bu derdinin dermanı Allah'tadır.O'nun kapısına başvurmaya çalış(33).

Yunus Emre,herkesin suçunun,günahının sorumlusu kendisidir, kimse kimsenin suç ve günahından ötürü cezalandırılamaz ve cezalandırılmıyacaktır diyor.

---

(32) 186(LXIV.4);70(LXI.1).
(33) 1943.242(VIII.4);1943.72(I.2).

Kimesne sûçıla kimse kınanmaz
Kişî ayruk suçını sûç sanmaz
Sanâ bîgâne sûçından hatâ yok
Meyil yok kimseye âta anâ yok

R.34(13,14)

Yunus Emre'ye göre toplumumuzda öyle insanlar vardır ki, kendi yaptıklarını izlemez,araştırmaz da başkalarının yaptıklarını araştırır.Onların kusurlarını,suçlarını inceler ve kınar.

Özüni ırlamaz ayrûgı sınar
Ki tağru kim varısa ânı kınar

R.15(9)

Bu gibi insanlar,"günahlı,suçlu" insanlardır.Büyük şair onlara şöyle seslenir:

Ko ayruk sözini sen seni güt
Kınâma kimseyî sen işit ögüt

R.35(5)

4-Hırsız ve hırsızlık(Ugrı/ogrı): Yunus Emre,hırsız ve hırsızlığı iki anlamda kullanmış bulunuyor.Biri tasavvufî anlamda,ki bu noktada "ogrı" Şeytan'dır.Diğeri ise sosyal hayatta "koymadığını alan",hak etmediğini,hakkı olmayanı çalan anlamındadır, ki bu da insan dır. Bir beyitte şöyle diyor:

Komadugun aradan nesneyi götürmegil
Komadugın götürmek budura yatlu pişe

116(CXLII.3)

Bir insanın koymadığını alması yatlu(fena,kötü) bir iştir. Bu hırsızlıktır.Bir başka beyitte ise "ogrı" dediğim Şeytan'dır diyor:

Ol ogrı didügüm şeytandur azar
Ki dem-be dem içünde fitne düzer

R.37(11)

Yunus'un ,Risâletü'n-Nushiyye'de hırsız ve hırsızlığı hem sosyal yönden hem de psikolojik yönden incelediğini görüyoruz. Şairin yaşadığı dönemde Anadolu'da hemen hemen herkes hırsızlık olayı ile karşı karşıyadır.Eğer ev sahibi uyanık olmazsa hırsız her an evini soyabilir,malını yağmalayabilir.Bun bir beyitte şöyle açıklar:

Gafil olma evüne ugrı gele
Katı uyurısan divâr dele

R.15(15)

Ev sahibinin bir anlık gafleti ve derin uykuya dalması halinde hırsız duvarı delip eve girebilir.Eğer ev sahipsiz ise hırsız eve keyfince girip çıkar.Ev sahibinin evde bulunması,uykuya dalmış olması halinde hırsızın pisikolojik durumunu Yunus Emre, şöyle anlatıyor:

Ev ıssı uykuda ugrı kıvanur
Dutar ta'oil işin uyâna sanur

R.I5(16)

Ev ıssuz olıcak ugru kekince
Girür çıkar bahınmaz kolayınca

R.16(3)

Yukarıya aldığımız beyitlerde ve daha başkalarından anlaşılacağı gibi bir insanın Allah'a ulaşma yolunda her türlü kötü huylardan arınması gerekmektedir.Bunları gayri ahlâkî mefhumlar başlığı altında incelemeye çalıştık.

Yunus Emre,bu gayri ahlâkî mefhumlardan özellikle "dalâlet" (sapıklık),"buğuz"(kin),"boşu" (öfke) ve gaflet içerisinde bulunma üzerinde ısrarla durmaktadır:

Arı dirlik gerek dost ileyinde
Buguz boşu nolur ma'şuk yolında

R.15(12)

D-Yunus Emre'de kültürel değerler:Sosyal hayat içerisinde önemli bir yeri olan "Söz"ü,"atasöz"ünü,deyimleri ve bazı özel kelimeleri kültürel değerler olarak incelemiyi düşündük.

"Söz"ün insanlar arasındaki münasebetlerde ne derece önemli olduğunu hepimiz aç çok biliyoruz.Yunus,bunu eserlerinde geniş olarak ele almış ve açıklamıştır.

Atasözleri,yaşanılan hayat tecrübelerinden çıkarılan ve kültür tarihi içerisinde kalıplaşarak asırlar boyu kuşaktan kuşağa intikal eden,ders verici,yol gösterici cümlelerdir.Yunus Emre,bu tarihî kültür ürünlerini yeri geldikçe kullanmıştır.Tesbit edebildiğimiz kadarıyla yüze yakın atasözü bulunmaktadır.Bunların edebî durumları üzrinde Yunus Emre'nin Edebî Şahsiyeti bölümünde durulduğu için burada sadece sosyal hayatı doğrudan doğruya ilgilendirenler üzerinde duruldu.

Deyimler için de hemen hemen atasözleri hakkında söylediklerimizi söylemek mümkündür.Onlar da sosyal hayatın bazı aksak yönlerini yeri geldikçe ifade etmek için kullanılan kalıplaşmış sözlerdir. Yunus,şiirlerinde deyimlerden de büyük ölçüde istifade etmiştir.

Kelimeler ise bir sanatçıyı tarihe,yaşadığı çağa ve çevreye bağlayan en önemli kültür unsurlarıdır.Bazan,bir kelime bir sanatçının sanat anlayışını,dünya görüşünü ortaya koymakta çok önemli ip uçları verir.Günümüzde yazarların kullandıkları kelimelerin ,deyimlerin, terimlerin istatistikleri yapılarak,sanatçının şahsiyetinin en mahrem noktalarına kadar girilmeye çalışılmaktadır.(34)

Yunus Emre,sosyal hayatı hem Divanı'nda hem de Risâletü'n-Nushiyye'de geniş bir şekilde ele alır.Sosyal hayatın hemen her alanına temas ederek söz ile,atasözü ile,deyim ile,terim ile içinde yaşadığı hayatın bozukluklarını dile getirmeye çalışır ve yol gösterir.

---

(34) Bu konuda Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlilleri I ve II ile Edebiyat Araştırmaları Eserlerine bakılabilir.

1.Yunus Emre'de söz ve sözün önemi:İnsan hayatında ve sosyal ilişkilerinde sözün yeri ve önemi inkâr edilemez.Yunus Emre, şiirlerinde söze ve sözün taşıdığı öneme çok geniş bir yer ayırmıştır.Sözün gerek toplum hayatındaki yerine gerekse insanlar arasındaki ilişkilerdeki yerine sık sık işaret etmiştir.

Yunus Emre'ye göre,insan dil sayesinde "ahvâli"ni çevresindekilere bildirir.Dil sayesinde dertlerini anlatır.

Dilüm dutup yüridügüm yadlıguma delîlimiş
Yakam yadlık perdesini hicâbumı ben giderem
Anunıla ahvâlümi âlemlere bildure(y) m
Çagurıban muştulayam âlemi üstüme direm

102(CXIV.2,3)

O halde söz nedir ? İslâm dini ve tasavvuf felsefesi kainattaki her zerrenin kaynağının Allah olduğunu kabul eder.Yunus Emre de bu düşünceye bağlı olarak "söz" ün kaynağının da Allah olduğunu pek çok beyitte ortaya koymuştur.Aşağıya aldığımız beyitlerde bunu açıkça görmekteyiz.

Söz karadan akdan degül yazup okımakdan degül
Bu yürüyen halkdan degül Hâlık âvâzından gelür
...
Biz bir behâne arada ayruk di elden ne gele
Hak çün emir eyler cana (bu) keleci andan gelür

51(XXIV.3,6)

Ol bî nişandur cihanda ne diyelüm dilümüz andan
Ol âlimi deyyân zât her zât içinde zât olur

62(XLVI.5)

Yunus,bazı insanların sözün aslının nerden geldiğini anlamadıklarını,kendilerinden geldiğini sandıklarını bildirerek bu gibi insanların cahil olduklarını açıklar.

İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür

Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür
51(XXIV.1)

Hattâ bir beyitte düşmanları Yunus'a sen bu sözleri nasıl,nerden söylüyorsun diye sorarlar.O, bunlara şu cevabı verir:

Düşmenler aydur bana söz dimek kandan sana
Söz dimek kandan bana illâ üstâdum vardur
61/XLIV.3)

Buradaki "üstâd"ın Allah olduğuna şüphe yoktur.Nitekim bir başka beyitte de yine aynı soruya cevab olabilecek şu görüşü ortaya koyar:

Yunus işbu sözleri Hak varlıgundan söyler
İsterisen hânını miskinliklerde bulasın
106(CXXI.16)

Allah,"söz" ü insanlar arasında bir anlaşma vasıtası olarak yaratmıştır ve insanoğlu O'nun emrine göre konuşur.

Benüm degül bu keleci devlet senün Yunus neci
Çün dilüme kâdir sensin sensüz dilüm depretmeyem
88(XCIII.9)

Bu,böyle olunca insan sözün aslının nereden geldiğini, kudretin kimin elinde olduğunu bilerek,düşünerek konuşmalıdır.İnsan öyle söz söylemelidir ki söylediğine gücü yetebilsin.

Yunus imdi nedür dirsin ye kimün kaydını yirsin
Bir kişi bu sözi disin ana güci yitmek gerek
171(XXXIV.8)

Allah,insanoğluna Kur'an-ı Kerim'inde "Doğru söyle" diye emir etmiştir.İnsanın yalan söylememesini tavsiye etmiştir.Yunus da bunu şöyle dile getirir:

"Kuli'l hak" didi Çalab sözi togru disene(diyene)
Bugün yalan söyleyen erte utanasıdur
49(XIX.3)

Yunus Emre'ye göre bir insan görmediğini,bilmediğini ve işitmediğini asla söylememelidir.Bu çok büyük iftiradır.

Dese görmese bühtan-ı âzimdür
Buyuran böyle Kur'an-ı Kerim'dür
R.34(8)

Bir başka beyitte de insan işittiğini olduğu gibi söylemeli,kendisinden,açık gözlülük yapayım diye,söz katmamalıdır,der. (35) Söylenen de doğru olmalı,işitilen de.Yoksa boş sözün menzili yoktur.

Söze yol yokdurur kim söylene boş
Meger söz hak olâ hem hak ola gûş
R.34(16)

Ayrıca bir insan,bir kişinin sırrını başkalarına söylememelidir.Söyleyen "gammaz"dır ve onun da derecesi domuzdan daha aşağıdadır.

Bir kişinün yatlu sözin varıban kimseye dime
Biz uludan işitmişüz hınzirden giridür gammaz
1943.342(VII.5)

İnsan, sözü ya bildiğine göre söylemeli ya da bilenlerden dinliyerek,anlıyarak konuşmalıdır.Sözü fazla uzatmamalıdır.

Ye gel bildügünden ayıt yahud bilenlerden işit
Teslimin ucunı dutup hiç sözi uzatmayalar
65(L.2)

Çünkü çok söz hayvan yüküdür.Anlayana(arife) bir söz yeter.

Ansuz sözün gör nedür çok söz hayvan yükidür
Ârife bir söz yeter eger tende gevher varısa
194(LXXX.5)

---

(35) 172(XXXVII.5).

Sonra bazı insanların sözleri kişiye tatlı,hoş gelir.Bazılarının ise ne kadar yumuşak söylense de acı gelir.Onun için Yunus Emre,şöyle diyor:

Söylememek harcısı söylemegün hâsıdur
Söylemegün harcısı gönüllerin pasıdur
49(XIX.1)

Gerçekten de bazan söylememek,söylemekten daha iyidir. Zira söz yerinde söylenmeyince sevinci üzüntüye,dostluğu düşmanlığa dönüştürebiliyor.

Söz kılur kayguyı şâd söz kılur bilişi yad
Eger horlık eger izzet her kişiye sözden gelür
51(XXIV.2)

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Nice yumşak söylese sözi savaşa benzer
159(XIV.2)

Mevlânâ,"İnsanoğlu,dilinin altında gizlidir,şu dil,can kapısının perdesidir." derken (36) Yunus Emre de bunu daha geniş bir şekilde tamamını aşağıya aldığımız "bir söz" redifli şiirinde dile getirmiştir.Şair bu şiirinde sözün insanın sosyal hayatındaki yerini ve nelere muktedir olduğunu açık açık anlatmış bulunuyor.

Keleci bilen kişinün yüzini ag ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz
Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aşı bal ile yag ide bir söz
Kelecilerün bişirgil yaramazunı şeşürgil
Sözün usıla düşürgil dimegil çag ide bir söz
Gel ahî şehriyârı sözümi dinle bâri
Hezâran gevher dinârı kara toprag ide bir söz
Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini sekiz uçmag ide bir söz

(36) Mesnevi Şerhi II,s.154.

Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile
Key sakın ki dilünile canına dag ide bir söz
Yunus imdi söz yatından söyle sözi gayetinden
Key sakın o şeh katından seni ırag ide bir söz

68(LVII) FKT.55(82)

2.Atasözleri: Yunus Emre'de atasözleri konusu Yunus'un edebî şahsiyeti bölümünde incelendiği için burada sadece sosyal hayatı doğrudan doğruya ilgilendiren atasözleri üzerinde durmayı uygun bulduk.

Bilindiği gibi insanlar toplum olarak,bir mahallede,bir köyde,bir şehirde yaşamak zorundadırlar.Buna bağlı olarak birbirleri ile çeşitli bakımlardan ilişki kurarlar.Bu ilişkilerin sağlıklı olması,insanların kendi durumlarını.mevki ve mertebelerini bilmesine bağlıdır.Yunus Emre bu konuda şunları yazıyor:

Kamûlar göz gibidür sen bakıcı
Senün gözündürür seni çakıcı
Neye kim bâkarısan ol yüzündür
Kime ne sânurısan kendözündür

R.37(2,3)

Görüldüğü gibi Yunus Emre,insanı toplumla bütünleştirmiş,onu "kamu"nun aynasının önüne koymuştur.Bunu bir atasözü ile şöyle anlatıyor:

Sen sana ne sanursan ayruga da anı san
Dört kitâbun ma'nisi budur eger varısa

119(CXLVII.6)

Bu beyitteki birinci mısra "İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır"(TA.II,s.229:6177;ÖAA.1965 I,s.111:919) atasözünün Yunus-un şiir diliyle ifadesidir.

Toplumda bazı insanlar,kendilerini iyi tanımadıklarından,güclerinin,kuvvetlerinin üstünde işler yapmağa çalışırlar.Dolayısıyla neticede ya zararlı çıkarlar ya da boylarının ölçüsünü almış olurlar.Bu durumu Yunus Emre,aşağıdaki beyitle şöyle anlatır.

Işkıla gelen erenler içer aguyı nûşider
Topuga çıkmayan sular deniz ile savaş ider
158(XI.1)

Bu beyitin ikinci mısraı da "Topuğumuza çıkmayan çaylar başımızdan aştı(aşar oldu)"(TA.II,s.355:9701) veya "Boynuzu bitmedik kuzu koç ile yarışır oldu" atasözünün ilk şekli olsa gerek.

Sosyal hayatta bazı insanlar,kendi menfaatlerini koru - mak için başkalarının haklarını ellerinden almak isterler.Bunun için de onları aldatmaya,çeşitli hileler uygulamaya başlarlar.Başkaları için kuyu kazarlar.İşte bu durum Yunus tarafından şöyle dile getirilmiştir.

Zinhar gönül evinde dutma yavuz endişe
Biregüyçün kuyı kazan akıbet kendü düşe
116(CXLII.1)

Bunun "El için kuyu kazan evvelâ(iptida) kendi düşer" (TA.II,s.160X4301;ÖAA.1965,I,s.102:667) atasözü olduğunu belirtmeye lüzum var mı ?

Bu can sana bâki kalmaz anda varan girü gelmez
Son pişmanlık assı kılmaz gel ikrar it erenlere
1943.87(XX.6)

beytindeki "Son pişmanlık assı kılmaz" ifadesi elbette "Son pişmanlık fayda vermez" atasözünün Yunus'un dilindeki ifadesidir.

Daha önce de belirtildiği gibi Yunus Emre,çok sayıda atasözünü ya kalıp halinde ya da şiir tekniğine uydurarak şiirlerinde kullanmıştır.Bunların bir kısmı henüz mevcud atasözleri sözlüklerine girmiş değildir.Örnek olması ve o dönemdeki yoksulluğu bildirmesi bakımından bunlardan bir tanesini buraya almayı uygun bulduk.

Var imdi miskin Yunus uryan olup gir yola
Yüz çukallu(zırhlı) gerüyse yalıncagı soyamaz
70(LXI.5)

3.Deyimler: Deyimler bir mefhumu belirtmek ve o mefhuma dikkat çekmek gayesi ile kullanılan söz kalıplarıdır.Her hangi bir kaide özelliği taşımazlar,yalnız anlatıma açıklık,akıcılık ve renk katarlar.

Yunus Emre,yaşadığı çağın dil imkânlarını en iyi şekilde kullanmış olan bir şair olarak şiirlerinde çok sayıda deyime yer vermiştir.Biz burada Yunus'un şiirlerinde geçen deyimlerin bir listesini yapmaktan çok,o dönemin,sosyal hayatını anlatan veya işaret eden deyimlere dikkat çekmek istedik.

İnsanlar,yaşadıkları çevrede kendilerine bir yer edinmek isterler.Bir sosyal çevreleri olsun diye düşünürler.Tabir caizse adam yerine koyulmak arzusunu gösterirler.İşte Yunus bu durum şöyle ifade ediyor:

Bu Yunus'un yanar içi kamudan gönlidür kiçi
Suya sayılmamak suçi hep erenün himmetidür
51(XXV.7)

Bu beyitte olduğu gibi Yunus Emre,insanların nâmertliğini ifade etmek için "Etmek yiyüp tuz basmak" deyimi,başkalarını gözetleyip kusurların bulanların durumlarını anlatmak için "yaban yolın gözetmek" deyimini;birbirleri ile alay edenlerin düşüncelerin iifade etmek için "sakala gülmek" deyimini kullanmıştır.Sosyal hayatın çeçitli yönlerine dikkat çeken bazı deyimleri aşağıya aldık.Bunlar üzerinde birazcık düşünülünce,o dönemin sosyal ve ahlâki yapısı hakkında bazı bilgiler elde etmek mümkündür.

-"baş çatmak":Bir iş yapmak için bir araya gelmek.
-"bel bağlamak": Bir iş yapmaya niyetlenmek.
-"diz çökmek" : Bir mürşidin önünde bulunmak,ders almak.
-"boyun tutmak": Teslim olmak.Bir şeyhe bağlanmak.
-

-"aldayıtutmak":Oyalamak,devamlı aldatmak.(Dünya hayalleri).

-"ayruksımak" :Ayrı görmek,ayrı sanmak.(İnsanlar arasında ayrım yapmak).

-kösüp kömürmek":Yalayıp yutmak.(Dünya malı hakkında).

-"Yüzin yire urmak":Alçak gönüllülük göstermek.

-"kilimi suya atmak":Kötü bir durumu düzeltmekten vazgeçmek.(37)

Bu deyimi Yunus Emre şu beyitte kullanmıştır.

Ar numas bırakdum kîlîmi suya atdum
Dervişlüge el katdum Allah görelüm neyler
1943.281(V.10)

Bahaeddin Ögel,bu deyimin aslının "keçeyi suya salmak" olduğunu bildirir.Hatta Irk bitig adlı kitapda "kidizig subka sokmuş" şeklinde olduğunu ve Eski Osmanlı metinlerinde çok sık geçtiğini açıklar.(38)

Deyimin "kilimi suya atmak" şekli,Anadolu'daki tarikat ve mezhep kültürleri ile ilgili olsa gerek."Keçeyi suya salmak/sokmak" şekli ise Atlı göçebe Türk medeniyetinin izlerini taşımakta olduğu kanaatindeyiz.

---

(37) Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II(K-Z) Ank.1953,s.641.
(38) B.Ögel,Türk Kültür Tarihine Giriş,c.3,Ankara 1978, s.171.

E. Yunus'da insan güzelliği unsurları: Yunus Emre, her ne kadar insanın iç güzelliğine önem verirse de, zaman zaman yaşadığı çağın insanlarının maddî güzelliklerine de dikkat etmiş veya sözün gelişi bu güzellik unsurlarını da dile getirmiştir. Biz de burada bu unsurları ana hatları ile vermeyi uygun bulduk.

1. Kadın güzelliği: Büyük şair Yunus Emre, daha önce de işaret edildiği gibi İlâhî aşka beşerî aşk yoluyla ulaşmıştır.(39) Yaşadığı çevreyi, insanları yakından inceleyen Yunus, zamanla kâinattaki her zerrede Allah'ı, Allah'ın kudretini ve cemâlini görmeye başlar. Her ne var ise âlemde "cümle vücûd"da bulur. İşte bu sırada, insan güliği arasında Hakk'ı müşahede etmiş olur.

Yunus Hak tecellisin senün yüzünde gördi
Çare yok ayrılmaga çün sende göründi Hak
75(LXX.9)

Allah'ın güzelliğinin sevgilisinin yüzünde tecelli etmesi ve bunun Yunus tarafından müşahede edilmesi, beşerî aşktan, dünyevî güzelliklerden İlâhî aşka ve "hüsn-ü mutlak"a geçişi şairin olgunlaşmaya başladığı dönemin ilk meyveleri olsa gerek.(40)

Yunus'un insanda daha doğrusu kadında müşahede ettiği güzellikler daha ziyade baş ile ilgili organlara aittir. Bunları sırasıyla açıklamaya çalışalım.

a) Yüz güzelliği: Yunus Emre'nin Hakk'ın tecellisini yüzünde gördüğü güzelin yüzü "nikâb"lıdır ve bu yüz "ayın ondördü" gibidir ve ay kadar parlaktır.

Kerem it bir beri bak nikab yüzünden bırak
Ayun ondördü misin balkurur yüz ü yanak
75(LXX.1)

---

(39) Müjgan Cunbur, Yunustan Bir Şiir ve Beşeri Aşk, Türk Yurdu, c.2, S.2 Mayıs 1960, s.39; ve bkz. bu çalışma Yunus Emre'de Beşerî Aşk Bölümü

(40) Cunbur a.g.m.;

Yunus,bu yüzleri ayrıca şekil ve parlaklık bakımından "güneş" e,renk ve temizlik bakımından da "güle","nohut"a,"bulgur"a benzetdiğini görüyoruz.

Bu yüzler o kadar güzeldir ki,bu yüz ortaya çıkınca ay doğmaya utanır,güneş tutulur.Görenler "Yusuf-ı Ken'an"ı görmüş gibi dona kalır.Ölü görse vücuduna can gelip dirilir.Uçan kuşlar "uçunur",rüzgâr görse durur.Sanki devlere hükmeyleyen Belkıs'tır.(41)

b).Yanak güzelliği: Yanak yukarıya aldığımız beyitte olduğu gibi yüz ile birlikte anılmakta ve "ayın ondördü" gibi parlamaktadır.

c) Göz:Yunus'un sevgilisinin gözleri o kadar parlaktır ki adeta ateş gibidir.Yanan iki "çerağ"a benzer.Bu gözlerin bakışı can almaktadır.Bunu Yunus Emre şöyle ifade ediyor:

Gören pervâneleyin nice oda düşmesin
Gözlerünün bakışı can alur iki çerag
75(LXX.5)

Bir bakmakla bin can alan bu gözlerin rengi karadır.(42)

d) Ağız: Yunus Emre,ağzın şekli hakkında herhangi bir ip ucu vermez.Yalnız bu güzellerin tatlı sözlü olduklarını,dil ve dudağın yüzbin sözü büyük bir minnettarlıkla söylediğini açıklar.

Şol agzundan keleci yüzbin şükrâneyile
Destur gelsün taşraya söylesün dil ü dudak
75(LXX.2)

e)Diş: Diş renk,şekil ve kıymet itibariyle inciye benzetilir. Dişler,"inci","dür" ve "mirvâri" kelimeleri ile anlatılır.Güzellerin ağzında dişler inci mercan gibi dizilmişlerdir.(43)

f)Kaş: Kaş "yay" ve "ok" benzetmesi ile açıklanır.Bir beyitte "senün kaşun durmadan ok atar yay kurmadan" diye anlatılırken bir başka beyitte"iki kaşun ay" gibi diyerek Klasik edebiyatımızdaki gibi

(41) 139(CLXXXIII.5);162(XIX.7,9) ;113(CXXXVI.2...).
(42) 103(CXVI.6).
(43) 75(LXX.3).

ayın hilâl şekline benzetilmiştir.

g) Alın: Yunus Emre, alnı parlaklığı bakımından "genç aya" benzetmiştir. Aşağıdaki beyitte bu açıkça görülmektedir:

Sıfatun arılıgı bulgur -ı nohud gibi
İki kaşun ay alnun genc aya virür sebak
75(LXX.4)

h) Kulak: Sevgilinin kulağı tek başına değil, küpeli oluşu ile dikkatı çekmektedir. Bu küpeli kulaklar şairi şüpheye düşürür.(44)

ı) Boyun: Yunus Emre, sevgilisinin boyunu "yuvuk"(:geyik" boynuna benzetmektedir.

Boynun yuvuk boynından hiç farkeyleyemedüm
Gümâna viren beni küpeli iki kulak
75(LXX.8)

Bu benzetme destanlar devrinin havasını taşımaktadır. Nitekim Türk destan ve masallarında geyik motifi oldukça geniş bir yer tutmaktadır.(45)

i) Saç: Yunus Emre saçı daha ziyade renk bakımından ele almıştır. Bir beyitte saçı "mi'râc dünü" şeklinde açıklarken(46), bir başka beyitte saçın sarılığından bahseder.(47)

j) El: Yunus Emre, Anadolu güzellerinin ellerini hep kınalı olarak ve gül toplamakta görür. Mezarda yatan bir genç kızın halini şöyle anlatır.

Elleridür kınalu hep karavaşlar şeker-leb
Kargu gibi uzun boylu gül yüzlü hatunlar yatur
162(XIX.7)

k) Boy: Yukarıya aldığımız beyitte görüldüğü gibi güzellerin boyu "kargı"ya benzetilmiştir. Bu benzetmeyi Dede Korkut Hikâyelerinde de görmekteyiz. Bu da destan geleniğinin bir devamı olsa gerek.(48)

(44) 75(LXX.8).
(45) Gökyay, a.g.e., s.CDXLIII-CDXLIV.
(46) 113(CXXXVI.8).
(47) 162(XX.5)
(48) Gökyay, a.g.e., s.CLXXXIII vd.

Nihayet Yunus Emre,sevgilisinin güzelliğini tasvir etmekte acız kalmış olacak ki bir beyitte şöyle der:

Kangı bir nesneni ki dil nice şerh eylesin
İlâhî sen beklegil yavuz gözlerden ırak
75(LXX.7)

ve Allah'ın onu kötü gözlerden saklamasını ister.

2. Erkek güzelliği: Yunus Emre,şiirlerinde erkeğin güzelliğini değil yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi iyi ve kötü özelliklerine dikkat çeker.İnsanın doğruluğu,kahramanlığı,insan-ı kâmil oluşu onun için önemlidir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde erkekler,Hz.Âdem ile ve onun ismiyle anılmaya başlanır.Yaşadığı dönemin Mevlânâ'sına,Geyikli Hasan'ına kadar peygamber,halife,imam,veli,derviş,ermiş,padişah,han,bey,bahadır,yiğit,zengin,yoksul,kul sıfatları ile ele alınmıştır.

Erkek güzeli olarak Türk-İslâm edebiyatlarında çok sık adı anılan Yusuf-ı Ken'an'ı zaman zaman Yunus Emre de zikretmiştir.

Yüzünden gün dutılur ay dogmaga utanur
Gören heybete kalur Yûsuf-ı Ken'an mısın
113(CXXXVI.4)

ALTINCI BÖLÜM

TABİAT

A.Kozmik Âlem:

1-Gök ve gökyüzü(Arş,gerdûn,çarh,çarh-ı felek,felek, felek-i atlas):

a) Umumi olarak gök ve gökyüzü:Yunus Emre'nin şiirlerinde "gök" ve "gökyüzü" ile ilgili bilgiler Kur'an-ı Kerim ve eski astronomibilgilerine bağlı olarak zikredilir.Bu mefhumlar daha ziyade dünyanın ve insanın yaratılışı,devriyeler ve Mi'rac hadisesi ile ilgili olarak verilir.

Yunus Emre'ye göre gök yedi kat olarak yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette açıklanan bu konu Talak sûresinin 12. ayetinde şöyle belirtilmiştir:"Allah,yedi göğü ve yerden de onların mislini yaratmış olandır."(1)

Dünyanın yaratılışı bölümünde de açıklandığı üzere Allah, kendi kudretinden bir gevher yaratmıştır.Bu gevhere bakmış ve gevher erimiştir.Eriyen gevherin "bug"usundan yedi kat gök yaratılmıştır.(2)

Yidi kat yer yaratdı ol gevherün tozından
Yidi kat gök yaratdı ol gevherün bugından
109(CXXVII.2)

Eski astronomiye ve bazı din bilginlerine göre dünya kâinatın merkezi ve etrafındaki gökyüzü dokuz tabakadan meydana gelmiş kabul edilmektedir.(3) Bu dokuz tabakaya "dokuz felek" adı veriliyor.Bunların adları şöyledir:

1.Felekü'l Kamer(Ay katı),

2.Felekü'l Utarit(Merkür katı),

---

(1) Çantay,a.g.e.,c.3,s.1059.

(2) 109(CXXVII.1);133(CLXXIV.1,2).

(3) Pakalın,a.g.e.,c.1,s.596-597;Gölpınarlı,Yunus Emre Divanı 1948,s.624- 625,656;C.Kurnaz,Hayali Bey Divânı Tahlili,Ankara 1987, s.416 vd.;Tolasa,A.Paşa'nın Şiir Dünyası,Ankara 1973,s.424 vd;Ans.İsl.Lügatı,s.213-214.

3.Felekü'z Zühre(Zühre,Venüs,Çoban yıldızı katı),

4.Felekü'ş Şems(Güneş katı),

5.Felekü'l Mirrih(Mirrih/Merih katı),

6.Felekü'l Müşteri(Müşteri/Jüpiter katı),

7.Felekü'l Zühal(Zühal/Satürn katı),

8.Felekü's Sevâbit(Sabit yıldızlar katı),

9.Felekü'l Âzam(En yüksek kat)

Dokuzuncu kata "felekü'l-âlâ","feleküI eflâk","felekü'l âzam","felekül-mevhum" gibi adlar verilmektedir.Bu katta yıldız yoktur. Yunus Emre,bu felek için kullanılan "Felekü'l atlas" terimini bir beyitte şöyle ifade eder:

Felek-i Atlasda durdum yedi kezin cevlân urdum
Muhammed nûrını gördüm bu benüm karagum anda
1943.51(XIII.4)

Bu beyitten de anlaşılacağı gibi Yunus Emre,tasavvufun devriye sistemine göre halden hale geçerken yedi defa dolaşmış ve sonunda "felekü'l-atlas" katında durmuştur.Burada Hz.Muhammed'in nûrunu görerek orada karar kılmıştır.Pek tabbi bu tasavvufî bir düşüncenin ifadesidir. Mecazî bir anlatımdır.

Bilindiği gibi Allah mekândan münezzeh olmakla beraber, bura...,yani dokuzuncu felekte "manevi kürsü" bulunmaktadır.Buraya "arş-ı İlâhî",arş-ı âlâ", "arş-ı âzam" denilmesi bundan dolayıdır.(4)

Kur'an-ı Kerim'in A'raf sûresi 54.,Yunus sûresi 3.,Secde sûresi 4. ve Hadîd sûresi 4. âyetlerinde mealen;"Allah,gökleri ve yeri bunların arasında olan şeyleri altı günde günde yaratan,sonra hükmü arşı istilâ eden,hükümran olan,tedbir (ve idare) edegelendir" şeklinde buyurulmaktadır.(5)

Yunus Emre aşağıdaki beyitte dokuzuncu feleği "tokuz

(4) Gölpınarlı,a.g.e.,s.624,633,656,685; Yunus Divanı 1965,s.250,260,275.;Ans.İsl.Lügatı,s.213.

(5) Çantay,a.g.e.,c.1,2,3 adı geçen sûre ve âyetler.

arslan" şeklinde ifade etmiş bulunuyor.

Bu tokuz arslan yidi evren ü dört ejderha
Bunlaranla cengidem Rüstem olam destan olam
99(CX.22)

Dokuz arslan,dokuz göğü,yedi evren yedi yıldızı ve dört ejderha da dört unsuru temsil etmektedir.Bunların sâlikin manevî yolculuğunda engel teşkil ettikleri kabul edilmektedir.

Allah,gökleri yarattıktan sonra ona "dur" diyor ve sonra gökyüzünü yıldızlarla süslüyor.(6) Daha sonra da tekrar "dön" diyor ve gökler dönmeye başlıyor.

Göke ayıtdı dön dîdi ay u gün yürisin didi
Suyu muallak dutup üstini yir eyledi
133(CLXXIV.3)

Yunus Emre'nin bu beyitte işaret ettiği gibi ay,güneş ve gök(dünya) dönmeye başladıktan sonra zaman birimleri olan gece,gündüz,ay ve yıl(sene) teşekkül etmiş olur.

Yunus Emre'ye göre gök perdelerini açar,iyiyi kötüden seçer.(7) Gökte yıldırımlar şakır,bulutlar seyran eder,yağmurlar yağar.Bir beyitte şöyle diyor:

Yıldırım olup şakıyan gökde melâik dokuyan
Bulutlara hüküm süren yagmur olup yagan benem
87(XCI.3)

Yunus Emre bu yedi kat gökte bulunan ve yukarıda sıraladığımız yıldız(felek)lardan hepsi hakkında bilgi vermez veya isimlerini anmaz.İsimlerini en çok andığı yıldızlar "Ay","Gün/Güneş","Zühre" ve "Müşteri" yıldızlarıdır.

b) Yıldızlar:Yunus Emre,şiirlerinde adını andığı her nesneyi tasavvufî düşünce açısından ele almış ve mecazî mânâda kullanmıştır.

---

(6) 96(CVII.3);128(CLXV.7);133(CLXXIV.2).
(7) 79(LXXVII.3).

Yunus Emre'nin adını zikrettiği dünyevî ve uhravî her nesne tasavvufî mânâda ele alınmıştır. Bu durum yıldızlar konusunda da aynıdır. Şimdi Yunus'un adını andığı yıldızları inceliyelim.

(aa) Ay(Mah) : Yunus Emre, tek başına kullandığı zaman "ay"ı daha ziyade ay, arada bir de mah kelimeleri ile ifade etmiştir. Benzetme motifi olarak ayın şekli "ay" ve "gençay" ifadeleri ile kaşları anlatırken, parlaklığı itibarı ile de "alın"ı anlatmaktadır.

Ay mecazî olarak Allah'ı ifade eder. Ayın şûlesinden bu dünya aydınlanır. Gönüllerin "çırağı"nı yakar.

Ol ayun şûlesünden âlem münevver olur
Gönlümdeki çırağı nur itdi ulu Hoca

1943.76(IV.2)

Yukarıdaki beyitte görüleceği gibi Ulu Hoca, Allah'tır. Dünyamızı aydınlatan "şûle"nin kaynağını araştıran şair, bir başka beyitte şöyle diyor:

Şû'le bize aydan degül ışk eri bu soydan degül
Rızkuma bu evden degül derya-yı ummandan gelür.

51(XXIV.5)

İnsanoğlu çoğu zaman gaflete düşer. Kendi varlığında başka şeyi göremez, düşünemez. Hattâ sahib olduğu azâlara bakarak mağrur olur. Yunus bu gibileri her zaman uyarmıştır. Aşağıdaki beyitte bunu açıkça müşahede etmekteyiz.

Aydürsin kim gözüm görür da'viyi ma'niye virür
Gündüzün gün şû'le virür gice yanan çırag nedür

55(XXXI.6)

Bir başka beyitte ise daha açık olarak şöyle der:

Gözi yok yir içer dünyayı görmez
Togar ay u güneş ol ânı görmez

R.32(10)

Yunus Emre tasavvufî ahlâk çerçevesinde insan-ı kâmil ahlâkını anlatırken de yine ay sembolünü kullanır. Toprak tevâzuzunu kaynağı olduğu kadar rahmetin de kaynağıdır ve Yunus'a rahmet yerden

yağmaktadır.

Ben ayumı yirde gördüm ne isterem gök yüzinde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar
157(VIII.4)

Benim ayımın ışığıha bulutlar gölge yapamaz.Benim ayımın "doluluğu"(dolunaylığı) hiçbir zaman eksilmez ve nuru yerden göğe yağar (8) diyen Yunus'un burada kastettiği mânâ elbette tasavvufîdir. Nitekim bir beyitte ifade ettiği gibi Yunus'un gördüğü ay bütün burçlardan yücedir ve onun gönlünü,canını sarhoş etmiştir,halinin ne olduğunu bilemez olmuştur.(9) Böylece canını,gönlünü sarhoş eden "şû'le"nin kaynağını araştırmaya çıkmıştır ve yukarıda ifade edildiği gibi derya-yı umman"dan geldiğini görmüştür.

(bb) Zühre: Zühre yıldızı eski astronomi bilgilerine göre üçüncü gökte bulunmaktadır.Müzisyenleri ile şarkıcıların yıldızıdır.(10) Yunus Emre,Harut-Marut,saz,nüvaht mefhum ve kelimeleri ile birlikte kullanmaktadır.

Zühre yire inübeni sâzın nuvaht iylerise
Aşıkun işreti sensüz gözi ol yâna gitmeye
39(III.8)

Bu beyitte işaret edildiği gibi Zühre,Türk-İslâm edebiyatlarında daima müzik âletleri ile,eğlenci ile ve aşkla birlikte zikr-edilmiştir.(11)

Yunus Emre bir başka beyitte de Harut ile Marut olayına şöyle işaret etmektedir.

Gör Hârut Mârut neyledi hazretde ferişteyidi
Nasibin ışka aldurup makamın Zühre'ye vire
123(CLIV.3)

---

(8) 157(VIII.2)
(9) 1943.76(IV.1)
(10) Pakalın,a.g.e.,c.3,s.666-667;Gölpınarlı,1965,s.301; Kurnaz,a.g.e.,s.456.
(11) Gölpınarlı,Mesnevi Şerhi I,s.184-186;Yunus Emre Divanı 1948,s.637.

Zühre ile Hârut-Mârut arasındaki münasebetleri Gölpınarlı şöyle özetlemiştir:Hârut ile Mârut,Allah katında birer melek iken inların yaptıkları kötülüklerden şikâyetçi olmuşlar.Durum Allah'a bildirmişler.Allah'da onlara "şehvet" hissi vererek Babil'e indirmiş.Babil'de istiyenlere büyü öğretiyorlarmış.Kadının biri bunların geceleri göğe çıktıklarını görünce,onlara,bana göğe çıkacak duayı öğretin size teslim olayım demiş.Onlar da "ism-i a'zam" ı kadına öğretmişler.Kadın "ism-i â'zam"ı okuyup göğe çıkmış.Allah,bu kadını yıldız yapmış.İşte, Zühre yıldızı bu kadınmış.(12)

Türk mitolojisinde Zühre güzellik sembolü olup adına "Kervan yıldızı","Erte yıldızı","Sabah yıldızı","Çoban yıldızı" denilmektedir.Kutadgu Bilig de bir beyitte şöyle anlatılıyor:(13)

"Beşinci Zühre çıktı,vurdu güzel yüzünü,
"Sabah vakti karşıla,sen de avut gönlünü!"

(ee) Güneş(Mihr,Şems,Nur,Nur kandili):Yunus Emre güneş ile ilgili mefhumları "mihr","şems","nur","nur kandili" gibi kelimelerle ifade eder.Güneş gündü ışık verir.Güneşin doğması ile karanlıklar ortadan kalkar.

Karanulık sürilür âlem münevver olur
Işıdı nur kandili havâya az az gelür

46(XIII.2)

Güneşin "şû'le"si Allah'ın nuruna telmih edilir.Allah'a karşı gönül gözü açık olmayan insan için Allah'ın nuru tesir etmez.Yunus bir beyitte şöyle diyor:

Ayıtmasun çün gün togar etüm tenüm üşütmeye
Çün vücûdu delük degül şu'le irmez günden ana

153(II.4)

---

(12) Gölpınarlı,1965.s.301.
(13) B.Ögel,a.g.e.,c.II,s.220-226.

İnsanlar,güneş doğarsa ısınırız,vücudumuz üşemez diye düşünürler.Halbuki vücudu güneşin sıcaklığını almaya müsait olmayanlara güneş tesir etmez.Aynı şekilde kalb gözü kapalı olanlara da Allah aşkı sirayet etmez.

Yunus,benim dost ile işim bulut ile güneş misalidir.Bir an perde ortadan kalkar,bir an yine örtülür,diyerek sâlikin Allah'ın inayeti ile halden hale geçişini açıklamış olur.Burada güneş Allah'ın nuru,ışığı olarak düşünülmüştür.(14)

Yunus Emre'nin kozmik âlem mefhumlarını en çok kullandığı şiirleri devriyeleridir.Aşağıdaki beyit sadece bir örnektir.

Geh dönem bir şems olam zerremde yüzbin arş ola
Geh yine tugyân olam âlemlere tûfân olam
98(CX.38)

Bu beyitte "şems"in kudretine işaret eden şair bugünkü uzay ilminin yeni farkına vardığı bir gerçeği;güneşin etrafında dönen sayısız gezegenlere telmihde bulunur.Ayrıca Nuh tufanına da parmak basar.(15)

(dd) Mirrih(Merih):"Cercîs","Bercîs","Câlînûs","Bukrat" ve "Lokman" gibi hekim,filozof ve yıldızlarla birlikte zikredilen "Mirrih" İran mitolojisinde "Behram" adıyla anılan hayır meleklerindendir.Eski Türkler "Bakır Sokom" derken Anadolu'da bu yıldıza "Yaldırık" adının verildiğini görüyoruz.(16) Eski yıldız bilgisine göre rengi ateş kırmızısı olan bu küçük yıldız küçük mutsuzluklar yıldızıdır.

(ee) Bercîs(Müşteri-Jüpiter):Eski yıldız bilgisine göre din, ilim,kerem,tevazu',akıl,namus ve belâgat gibi iyi duyguların,faziletlerin sembolü olan "Bercîs"e Yunun mitolojisinde "Zevs" denilmekte.(17)

Nîçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam
Niçe bir Câlînûs u Bukrât olam Lokmân olam
98(CX.21)

---

(14) 164(XXII.5)
(15) Kurnaz.agg.e.,s.442-455.
(16) Ögel,a.g.e.,s.188.;Kurnaz,a.g.e.,s.441-442;Gölpınarlı 1948,s.693;1965.s.279.
(17) Gölpınarlı,1948 s.692-693;1965 251.;Kurnaz,a.g.e.,s.441.

Eski Türklerin takvimlerinde Bercîs(Müşteri) yıldızının önemli bir yeri olduğu bildirilmektedir.(18)

(ff) Zuhal(Sahib-i Keyvân):Yunus'un ünlü devriyesinde bir beyitte geçen Zuhal yıldızını şair "sâhib-i Keyvan" olarak anmaktadır. Eski yıldız bilgisine göre mutsuzlukların ve soğuğun sembolüdür.(19)

c) Gökyüzü ile ilgili diger mefhumlar:

(aa) Işık: Yunus Emre'ye göre «Işığın» kaynağı Allah'tır.Kainatta bulunan ve ışık veren her şey "Padişah'ın nur-ı pertevinden" etrafa yayılmaktadır.Hatta akıl,iman,cennet,cehennem,toprak,su yel,od(ateş) bu İlâhî nurun değişik görüntülerinden ibarettir.

Yunus,ışığı,"Şû'le","nur","pertev" gibi kelimelerle ifade etmiştir.Bu ışık her yerden karanlığı sürüp çıkarır.Çünkü kaynağı Hakk'tır.İnsanoğlu ışığın güneşten,aydan veya kendi gözünden çıktığını sanır. Halbuki Allah'ın izni ve inayeti olmadıkça güneş ve ay doğamaz,etrafa ışık ve sıcaklık yayamaz,göz de göremez.

Ayıtmasun çün gün togar etüm tenüm üşütmeye
Çün vücûdu delük degül şû'le irmez günden ana
153(II.4)

Güneşin nurunun,ayın şû'lesinin "derya-yı ummandan" geldiğini bildiren Yunus,"vücûdu delük" olmayana,yani Allah'ın inayeti olmayan insana güneşin sıcaklığının tesiri olamıyacağını bildirir.Vahdet burcundan doğan hakikat güneşi aradaki perdeler kalkmadıkça Yunus'a şû'le vermez.(20)

Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücresinden
Bes karanulık nûrıla bir hücreye nite sıgar
157(VIII.3)

(bb) Bulut(Bugı): Gökyüzünün İlâhî cevherin buğusundan yaratıldığını daha önce belirtmiştik.Bulut dünyamızın dörtde üçünü kapla-

(18) Ögel,a.g.e.,s.187.
(19) " " s.187;Gölpınarlı,1948,s.690;1965,s.272; Kurnaz,a.g.e.,s.441.
(20) 1943.50(X.5).

yan su(deniz)ların buharlaşması ile meydana gelmektedir.Bulutlar gök yüzünde "salkım salkım" dolaşırlar,rahmet olur yere yağarlar.Devriyelerinden birinde şöyle diyor:

Kâ'be vü büt îman benem çarhuruban dönen benem
Bulut olup havay'agan rahmet olup yagan benem
101(CXI.1)

Daha önce de belirtildiği gibi Yunus,kendisi ile Allah(dost) arasındaki münasebetleri bulut ile güneş arasındaki münasebetlere benzetir.(21) O'nun ayının ışığına bulutlar hiçbir zaman gölge edemez.(22)

(cc) Yıldırım:Aynı devriyenin bir başka beytinde "yıldırım"ı zikreden Yunus,bu kelimeyi "şakımak" fiili ile birlikte kullanmaktadır. Bu da tasavvufî düşünce içerisinde sâlikin geçirdiği mertebelerde karşılaştığı fırtınalı anları ifade etmektedir.

Yıldırım olup şakıyan kakıyup nefsin dokuyan
Yir ka'rasında berkiyen şol agılu 'ılan benem
101(CXI.3)

(dd) Burçlar:Yunus Emre'nin şiirlerinde "burçlar" kozmik âlem deki burçlar şekilde görülmez.Daha ziyade tasavvufî mânâda Allah'ın yüce makamını ifade eder.Kullanıldığı yerlerde tevriyeli olarak kullanılmıştır.Mesela aşağıdaki beyitte bu açıkça görülmektedir.

Ol hakikat güneşi dogar vahdet burcundan
Şu'le vermez Yunus'a hicablar gitmeyince
1943.50(X.5)

Buradaki "burc" kelimesi hem Allah'ın yüce makamını hem de kale burcunu ifade etmektedir.

(ee) Karanlık(Karanu,karanulık,gice,zulmet,zulümât):Yunus bu mefhum ile daha çok gece,mezar,öteki dünyayı anlatmak istemiştir.Ayrıca tasavvufî yönden kalbi İlâhî aşkla aydınlanmamışları anlatır.

(21) 164(XXII.5).
(22) 157(VIII.2).

(ff) Gölge:Gölge güneş ve ay ile birlikte düşünülmüştür.Ay ve güneşin önüne bir başka nesne geçerse gölge meydana gelir.Yunus bir beyitte şöyle diyor:

Benüm ayum ışığına bulutlar gölge kılmaya
Hiç gedilmez doluluğa nur yirden göke agar
157(VIII.2)

Bu beyitte bulutlar sâlikin yoluna çıkan engellerdir.Yunus diyor ki benim ayımın ışığına bulutlar,yani dünya nimetleri engel olamaz.Çünkü benim ayım artık dolunay halini almıştır.Onun ışıklarını karartmaya kimsenin gücü yetmez.

(gg) Yönler(Şeş cihet):Yönler de kozmik âlemle yakından ilgili olarak ele alınır.Çünkü yönlerin tayininde güneşin doğduğu yön ana yön olarak kabul edilir.

Yunus Emre,insanın yaratılllıp Allah tarafından rızkının ve ömrünün tamamlanmasından sonra yönlerin tayin edildiğini bildiriyor.

Rızkı ömri tamâm eyledi henüz
Şeş cihet olmadın tutdugı kisvet
43(X.4)

Önce insanın yaratılması ve arkasından diğer nimetlerin ve mefhumların ortaya çıkması mantıken doğru bir görüştür.Çünkü,Allah herşeyi insan için yaratmıştır.Zaman ve mekân da insana göredir.İnsan varsa zaman var,mekân var ve yönler de öna göre tayin edilir.Yunus yönleri "şeş cihet" terimi ile ifade etmektedir.Şeş cihet(altı yön) terimini daha başka beyitlerinde de kullanan şair bu altı yönden "ön","ard","sağ", "sol" yönlerinden dördünü bir arada kullanırken(23) "alt","üst" yönlerini kullanmaz.Buna karşılık "magrıp","maşrık"(doğu,batı) yönlerinin adlarını da yeri geldikçe anar.Ayrıca "ilerü","berü";"içerü","dışarı" "taşra" gibi yön bildiren kelimeleri kullandığı olur.

---

(23) 98(CX.20);133(CLXXIII.4).

B .ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

1-. Zaman(Ruzîgâr,devrân,vakt,devr,dem,an):

a) Umumi olarak zaman: Bugüne kadar zaman mefhumu üzerinde çok durulmuştur.Zaman bir çok bölümlere ayrılmıştır.Yunus Emre, zamanı "ezel" mefhumu ile başlatır.Bir çok beyitte "ezelî vatandayıdım" diyen şair zamanı "pâyanlı" ve "pâyansız" diye ikiye ayırır ve şöyle der:

Pâyanlu derv-i zamân nic'eglesün Yunus'ı
Pâyansuz devre irdük devranı yagmâya virdük
77(LXXIII.6)

Bu dünyanın ve insanoğlunun mäddî varlığı fânıdır.İnsan ömrü geçmiş ile gelecek arasında yaşanılan "ân"lardan meydana gelir.Esas zaman bu "ân"dır.Bilindiği gibi "ân" zamanın bölünmez en küçük parçasıdır.İşte gerçekte var olan o bölünmez parçadır.İnsanoğlu zamanı bu bölünmez "an" içinde yaşar."Ebu Ali ad-Dakkak'a göre vakit;içinde bulunduğun şeydir.Dünyada isen,vaktin dünyadır,ukbada isen vaktin ukbadır, sevinçte isen,vaktin sevinçtir,kederde isen vaktin kederdir."(24)

İnsanın maddî varlığı ile manevî varlığı zaman ve mekân içerisinde gelişir ve şahsiyetini kazanır.Tasavvufî düşünceye göre insan zamanı "ân"da yaşar."Dünyanın şartlarına göre yaşayan insanın (Dasein) içinde bu şartları aşan bir varlık vardır ki,asıl insan(Existence) odur. Existence,hürriyettir.Hürriyet insanın müşahhas varlığına ve dünyanın şartalarına dayanarak gerçekleşir.Varlığının şuuruna sahip olan insan, yaşarken (an) içende(ebediyeti) bulabilir."(25)

Yunus Emre içinde yaşadığı "an"da ebediyeti bulmuş olan şairdir.

b) Yunus Emre'de an(zaman): Yukarıda belirtiğimiz gibi o, zamanı "pâyanlı"(sonlu),"pâyansız"(sonsuz) olarak ikiye ayırır.Ezel ile

(24) S.Ateş,İslamda Tasavvuf,s.56,112.
(25) M.Kaplan,Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânası,Edebiyat Araştırmaları I,s.154.

başlatılan zamanı Yunus,"dem","lahza","devr","devr-i zaman","vakt","an", rûzîgâr" gibi kelimelerle ifade eder.Özellikle devriyelerinde ve yaşadığı dönemden şikâyette bulunduğu şiirlerinde zamanı çeşitli boyutları ile ele alır.İnsan ömrünün "yel gibi","bir göz açıp yumuncaya" kadar gelip geçtiğini düşünen şair,tasavvufî düşünce açısından "devrân"ı yağmaya vermiştir.Çünkü zaman tasavvuf felsefesine göre her an yeniden yaşanılan bir "hal"dir.Zaman tecellinin zuhur ettiği "dem"dir.

Yunus Emre,kendi içindeki dalgalanmaları bu "dem" içinde dile getirir.(26) Zamandan şikâyette bulunduğu şiirlerinde "Müsülmanlar zamâne yatlu" oldu şeklinde ifade eder.Bunun üzerine kendi iç âlemine döner ve ebedî mutluluğu orada bulur.Yunus'un en mutlu "dem"i işte bu demdir.Çünkü sevenler için artık zamanın önemi kalmamıştır.

Ne kutlu dem idi bu dem ne gussa varıdı ne gam
Endişe yok gönlümde hem bu can eli andayıdı

1943.103(VIII.3)

Mutasavvıflara göre,"...birliğe erilince zaman ve mekân kaydı kalkar.Sûfiler mâzi ve istikballe değil hâl ile alâkadar olur.(...) Sûfiye'ye göre;"Ân-ı dâim" vardır."(27) İşte Yunus,zamanı bu "ân-ı dâim" de yaşar.Ona zaman uğramaz olur.

Niceler aydur Yunus'a çün kocaldun ışkı kogıl
Rûzigâr ugramaz ışka ışkun ne ay u yılı var

50(XXII.7)

Yunus Emre zamanı daha ziyade dünya ile ahiret münasebetleri bakımından ele alır.Bu noktada dünyanın geçiciliğine işaret ederek zamanın değerlendirilmesini ister.İnsanın hesabını burada iken tamamlasını, elini çabuk tutmasını tavsiye eder.Böylece zamanı bir takım zaman birimlerine ayırmış olur.

---

(26) 156(VII.şiir).
(27) A.Alpaslan,a.g.e.,s.54.

c) Yıl(Sene):Yunus Emre,Risâletü'n-Nushiyye'nin bir beytinde şöyle der:

Yıl oniki ay anun şâdlıgı yok
Yise ger yîmese kayguyıla tok

R.23(7)

Bir yılın oniki ay olduğunu bildiren şair,"yıl" mefhumunu "yıl","bin yıl","yüzyıl","yüzbin yıl" şeklinde kullanır.Bir beyitte altıbin yedi yüz yıllık insanlığın hayatını anlattığını belirtirken de şunları yazar:

Altıbin yidi yüzi yıldan geçen Âdem'i
Dile getürdi Yunus şimdi tekrâr eyledi

134(CLXXV.25)

Yunus'un "yıl" kelimesinin eş anlamında başka bir kelime kullanmadığı gibi benzetmelere de başvurmadığını görüyoruz.

d)Ay:Zaman birimi olarak "ay" tek başına pek kullanılmamıştır.Daha çok "ay u yıl","yıl u ay","hafta vü ay","yıl oniki ay" şeklinde ifade etmiş bulunuyor.Gafil bir insanın ömrünün yavaş yavaş geçişinin farkına varmadığını anlatırken,onun halâ "âyın" kaçı olduğunu sormasını şöyle ifade eder.

Azın azın bu ömrün geçesidür
Sorarsın sen bu âyın nîcesîdür

R.37(14)

e).Gün: Zaman birimi olarak"gün" içinde yaşanılan "an"dan çok geniş bir zaman birimini ve gelecek zamanı ifade eder.

(aa).Umumî olarak gün: Umumi olarak gün "bugün","birgün", "şol gün",kıyamet günü,mahşer zamanı,gelecek gün mânâlarında kullanılmıştır.Örnek olması bakımından aşağıya üç beyit aldık.

Anmâ mısın sen şol güni cümle âlem hayran ola
Nidesinî bilimeyüp bihod u ser-gerdan ola

42(VII.1)

Kulil hak didi Çalab sözi togru diyene
Bugün yalan söyleyen erte utanasıdur

49(XIX.3)

İy yarenler iy kardaşlar ecel ire ölem birgün
İşlerüme peşmân olup kendözüme gelem birgün

105(CXX.1)

Yunus Emre'nin "gün"ü "bugün" ve "yarın" olarak değerlendirirken,"bugün"le dünya hayatını,"yarın"la da âhiret hayatın anlatmış bulunur.

Bugün gülen kişi bunda yarın aglayısar anda
Revan döküp gözyaşını yasdugını yaş eyleyem

96(CVI.6)

(bb) Vakit olarak günün bölümleri: Zaman birimi olarak bir günü "dün-gün"(:gece-gündüz);"irte-gice"(:sabah-akşam),öğle,ikindi, akşam,yatsı gibi bölümlere ayırmaktadır.Bir şiirinde beş vakit namazın kılınması dolayısıyla bu zaman birimlerini zikreden Yunus Emre,özellikle sabah namazı vakti için kullandığı "irte","seher","tan" kelimelerine özel bir mânâ vermektedir.(28)

Kuşlar ve çiçekler "seher" vaktinde Hakk'ı zikreder,"seher" yeli temez temiz eser,"seher" vakti her şey arı ve durudur.Mezarlıklar bile seher vaktinde güzeldir.(29)

Yunus'un en çok kullandığı zaman birimi "gece-gündüz" birimidir.Bu iki zaman birimini umumiyetle bir arada kullanmıştır."Dün gider gündüz gelür",Allah'ın emrini bilen kişinin "teşvişi,dün gün tâat" olmalıdır.(30)

Bu dünyaya "gice" konuk olan sabah yine göçecektir.Tekrar geceye ulaşacağını kimse bilemez.İnsan eğer dünyayı âhirete değiştirmek

---

(28) 77(LXXIV);125(CLIX);59(XXXIX);1943.88(XXIII).
(29) 103(CXVI);124(CLVII);125(CLIX);
(30) 46(XIII.1);1943.260(XLII.3).

istiyorsa ayağını uzatıp yatmamalı,gece-gündüz ibâdet etmelidir.Dervişler bile gece-gündüz riyâzet çekerler,gece-gündüz Hakk'ı isterler. Her şey bu iki zaman birimi içerisinde cereyan eder.(31)

(e)Hafta ve haftanın günleri:Zaman birimi olarak Yunus Emre'nin "hafta" ve "haftanın günleri"ni zikretmediğini görüyoruz.Anlaşılıyor ki Yunus,gerçek mânâda günlük hayatla pek ilgilenmemiştir.Zamanı ve zaman birimlerini tasavvufî anlayış içerisinde değerlendirmiştir.Zamanı ezel-ebed çizgisi üzerinde fazla detaylandırmadan bugün-yarın(:imruz u ferda);gece-gündüz(:dün ü gün),"ay u yıl" birimleri şeklinde ele almıştır.

f)Diğer zaman birimleri: Yunus Emre yukarıya aldığımız zaman birimlerinden başka "evvel-âhır","önden-sona","her dem","her gün", "nice yıldan","nice devran" gibi zaman zarflarını sık sık kullanmıştır.

g)Kutsal ay ve günler: Bilindiği gibi İslâm dini birçok kutsal günlere,gecelere ve aylara sahiptir.Büyük mutasavvıf şair Yunus,her nedense bu kutsal günleri,geceleri ve ayları şiirlerinde pek anmamıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla sadece iki beyitte "kadir gecesi"ni, iki beyitte de "bayram" kelimesini zikretmektedir.Bu beyitlerden ikisini aşağıya alıyoruz.(32)

Bize kadir gicesîdür bu gice
Ko erte olmasun seher gerekmez

67(LV.2)

Bu dem yüzüm süreduram herdem ayum yeni togar
Herdem bayramdurur bana yayum kışum yeni bahar

157(VIII.1)

h)Zaman birimi ölçüleri:Yukarıya aldığımız zaman birimleri yanında şairin zaman ölçüsü olarak "buçuk saat","bir saat","buçuk gün" ölçülerini kullandığını görüyoruz.Ayrıca sayı sıfatlarını da "bir gün" "beş gün","yüz yıl","yüzbin yıl" şeklinde sık sık kullanmış bulunuyor.(33)

(31) 81(LXXX.1);186(LXIV.6);172(XXXVII.3).
(33) R.30(3);82(LXXXII.1);R.4(6).
(32) 131(CLXX.6).

2-Mevsimler: Mevsimler edebiyatta insan hayatına teşbih edilir.İlkbahar çocukluk ve gençlik devresini,yaz olgunluk devresini, sonbahar ve kış ihtiyarlık devresini temsil eder.Yunus Emre'de insan ömrünü mevsimlerle açıklar.Bilhassa "ilkyaz","gençyaz" dediği ilkbahar üzerinde çok durur.

a)İlkbahar(Yenibahar,yeniyaz,ilkyaz,gençyaz):İlkbahar mevsimi tabiatın yeniden can bulduğu mevsimdir.Her şeyin yeniden canlanmasını büyük bir samimiyetle anlatan Yunus Emre şöyle diyor:

Yine yîni hazîneden yini hıl'at geydi cihan
Yine vîrildi yîni can ot u şecer süsdi yine

Ölümüşidi ot u şecer dirildiler u bitdiler
Müşriklere nükte yiter var eyledi nesli yine

124(CLVII.2,3)

Kutlu bir mevsim olan ilkbahar mevsiminde "bad-ı bahar" eser,kışın soğukluğu ortadan kalkar,sular "esrük" akar,bülbül güle karşı durarak "canını budaga as"ar.

Yunus Emre,Hakk'ın nurunu görmeye mazhar olmuş bir şair olarak;"her nereye bakarsam karşıma çıkan O'dur.Önümde,arkamda,sağımda,solumda,ister "genç yaz" olsun ister "kış" olsun,her mevsimde gözüme görünen O'dur.(33) Hakk'ın nurunu gördüm ve "ilkyaz güneşi gibi" dalga vurup doğup geldim" der.(34)

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Yunus,ilkbaharı,İlâhî aşkın cezbesine kapılmış,sâlikin Hakk'ın tecellisine mazhar olduğu zamanki coşkunluğuna benzetir.

b)Yaz(Yay) : Yaz kelimesi imlâ bakımından birçok yerde "yay" şeklinde geçmektedir.Bu kelimenin Orhun Âbidelerinden bugüne kadar bu şekilde telaffuz edildiğini görüyoruz.(35)

---

(33) 133(CLXXIII.4).
(34) 97(CVIII.11).
(35) Muharrem Ergin,Orhun Âbideleri,İsttanbul 1970,s.74.

Yunus Emre,yaz mevsimini tek başına ele almaz.Daha ziyade genel mânâda ve mecazî mânâda ele alır.

Geçdüm bitmez sagınçdan usandum yaz u kışdan
Bostanlar başın buldum bostânum yagma olsun
111(CXXX.5)

Bu beyitte olduğu gibi,o,bitmez tükenmez isteklerden vazgeçmiş,yazdan kıştan usanmıştır."Bostanlar başı" dediği "Hakk"ı bulduğu için "bostanı" yağmaya vermiştir.Bir başka beyitte "Her dem bayramdurur bana yayum kışum yenibahar"(36) diyerek zamanı ve mevsimleri "ân" içinde yaşadığını bildirir.Tasavvufı düşüncede âşık tecelliye mazhar olunca artık zamanın önemi kalmaz olur.

c) Kış(Zemheri):Yunus Emre için kış denince "Zemheri" akla gelir.Zemheri denince de soğuklar düşünülür.O,kış mevsimini de tek başına ele almaz;"yaz u kış","yayum kışum" şeklinde bazan hakiki mânasında,bazan da mecâzî mânâda kullanmış bulunur.

C.DÖRT UNSUR(ANASIR-I ERBAA):(x)

Dört unsur konusu Yunus Emre'de,çok geniş bir yer tutmaktadır.Yunus,Risâletü'n-Nushiyye'nin baş kısmında onüç beyitlik bölümde Hz.Âdem'in yaratılışını anlatırken ve daha başka şiirlerinde bu konuyu ele alır.Biz,bu konuya çalışmamızın üçüncü bölümünde "Anasır-ı erbaa" başlığı altında kısaca temas etmiştik.Burada dört unsuru ayrı ayrı ele alarak incelemeye çalıştık.

1- Toprak(Yer,dünya):Yunus Emre,dünyayı genel mânâda yer ve gök olarak değerlendirir.Allah kendi kudretinden bir "gevher" yaratmış, bu gevherden de yedi kat yer ile yedi kat göğü yaratmıştır.Gevherin tozundan yerin yaratıldığını bildiren şair,yerin su üzerinde çalkalandığı, durmadığı için üzerine dağların koyulduğunu açıklar.(37)

(36) 157(VIII.1).

(x) Dört Unsur(Anasır-ı Erbaa) düşüncesi M.Ö.'92 ile 432 tarihleri arasında yaşamış olan Empedokles tarafından ortaya atılmış, felsefe tarihinde çağlar boyunca işlenmiş bir görüştür.Bu görüşe göre kâinattaki bütün değişmeler;başkalaşmalar toprak,su,hava ve ateşin fizikî,kimyevî ve biyolojik değişmeleri,dönüşümleri sonucunda meydana gelmektedir.

(37) 133(CLXXIV.3.4).

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Bir beyitte bu durumu ayırca şöyle anlatır:

Düz döşedüm bu yerleri çöksü urdum bu tağları
Sayvan eyledüm gökleri girü dutup duran benem
93(CII.4)

Yunus Emre'ye göre,"Toprak,pâdişâhun nurı pertevindendür" ve cennette bulunmaktadır.(38) Hz.Âdem'in yaratılışı bölümünde de belirtildiği gibi insan topraktan yaratılmıştır.Maddî varlığın ana maddesi topraktır.Ona göre,nur,rahmet yerden yağar.Yüzyirmidörtbin peygamberi ve dörtyüzkırkdört tabaka evlîyâ yerde yatmaktadır.Bunun için toprağa "hor" bakılmaması gerektiğini bildirir.(39)

Toprakdan yaradıldun yine toprakdur yirün
Toprak olan kişiler n'ider bu âlâmeti
1943136(LXVIII.2)

Toprakla birlikte insanoğluna sabır,tevekkül,iyi huy ve mekrumet(kerem,izzet,şeref) özellikleri verilmiştir.İnsanı insan yapan bu özelliktir.(40) Toprak,alçak gönüllülüğün,tevazu'un sembolüdür.Yer(toprak) cömerttir.Karun malının zekâtını vermediği halde yer yine onun istediğini vermiştir.(41) Ancak toprak dünya malı olarak hiç bir değer taşımaz."Bir avuş toprak için bunca kîl ü kal" gerekmez."

Mehmet Kaplan,"Yunus,bütün yerleşik medeniyetlerde görüldüğü üzere,Tanrı fikrine topraktan,toprak mahsullerinden gider" diyerek Yunus Emre'nin toprak anlayışını açıklar.(42)

2.Su(deniz,derya,umman,deryâyı umman,ırmak,dere,çay,yağmur): Su,Yunus Emre'nin şiirlerinde "pınar","ırmak","deniz","yağmur" vb. ifadelerle anlatılır.Su öncelikle "Pâdişâhın hayâtı pertevinden"dir. Su ile insanoğluna "safâ(arılık,temizlik")","sehâ(cömertlik)","lûtuf(ihsan)","visâl(kavuşma)" özellikleri verilmiştir.(43)

(38) R.2(Fi tâ'rifil akl).
(39) 153(I.4).
(40) R.1(9).
(41) R.24(14).
(42) Kaplan,Yunus'un Gül Bahçesinde,Türk Edebiyatı Araştırmaları I,s.145.
(43) R.2(Fi tâ'rifil akl);R.1(10).

Yunus Emre suyun değişik hallerini seyr-i sülûk içerisindeki salikin hallerine teşbih eder.Bunu bir şiirinde şu beyitlerle açıklar:

Deniz yüzinden su alup sunıvirürem göklere
Bulutlayın seyrân idüp arşa yakın varan benem
Yıldırım olup şakıyan gökde melâik dokuyan
Bulutlara hüküm süren yagmur olup yagan benem
87(XCI.2,3)

Su topraktan pınar olarak çıkar,dere,çay,ırmak olarak denize doğru yol almaya başlar.Suyun adı denize varıcaya kadar ırmaktır. Denize vardıktan sonra artık adı deryadır,ummandır.Bütün mutasavvıflar, "hakikati" denize benzetmişlerdir.

Hakiykat bir denizdür şeriat anun gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar
55(XXXII.2)

diyen Yunus Emre,suyu temizliğin sembolü ve vasıtası olarak kabul eder. Ancak, su, maddî kirleri temizler,mânevî kirleri ise yedi deniz,dört ırmak olsa temizliyemez.Gönül kirleri ancak Allah'ın inayeti sayesinde arınır.

Yedi deniz ü dört ırmak seni mismil eylemeye
Çünki işün O Hakk'ıla olmadısa kaldun ırak
73(LXVII?6)

Su, Allah'ın bitmez tükenmez hazinesini temsil etmektedir.Aynı zamanda daima alçağa aktığı için tevazu'un sembolüdür.Allah yoluna baş koymuş aşıklara teşbih edilir.

3-.Yel(Yil,hava):Yel,hava kozmik âlem içerisinde en geniş yeri işgal etmektedir."Yel,ol pâdişâhun heybeti pertevinden"dir.(44) Yel ile insanoğluna "kizb(yalan)","riyâ(iki yüzlülük)","tizlik(acelecilik)", ve "nefes(hava,can,ruh) özellikleri verilmiştir.(45)

---

(44) R.2(Fi tâ'rifil akl).
(45) R.1(11).

Hava, kâinattaki canlı hayatın kaynağı olarak ele alınır. Havanın sıcaklık ve soğukluk değişmelerinden, yer yüzündeki canlılar yeniden hayat bulur; ağaçlar çiçek açar, meyve verir. İnsan tabiatındaki haller de bu değişmelere bağlı olarak meydana gelir. İyi huylar, kötü huylar Allah'ın insana verdiği ruh/can/nefes sayesinde kendini gösterir.

4- Od(ateş): Yunus Emre'nin şiirlerinde "od" kelimesi ile ifade edilen ateş, ayrıca "alev", kıvılcım", "kandil", "çırag/çerağ", "köz" "mum", "yanmak", "yalap yalap tutuşmak", "tütün tütmek" gibi kelime ve deyimlerle anlatılır. Yunus, daha çok "od" kelimesini tercih etmiştir(46)

"Od"(ateş) eski çağlardan başlayarak, kuvvet ve kudretin, bereket, canlılık ve gençliğin, faaliyet, hareket ve çevikliğin, cezalandırma ve âzabın, ıztırabın, akıl ve hikmetin, sıhhat ve âfiyetin, bolluk, refah, servet ve mutluluğun timsali sayılan ateş, bir evin, bir konutun uğur ve canı bilinmiştir."(47)

Yunus Emre ateşi pek çok beyitte bu mânâlarda kullanmakla beraber, başlangıçta "pâdişâhun hışmı pertevinden" meydana gelmiş olarak kabul eder. Ateş ile insanoğluna, şehvet, kibr, tama' ve hased gibi özelliklerin verildiğini bildirir. Bu özellikler ise nefsin lezzet(tad) kaynaklarıdır.(48)

Ateşi hayat, canlılık belirtisi olarak düşünen Yunus, bunu bir atasözü olarak :"Kanda bir od yanarısa nişanı var dütün düter" şeklinde ifade eder. Yunus Emre'de ateş genellikle tasavvufî mânâda ele alınmıştır. Bu mânada ateş, "aşk ateşi", "hasret odu", "ayrılık ateşi"dir. Âşıkın canına düşmüş ve âşıkı gece gündüz yakmaktadır.

Od bırakdum cânuma dün gün yanar
Yanaram yalap yalap tutuşuban

186(LXIII.2)

---

(46) "Od" kelimesi Orhun Âbidelerinden beri kullanılan bir kelimedir. Bkz. Muharrem Ergin, Orhun Âbideleri, İstbanbul 1970, s.57.

(47) Hikmet Tanyu, Türklerde Ateşle İlgili İnançlar, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV.c., Ank.1976, s.285.

(48) R.1(12); R.2(Fi târifil akl).

Ateşe, bu yakıcılık kabiliyeti Allah tarafından verilmiştir. Yunus'a göre ateş ile yel cehennem varlıklarıdır ve cehennemde bulunurlar. "Od" çoğu zaman cehenneme telmihen zikredilir.

D. HAYVANLAR

Yunus Emre, bütün yaratılanları "mahlûkât" adı altında ifade eder. İsrafil'in "sur"u üflemesi ile mahşer yerinde toplanacak olan mahlûkât arasında hayvanlar da yer almaktadır.

İnsanın dışında kalan mahlûkâtı olağanüstü varlıklar ve normal hayvanlar diye ikiye ayırmak mümkündür. Hayvanları da ayrıca ehlileştirilmiş olanlar ve ehlileştirilmemiş(vuhş/yabani) olanlar olarak ikiye ayırabiliriz.

Yine hayvanlar; dört ayaklılar, sürüngenler, uçanlar, böcekler, balıklar diye gruplara ayrılırlar.

1-Umumi olarak hayvan: Yunus Emre, "hayvan" mefhumunu genel mânâda ve daha ziyade benzetme unsuru olarak ele alır. Meselâ, "sır sözünden" anlamayanları, âşksızları, dünya hayallerine aldananlari dağlarda sürü sürü otlayan hayvanlara benzetir.

Işksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül
Işksuz âdem hayvan olur hayvan ögüt bilür degül
83(LXXXIII.1)

a)Dört ayaklı hayvanlar:

(aa)At: Yunus Emre'nin şiirlerinde "at" hem olağanüstü özellikleri olan bir hayvan(burağ at)olarak hem de normal binek hayvanı olarak karşımıza çıkar.

1.) Burağ at: Burağ at, Hz. Muhammed'in Miraca çıkışı vesilesiyle sık sık zikredilir. Bu at cennet atıdır; kuş gibi uçar, tazı gibi hızlı koşar. Türk kültür tarihinde bu uçan at motifi Yenisey Mezar kitabelerine kadar uzanan tarihi bir motiftir.(49)

(49) Mehmet Kaplan, Yenisey Mezar Taşları, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3(Tip Tahlilleri) İstanbul 1985, s.29-36.

Yunus Emre,insanları kanâate çağırırken bir beyitte şöyle seslenir:"tiz bin ata" yoksa "ecel atı" gelip yetişecek.Hz.Âdem'in yaratılışı sırasında Şeytan yürüyen atlarını onun üzerine sürer.(50)

2.) At: At dünya malı,zenginliği olarak düşünülür.Yiğitlerin, beylerin atları daima eğerlidir.Yunus,beyleri anlatırken;

Atları izi tozılu önleri tabıl-ı bazılu
İle güne hükmi yazlu şu muhteşem bekler yatur
162(XIX.5)

der.

3.) At ile ilgili benzetmeler: Erenlerin çektiği kahır "at"a benzetilir.Erenler bu kahırdan ata biner,gayret elbisesini giyerler.(51) Ecel daima eğeli bir attır.Dünya sevgisine gönül verenler için nefs daima koşuşturan bir attır.Tabut "ağaç at" olarak nitelendirilir.(52)

Türk kültür tarihinde atın çok önemli bir yeri olmakla beraber Yunus Emre,her nedense bu konuya şiirlerinde fazla yer vermemiştir. At konusunda dipnottaki kaynaklara bakılabilir.(53)

(bb) Katır,deve: Katır ve deve adları sadece dünya varlığı anlamında kullanılmıştır.

Herkim izzetden geçmedî âşıklık bühtandır ana
Geçemez dost döşegine at ü katır yahud deve
38(II.4)

Ayrıca deve kervancılık dolayısıyle anılırken,katır ünlü şathiyesinde Yunus,"bir serçenin kanadını kırk katıra" yükler.(54)

(cc) Koç,koyun(davar): Yunus,"koç"u daha ziyade Hz.İbrahim'in oğlu Hz.İsmail'i kurban etmesi sebeyile zikreder."Koç ıla kurbandayıdum" diyen şair,bu olaya telmihde bulunur.(55)

Koyun ise dervişlik ahlâkı bakımından dervişlere telmihen anılmıştır.Derviş koyundan yavaş olmalıdır,der.

---

(50) 134(CLXXV.6).
(51) 189(LXIX.2).
(52) 126(CLXI.5);205(C.2).
(53) Kemal Yüce,a.g.e.,s.226-233;Hayri Başbuğ,Aşiretlerimizde At Kültürü,İstanbul 1986;Orhan Şaik Gökyay,DedemKorkudun Kitabı,s.CDXXVI -CDXLII.

Bir başka beyitte ise dünya sevgisine,hayallerine aldananları "otlar davara" benzetir.(56) Anadolu'da "davar" kelimesi daha çok koyun-keçi cinsinden hayvanlara verilen bir addır.

(dd) Öküz: Öküz,bir sığır cinsi olarak gerçek hayatta var olan fonkisoyunla değil,dünyanın yaratılışı ve duruşu ile ilgili bir efsaneye bağlı olarak zikredilir.

Öküz taşun üstinde taşı balık götürür
Balık suyun içinde binasun yilden kodı
140(CLXXXIV.3)

Yunus Emre,bu beyitte İsrailiyât menşeli olan bir efsaneye telmihde bulunurken "öküz"ün adını anmış bulunur.(57)

Bir başka beyitte yine aynı olaya işaret eden şair, yer yüzü yaratılmadan,Âdem dünyaya gelmeden,öküz,balık yokken ben ezelî cihandayıdım diyor.(58)

Yine bir başka beyitte Şeytan'ın öküzü azdırmaya çalıştığına işaret eden Yunus Emre,Şathiyesinde de "öküz" kelimesini bir semböl olarak kullanır.(59)

(ee) Köpek(İt,tazı): Köpek,"it","tazı" lafızları ile benzetme unsuru olarak kullanılır.Atları "tazı"ya benzeten şair tatmin olmayan insan nefsini "it" lafzıyla köpeğe benzetmiştir.(60)

Bu dünyenin meseli benzer murdar gevdeye
İtler murdara düşdi Hak dostı kodı kaçdı
196(LXXXIV.3)

(ff) Kurt: Vahşi bir hayvan olarak kurt daha ziyade devriyelerinde zikredilen bir hayvandır.Bir beyitte "kurda kuşa ögün olam" şeklinde ölümün korkunçluğunu anlatırken adını andığı bu hayvanı bir devriyesinde de "Niçe bir dilkü olam ya kurd u ya arslan olam" diyerek seyri sülûk içerisindeki halden hale geçişi anlatmış olur.(61)

(54) 204(XCIX.5).
(55) 84(LXXXVI.5).
(56)159(XIII.6).
(57) A.Aydemir,a.g.e.,s.79-88;Gölpınarlı 1948,s.658-569.
(58) 84(LXXXVI .10).
(59) 1943.106(XV.3);204(XCIX.11).
(60) R.5(15),R.27(8).
(61) 98(CX.10).

(gg)Arslan: Risâletü'n-Nushiyye'de "boşu"(öfke)yu anlatırken Yunus şöyle bir ifade kullanır:"Hezar arslan bana berre(kuzu) görünmez". Bu ifadede öfkenin gücünün bin arslanı yeneceğini anlatmak ister,ki burada arslan gerçek anlamda zikredilmiştir.Bunun dışın da mecazî mânada ve sembol olarak ele alınmıştır.Meselâ,"ölüm nice arslanları"alır,hakikat şehrinin kapısında iki arslan bulunur.Bunlar nefs ve dünya varlığına telmihdir.(62) "dokuz arslan" dokuz göğü ifade eder.

(hh)Geyik(Yuvuk):Geyik, "müşk/misk","misk ü anber" mefhumları ile bir arada kullanılır.

Bülbülem uş öte geldüm dilde menşûr duta geldüm
Bunda müşküm sata geldüm geyikem otlagum anda
123(CLV.3)

Bir başka beyitte benzetme unsuru olarak bir güzelin boynunu geyik(yuvuk) boynuna benzetir.(63)

b)Kuşlar:

Yunus Emre'nin şiirlerinde en çok adını andığı hayvanlar kuş cinsinden hayvanlardır."Vuhûş u tuyûr" terkibinde "tuyûr" olarak andığı kuşları;"kuş","kuşlar","uçar kuşlar",kanatsız kuşlar","kanatlı kuşlar","can kuşu","yuva kuşu","yad kuş" gibi genel ifadeleri ile zikreder.

(aa)Umumi olarak kuş:Yukarıdaki isimler altında anılan kuş genel olarak bir takım benzetmelerde yer alır.Bu benzetmelerin başında "can","ömür","talih","derviş","devlet/şans" gibi soyut mefhumlar gelmektedir.

Seher vaktinde insanları namaza çağıran kuşlar,hoş âvâz ile gece gündüz Allah'ı zikrederler.Örnek olarak aşağıya aldığımız beyitten de anlaşılacağı gibi Yunus Emre,kuş motifini tasavvufî mânâda kullanmıştır.Buna tasavvuf bölümünde kısmen işaret edildi.

(62) 70(LXI.4);98(CX.22);105(CXXI.8).
(63) 75(LXX.8).

Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek
Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola
194(LXXIX.2)

(bb.) Kuş ile ilgili benzetmeler: Yunus Emre,tasavvufî düşünce içerisinde "kuş"u dervişlere,sâliklere telmih olarak kullanır.Kendisi bir "togan" kuşu iken Tapduk koluna konduğunu,"avın şikâra" geldiğini bildirirken(64),"Benim ne kuşu olduğumu,hangi ay yüzlüye tutulduğumu kim ne bilecek?" (65) diye sorar.

Kuruyuduk yaş olduk kanatlandık kuş olduk
Birbirimize eş olduk uçduk elhamdü'lillah
116(CXLI.3)

derken de seyr-i sülûk yolunda olgunlaştığını,kanatlandığını ve nihayet uçtuğunu,yani İlâhî aşkla dolduğunu bildirir.Bir başka beyitte ise insanların kanatsız kuşlar gibi yabanda kalmamaları gerektiğini açıklar.(66)

Can gövde içerisinde bir kuştur.Dostan haber gelince kuş kafesten uçup gidecektir.(67)

Bu arada Hz.Süleyman'ın kuş dili bildiğini sık sık tekrarlayan Yunus Emre,ermişlerin,evliyâların da kuş dili bildiklerini açıklamasına da burada işaret etmiş olalım.(68)

(cc.) Bülbül: Yunus Emre'nin kuş türleri arasında adını en çok andığı kuş bülbüldür.Bülbül,gül ile,gülistan ile,bağ ve bahçe ile ve dost(Allah) ile birlikte zikredilir.Bülbül,âşıkların,dervişlerin,gariplerin sembolüdür.

Bülbül olayın öteyin dost bağçesinde yatayın
Gül oluban açılayın ayruk dahı solmayayın
191(LXXIV.7)

Yunus Emre'ye göre bu dünya Allah'ın bahçesidir.Allah'a

(64) 175(XLI.6).
(65) 123(CLV.4).
(66) 188(LXVII.5).
(67) 185(LXII.4)
(68) 85(LXXXVII.9);175(XLII.6);185(LXI.2);193(LXXVIII.6).

âşık olanlar ise bu bahçenin bülbülleridir.Âşıklar bu bahçeye "şâd" olup ötmeye gelmişlerdir.(69)

Yunus Emre,bülbüllerin seher vaktinde ötüşleri ile âşıklar,erenler ve sabah namazı arasında dinî bir ilgi kurar.Seher vaktinin saflığı,serinliği,sessizliği bülbüllerin seslerini daha da içli kıldığı gibi âşıkların,velilerin sabah namazındaki duaları da aynı saflığı,temizliği taşır.(70)

Bülbül,Divan edebiyatında olduğu gibi Halk edebiyatında da "âşık"ı temsil eder.Bülbülün yanık yanık ötüşü ma'şûku olan gülün kırmızı rengi ve etkili kokusundan ötürüdür.Yunus da çoğu zaman kendisini bülbüle,Allah'ı(dost) güle benzetir.

Bülbül de âşık olmış kızıl gülin yüzine
Gördüm erenler yüzin hezar-destân oldum ben
110(CXXIX.4)

diyen şair,cümle şairleri dost bahçesinin bülbülü olarak kabul eder. Ömrü boyunca bülbül olup ötmek,dost iline yürüyüp gitmek ister.(71) Çünkü dost bahçesinin gülleri hiçbir zaman solmaz.Bülbüllerinde devamlı ötmesi gerekir.(72)

Bir beyitte karga ile bülbülü bir kafese koyarak,cahil ile ârifin birbirleri ile sohbet etmelerinden üzüntü duyduklarını açıklar.

Eyle kim karga diler bülbülden ayrılmaga
Bülbülün de maksûdı billâhı ol degül mi
132(CLXXI.4)

Yukarıya aldığımız örneklerden ve daha yüzlerce beyitten anlaşılacağı üzere Yunus Emre,bülbülü çeşitli benzetmeler ve semboller içerisinde ele almıştır.

(dd) Doğan(Şahin,Şahbalaban): Yunus'un adını çok zikrettiği kuşlardan biri de "togan" dır.Özel olarak yetiştirilerek diğer

(69) 90(XCVI.4);141(CLXXXVI.5).
(70) 1943.102(VI.3);193(LXXVII.5);171(XXXV.6)
(71) 180(LI.1,2,3);182(LV;4);205(C.3).
(72) 184(LX.2);185(LXI.2).

kuşları avlamakta kullanılır.Doğan kuşunun benzeri olan Şahbalaban, Şahin kuşları da aynı özellikleri taşımaktadır.Bu üç kuşu bir beyitte bir arada zikreden Yunus Emre şöyle der:

Şah balaban şahin togan zihi ögmiş anı ögen
Togan za'ıf olurısa toganlıkdan kalur degül
83(LXXXIII.3)

Yunus Emre,sâlik'i doğan kuşuna benzetir.Doğan kuşu nasıl yetiştiricisinin kolunda eğitilirse sâlik de bağlı bulunduğu şeyhinin nezaretinde olgunlaşır.

Yunus bir toganıdı kondı Tapduk kolına
Avın şikâra geldi bu yuva kuşu degül
175(XLI.6)

beytinde olduğu gibi âşık veya sâlik bir doğan kuşudur.Sevgili âşıkı doğan kuşu yapar ve ördeğin,kekliğin üzerine salar.Yunus Emre'ye göre doğan kuşu ile dirliği olmayanın,Allah'a lâyık dirliği de olmaz. Allah'a lâyık dirliği olmayandan da temiz "nazar" beklenemez.Ancak, temiz "nazar" sahibinden erlik(eren yolunda olma) beklenebilir.(73)

Doğan kuşu Türk mitolojisinde olduğu kadar,Tasavvuf edebiyatında da önemli bir motif olarak yer alır.(74)

(ee) Baykuş: Baykuş,edebiyatta virânelerin,mezarlıkların kuşudur.Şekli ile ötüşü ile uğursuzluğu temsil eder.Yunus Emre de onu bu özellikleri ile ele alır.

Baykuş çagırur vîrandan kimse murâd almaz andan
Eyü amel iltegörün ol hak terazû andadur
54(XXIX.4)

Dünyayı,dünya malını sevenleri baykuşa benzeten Yunus,nasıl ki baykuşun mekânı virâneler,mezarlıklarsa,onların da mekânı "yabanda"dır.Baykuş gibi gece gündüz ağlayıp sızlanırlar.(75) Mal,mülk edinenler,köşk ve saraylar yapıp dünyaya tapanlar da birgün ölecekler ve onların da başlarında baykuşlar ötecektir.(76)

(73) 48(XVII?4).
(74) Ögel,Türk Mitolojisi I.,s.110-111;Köprülü,Türk Ede. İlk Mu.s.26,dipnot 14.
(75) 54(XXIX.3).
(76) 1943.263(XLI.5).

(ff) Devlengeç(Çaylak): Çaylak ve Toygar adları ile de bilinen "Devlengeç" kuşu mecazî olarak kıskançlığın sembolüdür. Yunus Emre, bu kuşu öğüt almayan aşksızlara benzetir. Ayrıca hazıra konan, onun bunun sırtından karnını doyarunlara telmihen kullanılır.(77) Bir beyitte şöyle tanıtılır:

Boz yapalak devlengice emek yime irte gice
Anun işi gözsepekdür salup ördek alur degül
83(LXXXIII.2)

(gg) Diğer kuşlar: Yunus Emre'nin şiirlerinde ayrıca güvercin(gügercin), dürrac(kekliğe benzer bir kuş), keklik, karga(zağ) gibi kuşların adları geçer ve benzetme unsuru olarak anılırlar.(78)

(hh) Olağanüstü kuşlar:

1) Hüma kuşu: Çin adalarında bulunduğu ve kemikle beslendiği bildirilen bu kuş, "devlet kuşu"dur. Rivâyete göre gök yüzünde uçan Hüma kuşunun gölgesi kimin başına rastlarsa o kimse zengin olur ve saadete kavuşur.(79)

Yunus Emre, genellikle İlâhî saadeti telmihen Hüma kuşunu zikretmiştir.

İnayetdür anun işi anlamaz degme bir kişi
Bilgil ki bu humâ kuşı âşıklarun devletidür
52(XXV.6)

2) Simurg: Efsanevî bir dağ olan Kaf dağında yaşadığı kabul edilen bu kuşa, burada yaşadığı için Simurg-ı Kaf da denilmektedir. Ona bu ad otuz renkli olduğu için verilmiştir. Çok yükseklerden uçtuğu için "ankaa-yı mugrib", "ankaa" adları verildiği gibi Türkçede bu adlar birleştirilerek "Zümrüdüankaa" olarak kullanılmaktadır.(80)

Yunus Emre, bu kuşu Kaf dağına ve Hz. Hamza'ya telmihen zikretmiştir. Bir beyitte şöyle der:

(77) 48(XVII.3).
(78) 40(VIII?4); 38(I.3); 132(CLXXI.3,4).
(79) Ans.İs.L., s.275; Gölpınarlı 1948, s.669-670; 1965, s.265; C.Kurnaz, a.g.e., s.510; Yunus Emre Divanı: 1943.123(XLVI.6).
(80) Ans.İs.L., s.76-77; Gölpınarlı 1965, s.1288, Kurnaz, a.g.e., 509.

Hamza'yı kaf'dan aşuran elin ayagın şeşüren

Simurg-ı Kaf ardundagı ol agulu ılan benem

94(CII.8)

c)Kümes hayvanları: Yunus Emre,kümes hayvanlarından kaz, ördek ve horozun adlarını zikreder.Horoz,gaibden duyduğu ses ile sabaha karşı öterek insanları sabah namazına çağırması dolayısıyla anılmaktadır.(81)

Ördek ile kaz ise sâliklere telmihen kullanılırlar.Yunus, bir beyitte bunu şöyle açıklar:

Bu bir genc-i nihandur n'ister degmeler bunda

Nice ördek nice kaz hoş iner gölümüze

128(CLXIV.5)

Bu beyitten anlaşılacağı gibi buradaki kaz ve ördek yabanî kaz ve ördektir.

Bir başka beyitte ördek doğan için bir av,bir yem olarak anılırken,anlayışsız kimselerinde herşeyi "kaz" sandıklarını anlatmak gayesi ile adları anılmış olur.(82)

d)Böcekler:

(aa)Karınca: Kâinattaki varlıkları inceden inceye müşahede eden Yunus,Allah'ın varlığını,hikmetlerini onlarda görür.Karıncaya bile büyük bir dikkatle bakar.Bu dünyada sadece kendini görenler, gurur ve kibir içinde ömrünü geçirenler için karınca büyük hikmetler taşımaktadır.(83)

Bunda kendözin gören oldurur yolda kalan

Benüm bir karıncaya ulu nazarum vardur

1943.300(XLIII.5)(x)

Yunus Emre,karıncayı çalışkanlığın,tevazu'un,alçak gönüllülüğün sembolü olarak ele alır.Hz.Süleyman'a yol kesen karıncaya

(81) 59(XXXIX.2): İslam Ans.Horoz maddesi.
(82) 46(XIII.4)
(83) Gölpınarlı 1965,289-290; Timurtaş 1972.134(145.4).
(x) Bu beyit Fatih yazmasında şöyledir:
Bundan kendözin giden oldurur yolda kalan
Benüm bir karıncaya vallah istâdum vardur
1965.62(XLIV.5/87.a)

bin Sülemyan cevap veremez.(84)

Kaplan,"Beni Yunus'a hayran bırakan binbir sebepten birisi de,âlim ve filozofun alması gereken tavrı veciz bir şekilde ifade eden o hârikulâde mısraıdır:

Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır

Bir karıncaya ulu nazarla bakan,onu hayatın sırlarını çözecek bir anahtar gibi gören düşünce...İşte insanlığın muhtaç olduğu şey." der(85)

(bb) Sinek: Yunus Emre,bülbül ile kargayı karşılaştırdığı gibi arı,sinek ve pervaneyi de karşılaştırır.Arının her çiçekten bal elde etmesine karşılık sinek ile pervanenin yuvasında bal bulunmıyacağını bildirir.Bunda da bir hikmetin gizli olduğunu açıklamış olur.

Görmez misin sen aruyı her bir çiçekden bal ider
Sinekile pervânenün yuvasında bal olmaya

40(V.5)

Nûru Osmânîye Kütüphanesindeki yazma nüshada bulunduğu bildirilen bir beyitte Yunus Emre,sinek,şeytan ve öküz arasındaki münasebete işaret eder ki bu olay İsrailiyat kaynaklı olsa gerektir.(86) Meşhur şathiyesinde de muhtelif hayvanların isimleri yanında sineğin ismi de sembolik olarak anılır,bize göre güçsüzlerin güçlüleri yenmelerine kinaye olarak ele alınmıştır.(87)

(cc).Pervane: Bilindiği gibi pervane edebiyatta "âşık" ı temsil eder.Yunus,pervaneyi daha çok şeyhinin hizmetindeki sâlike benzetmektedir.Pervâne nasıl ışığa âşık olarak onun etrafında döner ve sonunda kendisini ateşe atarsa,âşık da sevgilisine kavuşmak için canını feda eder,kendini oda atar.(88)

Işka tanışık sıgmaz degme can göke agmaz
Pervâneleyin oda yanmayan âşık mıdır

52(XXVI.3)

---

(84) 71(LXI.1);1943.56(XXIII.4).
(85) Mehmet Kaplan,Büyük Türkiye Rüyası,s.192,215.
(86) 1943.106(XV.3).
(87) 204(XCIX.6)
(88) 75(LXX.5).

(dd)Arı:Arı genellikle çiçekle,balla birlikte zikredilir. Her çiçekten bal yapması ve çalışkanlığı dolayısıyla gece gündüz Allah'ı zikreden dervişleri,sâlikleri temsil eder.Hakk'ın hikmetlerine telmih olarak ele alınır.

Görmez misin sen arûyı her çiçekden bal ider
Sinek ile pervânenün yuvasında bal olmaya
41(V.5)

e)Sürüngenler:

(aa)Yılan(Ilan): Yunus Emre yılanı daha ziyade mezarlık âlemini anlatırken söz konusu eder."Yılan-çıyan","agulu ılan" kelimeleri ile anlatılır.

Bir beyitte de Hz.Hamza'nın Kaf dağına kaçırılışı dolayısıyla adı anılır.(89)

(bb)Köstebek(Gözsepek):Köstebek,Çaylak tarafından avlanan, yem olarak kabul edilen bir sürüngen olarak ele alınır.Ayrıca,Şathiyede tosbağa ile birlikte anılarak tosbağaya yol gösteren bir vazifede ele alınır.Tabii burada mecazî mânâda kullanılmıştır.(90)

(cc)Çıyan:Çok ayaklı ve sarı renkte zehirli bir böcek.Yunus, bu böceği de mezarda çürüyen tenleri "Ilan çıyan" yer diye zikreder.

(dd Olağanüstü sürüngenler:

1.) Ejderhâ: Yunus Emre,ejderhayı benzetme unsuru olarak "nefs"i ifade için kullanır.Bir beyitte şöyle der:

Nefsümün ejderhâsı döndi bana haml'itdi
Kanât hay dimezse yir ü göki yir imdi
146(CXCVI.2)

Bir başka beyitte ise ölümün gücünü ve kuvvetini açıklamak gayesi ile ölümün ejderhayı bile yuttuğunu bildirir.Burada ejderha güc ve kuvvetin sembolü olarak ele alınmıştır.Ayrıca Hz.Hamza'nın Kaf dağına kaçırılışı dolayısıyla telmihen kullanılır.

---

(89) 94(CII.8).
(90) 204(XCIX.13).

2.) Evren(Büyük yılan): Yunus Emre,evren kelimesini felek, dünya,kâinat,zaman mânâlarında kullandığı gibi "ölüm evreni" diyerek Azrail yerinede kullanır.

Nice kibr ü hevâ uşada seni
Ölüm evreni birgün yuda seni

R.10(7)

Burada mezardaki "yılan çıyan" anlamı da vardır.Ancak daha çok Azrail mânası ağır basmaktadır.

Ayrıca sembol olarak "yedi evren" yedi göğü(Güneş,Ay,Zühre,Müşteri,Zuhal,Utârid ve Mirrih) ifade eder.Bir başka beyitte de hakikat şehrinin kapısında üç evren bulunduğunu açıklar ki,bu seyr-i sülûk içerisindeki sâlikin karşısına çıkan engelleri anlatır.(91)

f)Deniz hayvanları: Yunus Emre'nin şiirlerinde deniz,derya,umman telmihen İlâhî aşkı ifade ederler.Böyle olunca deniz ile ilgili bütün motifleri de tasavvufî mânâda kullanmış bulunur.Bunların başında balık(hut) ve bahri(deniz ördeği) gelmektedir.

(aa)Balık(Hut):Balık öncelikle Hz.Yunus dolayısıyla anılır. Ayrıca devriyelerinde bu olaya telmihde bulunur.(92) Daha önce işaret edildiği üzere dünyanın öküz üzerinde,öküzün bir taşın üzerinde ve taşın da balığın üzerinde,balığın da suyun üzerinde yüzmesi olayına işaret ederken balık zikredilmiştir.(93)

Bunlardan başka şair,insanların hesaplarını yarına bırakmamaları gerektiğini ifade ederken bir halk deyimi olarak balığı anmış olur.

Hisâbı her kimün yârına kaldı
Tut eyle kim balgı taşa saldı

R.29(5)

Bu beyitte de mecazi mânâda kullanıldığı açıktır.

---

(91) 105(CXXI.9).
(92) 84(LXXXVI.4);98(CX.6)

(bb)Bahrî: Yunus Emre'nin adından en çok bahsettiği hayvanlardan biri de "bahrî"dir.Bahri,deniz ördeği veya deniz ördeğinin bir cinsine verilen addır.Daha ziyade deniz,umman,"aşk deryası" gibi deniz unsurları ile birlikte kullanılır.

Hakikati denize benzeten Yunus,"âşık"ı da bahriye benzetir.(93) Yine erenleri denize benzeten şair,salikleri de bahriye benzetmiş olur.

Erenler bir denizdür âşık gerek talası
Bahri gerek denizden girüp gevher alası
144(CXCIII.1)

Bir beyitte;"Girdüm ışkun denizine bahrılayın yüzer oldum" diyen Yunus Emre,âşıklara,bahri olun,aşk deryasına,göllerine dalın ve Hakk'ın sözlerini alın ki "kân" a ulaşabilesiniz,diye tembihte bulunur.(94)

Çevik bahrı olmak gerek bir denize talmak gerek
Bir gevher çıkarmak gerek hiç sarraflar bilmez ola
194(LXXIX.3)

diyen şair,bu örneklerden anlaşılacağı gibi "bahri" yi de bir sembol olarak anmış bulunuyor.

g)Diğer olağanüstü yaratıklar: Yunus Emre,gerek devriyelerinde gerekse diğer şiirlerinde "div ü peri","ins ü melek","ins ü cin" gibi olağanüstü yaratıkların adlarını zikreder.Bunlardan en çok üzerinde durduğu "dev/div" ile "Cin"dir.

(aa)Dev(Div): Sözlük ve ansiklopedilerde "şeytan","cin" gibi kelimelerle adlandırılan bu olağanüstü yaratık,daha çok masallarda yer alan hayvanlardandır.Korkunçluğu ve iri gövdeli oluşu dolayısıyla güc ve kuvvetin sembolü olarak edebî eserlerde yer alır.Yunus

(93) 85(LXXXVII.7);87(XCI.1);1943.81(X.19)
(94) 181(LV.1);127(CLXIV.7);144(CXCIII.2).

Emre de Hz.Süleyman'ın hükmünün,güc ve kuvvetinin devinkinden daha üstün olduğunu ifade etmek için devi anmış bulunur.(95)

Kaf'dan Kaf'a hükmeyleyen divleri hükmine koyan
Yele binüp seyran kılan bu mülke Süleyman benem
96(CVII.6)

Ayrıca,meşhur devriyesinde sâlikin,dolayısıyla gönlünün türlü hallerini anlatırken;"bir dem dev,bir dem peri" olduğunu açıklar.(96)

(bb)Cinn: Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği üzere cinler "zehirli ateş"den yaratılmışlardır.(97) Yunus,"cinn"i tek başına ele almaz.Daha çok "ins ü cin","cin ü peri" şeklinde ikili olarak zikreder.Dünyadaki mahlûkâtın hesabının olmadığı,her şeyin Allah'ın hükmü kudreti ile hareket ettiğini anlatmak için "cinn"in adını anar.

İnsile bû cinn ü perî divler benüm hükmümdedür
Tahtım benüm yel götürür mühr-i Süleyman dûtaram
87(XCII.2)

(cc)Perî: Peri de "Cinn" tâifesinden bir yaratıktır.Daha ziyade güzelliği ile tanınır ve edebiyatta güzelin,güzelliğin sembolü olarak zikredilir.

Yunus Emre,periyi de tek başına değil,"cinn ü perî","div ü peri" şeklinde birlikte kullanır.Özel bir mânâdan çok yukarıda söylediğimiz gibi kâinattaki varlıkların sayısızlığını ifade etmek için adı anılır.

---

(95) 43(IX.2);113(CXXXVI.3).
(96) 156(VII.6)
(97) Çantay,a.g.e., c.2,s.478(K.15/27).

E,BAĞ-BAHÇE-BOSTAN:

Yunus Emre'nin yaşadığı çevre olarak kabul edilen Sarıköy ve Karaman bölgesi o dönemlerde bağlık,bostanlıktır.Şair bir beyitte "Bizüm ilün bağçeleri dâim tazedür gülleri" bostanlarım ma'murdur diye açıklar.(98)

Yunus'un eserlerinde "bağ","bahçe","bostan" dünyanın,toprağın birer parçası olarak ele alınmakla beraber genel olarak mecâzî mânâda kullanılmıştır.

Ona göre Hakk,dünyayı peygamber dostluğuna yarattığı ve dünyaya gelenlerin bir gün mutlaka gideceği için dünyanın bağına,bahçesine aldanmamak gerektiği sık sık tekrar edilir.(99) Çünkü dünya fânidir ve Allah,insanlara "varın dünyayı görün" demiştir.

Bağ,bahçe,bostan hem bu dünya malı olarak düşünülmüş hem de öteki dünya,cennet(uçmak) olarak düşünülmüştür.Fakat Yunus'un ne bu dünya malında ne de cennette gözü olmadığı için "bağ"ı,"bostan"ı yağmaya vermiştir.(100)

Dünyeyi bırak elden dünye geçmez bu yoldan
İki ışk bir gönülden aslâ geçmez bu haber
56(XXXIII.2)

Bu beyitte de belirtildiği gibi "iki ışk" bir gönülde aslâ yaşayamaz.Bu itibarla da şair,"bağ",bahçe" sevgisini dâima mecâzî mânâda zikretmiştir. .

İki cihan zındânısa gerek bana bustân ola
Ayruk banâ ne gam gussa çün inâyet dostdan ola
40(IV.1)

İki cihan toptolu bâg u bustân olursa
Senün kokundan eyü gül bustân içinde bitmeye
39(III.5)

(98) 1943.217(LV.3).
(99) 80(LXXVIII.7);68(LVIII).
(100) 77(LXXIII).

1- BİTKİLER

a) Ağaçlar :Ağaç ve ağaçların dinî-tasavvufî edebiyatta önemli bir yeri olduğu bilinmektedir.Yunus Emre'nin özellikle menkıbevî hayatında ağacın çok büyük rolü olduğunu görüyoruz.Eserleri arasında da oldukça geniş bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

(aa)Ağaç(Şecer): Yunus Emre,ağaç motifini "ağaç" kelimesi ile ifade ettiği gibi "şecer" kelimesi ile de ifade etmiştir.Ağaç kelimesi ile belli bir ağaç türünü değil,genel olarak ağaç anlatılmak istenmiştir.Ağaç motifi genellikle benzetme unsuru olarak;cahilleri, aşksızları ve meyveli ağaç olarak da dervişleri, âşıkları ifade eder.

Bir kurı ağacıdum yol üzere düşmüş idüm
Er bana nazar kıldı tâze cüvan oldum ben
110(CXXIX.6)

Bu beyitten anlaşılacağı gibi henüz "er nazarına mazhar" olmamış olan bir insan kuru bir ağaça benzetilmiştir.Peki kuru ağacı ne yaparlar? Eğer,Allah inâyet eder,er nazarına mazhar olursa "yemişlenir.Meyveli ağaca döner.Bu ağacın budağından "il ü şar yimişle"nir, yaprağı dertlilere derman olur,gölgesinde pek çok hayırlı işler yapılır.(101)

Yunus burada konuyu mecazî mânâda ele almakla beraber bugün Anadolu'nun her yerinde ağacın dalından,yaprağından,kabuğundan faydalanıldığını biliyoruz.

Yukarıda söylediğimiz gibi bir insana Hakk inâyet etmez, er hoş nazar kılmazsa o insan bir kuru ağaçtır ki onu da Yunus Emre, şöyle anlatır:

Kur'agacı niderler kesüp oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru agaca
1943.76(IV.6)

---

(101) 1943.47(VI).

(bb)Ağaç çeşitleri:Yunus Emre'nin eserlerinde çok sayıda ağaç ve bitki ismine rastlanmaktadır.Ancak Yunus'a aidiyeti şüpheli olan bazı şiirlerde ağaç türlerinden "erik","alıç","öd" ağaçlarının adlarını zikreder.Bu ağaç çeşitleri de zaten mecazî mânâda kullanılmıştır.

Öd ağacı bigi yanar vücûdum
Dütünüm göklere seher yelidür
1943.284(X.2)

b) Çiçekler:

(aa)Çiçek: Çiçek ve çiçekler Yunus Emre'nin şiirlerinde geniş bir şekilde ele alınır."...çiçekler,derin bir hassasiyet ve dindarlığın timsâli olarak ele alınmıştır."(102)

Yunus,çiçekleri,dost bahçesi,bahçe,bağ,bostan,gülistan ve kuşlarla birlikte zikreder.Onun dilinde çiçekler çeşitli konularda benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

(bb)Çiçek çeşitleri: Yunus Emre'ye mal edilen fakat uzmanlarca Yunus'un olmadığı bildirilen bazı şiirlerde şair çok sayıda çiçek adını anar.Bunlar arasında bazılarını saymak mümkündür."Anber"(x), "zerrin","mor menekşe","fesleğen","lâle","erguvan","karanfil","zanbak", "gül","sarı çiçek" gibi.

Yunus Emre,"Sarı Çiçek" olarak bilinen şiirinde "Sarı çiçeği "hayatın,dinin ve kâinatın sırrını anlamış bir ârif "olarak düşünür ve konuşturur.(103) Diğer çiçekleri de yine sembol olarak ele alır ve Allah aşkı ile yanıp tutuşan gönüllerin çeşitli hallerini ifade etmekte kullanır.

Yunus'un adını en çok andığı çiçek "gül"dür.Onun için "gül" e burada ayrı bir başlık açmak istedik.

---

(102) Kaplan,Yunus Emre ve Nebatlar,Türk Ede.Araşt.I,s. 128.

(x) Anber çiçeği küçük bir ağaç üzerinde açan,sarı renkli, güzel kokulu bir çiçektir.

(103) Kaplan,.g.m.,s.128.

(cc) Gül:Yunus Emre'nin şiirlerinde adı en çok geçen çiçek "gül"dür.Gül,gonca halinde,deste kızıl gül halinde,açılmış gül halinde bulunur.Gül bahçede,gülistanda açar.

Gül de çeşitli konularda benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.Öncelikle gülün tasavvufî düşünce içerisinde iki mânâsı olduğunu görüyoruz.Bunlardan biri tomurcuk halindeki gülün "vahdet"i temsil etmesi,diğeri ise açılmış gül halinde olmuş,olgunlaşmış sâliki temsil etmesidir.(103)

Daha önce de işaret edildiği gibi Yunus Emre'nin bahçesi, bostanı daima ma'murdur ve gülleri tazedir,hiçbir zaman solmaz.Yabancılar da onun güllerini "üzmez"ler.

Bizüm ilün bağçeleri dâim tazedür gülleri
Ma'muredürür bostanum ağyar gülüm üzmez benüm
1943.217(LV.3)

(dd) Gül ile ilgili benzetme unsurları:Yunus'un şiirlerinde gül daha çok "âşık" ile "mâ'şûk"un sembolüdür.Nasıl ki"âşık" ile "ma'şûk" birlikte kullanılırsa,gül ile bülbül de birlikte zikredilir.Gül âşıkı,sâliki,dervişi temsil ederken gül de her zaman olmasa bile pek çok beyitte "dost" (Allah)u temsil etmektedir.(104)

Benüm dilüm kuş dilüdür benüm ilüm dost ilidür
Ben bülbülem dost gülümdür bilün gülüm solmaz benüm
185(LXI.2)

Yukarıda da söylediğimiz gibi tomurcuk halindeki gül seyr-i sülûk içerisindeki sâliki temsil eder.

Diken olma gül ol eren yolında
Diken olurısan oda yanasın
111(CXXXII.3)

---

(103) Güven Kaya,Tasavvuf ve Yunus Emre,Hisar,c.11,S.85,s.20-22, Ocak 1971.
(104) 1943(XXVI.6)

Kendisini erenler sohbetinde "deste kızıl gül"e benzeten şair,erenler sohbetinde açılmış,olgunlaşmıştır.Yunus,gül bahçesine girmiş,bu bahçede olgunlaşmış ve öyle bir gül koklamıştır ki,bu gül hiç bir zaman solmaz.(105)

Yunus Emre'ye göre gül,Hz.Muhammed'in teridir;terinin kokusundur."Gül güzelliğin,aşkın,yumuşaklığın sembolüdür.Yunus bu sembol ile dünya görüşünün esasını teşkil eden sevgi ve barışı anlatır." diyor Mehmet Kaplan.(106)

Güli göretururiken dikene sunma elün
Korkma düşmenleründen çün togrı yarun vardır
61(XLIV.2)

(105) 194(LXXIX.4).
(106) Kaplan,Yunus'un Gül Bahçesinde,Edebiyat Üzerine Araştırmaları I.,s.131-153.

F. DAĞ VE DAĞLAR

1-Umumi olarak dağ: Yunus Emre,dağ mefhumunu hem gerçek hem de mecâzî mânâda ele alır.Gerçek hayatta dağlar gurbet ile vatan arasındaki yolları keser,başları karlı,dumanlı,pusludur.Zaman zaman dağ başlarında "salkım salkım" bulutlar bulunur.Karlı dağlar bazan bir harami gibi insanların,gariplerin yollarını keser.Vatanına,sevgilisine ulaşmasına engel olur.(107)

Tag ne kadar yüksek ise yol anun üstinden aşar
Yunus Emre'm yolsuzlara yol gösterür vü hoş ider
158(XI.6)

beytinde "dağ" hem mecâzî mânâda hem de gerçek mânânda ele alınmıştır. Tasavvufi düşünce içerisinde sâlikin önüne çıkan her engel bir dağdır. Bu dağ ne kadar yüksek olursa olsun,sâlik cehd eder,sabır gösterirse bu dağı aşar,sevgilisine ulaşır.Diğer yandan dünya üzerinde nice yüksek dağlar vardır ki insanoğlunun azmi ve gayreti bu dağları aşmış, dağların üzerinden yol geçirmiştir.

Bu beyitte "dağ" mefhumu hangi mânâda ele alınırsa alınsın, Yunus,o dağları ve meşeleri "sağlık ve safalıkla" aşmıştır.(108)

Yunus Emre'ye göre bu dünya, dağ, taş şekeristandır.Çünkü onun için bu dünya zevklerinin hiç bir değeri yoktur.Onun tatdığı şeker bu dünya şekeri değildir.Mânevî şekerdir.(109)

Yunus'un şiirlerinde Anadolu coğrafyasına veya başka bir coğrafi alana ait dağ adına tesadüf edilmemektedir."Dağ" sadece genel mânâda kullanılmıştır.

2-Kutsal dağlar(Tur dağı-Kaf dağı):Ortadoğu mitolojisinde ve edebiyatlarında sık sık adı geçen efsanevî dağ olan Kaf dağını Yunus Emre'de sık sık anar.Bu dağ Hz.Süleyman,Hz.Hamza,Zümrüd ü ankaa

---

(107) 190(LXXI.5).
(108) 116(CXLI.2).
(109) R.32(4,5).

dolayısıyla zikredilir.Ayrıca devriyelerinde de Kaf dağı zaman zaman anılmaktadır.Bir örnek olması için bir beyti aşağıya aldık:

Kaf tagı zerrem degül ay ü güneş bana kul
Hak'dur aslum şek degül mürşiddür Kur'an bana
154(III.2)

Kutsal dağ olan Tur dağı ise daha çok Hz.Musa ile birlikte veya Hz.Musa'ya telmihen anılır.Hz.Musa'nın Allah'a münacâatına telmihde bulunurken,Allah'ın Tur dağında teccelli etmesine işaret etmek gayesi ile Tur dağı anılır.Herkese Tur dağında münacâat etmek farz olmadığını bildiren Yunus,bunu şöyle ifade eder:

Farz degüldür kamulara Tur'da münâcât eylemek
Ben kandasam dost andadur her bir yiri Tur eyleyem
103(CXV.5)

S O N U Ç

"Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili" adıyla yapılan bu çalışmanın çerçevesi oldukça geniş tutuldu.Önce,Yunus'un yaşadığı dönemin siyasî,sosyal,kültürel ve ekonomik yapısı incelendi.Sonra,Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili yapıldı.Arkasından da şairin hayatı ve edebî şahsiyeti,tahlil sonuçlarına göre değerlendirilmeye çalışıldı. Yapılan bu incelemelerden bir sonuç çıkarmak gerekiyordu.Biz de bu bölümde onu yapmaya çalıştık.

Çalışmamızdan çıkan sonuçları genel plâna uygun olarak vermeyi uygun bulduk.

A- XIII. ve XIV.asrın genel durumu

Anadolu,tarih boyunca çok değişik milletlerin vatanı olmuştur.1071 Malazgirt zaferi ile bu topraklar Türklerin vatanı olur. Siyasî otorite Türklerin eline geçer.Bu sırada Anadolu'da Rum,Ermeni, Gürcü,Arap,Fars ve Türk milletlerine mensup insanlar yaşamaktadır.

Halk;şehirli,köylü ve göçebe olmak üzere üç farklı sosyal yapı göstermektedir.Şehirlerde yaşayanların büyük bir kısmı ticaretle, köylerde yaşayanların tamamı ziraat ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.Göçebe olanlar ise daha ziyade hayvancılık yapmaktadır.

XIII.asrın başından itibaren Anadolu,artık tam bir Türk ülkesidir.Batılılar,bu tarihten sonra Anadolu'yu "Turquie" diye anmaktadır.Ülke,I.Alâaddin Keykubad döneminde (1220-1237),siyasî,idarî,ilmî ve ekonomik bakımdan parlak bir devir yaşamaktadır.Türkleşmek ve İslâmlaşmak hızla devam etmektedir.

Ancak,II.Gıyaseddin Keyhusrev (1237-1246) ile birlikte devlet otoritesi sarsılır,önemli devlet adamları,devlet yönetiminden uzaklaştırılır.Taht kavgaları başlar.Moğol saldırıları Anadolu insanını büyük bir ümitsizliğe sürükler.

Bu sırada Anadolu'da tasavvuf düşüncesi meyvelerini vermeye başlar.Mevlânâ,o ünlü çağrısı ile insanları "Birlik" bayrağı altına çağırırken,Yunus Emre de "yetmiş iki millete bir göz ile bakma" düşüncesini yaymaya çalışır.

Tasavvuf düşüncesi tarikatlar vasıtasıyla geniş halk kitleleri arasında hızla yayılırken,özellikle şehirlerde canlı bir kültürel hayat yaşanmaktadır.Günlük hayatta Türkçe,Rumca,Ermenice,Arapça ve Farşça gibi beş dil konuşulmaktadır.

Türk dili,artık edebî bir dil olma hüviyetini kazanmış, bulunmakta,şairler ve yazarlar Türkçe eserler yazmaktadır. Arapça ve Farsça eserler Türkçe'ye tercüme edilmekte,böylece Anadolu'da kaynağını Türk-İslâm din ve kültüründen alan zengin bir edebiyat meydana gelmek üzeredir.

XIII. ve XIV.asırlarda Konya,Kayseri,Kütahya,Sivas,Amasya, Tokat gibi şehirler büyük kültür merkezleri haline gelmiştir.Bu şehirlerdeki medreselerde o çağdaki bütün ilimler okutulmaktadır.

B- Yunus Emre'nin hayatı,eserleri ve edebî şahsiyeti:

Yunus Emre (H.638) 1238 tarihinde dünyaya gelmiş ve (H. 720)1320 tarihinde 82 yaşında ölmüştür.Çocukluk ve gençlik yıllarını büyük bir ihtimalle Sivrihisar'ın Sarıköy(Yunus Emre)'ünde geçirmiştir. Medrese öğrenimine burada başlamış,Tapduk'un tekkesine intisab ederek ilk tasavvuf bilgilerini almaya başlamıştır.Daha sonra Anadolu'da gezmeye çıkmış ve Konya'ya gitmiştir.Mevlânâ'nın sohbetlerine katılmış ve yine büyük bir ihtimalle dinî ve tasavvufî öğrenimini burada tamamlamıştır.

Yunus,Anadolu'da yaşanan sosyal hayatı halk ile birlikte yaşamış;onlarla pazara gitmiş,alış verişe katılmış,ekin ekmiş,çift sürmüş,bağ temizlemiş,tam bir köy hayatı yaşamıştır.

Halk hayatını yakından tanıyan şair,halkın derdi ile dertlenmiş,onların ıstıraplarını yüreğinin derinliklerinde hissetmiştir.O'nun kalbi her zaman Allah aşkı ve Anadolu insanı için çarpmıştır.

1. Eserleri:Bugün elimizde Yunus Emre'nin iki eseri bulunmaktadır.Bunlardan biri şiirlerini içine alan "Divanı",diğeri ise Risâletü'n-Nushiyye isimli eseridir.

Yunus Emre'nin Divanı klâsik divan tertibinde olmadığı gibi içindeki şiirlerin sayıları da tam olarak belli değildir.Bu divanın onbeşin üzerinde yazma nüshası bulunuyor.Yazmalardan Ritter nüshası ile Fatih nüshasının XIV.asır içerisinde yazılmış olduğu tahmin ediliyor.

Divan'daki şiirlerin büyük bir kısmı gazel,musammat gazel ve ilâhî şeklinde,aruzun kısa cüzleri ve hece vezni ile yazılmışlardır.

Risâletü'n-Nushiyye mesnevi şeklinde yazılmış,562 beyit ve 21 cümlelik nesir bölümünden oluşan didaktik bir eserdir.Eserin müstakil nüshası mevcud değildir.Yazma divanların başında veya sonunda yer almaktadır.

2.Edebî şahsiyeti:

Yunus Emre'nin edebî şahsiyeti Türk-İslâm kültürü,din ve tasavvuf felsefesi üzerine kurulmuştur.Eserlerinin fikir ve kültür örgüsünü Türk,Arap ve Fars kültürleri oluşturmaktadır.Buna göre O'nun edebî şahsiyetini şöyle maddelendirmek mümkündür.

a)Yetişmesi:Yunus da her sanatçı gibi bir yetişme devresi geçirmiştir.Eserlerinin bize verdiği ip uçlarına göre Tapduk Emre'nin,Ahmet Yesevi'nin ve Mevlânâ'nın etkisi altında kalmış,onların eserlerini örnek almıştır.Ancak Tapduk'un Yunus üzerindeki etkisi konusunda şimdilik bir şey söylemek mümkün değildir.

Medrese öğrenimi görmüş,çağının ilimlerini okumuş ve Arapça,Farsça gibi o dönemin ilim ve sanat dillerini öğrenmiştir.Aldığı dinî ve tasavvufî kültürle eserlerinde sağlam bir senteze ulaşmıştır.

b) Mahlasları:Şiirlerinde yüzde seksen "Yunus" mahlasını kullanmıştır.Ayrıca "Miskin Yunus" ve "Yunus Emre" mahlasları dikkat çekmektedir."Âşık Yunus","Kul Yunus" gibi mahlaslar yok denecek kadar azdır.

c) Tarikatı: Yunus, şeyh olarak Tapduk Emre'ye bağlanmış görünüyor. Vilâyet-nâme O'nun "Bektaşi" olduğunu bildirirse de şiirlerinde bunu doğruluyacak bilgiler mevcud değildir. Ahmed Yesevî'den Mevlânâ'ya kadar uzanan tarikat zinciri içerisinde başka bir mürşide bağlanmamış, kendisi de bir tarikat kurmamıştır.

d) Dil: Eserlerinde kullanılan dil tam anlamıyla millî bir dildir. Yunus, Orta Asya Türkçesi ile Anadolu Türkçesi arasında bir köprü görevi görmüştür. Şiirlerinde Türkçe, Arapça ve Farsça unsurları büyük bir ustalıkla işliyerek bu millî dili meydana getirmiştir. Eserlerinde kullandığı bu sağlam dil O'nu ölümsüz kılmıştır.

e) Eserlerinin konusu: Yunus Emre, eserlerinin konularını içinde yaşadığı çağın ve toplumun din, kültür ve sosyal hayatından almıştır. Din ve tasavvufla ilgili en derin meseleleri halkın anlıyacağı basit bir anlatım ve dille ortaya koymuştur. İşlediği konuların başında, İlâhî aşk, din, tabiat, günlük hayatı ilgilendiren meseleler gelmektedir.

f) Üslûb: Yunus'un üslûbu ne çok basit ne de çok ağır bir üslûbtur. Dili kullanmakta gösterdiği ustalık O'nun üslûbunu da etkilemiş bulunuyor. Şiirlerinde kullandığı, "İy yârenler iy kardaşlar", "İy pâdişâh iy pâdişâh", "İy gönül", "İy ışk eri", "İy dost" gibi ünlem ifadeleri, hitaplar, kelime ve deyim tekrarları üslûbu zenginleştiren önemli unsurlar arasındadır. Ayrıca olduğu gibi aldığı âyet parçaları, hadis ifadeleri ve atasözleri O'nun üslûbunu meydana getiren aslî unsurlardır.

g) Etkisi: Yunus Emre, büyük bir şair olarak yaşadığı dönemden günümüze kadar pekçok şairi etkilemiştir. Bunların başında Sait Emre, Eşrefoğlu, Niyazî Mısrî, Hacı Bektaş Velî, Ümmî Sinan, Mahmud Hüdaî, Âşık Paşa, R. Tevfik, Halide Nusret, Necip Fazıl, Rıza Ümet, Yazuz Bülent Bakîler gibi şairleri saymak mümkündür.

Yunus, bir halk şairi olmadığı gibi bir divan şairi de değildir. O'nun din ve tasavvufu kavrayış, konuları işleyiş tarzı çağ-

daşlarından günümüze kadar hiçbir şairde görülmemektedir diyebiliriz.

C-Eserlerinin tahlili:

Yunus Emre'nin eserlerinin tahlilinden çıkardığımız sonuçları yine aynı bölüm başlıkları altında vermeyi uygun bulduk.

1.DİN :Din'in temeli, Allah'ın varlığına, birliğine, kuvvet ve kudretine iman etmeye dayanır. Allah'a iman, dine bağlılık Yunus'un felsefesinin temelini oluşturur.

a) Allah: Yunus'a göre Allah, birdir ve kâinattaki her zerrenin yaratıcısı ve sahibidir. Her şey Allah'ın emir ve kudretine tabidir.

b) Yaratılış meselesi: Allah, kendi arzu ve iradesi ile kâinatı kendi kudretindeki "gevher"den meydana getirmiştir. Bu bir sırr-ı İlâhî'dir, onu kimse anlayamaz.

c) İnsanın yaratılışı: Yunus Emre'ye göre önce "ruh" yaratılmış, arkasından topraktan ilk insan Hz. Âdem yaratılmıştır. İnsanın maddî ve manevî yapısı "anasır-ı erbaa" denilen toprak, su, hava ve ateşten meydana getirilmiştir.

Allah, insanoğlunu kendisini bilsinler ve O'na ibadet etsinler diye yaratmış, kendi güzelliklerini insanda tecelli etmiştir.

d) Dünya hayatı: Bu dünya hayatı geçicidir. Dünya ahiretin tarlasıdır, insanoğlu bu dünyaya imtihan için gelmiştir.

e) Âhiret hayatı: Gerçek hayat âhiret hayatıdır. Asıl bilinmesi, kazanılması gereken hayat ebedî olan "varlık sarayı", âhiret âlemidir. Âhiret hayatı ölümle başlar ve mahşer gününe kadar devam eder. Bu hayat, ölüm, mezar, Sûr'un üflenmesi, kıyamet, mahşer, "Mizan-terazi", Sırat köprüsü, cennet ve cehennem hayatını içine almaktadır.

f) Cennet ve cehennem: Yunus, bütün dini ve tasavvufî meseleleri İslâmî esaslar içerisinde ele aldığı gibi cennet ve cehennem konusunu da bu eseslar içerisinde düşünmüştür. Ancak kendisi bir mutasavvıf şair olarak cenneti ve cehennemi bir tuzak olarak nitelendirmiştir. Cennet arzusu ve cehennem korkusu taşıyanların gerçek âşık

olamıyackalarını açıklar.Yunus'a göre gerçek âşık,gerçek müslüman "ücrete âmel" etmez.Gerçek âşığın tek hedefi "vuslat"tır.

g) Âmel ve ibâdetler: Hak yolunda olmak,cennete girmek "nefs" düşmanından kurtulup gönül temizliği ile ibâdet etmekle ve gönül yapmakla mümkündür.

Yunus,insan olmanın ilk şartı olarak doğruluğu kabul eder. Doğruluk her şeyin başıdır.Namaz,hac,oruç,zekât gibi ibâdetler doğrulukla yapılmalıdır.

2.TASAVVUF:

Yunus Emre,almış olduğu dinî ve tasavvufî eğitimi yaşadığı çağın sosyal hayatı ile çok iyi bir şekilde kaynaştırmıştır.O'nun düşüncelerinde sosyal hayata ters düşen bir mesele olmadığı gibi İslâm dinine aykırı görüşler de yoktur.

Tasavvuf düşüncesinin temelini "İlâhî aşk" meydana getirir. Tasavvuf,"âşık" ile "ma'şûk" arasında cereyan eden manevî bir duygunun yaşanmasıdır.

a) Aşk: Aşk,"nefsin başını kesip Allah'a ulaşma iştiyakının" bir ifadesidir.Bu iştiyakı kalbinde duyanlar ve yaşayanlar Hak yolunun yolcularıdır.

Yunus Emre'de aşk,beşeri aşk ve İlâhî aşk seyri içerisinde görünür.O,İlâhî aşka beşeri aşkı yaşayarak ulaşmıştır.Aşkın kaynağı Allah'dır ve aşk bir sırrı-ı İlâhîdir.(113.CXXXV.5)

Aşkın makamı Tanrı katıdır.Bu aşk çok güçlüdür;"dağa düşer yel eyler,gönüllere yol eyler,sultanları kul eyler"(169.XXXIII.3). Ounun tadı hiçbir nesnede yoktur ve kudreti sonsuzdur.

Canından geçerek bu aşkın sırrına erenler ancak gerçek âşık olabilirler.Ancak onlar "vuslat"a erer,Hakk'ın "didarı"nı görebilirler.Gerçek âşık olmak için seyr-i sülûk üzere olmak,manevi makam ve mertebeleri geçmek gerekmektedir.

b) Âşık: Yunus Emre, diğer büyük mutasavvıflar gibi "âşık-"ma'şûk" münasebetlerine geniş bir yer ayırmıştır. Âşık ile ma'şûk'u "Birlik" düşüncesi çerçevesinde düşünmüştür. Âşık aslında "Ma'şûk"un gölgesidir. Gölge nasıl asıldan ayrılmazsa, âşık da ma'şûkundan ayrılamaz.

Âşık, onun şiirlerinde derviş, er, eren, şeyh, velî, sûfî, ârif, miskin olarak karşımıza çıkar. Bu ve benzeri sıfatlarla karşımıza çıkan gerçek âşık; şeriatın, tarikatın, marifetin şartlarını yerine getiren, tevbe eden, nefsini öldüren, sabır ve kanâat gösteren, tevâzu'da daim olan, sohbetlerde ve halvetlerde bulunan, kendini bilen, kalb gözü ile gören, "sûret"den geçip "sıfat"a ulaşmış olan kimselerdir. Bunlar "Hakikat"e ermişlerdir.

Yunus, gerçek âşıkın geçmesi gereken makam ve halleri saydıktan sonra şu özellikleri taşıması gerektiğini de bildirir. Bu özellikler aynı zamanda bir insanın taşıması gereken özelliklerdir ve bunlar Yunus'un insan anlayışını da gösteren özelliklerdir.

1. Gerçek âşık, yetmiş iki millete bir göz ile bakmalı, hiç kimseyi hor görmemeli, yermemelidir.

2. Nefsinin emrine uyup onu beslememelidir.

3. Varlığını yoğa saymış olmalıdır.

4. Dünya ile ilgili bütün heveslerden vazgeçmiş olmalıdır.

5. Ezel ve ebed düşüncesine gönülden inanmış olmalıdır.

6. Tevhid(Birlik) sırrına varmış bulunmalıdır.

7. İlâhî sırların gizli bir hazine olduğuna inanmış olmalıdır. (130.CLXVIII.5); (167.XXVIII.2)

8. Mânâ sırrının hikmetini kavramış bulunmalıdır.

9. "Melâmet" halini benimsemiş olmalıdır.

10. Vahdet-i vücûd, Vahdet-i kusûd, Vahdet-i şûhud inancına varmış bulunmalıdır.

11. Can'ın bir İlâhî nur, bir kudret olduğunu kavramış olmalıdır.

12.Allah'ın kâinattaki her zerrede her an tecelli etmekte olduğuna inanmış bulunmalıdır.

13.Gönlün Allah'ın evi olduğunu aklından çıkarmamalı ve her an temiz tutmalıdır.

14.Bu dünya hayatının geçici olduğunu düşünmeli,ebedî hayatın âhiret hayatı olduğunu bilerek âmel etmelidir.

Bu ve benzeri özellikleri taşıyan insan "vuslat"a ulaşmış tam bir tasavvuf ehlidir.O,artık "terk"i kendisine şiar edinmiş, gönül gözünün perdesini aralamış,"müşahede"ye ermiştir.

Yunus,"İlme'l-yakin","Ayne'l-yakin","Hakka'l-yakin" mertebelerini aşıp kavrayan kişinin "Hakikat"e vardığını bildirir.Hakikat sırrına erişmiş olanlar, "Fenâ-fil'aşk"ı yaşamış,"Ene'l-Hakk" sırrına varmış,"Bekâ -billâh" a ulaşmışlardır.

Böylece, Yunus Emre,tasavvufu bütün benliği ile yaşamış ve İlâhî aşkı en ince noktalarına kadar eserlerinde dile getirmiş bulunmaktadır.

3.SOSYAL HAYAT:

Yunus Emre,yaşadığı çağın sosyal hayatını içinde bulunduğu toplumla birlikte yaşamış ve bu hayatı eserlerinde dile getirmeye çalışmıştır.Çarşı pazar hayatını,insanlar arası ilişkileri,mevcud eğitim kurumlarının durumlarını en ince noktasına kadar gözlemiş ve anlatmıştır.Âlimlerin,hocaların,danîşmendlerin,şagirdlerin tutum ve davranışlarını inceliyerek,hatalı gördüğü hususları tenkid etmekten çekinmemiştir.

Danişmend okur dutmaz derviş yolın gözetmez
Bu halk ögüt eşitmez sagır hemân olısar
65(LI.2)

diyerek o dönemin halk hayatının bozulduğunu,okuyanların okuduklarını tutmadıklarını açıklar."Şimdi üç buçuk okuyan derin danışman olur" diyen şair,eğitim sisteminin insan yetiştirmede ne derece yetersiz olduğunu gözler önüne sermiş bulunur.

Yunus,sosyal hayatı renklendiren eğlencelerden,yiyecek ve içeceklerden söz ederken ev içi ve ev dışı eşyaları,müzik âletlerinin isimlerini;giyecekleri,süs eşyalarını da yeri geldikçe anmaktan geri kalmaz.

Askerî hayat içerisinde,askerî teşkilâta,silah,araç ve gereçlere de temas eder.Savaş sahneleri çizer,taktik usûlleri sembol olarak da olsa anlatmaya çalışır.

Yunus Emre,sosyal hayatın temelini meydana getiren ahlâkî mefhumlara geniş bir yer vermiştir.İnsanın insan olmasını, Allah'ı ve kendisini bilmesine bağlayan şair,ahlâkî mefhumların başında doğruluğu ele alır.Buna bağlı olarak edeb(terbiye),iyilik yapma,cömertlik,haramdan sakınma,kul hakkını gözetme,ana-baba hakkına riayet,öğüt dinleme,ahde vefa,sır saklama başta gelen ahlâkı mefhumlardır.Gayri ahlâkî mefhumlar arasında ise yalancılık,gıybet,dedi-kodu,kin,öfke, cimrilik,kibir,aç gözlülük,kıskançlık,gammazlık vb.mefhumlara yer veren şair,insanın bu huylardan mutlaka uzak durması gerektiğini açık açık anlatır.

Bu ahlâkî ve gayri ahlâkî mefhumları anlatırken "söz" ve "söz"ün önemine işaret eden Yunus,sözün kaynağının Allah olduğunu bildirir.(51.XXIV.1,3)

Yunus Emre'ye göre "Hâlık âvâzından" gelmekte olan söz, üzüntüyü sevince,kavgayı barışa,dostu düşmana,düşmanı dosta çevirebilecek güce sahiptir.Bir kişinin başına ne gelirse "söz" ü sebebiyle gelir.Onun için insanlar sözlerini iyice düşünüp öyle söylemelidirler. Aksi takdirde "Hezâran gevher dinârı kara toprag ide bir söz" der.(68.LVI)

Yunus,eserlerinde atasözlerine ve deyimlere de geniş bir yer vermiştir.Bu da onun Türk halk kültürünü ne kadar yakından bildiğini gösteren diğer bir delildir.

Şiirlerinde yer yer kadın güzelliğine de dikkatleri çeken Yunus Emre,yaşadığı dönemde kadınların yüzleri örtülü ol

makla beraber ay kadar parlak olduğunu açıklar.Ayrıca kaşlarının yay gibi,dişelerinin inci gibi olduğunu bildirir.

4. KOZMİK ÂLEM

Yunus Emre,"Kozmik âlemi" İslâmî esaslar ve tasavvuf felsefesi içerisinde ele almıştır.Şiirlerinde zikredilen kozmik unsurlar tamamiyle tasavvufî anlamda düşünülmüşlerdir.Özellikle devriyelerinde kozmik unsurlara geniş yer vermiştir.

Yunus'a göre,güneş,ay,gökler,yıldızlar ince bir hesap ile yaratılmıştır.Bütün gezegenler ve hattâ kâinattaki her şey İlâhî emre göre hareket etmektedir.Işık,karanlık,bulut,yağmur,yıldırım,yönler ve zaman güneş ve ayın hareketleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yağmurun yerden göğe yağması üzerinde düşünülmesi gereken ince hesaplardan sadece birisidir.

Anasır-ı erbaa içerisinde ele alınan toprak,her şeyin kaynağıdğr."Bana rahmet yerden yağar" diyen Yunus,insanın topraktan yaratıldığını ve yine toprak olacağını ısrarla savunur.(1943.36.LXVIII.2)

Su,Allah'ın bitmez tükenmez hazinesini temsil eder.Temizliğin,saflığın,alçak gönüllülüğün sembolüdür.

Hava,anasır-ı erbaa içerisinde en geniş yeri işgal eder. Kâinatı kuşatan hava,can olarak,ruh olarak insana Allah tarafından verilmiş en büyük nimettir.

Ateş ise hem tasavvufî düşünce hem de sosyal hayat açısından ele alınmıştır.Canını aşk "od" ile yakmayanın menzile ulaşması mümkün olmadığı gibi,çiğ olan bir nesnenin ateş olmadan pişmiyeceğini de açıkça ifade etmektedir."Kanda bir od yanarısa nişanı var dütün düter" diyen Yunus,ateşi hayatın bir belirtisi olarak kabul eder.

Kozmik âlem içerisinde düşünülen gök ve gök yüzü,dağlar, tepeler,ormanlar,bağlar,bahçeler,ağaçlar,çiçekler,hayvanlar;denizler, nehirler hep birer sembol olarak kullanılmışlardır.

Kozmik âlemle ilgili motifler Yunus Emre'nin şiirlerine engin bir derinlik kazandırmıştır.Okuyucu bu derinliklerden yüzeye çıkabilmek için bir hayli gayret göstermek zorundadır.

Ayrıca bu kozmik unsurlar O'nun şiirlerinin renk ve ses dekorunu meydana getirir.Bu dekorda kullanılan motifler bizi gercek hayata bağlar.

xXx

Nihayet Yunus Emre,kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim'i kendisine mürşid edinmiş büyük bir şairdir.Zengin bir din ve tasavvuf kültürüne sahiptir.Bunu eserlerindeki dinî ve tasavvufî mefhumlara kazandırdığı ince mânâlarda açıkça görmekteyiz.

Şiirleri ile Anadolu insanının duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş,onların dili ile onların dertlerini,dileklerini dile getirmiştir.Bu,O'nunasırları aşarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.Şiirlerinin bestelenerek asırlarca tekke ve tarikatlarda zevkle terennüm edilegelmesi Yunus'un Türk halkı tarafından ne kadar sevilip benimsendiğini göstermektedir.

Yaratılıştan sanatçı olarak yaratılmış olması,Yunus'u Türk kültür tarihinin ve edebiyatının en büyük şairlerinden biri,belki de birincisi yapmıştır.Ne yazık ki biz O'nu çok az tanımaktayız.Bu çalışma Yunus Emre'yi tanıma yolunda bir kıvılcım oluşturursa gayesine ulaşmış olacaktır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

A-.KİTAPLAR-ANSİKLOPEDİLER-SÖZLÜKLER

Adler,Alfred : İnsan Tabiatını Tanıma.(Çv.Ayda Yörükan),Tur Yayınları:12,Ankara 1973.

Akdağ,Mustafa : Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi.Cem Yayınları, İstanbul 1974.

Akseki,A.Hamdi : İslâm Dini.İtikat,İbadet ve Ahlâk,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları NO:31/16,İstanbul 1969,20.Baskı.

Aksoy,Ö.Asım : Divanü Lügat-it Türk Dizini,TDK.Yayınları:368.Ankara 1972.

Aktüccar,Halil : Yunus Emre.Hayatı-Sanatı-Eserleri.Gökşin Yayınları, Türk Yazarları Dizisi.İstanbul 1984.

Alkan,Naim : Türk Halk Edebiyatı.Ankara 1973. 1.Baskı.

Ansiklopedik İ.: Ansiklopedik İslâm Lügatı.2 Cilt,Tercüman Gazetesi Yayınları,İstanbul 1982.

Aslanapa,Oktay : Türk Sanatı.Remzi Kitabevi,İstanbul 1984.

Ateş,Süleyman : Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri.Sönmez Neşriyat A.Ş.Yayınları,İslâm Tedkikleri Hususi NO:2,İstanbul 1969.

--------------: İslam Tasavvufu,Pars Matbaası,Ankara 1976.

Atsız Armağanı : Haz.Erol Güngör,M.Necmettin Hacıeminoğlu,Mustafa Kafalı,Osman F.Sertkaya,Ötüken Yayınevi,İstanbul 1976.

Aray,Macit : Yunus Emre'nin Yeni Araştırmalar Sonunda Kişiliği,Divanı,Hayatı ve Yattığı Yer.Kula Turizm ve Yunus Emre Kültür Derneği Yayını,İzmir 1974.

Araz,Nezihe : Anadolu Evliyaları,Fatiş Yayınevi,İstanbul 1972.

Ârif,Hüseyin : Yunus Emre,Hayatı ve Şiirleri,Esma Yayınları İstanbul(ty.).

Aydemir,Abdullah: Tefsirde İsrâîliyyat,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:191,Ankara 1979.

Aydın,A.Aslan : İslâmda İman ve Esasları,İstanbul 1975.

Ayverdi,Semiha : Abide Şahsiyetler,Kültür Bakanlığı,Kültür Serisi:11, İstanbul 1976.

——————: Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davâmız,Kültür Bakanlığı,Kültür Serisi:12,İstanbul 1976.

——————: Türk Tarihinde Osmanlı Asırları,1.cilt,İstanbul 1975.

Banarlı,N.Sami : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.2 cilt,M.E.B.,Devlet Kitapları,İstanbul 1971.

——————: Türkçenin Sırları,Kubbealtı Neşriyatı;1,İstanbul 1984,7.Baskı.

Başbuğ,Hayri : Aşeretlerimizde At Kültürü,Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını:18,İstanbul 1986.

Başgöz,M.İlhan : İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi,İstanbul 1956.

Baykara,Tuncer : Türkiye Selçukluları Devrinde Konya,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,Ankara 1985.

Bilgiseven A.
Kurtkan : Din Sosyolojisi,Filiz Kitabevi,İstanbul 1985.

Boratav,P.Naili: 100 Soruda Türk Folkloru,Gerçek Yayınevi,İstanbul 1973,1.Baskı.

Bursalı M.Tahir: Osmanlı Müellifleri c.I,İstanbul 1975,2.Bs.

Cahen,Claude : Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,(Çv.Yıldız Moran) E Yayınları,Tarih Dizisi,İstanbul 1979.

Cunbur,Müjgan : Yunus Emre'nin Şiirlerinde Namaz,Hilâl Yayınları:6, Ankara 1957.

Çantay,H.Basri : Kur'ân-ı Hâkim ve Mealî Kerim,3 cilt,(Naşiri:Mürşid Çantay,İstanbul 1969,6.Baskı.

Çavuşoğlu,Mehmet:Necati Beg Divanının Tahlili ve Sistematik İndeksi, İÜEF.Yayınları, İstanbul 1971.

Çetin,Osman : Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı,Marifet Yayınları,İstanbul 1981.

Çubukçu,İ.Agâh : İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak.Yayınları:158,Ankara 1983.

―――――― : Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları:174,Ankara 1986.

Devellioğlu,F. : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,Doğuş Ltd.Şti. Matbaası,Ankara 1970.

Dinçer, Necmettin : Yunus Emre'nin Hayatı ve Hakiki Mezarı,Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını:2,İstanbul 1965.

Eflâki A.Dede : Âriflerin Menkıbeleri(Haz.Tahsin Yazıcı),M.E.B.,Dünya Edebiyatından Tercümeler,Şark-İslâm Klâsikleri:26, İstanbul 1964,2.Baskı.

Eraslan,Kemal : Ahmed-i Yesevî Divan-ı Hikmetten Seçmeler,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:546,Ankara 1983.

Eraydın,Selçuk : Tasavvuf ve Tarikatler,Marifet Yayınları,İstanbul 1981.

Erdoğan,H.Sundi: Ölüm ve Ötesi,Çile Yayınları:5,İstanbul 1981,1.Baskı.

Ergin,Muharrem : Türk Dilbigisi,İÜEF.Yayınları NO:785,İstanbul 1962.

―――――― : Dede Korkut Kitabı,M.E.B.Devlet Kitapları 1000 Temel Eser:1,İstanbul 1969,1.Baskı.

―――――― : Orhun Âbideleri,M.E.B.,Devlet Kitapları,1000 Temel Eser:32,İstanbul 1970.

Ergün,S.Nüzhet : Bektaşi Şairleri, Maarif Kitaphanesi,İstanbul 1930.

Ergüven,A.Rıza : Yunus Emre,Yaba Yayınları,Ankara 1982.

Eröz,Mehmet : Türkiye'de Âlevilik-Bektaşilik,Otağ Matbaacılık Koll, Şti.,İstanbul 1977.

Eyüboğlu,S. : Yunus Emre,Cem Yayınları,İstanbul 1971.

Gazalî : Tasavvufun Esasları(Çv.Ramazan Yıldız),Şâmil Yayınevi, İstanbul (t.y.).

Genel Kültür.. : Genel Kültür Ansiklopedisi,3 cilt.Tercüman Yayınları İstanbul 1984.

Gökyay,O.Şaik :Dedem Korkudun Kitabı,Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları,İstanbul 1973,1.Baskı.

Gölpınarlı,A. :Yunus Emre Hayatı,İkbal Kitabevi,İstanbul 1936.

————————— :Yunus Emre Divanı,cilt:1,Ahmet Halit Kitabevi,İstanbul 1943.

————————— :Yunus Emre Divanı,cilt:2-3.Ahmet Halit Kitabevi,İstanbul 1948.

————————— :Yunus Emre ve Tasavvuf,Remzi Kitabevi,İstanbul 1961.

————————— :Yunus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân,Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını:1,İstanbul 1965.

————————— :Mevlânâ Divanı,Milliyet Yayınları,İstanbul 1971,1.Baskı.

————————— :Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi,Milliyet Yayınları, İstanbul 1972,1.Baskı.

————————— :Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,İnkılap ve Aka Kitabevleri,İstanbul 1977.

————————— :Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri,Altın Kitaplar Yayınevi,İstanbul 1983.

Güngör,Erol :İslam Tasavvufunun Meseleleri,Ötüken Yayınları İstanbul 1982.

Güzel,A. :Kaygusuz Abdal,Kültür Bakanlığı,Atatürk Yayınları:29, Ankara 1981.

————————— :Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:545,Ankara 1983.

Hacı Bektaş-ı Veli :Vilâyet-Nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli(Haz. Abdülbâkî Gölpınarlı),İnkılâp Kitabevi,İstanbul 1958.

Han,Fethullah :Kur'ân ve Kâinat Âyetleri (Çv.Safiye Gülen),İnkılâb Yayınları,İstanbul 1988.

İbn Haldun :Tasavvufun Mahiyeti(Şifâu's Sâil)(Haz.Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları,İstanbul 1984,2.Baskı.

İbrahim Hakkı Erzurumlu :Marifetnâme(Haz.Turgut Ulusoy) 3 cilt,İstanbul 1975, 2.Baskı.

İnan,Abdülkâdir :Eski Türk Dini Tarihi,Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri:9,İstanbul 1976,1.Baskı.

————————— :Tarihte ve Bugün Şamanizm,TTK.Yayını,Ankara 1972,2.Bs.

İz,Mahir :Tasavvuf,MED Yayınları,İstanbul 1981,2.Baskı.

Kabaklı,Ahmet :Türk Edebiyatı 3 cilt,Türkiye Yayınevi,İstanbul 1966, 1.Baskı.

————————— :Yunus Emre,Toker Yayınları,İstanbul 1975,3.Baskı.

Kafesoğlu,İ. :Selçuklu Tarihi,Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı,Kültür Yayınları,İstanbul 1972,1.Baskı.

————————— :Türk Millî Kültürü,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,Ankara 1977.

Kaplan,Mehmet :Nesillerin Ruhu,Hareket Yayınları,İstanbul 1974,3.Baskı.

————————— :Şiir Tahlilleri,Tahzimattan Cumhuriyete Kadar,Bilmen Basımevi,İstanbul 1969,İlaveli 4.Baskı.

————————— :Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,Dergah Yayınları:21,İstanbul 1976,1.Baskı.

————————— :Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III,Tip Tahlilleri,Dergah Yayınları:21/3,İstanbul 1985,1.Baskı.

————————— :Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü(Risâlat al Nus .-hiyya'nın Tahlili) TDED,c.CXXI'den Ayrı Basım,İstanbul 1974,s.65-82.

————————— :Kültür ve Dil,Dergah Yayınları,İstanbul 1983,2.Bs.

————————— :Edebiyatımızın İçinden,Dergah Yayınları,İstanbul 1978, 1.Baskı.

————————— :Büyük Türkiye Rüyası,Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları;1,İstanbul 1969.

————————— :Türk Milletinin Kültürel Değerleri,M.E.B.Devlet Kitapları,İstanbul 1977,1Baskı.

————————— :Hikâye Tahlilleri,Dergah Yayınları,İstanbul 1979,1.Baskı.

Kara,Mustafa :Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,Dergah Yayınları,İstanbul 1985,1,Baskı.

———————— :Tekkeler ve Zaviyeler,Dergah Yayınları,İstanbul 1980, 2.Baskı.

Karakoç,Sezai :Yunus Emre,Bedir Yayınları,İstanbul 1965.

Kocatürk,V.M. :Tekke Şiiri Antolojisi,Edebiyat Yayınevi,Ankara 1968, 2.Baskı.

Koçyiğit,Talât:Tercüman Hadis-i Şerif Külliyatı,2 cilt,Tercüman Yayınları,İstanbul 1983.

Köprülü,Fuad :Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,Ankara 1966,2.Baskı.

———————— :Edebiyat Araştırmaları,Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara 1966.

———————— :Türk Edebiyatı Tarihi,Ötüken Neşriyatı A.Şt.,İstanbul 1980,2.Baskı.

———————— :Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,Ötüken Neşriyat A.Şt.,İstanbul 1986.

Kurnaz,Cemal :Hayali Bey Divanı(Tahlili),Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:805,Ankara 1987.

Kurtkan,A. :Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik,Kutsun Yayınevi, İstanbul 1977.

Levend,A.Sırrı:Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri,TDK.Yayınları,Ankara 1972,3.Baskı.

———————— :Türk Edebiyatı Tarihi I.cilt,TTK.Yayınları,Ankara 1983.

Mert,Hamdi :Ansiklopedik İslâm İlmihali,Tercüman Yayınları,İstanbul 1986.

Mevlânâ C.Rumî:Divan-ı Kebir(Haz.A.Gölpınarlı),Remzi Kitabevi,İstanbul 1-5 cilt,İstanbul 1957-1960.

———————— :Mesnevi (Şerheden A.Gölpınarlı),,6 cilt,Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları,İstanbul 1973-1974.

Nicholson,R.A. :İslâm Sûfileri(Çv.heyet),Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1978.

Nurbaki,Haluk :Kur'ân-ı Kerimden Âyetler ve İlmî Gerçekler.Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları(Beş kitapçık) Ankara 1985,

Ocak,A.Yaşar :Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri. Enderun Kitabevi,İstanbul 1983.

———————— :Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri,Kültür ve Turizm B.MFAD.,Yay. Ankara 1984.

———————— :İslâm -Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Türk Kültürünü Araştırma Enst.Yayınları:54,Ankara 1985.

Orkun,H.Namık :Eski Türk Yazıtları,TDK.Yayınları:529,Ankara 1987.

Ögel,Bahaeddin :Türk Kültür Tarihine Giriş,1-5 cilt,Kültür Bakanlığı Yayınları:244,Ankara 1978.

———————— :Türk Mitolojisi,I-II,M.E.B.,Devlet Kitapları:51-52,İstanbul 1971.

Özalp,Tahsin :Sivrihisar Tarihi(Resimli).Tam-İş Matbaası,Eskişehir 1960.

Öztelli,Cahit :Yunus Emre Bütün Şiirleri,Milliyet Yay.İstanbul 1971,1.Bs.

Öztuna,Yılmaz :Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi,2.cilt,Hayat Kitapları,İstanbul 1964,1.Baskı.

Pakalın,M.Zeki :Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,3 clt.M.E.B. İstanbul 1946.

Pekolcay,Necla :İslâmî Türk Edebiyatı,1.cilt,Cağaoğlu Yayınevi,İstanbul 1967,1.Baskı.

Sepetçioğlu,M.N.:Yaratılış ve Türeyiş M.E.B.,Devlet Kitapları:12,1000 Temel Eser,İstanbul 1969.

Sevengil,R.A. :Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri,Atlas Kitabevi,İstanbul 1965.

Sinan Paşa, :Tazarru'nâme(Haz.A.Mertol Tulum),M.E.B.,Devlet Kitapları,İstanbul 1971,1.Baskı.

Soykut,H.Refik:Emrem Yunus(Ahiliği-Kültürü-Yurdu),Ankara 1982.

es Sufî,Abdülkadir :Yüz Basamak(Çv.Yusuf Tatlısu) Yeryüzü Yayınları,İstanbul 1982.

Sümer,Faruk :Oğuzlar(Türkmenler),Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, Ankara Üniversitesi DTCF.Yayınları:170,Ankara 1967.

Taneri,Aydın :Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı,Bilge Yayınları Konya 1977.

Tanıklarıyla :Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü,I-V cilt,TDK.Yayınları Ankara 1953-1971.

Tarama Sözlüğü:Tarama Sözlüğü,TDK.,Yayınları Sayı:212,I-VI cilt,Ankara 1963-1971.

Tarlan,A.Nihad:Şeyhi Divanı Tetkiki,İÜEF.Yayınları,İstanbul 1964,2.Baskı.

Temel Türkçe :Temel Türkçe Sözlük(Kamus-ı Türki) Tercüman Yayınları, İstanbul 1985,İlaveli genişletilmiş

Timurtaş,F.Kadri :Yunus Emre Divanı,Tercüman 1001 Temel Eser:1,İstanbul 1970.

————————:Yunus Emre Divanı,Kültür Bakanlığı Yayınları:380,Ankara 1980,1.Baskı.

Tolasa,Harun :Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,Atatürk Üniversitesi,Edebiyat Fakültesi Yayınları NO:56,Ankara 1973.

Toprak,Burhan :Yunus Emre Divanı,3 cilt,Ahmet Halit Kitabevi,İstanbul 1933.

Trak,Selçuk :İktisat Tarihi,Bursa İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları NO:5,İstanbul 1973.

Turan,Osman :Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi,3 cilt,Turan Neşriyat, İstanbul 1968,1969.

Turan,Osman :Selçuklular Zamanında Türkiye,Turan Neşriyat,İstanbul 1971.

Türk Ansiklopedisi :Türk Ansiklopedisi,11.cilt,M.E.B.,Milli Eğitim Basımevi Ankara 1963.

Türk Dili ve :Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,1.cilt,Dergâh Yayınları,İstanbul 1977.

Uludağ,Süleyman:İslâmda Mürşid ve İrşad Faaliyeti,İrafan Yayınları, İstanbul 1975.

Ulutürk,Veli :Kur'ân-ı Kerim'de Yaratma Kavramı,Bayrak Yayın.Mat.Koll. Şti.,İstanbul 1987.

Uzunçarşılı,İ. Hakkı :Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu,Karakoyunlu Devletleri, TTK.Yayınları,Ankara 1969,2.Baskı.

————————:Osmanlı Tarihi I,TTK.Yayınları Ankara 1961.

Ünal,Tahsin :Türk'ün Sosyo Ekonomik Tarihi,Milli Ülkü Yayınevi,Konya 1975.

Vakkasoğlu,A. Vehbi :Gönül Çağlayanı Yunus Emre,Yeni Asya Yayınları,İstanbul 1981.

Yaşar,Selahaddin:Yunus Emre,Yeni Asya Yayınları,İstanbul 1984.

Yeğin,Münip :Atomdan Hücreye,Yeni Asya Yayınları,İstanbul 1980,3.Baskı.

Yener,Cemil :Türk Halk Edebiyatı Antolojisi,Bateş Yayınları,İstanbul 1973.

Yeni Hayat :Yeni Hayat Ansiklopedisi,1-6 cilt,Doğan Kardeş Yayınları,İstanbul(t.y).

Yüce,Kemal :Saltuk-Nâme'de Tarihî Dinî ve Efsanevî Unsurlar,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:832,Ankara 1987.

Zeynü'd-din Ahmed b.Ahmed b.Abdi'l-lâtîfi'z Zebîdi:Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Şarih Tercemesi ve Şerhi(Mü.ve şarihi Kâmil Miras),12 cilt,Diyanet Başkanlığı Yayınları,Ankara 1972-1973.

B. DERGİLER - GAZETELER - BİLDİRİLER

Açıkgöz,Saim : Yunus Emre Üstüne İncelemeler,Türk Folklor Araştırmaları,c.13,S.266,s.6071-6072,Eylül 1971.

Afetinan : Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi,Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları,s.4 vd.,Ankara 1972.

Aktaş,Şerif : Yunus Emre Adını Taşıyan Bir Kitap Hakkında,Hareket Dergisi(Yunus Emre Özel Sayısı),S.70,1971.

———————— : Yunus Emre'de Lirizmin Kaynağı,Milli Kültür Dergisi, S.62,Eylül 1988.

Alıçlı,Sırrı : Yunus Emre'de İnsanlık,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.117-120,Ocak 1966.

Alp,A.Rıza : Yunus Emre,Yeşilay Dergisi,S.473,s.13,Nisan 1973.

Alpay,Gönül : Yunus Emre'nin Hümanizmasının Temelleri,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül) Bildirileri,s.7-33, İstanbul 1971.

Antonowıcz,L. : Yunus Emre'nin Şahsiyeti Hakkında,II.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri(7-9 Mayıs 1985) Bildirileri, s.47-50,Eskişahir 1987.

Arat,R.Rahmeti : Türklerde Zaman ve Vakit Tesbiti,IV.Türk Tarih Kongresi Tebliğleri,Türk Tarih Kurumu Yayınları,s.94-108, Ankara 1952.

Araz,Nezihe : Yaşayan Yunus,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.34-47,İstanbul 1971.

Arısoy,Süleyman: Yunus Emre ve Humanizma,Çağrı Dergisi,S.239,240,242, Aralık 1977,Ocak 1978,Mart 1978.

Aslanoğlu,İ. : Sivas'daki Cönk ve Mecmualarda Yunus,Çağrı Dergisi,S. 234,Temmuz 1977.

———————— : Yunusları Ayırmak,II.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri(7-9 Mayıs 1985) Bildirileri,s.27-32,Eskişehir 1987.

Asya,A.Nihat : Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.40-50,Ocak 1966.

Aşkun,V.Cem : Büyük Türk Yunus Emre,Emre Dergisi,S.15,s.14,Temmuz 1965.

Ateş,Ahmet : Menâkıb maddesi,İslam Ansiklopedisi,c.7,s.701-702.

Ayan,Hüseyin : Risaletü'n-Nushiyye Üzerine Bazı Düşünceler,Milli Kütüphane Başkanlığı"Yunus Emre Sempozyumu(2-6 Mayıs 1988") Bildirileri,Mayıs 1988,6 daktilo sayfası halinde yayınlanmamış metin.

Aydın,Mehmet : Sevgi Üreticisi Yunus Emre,Öğretmen Dünyası,c.5,S.53, s.25-26,1984.

Ayverdi,Semiha : Onüçüncü Asır Anadolusunda Tasavvuf ve Hz.Mevlâna, Türk Edebiyatı Dergisi,S.12,s.19-23,1972.

————— : Yunus Emre ve Bugün,Türk Yurdu,c.2,S.3,s.31 vd,Haziran 1960.

————— : Büyük Kurtarıcı Yunus,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.24-25,Ocak 1966.

————— : Yunus Emre ve Bugün,Âbide Şahsiyetler,Kültür Bakanlığı Yayınları,s.60 vd,İstanbul 1976,1.Baskı.

Babinger,F. : Sarı Saltuk Dede,İslam Ansiklopedisi,c.10,s.220 vd.

Bali,Muhan : Yunus Emre ve Erzurum,Çağrı Dergisi,S.235,Ağustos 1977.

Baltacıoğlu,İ.H.:Yunus Emre'nin Estetik Sırları,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.140-144,Ocak 1966.

————— :Yunus Emre'nin Estetik Sırları, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.48-53, İstanbul 1971.

Banarlı,N.Sami : Yunus'un Türkçesi,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı), c.5,S.319,s.59-61,Ocak 1966.

Baran,Musa : Zamanımızda Batı Anadolu'da Yaşayan Yunusça Deyimler, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.54-74,İstanbul 1971.

Barkan,Ö.Lütfi : İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Dergisi c.2,s.279-304,Ankara 1942.

Baykara,Tuncer :"Emre"lerden Yunus'a Dair,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.116,Ocak 1966.

Bayram,Cezmi : Nizamiye Medreselerinin İslâmî ve Modren Eğitim Müesseseleri Arasındaki Yeri,Ocak Araştırma,İnceleme Dergisi,Mayıs 1972,s.89-109.

Bazin,Louis : Yunus Emre ve Dil Sorunu(Çv.Orhan Tahsin Günden),Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.74-83,İstanbul 1971.

Binark,İsmet : Sözeri Gönüller Sultanı Ölümsüz Yunus Emre,Önasya Dergisi c.5,S.57,Mayıs 1970.

Binatlı,Y.Z(iya):Yunus Emre ve Doğruluk,Emre Dergisi,S.4,.19-20,15 Ağustos 1964.

——————— : Yunus Emre ve Yattığı Yer,Emre Dergisi Yıl 2,S.16, Ağustos 1965.

——————— : Yunus Emre ve Mutluluk,Emre Dergisi,S.15,Temmuz.1965.

——————— : Yunus Yine Yunus,Emre Dergisi,S.21,s.2 vd.,Ocak 1966.

——————— : Yunus Emre'nin Yücelik Sırrı,Emre Dergisi,Yıl 5,S.53, s.4-5,Eylül 1968.

——————— : Yunus Emre Üzerine,Emre Dergisi,Yıl 7,S.73,s.1-2, Mayıs 1970.

Birdoğan,Nejat : Bu Deyiş Yunus Emre'nin Olamaz.Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,S.259,s.5878,Şubat 1971.

Bosatlı,E.Şevki: 650.Ölüm Yıldönümünde Yunus Emre,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,S.268,s.6133,Kasım 1971.

Caferoğlu,A. : Yunus Emre'de Arhaik Unsurlar,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi c.XX,s.1-10,Aralık 1972.

Cem,İ.Semahaddin: Yunus Emre'nin Kabri,Turk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.92-93,Ocak 1966.

Civelek,Muzaffer : Yunus Emre,Hareket Dergisi,S.49,50,51.Ocak,Subat Mart 1970.

------------ : Yunus'a Suikast,Hareket Dergisi,S.70,1971.

Cunbur,Müjgân : Yunus Emre ve Gülşehri,Türk Yurdu,S.9,s.55,1959.

------------ : Yunus'tan Bir Şiir ve Beşeri Aşk,Türk Yurdu,c.2, S.2,s.39 vd.,Mayıs 1960.

------------ : Yunus Emre'nin Gözüyle Yurt ve Tabiat,Türk Yurdu (Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.51-53,Ocak 1966.

------------ : Yunus Emre'nin Ahlâk Değerlendirmelerine Bir Bakış, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.84-101,İstanbul 1971.

------------ : Yunus Emre'nin Şiirlerinde Gurbet,Hisar Dergisi,S. 151,152,1976.

------------ : Yunus Emre'nin Şiirlerinde Eski Türk Hayatının İzleri,Milli Kültür Dergisi,c.I,S.6,s.49 vd,Haziran 1977.

------------ : Yunus'a Göre Dünya Nimetleri,Çağrı Dergisi,S.237, s.18-28,Ekim 1977.

------------ : Yunus Emre'de Birlik Fikri,Boğaziçi Dergisi,S.49, s.26-27,Ağustos 1986.

------------ : Eski Bir Mecmua-i Eş'ard'da Yunus ve Baba Yusuf'tan Birkaç Deyiş, II.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri(7-9 Mayıs 1985) Bildirileri,s.69-76.Eskişehir 1987.

Çağlar,B.Kemal : Yunus Emre'ye Dair,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı) c.5,S.319,s.70,Ocak 1966.

Çavuşoğlu,M. : Yunus Emre Hakkında Şaşırtıcı Bir Eser,Hisar Dergisi S.93,s.11-12,Eylül 1971.

Çelebi,Celâleddin: Hz.Mevlâna ve Yunus Emre,Çağrı Dergisi,S.293,s.7-12, Haziran 1982.

Çelebioğlu,Âmil : Türk Edebiyatında Yaşnâmeler,Türklük Araştırmaları Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.Dergisi,S.1, İstanbul 1985.

Çubukçu,İ.Agâh : Yunus Emre ve Din Felsefesi,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak.Dergisi,c.19,s.1-15,Ankara 1973.

———————— : Yunus Emre ve Varlık Felsefesi,II.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri(7-9 Mayıs 1985) Bildirileri s.77-84,Eskişehir 1987.

Çoruh,H.Şinasi : Sırlar Sultanı Ulu Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.31-32,Ocak 1966.

Debbağoğlu,A. : Tasavvuf ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu,Hareket Dergisi,c.5,S.91,Ağustos 1973.

———————— : Tasavvufun İçtimâî-İktisâdî ve Siyasî Yönleri,Hareket Dergisi,c.5,S.90,Temmuz 1973.

Dede,Behçet : Yunus Emre'nin Divanında Atasözleri,Millî Kültür Dergisi,S.38,s.35-36,Şubat 1983.

Derman,Münir : Yunus Emre,Emre Dergisi,S.26,s.10-13,Haziran 1966.

Dinçer,Necmettin: Yunus Emre Hayatı,Türbeleri ve Kerametleri,Emre Dergisi,S.29,s.17-19,Eylül 1966.

———————— : Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.45-46,Ocak 1966.

Dirioz,Meserret : Yunus Emre'de Edebî Sanatlar,Türk Edebiyatı Dergisi, S.182,s.37-40,Aralık 1988.

Duru,M.Celâl : Mevlânâ ve Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.13-15,Ocak 1966.

Duru,Yaşar : Anadolu Türk Edebiyatında Din ve Tasavvuf Düşüncesi, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,c.1,S.4,s.31-34, Şubat 1980.

Elçin,Şükrü : Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine,Reşit Rahmeti Arat İçin,Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları,s.164-171,Ankara 1966.

————————— :Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine,Halk Edebiyatı Araştırmaları I,s.74-81,Ankara 1877.

————————— :Fuat Köprülü ve Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Türk Kültürü Dergisi,S.315,s.385-388,Temmuz 1989.

————————— :Ahmet Yesevî,Yunus Emre ve Fuat Köprülü,Çağrı Dergisi,S.271,Ağustos 1980.

Emre Dergisi :Yunus Emre Üzerine Söyleşi,Emre Dergisi,S.15,s.19, Temmuz 1965.

Erden,Fethi :Yunus Emre Özel Sayısı,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.4-7,Ocak 1966.

————————— :Yunus Emre,Başka Yunuslar,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.183 vd.,Ocak 1966.

Erdoğan,M. :Yunus Emre ve Karaman,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,S.156,s.2782 vd.,Temmuz 1962.

Ergin,Muzaffer :Hemşehrim Yunus,Emre Dergisi,S.13,s.13-14,Mayıs 1965.

————————— :Bir Yunus Hemşerisi Köroğlu,Emre Dergisi,S.37,s.17-18, Mayıs 1967.(Y.Emre'nin Nallıhanlı olduğu anlatılıyor.).

————————— :Yunus ve Yunus'u Sevmek,Emre Dergisi,S.44,s.20-21, Aralık 1967.

Ergüç,Arslan :Yunus Emre ve Türk Milleti,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.110-111,Ocak 1966.

————————— :Dede Korkut Kitabında Silah,Türk Kültürü Dergisi,S.46, s.884 vd.,Ağustos 1966.

Erzi,A.Sadık :Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I, Belleten c.XIV,NO:53,Ankara 1959.

Fındıkoğlu,(Z.F.):Erzurum'daki Yunus Emre'ye Dair,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.54-58,Ocak 1966.

Göçgün,Önder :Yunus Emre'nin Şiirlerinde İyi Kötü Karşılaştırması, Türk Dünyası Araştırmaları,S.27,s.156-173,Aralık 1983.

_____________ :Yunus Emre'de Türkçe Sevgisi,T.Kültürü,S.256,s.15-19 1984.

_____________ :Yunus Emre'de Ölüm ve Ebediyet Fikri,Boğaziçi Dergisi S.49,s.23-25 Temmuz-Ağustos 1986.

Gölpınarlı,A. :Yunus Emre,Aylık Ans.,c.III,s.1006-1008,İstanbul 1947.

_____________ :Tarikat maddesi,Aylık Ans.,c.IV,s.1235-1238.

_____________ :Mevlevilik maddesi,İslâm Ans.c.VIII,s.164-171.

_____________ :Yunus Emre'nin Dili,Emre Dergisi(Y.Emre Özel Sayısı), S.15,s.4-6,Temmuz 1965.

_____________ :Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları,Türk Dili(Halk Edebiyatı Özel Sayısı),c.XIX,S.207,s.355 vd.Aralık 1968.

_____________ :Yunus Emre,Türk Dili(Halk Edebiyatı Özel Sayısı),c.XIX, S.207,s.376-384,Aralık 1968.

_____________ :Yunus'un Andığı Çağdaşları ve Tarikat Zinciri,Emre Dergisi,S.73,s.9-14,Mayıs 1970.

_____________ :Mevlânâ-Yunus,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.102-110,İstanbul 1971.

Gözaydın,Nevzat:Türk Folklarunda Tuz,I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,II.cilt,s.61-66,Ankara 1976.

Gün,İsmail :Selçuklu Kültür Hayatı Hakkında Araştırmalar,Selçuklularda İlmî İnkişaf,Servet-i Fünûn Mec.,c.89,No:2319-2339,1941.

Günay,Tuncer :Yunus Emre,Yeni Düşünce Gazetesi,Yıl 5,S.183,s.10,Mayıs 1985.

Günay,Umay :Yunus Emre'ye Dâir,Türk Kültürü Dergisi,S.309,s.29-35 Ocak 1989.

Gürakan,Hidâyet:Yunus'ta İnsan Tipleri,Milli Kültür Dergisi,S.54,s.24-26, Eylül 1986.

Gürlek,Nursen :Yunus'tan Çizgiler,Emre Dergisi,S.37,s.10-12,Mayıs 1967.

Gürsoy,Sevinç, :Yunus Emre'de Şiirin Başladığı ve Bittiği Yer,Çağrı Dergisi,S.237,Ekim 1977.

Hacıeminoğlu,M.N.:Yunus'un Türkçesi,Atsız Armağanı,s.281-293.Ötüken Yayınevi,İstanbul 1976.

Halil,Ahmet :Türkiye Bölgeleri ve Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.164-66,Ocak 1966.

Halman,T.Sait :Yunus Emre'nin Hümanizması,Hisar Dergisi,c.11,S.93, s.3-5,28-29,Eylül 1971.(Aynı makala Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildirileri 1971,s.111-118'de de yer almaktadır.)

Hayber,A. :Yunus Emre'de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi,Türk Kültürü S.315,s.419-427,Temmuz 1989.

Hökelekli,H. :Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürit İlişkileri ve Yunus Emre-Tapduk Emre,Hareket Dergisi S.23,s.36-49,1981.

Huri,Sofi :Garbın Gözüyle Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.88-91,Ocak 1966.

Irmak,Sadi :Yunus'un Hümanizması ve Mevlânâ-Yunus İlişkileri, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.119-123,İstanbul 1971.

Işık,Emin :Gerçek Yunus,Hareket Dergisi,S.70,1970.

İlaydın,Hikmet :Yunus Emre,Türk Ansiklopedisi,c.33,s.465-469.

————————— :Yeni Bir Yunus Divanı Dolayısiyle,Türk Dili Dergisi S.259,s.12-25.1 Nisan 1973.

İnan,M.Âkif :Çağı Kurtaracak Olan,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.175-176,Ocak 1966.

İnan,Abdülkadir :Türk Destan ve Masallarında "Kırklar Motifi",Türk Dili Dergisi,c.VII,S.77,s.222 vd.,Ankara 1958.

İnözü,Muhittin :Âşık Yunus,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.96-97,Ocak 1966.

İz,Fahir :Yunus Emre'nin Dili,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildireleri,s.124-140,İstanbul 1971.

Kabaklı, Ahmet :Yunus Emre'nin Şiirlerini Tasnif Denemesi,Türk Edebiyatı Dergisi,c.1,S.5,s.15-23,Mayıs 1972.

———————— :Yunus Emre'nin Meçhullerine Doğru,Hisar Dergisi,S.89, s.5-6,Mayıs 1971,

Kademoğlu,M.R. :Yunus Emre Divanının Neşri Üzerine,Yeşilay Dergisi,S. 470,s.6,28,Ocak 1973.

Kaplan,Mehmet :İç Ben,Emre Dergisi,S.1,1964.

———————— :Yunus Emre,Emre Dergisi,S.1,s.2-3,1964.

———————— :İşbu Vücût Şehri,Emre Dergisi,S.5,s.2-3,Eylül 1964.

———————— :Yunus Denen Ağaç,Hisar Dergisi,S.93,s.6-7,Eylül 1971.

———————— :Şiir ve İlim,Hisar Dergisi,S.94,s.3-4,Ekim 1971.

———————— :Yunus Bir Haber Verir İşitenler Şad Olur,Türk Edebiyatı,S.5,Mayıs 1972.

———————— :Yunus Emre'den Bir Şiir,Emre Dergisi,S.1,s.6-9,1974.

———————— :Yunus Emre ve Bugünün Meseleleri,Nesillerin Ruhu,s. 255-258,İstanbul 1974,3.Baskı.

———————— :Mukaddes Uçurum,Nesillerin Ruhu,s.259-261,İstanbul 1974,3.Baskı.

———————— :Yunus Emre ve Nebatlar,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,s.117-130,Dergah Yayınları,İstanbul 1976,1.Baskı.

———————— :Yunus'un Gül Bahçesinde,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,s.131-153,Dergah Yayınları,İstanbul 1976,1.Baskı.

———————— :Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânası,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,s.154-169,İstanbul 1976,1.Baskı.

———————— :Yunus'un Şiir Sanatı,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I,s.170-176,İstanbul 1976,1.Baskı.

———————— :Yunus'un Şiir Dünyasında Gezintiler,Türk Kültürü Dergisi,S.183,s.154-156,Ocak 1978.

————————— :Ebedî Yunus,Edebiyatın İçinden,s.11-14,Dergah Yayınları,İstanbul 1978,1.Baskı.

————————— :Yenisey Mezar Taşları,Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III,s.29-36,Dergah Yayınları,İstanbul 1985.

Kara,Mustafa :Tasavvuf Kitabiyatında Makamların Sayılarla Tasnifi ve Usûlu Âşere Geleneği,Hareket Dergisi,S.11-12, Ocak-Şubat 1980.

Karabece,Avni :Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.17-20,Ocak 1966.

Karaboy,Lâika :Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.47-48,Ocak 1966.

Karabuda,H.Zeki :Yunus Emre'nin Fransızcaya Tercümesi,Unesco Dergisi, S.53-54-55,Ekim-Kasım-Aralık 1962.

Karadağ,Metin :Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri, Millî Kütüphane Başkanlığı "Yunus Emre Sempozyumuna sunulan (2-6 Mayıs 1988) bildiri metni.

Karahan,A. :İslâmiyette Kırk Adedi,İÜEF.TDED.,c.V,s.265 vd.1951.

————————— :Yunus Emre'nin Hümanizmasında İslâmiyetin Etkisi, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.155-159,İstanbul 1971.

————————— :Yunus Emre'de İnsanlık Sevgisi,Millî Kültür Dergisi, c.1,S.1,s.43 vd,,Mart 1977.

Kaya,Güven :Tasavvuf ve Yunus Emre,Hisar Dergisi,c.11,S.85,s.20-22,Ocak 1971.

Kaya,Doğan :Yunus Emre Niğde Ortaköy'de Yatıyor,Halk Kültürü Derleme Araştırma Dergisi,S.2,s.41-53,1984.

Kissling,(H,J.) :Yunus Emre Divanı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.160-170,İstanbul 1971.

Koca,Salim :Yunus Emre Divanı'nda Eski Türk Hayatının İzleri, Millî Kültür Dergisi,S.37,s.39-42,Aralık 1982.

Konyalı,İ.Hakkı :Karaman'daki Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.145-159,Ocak 1966.

Korkmaz,Zeynep :Anadolu Beylikleri Devrinde Türk Dili ve Karamanoğlu Mehmet Bey,Milli Kültür Dergisi,S.3-4-5,s.9 -13,Ağustos-Eylül-Ekim 1980.

Korkmaz,Alaaddin:Yunus Emre ve Ölüm,Ocak Dergisi,Yıl 4,S.1,s.97-116, Kasım 1971.

Köprülü,M.Fuad :Aruz maddesi,İslam Ansiklopedisi,c.1,s.625-653.

———————— :Bektaşilik,İslam Ansiklopedisi,c.II,s.461-464.

———————— :Yunus Emre'nin Mezarı,Emre Dergisi,S.15,s.9-11,Temmuz 1965.

———————— :Anadolu Selçukları Tarihi'nin Yerli Kaynakları,TTK. Belleten,c.VII,S.27,s.379-485,Temmuz 1943.

———————— :Yunus Emre Hayatı ve Şahsiyeti,Hayat Tarih Mecmuası, c.1,S.5,s.4-7,Haziran 1970.

Körüklü,Refet :Ölümsüz Yunus'u Toprakta Aramak Öldürmek Demektir. Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.30, Ocak 1966.

Köymen,M.Altay :Selçuklu Devri Şiirlerine Göre Türklerin Kültür Seviyesi,Selçuklu Araştırmaları Dergisi III,s.119-143. Ağustos 1971.

———————— :Selçuklu Kültür Müesseseleri I,Üniversiteler,Selçuklu Araştırmaları Dergisi IV,s.75-125,1973.

Kunter, H.Fahri :Eskişehir'deki Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.98-105,Ocak 1966.

———————— :Yunus Emre'ye Dair,Emre Dergisi,S.15,Temmuz 1965.

Kurdoğlu,V.B. :Yunus Emre'de Cinsel Semboller,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.26-29,Ocak 1966.

Kurtkan,Amiran :Türk-İslâm Felsefesi Tarihinde "Halvet" Kavramı ve Sosyolojik Değeri,Türk Dünyası Tarih Dergisi,S.1 Ocak 1987.

Lermioğlu,Ayten :Veli Şair Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.112-113,Ocak 1966.

Levend,A.Sırrı :Edebiyat Tarihçisi Gözüyle Çağını Aşan Yunus Emre, Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.165-175,İstanbul 1971.

————— :Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı,Türk Dili(Halk Edebiyatı Özel Sayısı),c.XIX,S.207,s.175 vd,Aralık 1968.

Lewis,(G.) :Yunus Emre'nin İnanışı Ne İdi? Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.176-182,İstanbul 1971.

Mansuroğlu,M. :Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişimi,TDED. c.IV,S.3,s.216 vd,Haziran 1951.

Masala,Anna :Emre'de İnsan Sevgisi,Hisar Dergisi,c.11,S.94,s.5-7, Ekim 1971.

————— :Yunus Emre'de İnsan Sevgisi,Çağrı Dergisi,S.165,Ekim 1971.

————— :Hangi Yunus,Bizim Yunus,Millî Kültür Dergisi,S.58,s. 6-8,Eylül 1987.

Massignon,L. :Tasavvuf,İslam Ansiklopedisi,c.12,s.26-31.

Mazıoğlu,H. :Selçuklu Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler,Malazgirt Armağanı,s.297-316,Türk Tarih Kurumu Yayını,Ankara 1972.

Melikof,İrene :Yunus Emre ile Hacı Bektaş,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971)Bildirileri s.297-308,İstanbul 1971.

Merçil,Erdoğan :Anadolu Beylikleri,Türk Dünyası El Kitabı,s.854 vd. Türk Kültürü Araştırmaları Enst.Yay.Ankara 1976.

Meydan Larus :Yunus Emre maddesi,c.XII,s859.

Millî Işık :Yunus Emre'nin Mezarı Kula'da mı? Millî Işık Dergisi, S.34,s.20-21,Şubat 1970.

Mutluay,Rauf :Yunus Emre'de Gerçek Hayat Sorunları,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildireleri,s.188-200,İstanbul 1971.

Nacak,Alaaddin :Kitaplarla Başbaşa,Emre Dergisi,S.13,s.17-18,Mayıs 1965.

Nariç,Sevim :Raif Yelkenci İle Konuşma,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.180-182,Ocak 1966.

Noyan,Bedri :Yunus İmre Üzerine,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı) c.5,S.319,s.106-109,Ocak 1966.

Okutan,Mahmut :Tasavvuf ve Yunus Emre,Bilgi Dergisi,c.23,S.267,s.15-17, Ağustos 1969.

Ögel,Bahattin :Türk Kılıcının Menşe ve Tekamülü Hakkında,AÜDTCFD.,c.V, S.4,s.431-460,Kasım-Aralık 1948.

Önder,Mehmet :Yunus ve Mevlânâ Üzerine Söylentiler,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.71,Ocak 1966.

Önen,S.Asaf :Yunus Emre ve İlâhileri,Emre Dergisi,S.32,s.21-22,Aralık 1966.

Ötüş,Belma :Yunus Emre'nin Bazı İngiliz ve Ameriken Ozanlarıyla Karşılaştırılması,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.201-226,İstanbul 1971.

Özdamar,M. :Yunus'u Anlamak,Hareket Dergisi,S.70,1971.

Özmen,Murat :Yunus Emre ve Peygamberler,Çağrı Dergisi,S.115,Ağustos 1967.

Öztelli,Cahit :Türklerde And-Yemin,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, S.120,s.1938-1940,Temmuz 1959.

———————— :Yunus Destanı,Emre Dergisi,S.8,s22-23,Aralık 1964.

———————— :Yunus Emre ve Ötesi,Emre Dergisi,S.14,Haziran 1965.

———————— :Yunus Emre'nin Yeni Divanı Üzerine,Emre Dergisi,S.15, s.11-13,Temmuz 1965.

———————— :Şeyhülislâm Ebusuut Efendinin Fetvalarında Yunus İlâhileri,Emre Dergisi,S.16,Ağustos 1965.

—————————— :Yunus Emre Üzerine Bazı Söylentiler,Emre Dergisi,S.18, Ekim 1965.

—————————— :Yunus Emre ve Şikâri Tarihi,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,S.203,1966.

—————————— :Yunus Emre Üzerine Son Araştırmalar,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.160-161,Ocak 1966.

—————————— :Molla Murad'ın Yunus Emre'ye Methiyesi,Emre Dergisi, S.40,s.2,Ağustos 1967.

—————————— :Yunus Emre'nin Bestelenmiş İlâhileri,Emre Dergisi,S.45, s.17-19,Ocak 1968.

—————————— :Yunus'un Yayımlanmamış Şiirleri,Emre Dergisi,S.33,36, 56,58,73,Ocak 1967-Mayıs 1970.

—————————— :Yunus Emre'nin Gerçek Yaşantısı,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.227-231,İstanbul 1971.

—————————— :Yunus Emre ve Dinî Musiki,Türk Kadını Dergisi,S.64,s. 21-23,Eylül 1971.

Öztürk,Ali :Yunus'ta Tasavvuf,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı), c.5,S.319,s.121-122,Ocak 1966.

Pekolcay,Neclâ :Yunus Emre'nin Edebî ve Tasavvufî Şahsiyeti,Türk Yurdu (Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.177,Ocak 1966.

Refiğ,Halit :Türk Kültürünün Kaynakları,Hareket Dergisi,S.70,1971.

Revnakoğlu,C.S. :Yûnus'un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu? Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.128-139,Ocak 1966.

Sadık,İsmail :Yunus'u Çalmak İsteyenler,Emre Dergisi,S.9,Ocak 1965.

Sakaoğlu,Saim :Yunus'a Mal Edilen Şiirlerin Değerlendirilmesinde Mahlasların Yol Göstericiliği Üzerine.(Milli Kütüphane Başkanlığı(2-6 Mayıs 1988)"Yunus Emre Sempozyumu"na sunulan bildiri metni.

Sançar,Nejdet :Yunus Emre'de İki Mesele Hayat ve Ölüm,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.43-44,Ocak 1966.

Saner,C. :Yunus Emre,Tasavvufta ve Millî Ruhtaki Ömeni,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.123-127,Ocak 1966.

Sarar,İsmail :Mevlânâ ve Yunus Emre'nin Birleştiği Noktalar,I.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri(7-9 Mayıs 1983) Bildirileri,Eskişehir 1987.

------------- :Yunus Emre'nin Yattığı Yer ve Kaynaklar,Emre Dergisi, S.8,Aralık 1964.

Sarıgöllü,K. :Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S. 319,s.162-163,Ocak 1966.

Saygun,A.Adnan :İnsan ve Yunus Emre,Uluslararası Yunus Emre Semineri (6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.232-240,İstanbul 1971.

Schimmel,A. :Yunus Emre ve O'nun İslâm Mistik Şiirindeki Yeri,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.241-247,İstanbul 1971.

Seçkin,Hasan :Dernek Furyası ve Yunus,Emre Dergisi,S.45,s.6-7,Ocak 1968.

Selçuklular Mad.:İslam Ansiklopedisi,c.10,s.407 vd.

Sena,Cemil :Yunus Emre'nin Felsefesi.Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.62-67,Ocak 1966.

Seyhan,Özcan :Karaman'da Yunus Emre İlâhileri,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,S.194,s.3846 vd.,Eylül 1965.

Seyidoğlu,Bilge:Halk Şairlerinde Tasavvuf,Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,S.2,s.134-147,1983.

Soylu,Sıtkı :Yunus Emre'nin Yaşadığı Bölge,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.178-179,Ocak 1966.

------------- :Yunus Emre'nin Tarikat Şeceresi Üzerine,Türk Folklor Araştırmaları Dergisi,c.14,S.281,s.6491-6494,Aralık 1972.

Soykut,Refik :Yaşayan Yunus,Milli Kütüphane Başkanlığı(2-6 Mayıs 1988) "Yunus Emre Sempozyumu"na sunulan bildiri metni.

Sümer,Faruk :Yunus Emre Çağında Türkiyenin Siyasal,Sosyal ve Kültürel Tarihine Genel Bir Bakış.Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.248-258,İstanbul 1971.

------------- :Anadolu'da Moğollar.I,Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c.I,Ankara 1969.

Şapolyo,E.B. :Yunus Emre ve Tasavvuf,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.68-69,Ocak 1966.

Tan,Nail :Yunus'un Çilesi,Hisar Dergisi,S.136,1975.

------------- :İki Asırlık Bir Cönkte Yunus Mahlaslı Şiirler,Çağrı Dergisi,S.238,Haziran 1977.

------------- :Aşık Yunus Mahlaslı İlâhileri,Çağrı Dergisi,S.231,1977.

------------- :Yunus Emre'nin İlâhileri mi? Millî Kültür Dergisi,S.5 1977.

Tanpınar,A.H. :Yunus Emre,Edebiyat Üzerine Makaleler,Çağdaş Türk Yazarları Makale Serisi,Devlet Kitapları,İstanbul 1969.

Tansel,F.A. :Millî Edebiyat Devrinde Yunus Emre Hakkında Yazılan Şiirler,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.114-116,Ocak 1966.

Tanyu,Hikmet :Türklerde Ateşle İlgili İnançlar,I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,c.IV,s.285 vd.Ankara 1976.

Tarlan,A.Nihat :Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf,TDED,c.VIII,S.8,s.8-15, Kasım 1958.

Tekin,Talât :Yunus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi,Erdem Dergisi,c.3,S.8,s.367-392,Mayıs 1987.

Tekindağ,M.C.Ş :Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre Hakkında Araştırmalar, TTK.Belleten,c.XXX,NO:117,s.59 vd,Ocak1966.(Aynı makale Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı,Ocak 1966'da ve Emre Dergisi S.38-39-40,Haziran-Temmuz-Ağustos 1967'de de yayınlanmıştır.)

Timurtaş,F.Kadri:Türk Edebiyatı,Türk Dünyası Elkitabı,s414 vd.Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını,Ankara 1976.

————————— :Yunus Emre Üzerine Notlar,Türk Edebiyatı,S.5,Mayıs 1972.

Tietze,Andreas :Yunus Emre ve Çağdaşları,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.259-287,İstanbul 1971.

Topçu,Nurettin :Yunus Emre'de Vahdet-i Vücût,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.84-87,Ocak 1966.

Tosun,İsmail,
Dinçtürk,Merdan :Kuladaki Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı), c.5,S.319,s.33-42,Ocak 1966.

Turan,Osman :Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması,Belleten,c.XXXV, s.305-318,1945.

————————— :Selçuklu Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak,Fuat Köprülü Armağanı,s.531-564,İstanbul 1953.

Turhan,Mümtaz :Yunus Emre'den Kalan En Büyük Miras,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.21-23,Ocak 1966.

Türk Dili ve .. :Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,Ahmet Yesevî maddesi,c.1,s.78-79.

Türk Edebiyatı :Türk Edebiyatı Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı,S.5,Mayıs 1972.

Uludağ,Süleyman :İslâm(Ehl-i Sünnet) Düşüncesinde Üç Yol Selefiye-Kelâmiye-Sûfiye,III SUFİYE,Haraket Dergisi,S.3(165),s.13 vd, Mayıs 1979.

————————— :Tasavvufta Uluhiyet Telâkkisi,Hareket Dergisi,S.20-21-22, Ekim-Kasım-Aralık 1980.

Uyguner,Muzaffer:Yunus Emre ile İlgili Bilgiler,Belgeler,Hisar Dergisi, S.33,Eylül 1966.

Uzluk,F.Nafiz :Mevlânâ ve Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı), c.5,S.319,s.8-12,Ocak 1966.

Uzunçarşılı,İ.H :XII.ve XIII.Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimaî Müesseselere Bir Bakış,III Türk Tarih Kongresi Tebliğleri,s.277-306,Ankara 1948.

——————————— :XIV.ve XV.Asırlarda Anadolu Beylikleriyle Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerinde Fikir Hareketleri,Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri,TTK. Yayınları,s.209 vd,Ankara 1969.

Ülken,H.Ziya :Büyük Türk Şairi Yunus Emre,Türk Kadını Dergisi,c.VI, S.65,s.16-17,Ekim 1971.

——————————— :Yunus'ta İnsanlık ve Ünevirsalizm,Uluslararası Yunus Emre Semineri(6-7-8 Eylül 1971) Bildirileri,s.288-296, İstanbul 1971.

Ülkütaşır,M.Ş. :Çevganve Gökbörü,Türk Kültür Dergisi,S.57,s.663-667, Temmuz 1967.

Ünal,Tahsin :Yunus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi,Türk Kültürü Dergisi,S.286,s. 95-102,Şubat 1987.

Üngör,Etem :Türk Musikisinde Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.72-80,Ocak 1966.

Ünver,Süheyl :Yunus Emre,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S. 319,s.81-83.

——————————— :Yunus Emre'ye Dair,Önasya Dergisi,c.5,S.57,Mayıs 1970.

——————————— :Kendimize Ayıp Olmasın,Türk Edebiyatı,S.5,Mayıs 1972.

Yetik,Zübeyir :Yunus Emre ve Çağın Özlemi,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.167-168,Ocak 1966.

Yeşilay Dergisi :Derviş Yunus Hörmetine,Yeşilay Dergisi,S.477,s.8-9-10,26.Ağustos 1973.

Yıldırım,Dursun :Ölümünün 650.Yılında Yunus Emre,Türk Kültürü Dergisi, S.108,s.928-934,Ekim 1971.

——————————— :Dede Korkut ve Yunus Emre'de Hayat,Tabiat,Tanrı ve Ölüm,İÜEF,TDED.,c.XX,s.37-47,Aralık 1972.

Yılmaz,Müşerref :Yunus Emre Seminerinden Notlar,Hisar Dergisi,S.94,s. 27,Ekim 1971.

Zorlutuna,H.Nb :Yunus Emre'm,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5, S.319,s.94-95,Ocak 1966.

C. TEZLER

Alpaslan,Ali :Âşık Paşa'da Tasavvuf,İÜEF.Türkoloji Bölümü,Basılmamış Doktora Çalışması 1961,85 sayfa.İstanbul Üniversitesi Genel Kütüphanesi NO:323,THT.2,İstanbul 1961.

Berkay,A.Fügen:Yunus Emre'nin Türk Toplumundaki Yeri,İÜEF.Sosyoloji Enstitüsü,Basılmamış Doktora Çalışması 1973.Sosyoloji Enstitüsü Kitaplığı NO:16,Üniversite Genel Kütüphanesi NO:14,İstanbul 1973.

Güllülü,S. :Toplumsal Açıdan Yunus Emre,İÜEF.Sosyoloji Bölümü Mezuniyet Çalışması 1967.Sosyoloji Enstitüsü Kitaplığı NO: 23.İstanbul 1967.

Öcal,Mustafa :XIV.Yüzyıl Osmanlı Kültüründe Tasavvuf ve İslâmiyet Bütünlüğü,UÜİF.Basılmamış Doktora Tezi,Bursa 1983.

Sarı,Kezban :Yunus Emre'de Tasavvuf,İÜEF.Türkoloji Bölümü Mezuniyet Çalışması 1973.Üniversite Genel Kütüphanesi Tezler Bömü,NO:

Uzkeser,Erhan :Yunus Emre Divanı,Bursa Nüshası Transkrıpsiyonlu Metin, 120 sayfa.İÜEF.Türkoloji Bölümü Mezuniyet Çalışması 1972. Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, T.1295.

D. YAZMALAR

Bursa Nüshası :Yunus Emre Divanı,Bursa Atatürk Kütüphanesi,Eski Eserler Kısmı.Yazmalar Defteri sayfa 137,sıra no 882'de kayıtlı,talik 13x12 ebadında 52 yaprak.

Fatih Nüshası :Yunus Emre Risâlat al Nushiyya ve Divân.Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını:1'in arkasında 417 sayfa fotokopi,İstanbul 1965.

E. BİBLİYOGRAFYALAR

Acaroğlu,M.T. :Yunus Emre İçin Bibliyografya Denemesi,Emre Dergisi S.1, s.21-24,Mayıs 1964;S.15,s.23 vd,Temmuz 1965.

Binark,İsmet-
Sefercioğlu,N.:Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyoğrafya Denemesi,Millî

Kütüphaneye Yardım Derneği Yayınları:2,Ankara 1970.

————————— :Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyoğrafya Denemesine Ek, Emre Dergisi,S.1,s.19-22,Haziran 1974;Türk Kültürü S. 167,s.686(47)-714(74),Eylül 1976.

Erden,Fethi :Yunus Emre Bibliyografyası,Türk Yurdu(Yunus Emre Özel Sayısı),c.5,S.319,s.188-199,Ocak 1966.

Nasrattınoğlu,İ.Ü.:Yunus Emre Bibliyografyasına Ek.Türk Kültürü Dergisi S.184,s.243(51)-251(59),Şubat 1978.

Sesler Dergisi :Yunus Emre Hakkında Küçük Bibliyografya,Sesler Dergisi, Üsküp-Yugoslavya,58,1971.

Tuncor,F.Ragıp :Yunus Emre Hakkında Bibliyografya,Türk Edebiyatı Dergisi,c.1,S.5,s.40-43,Mayıs 1972.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi